

ALİ ŞERİATİ DİNLER TARİHİ

Çocuk
Okulları
Yayınları

Çeviren: Erdogan Vatansever

KIRKAMBAR KİTAPLIĞI

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ DERS.....	13
Burjuvaziydi, İlim Degildi.....	20
Bugünkü İnsanın Burjuvazi Cennetinde İsyanı.....	41
Gelecek Ders.....	46
İKİNCİ DERS.....	53
Bedevi Toplumu Nasıl Tanıyalım?.....	63
Dinlerin Ortak Özellikleri.....	89
ÜÇÜNCÜ DERS.....	93
Dinin Tarifi.....	95
İlâhî İnsan Sürgünde.....	113
DÖRDÜNCÜ DERS.....	124
Beserî Medeniyet Döneminde Dinlerin Başlangıcı.....	125
Çin ve Hint Dinleri.....	126
Batılı Ruh ve Kültürün Özellikleri.....	130
BESİNCİ DERS.....	158
Çin.....	160
Taoizm.....	166
Yang ve Yin.....	168
Zalim ve Mazlumu Doğuran Medeniyet.....	179
İsyancı İnsan.....	180
Taoist Fikrin Bizim Tasavvufuyla Uygunluğu.....	180
Taoist Fikrin Yöntemi ve Anti-Medeniyetçi Olan Jean Jacques Rousseau'nun Ekolü.....	182
Konfüçyüs.....	184

“Li” Nedir?.....188

Konfücyüs’ün Özellikleri.....190

ALTINCI DERS.....194

Hint.....194

Hint Dünyasına Giriş.....199

Hint Tenbelliği.....201

Hint ve İran Âryaîlerinin Dinleri.....204

Veda Dini.....204

Sınıflı Hint Toplumu.....215

Tevhid ve Sirk.....223

Yaratılış İlâhîsi.....224

YEDİNCİ DERS.....234

Hint.....234

Yaz Tatili.....236

Söz ve Fikirlerin Çarpıtılması.....238

Ümitvarlığın Zirvesinde.....243

İnsan.....249

İnsanın Tarifi Etrafında.....253

İnsanın Kâmil Bir Tarifi.....254

İnsanî Özellik Olarak Bekleyiş ve Sorumluluk.....255

İnsanın Yaratılışı.....256

Sirk Meselesi.....268

Tevhid.....271

Teslis.....273

Âhirete Yönelme ile Dünyaya Yönelme Arasında Gidip Gelen Toplum.....275

SEKİZİNCİ DERS.....280

Sia.....282

Adâlet-Kist.....310

Diktatörlük ile Devrimci Liderliğin Farkı.....319

Vesayet.....323

DOKUZUNCU DERS.....324

Akil ve Refah.....325

Veda ve Diğer İlimler.....332

Riyazet.....337

Brahman.....342

Nirvâna.....348

ONUNCU DERS.....351

İbrahim.....367

“Varlıklık” ve “Hiçlik” ilişkisi.....372

Buda’nın Hayatı.....378

ONBİRİNCİ DERS.....384

Giris.....384

Buda.....387

Kurtuluş Yolu (Muksha).....391

Nefsin Aldatması.....394

Tanrılar ve Aracılar.....402

Hakikat ve Akıl.....405

Adalet Ne Demek?.....407

ONIKINCI DERS.....	415
Son Tahlilde Hinduizm.....	415
Hinde Toplu Bakis.....	418
Hint Dinlerinin özellikleri.....	420
Çagdas Insanin Ideolojileri.....	434
“Ben”in Zindanlari.....	439
ONUÇÜNÇÜ DERS.....	444
Iran’a Giris.....	444
Mitraizmin Temeli: Büyü.....	415
Yeni Din ve Eski Ruhaniyet.....	453
Mübedlerin Zerdüst’ü.....	464
ONDORDUNCÜ DERS.....	469
Sabitlik, Degisim Kabul Etmeme, Yani Donma ve Taslasma.....	469
Evrensel Din Islâm.....	473
Tahriften Korunmus Kutsal Kitap: Kur’ân.....	483
Siniflarin Asaleti.....	488
Ruhanîyetin Asli.....	490
Yakin İlâh Allah: Simdi Ne Kadar da Uzak.....	493
Zerdüst Dininde Kiyamet.....	495
Soru ve Cevaplar.....	498
Ekler.....	516

Dr. Ali Seriatî

23 Kasim 1933’te Horasan eyaletine bagli Sabzi-var’in Mezinan köyünde dünyaya gelir. 1950’de Mes-hed’teki öğretmen kolejine girer. 1952’de Meshed’in yakinlarindaki Ahmedabad köyünde

öğretmenliğe baslar. 1955 yılında Mektebi Vasita'ı yazar. Ebu Zer-i Giffari'yi tercüme eder. 1956'da Meshed Üniversitesi'ne girer. "Ulusal Direnis Hareketi"ne üye olduğundan babası ve diğer üyelerle birlikte tutuklanır. 6 ay tutuklu kalır. 1959'da Alexis Carrel'den Dua'yi tercüme eder. Üniversiteden başarı ile mezun olur. 1960'da Fransa'ya gönderilir, orada Sosyoloji ve Dinler Tarihi üzerine çalışır. Cezayir Kurtulus Hareketi'ne aktif olarak katılır. Bu faaliyetlerinden dolayı Paris'te tutuklanır. Bu arada birçok makale, konuşma ve çevirisi de sık dergilerde yayınlanır. Sosyoloji ve Dinler Tarihi üzerinde doktorasını tamamlayarak 1962'de İran'a döner ve sınırda tutuklanır, aylarca hapiste kalır. Öğretmenlik ve Meshed Üniversitesi'nde asistanlık yapar. Meshed, Hüseyiniye-I Irsad, Tahran Üniversiteleri ile diğer merkezlerde konferanslar vermeye baslar. Hüseyiniye-i Irsad 1973 Eylül'ünde kapatılır. İran gizli servisi Savak, Seriatî'yi aramaya baslar. Kendisini bula mayınca babasını tutuklar. Babası bir yıl tutuklu kalır. Seriatî teslim olur ve 18 ay hücrede kalır. 1975-77 arasında Savak'ın takibinden sürekli kaçarak, baskalarının evinde kalarak çalışmalarına devam eder. Sabahlara kadar süren konuşmalar yapar. 16 Mayıs 1977'de Avrupa'ya hicret eder. 30 gün sonra İngiliz istihbara-tî'nin da yardımı ile Savak tarafından şehid edilir. 27 Haziran 1977'de Sam'daki Hz. Zeyneb'in türbesinin yanına gömülür.

Elinizdeki kitap, şehid öğretmen Dr. Ali Seriatî'nin 1971 yi lında Tahran'da Hüseyiniye-i Irsad'da verdiği “Dinler Tarihi ve Dinleri Tanimak” isimli derslerinden derlenmiştir.

Bu derslerin bir araya toplanip hazirlanmasi için Seriatî'nin hayattayken faaliyetleri sirasinda tanzim edilmiş olan kasetler den ve teksirlerden faydalanılmıştır. Bu metinlerde, Dr. Seria tî'nin sonradan çeşitli konularda kasetlere ek olarak söyledikle rine mutabik kalınmıştır. Isin hızlı olması için o zaman çıkarıl mis olan metinler de eklenmiştir.

Şehid Seriatî, bazı derslerin sonunda, sorulan sorulara ce vap vermiştir. Bazen mecburî olarak açıklamalar yapmıştır. Ta mamen kasetten kitaba aktarılan bu cevaplar ve açıklamalardan derslerin muhtevasiyla ilgili olanları, konunun sonuna eklenmiştir. Konuyla ilgisi olmayanlar ise ekler bölümünde verilmiştir.

“Dinler Tarihi ve Dinleri Tanimak” adıyla verilen dersle rin tamamı ondörttür. Her biri yediser ders olmak üzere, iki cilt halinde düzenlenmiştir. Her cildin sonundaki ek ve fihristlere ilaveten kavramlar ve deyimler indeksi de verilmiştir. Yedinci ve sekizinci derslerdeki konuların, derslerin genel gidisatıyla doğrudan bir ilgisi yoktur. Bu derslerde Şehid Seriatî, yanlış an lasilmaları ve tahrifleri önlemek için, birçok temel Islâmî konu hakkındaki anlayışlarını ve düşüncelerini açıklamıştır. Şehid Seriatî, konuları parçalamaktan sakınmak, genel şartları göster mek hatta dinler tarihi derslerinin hararetini korumak için mecburen kendi itikâdi anlayışını açıklamıştır.

Şehid öğretmenimiz, dürüst kişiliği, yeteneği ve basta Islâm olmak üzere diğer kültür ve ideolojileri vukûfiyetiyle her türlü kavram ve deyimleri yerli yerinde kullanmıştır. O'nun, Inkilâbî, mektebi akîdesiyle düşüncelerini iyice araştırmak, tanımak, ki saca O'nun mirasından istifade etmek gerekir.

Bu dersleri bir araya toplarken, derslerin verildiği zaman daki kronolojik sirayı korumayı tercih ettik.

Aziz okuyucuların dikkatini son olarak aşağıdaki noktalara çekmek istiyoruz:

1. Ara başlıklar, sözkonusu kasetlerden aynen alınmıştır.
2. Konuların kasetlerden kitaba aktarılmasında emanete ria yet edilmştir. Zorunlu olarak eklenen bir kelimenin ve ibarenin belli olması için [] isareti kullanılmıştır.
3. Kasetlerdeki soruların metni aynen aktarılmamıştır. Önemli durumlarda kısaca verilmiştir. Sorulardan anlamsız ve gerekli olmadığı halde sorulmuş olanlar, bazı paragrafların baş langıcında, “....” isareti ile gösterilmiştir.

Dr. Ali Seriatî'nin Eserlerini Bir Araya Toplama ve Düzenleme Bürosu

BİRİNCİ DERS

“Sizden, iyiye çağıran,

doğruluğu emreden ve kötülükten

sakindiran bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

Önce İrsad Kurumu’na tesekkür ediyorum. Hak edilse bile tesekkür etme ve övme gibi bir âdetim yoktur. Sebebi de su; memlekette tesekkür ve övgü o kadar artmış ki, gerekli olduğu yerde bile insan tesekkür etmekten korkuyor. Ama sundan tesekkür ediyorum ki, konuşma programlarımı ders programları na çevirmeyi kabul ettiler. Ben şahsen, belli tiplerin konuşma ve nutuk yoluyla topluma bir hizmet yapabileceklerine inanmıyorum. Yani, hem ben hatipliğime inanmıyorum, hem de halk. Sa yet bir öğretmen olarak elimden bir iş geliyorsa, o da bildiğim ölçülerde ders vermektir. Bu nedenle burada, her zamankinin aksine kendimi suyun içindeki bir balık gibi hissediyorum. Bu rada istiyorum ki, hür düşüneyim, hür konuşayım; eğer imkân olursa derste öğrenciler tarafından tenkit yapilsin, sorular sorul sun, onlara cevap vereyim. Sinifin değeri daha çok bu yüzden artmaktadır. Ama maalesef buna da imkân yok. Çünkü bu si-14

nifin mevcudu oldukça fazla. Vakit olarak da ders süresi içinde bu, fiilen mümkün değildir. Siz hanım ve beylerden, çaresiz ola rak dersten sonra, yani programın bitmesinden sonra sorularını zi yazmanızı rica ediyorum. Arkadaslar, yazdiginiz sorulari ge lip alacaklar, sonra kuliste fırsat buldugum ölçüde sorularinizi cevaplandiracagim.

Bu derslere devam eden hanım ve beylerden küçük bir di ger ricam da sudur: Ahlaken bütün derslere gelme sorumlulu gu tasissinlar. Yani dersin bütün döneminde hazır bulunsun lar. Zira, evvela genel olarak dersin konusmadan farki sudur: Ders, konuşmanın aksine basli basina bagimsiz bir ünite degil dir. Bu yüzden genelin sadece bir dersin sonunda hüküm ver mesi eksik bir sey olur. Eger biri, incelenen konu hakkında bir veya iki oturuma katilip, üçüncü oturuma katilmazsa, o iki ders hakkında verecegi hüküm konuşmaci ve konu açısından eksik olmakla kalmayacak, belki bazen söz konusu olana aykiri bile olacaktır. Söyle ki, bir oturumda giriş ve usul Ortaya konuyor. İkinci oturumda bir teorinin çeşitli yönleri ve ona aykiri teoriler inceleniyor. Üçüncü, dördüncü veya besinci oturumda ise kesin sonuca ulasiliyor. Bu orta kislardan birine gelse, sonra gider se ve buna dayanarak hüküm verirse, bu durum ilmî ve ahlâkî açıdan zor bir mesele dogurur. Bu sekilde hüküm vermek, ava min ve halki aldatanların isidir.

İkincisi, dersleri sonuna kadar takip etmek, benim özel egi tim yöntemimdir. Ulemadan bir beyefendi söyle buyuruyordu: “Çok acemi bir vaiz konustugu zaman, Islâm'in usûlü 28'dir de yip baslar; 27 tanesini söyleyip birini unutursa yuhalanir. Ama tecrübeli bir vaiz söyle der: Usulen Islâm su sekildedir. Bunların dördünü bile söylese basarilidir.” Bazi sahislar tecrübelidir. Bir teoriyi veya bir dini söz konusu yapmak istedikleri zaman, di ger teorilerin ve konuların hepsini kolaylıkla reddedebilecek se kilde ortaya koyarlar. Önce karsi oldugu o din veya teorinin ta rifinde, tahlilinde öylesi bir giriş siralamasi yapar ki usulen yan lis olusu, zayıf olusu, mahkûm olusu herkese karsi sabitlessin. Böylece onu kolaylıkla reddedebilsin. O noktaya ulastiktan

sonra, kendi inancının konusu olan teorinin parlakligini arttirir. Bu kurnaz adam elbette basarili olacaktır. Fakat sadece propa ganda açısından. Genel yönü açısından da basarili olması muhte meldir; ama ilmî açıdan dürüst bir insan değildir.

Dürüst insan, kendine özgü bir dine ve ideolojiye inandigi halde, kendisine aykiri olan görüşleri, hatta dinleri bile tanıtma ve araştırma asamasında o görüşe muhalif degilmis gibi ortaya koyan Insandır. Bütün ilmî inanç ve inceleme ahengiyle tarafsiz ve insafli olarak meseleyi ortaya koymasi gerekir.

Bu sekilde, elbette is zorlasir. Ama zor da olsa bu sekilde reddediniz. O dini veya teoriyi gerçekten red d ettiyseniz, sonra bu reddin kendi dininizi ispat ettiyseniz, zihinlerde bu dinin hakikati ve mantikli ispati kalacaktır. Ama eger diger dinleri, böyle parça parça eder, baslangıçta aykiri, inatçı ve düşman bir sekilde tahrif edip, çirkinlestirir ve hakaret ederek hatirlatirsa niz, daha sonra da kendi hakikatinizi kolayca ispat edebilirsiniz. Ama bu, ilmî olarak dinleyenler için yeterli olmayacaktır.

Bura da reddedilen görüsü ve teoriyi yarım bir makale halinde bile okuyacak olursa burada söylediklerimizin yanlış olduğunu anlayacaktır. Düşmanca şeyler olduğunu, dinî kinden kaynaklandığını veya ilmî taassup olduğunu anlayacaktır. Neticede çok sade olarak, o makaleyle dönüş yapar. Bu dinin veya ideolojinin bir asigi da geri çevrilmiş olur.

Yeniçağdaki însafli(!) Avrupalı bilginlerin Islâmla ilgili açık lamaları tipki Ortaçağ'ı ruhanilerinin düşmanca, tepkici tanıt maları gibidir. Ama ben o derece kurnazlığa sahip değilim. Özelliğim sudur: Bir teoriyi dinî ve ilmî açıdan muhalif oldu gum halde, onu incelediğim zaman dinleyicimin muhalif oldu gumu hissetmeyeceği şekilde ortaya koyuyorum. Dinleyicimin kendisini de bu teori ile başarılı olduğunu hissedeceği şekilde tahlil ediyorum. Dinleyici daha önce bundan başka bir şey de-miyordu. Bu yüzden onu elestirdiğimde teorinin gerçekten ilmî ölçülerle tahlil edildiğini, tanınmış olduğunu iyice anlar. İlim ve mantık ölçülerine göre, ne telkin edildiğini, ne de taassup, men faat ve dinleyicilerin hosuna giden şekilde red edildiğini his-16

DINLER TARİHİ

seder. Böyle olunca da bir dine ve ideolojiye dayanılırken o da yanma ilmî bir degere ve inceleme degerine sahip olmus olur.

Önceki yıllarda, Meshed’de verdiğim dinler tarihi derslerin de, her dini, ders olarak incelediğim zaman, bagimsiz dinleyici ler merak için bir oturuma geliyorlardi; sonra diger oturumlara gelmiyorlardi. Benimle ilgili hükümleri, o oturumda verdiğim dersten ibaret oluyordu. Onlara göre nisanin son haftasında Lao-Tsucu, mayisin üçüncü haftasında Konfüçyüsçü, mayisin son haftasında ise Müslüman idim. Bu tarz hükümlerin, bireysel açıdan önemli olmadığı doğrudur, ama hükmü veren kimse açi sindan usulen doğru değildir. En azından bunun kendisini tat min etmemesi gerekir. Bu nedenle bütün meseleler, topluca arz edilip, bir araya toplandıktan sonra bu ders tamamlanmıştır. Bir devre tamamdır. Sonra bu devrede, bütün ilmî teorilerin ve ekollerin ortaya konulmuş olduğuna emin olabiliriz. Konu, ilmî bir üniversite sınıfında, dinî taassuptan uzak olarak, gerektiği gibi arzedilmiştir. Bu arada, istedikleri herseyi söyleyeceklerdir: “İslâmî Irsad Kurumu’nda, dinlerden bahsedildiği zaman netice nin hangi dinin faydasına olacağı bellidir. Tarafsız ve ilmî kala maz.” Evet ama, eğer inceleme tarafsız ve garazsız, ilmî bir neti ce verirse o zaman onu mecburen kabul etmek gerekir. Zira ben, fikrî garaza karsi olduğu gibi, bugünkü âlimlerin söylediği ilmî tarafsızlığa da karsiyim. Zira düşmanlık ile tarafsızlık dışında üçüncü bir yol var. O da fikrî sorumluluktur. Bu, muhtaç oldu gumuz bir şeydir.

Ancak bu dönemde, yasadığımız bu toplumda bir ilerici olarak, îslâmî bir toplum olarak bu mevcut zorluklarla, -bilahare yirminci asrin bir insani olarak sahip olduğumuz zorluklarla-usulen din meselesinin, dinler tarihinin veya din sosyolojisinin ortaya konulmasında ne gibi faydalar vardır? Su anda buradaki isimiz olan dinler tarihi, bu neslin ihtiyacı olan bir mesele mi dir? Yoksa bu is üniversitenin bir kösesinde incelenmesi gere ken bir ilmî inceleme dali midir? Genel düzeyde zihinleri bu meseleye çekecek bir konu değildir. Din fenomeni öyle bir sekil de ortaya çıkmıştır ki, bir grup dindardır ama sahip olduklarıyla

yetiniyor, onunla amel ediyor. Bir grup ise dindar değildir; fakat gerçek hassasiyetlerin, hedeflerin, dertlerin, eziyetlerin pesinde dir, onlarla mesgul oluyor. Bununla beraber din meselesinin bu şekilde ortaya konulmasının, bu zaman için ne faydası vardır? Öncelikle yanlış anlaşılanın aksine, var olan şeyin, doğru ta savvur edilmesi gerekir. Dini tanimanın ve dinler tarihi mesele sinin bizim için iki nedenle acil ve hayati bir yönü var.

Birinci neden, anlamaktır. Biz aydınlar veya bu toplumun eğitimli insanları tek başına sosyal bir grup değiliz. Aydınların en büyük hatalarından birisi, kendilerini toplumun özel bir grubu, kesimi veya sınıfı olarak görmeleridir. Bu “entelektüelin alınyonu”dur. Bu mesele, ondukdzuncu asırdaki bilimsel felsefe ve bilimsel sosyalizmde söz konusu edildi. Eğitim gören insanın, yavaş yavaş kitapların, bilgilerin, araştırma yaptığı konunun içi ne oldukça fazla dalması ve batması mümkündür. İlmî, edebî, dinî ve felsefî konularda çok titizlesiyor; olaylardan, gerçekler dünyasından, halkının ve toplumunun günlük hayatından uzaklaşıyor, onlara yabancılaşıyordu. Aydın, kendisini toplum ve zamandan soyutlanmış, ayrılmış bir grup olarak hissediyor du. Bu ise, entelektüelliğin bir hatası ve hastalığının sonucudur.

Dünyada, düşünceğimiz her düzeyde, düşünceğimiz her huyda, iman, felsefe ve ideolojiye göre sahip olacağımız her imanla bu özellik hepimizde ortaktır. Sosyal bir beden, yani küllî bir topluma bağımlı bir üyeyiz. Bu toplum, gördüğünüz ger çek bir toplumdur. Dünyanın bu kösesinde, bu bölgede ve bu topraklardadır. Beseri safların bu safındadır, bir gerçeğe sahip tir. Olduğu her şekliyle, duygularıyla, ilişkileriyle, özellikleriyle ve mevcut dertleriyle vardır. Biz aydınlar, bulduğumuz her durumda, sahip olduğumuz her görüşle bu topluma bağlı üyeleriz. Bu toplum ise dinî toplumdur. Toplumumuzun dinî toplum olusundan ve tarihimizin dinî tarih olusundan ilmen şüphe edilemez. İran tarihine bakalım; en azından ondört asırlık İslâmî bir geçmişi vardır. Gerçek dinî hassasiyetlerle, faktörlerle şekillmiş ve meydana gelmiştir. Kültürümüz dinî kültürdür. Yunan kültürü veya Roma kültürü değil ki, dinî olmayan bir kültür ol-18

sun veya daha çok felsefî bir kültürdür denilebilsin. Millî veya laik değildir, dinîdir. Onu da geçin; simdiki toplumumuz, sosyal ilişkileri, gelenekleri, düşünce tarzları, kültürel konumu, vicdan ve ruhuyla yüzde yüz dinîdir.

Aydinin bütün toplumu kendi zevkine ve kendi grubunun aydınca iç ilişkilerine göre genelleştirmemesi gerekir. Bu aydinin hatalarından birisidir. Dinî bir toplumda yaşıyoruz, dinî bir tarihe bağlıyız, dinî bir kültür atmosferinde nefes alıyoruz. Böylece kültürümüz dinî kültürdür. Eğer aydın suurlu ve kendi toplumunu suurlanmaya yöneltme sorumluluğunu kendinde hisseden bir gruptan ise, bu aydinin her şeyden önce “kendisi ile toplumu arasında bir köprü” meydana getirme düşüncesinde olması gerekir. Böyle bir köprü, dine dayanmak, dini bilmek, dini ilmî yönden dikkatli bir şekilde incelemek ve toplumumuzun ruhunun özünü yapan dini tanımdan başka bir şey değildir. Birinci söz budur.

ikincisi, bizler aydın sıfatıyla diğer bir konuma daha sahi biz. Bu, dünya aydın zümresine fikrî ve ruhî bağlılıktır. Biz, fikrî ve ruhî yönden toplumumuzdan, tarihimizden, milletimizin sosyal hayatından beslendiğimiz gibi, aynı zamanda evrensel fikrî ve ideolojik ortamın da etkisindeyiz. Biz dogulular “maki-naizm”, “bürokrasi” veya “teknokrasi” hakkında konuştüğümüz zaman sanayi kapitalizminden, rekabetçi kapitalizminden ve uyumdan bahsettiğimiz zaman bu, doguda bizim de bunlara mahkûm olduğumuzdan bunlardan bahsediyoruz mânâsına gelmez. Teknokrasiye, bürokrasiye, fasizme, modern teknokratlara vb. mahkûm olduğumuz anlamında da değildir. Bir asra bir dile ve evrensel ilişkilere bağlıyız. Bu ilişkilerde de birtakım meseleler söz konusudur. Bu asırda yaşadığımız için asrın en temel meselelerini görmemezlikten gelemeyiz. Simdiki insani tanımdan en temel şartlarından ve faktörlerinden birisinin, dinin yeni den sosyal, siyasî, felsefî; ilmî ve fikrî yollardan ortaya konulması enteresandır. Zira din yeniden, özellikle ikinci.dünya savaşından sonra, yeni insanın arasında söz konusu olmuştur. Hangi şekilde söz konusu olmuştur?

Bu eski dine bir dönüş müdür?

Hayır, geriye dönüş, durumu değildir. Belki insanın bir gelişim durumudur. Bugünün insani Ortaçağ'a geri dönmek istemi yor. Eski Yunan ve Roma dinine geri dönmek istemiyor. İlimsiz ve ilimden alt düzeydeki dinlerin ipini boynuna geçirmek istemi yor. Dönüş dinlere değildir. Dönüş "Din"edir.

İlmî gelişiminde, ilim ötesi bir duyguya ihtiyaç hissediyor. Bunun adı bir çeşit maneviyattır, bir çeşit dindir. Bugünkü insan bunu aramaktadır ve bunu böyle isimlendirmektedirler. Bugünkü insan, böylesi bir dinî, İmani bulmanın telası içerisinde. Yeni hayatta bunu kaybetti. Bostalığını su anda hissediyor. Biz büyük bir dinî kültüre ve tarihin en büyük dinlerinden birine bağlıyız. Tarihin en son büyük dinine bağlı insanlar olarak, bu günkü aydınların ve düşünürlerin genel telasında, insanın muzdarip ve arayış içindeki ahenkli ruhunda, ilim ötesi bir imani meydana getirmek için, (ama mantıklı ve makûl bir iman meydana getirmek için) ortak bir telas ve gayret içinde olalım. O büyük ideali bulma yolunda insanlığa yardım edelim. Bu işin gereği şudur: Bizim ilk önce kendimizi ve kültürümüzü, su anda eli mizde olan yıkılmış ve donmuş şekliyle değil, kaynayan, canlı bilinç ve fikrî hareket yaratan bir ideoloji şeklinde değil, belki gürültüsüz, tezahürsüz, çok sade ve samimi ders yaparcasına çalışmamız gerekir. Çabuk geçen hislere, tekrara, telkine, mevcut zihniyetlerin uyutmasına ve çoğunluğun sefkatlarına daya narak değil, belki çok yavaş ve yapıcı bir sabırla, adım adım, tipki bir araştırmacı ve öğrenci gibi başlayalım. Bir dönemi araştırmacı olarak geçirelim; bu vesileyle geniş bir genel ortam hazırlayalım. Siz o zaman bir kültür devriminin öncüleri gibi, bu taşlamış toplumun ve asrın bostalığında, İslâm'ı yeniden ve bilinçli tanımanızla, payınıza düşeni ve sorumluluğunuzu ifa edecek sizsiniz. Bu asra ve bu topluma bağlı aydın unvanıyla fonksiyonu nuzu yerine getirin. Bu, her halükârda bu büyük yolda küçük bir adımdır. Ama bu küçük adımı doğru atmak gerekir. Bunun birinci usulü, sabır ve tahammüldür. Bir öğrencinin işi gibi bir iştir. Heyecan, doyum ve zevk veren konuşmaların yerine yo-20

DINLER TARIHI

rucu dersleri seçelim. Tahammül edelim. Geçmiste heyecan, tah rik, telkin gerektiye bile, artık yeter. Tanimayi düşünmek gere kir. Eger sadece suursuz bir iman yeterli olsaydi, besyüz milyon müslümanla bir seyler yapilmis olmasi gerekirdi. Mucizevârî Is ler yapan iman, tanimaktan sonra gelir.

BURJUVAZIYDI, ILIM DEGILDI

Su anda sözkonusu olan mesele, bugünkü insanin yenilgisi-dir. Bugünkü insanin heyecanlı bütün ideallerinin yenilgisi.

Avrupa’da Ortaçağ döneminde (bizim halkimiz da böylesi bir dönemde yasiyor) büyüklere saygi, geçmişle övünme, edebî ve dinî sahsiyetlerle Övünme, dini merasimler, ahlâki degerler, millî, kavmî ve ahlâkî geleneklerin hepsi kutsaldi. Insana ve dünyaya hakim mutlak hakikatler ve apaçik meseleler idi. Her toplumda, her dinin usulü söyleydi: “Gerçek budur, bundan baska gerçek yoktur.”

“Gerçek budur bunun disinda bir sey yoktur” esasi gökten gelmis ve dogruluklarında hiç bir süphe olmayan yüce hakikat ler sifatiyla, o dönemin bütün fertlerince kabul görmüstü. Bu emin ruh, süphe kabul etmez imani görüs, halkin hayatina sükûnet veriyordu. Bizim dindar halkimizda olan ve bütün Or taçağ boyunca batida olmayan sey ise dinî izdiraptir. Zira din, onu kaplayan bir bütün olarak sosyal geleneklere, insanî iliskilere, ahlâk ve inançlar bütününe cevap veriyordu. Kendisini takip edenlerin, manevî ve fikri ihtîyaçlarını giderebiliyordu. Yüküm lülüklerin tümü ortadaydi. Dünya büyük bir çadır seklindeydi. Küçük ve ayrintisiz bir dünya. Bir kapi ve vücutla bagliydi, belli ve açikti. Dört unsurdan yapilmisti. Altta insanlar, yukarida tan ri ve melekler; bütün esrar ve varligin dindeki hakikatları... Bütün dinler arasında sadece Hiristiyanklik dini, azizlere, ruhanilere, halkin ve tanrının islerini temsilcilerine sahipti. Digerleri hiç bir seye sahip degildi.

Her dindarin görüsüne göre, meselâ, Ortaçağ’da bütün dünya, kuzeyden baslayip, Lizbon’a dogudan jenuvadusa ka

21

dardir. Bu, bütün dünya idi. Oradan ötesi ise, yani dogu, bizim yasadigimiz yerler kâSristandi. Lizbon’dan o tarafı ise karanlık lar deniziydi. Gökyüzü hakim bir tavan gibi, kapali bir kubbe dir. Yukarida bir tanri var; bazen Ruhü’l-Kudüs seklinde, bazen Baba seklinde, bazen ise Ogul seklinde dir.

Gökteki bu tanrının yer yüzünde bir temsilcisi var. Kimdir? Papa! (Insanların babasi, Allah’ın ümmetinin pederi!)

O, dinin temsilcisidir; “Kutsal Ruhun” Tanrı’nin Ruhü’nun veya Mesih’in Ruhü’nun getiricisidir. Gökyüzünde bu ruh, ince ve teferruatli ahiret islerinin idare temsilcisi olan kilise teskilati araciligiyla Papa’ya ve kardinallere veriliyor. Bu el ele mertebeler dizisi sekilde, küçük köylere kadar uzaniyor. Bu köylerde, ruhbanlar vardir. Bunlar o ruhu tasiyan idarenin görevlileridir, ruhanilerdir.

Bu ruhaniler de o ruhu, “cismaniler” arasında yayiyorlar. Yani, halkin yasayis felsefesi, yaratilisin

gayesi ve hayatın yönü de oldukça açık ve bellidir. Bir tek kelime; arınma, ilk gûnahtan arınma.

Âdem, cennette günah isledi. Âdemogullari bu “ilk gûna hin” cezasi nedeniyle ebedi olarak tanrının gazabına ugramislar dir, daimi olarak cennetten çıkarilmislardir. Bu günaha bulas mis, mahkûm insanin hedefi nedir? Beraat etmektir.

Dinin isi nedir? Bu ruhun araciligi ve ruhanilerin yardimiy la insanin kesilmis olan bagliligina ve Cennet’e tekrar ikinci defa kavusmaktir. Religion, yani din budur. (Re) önceki tekrar anlamindadir, Latince olan (Legar) kelimesi de varligin bütün esrari ile âlemin ve Adem’in ilk yaratilis anindan zamanin sonuna ka dar birlesme anlamindadir; amellerin, ahlâkin, insanin hayat fel sefesinin hepsi vardir. “Ve kefanâ kitabellah!”

Görev ve sorumluluklar da belli ve açıktir. Kiliselere üyelik, papayi izlemek, bütün felsefi, ilmî, itikadî, insanî ve siyasî mese lelerde resmî ruhanilere itaat etmek, bilahare vaftiz guslü, sarap içmek, kutsal ekmegi yemek ve Pazar günleri ayinlere katilmak tir (cemaat namazi). Yön belli, yol belli, hedef belli, hayat sakın ve alinyazisi itaatkârdir. Iste kurtulus yolu! Dünya bu, ahiret o,

hepsi belli; sınırlı, sabit, açık. Artık başka ne istiyorsun? “Ölüm istiyorsan, mezarlığa git!”

Artık izdirabin anlamı yok. Bu tarz hayatta, böylesi bir dün yada ‘bilmiyorum’ diye bir şey yoktur; şüphe, müphemlik peri sanlık yoktur.

Dünyanın gurbeti, insanın yalnızlığı, alinyazisinin karanlık, hayatın boşluğu, ruhun isyanı, felsefi karamsarlık, fikri ümit sızlık, hakikatin belli olmayışı yoktur. Boşluk yoktur. Bu âlemin hiç bir kösesi çatlak değildir. Gökyüzü daima dönen bir kubbe dir, yeryüzü serilmiş bir yataktır. Avrupalı insan, Katolik mezhebi, Tanrı, Peygamber, Baba, Ruhü’l-Kudüs, Cebrail, Hedef, Yaradılış, Mesih, Siginaklar, Kilise, Peder, Baskan, Allah’ın kolları ve Koyunların çobanı, yani Papa ve Halk; hepsi bellidir.

Ansizin hacı seferleri geldi. Dünyanın bütün kapalı ve eski dar duvarları parçalandı. Yeryüzü kâinatın merkezi, gökyüzü tavan olmaktan çıktı. Lizbon ve Cenova dünyanın ortası ilân edildi. O tarafta Amerika keşf edildi. Bu tarafta bütün doğu, İran, Arabistan, Türkistan, Hind, Çin...

Diğer dinler gelip bunlara karşı boy gösterdiler. Hasmetli tarihler, zengin ve çeşitli medeniyetler, daha büyük ve güçlü kültürler; düşünceler, inançlar, ideolojiler, biçimler, toplumlar, ve diğer her şey sarsıldı. Düşünce hürriyeti, hareketli kültür, de gışken ruh; İslâm medeniyetinin, hür içtihadin, İslâm dininin ve toplumunun birkaç nesil boyunca Hristiyan halk kitleleri ile te mastı bulunması, Ortaçağ’ı değiştirdi. Hristiyan alemindeki dogma, taassup ve dar görüşlülük yıkılmış oldu.

“Mukaddesata” itiraz başladı (Protestanlık). Sonra hareket, değişme ve yeni medeniyet. Hacı seferleri, Ortaçağ boyunca durgun olan Batı Hristiyan aleminin ansizin iki farklı cepheden saldırıya uğraması neticesini doğurdu.

Bunlardan biri, Batı toplumunun maddi temelini ve iktisadî ve itikadî alt yapısının, dünya görüşünün dağılıp yıkıl-masıydı. Ortaçağda Batı, alt yapısı feodalite, üst yapısı din olan bir toplumdur.

Bu her ikisine birden saldırıldı. İkisi birlikte dagıldı. Fiilen dinsizlik tarihini ele aldıktan sonra dinler tarihine ulasalım. İki saldırı birlikte başladı, bu tesadüf değildi. Bunların her ikisi za hiren her ne kadar ayrı görünüyorsa da, birbirlerinin sebep ve sonucudurlar. Ben insanî meselelerde, özellikle sosyolojik meselelerde illiyetin aslini doğru görüyorum. Ama felsefedeki illiyet ile tabiat ilimlerindeki illiyet arasındaki fark, sebep ve sonuç ilişkisinin tek taraflı olma yerine iki taraflı olmasıdır. Bir aradaki iki sosyal isaret arasında daima sebep ve sonuç ilişkisi olur.

Meselâ, tabiatla ateş, (sebep) suyu kaynatıyor (sonuç); ama suyun kaynaması, yani sonuç, ateşin yakması üzerinde artık bir etki bırakmıyor. Sonuçtan sebebe olan yol, kapalıdır. Sosyal işaretiler arasındaki ilişkilerde de sebep, sonucu meydana getiriyor; ama sonuç ortaya çıktığı zaman sebebin üzerinde etki bırakıyor. Yani sebebin rolünü, ona karşı oynuyor.

Konusmaci (sebep), topluluğu heyecana getiriyor (sonuç), topluluğun heyecanı ise, konusmaciyi etki altına alıyor; onu heyecanlandırıyor. Bu heyecan tekrar topluluğun üzerinde etki bırakıyor. Bu iki kutup sebep-sonuç ilişkisi, bu ikisi birbirleriyle ilişki içerisinde oldukları sürece devam eder. Karşılıklı bir etki işlemi (gidis-gelis) vardır.

Bir toplumun iktisadi alt yapısı ile itikadî üst yapısı arasında da böyle bir ilişki vardır. Marksizm bu ilişkiyi tek yönlü olarak görüyor.

Antimarksistler sosyolojide illiyeti (nedenselliği), ya inkâr ediyorlar veya başarısız bir şekilde, üretimde düzensiz ve iktisatsız bir alt yapı önerip diğer bir faktörü onun yerine koymaya gayret ediyorlar. Irk, coğrafya, tabiatla savaş, içgüdü, kültür vb. gibi faktörler.

Ama ben, tarihin bütün sosyal devreleri için hepten bir kâna inanmıyorum. Bedevi toplumlarda (kabilelerde) coğrafyanın tam etken olduğuna inanıyorum. Coğrafya, toplumun yapıcı ve tayin edici alt yapısıdır; toplum kurumlarının, bu cümleden olmak üzere iktisadın tayin edicisidir.

İlerlemiş toplumlarda iktisadi üretim; alt yapı ve aynı zamanda tayin edici bir etkidir. Üçüncü aşamada, yani Durkheim’ci anlamıyla “İndividualizmin” gerçekleştiği aşırda, insanî su ur, bilgi, görüs, antropoloji, sosyoloji ve tarih sosyolojisi daha çok ilerliyor, insanlar, toplumu yapan unsurlar, tarihe hareket veren kuvvetler, çetin kanunlar, değişme, yıkılma ve toplumun yükselmesi hakkında daha suurlu, daha bilgili oluyorlar. Temel faktör insanın kendisidir; yani onun kendi bilincinde olmasıdır. Diğer bir tabirle ideoloji, fikir, irade ve onun teknigidir.

Bu, çok hassas, karmasik ve geniş bir konudur; su anda onu ortaya koyma imkânı yoktur. Ama burada söylemek istedigimiz şey şudur: “Karsilikli illiyet” kanunları, alt yapı ile sosyal üst yapı arasındaki ilişkilerde de doğrudur.

Eğer şahsin fikri değişirse (üst yapı), iktisadi hayatı ve işi de değiştiriyor (alt yapı). Bunun gibi eğer işi ve maddi durumu değişirse, düşünce tarzı da değişecektir. Bu ikisi birbiriyle daima iki yönlü karsilikli sebep ve sonuç ilişkisine sahiptir. Ortaçağ Avrupasının alt yapısı feodalizm, itikadi üst yapısı ise din idi. Dünya görüşü, ahlâk, felsefe ve gelenekleri bir araya toplayan, açıkla yan ve takdis eden Katolik mezhebiydi. Katolik mezhebi, bunla rin sosyal düzene uygun olmasını sağlamaya çalışıyordu-Zira topluma hakim olan resmi dinler, daima bilinçli veya bilinçsiz olarak böylesi bir fonksiyonu üzerlerine almışlardır. Eğer böyle işi bîr düzene aslında aykırı olmuslarsa, egemen düzenin boyut larından biri olan resmi temsilciler grubu eliyle çirkinleştirilip, tahrif edilmiş ve sonuçta istenilen sosyal düzene uygun olacak şekle getirilmişlerdir.

Su anda anlattığımız ortaçağdaki sosyal ve iktisadi hayat, feodaliteye dayanmaktaydı. Feodalite isimli çeşitli birimler mevcuttu. Herbirinin kendine ait ordusu, gelenegi, baskanı, merası mı, halkı, vergi gelirleri ve müstakil hayatı vardı.

Birbirinden ayrı olan bu sosyal birimler, aynı zamanda, bir merkezden kaçış durumundadırlar. Ortak bir diziyi teşkil etme arayışının pesindedirler ve birbirleriyle irtibat halindedirler. İste

irtibatı sağlayan bu vasıta Katolik kilisesidir. Dünyada “Katolik Mezhebi” isimli, evrensel bir güç mevcuttur.

Mesih’in dini, Avrupa’da sağlam olmayan bir sıfatla dağınık feodalite unsurlarını bir araya topluyor, birbirine bağlıyor, çeşit li feodal kesimlerden bir Hristiyan ümmeti meydana getiriyor.

Feodalite kapalı bir düzendir.

Aristokrasi, gelenekleri ve adetleriyle büyük bir mülkiyet; efendiler ve halk çelişkisi. Kapalı bir düzen ve dış yüzü toprağa bağlı.

Kapalı düzen nedir?

Kapalı düzen iki özelliğe sahiptir: Biri kapalı bir dünya görüşü, diğeri ise kapalı bir üretim ve ekonomidir.

Kapalı üretim ve kapalı ekonomi ne demektir?

Bir köy, kapalı bir üretim ekonomisine sahiptir. Bugdayı ve arpayı tarladan getiriyor. Arpayı merkebine veriyor, bugdayı kendisi tüketiyor. Pamugu hanimina veriyor, o da ondan bir el bise dokuyor, kendisi giyiyor. Ineginin sütünü veriyor, yumurta alıyor. Meyvesini yün ile degistiriyor. Baska bir sahis ise yünü nü, peynir veya lorla degistiriyor. Peynir verip sogan alıyor.

Bu köy kalesinde üretim ve tüketim, kapalı bir dairenin et rafında dönüyor. Sayet bu kaleye dikkatle bakarsiniz, kapalı bir toplumu gözlerinizle göreceksiniz.

Iran’da bu tür kaleler henüz mevcuttur. Bu kalelerin çevre sinde birer hisar görürüz. Genellikle dört burcu ve bir kapisi olan hisarlar. Bu, kapalı bir toplum oldugunu gösteriyor. Toplu mun kapalı olusunun isaretlerinden biri, kapalı üretimdir. Üre tim ve iktisat birbirini bir daire üzerine takip eder. Kapalı eko nominin temel özelliklerinden birisi, üretim ile tüketimin bera ber olusudur. Böyle bir köye bir adam gelip, derin bir kuyu ka zar. Bir defada îkiyüzbin tümenlik bir pancar isi yapıp, bu pan car isinden dörtyüzbin tümenlik bir gelir elde edince, bu kapalı daire birden kırılmış olur. Burada üretilen bütün pancar, köyün iç üretim dairesine dahil degildir. Bu pancarla kamyonlar vasi-26

tasiyla 10 km. veya 20 km. uzaklıktaki seker fabrikasına gitmek tedir.

Üretimin kapalı dairesinin, burada dış pazarlar tarafına doğru açıldığını görüyoruz. Pancarın seker fabrikasında sekere dönüşerek bütün iç ve dış pazarlara gidip, dağıldığını görüyoruz.

Kapalı dünya görüşü ne demektir?

Sadece, insan zihninin dünya hakkında sahip olduğu tasavvurdan ibarettir. Hangi insan?

Kapalı bir ekonomide yaşayan insanın, dünyası da kapalıdır. Bütün gökyüzü onun köyünün etrafını saran bir örtüdür. Diğer taraflardan hiç haberi yoktur. Dünyası kapalıdır, küçüktür.

Bizim köye yakın bir köyün bir ağası var, zavallinin durumu da iyi değil. Bir çift sebilden başka bir şey kalmamış. Köyün halkı önceleri onun raiyyesi idi, onun sayılıyorlardı. O büyük lük onların zihinlerinde hâlâ var.

Onlardan biri bana söyle diyordu: “Siz yabancı ülkelere gittiniz, oradalarda da bizim bu Hacı Aga’yı konuşuyorlar mı?” Ondan bahsediyorlar mı?

Bu adamın gözünde dünya, ortasında Hacı Aganın bulunduğu büyük bir saraydan ibarettir; yukarıda da Hacı Aganın Allah’ı vardır.

Ortaçağ’da böylesi bir toplum vardı. İki unsur geldi, hem Ortaçağ’ın dünya görüşünü hem de ortaçağın kapalı ekonomik üretim alt yapısını açtı. İki unsurdan biri, feodalitenin zirai üretim sistemi bünyesinde hızla gelişen burjuvazi hareketi, diğeri ise, materyalist dünya görüşünün yeni aydınların düşüncesine vurduğu darbeydi. Bunların her ikisi birbirinin sebep ve sonucu.

Aslında burjuvazi nedir?

Küçük bir köyü göz önüne alınız. Bazı konuları kitaplardan okumaları gereken Avrupalıların aksine, biz bu konuları toplu—

mumuzda görebiliriz. Çünkü değişme halinde olan bir toplumumuz var. Kapalı bir zirai iktisat sisteminden, tüketimci ve komprador bir burjuvazi sistemine geçmekte olan bir toplum. Dolayısıyla bu toplumda sosyolojik eserler görebiliriz. Üretimi, zirai üretim esasına dayanan eski, kapalı bir köye baktığımızda, bu köye bir dükkân açılmadan önce bir seyyar satıcının geldiği ne şahit oluruz. Köye, birkaç top basma, çeşitli ufak tefek şeyler getiriyordu. Bunları sehirden veya çevre köylerden getiriyor, köy meydanında bağırıyor, mallarını tahıl, pamuk, yün gibi zirai ürünlerle değiştiriyor, sonra gidiyor, ertesi hafta veya ertesi ay tekrar geliyordu.

Genel işlemler ve toplu takaslar, tarlaların kenarında kurulan mevsimlik pazarlarda oluyor, bu görünüm sonra yavaş yavaş köy dükkânına dönüşüyordu.

Dükkân ortaya çıktığı zaman, feodalite bünyesinde burjuva zinin ilk çekirdeği meydana geliyordu. Dükkâncinin işi, bu köydeki diğer insanların işinden farklıdır. Onlar mahsulleri topraktan üretiyorlar, bu ise tüketim mallarını sehirden satın alıp bura ya getiriyor.

Onlar zirai üretim yapıyor, bunları ise el üretimine veya küçük sanayi üretimine sahip. Bu parçayı satıyor, o bugday satıyor. O mal takası yapıyor, bugday verip yün alıyor. Ama bu para ile alış-veriş yapıyor.

Para ile yapılan alış-veriş, mal takasının yerini aldığı anda, orada burjuvazi meydana geliyordu. Bu burjuvazi, ister küçük bir grup şeklinde olsun, isterse bir fert şeklinde olsun sonuç aynıydı.

Bu dükkânci ne iş yapıyor?

Geliyor, sehirden veya diğer çevre köylerden para ile yeni çeşitler satın alıyor (çünkü parası var) getirip bu köyde halka sunuyor. Bu malların tüketiminin, bu köyde henüz bir geçmişi yoktur. Halkın zevkleri yavaş yavaş değişiyor. Halk bu elbise lerle, eşyalarla, yiyeceklerle ve yasayış gereçleriyle tanıyor, bunları satın alıyor. Böylece dükkânci köye yeni bir tüketim sokmuş, fakat yeni bir üretim getirmemiştir; masraf yenidir. Ama

küçük mülk sahibi (feodal) veya ailesi şimdiye kadar paralarını biriktiriyor, fazla arazi satın alabiliyor, mevcut mülk ve arazile rini daha mamur yapabiliyor, fazla sürü alabiliyor. Mekke, Kerbelâ ve Meshed'e gidebiliyor veya düğünler, senlikler yapa biliyor, bahsisler veriyorlardı. Simdiyse bütün o paralar, bütün o topraklar, hatta bütün o sürüler yavas yavas bu dükkâna gidi yordu.

Kendisinin elbisesi degisiyor. Cübbeyi çıkarıp, ceketli ve pantolonlu oluyor. Hanimi âdi pamuktan olan çarsafı bir kenara atıp, şehir çarsafı giyiyor. Sonra davetlerin ve ziyafetlerin sekli degisiyor. Evinin döşemesi degisiyor. Evinin binası ve yapı sekli degisiyor, sonra sivesi degisiyor. Üretiminden baska, yavas ya vas her seyi degisiyor.

Tüketim hızla yukarı çıkıyor; üretim ise, klasik bir biçimde düşüyor veya en azından sabit kalıyor. Dükkânci borcumuzu hesap defterine yazıyor. Pesin alabilmemiz mümkün değil de yip, borç alıyoruz. Borcumuz yavas yavas üç bin, dört bin bes bin tümene ulasıyor. Böylece, ikinci sene daha fazla tüketim oluyor, daha çok mal sunuluyor. Dükkânın mal listesi artıyor, tak sit artıyor. Devamlı Hacı Aga'nın ambarına giden harmanım şimdi birden Mirza'nın dükkânına gidiyor!

Mesele, bu ailenin bir sene boyunca yapmış olduğu tüke tmdir. İkinci sene, tüketim daha çok artıyordu. Ama üretim ve harman sabittir, artmamıştır. Dükkânciya iki bin tümen fazla ve rirse, kendine harmanın dibi kalıyor ve ödeyemiyor. Gelecek yi la devrediyor, vakti gelince o yilin masrafı da eklenince tekrar dan artıyor. Üçüncü yıl, dördüncü yıl, devamlı borç, devamlı taksit, devamlı daha çok ve daha çeşitli tüketim ve masraf. Mah sul artık dükkânciya cevap veremiyor. Arazinin tapusuna el atıyor. Bag gidiyor, koyun gidiyor, parça parça mülk gidiyor. Yeni tüketim ve masraf hücum ediyor; bir dükkân iki oluyor, iki dükkân üç oluyor, hep bos anbarlar-dolu dükkânlar. Hacı aga her gün içten tükeniyor, dükkânci onu emiyor. Burjuvazinin tüketim güvesi, feodalitenin canına düşüyor. Bu sayın Hacı Aga'nın mecbur kalıp gece yarısı köyden kaçmasına kadar devam ediyor. Yani feodalite yıkılıp, yerine burjuvazi geçiyor.

Feodalitenin içinde, burjuvazinin meydana gelmesi denilen sosyolojik aslin anlamı budur. Burjuvazi yavas yavas gelişiyor, yeni bir tüketim meydana getiriyor. Sonra tüketim düzenini de gistiriyor, feodalite düzenini zayıflatıyor, kendi düzenini daha da egemen kilip burjuvazi devrimi noktasına kadar ulasıyor.

Burjuvazi devrimi, artık o mülk sahibi aganın egemen ol madigi, beyefendi burjuvanın egemen olduğu zamandır.

Hanlar, derebeyler, agalar, asiller, hacı agalar, hacizadeler ortadan kalkıyor artık devran yeni gelmiş köksüz ve bassız para babalarının eline geçiyor. Asilligin artık bir değeri kalmamıştır. Para, ticari hayat ve esnaflik, büyük mülkiyete dayanan zirai üretimin yerine geçmiştir. Simdi yeni bir örnek verelim: Bu konuyu, sosyolojinin iktisadî bir konusudur. Konumuzla ilgisi nedir?

Konu sinifsal ahlâk ve düşünce tarzıdır.

Eger bu meseleyi dikkatli bir sekilde açıklayabilirsek, dünya aydinlariinin zihninde kötü bir sekilde ortaya konulmus olan bir mesele açıklığa kavusmus olacaktır. O feodalite döneminin özel bir ahlâki vardır:

1. Asillige dayanma,
2. Kapali dünya görüşü,
3. Durgun hayat,
4. Sabit ve degismez kurallar,
5. Asil, köklü ve degismez sosyal gelenekler,
6. Donmusluk, geçmise tapma, ecdatperestlik, ailevî âdet ve geleneklerle övünme,
7. Gayret, mertlik, cesaret, cömertlik, misafirperverlik, bü yüklere saygi, fedakârlık, kavmi taassup, manevi degerlere sev gi... gibi kendine özgü ahlâkî degerlere genel bir dayanma. Bila hare kuvvetli dinî duygu. Bu özellikler, bu dönemin ahlâkî ha yatinin bazi esaslaridir.
8. Yenilikçilik ve yenilikte getirilmesine karsi duyulan kor ku. Degisim ve dönüşümden korku... Disaridan yüklenen un surlara karsi daha çok direnme, kapali feodalite dönemi toplu munun özelliklerindendir.

Yeni olan hiçbir şeyi kabul edemiyor. Hatta süslenmesini bile değiştirmeye hazır değildir, korkuyor. Elbisesini değiştirmiyor, yüzünün süsünü değiştirmiyor boynunu vermeye hazırdır ama biyigini vermeye asla! Geleneksel usul, âdetler, tesrifat, sosyal tören, milliyetçi duygular, ekonomik ilişkiler, ahlâkî meseleler de din vasıtasıyla destekleniyor, kutsallık kazanıyor. Efendiler ve halkın ilişkileri, geleneksel mülkiyet ilişkileri, sosyal ilişkiler, hatta giyinme, süslenme, geleneksel hayat tarzı din aracılığıyla kutsallık kazanıyor. Bu kutsama, dinin resmi temsilcileri vasiyetiyle yapıyor; bunlar egemen sınıfa bağlı olup, halkın efendilerine bağlanmalarını bile din vasıtasıyla temin ediyorlardı.

Gelenek, ahlâk, din, sosyal ilişkiler ve mülkiyet haklarının hepsi bir dokuya sahiptir. Dünyanın kutsallaştırılması, bu dönemde dini anlayan en büyük özelliklerinden biridir. Onun yenilik getirilmesine karşı direnmesi, yeni bidat ve hayatın değişmesine karşı çıkışıdır.

İnsanî ruh, bu dönemde geçmiş ile övünmektedir. Ecdadiyle, babasıyla, dedesiyle, babaannesiyle, ailesiyle, ecdadının geleceği ve hatırasıyla övünmektedir. Eskiye, her şekliyle korumak istiyor, onunla iftihar ediyor. Geçmişe tapmaktadır, ikincisi, geleceğe karşı şiddetli direnme ve karşı koyma, gelecekte korkma. O halde feodalite döneminde duygular, ahlak ve ruh açısından iki temel esasa dayanmaktadır denilebilir:

Geçmişle övünme -veya geçmişe tapma ile gelecekte korkma-yeniliğe karşı direnme. Gelişmiş dükkânci ve burjuvanın tam aksine. Bu burjuva, o feodalin aksine köylü sınıfından çıkmıştır, şimdi orta sınıfı meydana getirmiştir. Bu orta sınıf, köylüden yukarıda, efendilerden aşağıdadır. Ecdadi hanzade, agazade, asilzade vb. lâkaplarla anılan kişiler değildir ve olmamıştır; kendi toplumunda bir kökü yoktur. Halk ona asil unvanıyla bakmıyor, alınlmış basit bir insan olarak bakıyor; sadece yeni bir işin esnafıdır, zamana yetişmiştir, yeni bir kesesi var, parası var, zengindir; ama şahsiyetsizdir, ailevî ve kan asaleti, şerefi yoktur; toplumun nazarında o bir “yeni yetmedir.”

Geçmiş yenilenen, geçmişin hatırasının zevk ve övünç verdiği feodal için geçmiş, artık hakaret sayılmaktadır.

Feodalın geçmişe tapan ve geçmişin gelenegini seven biri olması oranında, burjuva geçmisten bıkıştır. Gelenegi yok et mek, geçmişle ilgiyi kesmek ister. Zira geçmiş, feodal ile ilgiliydi. Geçmiste feodal için hürmete inaniliyordu, ama burjuva şimdi başlamıştır. Feodal bitmek üzeredir, burjuva ise başlamak üzeredir. O, kendiliğinden geçmisi istemektedir, bu ise geçmişten bıkıştır. O, geleceğe ve yenilik getirilmesine karşı direnmektedir, zira her değişim ve yenilik onu sarsmakta, aksine burjuvaya istikbal hazırlamaktadır.

Burjuva, sadece yeniye kabul eden değil, aynı zamanda ye niye tapandır. Bu yüzden burjuva, açık ve değişen bir dünya görüşüne sahiptir. Bunun aksine, feodalın dünya görüşü kapalıdır, sabittir. Yaşam sınırı, sadece kendisi, atının merası, sürüsü, kabilesi ve arızisidir. Sadece bunları görmüş, dışarıyı tanımamıştır. Ama burjuva, şehri, çevre köyleri, etraftaki kabileleri görmüş tür. Çünkü esnaflik hareketlidir, çeşitli üretim sistemlerini ve çeşitli insanları, daha açık bir dünyayı görmüştür. O halde burjuva dünyayı daha açık ve daha geniş, değişme ve hareket halinde görüyor. Geleneg e, sosyal âdetlere ve merasimlere düşmandır. Geleceğe, değişime, dönüşüme, her şeyi döküp yeniden yapmaya asiktir. Eger bunların ikisini ahlâkî ve fikri görüş açısından birbirleriyle karşılastırırsak, burjuvanın mümtaz bir özelliğe sahip olduğunu görürüz. O da şudur: Burjuvada değişme yeteneği, ani ilerleme yeteneği geniştir. Çünkü hareketli bir tiptir, açık bir dünya görüşüne sahiptir, geleceğe yönelmeye yatkındır, geçmişe bir bağlılığı yoktur, sabit ve gelenekçi sınırların esaretinde değildir. Halbuki onun rakibi, yok oldu veya yok olmak üzeredir. Donmuş, sakin ve durgun bir haldedir; toplumu geçmisteki gibi istiyor; görüşü dardır, daima geçmiş üzerinde düşünüyor.

Burjuva görüşünün sahip olduğu özelliklerden birisi, ahlâkî değerlere insani faziletlere, kutsal sosyal geleneklere ve kendi toplumunun dinine olan inançsızlığıdır. Köylerde, dini merasimlere, büyüücülüğe, köyün kutsal sahiplerine -halkın kendi için kutsiyet ve hürmete inandığı, seyyid, molla, agazade ve köyün asillerine-saldıran, alay eden, tenkit edenin bu adam olduğunu görüyoruz. Evine ilk defa radyoyu alan bu adamdır.

Oglunu, hatta kızını ilk defa modern okula gönderen yine odur. Yeni şehir elbiselerini ilk defa giyen, süslenmesini değiştiren, geleneklerin aksine bu çevrede değişik bir giyimata sahip olan kadın onun karisidir. Niçin? Çünkü hiç bir şey onu geçmişe bağlamıyor. O toplumun değişmesinde daha çok şahsiyet kazaniyor, çünkü onda eski değerler yoktur, yeni değerler kazanmak için çaba gösteriyor. “Hanımefendi teyze” olmayan kadın “hanım” olmak için çaba gösteriyor. Halbuki rakibi toplumun değişmesinde şahsiyetini kaybetmektedir. Böylesi bir millette burjuva meshurdur: Biz ona, esnaf, tüccar, para babası veya zengin diyoruz ya!

Ardarda sunları diyebilir: Burjuva görgüsüz bir sınıftır, rüşvet ve paraya düşkündür, asagiliktir, köksüzdür, geleceğe yönelendir, ilerici ve hareket sahibidir, açık bir görüşle geçmişe karşıdır, gelenekten bıkırmıştır, yenilgiye ve bid’ata asiktir, değişime karşıdır. Asaleti yoktur, inançsızdır, manevi değerlere inanmaz, tüketime tapar, asiri maddecidir. Bos ve hareketli bir dünya görüşüyle büyük bir iradede, yüce faziletlerden, mertlik huyundan uzaklaşmıştır, “menfaatperestlik” (otilitarizm) dinine inanmaktadır, çıkarıcıdır, hakikati tanımaz. Bilahare hesapçı ve tüccar bir ruha sahiptir.

Tarihte, onaltı ve onyedinci asırlarda Avrupa’dan aydınların geldiklerini okuyoruz. İşte o gelenler bunlardır (burjuvalardır).

Bunlar bir sınıf şeklinde ortaya çıktılar. Özellikle onaltıncı ve onyedinci asırlarda bir burjuvazi sınıfı şeklinde. Yani feodaliyet, sınıfı, tamamen bunların eli altında ezildi. Bu sınıf, tüccarlar, fabrikatörler, zenginler ve sermayedarlardan oluşuyordu. Bunlar isbasına geldiler. Bunlar, Avrupa’da geleneklere, âdetlere, törelere, merasimlere, hatta feodalite döneminde kiliseler tarafından yerine getirilen ibadetlere karşı çıktılar. Karşı çıktıkları şeylerden birisi de hakim dinin hükmettiği şekildi. Çünkü o tarz şeklidir, feodalite dönemine uygundur. Burjuva sınıfsal suura sahip hareketli bir tiptir; yenilikçidir, geçmişten bıkırmıştır, açık dünya görüşüne sahiptir, değişim ve dönmeyi siddetle kabul

eden bir tiptir. Bu adam dine karsidir; iki anlamda dine karsi ol masi mümkündür. Birisi su anlamdadir: Toplumdaki halkin, es kiden iman ettigi genel din görüşünü kabul etmiyor, bir dinî re forma taraftardir. Yeniçagdaki protestanlar bunlardir. Yani mevcut dine, katoliklige, kiliselere itiraz eden kimselerdir.

Protestanizmi takip edenler, burjuvaziye bagli dindarlardir. Yani sermayeder ve sanatkâr sinifa baglidirlar. Ortaçagin sonla rinda Avrupa'da ortaya çıktilar. Bunlar Katolik kilisesi ve pa payla zitlastilar. Çünkü Katolik kilisesi ve Papa ortaçagdaki feo dalite düzenine bagliydi.

ikincisi bu burjuvaziden olan kimselere daha çok dinsiz ve dine karsi olma yanlisi demek gerekir. Çünkü dine karsi olanlar sonradan meydana geldi. Dine karsi olan cephe protesto edip, protestanizmi meydana getiriyor.

Katolik mezhebini bir mezhep çesidi olarak kabul etmiyor. Hangi fikirden dolayi kabul etmiyor? Hiçbir fikirden dolayi. As lında dini bir korku ve endiseleri yoktur. Adamin eline geçen her çesit silahla eski geleneklere karsi mücadele etmesi gerekiyor. Yeni toplumu yeni tüketimlerle, yeni masraflarla, yeni halkla, yeni degerlerle ve yeni iliskilerle meydana getirebilmesi için mücadele etmesi gerekiyor. Böylesi bir ortamda, orada iktisadî ve sermayedarlıkla ilgili faaliyetlerini daha iyi yapabilsin. Hangi durum sermayedari daha zengin yapıyor? Genel tüketim.

Yeni bir harcama biçimi gelistiren burjuva eski geleneklerle; bu cümleden olmak üzere, gelenekleri ve geçmişteki tipi koru yan din ile mücadele ediyor ki, toplum yeniligi kabul etmeye, degismeye ve yeni tüketime karsi direnmesin; toplum burjuva üretiminin tüketim ve satis pazari olsun. Haçlı savaslarından sonra Avrupalılar dogu ile temas kurdular. Daha sonra Müslü manlardan modern gemi yapım teknigim, yer haritasini yapma yi, pusulayi, deniz yollarini öğrendiler. Burjuvazi bunlari öğren dikten sonra, denizcilik basladi, sonra Amerika kesfedildi, daha sonra Afrika'da, Latin Amerika'da, Kuzey Amerika'da sömürge cilik meydana geldi. Dogu ve batı ticareti basladi.

DINLER TARİHİ

Durgun ve kapalı feodalite yıkıldı. Sermayedarlık, köle tica retı, fabrikatörlük ve uluslararası ticaret gelişti. Burjuvazi, feodaliteyi ortadan kaldırdı. Tam bu sırada burjuvazinin dikkatli gelişmesi, burjuvaların kuvvet kazanması, para hayatı, ticaret ve tüketimin ilgi toplaması, maddi hirs isteginin artışı, “iktisatperestlik” ruhunun kıvamını bulması, hirs ve servet yığmaya karşı yeni ask, milletlerin ve yeni ülkelerin sömürülmesi, Avrupa’nın iktisadi ve maddi kuvvetinin üst düzeyde tutulması, iktisadî, sosyal ve üretimsel alanlarda burjuvazinin feodalite aleyhine iş yani ile uyumlu olarak fikrî ve itikadi alanda uyum halinde olan, aynı hedefi paylaşan iki hareketin ortaya çıktığını görüyoruz. Hayret edilecek şey, bu iki hareketten birinin dinî olması diğ erinin dine karşı olmasıydı.

Biri Protestanizm mezhebi idi, diğ eri ise Realizm mektebi idi. Bu ikisi arasında durum çok açıktır. Yeni burjuvazinin mad decı ruhunun her iki tecellisi aynı zamana ulaşmış tı. Luther onaltıncı asırda Katolik kilisesine itiraz ediyor, Hristiyanları pa pa’nın sultasına karşı isyana, piskoposları ve kardinalleri papayı katletmeye çağırıyordu. Gerçekte ise gelenekçilik, dindarlık ve feodal dönemin dinine karşı itiraz eden, itirazcı burjuvazinin se sini yükseltiyordu.

Protestanizm, Katolik mezhebinin ahirete yönelişinden dö nen aynı Hristiyanlıktır. Protestanizm de dünyaya yönelik ruh ve yönü dolasmaktadır. Maddi hayata, sanata, iş e, servete bıla hare kapitalizme asıktır.

Şimdi de, Max VVeber’in de dediğ i gibi, Avrupa coğrafyası Protestanizm ile kapitalizmin ilerlemesi arasında hayret verici bir uyum ve dayanışmanın olduğunu gösteriyor. Korkunç “Sen-barthelmi” gecesinde Katoliklerin Fransa’da onbin Protestanın basını kesmesi, aslında darbe yemiş feodal asılların, eski değ erleri inkâr eden burjuvaziye itirazı idi. Feodal sınıfın hükümeti nin devamını sağlamak için onları susturmaktı. Protestanlık, Hristiyanlığın (sonradan) paracı ve maddecı hali idi.

Bu sırada realizm hareketi de genişledi. Yani maneviyatçı kafa yapılarından, irfani duygulardan ve ahlâkî ideallerden dö-

nüs, maddi hayatın gerçeklerine ve olaylara yöneliş. İktisadî hayatın, dünyacı ruhun ve zemini görüşün asaletine yöneliştir. “Hakikati arama” esası yerine, Bacon’un bahsettiği “kudret isteği” aslinin ilânıdır. Natürallizm, Materyalizm, Rasyonalizm, Radikalizm, Liberalizm (hürriyet, ama maddi içgüdüleri ahlâkî sınırlamalardan kurtarmak için hürriyet, rekabet ve ticaret hürriyeti), hatta Demokrasi (orta sınıf olan burjuvazinin, egemen sınıf olan asillerin yerine geçmesi) bilahare “fart ve menfaat” dini (individualizm ve utilitarizm) isimleriyle, bütün bunlar yeni dogmus burjuvazinin konustugu yeni bir lisan idi.

Burjuvazi Alimleri:

Hatıpler, gelenekçi sınıfa, eski asillere, yok olmak üzere olan dini ruhanilere bağılı kimselerdi. Yeni burjuvazi sınıfına bağılı hatıpler ve sözcüler, maddeci aydınlardı. Dolayısıyla ilmin din ile zıtlasmalı, tesadüfı bir şey değildi. Bize ve bütün aydınlara sunları söylemeye çalışıyorlardı: Onaltıncı ve onyedinci asırda bir anda ortaya bazı dahiler ve aydınlar çıktı. Ansızın, orı taçanın alçalmış olduğunu, dinin el ve ayak kesen bir şey olduğunu anladılar(!) Dine muhalefet edilmesi gerektiğini ve toplumu kurtarıp bağımsızlığa kavuşturmak gerektiğini anladılar. Bilginler, bu yeni asır döneminde ansızın “aydınlandılar”O)< ilim, dinin sınırlamasından kurtuldu ve dinin hurafe olduğunu anladı. Böyle bir şey ne oldu, ne de sosyolojik açıdan böyle bir şeyin olması mümkündür. (Çünkü) iktisadi bir köken, sınıfsal bir kök tasıması gerekir.

Meseleyi, itikadî dayanağına göre tenkit etmediğimi görüyorsunuz. Dine karşı olan bu düşünce tarzına dini açıdan saldır mıyorum, belki meseleyi sınıfsal sosyoloji temelinden, hatta iktisadî alt yapı ve toplumun maddi değişimci kanunu esasına göre ortaya koyuyorum.

Bu aydınların, Yeniçag’ın başlangıcındaki aydınlar hareketi nin, bugünkü Avrupa medeniyeti ve ilminin iktisadi alt yapısı nedir?

Bu fikri ve ilmi degismenin iktisadi alt yapisi, burjuvazinin ve burjuvazi üretiminin gelismesidir; zirai üretiminin ve feodali te sistemi üretiminin ortadan kalkmasidir. Bu nedenle onaltı ve onyedinci asırlarda din ile mücadele eden aydinin silahi felsefe ve ilim idi. Ama kökü burjuva sinifidir. Ruhî durumu, hedefi, ahlâki, burjuvaziye özgü ahlâk ve ruhtur.

Burjuvazi ne istiyor? Din ile niçin zitlasti? Daha önce de söyledigimiz gibi Katolik mezhebi, feodal ge leneklerin bekçisi idi. Burjuvazinin o gelenegi ve o sinifi ortadan kaldirmasi gerekiyordu. Toplumu maddeci bir topluma; bir pa zara dönüştürmesi gerekiyordu. Yani toplumu modern tüketim lerle burjuvalastirmasi gerekiyordu. Burjuvazinin silahi neydi? Silahi: “1-İlerleme 2-İlim 3-Hürriyet 4-Maddi gerçeğe ve (ve materyalizme) yönelis idi. Onsekizinci ve ondokuzuncu asırlar da bu silaha, “hayatin lezzeti”, “ferdin asaleti veya kendi ekseni etrafında olma”, dinlerin vadettikleri cenneti yeryüzünde kurma felsefesi; tüketimin asaleti felsefesinin bütün diger felsefî ve ahlakî asaletlerin yerine okunulmasi ilave edildi. Yani, “değerle ri bırak, kendi menfaatına yapıs, her şey budur!” felsefesi. Bu burjuvazinin yöntemindendir. Bu sebeple burjuvazi, ilmi alıp, bir silah olarak dine çevirdi. Yeniçag’da sebepsiz yere, bir zaru ret ve sinifsal hareket almadan, parlak dehâların dogmasıyla, il ham, kesif ve ilmî gözlemlerle bu şekilde dine karşı çıkan, ilmin kendisi değildi. Tıpkı Ortaçag’da dinin feodalizmin elinde bir si lah olması gibi. Burjuvazinin başarıya ulastigi dönem olan Yeni-çag’da da ilim, burjuvazinin elindeki bir silah oldu. Daha önce dedigimiz gibi hedefi dini ortadan kaldirmakti. Din, feodalite döneminin kültürel alt yapisi idi. Burjuvazi döneminde, yeryü zünde bir burjuvazi cenneti icad etmenin pesindeydi. Burjuvazi cenneti ne demektir? Burjuvazi cenneti, maddi hayat için özel bir felsefe meydana getirmektir. Hangi felsefe? Refah felsefesi.

Müreffeh bir hayat ve maddi tüketim. “Hakikati tanımaya ulasmak için yasayalım” diyen, geçmişteki dinî parolanın aksi ne, su slogan ortaya çıktı: “Hakikatları taniyalım ki güzel yasa yalım”, “hayat için tüketim” sloganı “tüketim için hayat” oldu.

“Asayis temin etmek için, hayat araç ve gereçlerini yapmak” slo gani “hayati yasayis araçlarına feda etmek” oldu. Daha sonra “hakikati aramada ilim” yolunu degistirip “kudret kazanmada ilim” oldu. Bu sloganlar yeryüzünde daha iyi yaşamak için, bur juvazinin tüketim cennetini icad etmektir. Dini, ask, tapma, fedakârlık, ahlâkî değerler, ruhî ve manevi yükselis, kendini fe da etme, şahadet, temizlik, dindarlık ve insanî mükemmellige mükâfat olarak ılasacaksınız, dedigi cenneti burjuvazi ve burju vazi felsefesi, “biz onu yeryüzünde yapıyoruz” diyordu. Neyin yardımıyla? Bütün onların yerine sadece iki şeyle; “sermaye” ve “ilim”. Sermaye ve ilim el ele verip teknigi doguruyorlar, teknik dinin yerine geçiyor.

Burjuvazinin ilim ve sermayeyi uzlastirip birlikte yorumla masi budur. Para ile ilmin gayri mesru evlilikinden yeni teknik dogdu.

Makina, ilim ve paranın birlesmesini gayri mesru çocuğu dur. Âlim ile zengin birbirleriyle evlendikleri zaman hangisinin kari, hangisinin koca oldugu bellidir, ilmin yeni islevi, yani di nin davacisi ve muhalifi olması, insanlığın hidayeti iddasında olması ve ilme yapılan bütün o övgüler burjuvazinin isiydi. Bu nu, ilmin kendisine ilerleme ve kudret ortamı saglamasi, yeryü zünde paranın

egemenlik alanini genişletmesi için yapıyordu. İnsanlık için ilan edilen yeni slogan, “kudret, servet” idi, bu slo gan burjuvazinin sloganiydi. Ama âlim de onun lisaniyla bu slo gani söylüyordu. Biz simdiye kadar bu slogan tarafından alda tildik. Çünkü geçmiste sairin sözüyle daima söyleydi: “Bilgi ve istek, -nergis ve gül aynı yerde birlikte tomurcuklanmazlar-her ne bilgiyse istenmiş olan degildir, her ne istenmiş olansa bilgisi az olandır.” Bilgi ve para, nergis ve kırmızı gül gibidir; birlikte tomurcuklanmazlar. Kim bilgiye sahipse, paraya sahip degildir. Kim paraya sahipse, bilgiye sahip degildir. Ama burada bu şekilde ortaya çıkmadı. Bu iki daimi düşman, yani paraya dai ma muhalif olan ve maddi hayattan bıkmış olan ilim ile ulema ya ve ilme ihtiyaç duymayan maddi hayat, birlikte bir anonim şirket kurdular. Yani bağlar, ilişkiler ve bugünkü insan meydana-38

na geldi. Bu, tüketim hayatının insasıdır. Bu, ilmin paraya sağladığı yardımıyla doğan yeni hayat felsefesidir. Ama bunlar alimce sloganlardı. İlim sadece dine muhalif olmakla kalmayıp, aynı zamanda felsefe ve ahlâka da aykırı olmaya devam etmesi, tesa düfi bir şey değildir. Aslında ilmin yönü ve durumu da değişiyor. İlim her zamanki endişe ve kaygısı, esyanın özünü ve zati ni araştırmakti; insanın gerçeğini, hayatı ve hedefi tanımakti. Daha sonraki hedefi, hakikati araştırmakti. İlim bu hedefinden saptı. Benim sadece işaretler, esyanın zahiri özellikleri, işaretler arasındaki ilişkiler ve maddi tabiat kanunlarını keşfetmekle isim var, dedi. O da hakikati bulmak için değil, bunları kudret ve menfaat kazanma yolunda istihdam etmek için.

Bu sesin, ilmin taklit ettiği burjuvazinin sesi olduğunu görüyoruz. Bu ilim, hiçbir sirri ve gizliliği keşfetmeye, hiç bir meçhule ve tabiat ötesine muhtaç değildir. Ölümünden sonrayı düşünmüyor. Aslında ölümden sonra diye bir sınırlama da yoktur. Her şey budur; bundan başka bir şey yoktur. İçinde bulunduğu muz, ömür adını taşıyandan başka bir şey yoktur. İnsan hayatı, refaha ulaşmak ve bunun yolu olan tüketimi temin etmekten başka bir şey değildir. Bunun vasıtası ise ilimdir. Ama hep zengin ve burjuva sınıfının faydasına! Burjuvazi iktisadî asalet ve tüketim asaletinin temellerini niçin sağlamlaştırmak istiyordu? İlim, paranın yardımıyla dinin söylediğinin aksine, bu hayatta teknik, makina ve tabiatı tanımanın aracılığıyla, tabiatı istihdam ederek Cennet yapabiliirdi.

Cennet nedir?

İşlerin kolay ve çok az bir çabayla olduğu yerdir. Çünkü, ilim ve teknikle bol tüketime, geniş masraflara, müreffeh bir hayata, ve iktisadi refaha ulaşılabilir. İnsan için madde ötesi faziletlere, harikulade değerlere, bütün o tabiat üstü ideallere inan, insani Allah'ın ruhunun görüldüğü yer olarak gösteren ve bunu isteyen ilim, ansızın görüşünü değiştirdi. İnsan, iktisadî bir hayvandır dedi! Eger tüketimi temin edilirse artık başka hiç bir şeye ihtiyacı yoktur, dedi.

İlmin ansizin tavisir degistirmesine hangi olay sebep oldu? Görüsü neden bu kadar asagilik oldu? İnsan ilmin nazarında ne den bu kadar hakir oldu, yükseklerle yönelisi kaybetti? İlim dini hizmetinden çıkıp takva, ahlâk, insanî tekâmül, alinyazisi, âlemin taninması ve yarin için olan kaygisini, varlık âleminin sirrini, vücudun hakikatini, dogru yolu ve olması gerekeni orta dan kaldirdi.

insanın zâtından kaynaklanan, dinin ve felsefenin daima ce vap verdikleri; son kaygisini yok etti. Niçin?

insani, burjuvazinin kirli emellerine hazirlamak ve onu si nirli yapmak için. İktisadî tüketim ve üretim hayatini diger ta raftan burjuvazinin ideallerini, sermayenin ve paranin hevesle rini, ilmî kudretin ve mantigin yardimiyla yeryüzünde gerçek lestimek için yok etti. Bu yüzden onalti, onyedi, onsekiz, ondokuzuncu asirlarin ve yirminci asrin ilk yillarinin heyecanlı slo gani su idi: “Ey insanlar! Bu vesveseleri bir tarafa atiniz; o söz lerle hiçbir isiniz olmasin; onların hepsi hurafedir; bu görünen lerden baska hiçbir sey yoktur; hepsi dinî hurafelerdir, felsefî ef sanelerdir. Yiyelim, içelim, içgüdülerimizi doyuma ulastiralim, bunun disinda baska hiçbir seyle isimiz olmasin; gerçek hayat ve Realizm budur. Bunu, ilim söylüyordu, ama bu sive burjuva zinin sivesiydi. Burjuvazinin hayat ilkesi, yeryüzünde cennet icad etmektir. Hayat felsefesi tüketim asaleti idi. Burjuvazinin hayat ideali neydi?

Hüküm oldukça, daha çok faydalanmak. Ama hangi faydalanma?

ilmin burjuvazinin yardimiyla, daha dogrusu burjuvazinin, ilmin yardimiyla yapmak istedigii faydalanma.

Nasil bir faydalanma?

Maddî faydalanma. Para, iman yapmiyor; para, mal yapı yor. Eger bütün ihtiyaçlarımız üretilen mallarla doyuma ula sirsaa, kendisi yeni ihtiyaçlar uyduruyor, onlari tekrar kendisi gi deriyor.

Propaganda ne yapıyor? Evinizde oturuyorsunuz. Maddî hayatınız için gerekli her türlü araca sahipsiniz. Sofranızdaki malzeme ve yiyecekler de yeterli. Evinizde yeterli mobilya ve mefrusat da var, hiçbir seye ihtiyacınız yok. Meselâ, evinizdeki radyonun veya televizyonun düğmesini açıyorsunuz, size yedi tane yeni sun'î ihtiyacı zoraki yüklüyor. Ertesi günü malları sa tin a im an iz için sizi, esinizi ve çocukunuzu peslerine gönderi yor. Sonsuza kadar yeni masrafların pesinden kosmanız gereki yor. Burjuvazi, sadece tüketim mallarını üretmiyor ki hepsine sahip olsun, tüketim ihtiyacını da yaratıyor. Bunısa hiçbir za man nihaî sinin yok har.

1962 yılında Avrupa'da (ev ekonomisiyle ilgili) bir sergi vardı. Ben ev ekonomisi ile ilgili araç ve gereçlerin sayısı ne ka dar ki uluslararası bir sergiyi gerektirsin diye düşünmüstüm?

Sonra ikinci sene bu magazaya gittigim zaman mutfak araç larının sınırlı olduğunu gördüm. Araçlardan birisi tereyagi alma masası idi. Bunun tek görevi, masa başında oturan hanımların, onunla tabağın içinden tereyagi alıp yiyeceğinin üzerine bırak ması idi.

Tereyagi alma masası, geçen sene 3-4 çeşitten fazla değildi; ama bu sene 700 veya 800 çeşittir, bu sonuç insani gerçekten sa sirtiyor. Serginin özel bir bölümü tereyagi alma masalarına mahsus. Bu beyefendi ve hanım daha önce tereyagini kasıkla (yemek yedigi kasıkla) alıyordu. Ama şimdi, eğer tereyagi al mak istiyorsan, bu masayı alman gerekir. Eğer tereyagini ekme gine veya yiyeceğine yıldız şeklinde sürmek istiyorsan, onu al man gerekir. Eğer nergis şekli vermek istiyorsan, bunu alman gerekir, baklava şekli vermek istiyorsan diğerini alman gerekir. Evet, kaç tane gül şekli ve geometrik şekil var?

Sayısız mı? O halde, bunların tamamını, (en azından 10-12 tanesini) satın almamız gerekir. Eskiler gibi davranmak olmu yor, istekler var. Eskiden kasıkla tereyagi alınıyordu, tereyagi al ma masası yoktu.

Burjuvazinin bize sadece tüketim ve masraf vermekle kal madigini, aynı zamanda bize yeni ihtiyaçlar de verdigini görü-

yoruz. Çünkü ilim onun emrinde, onun istegine bağlı. Sosyoloji, psikoloji, teoloji, ahmak tanıma bilimi, edebiyat, propoganda, reklam, sanat... hepsi onun emrinde ve onun istegine bağlıdır. Böylece durmadan ihtiyaç yaratıyor, yeni ihtiyaçla yeni insan ti pi yapıyor, sonra onun İhtiyaçını da kendisi gideriyor.

BUGÜNKÜ INSANIN BURJUVAZİ CENNETİNDE İSYANI

Tarihin bütün nesillerinden daha çok eziyet çekmemize rag men, sevinerek söyleyeyim ki biz çok mesut bir nesiliz. İnsanın dert ve yenilgi dönemlerini gördüğümüz için mesut bir nesiliz.

Acaba gerçek dert ve yenilgi, yalancı ümit ve sevinçten da ha iyi değil midir? Suurdan doğan dert akilsizlikten doğan dert sizlikten daha iyi değil midir?

Ben yirminci asrın ikinci yarısında olduğum için çok sevini yorum. Eger ondokuzuncu asırda olsaydım, burjuvazinin yir minci ve yirmibirinci asırda yeryüzünde yapmak istediği Cen net için ahmakça slogan atardım. Simdi burjuvazi cennetinin gerçekleşmiş olduğu bir zamanda, gözlerimle üç asırdır ilmin, Samiri'nin paradan buzagisi olduğunu görüyorum. Altından ya pilmiş ve aldatici bir şekilde, ama ruhsuz, ruhaniyetsiz, mânevîyatsiz, yalancı, sahte banka parası ortaya çıktı ve ahmak lari kendine secde ettiriyor.

Su anda kurulmuş olan, burjuvazi cenneti ne demektir? Bütün insanlar için değildir! Bu burjuvazi cenneti, bu tüketim ha yati, kapıdan ve duvardan Avrupa'nın yüzüne yagan bu nimet bollugu, havadan gelmemistir. Birbuçuk, iki milyar İnsanın açlık bedeli ile meydana getirilmistir. Ama her halükârda kendisi için, yani Avrupa burjuvazisi için, üç asır önce yapılmistir. Ora da herseyi bulmak mümkündür. Tanzanya elmasını, Misir kene virini, Kamerun kahvesini, Küba seker kamisini, Cezayir sara bini, Hind çayını, Vietnam kauçugunu, Ortadogu petrolünü bul mak mümkündür. O halde bütün dünya, onların yeme, içme,

yatma ve yiyecek çiftliğidir. Onların sömürüsüne uğramış bu tün milletler, Avrupa'nın bu kirli cennetinin karneli ve ücretli Is çileri değil midir?

Bütün bunlara rağmen bu cennette, Avrupalı insanın nasıl yasadığını görmek gerekir. Sasılacak şey sudur ki, bu insan, so nunda üç asırdır söylediği sloganlara ulaştı. Yani faydalanma ve tüketim zirveye ulaştı. Şimdi onun iktisadî mal kalemlerinin %10'u temel ve gerçek masraflarıdır. % 9'u ise eğlenme masraflarıdır.

Bu faydalanmadan çok, başka neyi istiyor? İkinci olarak da ilim, ideal ve iddiasına ulaşmıştır. Yeryüzünde maddî hayatı ve tabii kuvvetleri uyusturmak için bir tek nik meydana getirmiştir. Tüketim asaletine dayanan bu hayatı kurmayı basarmıştır. Ama tahmin edemediği şey, yirminci asır daki hayatın ve bugünkü insanın en büyük hakikati, bu insani böylesi bir burjuvazi cennetinde isyan etmesidir.

Kur'ân'ın deyimiyle, tipki Adem'in ilk cennet bahçesinde "isyan etmesi" gibi. Herseye sahipti, gönlü neyi isterse onu yi yordu, buna rağmen isyan etti. O, yasak ağacın meyvesinden yedi. Tüketim hayatına bağlı olan bugünkü Batı insani ve ilerle mis burjuvazi hayatı, dünya emperyalizmi asamasındadır. Dün yaya, uzaya, göklere egemendir; dünyanın beseri bütün sofrala rına ve nimetlerine el uzatmış, yiyor. Ama isyan etmiştir. Müref feh hayatta, yararlanmada ve refahta isyan etmiştir. Bugünkü insani isyana tesvik eden yasak meyve nedir? İnsanî suurdur, uyanıstır. Ansizin ilmin de var olduğunu hissetti. İlim ise üç asırdır ona yalan söylüyor. Kapitalizmin usagidir, insanın zahit-ligini hidâyete yönelten kılavuz değil. Ona "sen İnsansın" demi yorlar, bu ne demektir?

Bugünkü insanın bu kudret ve tüketim sloganı artık yeterli değildir. Zira her ikisine de ulaşmıştır, başka birsey istemiyor.

Bu slogan ve isyan. Özellikle dünyadaki bütün geçici maddî eziyetlerin ve açlıkların giderildiği bir zamanı baslatmıştır. O zaman, üç asırdır ilmin gizlediği, halkı vazgeçirdiği, burjuvazinin ticari görüş ve kültürünün yaydığının dışında, dünyayı an layacağı bir dünya görüşüne ihtiyaç duyuyor. Hayatın anlamı nedir? Ne için olması gerekir? Bu kadar kudretle ve bu kadar re fahla geçirdiği simdiki hayatın yönü nedir? Bu hayatta, nereye gidiyoruz? Bu burjuvalasmış ve para düşüncesinde olan ilmin reddettiği, fakat daha iyi ihtiyaçlar olan iman, ideal değer, ahlâk, ruh, ask, tapınma, akide ve faziletin yerine hangi şeyi koymak gerekir? Tekrar tüketimi mi? İnsan, isyan ediyor!

Ne ilim cevap veriyor, ne teknik, hatta ne de beserî ilimler. Bütün bunlar el ele vermiş sadece bir sınıf için, (yani burjuvazi sınıf için) yeni tüketimler yaratıyorlar. Bunlar, onaltıncı ve onyedinci asırlardaki bütün o iddia, heyecan, dinamiklik, ümit ve ge leceği güçlü bir iman tasımanın aksine, tüketim hayatıyla ilgili fonksiyonlarının sonuna ulaşmışlardır. Bugün yasliliğın ve ye nilğinin sonunda, yok olmayla yüzyüzedirler. Hile ve büyük ci nayetlere giristiklerini görüyoruz.

Dün irtica, diktatörlük ve çürümüş aristokrasilerle mücadele eden, büyük Fransız devrimini yapan burjuvazinin, şimdi cel lat ve katil olduğunu görüyoruz. Şimdi o, Fasizmi doğuruyor, milletleri yiyor,

savas, sömürü ve katliam yaparak ancak ayakta kalabiliyor.

Onbesinci ve onaltinci asırlarda Ortaçağ'ı yok etmenin, ilmi mahkûm etmenin, kilisenin büyük kudretini yenmenin sarhos lugunu yasayan, ardarda ilerleyen, icadlar yapan İlimin; bugün, aksine bir çıkmaza girdiğini görüyoruz. Berest söyle diyor:

“Bugünkü insan ilimden bilmistir. Zira Fasizmi meydana getiren ilim idi” ve bunu insanlığa zoraki yükledi. Dünyada ilk defa insanlığın üçte ikisinin aç olması düzeyinde açlığı ilim meydana getirdi.

Sınıfsal sömürü ve artık değerın yağmasını bu dereceye çı karan ilimdir. Sömürüyü ilkel, basit ve açık seklinden alıp bu kadar güçlü, derin, köklü ve siddetli yapan ilimdir. Dünya mil letlerinin kültürel sömürüsünü ortaya çıkaran ilimdir. Üçüncü dünyayı çirkin kurtların esiri kuzular yapan ilimdir...

DINLER TARİHİ

Evet yalan söyleyen ilim, dinin sınırlamasından kurtulmuş ama, şimdi de tanrılarını değiştirmiştir. Allah'ın yerine parayı kendi ilâhi olarak almış ve para için her işi yapmıştır.

İnsani çirkinleştirip, burjuvazinin sipariş ettiği şekle sokmuş tur!

Bugünkü insanın dine ihtiyacı, iki sorusuna cevap vermesi içindir:

Birincisi, büyük bir manevî dünya görüşü vermesidir, Alla-me İkbâl'in sözüyle: “Varlık âleminde, ruhanî bir tefsirin” anlaşılmamasıdır. Hür insanın yaptığı şekilde, egzistansiyalizmin dediği şekilde, -su anda doğru söylüyor-kendisini onda yabancı ve meçhul hissetmesidir.

İkincisi, yaşamak için insanın hedefine bir yön gösterilmesi veya icad edilmesi. Zira diğer bütün hayvanların aksine insanın en seçkin özelliklerinden birisi budur. Diğer hayvanlar niçin ya sadıklarını anlamıyorlar. Ama, insana; yasa dedikleri zaman, “hangi şekilde” diye sormadan önce, “niçin?” diye soruyor.

Bu yüzden ki insana, sadece hangi şekilde yaşamayı öğretmek yetmiyor. Aç olduğu sürece alışılmış hayat nimetlerinin ve bağışlarının pesinden gider. Aç olduğu zaman bu sorudan az veya çok uzaklaşır. Ama bu ihtiyacı giderildiği zaman, insan olmanın temel ihtiyaçları, nerede olması gerektiği söz konusu olur. Bu yüzden gerçek dine, mutlak dinî duyguya bugün daha çok, daha ciddi, daha hayatî bir şekilde ihtiyaç vardır.

Dini (dinleri) dikkatli ve âlimce tanımayı gerektiren meselelerden birisi de sudur: Dinler tarihinin dikkatli bir şekilde incelenmesi bize su büyük hakikati gösteriyor; tarihin gidiş yolunda din İki akıma sahiptir: Biri insanî akım, diğeri ise tarihî akımdır.

insanî akım ve insanî gidiş daima canlıdır. Bugünkü insan, belki geçmişteki insandan daha çok dine ve dinin insanî gidişine muhtaçtır.

Niçin muhtaçtır?

Çünkü, geçmişteki insani gelenek ve geçmişe saygı, mil liyet, toprak ve kan övünmeleri tatmin ediyordu. Maddî hayat için gösterdiği telas onu mesgul ediyordu. Yeniçag'ın insanini, ilmî ve teknik kesifler bile ikna ediyordu. Ama bugün artık bunların hiçbirisi bir seye yaramıyor. Bütün bunlara sahip olmasına rağmen insan yine isyan ediyor. Ölüm ve cinnet derecesine ulaşan bir isyan. Medeniyetin yıkılması ve bugünkü insan topluluğunun yok olması korkusuna doğru giden bir isyan. Bu, geçmişin aksinedir. Geçmişte insanın cehaleti, zaafı, korkusu ve maddî ihtiyaçları din ile karışmıştı; her şeyi dinden almak istiyordu. Şimdi, ilim çoğu ihtiyaçları kaldırıyor, ama kaldırmadığı şey, yüce dindir. İnsana ve hayata anlam bağışlayacak bir din. Bugünkü insan, her zamandan daha fazla bu dine muhtaçtır.

İkinci akim, olumsuz akimdir; tarihe hakim olan akimdir. Bu, insanî ve dinî yönün zıddıdır. Egemen güçler tarafından, halkın zararına ve aleyhine, mevcut durumu açıklamak için kullanılıyor.

Bu iki din, tarih boyunca birbirlerine karşı daima mücadele ve savaş halindedir. Bu tarihin sonunda, biz şimdi dini iki görüş açısından inceliyoruz:

Biri bizim zamana ve asra bağlılığımız açısından. Bu asır ilim ötesi bir yorum arıyor; insanın yaşaması için bir anlam, bir ruh, bir iman ve yüce bir ask arıyor.

İkincisi ise, bizim bir dinî kültür ve topluma bağlı olmamız açısından. Dinin o olumsuz akimi bütün tarihimiz boyunca hakaret ve hakimiyet sahibi olmuştur. Halka, dinin kendisine tarihimize, halkımızın hareketine ve toplumumuza karşı bir fonksiyona sahip olmuştur. Bu fonksiyonu göstermek gerekir.

Bu unsur, dinler tarihini ve dinleri tanıma konusunu, yeni den ilmî bir şekilde baştan başlayarak gözden geçirmemizi gerektiriyor.

Bu konuyu bitirmek için vaktimiz az, onun için gelecek konuların başlıklarını, konularını şimdi arz ediyorum. Not almanızı rica ediyorum.

1. Din nedir? Sosyologların, tarihçilerin, filozofların yapmış oldukları din tarifleri.
 2. Filozoflara, tabiat âlimlerine, sosyologlara, antropologlara göre dinin meydana gelmesine sebep olan çeşitli faktörler. Bunların ortaya attığı görüşler: Korku faktörü, esyanın sebepleri konusundaki cehalet faktörü, mülkiyet, Durkheim'in teorisi (bir toplumun ortak ruhu) veya başka bir deyimle toplum vicdani), David Hume'un teorisi, (Dinin meydana gelmesinde ve değişmesinde tabiat faktörü), Freud'un teorisi (ruhsal faktör), Young'un teorisi (özel dinî vicdan), sosyal vicdanın aşamalarından biri, o sosyal vicdanın kendine özgü aşamalarından biri "insanın inkıstansı"dir.
- Fitrat faktörü, uyku dini, (uyusturan din) uyanık dini, ilimden aşağı olan din ve ilim ötesi din.

Arastırma ve Tercüme İçin Teklif Edilen Konular

Şimdi küçük bir hatırlatmada bulunuyorum. Bu sınıfın beşim on, onbeş günde bir gelip, ders verip gittiğim bir sınıf şeklinde düşünülmemesi gerekir. Bu kurumun müstakil program-ramlara sahip olduğunu ve bunları icra ettiğini bilmeniz gerekir. Ama benim ve sizinle ilgili olan şey buradaki talebe programıdır, biz bununla sorumluyuz.

Bu programa, sahip olduğumuz imkânlarla sorumlu bir fert olarak kendimiz katılıyoruz. Bu programı genişletiyoruz ki bir sahaya bağlı program olmasın, benim olmayışımınla programlar iptal edilmesin.

İsimizin öyle bir şekilde ilerlemesi gerekir ki, diğer branşlarda da bu programa paralel programlar büyük ve tecrübeli uzmanlar tarafından hazırlanabilsin, isimizin bu diğer programlara paralel devam etmesi gerekir. Özellikle öğretim sonrası ve bu klâsik şekilde değil, belki diğer çeşitli faaliyet dallarında da çalışılmalıdır. Bu cümleden olmak üzere, sanat faaliyetleri, sosyal

faaliyetler, edebî faaliyetler ve diğer faaliyetlerde programlar yapılması gerekir. Bu yönlere çeşitli yönlerden bu neslin ve zamanın üzerinde suurlu bir etki oluşturalım. Toplumumuzun suurlanmasında bir fonksiyona sahip olabilelim. Bendenizin bu konuda yapabileceği şey sudur; din, sosyoloji veya İslâm konularında araştırma yapabilecek durumda olan ve bunu seven kimseler özel bir uzmanlık branşı şeklinde bir risale yazsınlar. Hatta bir mesele hakkında birkaç sene bir araştırma yapsınlar. Ama, bilgi sahibi olduğum sahalardaki çeşitli konuları veya sizin teklif edeceğiniz konuları ortaya koyabilirim-İstekli olan herkes, bu konularda araştırmalar yapıp, çalışmalar yapabilir.

Elbette ben, yardımcı olmak için kaynakları söyleyim, işin planını göstereyim veya gerekirse kitap, mikro film, belge vb. araçların hazırlanmasını irsad kurumundan isteyeyim; bunları emrinize versin ki bir konudaki ilmi araştırma ve özel bir konudaki inceleme sonuçlansın.

Ayrıca sunu hatırlatayım, burada şu anda birkaç bin cilt ki tabaka sahip bir kütüphane var. Henüz işin başlangıcındaki bu kütüphane, sizin emrinizdedir. Zira daha çok sizler bu kütüphaneye ihtiyaç duyacaksınız. Onun idaresinde, genişlemesinde ve ondan istifade etme konusunda birinci derecede bir role sahip olabilirsiniz. Tam anlamıyla emrinizde ve istifadenizde olabilsin diye daha fazla kitap satın alınması için uygun bir bütçenin de temin edilebileceği konusunda ümitliyim. Daha fazla kitap

bu lunsun ki kaynaklar, deliller ve nüshalar açisindan sikinti çek meyelim. Halk için ve hepiniz için bir arastirma kaynagi olsun, bu sahada ilmî arastirma yapmak isteyen herkes için istifade kaynagi olsun.

Bir sinif gibi çalisalim (ama sonunda yasal imtiyazlari olma yan bir sinif). Aldigimiz diger lisanslar, diplomalar hep ücret diplomalaridir. Gelip, burada bizim için ne ekmek ne de su ola cak bir diploma alalim. Ama su var sadece, aydinlar ve tahsil yapmis olanlar halklarina ve zamanlarina hizmet edebilirler. Bunlar baslarini ekmek ve su çiftliklerinden kaldirsinlar, dünya yi görsünler, hür ve dindar olarak düşünsünler. Gerçek an-48

lamiyla böyle düşünen kimseye aydın fikirli diyorlar, tasdik edici değil! Vesselam.

Simdi bu maksatla, örnek olarak size birkaç konuyu arz ediyorum, not almanız gerekebilir. Konu olarak hangisini beğenirseniz onu seçiniz veya bunlar dışında aklınızda olan bir konu varsa onu araştırınız.

Bu araştırmayı neticelendirip bitirdikten sonra bu sınıfta bir konferans şeklinde verebilirsiniz veya bir risale şeklinde bastırıp yayınlatabilirsiniz.

Herhalükârda faaliyetlerimizin çeşitli alanlarda, daha derin, sağlıklı ve zengin olması için gayret gösterilmelidir. Toplum da bu derslerden daha çok faydalanmış olur. Özellikle kuru bir sınıfta, fert eğitilip yetistirilmiyor. Sınıfta sadece fikir (ide) almak gerekir. Sonra bu fikri, kitap okuma, kitap tanıma, tartışma ve araştırma içinde devam ettirmek gerekir. Kendinizi yetistirmek ve eğitmek gerekir. Sınıf, bunları destekleme dışında yapıcı olamaz.

Konulara gelince:

1. “Yenilgide parlak zekânın ortaya çıkması.” Maksudım, İran tarihinde görülen özel ve hayret edilecek tekniklerdir.

İran, İslâm’dan önce millî hakimiyet döneminde idi. Ama o dönemde bir dehâ görülüyor. İslâm’dan sonra yenildiğini görüyoruz. Medeniyetsiz Arap ve yabancı bir hilâfet, ona hakim oluyor; bütün millî ve kavmi kudretleri ondan alınıyor. Hatta bedevi Arap, efendi şeklindeki medenî İranlı’yı kölesi olarak götürüyor. Böylesi bir baskı ve zorluk dönemi yani birinci, ikinci ve üçüncü asırlar, zahiren onun yenilgi ve çöküş dönemidir. Bu dönemde İranlı parlak zekâ bütün boyutlarıyla açılıyor:

Askeri açıdan Ebû Müslim, edebî açıdan Firdevsî, ilmi açıdan Harzemî, felsefî açıdan Ebû Ali ve Razi gibi dâhiler ortaya çıkıyor. Kısacası bu zeki ve yetenekli millettir, bütün sahalarda dünya çapında büyük dâhilerin çıktığını görüyoruz. Bunun ne deni, bu büyük zorluktur. Kültür medeniyet dünyasında, evrensel bir şöhrate sahip olan İranlı dâhi, niçin yenilgi devresinde ortaya çıkıyor? Bu büyük bir sorudur, buna cevap vermek çok büyük bir sorudur, buna cevap vermek çok büyük bir ilmi arastırmayı gerektirir.

Çogu İranlıların, bütün İslâmî ilimlerin İranlılar vasıtasıyla tedvin edilip, geliştirildiğini bilmemesi muhtemeldir. En büyük tefsircilerin, hadisçilerin, tarihçilerin, fakihlerin, İslâmî ilimlerin çeşitli branşlarındaki büyük âlimlerin çogu hep İranlıdır. Sasıla cakkaydır; Ehl-i Sünnet’in altı sahih hadis kitabının müellifleri, Sia’nın “Usûl-u Erba’a” müellifleri, yani genel din konularını ve mes’elerini, bütün mezheplerin usul ve furu’unu kapsayan on kitap... Müellifleri istisnasız İranlıdır-Bundan daha hayret verici şey ise Arap dilinin, lügatinin, âdabının İranlılar vasıtasıyla düzeltilenip, tanzim edilmesi ve mükemmelleştirilmesidir.

2. Yeniçag’daki Avrupa’da hangi dinle, hangi faktör kavga ya tutustu?

3. Her sene tekrarladigim ve daima esitli cevaplar aldigim soru sudur:

Peygamber ve Ali, ayni dine ayni topluma, ayni yola, sahip iki sahsiyettir. Ayni halka is yapiyorlar; biri isinde zafere ulasi yor, kudreti ile aliyor. Ama digeri yenilgiye ugruyor.

Peygamber niçin galip geliyor? Ali niçin yeniliyor?

(Öğrencilerimden biri: Bir bilgine sordum “Allah’in istegi dir! diye buyurdu”, diyordu. Bu cevap tatmin edici degil. Geylân-i Dimaskî’nin sözüyle. “Bunlar günahi da Allah’a ait kili yorlar!”)

4. Peygamberin ashabi bize hiç kimsenin veremeyecegi dersleri verebilir. Çünkü onlar bizler gibi insanlardi. Peygamber ve imamin huyu, zâtî bizden farklıdır denilen konu, en azından bunlar hakkında geçerli olmuyor. Zira onlar bizim gibiydiler, dünyada öylesine büyük bir fonksiyonu ifâ ettiler. İnsanî tekâmül açısından böyle bir büyüklüğü gösterdiler. Niçin? Son ra hangi büyükleri gösterdiler, kendi varlıklari ve yasamlariyla bugünkü insana hangi dersleri verebilirler?

Bu sahsiyetleri, simdiye kadar niçin tanımamısız? Neden tanitilmamışlar? Biz simdiye kadar ne yapıyorduk, hangi işlerle meşgul idik, hâlâ ne ile meşgulüz? Bilemiyorum.

Biz bunları tanımıyoruz, yılda bir defa bazılarında bilinmeyen isimler halinde tekrarlanıyor. Bazılarının isimleri ise hiç hatırlanmıyor. Bu insanların, İslâm hareketinde ve tarihimizde büyük bir yerleri ve emekleri var; insanî açıdan büyük öğretici lerdir. Fakat henüz meçhul insanlar... Bizim bunları tanımamız gerekir, zira bizden başka taniyacak kimse yok.

Diğerlerinden beklemenin, elestirmenin faydası yoktur. Bizim ise başlarmamız gerekir. Bunları tanıyalım; bunları tanımak, ihya etmek, bu sahsiyetlere tapan fakat bunları tanımayan toplum, tanitmak için gayret gösterelim.

Bunları topluma tanitmak, gerek fikrî ve kültürel açıdan, gerekse iman ve hareket açısından toplumu zenginleştirmek de mektir.

Bu dostların tek tek bilinmesi gerekir. Simdiye kadar bu konuda birtakım kitaplar yazılmış. Bunların ancak bazıları okunmaya değer. Selmân, Ebû Zer, Ammâr, Yasîr gibi. Ama bazıları hakkında ise bir tek satır bile mevcut değildir. Halbuki toplumumuz kendisini Sii bir toplum sayıyor. Onlar, İslâm tarihinin başlangıcında ileri ve gerçek Sii'yi başlatan sahsiyetlerdi. Onları tanımamak bizim açımızdan korkunç ve utanç verici birseydir. Cehaletimizi göstermektedir. Ben herkesin onlardan birisini seçmesini ve hakkında bir risale yazmasını rica ediyorum. Bu risaleler basılsın ve halkın eline ulassın. Bu toplum 1400 sene sonra Sii olmayı, bu askla yaşamayı arzuluyor. Sii'nin birinci derecedeki sahsiyetlerini, en azından 20 sayfa ölçüsünde tanısın.

5. Sii tarihindeki çok büyük meselelerden birisi Hz. Ali (a.s.)'nin tanınmasıdır. "Ali (.as.) çeyrek asir sustu" bu konu da bir risale konusudur.

6. Üniversitelerde ortaya koydukları şey, genellikle kalıpcı olarak hüküm veren yazarların düşünceleridir. Tıpkı küp sekerler gibi hep aynı biçimde.

islâm'dan sonra Araplara karşı millî bir İran direnişi meydana geldi; direnişin liderlerine baktığımız zaman Efsin gi bilerini de o kahramanlardan biri olarak görüyoruz. Efsin, kendi toprağını Arap hakimiyetine bıraktı kendisi de halifenin bir hizmetçisi oldu. Halifenin “Esrosine” idaresini ona vermesini ümit ediyordu, bu konu çarpıtılarak şu şekilde gösterilmiştir! İranlılar'ın ve bu kahramanların, birinci ve ikinci asırdaki isyanı Araplar'ın, dolayısıyla İslâm hükümetinin aleyhine olmuştur. Halbuki meselenin aslı başka şekildedir. Söyle ki; İslâm'ın Zer-düstlük veya milliyet aleyhinde bir meselesi olmamıştır. Belki mesele, İran esraflığının (Asillerin) meselesi idi. İslâm'dan sonra aile ve saltanat hükümetlerini kaybetmişlerdi. Kendi saltanatla rına kavusmak İçin Emevî ve Abbasî halifelerinin İslâmî ililafet-leriyle -Arap esraflığıydı, İslâm hilafeti değil-savastılar.

İran asillerinin Arap asilleriyle olan bu savaşının sonucu ne dir? Taviz!

Safârî, Sâ mânî, Tâhirî vb. hükümetler bu tavizin neticesidir. Zira Arap hilafeti (İslâm hilafeti değil) geldi, İslâm'i bunlarla bir alis-veris konusu yaptı; İslâm'i bizimle bir irtibat aracı olarak bizden alın, dönüştür biz mahallî hükümeti tekrar size vereceğiz, dedi.

O taraftan da Araplar İslâmî oyunu bu rakip asillere verin ce, onun Arap topraklarındaki hükümetinden vazgeçmesini istedi. Böylece onlar eski hükümetlerinin makamına geri döndüler.

O halde bu İran esraflığı ile Arap esraflığı arasında bir alis veris meselesidir. Yoksa, İran'ın İslâm'a karşı millî bir isyanı de gildir veya bir milletin diğer bir millete karşı isyanı değildir (bir iki konu müstesna). Dolayısıyla bu, milletimiz için bir iftihar şekli değildir.

Bir millete hizmet etmek, onun hakkında ‘yalan iftiharlar’ uydurmak değildir. Sonra millet suurlanıp bu iftiharların yalan olduğunu anlayacaktır. Ayrıca bütün gerçek ve doğru iftiharları rını da bir tarafa atması ve hiçbir iftiharına inanmaması da hizmet—

met değildir. Simdiki gençler ve aydınlar arasında durum böy ledir.

En büyük hizmet sudur: Neslimize tarih ve milletini dikkat li ve ilmî bir sekilde tanitmaktır. Gerçek ve dogru iftiharlari ona tanitmaktır. Milletimiz büyük iftihar kaynaklarına sahiptir. Ebû Müslim ve Efsin gibilerine ihtiyaci yoktur.

Çünkü, bu çok hassas bir konudur, bugün buna oldukça fazla dayaniliyor. Genellikle müstesrikler, İranli yazarlar ve arastirmacılar bu konuya fazla dayanıyorlar. Ama çoğunlukla özel bir anlayisla, ön yargıyla, çıkarci sonuç almalarla.

Tercüme İçin çeşitli İngilizce, Fransızca, Almanca, Arapça eserlerin bir listesini not almistim, bu dilleri bilenler tercüme edebilirler. Bunların bazisi çok hassas ve ilmîdir.

Bir kitabı yayınlamak veya tercüme etmekle bir neslin dü süncesinde büyük bir imanî etki bırakılabilir. Eger hepimiz gay ret gösterirsek, kalemle, atacagımız tutarlı adımlarla, azimle bu asırda, bu nesil için bir şey yapmış oluruz. Vesselam.

İKİNCİ DERS

“Sizden, iyiye çağıran, doğruluğu

emreden ve kötülükten meneden

bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

Önceki oturumda 16. ve 17. asırlarda Batıda orta sınıf veya burjuva sınıfı adıyla yeni bir sınıfın meydana geldiğini söyle mistik. Yani parayla iş yapan bir sınıf, ticaret ve esnaflıkla uğrasan, sanayi ve el sanatı malları satarak zamanını geçiren bir sınıf.

Burjuvazi oluştığında, yeni fikrî hareket de şekillendi.

Bu sınıfa şu açıdan orta sınıf diyorlar: Ortaçağ’da, feodal toplumda ve büyük mülkiyetlerde toplum iki sınıfa taksim ediliyordu.

Birisi asiller (esraf) sınıfı veya efendiler. Bunlar her şeyin sahibi. Hem toplumun maddî ve iktisadî kuvvetlerine sahiptir, hem de -bu delil ile-toplumun, manevî, ahlâkî, fikrî, edebî ve sanatsal kuvvetlerine ve güçlerine sahiptir.

ikinci sınıf ise köylü, çiftçidir. En genel anlamıyla gerek serflik dönemindeki “serf”, yani köle olmayan köylü (bunlar toprağa bağlıydı, mülk sahibi arazisini sattığı zaman köylü de satılmış oluyordu) gerek kölelik dönemindeki köle (köle toprağa

bağlı değildi. Ama mülk sahibinin mallarından biriydi, tipki hayvanlar ve esya gibi alınıp satılıyordu. Efendisi onun can ve varlığının sahibiydi), gerekse daha ileri ve gelişmiş sekliyle ol sun. (Köylü köle değildir, topraga bağlı değildir, resmen alınıp satılmıyor, ama herseyden mahrumdur, hiçbir şeyi bulunmamaktadır.)

Bu iki sınıfa genel bir tabirle, hakim sınıf ve mahkûm sınıf denilebilir. “Hakim sınıf” hakim heyetinden, ayridir. “Hakim he yet” topluma hakim olan hükümet biriminden ve hükümeti elle rinde bulunduran kimselerden ibarettir. Siyasî otorite, yasalar, askeri güç ve kudret onların elindedir. Bir gruptur, bir sınıf de ğil. Ama “hakim sınıftan maksat sosyal ve maddî-manevî güç leri ellerine geçirmiş olan sınıftır. (Bütün kudretler bu sınıfın elindedir). Hatta siyasî meselelere girseler, siyasî makama sahip olmasalar bile, bu sınıftan olanları herbiri sermaye, kudret ve bir grup üzerinde sahip olduğu nüfuzu ölçüsünde hakim sınıfın bir parçasıdır. İsterse hükümetle direkt bir ilişkisi olmasın, hatta ona muhalif bile olsun.

Hakim sınıf ile mahkûm sınıf arasında bu sekliyle eskiden -kölelik, feodalite, serflik döneminde- mutlak bir boşluk vardı Eski toplumlarda -hatta köylerde bile-açıkça görülebilecek bir sınıfsal ikilikti. Hatta bu ayırım, çeşitli çehreleriyle mimarîye bi le yansımıştır. Bu iki sınıf birbirine tamamen uzaktır. Sosyal bir yolun iki noktasıdırılar. Eski mimaride (köylerde şimdi bile) efendilerin evlerinde misafirleri kabul ettikleri odaların özel bir sekle sahip olduğunu görüyoruz.

Önce odanın tamamını oluşturan büyük bir dikdörtgen var dır. Bu dörtgenden sonra -yani bu dörtgene giristen sonra ona ilave edilmiş olan baska bir dikdörtgen veya kare daha vardır. Horasan köylerinde bunlara “SahNesin” (odanın içinde bas ta rafta oturacak yüksek, özel bölüm) diyorlar. -Diğer yerlerde bas ka bir isim tasıması mümkündür.- Bu kısmın asıl odadan ayrı olduğu bellidir. Üç müstakil duvara sahiptir; dördüncü duvarda asıl odaya ulaşılıyor.

Bu binaya girdiğimiz zaman yanyana iki oda görüyoruz biri büyük diğeri küçüktür, ikisi birbirine bitisiktir, aralarında kapı ve duvar yoktur. Bu iki kısım birbirine zıt şekilde döşenmiştir. Küçük kısımdaki eşyalar daha pahalidir, büyük kısımdaki eşyalar daha ucuz ve sadedir.

Gerçi bu iki oda birbirine bitisiktir, ama herşey farklılığı anlatır. Döşeme, perde ve süslemeden tutun, tavanın yüksekliğine kadar. Küçük kısım -sahnesin- daima daha yüksektir.

Kisin “tagar”ı (kisin evlerde ısınmak için altında mangal, üstünde yatak bulunan büyük kürsü) sahnesin kısmı koyuyorlar. Çünkü bugünkü durumun aksine bunun bir asillik yönü vardır. Odun veya kömür sobasını ise genel kısma kuruyorlar, burada ne yastık ne döşek vardır.

Mimar ve eski mimari sınıfsal ikiliği ve çelişkiyi göstermek için bütün bu çabayı gösteriyor. Mimar bu ikiliği odanın içinde, şeklinde, pencerelerinde, mimarî süslemesinde, dekorda göstermek ve ona gerçeklik kazandırmak istiyor.

Söyle ki, korkunç sınıfsal çelişkide efendiler, ısınma çesidi açıp sindan işçi veya köylü ile doğrudan bir ilişkiye sahiptir. Bir oda da toplanmaları ve bir çatının altında oturmaları gerekir. (Kapı talist düzenin aksine. Kapitalistin işçinin yüzünü asla görmemesi, ismini isitmemesi, onu tanımaması mümkündür. Özellikle bugünkü uyum kapitalizminde. -Büyük tröstler ve karteller seklinde- Binlerce işçi onların çeşitli müesseselerinde çalışıyor; hiçbirisi o müessesenin, tröstün veya kartelin sermayedarının -sermayedarlarının- kim veya kimler olduğunu bilmiyor.)

Bu dönemde din, bu iki zıt kutbun arasındaki uyum ve koordineyi sağlama rolünü oynuyor, bir örtü oluyor. Yani bu iki sınıfın, şiddetli sınıfsal ihtilaflarını dinî ortaklık ile örtüp, kapatıyor. Bu iki ayrı ve zıt sınıfı uzlaştırıyor, bir araya topluyor.

Burada elbette dinden maksadım, hakim sınıfın üç somut boyutundan biri olan dinî yönüdür. Sonuçta din ya çirkinleştiriliyor veya tahrif ediliyor. Bunu, din böylesi bir sosyal rolü oynayabilsin diye yapıyorlar. Bu din, efendiler sınıfının ve halk (raiye)—

ye) sınıfını özel dinî törende bir yerde topluyor. -Mersiyelerde ve mevlitlerde olduğu gibi.- Ama mimari bu çeliskiye göstermeye uğraşılıyor; bu iki sınıfın zorunlu olarak toplanmasında da sınıfsal ihtilaf korumaya çalışılıyor. Efendilerle, raîyyenin yan yana oturmasını engelliyor.

Efendiler onlara bağlı olanlar, sahnesin'de ve yüksekte oturuyorlar, köylüler ise aşağıda, girişteki basit odada oturuyorlar. Bu durum, dükkâncinin kellesi görülene kadar devam ediyor. O, düne kadar sade bir köylü ve çiftçi idi, yeri efendilerin oda sandan aşağıda olan büyük oda idi. Simdiyse başka makamlar ve mevkiiler kazanmaya başlamıştır bile. Çünkü para sahibidir, efendiler ve efendilerin ailesi ona muhtaçtır.

Sermaye ona bir şahsiyet sağlamıştır, ama asıl bir soya ve ırka sahip değildir. Agazâde, hacizâde, asilzade değildir. Basit avam sınıfından da gösterilemez, fakat diğer taraftan asilsiz ve köksüz oluşu efendilerin yerinde oturmasına engeldir.

O halde ortak bir sınır tespit edilmesi gerekir, öyle yapıyorlar. Tagarin kürsünün alt basamağını (her halükârda asilliktir, ama biraz alt tarafını) ona veriyorlar. Böylece asiller ile avam arasında bir yere yerleşmiş oluyor.

Burada, orta sınıf meydana geliyor. Artık ne basit avam, ne de asilzadedir. Pratikte efendidir, ama asilsizdir, köksüzdür, efendisinden aşağıda gösterilmektedir.

Orta sınıf başlangıçta gelişiyor, yavaş yavaş iş basına geliyor. Öyle bir yere ulaşıyor ki, tagarin kürsünün etrafını işgal ediyor, asilleri dışarı atıyor. Bu, yeni orta sınıfın devrimidir, burjuvazi devrimidir. Büyük Fransız Devrimi bu gruptandır. Yeni, zengin, aydın görüşlü, mütefekkir, degişken orta sınıfın devrimi; çürümüş, anlamsız ırksal farkları, övünmeleri ve ailevî ayrıcalıkları üstünlük sebepleri sayan eski esraflığa karşı idi.

Orta sınıfın devrimi, ölçüleri ve kıstasları değiştiriyor. Dün üstünlük ölçüsü kan, toprak, ırk, soy ve aile idi; bugün ise iktisat, para, sermaye oldu.

Orta sınıf (burjuvazi), hürriyetçi bir devrimi başlatıyor. Çünkü kendisini ve toplumu onu reddeden bütün kayıtlardan ve sınırlamalardan kurtarmak istiyor.

Orta sınıf iş basına geliyor, kudret ve hakimiyeti ele geçiriyor. Bu dönemde din ile -Ortaçağ'daki değerlerin, bakış açıları'nın sosyal düzen ilişkilerinin koruyucusu olan eski şekliyle-mücadele ediliyor, iki çeşit görüş meydana geliyor. Birisi değişim kazanmış dinî görüştür; dünyaya yönelen bir görüştür (bu pro-testanliktir). Diğerisi ise din dışı bir görüştür. Aslında dine, dinî duygu ve din felsefesi ismiyle saldırmaya başlıyor. Her ikisi -özellikle ikinci grup-toplumdaki çeşitli dinî şekillerle veya inandaki din duygusuyla mücadele etmek için ilim silahına gerek duyuyor. Din dışı eski edebiyattan -din dışı Roma ve Yunan edebiyatı gibi-yardımla alıyorlar. Rönesans'ın belirgin özellikleri -16. asırdan 17. asra kadar-onun din ile savaşıdır. Gerek de ha yeni bir din ve daha yeni bir dinî görüş şeklinde olsun, gerekse ilim, tabiat ilimleri, beserî ilimler, felsefî istidlal, mantikî

istidlal seklinde ve gerekse yeni itikadi mektepler ve ideolojik m¼cadele seklinde olsun.

Yani bu grupta, yeni sinif ve eski sinif vardir, -iktisadî açi dan-yansima buluyor, yeni fikir ve eski fikir unvaniyla yansi yor. Felsefeye ise aklî, Israkî ve ihsasi felsefe unvaniyla yansiyor. Sonra kapali d¼nya gör¼s¼ ve açık d¼nya gör¼s¼ adıyla yan siyor.

Islâm ÷lkelerinde -genel olarak Doguda-yetismis olan ay dinlarimizin çoğu maalesef itikadi, fikrî ve zihnî dayanaklarini Bati k¼lt¼r¼nden aldiklari için onlari sosyal alt yapi temeline göre, kendilerine özę¼ dinleriyle, Ortaçaęi ve Ortaçağ'daki sos yal d¼zeni kuvvetlendirici rol oynayan dinleriyle zitlasmalari gibi, bizim aydinlarimiz da kendi dinleriyle zitlastilar, kavgaya tutustular. Avrupalı aydinlar, kendi siniflarinin ilerlemesi ve si niflarini ileri götürmeleri için hareketin ve genel insanî ilerleme nin zararına olan çoğu durgun kanunlari, anlasmalari, itikatlari ortadan kaldirmek için Katolik mezhebine karsi ideolojiler ve

ekoller bina ettiler. Biz böylesi bir konumda olmadığımız halde, dinimiz onların dinî gibi bir role sahip olmadığı halde, onların düşüncelerini aldık ve Batının itikadî temelleri üzerine sosyal bir inanç oluşturduk.

Bu yüzden -16. ve 17. asırlarda-aydının Ortaçağ'da mevcut ve hakim olan dine karşı mücadelesi, sadece geçici ve kendi za manından kaynaklanan mücadeledir. Ama o sözlerin, aydınları miz tarafından tekrarlanması olumsuz bir fonksiyon meydana getirir. (Söyle ki, o inançların kendi çevresinin sosyal deneyimi ile bağlilikleri yoktur; onun dini ile Avrupa'nın dini arasında bir benzerlik yoktur. Genel olarak kendine özgü bir sosyal duruma ve sınıfsal çelişkilere sahiptir).

Batılı aydınlar -yeni inançlarıyla 16. ve 17. asırlarda-olumlu bir fonksiyon ifâ ettiler. Hareketli ve yapıcı bir sınıfa şekil kazandırdılar, ilmin ilerleme yolunu açtılar, çeşitli ilmî kesiflerin ve icatların yapılmasını sağladılar.

Ama 16. ve 17. asırdaki aydınların aynı sözleri düşünceleri, kavramları, görüşleri ve sloganları, Müslüman Dünyada sadece iki netice meydana getirdi:

Birincisi şudur, toplum aydınların ne dediğini anlamadı (söyle ki, aydın grubun ve zümrenin ortaya çıkmasından sonra, toplumumuzda birkaç nesil gelip geçmiştir, toplum henüz onların varlıklarını hissetmemiştir) çünkü toplumumuz aydının dili ni anlamıyor. Aydınların dayandığı, tenkit ettiği noktaların halkın yasayışıyla hiçbir alâkasi ve uygunluğu yoktur. Halbuki Avrupa aydınları toplumlarının, Katolik kiliselerin, toplumun dinî tören ve inançlarının içinden geliyorlardı; balık gibi toplum ve halk denizinden yüzüyorlardı. Yol gösterme, fikirleri tasfiye etme, hurafelerle mücadele etme; kendi inandıkları dindeki hurafeler le mücadele etmekle uğraşıyorlardı.

Ama bizim aydınlarımız halkın içinden çıkmadıkları için, dışarıda yetişmiş ve eğitilmiş oldukları için, toplum ile araların da büyük bir uçurum vardır. -Buz ve su gibi-topluma ve halka nüfuz edememişlerdir. Bu yüzden Doğu toplumunda aydın zümresi vardır; ama aydın hareketi yoktur.

İkincisi, dışarıda eğitilmiş ve yetişmiş böyle sun'î bir zümre nin meydana gelmesi, vatanlarında sosyal birliğin parçalanma sına ve yenilgiye sebep oldu. Çünkü bu grup az da olsa düşünüyordu, suurları ilimle donanmıyordu; suurlarını toplumun içine götürecekleri yerde, toplumun bütün bedenine ve halk kitlesine verecekleri yerde, halktan ve toplumdan uzak kaldılar, toplum dan ayrı soyutlanmış bir zümre olarak ortaya çıktılar. Bu parça lanmadan düşman faydalandı. Düşman bu boşluktan istifade ederek yer seçti. Böylece, Doğu ve İslâm ülkelerinde, Müslüman -ve Doğulu-halklar arasında siyasî ve kültürel sömürüyü halk ile aydın arasındaki boşlukta aramak gerekir.

Gerçek aydının hedefi, bu boşlukta halk ile kendi arasında bir köprü kurmak olmalıdır. Bu köprüyü anlayış ortamını sağla maya, meydana gelmiş olan tehlikeli ayrılmayı bağlamaya, an lasmaya, tanımaya ve aynı sorunu çözmeye dönüştürmelidir. Bu köprü kuruluncaya kadar halk, kendi durgunluğunda kala caktır. Aydın da kendi yabancılaşması ve dışlanması sırasında, şehrin yukarıdaki cafelerde oturup sözde geri kalmış toplum lardan, ileri toplumlardan, falanca ideolojiden filanca ideoloji den bahsederek sadece kendisi için var olacaktır. Aydın, kendisi için yaşıyor halk ise onun varlığını bile hissetmiyor. Eğer aydın hissedilmek istiyorsa o merdivenlerden aşağı inmesi, o yüksek evleri ve kafeteryaları terketmesi, kendisini halkın arasına bırak ması gerekir. Onların dertlerini ve ihtiyaçlarını hissetmesi gere kir ki kendisi de hissedilebilsin.

İlerici bir aydın -ki benden çok daha ilerici biridir-bana ser zeniste bulunuyor ve diyordu ki: “Niçin böyle yapıyorsun? Üni versite prestije ve ilme sahip olduğun halde dinî toplantılarda konuşuyorsun?”

Dedim ki: “Sen konuştüğün zaman, zihniyetlerle, adamlarla karsılaştığın zaman öncü bir aydınsin, ama kendi fitratına ve duygularına döndüğün zaman, grupçu, aristokrat, bencil, sınıfa tapan ve halka karşı bir insansın. Hedefin sadece ve sadece ken di şahsî mesleğinin haysiyetini korumak ve ona haysiyet kazan dirmaktır.”

Bu çelişki niçin?

Bu yüzden aydının zihnindekiler bir yerde, vücudu ise başka bir yerdedir. Bu ikiligi ortadan kaldırıp halk ile aydın arasına da bir köprü kurmanız gerekir. Böylece aydın, halka giden yolu bulabilsin; halk aydının muhatabi olsun ki aydın, aydın olsun. Aydın halkın imanında bir yer bulsun. Bu, şu anda olmayan, fakat olması gereken bir şeydir.

Eğer biz Avrupa'yı taklit ediyorsak, onların güzel tecrübelerinin taklit edilmesi gerekir. Bunlardan biri şu: Ortaçağ'ı tahrip eden, Yeniçağ'ı meydana getiren şey yeni din idi. Fikrî/dinî de-gismeseydi, dine karşı olan mücadele olmazdı. “Yeniçağın ve yeni medeniyetin meydana gelmesinde Protestanlığın rolünü” Max Weber herkesten daha iyi açıklamış ve incelemiştir. Eğer fırsat olursa gelecek programlarda onun tezi üzerinde duracağız (bizim için sonsuz bir öğretici yani var.)

Onaltıncı ve onyedinci asırlarda din ile mücadelenin felsefî, mantıkî ve zihnî bir yönü vardır. Ondokuzuncu asırlarda din ile mücadele başka bir şekli aldı. Veya diğer bir deyişle, din hakkındaki tavır farklı oldu. Eskiler gibi zihnî, aklî, felsefî akıl yürütmeler yerine, toplumu tanıma, insanın gerçek tarihini tanıma üzerinde düşünölmeye başlandı. İnsanın de-gismeler tarihi, insanın kını, başlangıçtan şimdiye kadar insanın idrâkine ilgi duyul du ve bu konular açıklanmaya başlandı.

Ondokuzuncu ve yirminci asır, dini tanımak için şu sözü başlık yaptı: ‘16. ve 17. nci asırlarda aydınlar, dini kesimlerden daha iyi tanımadan onunla mücadele ettiler.’ Bunu, şimdi kendi gözlerimizle görüyoruz ki, muttaki ve dindar bir insan din hakkındaki, kendi dinî esaslarıyla ve dinî inancıyla bir çeşit yanlış tanıma sahiptir. Dine karşı olan ve dini ezmek isteyen aydınlarımız da tıpkı o dindar gibi din hakkında yanlış bir tasavvur ve bilgiye sahiptir.

iki kutup görüyoruz ki bunlar, başka bir şeyi din olarak düşünmüşlerdir. Aydınlar Cennet, Cehennem, Âhiret, İman, sosyal ve fizikî hayatın ihtiyaçları ve imamlar hakkında, gerçeklere aykırı, kendilerine özgü tasavvura sahiptirler. Sonra birisi bu yanlış

lis zihnî tasavvura inanıyor adı dindardır, birisi de muhaliftir ve o da dine karşı olanıdır. Ama ne biri gerçek dine inanıyor, ne de öbürü doğru dinin muhalifidir. Çünkü aslında, burada bir din söz konusu değildir.

19. ve 20. asırlarda dinin de-gisme tarihini tanımak, böylece insanlık tarihinde dinin meydana geliş keyfiyetini tanımak için diğer bir metoda başvurdular. (“Auguste V” in aksine; o üst yapı ve metafizik âlemini hayalî bir şekilde gruplandırıyor. Veya mantıkî açıdan gerçekten dini reddetmiş olduklarını düşünen 17. ve 18. asırların filozofları. Meselâ, hayatının önceki devresinde Voltaire’de olduğu gibi). Zimnen insanın çeşitli yönlerini, insanlık tarihinde ve insan toplumunda dinin çeşitli yönlerini tanıma çalıştılar. Ama hangi şekilde? Bunu tarihte üç ayrı dönemde görüyoruz. Bu üç dönemdeki bütün insanî meseleler zaman esasına göre gruplandırılabilir. Birincisi: Beseri toplumun eski ve bedevî dönemidir. Bu dönemde henüz yazı yoktur; kitap, eğitim, öğretim ve öğretim kurumları yoktur. Toplum, de neyimini, kavramlarını, anlayışlarını, edebiyat, şiir ve dinî inançları belli bir

şekilde kaydedemiyor, diğler nesillere aktaramıyor; ki biz onların eserlerini düşünce tarzlarını, dinlerini inceleyebilişlim.

Bu yönüyle birinci dönem, bedevî toplum veya vahşi toplum dönemidir. Sosyologlar edebe riâyet etmek ve saygılı davranmak için “vahşi toplum” demiyorlar. “Arkaik” veya “eski toplum” diyorlar; yani her iki kavram da saygıdan dolayidir.

İkincisi: tarihî toplumdur. Tarihî toplum, medeniyetin, kâğıt betin, isbölümünün, eğitim ve öğretim kurumunun bulunduğu bir toplumdur. Kendine özgü bir eğitim ve öğretime sahiptir, okul meydana gelmiştir, önceki nesillerin tecrübelerinin sonraya aktarılması imkânî doğmustur. Sanat eserlerinin, kitabelerin, el yazmalarının, kısacası çeşitli eserlerin üzerinde inceleme yapılabılır. Yapılan incelemeyle onları tanımak mümkündür.

Üçüncüsü: çağdas dönemdir. 15. ve 16. asırlarda başlayıp şimdiye kadar geliyor.

Çağdas dönemi ve tarihî dönemi tanımak kolaydır. Ama bedevi dönemi, yani resmî tarihten ve yazıdan önceki “arkaik” dönemi tanımak en doğru anlamıyla zordur. Fakat o dönemi ta nımak acıl, zarurî ve hayatî bir konudur. Sunun için; “Bash-nard”ın sözüyle; “Tarihten önceki ilkel bedevi toplumları dikkat li bir şekilde tanımadığımız sürece, toplum felsefesi ve sosyoloji hakkında dikkatli, gerçekçi ve ilmî görüşler ortaya koyamayız.” Çünkü toplum bir gerçektir; ne çağdas dönemde, ne Ortaçağ’da, ne de tarihî dönem (tarihin başladığı dönem) ve medeniyetlerin başladığı dönemde meydana gelmiştir. Belki bedevi dönemde meydana geldiği söylenebilir.

Bu toplumun hangi sebeple veya sebeplerle, hangi faktörle rin etkisi altında (iktisadî, sosyal, fikrî, zihinsel, dogal, coğrafik veya dinî) değişime uğradığını, değişimin hangi kanunlara uy gun olarak meydana geldiğini, bir dönemden diğer döneme na sil geçtiğini anlamak için, bedevi toplumunu tanımamız gerekir. Çünkü ilk önce toplum orada meydana geliyor, çok açık faktör lerin ve sebeplerin etkisi altında değişime uğruyor.

17. ve 18. asırlarda her sosyolog, Eflatun’un “Cumhuriyet” kitabını okumakla insan toplumunu, avucunun içi gibi tanıdığı ni zannediyordu (bizim aydınlarımızın birkaç tercüme eser oku duktan sonra artık sosyolojide problem yok diye zannetmeleri gi bi.) Ama bugünkü sosyolojide 18. asrın aksine birisi çıkıp top lum, toplumun keyfiyeti, toplumun değişmesi ve toplumun de gisme yasası ile ilgili 198 dikkatli ilmi kanun (teori) va’z edebili yor. Fakat bunları söyleyen sosyolojide bir tek açık ve kesin ka nun itiraf etmeye hazır değildir.

“Gurviç’in sözüyle; “İlim ilerledikçe daha mütevazî olu yor.” Bütün ilimlere el atmış olanlar ve herşeyin kendileri için açık olduğunu sanan kimseler, gerçek ilim asamasında bir adım bile atmamış olan kimselerdir.

BEDEVI TOPLUMU NASIL TANIYALIM?

Kendi toplumumuzu tanımak için öncelikle bedevi toplu mu tanımak gereklidir, dedik. Dini tanımak, din duygusunun nasıl olustugunu bilmek, dinî amellerin, ibâdetlerin, din ismiyle sahip olduğumuz inançların nasıl meydana geldiğini tanımak için de çaresiz bedevî toplumu tanımaya mecburuz. İnsan toplumunun bu dönemini ve bu dönemdeki beseri kültürü ve anla yisi tanımamız gerekir.

Arkeoloji adında yeni bir ilim dalı vardır. Eski Arkeoloji. Yoksa lafzî benzerlikler, kelime benzerlikleri İran’da da çoktur. Kelime benzerlikleriyle bütün dilleri tanıma iddiasında olanlar var. Zevklerine uygun birseyle bütün inançları ispat ve kesfe denler var. Kirk yıl önce Türkiye’de bir kongre yapıldı ve Ziya Gökalp isimli teorisyen (yürürlükte olan bu tarz alisilmiş ülkele rin teorisyenleri gibi bir teorisyen) dedi ki: “Bütün medeniyetler Akdeniz’in etrafında Türk ırkından doğmuştur, bütün insanlı gın dilleri Türk dilinden doğmuştur, onun dallara ayrılmış ki simlarıdır...”

Bizim bazı filologlarımız da Kureys kelimesi, “kures” keli-mesindendir. Abbas kelimesi de “esb” (at) kelimesinden gelmiştir dediler. Birisi de aslında Arapların bir dili yoktu, diyordu: Eger kelimelerine bakarsanız, degismis, egri bügrü Farsça kelimeler olduğunu göreceksiniz. Bu dili Araplara, Arap topraklarına ka çan Mazdekîler götürdüler. Onların bir dili yoktu! Konusmayı öğrettiler! Sonra da Zerdüst diniyle mücadele etmek için geçici olarak Islâm’i ortaya attılar...”

Görüyorsunuz, böylesi ulema(!) için tarihî, dinî ve ilmî meseleler ne kadar kolay. Gerçek ulema içinse en küçük ilmî mesele ne kadar zor. Bu yeni arkeoloji -eskiyi tanıma bilimi-eski tapı nakları, eski sanat eserlerini, ceset kalıntılarını, mezarlarda kal mis esyaları tanımak yoluyla, modern kimyanın yardımıyla (onların tarihinin nasıl meydana geldiğini tanıyabilmek için), eski

filolojinin yardımıyla, medeniyetleri takip ediyorlar. Böylece kaynaklarını tanımaya ve bulmaya çalışıyorlar.

Meselâ, dünyanın en büyük filoloji ustası olan ve gerçekten yetmiş küsur lisân bilen sayın Emile Benveniste kelimeleri ve Asya, İran, Hind ve Avrupa lisânlarının gramerlerini karşılaştıran ve, Aryaların dilinin ilk kelimelerini (vahşi Arya kavminin, henüz göç etmemiş oldukları dönem Aryaları) buldu.

Sonra bu araştırmayı diğer lisânlar konusunda da yaptı, ilk dilleri buldu, o zaman ırklarının ilk dilleri arasındaki mukayese su hakikati gösterdi; “İnsanlık başlangıçta bir tek dili konusu yordu.” Peder, مادر (anne), birader, zemin gibi kelimelerin İngilizce, Farsça hatta Arapça gibi kökeni ayrı olan dillerde müste rek oluşu dilin birliğine bir örnektir. Görüyoruz ki eski filoloji yardımıyla (yani eski lisânları tanıma) insanlığın dil birliğine ulaştı.

Toplum konusunda da, bedevi toplumlar nasıl meydana geliyor, nasıl sınıflara dönüşüyor, hükümet, din nasıl ortaya çıkıyor sosyal teşkilâtlar nasıl şekilleniyor gibi incelemeler yaptılar. Din konusunda da böyle çalışma yapıldı.

Burada arz etmek istediğim şey, bir öğretmen olarak öğrenenlerime verebileceğim en büyük derstir. Bu benim ilk ve son sözümüdür, başka ne dersem bu temele ve sonsuz öneme sahip olan bu meseleye örnek vermek içindir. O da şudur: “Dini tanımak için, dine karşı olan âlimlerin, dinsiz âlimlerin, hatta hedefleri din ile mücadele olan âlimlerin gittiği yoldan gitmek gerek.”

Ben bu yolumda, sosyoloji ilmi, iktisat, tarih felsefesi, antropoloji diye nitelendirilen ilimlerle dini veya dinin tabiat ötesi köklerini inkâr ettikleri lisânla konuşuyorum: İlmî ve beserî meseleleri incelemek için bu lisânî en iyi lisân olarak görüyorum.

Avrupa’nın 19. asırdan sonra bütün boyutlarıyla insanî meseleleri (hatta tabiat meselelerini ve maddî meseleleri) incelediği ve gidip Allah’ın inkârına, tabiat ve insan toplumunda dinin inkârına ulaştığı metodla (onların silahıyla) iş yapıyorum. Görüşünüz gibi sınıfsal ve iktisadın asaleti metoduyla dinî mesele—

leri inceliyorum. Ama, tabii bir şekilde ve özel bir taassup olma dan. Onların ulaşmadığı bir sonuca ulaşıyorum; örneği benim bugünkü dersimdir, gerçekten söylüyorum.

Dini tanımak için ilkel dinleri tanımak gerekir. İlkel dinler, en eski ve en antik dinlerdi. Kitap yoluyla onları tanıyamayız. Kitaplar en fazla üç-dört bin yıl önceki dinlerden bahsediyorlar. Bu dinler, şu anda da bulunan ileri dinlerdir.

Eski filoloji ve arkeoloji o dinin geliştiği çevreyi gösterebilirler. Ama bu tek araç değildir, diğer bir yol daha vardır. O da kendine özgü, medenî toplumlardan uzak kalmış, kendi ilkel bekâretini korumuş kabilelerde, gruplarda ve ırklarda ara maktır.

Ondokuzuncu asırda bu bedevî kavimler vardı. Şimdi de biraz değişmiş olmakla birlikte mevcuttur. Fakat medenî toplumlarla temas ettikleri için asaletlerinin bir kısmını kaybetmişlerdir.

Bütün bunlara rağmen, henüz ferdî olarak yaşayan topluluklar var. Bu topluluklarda henüz aile meydana gelmemiştir. Sosyal bağlilikler, yöneticiler, kendine özgü dinî düzen, iktisadî teşkilât, üretim sınıfları veya tüketim sınıfları ayrılmamış ve müshhas olarak meydana gelmemiştir.

Avustralya'da, Kuzey Amerika kızıl derilileri arasında, Afrika'nın bazı bölgelerinde halen ilkel bir şekilde yaşayan toplumlar var. Öylesi şartlarda yaşıyorlar ki, bu şartların biz medenîlerin 20-30 bin yıl önce yaşadığı şartlar olması muhtemeldir.

Sosyolog, din bilimci, sanat tarihi ve edebiyatta araştırma yapan kimse, bu bedevî toplumlarda dinin keyfiyetini, sosyal ilişkilerin insanî boyutunu, akaid, ahlâk ve onların dilini araştırıp inceleyebilir, kanunlar bulabilir; bu kanunların toplum tarihi nin oluşması dönemine indirgemekle çok değerli sonuçlar elde edebilir. İşte Durkheim, Leoroul gibi şahıslar bu türden çalışmalar yapmışlardır.

Leoroul, Tayor, Max Müller, Spencer, ilkin 18. ve 19. asırlar da, sonra 20. asrın başlarında, orman köselerinde, uzak adalarda

yasayan toplumlara gittiler. Çalışma ve zahmetlerinin neticeleri ni kitaplara geçirdiler. Durkheim, kütüphanelerde oturdu, okudu; ve henüz elbise bile giymeyi bilmeyen toplumların hayatla rini yazdı.

Bu toplumlarda isbölümü meydana gelmemistir. Is, av veya savas için aletler, yazı ve kayıt mevcut değildir. Çok sınırlı bir dünya görüşleri vardır birkaç kilometre ötelerindeki kabileden bile haberleri yoktur.

Böylesi ilkel toplumlarda, bedevi kanunları, toplumun ilk teşkilini, dinî inancın oluşumunu, felsefî ve sanatsal inancı incelemek mümkündür. Sonra bütün tarih boyunca dinin nasıl meydana gelmiş olduğu veya ilkel dinin nasıl olduğu söylenebilir.

Böylesi incelemeler, dine karşı olan sosyologların veya aslında dine muhalif olanların işi olmuştur. Bunlar dine karşı mücadele etmiyorlarsa en azından dinsizdirler. İnceleme yapmaya daha çok, yüce ve metafizik bir hakikat durumunda olan dini inkâr ve reddetmek için gidiyorlardı. 17. ve 18. asırlardaki tabiat bilginlerinin fizik ve kimya yoluyla Allah'ı inkâr etmeleri gibi bunlar da Allah'ı inkâr etmek istiyorlardı.

Bunlar 16. ve 17. asırlardaki aydınların fikirlerinin etkisi altında idiler. Bugün bunlar çok eskimistir. Dine karşı olan en yeni hareket, benim şu anda söylediğim harekettir. Ancak benim sınıfım ve derslerim, din ile (gerçek olmayan din ile) mücadele etmek istemeyenlerin işine yaramaz.

Ahlâkî bir kişiliğe sahip bir arkadaşına (büyük bir sosyolog veya büyük bir âlim değildi) dedim ki: Ne propaganda yapıyorum, ne de gelip dini tebliğ etmeni istiyorum. Dinin hak veya bâtıl olduğu konusunda da birşey söylemiyorum. Ama sen dinin köküne vurmak istemiyor musun? Buranın halkı müslümandır, sen din ile mücadele etmek için İslâm'ı öğrenmeye mecbursun. Sen kendi tabiriyle aydın sorumluluğunun bilincinde, din ile mücadele etmek için sorumluluk yüklenmiş birisin. O halde mücadele et ki aydınlığını koruyabilesin, ama sosyologların tabii ile ilgili konularıyla... Sosyologların bedevi dönem için tabii benzeri sözkonusu ettikleri kanunlarla insanlık tarihinin

DINLER TARİHİ 67

yeni ve modern dini olan İslâm'la mücadele edemezsin. Çünkü İslâm çok yüce bir zihne ve kültürel donanımına sahiptir. Sen yüce bir medeniyetten faydalanan İslâm'la pençeleşemezsin. Bedevi dinin delilleriyle, tarihin en ileri dini olan İslâm'la mücadele edilemez. Bu sebeple seni, en azından kendin için İslâm'ı tanımaya davet ediyorum. Kur'an'ı aç ve ne yazdığını gör.

Bu dine saldırmak için bu dinin kitabını, Kur'an'ı açman gerek, başka kitapları değil. Sen birini tanımissin, ama ondan ayrı birini vurmak istiyorsun. Sen birşeyi reddediyorsun, bunlar başka birşeye inanıyorlar. O halde nasıl bunların, dinlerini bir kere senin arkandan gelmelerini bekliyorsun?

Bunlarla ruhunu doyuruyorsun dediğin zaman, meselâ Vol-e gibi olmuştun. Çünkü o da, böylesi sözler söylüyordu. Ama sen kendi toplumundaki aydınların düşüncesinde bir de gisme yapmış olan Voltaire gibi kendi toplumunda asla bir etki bırakamazsın. O kendi dinini ve dininin dilini tanıyordu. Hristiyanlığı kavramı. Ama sen dinini ve dilini, İslâm'ı anlamadan tanımak istiyorsun. Bu sadece

sekli taklid etmektir, içeriği değil. Toplumu tanıman gerekir. Dinini kavramış olman, inançla rini tanımış olman, kitaplarında ne yazılmış olduğunu bilmen gerekir. Ancak o zaman mücadeleyi başlatabilirsin. Ama şimdi sen öylesi seylere dayanıyorsun ki, o kendi dininde bunların ak sını görüyor. O, senin duygularının boş ve desteksiz olduğunu biliyor.

Sen diyorsun ki: “Din, ferdi toplumda tek başına ortaya çı karan, yalnız bırakan bir faktördür.” Müslüman ise İslâm’ın bütün esaslarının, emirlerinin toplanma ve bir araya gelme temeli ne dayandığını görüyor. Hacc’da, belli günlerde bütün ülkeler den, her ırktan insanlar gelip toplanıyorlar. Mescidi mabedidir ve ismi “cami” (toplanan yer)dir.

Sen asılsız İddialarınla, halktan dini alacağın yerde, onları derin düşünmeye sevk ederek kendi bilgisizliğini anlamaya tes vik ediyorsun.

Ezmek ve mücadele etmek istediğin şeyi tanı! Baska bir şeyi tanıyip onunla alâkası olmayan şey aleyhinde bağırıp çağırma!

Bedevi Din

Arastirmacilar Mikronezya, Polinezya, Avusturalya, Güney Afrika, Kuzey Amerika kizilderilileri ve bazı Asya kabileleri arasinda yapmis olduklari incelemelerle, benzer dinî sekillere, merasimlere, inançlara ve hepsinde benzer ibadetlerin oldugu sonucuna ulasmislardir. Çünkü, bunlari hepsi bedevi toplum lardi ve çok ilkel bir halde yasiyorlardi. Su sonuca ulastilar; in sanlik, usulen tarihinin baslangicinda bu sekilde bir dine sahip olmustur. Din ilkel toplumlarda meydana gelmistir ve böylesi bir fonksiyona sahip olmustur. Sonra birtakim kanunlara uygun olarak degismis ve ileri dinler seklinde ortaya çikmistir.

Ilkel Dinler Hangilerdir?

Ilkel dinler oldukça fazladir. Çünkü hedef dinler tarihinin bir dönemini genel olarak dile getirmek, dinleri genel olarak ta nimaktir. Hedef, tek tek ve özel biçimde dinlerden bahsetmek degildir. Bütün dinlerden bahsedilemez. Çünkü hepsinden bah setmek birkaç yıl alır. Bu kısa süre zarfında ise ancak en temel dinlere ve bütün dinlerin bütün usullerine Isaret etmek müm kündür.

Durkheim (Les Elements Rudimentaire de la Vie Religieuses) “Dini Yasayisin Ilkel Unsurlari” adli eserine, Lui Browl da kendi eserine, bedevi din ile ilgili yapılan bütün en yeni arastirma ve incelemeleri toplayarak baslamislardir. Ama bu arastirmalardan dinin aleyhine sosyolojinin en yeni tezini tedvin edip hazirlaya-bilenlerin en büyüğü Durkheim’dir.

Durkheim dine karsi olanlari bütün eski sözlerini terk et mis din aleyhinde en yeni tezi ortaya atmistir.

Bizim aydinimizin bilmesi gerekir ki; “usul, âdetler, gele neksel akaid (dinî ve millî) eskimistir” diyorsa, kendisinin dine karsi söylediği çoğu inançlar da (kültüre karsi veya gelenege karsi olanlar inançlar, ilmî veya felsefî söz olarak ortada dolasan seyler de) eskimistir. Elbise eskidigi zaman 300 yıl öncesinin ve ya 8 yıl öncesinin mali olmasinin ne farki var? Her halükârda es kidir. Giyilmesi mümkün degildir, yenilenmeye ihtiyaci vardir.

Maalesef yenilikler, Övünme, sadece filmlerde ve modada dir. Avrupa dili bizim sinemalarımızda daima aynı anda sergile niyor. Ama ideolojik ve felsefî meseleler, asırlarca yolda kaldık tan sonra bize ulasiyor. Meselâ, bugün Avrupa'nin bize bozul mus diye verdigi aydin'in benzerini (yarım aydini) Avrupa'nin 1700 tarihli eserlerinde aramak gerekir.

Fetisizm

Spencer ve benzerlerinin bütün insanlign dini diye kabul ettikleri; diger dinlerin kendisinden dogduguna inandiklari dine “Fetisizm” veya “Ruhperestlik”tir. Önceleri iki ayri din olarak düşünölüyordu. Bugün bazi düşünürler ikisini bir tek din ola rak kabul ediyorlar.

Fetis aslında bedevi bir isimdir. Sosyologlar özel isimleri o dinden almışlar ve sosyoloji kavrami yapmışlardır. O halde bu incelemede isittiginiz isimler, Batılı isimler değildir. Belki (peri-feri’nin) çevrenin kendisinden alınmış olan isimlerdir. Fetis bun lardan birisidir.

Fetis, boncuk, küçük taslar, bedevi kabilenin taptığı mute ber esya şeklindeki şey veya esyadır.

İnsanların ilk tapınakları ve bedevilerin ibâdet yerleri dag mağaraları olmuştur. Onların keşfinden sonra boncuklar bulun du. Bunlar dikkatli şekilde işlenmiş, delinmişler ve bunlara özel iplikler yapılmıştı. Çesitli şekillerde o tapınaklarda korunmuşlardır. Bedevi, onlara el vurmakla, mesh etmekle veya onları öp mekle ibâdet etmiştir.

Fetis, böylece bazı tabii esyalara inanmak ve onları kutsal lastirmek anlamındadır.

Animizm

“Anim” ve “anime” kelimesi, tahrik etmek, heyecana getirmek anlamındadır ve ruh kelimesinden esinlenmiştir. Ruh veya ruha tapıcılık bir çeşit ilkel dindir. Veya dünyanın en ilkel dinidir. Yani usulen din bilimi, dini tanımayı ortaya koymak için (benim

inancima göre dini ispat etmek için de) bu meseleye dayanmak gerekir. Ben dinbilim (teoloji) konusunda, onların dini inkâr et mek için dayandıkları kaynaklara dayanıyorum, o kaynaklar dan naklediyorum. Her ikimizin kaynakları birdir, tümü aynı ürünlerdir.

Ruhperestlik su anlamdadır; ilkel kabileler, görünmeden özel ruhların varlığına inanıyorlardı. Bu ruhlar hangi özelliklere sahiptir? Birinci özellikleri sudur: İnsanî bir şahsiyet sahibidirler bilinç sahibidirler, irade sahibidirler. Kinleri vardır, nefret, ask ve sevgileri vardır. Hizmet ediyorlar veya ihanet ediyorlar. Ugursuzdurlar veya kutsaldırlar. Bu ruhlar hayirdir veya serdir.

Bu özelliklerin hepsi ruhlara verilmiş insan sıfatlarıdır. Bu ruhlar insanî ruhlardır; insana hayat, yasayis ve hareket bahse diyorlar.

Ruhun ikinci özelliği, onun kalıcı oluşudur. Bedevi diyor ki, insan öldüğü zaman ruhu baki kalıyor (“ruhun baki oluşu”nun beserî felsefede mevcut olan ilk kelime olduğunu görüyoruz). Ruh ölmüyor, kalıyor, gökyüzüne geri dönüyor, karanlık yerler de hayatını devam ettiriyor. Ormanların derinliklerinde veya sehirlerin tekkelerinde. Veya o bedevî kabilelerin çoğunun tabiriyle, kendi cenazesinin yanında kalıyor, sürekli kendi cenazesini koruyor.

Bu yüzden ruh, kendi cenazesinin koruyucusu gibidir ve kendi bedeninin alinyazısına, bedenine gönülden bağlı olduğu için, ihtiram kazanıyor. Cesedi hürmetsiz yapma yerine, hürme tını kaldırıcagına, ruhun cesedin koruyucusu olmasını uygun görüyor. Eger saygisizlik yapmissa darbe yiyor, saygiya sahipse cenazeye yiyecek vermiş, elbise giydirmiş, ölünün süsünü ona geri getirmiş siddetli bir şekilde ona hürmet etmiştir. -Cenaze nin ruhu onlara saygi gösteriyor hatta onları koruyor. Ailenin bir nöbetçisi ve muhafızı gibidir, bu ailenin fertlerini korur ve onlara bereket sağlar.-

Bu ruhların bazıları bedenleri öldükten sonra, ormanlara veya denizlere gidip, oralarda yaşıyorlar. Nerede hayatlarını devam ettiriyorlarsa -deniz, ormanın derinlikleri, veya başka her—

hangi bir yer-bir tabiat kuvvetinin veya isaretinin ruhuna dönü süyorlar. Bu yüzden tufan dalga veya denizdeki su ve yağmu run her biri bir ruh sahibidir. Bu ruh daha önce bir insanın ruhu idi; bedenın ölümünden sonra tabiat alâmetlerinden birine dö nüsmüştür. Bu şekilde her ağaç, her orman her hastalık her hay van ve hersey bir ruha sahiptir. (Dogru dikkat buyurunuz, bu konu çok derin bir konudur.)

Bu dinde -animizm veya ruha tapıcılık-temel görüs ve inanç, ruhun asaletidir. Ruhtan maksat, insanda -ve insanlarda-ayrıca hayvanlarda mevcut olan gizli bir kuvvettir.

Lui Broivl diyor ki: Bu ruh, bizim ruh hakkında sahip oldu gumuz tasavvur ve inançtan farklıdır. Animistler -yani bu ruha inanan bedeviler-ruh, esyada ve insanlarda mevcut olan gizli kuvvetten ibarettir diyorlar. Halbuki biz maddî esyanın ruha sa hip olmadigina inanıyoruz, ruhu bedenimizin hayat, sıcaklık, hareket faili olarak biliyoruz-Ama o, cisim ve beden disında üçüncü bir parçaya inanıyor.

Eskimolar da böylesi üçüncü bir parçaya inanıyorlar; insan ruhtan, cisimden, isimden meydana gelmiştir.

Halk kitlesi bazı isimlere siddetle inanmaktadır. Meselâ, di yor ki: Eger bu isi yaparsam, ismimi bu cinse çeviririm. Bunun için isim, ferdin vücudunun üçlü parçalarından biridir -en önemli parçadır- ruhtan ve cisimden daha yukarıdadır. Bu, ruhperestlik felsefesinde ruhun isim almasıdır. Can, bedenın hayatî bir kuvveti olarak isimlendirilmiyor. Bu yüzden ferdin ölümün den sonra, ruh kalıyor, sonra esya ruhu -veya tabiat ruhu-sek linde ortaya çıkıp, tabiat kuvvetlerine giriyor. Hatta bazı şahsi yetler savaş sırasında ruhlarını bedenlerinden bir başka yere alabilirler. Meselâ, savasta zarar görmemesi için bir ağacın üze rine bırakıp, sonra savasa başlayabilirler (kabilelerin reislerin den birisi böyle bir iş yapmıştı. Başlangıçta ok atsalar da değmi-yordu. Ağaçların arasına koymuş olduğu ruhuna nisan aldılar, öldürdüler, o da ruhsuz olarak kabileye geri döndü.)

O halde, ruhun can anlamında olmadığı belli oluyor. Ruha tapıcılık insanın ilkel bir inancıdır. Kendisinin yegâne veya dün—

yanın ikili olusuna inancıdır. Su anlamda; maddî dünya ve tabiiattaki esya, ruha sahiptir. İnsan, ruh isimli görünmeyen gaybî bir unsurun sahibidir, ki bu unsur insanın insanî değeridir. Daha da önemlisi bu ruha inanmakla insan tabiat ile kendisi arasında bir çeşit yakınlık hissediyor. Çünkü bedevî insan, tabiatın esya sini da ruh sahibi olarak biliyor. -İnsanî ruh olarak-Bizim tabiat esyasını ölü hissedisimiz gibi onu ölü olarak hissetmiyor, donmuş olarak kabul etmiyor. Tabiat ile kendisi arasında bir çeşit birliğe ulaşıyor.

İkincisi, ruhun tenasühü meselesidir. İlkel dinlerden özelikle animizm’de bu inanç mevcuttur.

Tenasüh su anlamdadır; bedenın ölümünden sonra ruh bekli kalıyor, diğeri bir bedene dönüp hayatına ikinci bedende devam ediyor. İkinci cismin ölümünden sonra ya ruhlar âlemine geri dönüyor veya üçüncü bir cisme giriyor. Bu üçüncü, dördüncü, besinci... bedenın bazen insan olması bazen hayvan, bazen bitki, bazen taş olması mümkündür. Hint dinlerinde ve bazı gayri resmî İslâm mezheplerinde de olan tenasüh fikri, çok ilkel bir fikir ve dünyanın en ilkel dinlerinden birisinin düşüncesidir.

Totemizm

Durkheim'in ikinci asamada dayandigi, bütün sosyologların doğrudan veya dolaylı olarak onun tezinin etkisinde oldukları meşhur din, totemizm dinidir. (Bunu Durkheim va'z etmemiştir, belki Spencer, Langeton vb. kimseler ortaya koymuşlardır. Ama Durkheim onu sosyolojinin din aleyhindeki bir tezi olarak ileri sürmüştür. Sosyolojinin faydasına, hem de dünyanın dine karşı yeni bir tezidir.)

Totemizm, bedevî kabilelerin -ve bu gün Afrika, Kuzey Amerika, Avustralya'da bedevî dönemde yaşayan kabilelerin dini. Herbiri bir seye veya bir hayvana -daha çok hayvana-tapiyorlar.

Kabile bir hayvana veya kendine özgü bir kusa tapıyor. Eger, niçin? diye sorarsak -meselâ, papagana tapıyorlarsa-biz papaganız, diyorlar. Nasıl papagan oluyorsunuz? diye sordugu—

muza cevaben, en büyük ceddimizdir, hepimiz ondan bölünüp dallara ayrılmışız, diyorlar. İsminin dağılmış olmasından sonra beyaz bir papagan şeklinde ortaya çıktı. Papagan, şimdi kabile nin ceddinin ruhudur. Kabilenin etrafında doluyor, kabileyi himaye ediyor, kabile için bereket ve selâmet diliyor.

Buna göre papagan, kabilenin o büyük ceddinden ibarettir. Bu şekilde ortaya çıkmış ve değişime uğramıştır. Çünkü papa gan cinsi daima vardır, falan papagan ölse de cinsi kalıcı ve Ölümsüzdür. O halde kabilenin cediti, papagan görünümünde daima ebedîdir.

Papagana taptıklarında kendi cedlerine (dedelerine) tapmış oluyorlar. Kendi vücutlarına taptıklarında da kendi toplumları nin bütün fertlerinde olan ortak ruha tapmış oluyorlar.

Her kabilenin bir totemi vardır. Kabilenin fertleri ibâdet merasimlerinde, elbise giydiklerinde, süslenme ve hareketlerin de totemlerinin jestlerini yerine getirmeye çaba gösteriyorlar. Onun gibi süslenmeye, o şekilde elbise giymeye, saçlarını onun tüyleri veya bası biçiminde yapmaya çalışıyorlar. Bu şekilde bu yük cedlerini takip ettiklerini ve onlara itaat ettiklerini göstermeye çalışıyorlar. Bununla, kendilerini mesru yoldan doğuran biri olarak -kendilerinde ve toplumlarının ruhunda-ispatlamak istiyorlar.

Her kabile, toteminin etini yemeyi haram kabul ediyor.

Sunu açıkça bilmek gerekir ki, eğer Hindistan’da inek etini haram kabul ediyorlarsa, bu başlangıçta -bugünkü dinlerinden önce, inegin Aryaîlerin totemi olması nedeniyledir -şimdi de to temleridir-, O halde bir hayvanın etine saygı gösterilmesi, onun totem olmasıyla. Yani büyük cedlerine canlılık bağışlıyorlar. Ona bir kutsallık ve saygı özelliği veriyorlar.

Bir bilgin{!} Toteme saygı gösterilmesi konusunda bir tercü me yapmış, sonra da kendi görüşünü açıklamış: “İslâm’da do muz etinin haram edilmesi domuzun kutsallığı sebebiyledir” diyor. Yani kıyas binnefs (benzeriyle mukayese). Halbuki Müslü manlar, domuzu pis olusu nedeniyle haram biliyorlar, takdis nedeniyle değil).

Asiret kökenli öğrenciler aracılığıyla totemizmin İran'daki etkilerini aradım ve buldum.

İran'ın batısında birtakim kabileler var. İsimleri “Segvend” “Segalvend” “Çerkvend”dir. “Vend”in aidiyetin son eki oldu gunu görüyoruz. Hasanvend, Hasan’a mensup olan demektir, onun babasının veya büyükbabasının -veya onların-Hasan ol duguna isaret ediyor. Hasanvend benzeri isimler İslâm’dan son ra takılan isimlerdir. Ama Segvend -yani köpege mensup olan-gibi isimler, İslâm’dan önce konulan isimlerdir. (Segalvend, ça kala mensup). Kendilerini hayvanlara mensup ediyorlar.

Araplar’da da böylesi isim takmalar vardır. Meselâ, Benî Kilâb, Benî Kelb (Köpek oğulları) Benî Sa’leb (Tilki oğulları)...

İnsanoğlunun, insani hayvan oğlu diye çağırması çok acaip birseydir. Ama totemi tanıdığımız zaman, hayvan değil de in san ruhu olduğunu anladığımız zaman hayretimiz biraz azalmış oluyor.

Bu tür isimler, Araplarda künyedir. İsimlendirme yöntemi şöyledir: Meselâ, çocuk doğduğu sırada, lohusanın hasta yattığı çadırın önünden bir hayvan geçmiş ve göze çarpmıştır. O za man, o hayvanın adını lâkap olarak seçmişlerdir. Yeni doğan ço cukla aynı anda doğmuş olarak kabullenmişlerdir. Bu çocuğun teskil edeceği ailenin fertleri bu hayvana mensup olmuşlardır. Dedeleri doğumu sırasına onu lâkab olarak almıştır.

Her halükârda Arap ve İran kabilelerinde totemizm inancı nın olduğunu görüyoruz. Dünyada çok genel bir inanç olarak ortaya çıkıyor.

Durkheim bu tezden, dînin kökenini bulmak istiyor. Yoksa bir kabilenin fertleri mabutları olan totemlerine tapmakla yük sek ve üstün sevgilerine, ebedî bir hakikata ve üstünlüğe -kabi lenin hamisine (koruyucusu)- ve büyük cedlerine tapmıyorlar mı? Ama bu tapınmaya ne ihtiyaç var? Sunun için; ortak ced, kabilenin bütün fertleri ve çeşitli aileleri arasında tek ortak yöndür.

Uzaklasanlar bu şekilde birbirlerini yaklaşıyorlar, ikinci de fa birbirlerine bağlanıyorlar. O halde bir kabilenin ortak fertleri

totemlerine tapmalarına rağmen, ortak cedlerine tapıyorlar. Or tak cedlerine taptıkları zaman, kendilerinin tek ortak yönlerine tapmış oluyorlar. Toplumlarının çeşitli fertlerinin ortak yönüne taptıkları zaman, kendilerinin topluluk ve grup ruhuna tapı yorlar. O halde totemizm, toplumperestliğe (topluma tapmaya) dönüşüyor. (Durkheim'in sözlerinin tamamı ve özeti budur). Bir bayrak altında yaşayan, bayragı kustallastıran fertlerin bayraga tapması durumunda, tapma hepsinin ortak yönüdür. (Herkesi tanımayan ve doğrudan akrabalığa sahip olmayan) bedevî in sanlar toteme tapmakla, hepsinde ortak olan toplumlarının ru hunu övüyorlar.

Totemin kutsallastırılması da bu açıdandır. Toplumlarını kutsallastırmaya inanan, bu büyük ceddin canlı ruhudur ve bi zim hamimizdir diyen fertlerin durumu da böyledir. Yani toplu luk ruhu canlıdır ve daima fertlerin hamisidir. Fert veya fertler ölür, ama toplum vardır. O halde toplum, nesillerden ve şahis lardan ayridir. Ama fertlerde baki olan bir hakikat var. Ebedîdir. Bu hakikat toplumun ruhudur, bu ruhun kendisi kolektiftir.

Totemistin, totem için inandığı kutsal olma ve böylece to tem ile kendisi arasında hissettiği akrabalık ve yakınlık, ferdin topluma karşı hissettiği yakınlık gibidir. Çünkü fert toplumdan doğmuştur.

Bunun için de, bütün fertler kendilerini totemden doğmuş biliyorlar. O halde totem toplumun ebedî bayrağıdır, fertler ge lip geçicidir. Toplum ve toplum ruhu kalıcıdır. Kutsal oluşu da bu ebedî oluşu nedeniyledir.

Diğer bir mesele de şudur: Totem, kabile fertleri için aynı zamanda güzellik kaynağıdır. Kabilenin fertleri, ibâdet ettikle rinde, özel günlerde süslendiklerinde onun şeklini taklid edi yorlar. Bu yüzden Durkheim'in deyişiyle, bu totem mabuda ve tanrıya dönüşüyor. "Tanrı bizim yaratıcımızdır" diyen fikir, ge lismis olan o bedevî fikirdir. Totemist kabilenin fertleri şöyle di yorlardı: "Totem bizim yüce ceddimizdir. O halde yaratıcımızdır." Totemistlerin totem konusunda inandıkları hürmet, üstün lük için olmuştur. Sonraları tanrı ve tanrılar için inandıkları hür-76

met oradan doguyor. Ezelî olusa inanç, tanrının ezelî ve ebedî olusuna inanç, oradan dogmustur ve bedevi kabilelerin inanç larinin devamidir. Totemi -kendilerinden önce ve sonra-ebedî biliyorlardi. Çünkü onlar ölmüş, totem (kabilenin toplum ruhu) baki kalmistir.

Durkheim buradan su neticeye ulasiyor: Teknik, felsefe, gü zel sanatlar, sanat, zaman ve mekân kavrami, sag ve sol gibi di ger zihnî ve itikadî kavramların hepsi toplumdan alınmistir. Din; din duygusu mabudu kutsallastirma ve övme duygusu, ferdin toplum ruhunu kutsallastirmasindan baska birsey de gildir.

Durkheim'in bu tezi hem sosyolojide, hem de dine karsi olan düşünce çevrelerinde en yeni tezdır. Ama bu tezin nereye kadar önem tasidigini (ve ne derece dogru oldugunu) görmemiz gerekir.

“Dini Hayatin İlk Temelleri” kitabinin baslangicinda Durk heim, agzindan birsey kaçiriyor. Ben digerlerinin kitaplarında da bunu arastirdim. Bu onun kendi tezi aleyhine söylediği bir sözdür. Durkheim'in kendi sözlerine uygun olarak iddiası suy du: Dinsel tapma, kavmi ve toplumsal tapmadan ibarettir. Çesit li tanrılarının olmasının nedeni her klanın veya her kabilenin toplum ruhunun tecellisine ihtiyaç duymasidir. Her kabile, diger kabilelerden bagimsiz ve müsahhas olmaya ihtiyaç duymaktadır. Totem bunların her ikisini yerine getirmektedir. -Buraya ka dar dogru-Dolayisiyla genel olarak din, bir toplumun fertlerin zihninde tecelli etmesidir. Tanrı, bir toplum ruhunun bireysel ruhta tecellisidir.

Kul ile mabudun iliskisi, ferdin toplumsal ruhu ile iliskisi dir -kabilesine nisbetle-. Böylece totem çehresiyle din bir toplu mun diger toplumlara karsi bagimsizliginin tecellisidir. O halde kendiliginden nasıl ki totem tanrı veya fertlerin toplumla iliski si, ferdin kendi toplumu ile iliskisi ise, aynı zamanda bir toplu mun ruhsal tecellisidir.

Totemizm dininin en belirgin yönlerinden biri, bir toplumu diger toplumlara karsi teshis etmesi ve o topluma bagimsizlik

vermesidir. Meselâ, bu toplumun totemi köpek, o toplumun to temi karga, diger toplumun totemi papagan, bir digerinin ki ayi veya domuz.

Burada Durkheim söyle diyor: Bazi sosyologlar, dini bir kavimden veya bir toplumdan baska bir kavme veya topluma geçisinin tekâmül etmiş medeniyetlerdeki insana ve büyük din lere mahsus oldugunu sanıyorlar. Halbuki Spencer, Müller, Taylor, vb. -hem Avustralya'da hem de Kuzey Amerika'da-dini veya dinî inançların bir kabileden diger kabilelere nasıl geçtiği ni, diger kabilenin o kabilenin dinî inançlarını nasıl kabul ettik lerini göstermişlerdir!

Güzel... Burda çeliski olustu. Diyelim, ben totemin kavimsel ve toplumsal bir tecelli oldugunu kabul ediyorum. Ama eger to teme inanç ve ona karsi beslenen duygular o kendine özgü dinî duyguyada ondan baska birsey degilse, o zaman bütün tekâmül etmiş sekline kadar din, özel bir toplum ruhuna şahsiyet verme, bir toplumu diger toplumlardan ayirma ve belirgin bir sekle koyma rolüne sahip

olmustur. O halde toplumlar bu toplumun dinî ruhunu, dinî inancını, nasıl kabul edebilirler? Çünkü din, -dinî inancında-toplumunu diğer toplumlardan ayırmak istiyor. Durkheim'ın görüşüne göre aynı zamanda diğer toplumların görüşlerini kabul ediyorlar. Durkheim'ın sonraki görüşüne göre tıpkı şu şekildedir: Biz bayrağımız aracılığıyla -bayrağın kendisi bir çeşit totemdir-Iran toplumunda ve diğer toplumlarda İranlı olmamızı hissediyoruz, bu şekilde diğerlerinden ayırıyoruz; diğ er ökeler de bu şekilde.

O halde bayrak, diğerlerinden ayrı olmanın ve bağımsızlığın işaretidir. Diğerleri bizi bayrağımızla tanıyorlar, biz de diğerlerini bayraklarıyla tanıyoruz. Ama bu arada meselâ Fransızlar bayrağımızı görürlerse, rengi hoşlarına gidiyor ve bayrağı mizi seçiyorlar, biz de onların bayrağının rengini beğeniyoruz ve onu kabul ediyoruz. Halbuki, bizi onlardan, onları bizden ayıran bayrağı, toplumlar birbirlerinin içinde erimedikten sonra kabul etmezler.

Ama Durkheim'in kendisi, felsefesini ve onun bütün sözle rini çok avamca taklid eden, öğrencisi Fellisin Shale onun konu larini Durkheim'in tezi adiyla (zimnen kendi tezi de olsa) pekis tiriyor. Her ikisi de te'yid ediyor ki, Malinezya adalarinda bes ayri kavim, yani bes ayri kabile, bes ayri toplum arasinda, bes ayri totemin olmasi gerekirken; gerçek canlanma adiyla, bes ayri toplum ruhuyla birbirlerinden ayri olmalarinin hem fertler hem de kabileler arasinda müsahhas olmasi gerekirken, A kabilesi ayri bİr toteme, B kabilesi ayri bir toteme sahip olmasi, toplum larinin da birbirlerinden ayri olmasina ragmen çogu inançlari, kanunlari, dinî ayinleri A kabilesinden alip kabul ediyor, onlara inanıyor, sonra o ayini yerine getiriyorlar.

O halde eger dinî duygu, ferdin kendi toplumu ile olan ilis kisinin tecellisi ise, bu fert kendi toplumunda baska bir ferdin ve baska bir toplumun iliskisini taklid edemez, onunla diiygulana-maz. Böylesi birsey mümkün degildir. Ancak totemizm, ferdin toplumu ile olan iliskisinin tecellisidir, dinî duygu baska bİrseydir. Her ne kadar bedevi kavimlerde her ikisi birbirine karismis tir denilebilirse de dinî duygu ayridir. Söyle ki; bayragimi övdü güm zaman, bayragim vasitasiyla toplumumu diger toplumlar dan ayiriyorum ve ayri hissediyorum. Ayni zamanda baska bir yerden gelmis diger bir dine de sevgi besliyorum veya iman edip dinimi degistiriyorum. Her ne kadar bedevi kavimlerde hatta Yunan mitolojisinde dinî yardimcilar, destekleyiciler, ülke nin -Atina sehrinin veya Isparta sehrinin-koruyucusu olmuslarsa da, fakat bu ölçü sözkonusu olunca, bu ikisinin birbirinden ayrilmasi, yani millî yardimcilarin sabit kalip, dinî yardimcilarin degismesi iki duygunun bir olmadigina isarettir. Zira bir fert, bir topluma bagli olup dini de o toplumun ruhunun tecellisi olursa, toplumunu degistirmeden, dinini nasıl degistirebilir?

A toplumundaki sahsin, B toplumunun dinini aldigi belli oluyor. Halbuki B toplumunun toplum ruhunu ve grup ruhunu degil, diger bir duyguyu almisti. Çünkü İranli olan benim için Fransa bayragini almam mümkün degildir. Ama Fransa teknigi ni, yazarligini veya felsefesini alabilirim. Çünkü teknik, yazar

lik, felsefe, Fransız toplum ruhunun tecellisi değildir. İnsanî dü süncenin isidir. İranlı olmama rağmen onu taklid edebilirim veya Fransa bizim siir ve irfanımızı taklid edebilir. Çünkü, siir İranlı olmadığı gibi toplum ruhunun tecellisi de değildir; bu çok tuhaf bir konudur. Ama bundan daha tuhaf olanı ikinci açıkla madır. Durkheim diyor ki; bir toplumun fertleri totemlerine tap tıkları zaman, toplumlarının ruhuna tapıyorlar. O halde bir ka bilen fertleri tapmaları gereken ortak bir ruha sahiptir. Ama bedevi toplumlarda; bir dine sahip olan bu toplumda, başka bü yük bir toplumun parçası olan bir azınlık görülmüştür. Bunlar din değişimine uğramışlardır (içinde oldukları toplumun dinine inanmaktadırlar). Yani toplumsal açıdan ve bağımsız bir zümre olma açısından kendisini, kendi totemine tapıyor. Ama dinî ba kimdan, dini başka bir toplumdan aldığını gösteriyor. Din duygusunun çeşidi, sosyal ruhun çeşidinden ayıdır. Gerçi Yahudi lik dini gibi, çoğunda sosyal ruh dinde tecelli etmiştir. Veya dini ruh toplumun irkinda tecelli etmiştir. Yunan'daki sosyal dini gi bi. Din, Yunan ruhunun tecellisi ve onun toplum ruhudur. Ama bu iki konuda tarih, Roma İmparatorluğu'nun kurulduğu za man, Yunan dinlerinin dinî zuhur kaynaklarını ve dini yardım cılarını aldığını gösteriyor. Halbuki o sırada Yunan toplumunu (kendi bünyesinde) eritmştir. Kendisi başka bir toplumsal ruh edinmiştir. Yahudi dini de Arapların arasına, özellikle çoğu Ye men -Zi-Nüvas döneminde- kabilelerinin arasına nüfuz etmiştir. Yani bunlar Benî İsrail olmadıkları halde Yahudi dininden idiler!

Bunların ayrı oluşu tarihte tam olarak görülebilir. Burada dinin tabiat ötesi olduğu konusunda akıl yürütmek istemiyo rum. Durkheim'in sözünün aksine sunu söylemek istiyorum. Dinî mabuda tapmak, toplumsal sembole tapmakla aynı cinsten değildir. İnsanın dinî mabudu ile olan ilişkisi, ferдин toplum ru huyla olan ilişki değildir. Ferдин yüce cedityle olan ilişkisinin, büyük ve geniş bir tapma veya övme olması mümkündür. Ama, insanın Allah'a karşı, tanrılara karşı, gaybî mukaddeslere karşı olan dinî duygusundan cinsinden değildir.

Eger din, toplum ruhundan ayrı birsey olmasa, bir ferдин içinde bulunduğu toplumda din degistirmesi mümkün degildir. Bundan dolayi, Durkheim'in tezinin yanlış olduğu konusunda iki delilimiz var: Birisi sudur; totemde tecelli eden toplumsal ru ha tapmak, din cinsinden degildir. Çünkü bir toplumdaki, bir kabiledaki fertlerin toplumsal ruhlari degismediğı halde, diğer bir toplumun dinini almislardır. İkincisi de sudur; bir toplumda hepsi totemlerine inanıyor, ama büyük bir kısmi da bir dine ina niyorlar, az bir kısım ise baska bir dine inanıyor. Yani bir toplumda bir çeşit totem ve bir çeşit ecdada tapma vardır, ama o toplumda iki tane, üç tane bazen birkaç tane din görülebiliyor.

Bu da gösteriyor ki, toplumsal ruh veya ortak ruh, dinî ruh ile aynı olamaz. Onu da geçin, totemizm diğer dinlerin de on dan ayrılmış olduğu tek ilkel din degildir. Çogunun inancına göre fetisizm ve animizm ortak dindir, totemizm degil. Sayısız kuvvetlere, belirsiz büyücü kuvvetlere, tabiattaki esyanın ruhu na tapmak olan fetisizm ve animizm, taifelerin veya tapan kabi lelerin toplumsal ruhunun tecellisi olamaz. Bu dinde ruhların ve büyücü kuvvetlerin toplumun gerçek canlanmasıyla bir ilişkisi yoktur. Belki daha çok tabiatın ve varlık âleminin ilkel yorumu ve tahlil ile ilgilidir. Dünyadaki isaretlerin, insan ve ilişkileri konusunda delil ve sebep getirme ile ilgilidir. Ferdin toplumuyla olan ilişkisiyle degil.

Spencer gibi bazıları, fetisizmi animizm dininin (veya ruhla ra tapmanın) bir çeşiti olarak kabul ediyorlar. Bu dini, ilkel toplumlarda insanlığın dinî duygusunun açık bir belirmesi olarak tanıyorlar.

Bu dinde insanlar insan ruhlarına veya insan ruhunun ben zeri ruhlara inanıyorlar. Bu ruhların bütün yeryüzünde ormanların derinliklerinde, denizlerde, tabiat alâmetlerinde yasadıkla rına, insanın hayatına müdahale ettiklerine inanıyorlar. Bu ruh lar sonraları tabiat ruhları, yağmur, tufan, orman, ağaç, su, dağ... gibi tabiat alâmetlerinin ruhu olarak ortaya çıkıyorlar. Bu dinde ruhun bir cisimden ötekine geçtiğı bellidir. Fert öldüğü zaman onun ruhu, ruhlar topluluğuna gidiyor. Sonra kendini

geri dönmeye ve İkinci bir bedene girmeye hazırlıyor. Dedenin, ecdadın ruhu toteme de girmiştir. Tek tek kabilenin bütün fertlerine giriyor; onları terk ettikten sonra diğer fertlere ve diğer nesillere dönüyor.

Gaybî Kuvvet, Kutsallık, Saneviyet (Düalizm) veya Eşya ve İşlerin İkiliği

Özel ruhlara sahip olan bir kısım eşyayı, gizli bir kuvvetle sahibi, büyülüğü ve sihirli olarak bile totemizm, fetisizm gibi bedevi dinler ve dünyayı kaplamış tabiatın bütün eşyasında ve isaretlerinde olan sayısız ruhlara tapan animizmde insanın totem eşya ve ruhlarla olan ilişkilerinde dünyayı ve bütün eşyayı “le sacré” ve “le profane” diye taksim ediyorlardı. Le Sacré: Kutsal ve mübarek olan şey. Le profane: Kutsal ve mübarek olma yanı şeydir. Bazıları Profane’i Farsça’ya “pelid” (kirli, pis) olarak tercüme etmişlerdir; halbuki bu anlamda değildir. Profane, dinî ve kutsal olmayan her şeydir.

Kendi toplumumuzda şimdi bazı eski inançları, İslâm’dan önceki bazı inançları görmemiz gibi. Meselâ; bir bitki parçasını kutsal bir yere çekmekle onu kutsallastırıyoruz. Yani “le sacré” yapıyoruz. Ama bu isten önce “le sacré” değildi “le profane” idi.

O halde “le profane” yani kutsal olmamak, maddî ve âdi olmak, kirli ve pis olmak değildir. O halde bu nedenlerle eşya, ruhlar veya kutsal eşya ile ilgili içerisine girince kutsal oluyor.

Meselâ alni ve eli, kutsal bir türbenin sandukasına degen bir şahsın eli ve alni bazıları için kutsallık kazanabiliyor. O alina ye min ediyorlar. Bu o kutsal ruhla bir ilişkidir. Kutsal olmayan bir ruha giriyor ve onu kutsallastırıyor.

Dünya, kutsal ve kutsal olmayan diye bölünüyor. Dünyada ki bütün eşyalar ve bütün sosyal işler. Meselâ, fetisizm -veya animizm-dininde İş yapmak kutsal değil (profane)dir, bazen lanetlidir, iş yapmayan ise kutsal ve mübarektir.

Yani maddî hayat “profane”dir. Sonra günlerin de mübarek günler, mübarek olmayanlar -veya uğursuz-diye taksim edildi—

gini görüyoruz. Meselâ; onüçüncü günün uğursuz sayılması gibi. Bunlar animizm döneminin zihinlerimizden kalan etkileridir. Veya Araplarda “öğleden sonraları iş yapmak haramdır” denilmesi gibi. Bu vakti helâl olarak geçirmek için(!) bu vakitte bey hude işler yapıyor veya boş sözler söylüyorlardı. Asr süresi gelince, Allah’ın zamana (ikinci vaktine) yemin ettiğini gördüler, öğleden sonraları ve ikinci vakitleri daha fazla iş yapmaya başladılar.

Kutsal ve uğursuz güce, insan hayatında ve zerrelerdeki kötülük ve iyi kuvvetlere, onların etkilerine inanç esası, insani bir dizi özel yöntemlere ve hükümlere tesvik ediyordu. Bu anlamda onlardaki korku, kaçış, ümit ve hürmet tahrik ediyordu. O kuvvetler ve gaybî etkileri kabul etmek veya onları uyusturmaya hazır lanmak için çabalar gösteriyordu, tedbirler alıyordu.

Bu nokta, ibâdet, dinî merasim ve ameller, özel sistem, ruhî, fikrî, ahlâkî ve dinî eğitim, nihayet onun gereği olan riyazet, bir takım amellerin haram edilmesi, bazı şeylerin kullanılması, adi tabu olan haram bazı şeylerden sakınılması gibi meselelerin olduğu yerdir. Tabu, gizli yönler taşıyan haramlardır. İlkel dini mensubu için tabunun mantikî ve aklî suur açısından sebebi açık değildir, ama onunla amel etmektedir.

Bugünkü milletlerin bütün halkları arasında da etkileri kalıktır. Meselâ, hayızlı kadın veya cünüp erkek, Islâm’ın bu konudaki hükmünün dayandığı mantıklı hifzissihha (koruyucu hekimlik, iman ve çevre sağlığı) meselesi dışında, halkın nazarında gizli bir etkiye ve pislige sahiptir. Onların bakışları ve kendileri uğursuz sayılır. Diğerleri üzerinde etki bırakıyor; de nilir.

Halkın pâk ve temiz kavramlarını ayır d etmesi bu görüşü anlatır. Çok temiz ve strelize edilmiş bir şeyin necis telâkki edilmesi mümkündür. Bu fikir (tabu), Islâm’ın mantıklı, düzenli ve dikkatli esaslarının avamdan olan bazı takipçiler arasında hifzis sihha ve temizliği temin edememesine sebep olmuştur. Öyle ki avamın tabucu görüşüne göre -cünüp veya hayız olmayan-yaslı bir kadın veya erkek ömrünün sonuna kadar hamama gitmeye-DINLER TARİHİ

bilir. Elbiselerine ve bedenlerine kir, ter ve diğer “pâk pislikler” dökülse bile, temiz kalırlarsa hamama gitmeyebilirler.

Dünyadaki bütün esya, adi “Mânâ” olan öze! bir ruha sahiptir. Spencer diyor ki: Bir bedevîye sordum. Bu fetisleri niçin bu kadar saklayıp koruyorsun? Saygıyla onlara el ve yüz sürüyor sun, onlarda kutsallık arıyorsun, bu nedir? Toplumunuzun bu büyücüsünden ve bu kutsal şahsından -bazı şahıslar kutsal sa yılıyorlardı-niçin bu kadar çekiniyorsun? Onun elbisesini veya dizini öpüyorsun, ona saygı gösteriyorsun veya eğer hasta isen onun salyasını veya ağız suyunu içiyorsun? (Simdi bile hâlâ âdettir, hatta ilerlemiş toplumlarda bile. Meselâ, falancanın eli kutsaldır, falanın ayağı hafıftır, nefesi şifadır, yüzük parmağının sevabı vardır. Çerez sıkıntı giderir, ağaç dilek verir... gibi inanç lar vardır, niçin?) Bana cevaben bunların içinde “Mânâ” var, dedi.

Meshed'in caddelerinden birinde, büyük bir kutsal tas var. Eger bir hanım onu kaldıracak olursa çocuğu erkek olur, eger kaldıramazsa kız olur diye inanıyorlar. Onda da "Mânâ" var(!)

Milletler küçüldüğü zaman, büyük şahsiyetlerin de onların zihinlerindeki değerlerini kaybettiklerini görüyoruz.

Onların yüce değerleri meçhul kalıyor, çünkü millet bu değerleri tanımıyor, tanıdığı değerleri yontuyor ve onlara isnat ediyor.

Meselâ, halk, Islâm Peygamberi'nin olağanüstü bir İnsan olmasına inanıyor. O zaman diyorlar ki, onun gölgesi yoktu -farz edelim ki olsun. Gölgenin olmayışının insanlık âlemi için ne faydası var?- Ali, yüksek ve derin insanî değerler ile dopdolu bir insandır. Ama bu değerler, yıkılmış siyasetin dar anlayışına, yıkılmış beynine sığmıyor. Onun için kendi zevklerine, huyları na ve suçlarına uygun değerler yontuyorlar. Ali için değeri ol mayan meselelere dayanıyorlar.

Meselâ, Zülfikâr (Hz. Ali'nin kılıcının adı. -ç) iki başlıdır, diyorlar. İki başlı kılıcın kına giremeyeceğini düşünemiyorlar. Ki kına girse bile, geri çıkmaz. Kına girse, çıksa bile bunun bir

degeri yok. Zülfikâr’a deger kazandıran, Ali’dir. Zülfikâr, Ali’ye deger kazandırmıyor.

Yine Meshed’de, halk Imâm Rıza’ya (a.s.) karsi asiri sevgi besliyor. Hatta onun kabrini tavaf etmeyi, bazilari Ibrahim’in Kabe’sini tavaf etmekten daha üstün saniyorlar -O’nun kabrinin her tavafı yedibinyedİlyüzetmisyedi Haccu’l-Ekber““dir! diyor lar. Ama ayni zamanda, Imam’in toplumun ve sonraki devrim lerin üzerinde biraktigi etkiyi, söylediği sözleri, hilafetin rezale tini, baskisini ve aldatmasini halka göstermedeki fonksiyonu nun, toplumu ve halki, fikrî yönden ihya etmek için gösterdiği çabaların ne oldugunu bilmiyorlar. Onun gerçek degerlerini ta nimiyorlar, baska degerler icad ediyorlar. Diyorlar ki, o Hazret Meshed’e geldiği zaman, Meshed’in etrafındaki daglarda istira hat etmist. O tepelerden birindeki taslara yaslanmist. O za mandan simdiye kadar çanak ve çömlekleri, güveç kablarını -Meshed’de “herkare” dedikleri kazanları-o dagin taslarından yontuyorlar, o topragi kullaniyorlar, hatta bu kablarda âbgüst (bir çeşit nohutlu haslama et yemegi -ç.) pisirdikleri zaman çok güzel kokulu, lezzetli de oluyor. Çünkü içinde “Mânâ” vardır!

Bizim aramızda bazilari “mohr”u kutsal sayiyorlar. Halbuki “Mohr” bir tas parçasından baska birsey degildir -eger bu konu yu söylemezsek mezhebimizin dünyadaki haysiyetini heba et mis oluruz. Onun derin degerlerini gizlemis oluruz- “Mohr” bir tas parçasıdır. Mohr’un seçilmesi de tesadüfen çok ileri fikir ol mustur.

Aydinlar diyorlar ki: su anda olan sekliyle ve halkin onun hakkındaki anlayisiyla kabulü asla mümkün degildir. Dogru. Degil ve çok kötüdür, çünkü bir çeşit putperestlik zuhur ediyor ve öyle anlasiliyor.

Halbuki “mohr” aslında çok ileri bir fikir idi. Çünkü secde nin topragin üzerine yapılması gerekir. Sakif, Taifteki bir kabi leydi. Gururlu, mutaassip insanlardi, peygamberin yanına gelip: “İslâm’in esasları nelerdir. Kabul etmek istiyoruz” dediler. Pey gamber İslâm’in esaslarını açıkladi. Dediler ki: “Biz namaz disin da hepsini kabul ediyoruz. Çünkü bu alçaklık’tir, egilip topraga

kapanmak insanın zilletidir.” Peygamber kabul etmedi. Onlar da, “bizi istedigın kadar cihada gönder, ama rûkû ve secdeye gönderme; bundan muaf tut”, dediler.

Peygamber, o gurur ve kibrinizi yenmeniz için topraga kapanmanız gerekir, dedi. Yani secdeye varmanız gerekir. Secde etmek bu insanlar için -özellikle aristokratik, sınıfsal, kabilevî övünmelerin olduğu cahiliyye döneminde- çok zor bir işti. O, büyük kudrete karşı, zilleri göstermektedir. Bu şekilde sınıfsal ihtilâflar ve esraflık gösterişleri ortadan kalkıyor. Çünkü yol yürümeye herkes ayrı şekilde yol yürüyebilir, elbise giyiminde herkes ayrı tarzda giyebilir, törende şahsiyetinin sınıfını ve soynunu gösterebilir ve ayırabilir. Ama topraga kapanmada ayrı çeşit olmaz. Meselâ, ayrı bir tarzda secde edeyim ki insanlar muh terem biri olduğumu anlasınlar diye birsey olmaz. Ama istediğim hersey üstünde secde edebilme serbestisi verilirse, o zaman ellibin tümenlik hali üstünde secde ederim, altının üstünde, baş kalarının sahip olmadığı tek parçalık bir akıktası üstünde veya kilimin üstünde secde ederim, bu şekilde üstünlüğümü gösteririm.

Üzerinde secde edilen şeyin genel bir uyum ve ahenk arz etmesi için hiç kimsenin secde halinde kendi yalan sosyal değerlerini baskalarına satmaması ve göstermemesi için, bir taraftan da secde ile üzerinde secde edilen şeyin hep aynı olması için, hepsi nin birsey üzerine secde etmeleri ilân edilmştir. Onun da toprak olması gerekir. Toprak her yerde esittir; hakırlığın, zelillığın, itibarsızlığın işaretidir. Toprağın, yerin bu alıılmış örtüsünün üzerine secde edilmesi gerekir. Herseyin üzerine secde edilmesi caiz değildir. Toprak üzerine secde etme zorunluluğu olmasa gösterişçi, kibirli, asillige düşkün biri altın üzerinde secde edebilir; akıktası, ipek parçası veya nefis yumuşak yün kumaş üzerinde secde etmesi muhtemeldir. Bu aptalca oyunlar için yol açılmış olur. Hatta secdede bile sınıfsal ve aristokratik imtiyazın belirme ihtimalinin olması gerekir. Bu ihtimalin olduğu yerde beraberinizde toprak götürünüz.

“Mohr” yani tasinması mümkün bir parça toprak. Ama bu nun kendisi sonradan asalet kazanıyor; kutsal birsey oluyor sirli birsey oluyor sevap sandviçi oluyor.(!) Her tarafını kirin, pisli gin, terin kapladığı, rengi degismis bu “mohr”un üzerinden bira zini yontuyorlar ve suyun içine karistiriyorlar, o suyu hastaliga karsi sifa kazansin diye çocugun gözüne, kulagina veya agzina sürüyorlar!

Babam diyordu ki: “İçme suyunuzun ve kullanma suyunuzun bir olması gerekir” diye bir rivayet var. Yani su anlamda ki, kullanılan su içüebilecek kadar temiz olmalıdır. Alisilmis olan sekilde degil. Çünkü su getir diyorlar, içme suyu mu, kullan mak için mi? diye soruyorsunuz. Halbuki temizlik yapılan ve yıkama için kullanılan suyun içilen sudan olması gerekir.

Meselâ, falanca mukaddes ve kuruntulu sahsin eger elbise sine bir damla kan bulasirsa, tedbir için bütün elbiselerini yıka digini, temizledigini, kurutmak için bir saat günesin altında dur dugunu görüyoruz. Yine bir adamin üçte biri su, üçte ikisi ise diger seyler olan bir su kaynagina gittigini görüyoruz. Çünkü rivayetin gizli anlamıyla amel etmek istiyor. Kendisini temizle dikten sonra; diger din kardeslerinin döktüklerine ilâve olarak o da herseyini su kaynagina veya su haznesine döküyor. Cusül-den sonra o haznedeki sudan -üstelik sümük, agzsuyu vs. pis liklerle karisik bir su-biraz alip gargara yapıyor ve sevap olsun diye birkaç avuç da alip içiyor. Niçin? Çünkü, rivayetlerde gu-sül suyunun içilen suyun cinsinden, yani içilecek su kadar temiz olması gerekir denilmistir. Beden ve çevre sagliginin en büyük unsuru olabilecek bir esasın, bütün hastalikların geçis ve bulas ma unsuru yapılabilidigini görüyoruz.

“Mohr”, kutsal bitkiler, as, helva, çerez, tilsim, dilek agaci, türbe topragi bütün bunlarda “mânâ” var.

“Mânâ” nedir? isimsiz, gizli bir kuvvettir. Bazi esyalarda az, veya çok vardır, hatta bazi sahislerde çok fazla ve kuvvetlidir. Büyücü isleri, dualar, özel virdler büyücü veya özel bir güce, bilgiye sahip olan sahislerin araciligiyla bu gizli güce sahip olan güçleri celb ediyoruz ve zapt ediyoruz. Yine onlara tevessül et—

DINLER TARİHİ 87

mek, sarılmak onlara el sürmek ve onlari öpmekle “mâna”yi kendimize geçirmis oluyoruz. O kudretten onların kutsalligin dan faydalanmış oluyoruz.

Hiristiyanlıkta ruh “mânâ”nin tekâmül etmiş ve taltif edil mis seklidir. Mesih, “mânâ” sahibidir. Çünkü kutsal bir cins, ya ratilis ve tabiata sahiptir. Digerlerinin topragından ve suyundan degildir. Son aksam yemeginde içtigine inandıkları ve henüz bir miktarı kalmis olan kutsal sarabi, iki bin yıldır aynı sarabi su ile karistiriyorlar, büyük bir kadehe döküyorlar hepsi ondan içiyor. Sonra onun bir miktarini diger bir kadehe döküyorlar hepsi on dan içiyor. Sonra onun bir miktarini diger bir kadehe su katarak içiyorlar. Bu is simdiye kadar devam etmistir. Killiselerin ve pa panin bütün azameti bundandı. O, kutsal su, sarap ve kutsal ek mege sahiptir. Papa, kesisler, patrikler o “ruhu” tasimaktadırlar. Avamda bu bulunmamaktadır ve avam cismânîdir.

Ben, ruh sahibi olmayan cismânî bir adam olarak (profane) sayet elden ele dolasan saraptan biraz içersen Mesih’in kanin dan içmiş oluyorum. Eger kutsal ekmekten yersem Mesih’in cis minden yemis

oluyorum, diyorlar. Bu vesileyle “mânâ” bana hu lul etmiş oluyor. Bu şekilde, ben Mesih’le mukaddes bir birlik kazanıyorum, onunla akrabalık kazanmış oluyorum, onun yaki ni oluyorum. Zâtım bütün insanlarda olan ilk gûnahtan -Âdem’in gûnahi-temizleniyor, ilâhî ve Isevî bir şahsiyet kazanıyorum.

Benim kanaatime göre bu, Fransız Lui Broul’un meshur te orisinin tekâmül etmiş seklidir. Bir kısım hatıralarının topladığı ve ölümünden sonra yayınlanan (Karneha) kitabında bu teori den bahsetmektedir: Katılım teorisi (Participation). Bir kabilenin fertleri kendilerini somut bir şahıs olarak bildikleri halde, büyü cüler veya dinî vasıtaların tavassutu ile yerine getirilen dinî tö renlerde, danslarda, o amellerde ve hatta tavırlarda kendi kabi lelerinin toteminin seklini taklid ediyorlar. Böylece totemlerinin kendilerine girdiğini sanıyorlar. Meselâ, kanguru olduklarını sa niyorlar.

Bu ruh kimin elindedir? Ruhu tasiyanların elindedir. Ruhu tasiyanlar da Hiristiyan ruhanîlerdir. Bu açıdan bütün cismânî şahısların kiliseye üye olmaları gerekir. O ruha sahip olmak için kesislere tâbi olmaları gerekir. Bu şekilde ancak ruh onlara girer. Ancak bu şekilde “saint esprit” ile kontak kurmuş olurlar. Bagis lanırlar ve Adem’in günahından beraat ederler.

Bu yüzden Yeniçag’in başlangıcında yüzbinlerce Hiristiyan, kilise merkezine üye olmadan ve resmî ruhanîlerin aracılığı olmadan, Hiristiyan olmak istedikleri için katledildiler. Hatta Ge-orje Danue gibi çoğu din âlimlerini bile ateste yaktilar.

Fetisizm, animizm ve totemizm toplumlarında “surinka” isimli bir güç vardır. Toplumda sadece özel bir grup buna sahiptir, bunlar ruhanîlerdir. Bu kuvvetin yardımıyla ruhlara ve gizli kuvvetlere nüfuz edebilirler, dinî törenleri, ayinleri, duaları ve ibadetleri yerine getirebilirler. Halki dine bağlayabilirler, ibâdet merasiminin, çeşitli riyazetlerin ve çeşitli dinî ayinlerin sonunda adakları ve dilekleri yerine getirebilirler.

O halde bunlar halk kitlesi ile gaybî kuvvetler ve dinî kaynaklar arasında kutsal araçlardır. Bu sınıfsal imtiyazın sebebi, onların kendilerine özgü tekelcilige ve özel fonksiyonlara sahip olmalarıdır. (Surinka) gücüne sahiptirler ve kutsal ruhu taşı maktadırlar.¹

Bu dinlerdeki bir diğer ortak inanç ise sudur, ormanlar, denizler, yeryüzü ve gökyüzü bizim hayatımız üzerinde etkili olan ruhlarla doludur. Bu anlamda mesela sadece basımdan bir yara almam, attan veya ağaçtan düşmem benim ölümüne sebep olamaz. Gerek hayvancilikta, gerekse ziraatta mahsul sadece benim çabamın neticesinde olmamıştır. Kisacasi tabiatın işaretlerinde, hayatta, toplumda ve şahısta etkili olan unsurlar sadece bu gör-1- Islâmi metinlerde ruhani kavramı yoktur. Belki, bunun yerine âlim kelimesi kullanılıyor. Bu iki kavram aynı değildir. Çünkü ruhanî özel bir şahsiyete ve gizli bir kuvvet sahiptir, kutsaldır, etkin bir rolü vardır, gizli bir nûranîliğe sahiptir. Eli, elbisesi ve ayakkabısının öpülmesi gerekir. Agzını suyu (salyası) sifa dir, sevaptır... Ama âlim, basit bir insandır, dini iyi tanıyor, bu tanıma da tahsil, araştırma ve ictihâd ile elde edilmiştir. Dolayısıyla onu taklid etmek ve cahilin ona olan ihtiyacı akıllı ve mantıklı bir ihtiyaçtır, gizli ve özel değildir.

düklerimiz değildir. İs basında olan diğer gaybî unsurlar da var dir. O halde bunların ortak inançlarından birisi bizim gördüğümüz müz yakın sebeplerin etkili varlığına inanmaktır.²

Dünyada olan ve görünmeyen çoğu gerçeklerin, mevcutları n varlığına inanmak, böylece varlık âlemini hayır ve ser, kutsal olmayan -Durkheim, usulen bütün dinlerin ortak yönü olarak, diğer bir deyimle dinî görüşün ve duygunun kaynağını, kutsal fsacre) kavramının meydana gelmesine bağlı biliyor-diye ayırmak ve fertlerin, bedevi insanının hissinin ötesinde olan gaybî kuvvetlerle birleşmesine ve bağ kurmasına itikat. -Elbette halk ile gaybî kuvvetler arasında bir araç olan kimseler aracılığıyla bir bağ-. Tabiatdaki esyada bulunan, bizim hayatımızda etkili olup hissedilmeyen bütün ruhlara ve kuvvetlere itikat. İnsan onlarla (resmî ruhanîlerle) bunları celbedebilir veya zaptedebilir.

Bunlar totem inancı şeklinde beliren ortak yönlerdir. Fetis şeklinde veya sayısız güçler ve ruhlar

sekinde beliriyor.

DINLERIN ORTAK ÖZELLIKLERI

Ilkel İnsanların Ağzından Dinlerin Ortak Özellikleri

Ilkel dinlerin hepsinden -fetisizm, animizm (ruhlara tapma), totemizm, mânâ'ya itikat, tabuizmin kutsallastirilmasından tutun, diğer çeşitli ilkel dinlere kadar- çıkardığım ortak Özellikler kısaca şunlardır. Bunları kısa başlıklar şeklinde söylüyorum, çünkü şimdiye kadar söylediklerim, bu ilkel dinlerin tanınması için yeterlidir.

2-Bir ibaret ve alâmet ardarda sebeplere sahiptir. Onu meydana getiren son sebep “yakın sebep”tir. Bu, sebepler dizisinin başlangıcında bulunmuş olan sebep veya sebeplerdir. Birkaç sebep sonra, o isaretin meydana gelmesiyle sonuçlanan, aracı olan sebep veya sebepler ise “uzak sebepler” adını taşımaktadır. -Meselâ, çöl otları üzerinde yağmurun olması daha yakın bir sebeptir. Bu suyun, çigden kaynaklanması ise daha uzak bir sebeptir. (Bu uzaklık ve yakınlık ntsbîdir), yoksa uzak sebebin sebebi de daha uzak sebeplerin sonucudur-Bu ilk sebebe kadar varıyor, onda çaresiz olarak durmak gerekir. Bugün bile burası felsefî ve ilmî zihnin tipki bedevî insan gibi hissedilenin ve mantığın ötesindeki konularda durduğu yerdir.

DINLER TARİHİ

İlkel dinlerin ortak esasları fihristinden şu sonuç alınıyor. Toplum ilk defa teşkil edildiği ve insan vücut kazandığı zaman -toplumsuz insan asla olmamıştır, eğer olursa bir hayvan sınıfinde olmuştur, simdiki şekilde değil. İnsan bu mevcut şekliyle, ilk defa bedevi şekilde ortaya çıkmıştır. Sonradan çeşitli kabilelere, çeşitli ırklara ayrılmıştır. Kutuplu eskimo, Amerikalı kızılderi, Avustralyalı bedevi veya Afrikalı zenci- çeşitli mekanlar da ve zamanlarda din daima onun yoldası olmuştur. Daima onunla beraber olmuştur. Hatta çeşitli düzenlerde, gerek denizdeki avcılık, gerekse ormandaki avcılıkta bütün bu aşamalarda dine sahip olmuştur. Ama çeşitli şekillerde bir din olmuştur.

Bu çeşitli şekillerin herbiri, dinî bir duygu şeklinde belli-riyordu. Çeşitli farklı kalıplarda -dinî ayin, ibâdet, riyazet, hür met şeklinde-gösteriyorlardı Bunlar, insan toplumunda dinin ilk belirme aşamasında görülen bütün dinlerin temel karakterleri ve parçalarıdır. Materyalist sosyologların tanıdığı araştırma kaynakları, etnograflar, 19 ve 20. asrın etnologlarının ve sosyologların ilmi araştırma kaynaklarının dedikleri gibi -bunların çoğu dinsizdir veya dine karşıdır)

Çıkarmak istediğim sonuç şudur; dinin tanımını bir filozoftan, bir dindardan, dini yapay olarak tarif eden bir ruhanîden almak veya önceki filozofların ve yazarların alışılmış yöntemle rine uygun olarak yapmış oldukları birkaç din tariflerinden bahsetmek, tek tek incelemek, karşılaştırmak veya reddetmek, bununla sonunda ise yarayacak mantıklı bir tarife ulaşmak istemi yorum. Bunun yerine, ilmi metodla inceleyip, ona ulaşmak istiyorum.

Din, gaybî varlıklara olan kalpteki inançtan, gizli merhamet duygusundan... ibarettir, diyen bu tarz tarifler, din bilgisi kitaplarında bulunan Avrupalı sosyologların vb.nin yapıları tariflerdir. Böylesi tarifler çok yüzeysel tariflerdir. Oturduğu yerde tarif bulmak gibi bir şeydir. İlmî konuda böyle tarif olmaz. O halde nasıl tanımak ve tarif etmek gerekir?

Her şeyi tanımak için ilmi yöntem şu şekildedir: Eğer, dini tarif etmek istiyorsak, bütün ilkel dinleri ilk şekilleriyle çeşitli

toplumlarda çeşitli dönemlerde etraflica incelememiz gerekirse bütün dinlerdeki ortak yönü bulmamız gerekir. Bütün dinlerde, bütün dönemlerde, olan bu ortak yön dinin temel esasıdır, tarih teki, toplumdaki ve insandaki din duygusudur.

Böylece, dinin bu tarifini, bütün dinlerin ortak yönü esasına göre çıkarılmış bir tarif olarak bilmek gerekir. O halde dinin ta rifi, bu ortak zatî sifata ve karakterlere sahip olan, hakikat duy gusundan ibarettir.

Dini, sosyolojiyi, antropolojiyi veya diğer bir ismi araştırmak için iki metod var. Biri “achronique” metoddur, diğeri “diachronique” metoddur. Meselâ, eğer siirin bir içgüdü veya sonradan bir isaret olduğunu, insanın içgüdülerinin bir parçası olmadığını anlarsak bir defa “achronique” inceliyoruz, bir defa da “diachronique” inceliyoruz. Eğer her iki metodla ilmî yönden siir yüzde yüz insanın fıtratının bir parçasıdır diyebilirsek, her iki metod bunu doğrular ve te’vîd ederse, bu şekilde amel edebiliriz. Bir defa geniş bir şekilde gözönüne alıyoruz, yani şu andaki bütün milletlerde ve toplumlarda inceliyoruz. (Bu durumda za man birdir, ama yerler çeşitlidir). Şu anda İran’da, Türkiye’de, Araplar arasında, Japonlar, Amerikalılar, Avrupa ülkeleri ve bedeviler arasında her yerde olduğunu görüyoruz.

Buradan bir sonuç alıyoruz, “siir insanın ruhunda olan bir şeydir, bir isarettir” diyoruz. Çünkü hem achronique şekilde de, hem diachronique şekilde inceledik, her dönemde olduğunu gördük. Bütün beserî meseleler için, bu iki metod ilmî araştırmadır. Bu yolla dinin fıtrî oluşu, sosyolojik metodla ince lenebilir.

Bedevî sosyolojiyle ilgil mütalaaların toplamı dinlerin karşı lastirilmesi: Animizm, fetisizm, tabuizm, totemizm hatta sonraki şekillerinde meselâ çeşitlerin tanrısına (Rabbul enva’) tapma, ta biat kuvvetlerine tapma -bunlar dinin insan toplumunda tekâmül etmiş ve daha üstün şekilleridir-Dinin şu özellikleri önceden beri Ortak ve geneldir:

1-Din, varlık âleminin anlamlı oluşunu ispat ediyor.

2-Dünyada, insana ve tarihte nihaî bir sona, nihaî bir gayeye inanç.

DINLER TARİHİ

3-Vücudun, insanın ikiligi, saneviyyet veya dualizm.

4-Kâinatta kutsallık.

5-Bütün esyanın, işlerin, gerçeklerin hissedilenler ve hisse dilmeyenler diye bölünmesi.

6-Dinin sosyal ruh tasıması.

7-Dinin uluslararası oluşu.

8-Tabiat ve insan birliği.

9-İnsan, tabiat ve varlık âleminin ruhunun birliği.

10-Endişe, telaş ve birleşmeye yöneliş.

11-Sorumluluk kavramı. Kendini yetistirmeye inanç. İnsan da iradenin oluşuna inanç. Daha iyi bir alinyazisi yapmak için gayret.

12- Çelişki esasına inanç. Mücadele esası ve savaş; diya lektik.

13-İllyet (nedenseîllik) kâinatın mantikî tahlili.

14-Beka esası.

15-Dünya görüşünün genişliği.

16-Olan şeyden kurtuluş olan şeyin esaretinden kurtuluş.

17-insanın korunması ve muhafazası, hayatın ve toplumun korunması kavramı.

18-Tanım ve tecessüs.

19-İstihdam ve seçme unsuru.

20-Güzellik ve sanat. 21-Ask ve tapma.

Hüseyiye-i İrsad'da Verilen Dersler Dizisinden

“Sizden, iyiye çağıran,

dogrulugu emreden ve kötülükten

sakindiran bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

Bu konuların girişinde -ilk oturumda böyle bir asırda, böyle bir konuyu niçin ortaya koymamız gerektiğini, buna halkın han gi tür ihtiyacının olduğunu-veya benim deyimimle, ileri ülke lerdeki bir toplumun, özellikle Islâm toplumlarının bir çeşit dinî suura sahip olması ve kendi dinini dikkatli bir şekilde taniması gerektiğini anlatmıstım.

Bu tanımayı ve kendini bilmenin gereğini tesadüfi olarak seçmedigimi görüyorsunuz. Dinî bir inanç ve iman olusturmak için çaba sarfetmemiz gerekir demiyorum. Zira dinî iman ve inanç, tanıma, bilgi ve suura baglidir. -Bu cümleden olmak üze re dinî suurdur.- Eger dini tanıma, bilgi ve suura bagli olmazsa, dinin, inancin ve imanin kendisi bir derde deva olmaz. Belki de dertlere bir dert daha ekler.

DINLER TARİHİ

İslâm, ileri, hareketli, toplumu yapıcı yetistirici bir dindir. İslâm'ın dışındaki diğer dinler uyusturucu ve uyutucu dindir. Bu ikisi arasındaki sınırları belirleyen, bu iki sıfat arasındaki ayrılığın gerçekleşmesini sağlayan dinî unsur, bilgi ve tanımadır. Bu yüzden tanımadığımız İslâm, diğer her din ile esittir. Hatta tanımadan ulaştığımız her kör, sağır inanç ve ideoloji ile esittir. Aslında -İslâm toplumlarında-dinî unsur, bilgi, sosyal' unsur, doğduğu toplumu bilme, unsur ve kültürel ruh, din ile karışmıştır, dedim. Aslında din, onun gerçekleşmesinde esaslı bir role sahiptir. İslâm toplumundaki aydın, bu unsurla toplumunun tarihî geçmişini tanımaya ulaşır. Toplumun kültür ve geleneginin için- ^ de -aydın gelenek ve kültürü tanımadan hiçbir temel işe el atamaz-bir yer buluyor.

Bu yüzden ben alışılmış klâsik metodu takip etmiyorum. Meselâ, tarihle ilgili on veya yirmi kitap seçip dinlerin sırasını söyleyerek bırakmıyorum. Bu uzun süreli ve faydasız bir iştir. Benim seçtiğim metod, belki en temel meselelerin ortaya konulmasıdır. Dînlerin değişmesine dikkati çekmek, bunu açıklamak, bütün tarih boyunca dinî görüşün tekâmül etmesini ortaya koymaktadır.

Dinler tarihi yerine, daha çok dinlerin tahlili, incelenmesi ve tanınması demek gerekir. Bunların hepsi, onun girişleridir. Bu gün asrımızın simasına -su anda bile, yansıyan insanlığın küll türleri ve değişmesi tarihini tanımak için, bugünkü dünyada insanlığın sosyal değişmelerinde, alın yazısında, henüz işin içinde olan dini derin bir şekilde incelemek gerekir. Tarih sosyolojisi açısından bugünkü dünyada, dini incelemek gerekir. Hepsinden daha önemlisi İslâm'ı tanımak, bizim tarihimize, kültürümüze, sosyal görüşümüze, kültürel görüşümüze, siyasî görüşümüze, felsefî ve sosyal ilişkilerimize, toplumumuzun dünya görüşüne şekil veren temel unsur olması nedeniyle zorunludur. Nihayet aydının kendi halkının hayatı arasına girmesi, halkın vicdanın derinliklerine, karanlıklara inmesi gerekir. Doğulu aydınlar topluluğu için daima tanınmamış ve meçhul kalan toprakları tanıması için özellikle İslâm'ı tanınması gerekir...

Çok süratli olan bu incelememiz, Önceki dersimizde tarih teki bütün dinlerin -Özelliklerin ilkel dinlerin-ortak özelliklerin de kalmisti.3 Bu yönteme ve özelliklere dikkat edilerek dinin dikkatli bir tarifinin yapılabileceğini söyledim.

Dinler tarihi kitaplarını okuyarak, kendinizi bu sınıfta anla tılan konuları daha iyi, daha detaylı anlamaya hazırlayınız. Bu konulara, daha fazla çaba ve birikimle dikkat ediniz. Çünkü bu rada inceleme ve tahlil, not yazdırmaktan daha ağırlıklı. Kitap larda görüyorsunuz, geçmiş yazarlar, -hatta yeni yazarlar bile-ilk önce dinin tarifini yaparlar. Yapılan tariflerin âdetâ bir liste sin verirler. Meselâ, fâlan: “Gaybî varlıklara inanmaktır” diyor. Diğer biri: “Din; egemen sınıfın halkı uyusturmak için uydurdu-3- Daha fazla okumak ve anlamak isteyenler bu konuyla ilgili Farsça kitaplara müracaat etsinler. Özellikle “Dogu ve Batı’da Din” diye fevkalâde güzel, aynı za manda küçük bir kitap var. Bunu, Hindistanlı büyük bir politikacı yazmış. Rada Kriyfenan. Cumhurbaşkanlığından önce dikkate değer ilmi, fikrî ve kültürel is lerle uğraşıyordu. Burada sunu söyleyeyim ki maalesef Dogulu tahsil yapmışla rin bir diğer eksikliği de sudur: Batılı kültür adamlarını kendi kültür adamların dan daha iyi tanıyorlar. Asya Ve Afrika’nın büyük düşünürlerini, hatta Islâm toplumlarının düşünürlerini bile sadece Afrika’nın büyük düşünürlerini, bile sa dece tanımamakla kalmıyor. Bazen çoğunun isimlerini bile duymamış olabiliyo ruz. Halbuki her öğrencimiz az veya çok Batı’nın düşünce adamlarını tanıyor. Bu bir çeşit kendinden uzaklaşma ve kendine yabancılaşmadır. Okumamız ve tanımamız gereken kitap ve şahıslarla ilgili bir liste hazırladım. Bunlar çoğunlukla tanımadığımız kimselerdir. Hatta İran’da isimlerinden bile bahsedilmez. Kültürel aracılarımız olan çevirmenler tipki sadece Batı’nın tüke tim mallarını getiren iktisatçılarımız gibi, aydınlarımızın tüketmesi için Batının manevî mallarını da bunlar getiriyorlar. Halbuki düşüncenin derinliği, fikrin genişliği, özellikle ruhunun derinliği açısından Batıda, “Radha Kriyfenan” gibi insanlar yoktur. Geçmiş zaman içinde Batı’da Pascal veya Alex Canel -hakkında bilgim var-gibi insanlar olmuştur ve su anda da var. Ama Dogu’daki kötü iktisadî durumlarına rağmen bu küçük mânevi kutupları, Dogu’nun bu ümit mayalarına ve güneşlerine göre Cırlar birer küçük yıldızdır. Dogu, şimdi de can lı bir ruha sahip, dâhiler dogurabilir. Onu terbiye edip besleyebilir. Radha Kriyfenan’dan diğer bir kitap daha tercüme edilmistir. Adı, “Dogu Dinle ri ve Batı Fikri”dir. Okumaya değer bir eser. Baska bir kitap; çok titiz bir eser ol mamakla beraber, toplum için güzel ve alisilmiş türden olup, Filyisen Shale’nin Az Fikirli Çok Yazan” isimli kitabı. Diğer bir kitap ise John Nass’ın “Dinler Ta rihi” kitabıdır. Gerçi sonuç alma, akıl yürütme açısından zayıftır, ama ders açi sindan ve çeşitli ekollerin muhtelif volilerini anlatma açısından çok kapsamlı bir kitap. Çevirisi de nisbeten güzel. “Büyük Dinlerin Tarihi” isimli baska bir kitap var, bu kitap Hâsim Rıza’nın kitabı. Bu kitapları not alınız!

gu seydir” diyor. Diger biri; “Din, ilkel insanın tabiat kuvvetlerin serrinden kurtulmak ve kendisini koruyan kuvvetleri celbetmek için yaptigi birtakim yalvaris, yakaris amellerinin ve inançların toplami dindir, o halde din insanin tabiata olan korkusundan dogmustur,” diyor. Baska birisi: “Din, insanin esya ve tabiat isa retlerinin sebeplerine karsi olan cehaletinden ibarettir.” Çünkü tabiat isaretlerini ve olaylarını ilmî açıdan tahlil edememis ve in-celeyememistir. Depremın olusunu gerektiren nedenlerin ne ol dugunu, rüzgârın hangi sebeple estigini, yagmurun hangi unsu run etkisiyle yagdigini bilememistir. Bu sonuçları, tanrılar, ruh lar veya tabiat üstü kuvvetler adi verilen seylere dayandırıyor ve buradan da din meydana geliyor. Bir diger: “Din, ruhlara ve insanin kaderi üzerinde etkili oldugunu düşündüğü varlıklara olan esrarengiz inancından ibarettir—.”

Bu tarifler hiçbir derde derman degildir. Bunlarla din red veya ispat edilemez. Eskilerin ve bizim klâsik yazarlarımızın ha tasi, hemen baslangıçta bir tarif vermeleri olmustur. Tariften sonra gelen hersey bosunadır. Çünkü ilmî yöntem tarifi sonda gösterir, basta degil. Eger baslangıçta tarifi yaparsan, sonra söy leyecegin herseyle baslangıçtaki tariften uzaklaşmış olursun. Halbuki söyledigin hersey in giriş ve tarife ulaşman için akıl yü rütme olması gerekir.

Bu karsilik, yazarın önceden yaptigi tarifi neticesidir. Son ra söylediği hersey, baslangıçta yaptigi tarifi açıklaması oluyor. Halbuki arastirmaci, hakikati elde etmek için çaba gösterecegi yerde tarife ulasiyor. Öncekilerin tümü yazarın ispat etmeye ça ba gösterdiği hükmün delilleridir. Sonraki yazdiklarının tümü-se esasa ve gerçeğe ulasmak için giristir.

Bir konu hakkında baslangıçta bir inanca sahip olup, sonra onu ispat etmeye çaba göstermek ilmî arastirmada onulmaz bir hastalıktır.

Bu, arastirma degildir; propogandadır. Arastirma sudur: Önceden bir inanca sahip degiliz, meseleleri incelemeye, karsi lastirmaya tahlil etmeye, basliyoruz (ve bunun üzerinde düşü nuyoruz). Sonra mantik ve ilmî arastirma bizi kabul etmemiz

gereken bir sonuca ulaştırıyor. Hatta İnançlarımıza aykırı bile olsa. Bu ilmî metoddur, araştırma metodudur. Sosyal meseleler de sözkonusu olan metoddur, sosyologların seçtiği metoddur, tabiat ilimlerinde de geçerli olan metoddur.

Geçmiste Aristo veya Eflâtun “insan konusan bir hayvan dir” diyorlardı. Veya “insan zihinsel şekil yapan, idealizm düze yindeki bîr hayvandır” diyorlardı. Sonra bunu ispatlamak için parçaları kendi yaptıkları bu bütüne zoraki yüklüyorlardı.

Önce “insan gülen bir hayvandır” diyorlardı, sonra her mev cudun insan olduğunu ispatlamak için onu gidikliyorlardı!

İnsan olduğunu nasıl anladık? Güldü! Bu metod, bütünden parçaya gitmektir. Yani önce bütünü kabul etmemiz gerekir, “tümevarım” ve yeni ilmî metod bunun aksidir. Bütün olanı he nüz tanımiyoruz ve parçaları inceliyoruz. Sonra bütüne ulasan biz degiliz, ilmî araştırma bizi bütüne ulaştırıyor.

Geçmistekiler kusu taniyorlardı, kusun uçan bir varlık ol dugun biliyorlardı, özel bir varlığı tanımak için ilk olarak önceki tarifi uyguluyorlardı ve hüküm çıkariyorlardı.

Ama yeni metod -ilerlemeler daha çok bu metodun sonucu dur-kiyas, tümdengelim ve zihniyete yönelis metodunu orta dan kaldırıp, gerçek deney metodundan, tahlili incelemeden ve mantıksal tümevarımdan yardım aldı. Meselâ kusu tanımak için, diğer çeşitli kusları araştırmak gerekir. Ortak olmayan yön leri atmak, ortak yönleri almak ve toplamak gerekir. Ancak o za man “kus uçan bir varlıktır” diye tarif yapılabilir.

Elli bin, kırk bin, otuz bin çeşit kusun incelenmesinden ve parçaların mütalâa edilmesinden sonra - parçaları karga, güver cin, serçe, kumru...dur-kusun tarifine ulaştık. Bütün bu kusların arasında sadece yarasanın yavrulayan bir tür olduğunu -bir is tisna-anlıyoruz. Bu tariften su ikinci tarife ulaşıyoruz “kus yu murtlayan bir varlıktır” diyoruz.

Bu ilmî kanunları sonra buluyoruz. Sonra bir süre inceleme, araştırma ve mütalâalar. Bu şekilde ilim adami yeni bir kesif yapıyor, ilmî bir kanun elde ediyor. Bu kanun aynı zamanda dog—

DINLER TARİHİ

rudur, çünkü onun esası üzerine tekniği ve ilmi meydana getiri yor. Tabiatın isine müdahale ediyor. Dogru olarak da ortaya çıkariyor.

O halde, bu şekilde kanunlar bulmanın, tabiat meselelerin den bu şekilde hüküm çıkarılmasının dogru olduğu belli oluyor. Ama insanî ve sosyal meselelerde bu kanun sabit ve istisna ka bul etmez bir kanun degildir. Ama eskilerin tümdengelim meto duna göre bu metod emin olmayi saglayan bir metoddur.

Dinin tarifinde de böylesi bir metoddan, yararlanmak gere kir. Meselâ, bu is için bir tarifi seçip 49 tanesini reddederek biri ni ispatlamak yerine dini çeşitli dönemlerde inceliyoruz, ortak yönlerini buluyoruz. Bütün ırkların ve kitaların dinlerinde olan ortak yönler -Kuzey Amerikalı kızilderililerden, Batı Afrikalı zencilere kadar. Sâmi Arap dinlerinden, Aryâ Hind dinlerine kadar, medenî İranlı dinlerinden vahsi Avustralya kavimlerinin dinlerine kadar-bu ortak yöne dikkat edilerek, ilmî ve inkâr edilmesi mümkün olmayan bir tarif elde etmiş oluyoruz.

Bu araştırmadan sonra elde edilen şey, dine sahip olmaya bağlı bir tarif degildir. Bu dine karsidir ve dini olmayan bir tarif tir. Bu ilmî ruhu tanıyan ve ilmî ruh sahibi olan kimse, bu tarifi kabul etmek zorundadır.

Önceki oturumun sonunda gördüğünüz şey, ilmi inceleme nin neticesidir. Dinden bir tarifi, ortamidir. Dinlerin ortak özel likleridir. İnsanlığın ilk dinlerinde sözkonusu olan açıklanmaya, yoruma, fikir yürütmeye ihtiyaç duyan şeylerdir. Bugünkü eg zistansiyalizm, materyalizm, idealizm vd. bütün felsefelerde de sözkonusu olan meselelerdir, bütün bu felsefeler bu meseleler ile kusatılmışlardır.

Simdi dinlerin ortak özelliklerini yanyana dizmekle, bir ke lime bir hakikat ve din için bir tarif elde ediyoruz.

Tarifte, “Gaybî varlıklara inanmak”-denilen deyimle birsey açıklığa kavusmuyor. Bütün dinlerin gaybî varlıklara inandıkları dogrudur; ama bu din çeşidinin özelliklerinden ve hakikatlarından biridir-Bu din tarifi, dinin bir dis sıfatıdır, dini görünüm lerinden biridir, din asla bu küçük sıfatla sınırlandırılmaz. Ger—

çi dinlerin bir parçası da gaybî mevcutlara inançtır, ama bu ha kikat dinin toplamını göstermediği için mükemmel bir tarif de gildir.

Jung,4 bilinçli vicdandan (conscience) baska, bilinçsiz vic dan yani bâtinî suor ve megmule vicdan (Inconscience), vasita bir vicdanin olduğunu söylüyor.

Freud bilinç ve bilinçsizliğe inanıyordu. Bilerek seçtiğimiz ve yaptığımız seyrler -meselâ bilet satın almak, otobüse binmek, üniversiteye gitmek... gibi-suurlu vicdani emriyledir. Bilmeye rek seçtiğimiz, yaptığımız ve tutkun olduğumuz seyr ise suursuz vicdanin emriyledir.

Meselâ, bilmeden bir rengin hosumuza gitmesi, diğer renk ten ise nefret etmemiz, birinden nefret etmemiz, bir elbisenin hosumuza gitmesi, yüksekten korkmamız gibi! Bunların sebebi hep suursuz vicdandır, bu vicdanın bir akımı vardır. Ama Jung bu iki vicdan arasına aracı vicdani koyuyordu. Aracı vicdan, bu iki vicdanın cinsinden değildir, bu ikisinin arasındadır, yarı bi linçlidir. Bu üçüncü vicdani “consaencesocial”, yani “sosyal vic dan” olarak adlandırıyor.

Sosyal vicdan, ferdi toplum tarafına çeken bir güçtür. Tek basına yemek onun tabiatına uymuyor - Yeme, burjuvaziye öyle yapmış ki tek basına hayat, onun için tahammül edilemez birseydir. Gerçi evinin gizli köselerinde, şahsiyetini hissetmek için ve bireysel askı için siir söylemiştir. Ama siiri nüve oluşturdugu ve şekil aldığı zaman okuyucunun ardında doluyor, onu ya yinlamak istiyor. Halkı kendi varlığından bir çeşit haberdar et mek istiyor. Bütün bunlarda insanın toplum tarafına yönelisin

4-Jung Cari Gustov, Freud’un görüşlerini gösteren çok büyük ilim adamı idi. Bundan altı-yedi sene önce İsviçre’de öldü. Jung’iin eserlerinden birisi “Gizli İnsanî Ruhun incelenmesi” adlı eseridir. Gayretli birinin onu tercüme edip Fars ça’ya ve kültüre büyük bir hizmet yapmasını ümid ediyorum. Bilmiyorum, İran’da niçin hi.TS.ey tahsilliler ve çevirmenlerimi/ aracılığıyla kalbura çevriliyor? Bazı özel kitaplar, meselâ Bachelard’ın bütün eserleri tercüme edilmiş veya ediliyor. Ama Bachelard’ın kendi itirafıyla da kendisinden daha kuvvetli olan Hliat’tan bir tek yazı bile tercüme edilmemiştir. Jung da tercüme edilmemiştir, tanınmıyor, tanınması gerekir.

belirtileri görülmektedir. Bu ferdiyetten toplum tarafına kaçış, ferdin toplum ruhu ile bağlılığıdır.

“Jung”, bu özel sosyal vicdani tarif ediyor. Bu sosyal vicda nin kendine özgü safhaları, bölümleri vardır. Siyasî iktisadî ve ilmî safha. Jung’un deyimiyle hepsinden daha derin ve etkin olan özel safha bu dinî ve irfani vicdandır.

Jung’un bu sözü bir yere kadar doğrudur. Dinlerin ortak özelliklerinde saydık. Bu özelliklerinden biri -6. sırada olani-di nin sosyal ruha sahip olması idi.

Sosyologların -bu cümleden olmak üzere Freud ve Durkheim- hepsi, büyü ile dinin arasındaki farkın bunda olduğuna inanıyorlar. Büyü ferdiyet tarafına yöneliyor, din ise toplum tara fına yöneliyor. Din, daima ferdî topluma feda etmek istiyor. Fer di menfaatlari, toplum menfaatlarına feda etmek istiyor. Fertten toplum ve diğerleri için fedakârlık istiyor.

Halbuki büyücü diğerlerinin menfaatlarını kendi müsterilerin menfaatlarına feda ediyor. Düğümü diğerlerinin zararına ferdin tarafına açmak istiyor. Versay’ın özel kilisesi mabedinde, Versay kilisesinin alt tarafındaki büyücünün müsterilerine düğüm açmak için, kanlarından ilaç yapmak üzere Öldürdüğü bir çok 6 günlük çocuk cesedi ortaya çıkmıştı. Büyücü 6 günlük ço cunun ölümü pahasına meselâ müsterisinin düşmanı musibete uğrasın diye çeşitli efsunlar okumuştur! Bu büyücü ve cadinin daimî seklidir. Kabilenin büyücüsü düşmanı yok etmek istiyor. Düşman kabileyi sel felâketine uğratmak istiyor. İneklerini yok etmek ve sütlerini kurutmak istiyor.

Bunların hepsi, toplumun ferd için feda edilmesidir. Ama din, büyüün aksine daima ferdi kendinden dışarı çıkarmak istiyor. Ferdi toplum ruhu düzeyinde hatta kabilesinden daha üst bir düzeyde hareket geçirmek istiyor.

Bu, dinin özelliklerinden biridir. Burada Jung’un diğer ince lemesinde dini duygu dediği duygu, insanın sosyal vicdanının en temel dizilerinden, en temel bölümlerinden biridir. Sosyolog ve sosyoloji tarihi, din ruhunun sosyal olduğunun sonucuna

ulasıyor. Hatta âhirete yönelen dinler ve irfani dinler bile sosyal, ümmetçi, toplumcu dinlerdir (sapma dönemleri dışında).

Ama ‘Jung’un tezi bir yere kadar doğru’ dedim. Zira bu tez -her ne kadar doğru da olsa-dini açıklığa kavuşturan birsey de gildir. Jung insan fıtratının derinliğinde özel bir yeri insanın yarı bilinçli sosyal vicdani olarak gösteriyor. Ama bu duygunun ne olduğunu söylemiyor. Çünkü bunu söylemek Jung’un ismi değil dir. Psikolojinin ismi hakikatları, merhametleri duyguları tanımak değildir. Belki bu merhametler arasındaki ilişkilerin sebebini bulmaktır.

Çok güzel bir eser olan “Din veya İnsanın Dört Boyutu” adlı kitaptan okuyoruz, söyle diyor: “Dünya üç maddî boyut -uzun luk, genişlik, yükseklik-disında bir zaman ve mekân boyutuna, yani “Einstein”ın deyimiyle bir perestansa sahiptir. -Einstein izafiyetinde-insanın ruhunda da dördüncü boyut vardır, din bu özel insanî boyutun görünümü ve tecellisidir. Eger dinin kökü içimizde müphem bir derinliğe ve zihinsel tasavvurla ifade edil mesi mümkün olmayan bir yere ulaşıyorsa, bu insan zihninin hissedilen ve açık boyutlarından dogmamıştır. İktisadî mesele ler yönelis, cinsel yönelis, şahsin kendisini savunması gibi insan şahsinin temel çabalarından biridir. Nereden kaynak aldığını ve nereye gittiğini biliyoruz, sebebini ne olduğu bellidir. İnsanın hangi boyutunun belirmesi olduğu bellidir.

Ama irfani duygu, zihin tarafından tasavvur edilmesi mümkün olmayan bir çeşit yönelis, felsefe ve karışık bir özel asktır. İnsan zâtının, müşahhas, açık sınırlı iç güdülerinin belir mesi değildir. Belki dördüncü boyut olarak adlandırılan gizli boyuttan dogmustur.” Bu doğru ve kabul ettiğim bir teoridir. Bir çeşit daima tapma, bu boyutun özelliklerin dendir.

Bütün bunlara rağmen, bu bile din hakikatının ne olduğunu dikkatli bir şekilde söylemiyor. Niçin ve yönünü hangi tarafa doğru olduğunu söyleyemiyor. Ama su gerçeği açıklığa kavuş turuyor, din tabiat unsurlarından, cehaletten, korkudan veya meselâ iktisadî ve sosyal unsurlardan dogmamıştır. İnsanın fıtratından, insanın zâtının çeşidinden doguyor. Bu insanın

DINLER TARİHİ

zâtından, insanın genlerinden, insanın ruhunun boyutlarından-dir. Kendine özgü özel bir yere sahiptir. Ama biz meseleyi daha çok, daha dikkatli incelemeye ve mantıklı bir tahlil elde etmeye muhtacız. Dinin ne olduğunu? Açıklığa kavuşturmamız gerekir.

Bilgi sosyolojisi, yeni bir ilimdir. Sosyolojiden daha yenidir. Bilgi sosyolojisi, bilgilerin, tanımların, maariflerin, kültürlerin milletlerin ve çeşitli toplumlarda dinî, ilmî felsefeyi, sanatı yapmış olan vicdanların sosyolojik şekilde incelenmesidir.

Felsefe, sanat, din, edebiyat, irfan vb. çeşitli dönemlerde bir toplumda ortaya çıkıyor, yapılıyor, besleniyor. Bunlar sosyal köklere sahiptir. Bu kültürel ve ilmî özlerden bahseden sosyolojik ve ilmî kökler, sosyolojik incelemeler, tahliller, bilgi sosyolojisi veya bilgi teorisi adını alır.

19. asrın eski sosyolojisi tanımayı, bilgiyi kültürü temel meseleler şeklinde incelemekten çok sade bir şekilde meselâ “iş araçlarının etkisindedir”, veya “üretimin etkisi” altındadır diyor.

Bilgi sosyolojisi bu etkileri inkâr etmiyor. Ama bunları sosyal kalıplarda müzahhaslaştırıyor. Mantikî bir sıra takip ettikten sonra, alt yapıya ulaştırıyor. Halbuki 19. asrın sosyologları çok sade bir şekilde ve avamca bir üslûpla “alt yapı”dan “üst yapı”ya uçuyorlardı. Yapıyı tutmadığı zaman da zoraki tutturuyorlardı. Tutmayan tahminler yapıyorlardı. Şimdi de yaptıkları gibi. Bilgi sosyolojisinin ismi, bilgilerin sosyal boyutlarını göstermektedir. O insanî bilgilerden ve maariften birisi de dindi.

Gunvich’in deyişiyle5 -elbette benim diğer ekollerle yaptığı tüm tariflerle “İnsan, çeşitli kültürlerde ve devirlerde, çeşitli manevî tecellilere sahip olduğunu gösteriyor.”

Bu meselenin şeklidir, yani insanın her boyutuyla parlak bir renge sahip olan, yayılmış ruhudur. İnsanın tek boyutlu ve tek kaynaklı vicdani değildir. İnsan genel olarak her toplumda ve her dönemde birkaç müzahhas vicdana sahiptir, diğerlerinin

5-Bilgi sosyolojisinin son görüşlerini ve teorilerini -en azından Fransa Sosyoloji ekolünde-onun derslerinde isittim 1959-1960 yıllarındaki, onun altı aylık derslerini burada altı dakika gibi çok kısa bir zaman zarfında da olsa söylemek zorundayım.

vicdanından tam olarak uzaktır. Bu birkaç vicdan bütün insanlık tarihi boyunca insanın fıkırsel, bedensel ve kültürel tekâmü lüne uygun olarak, hem bedevi toplumlarda hem de uygar toplumlarda belirgin ve bağımsız belirmelere sahip olmuştur.

Binâenaleyh insan kültür ve medeniyeti, sosyolojik açıdan çeşitli insanî vicdanların ve görüşlerin esasına göre taksim edilebilir. (Dikkat ediniz bu esas, Bilgi Sosyolojisi ilmidir):

1-Felsefî vicdan: Felsefî vicdan, insanın aklî görüşünün dünyayı, kâinatı, insanın alinyazisini ve bütünsel isaretler arasındaki ilişkileri tanıma, tahlil etme ve açıklamadaki tecellisinden ibarettir. Bugün ne yiyoruz, yarın ne yapalım ki daha iyi para kazanalım, hangi işi bulalım ki istikbâl va'd etsin! Ve bu çeşitli ger sorulara felsefe cevap verir. Felsefenin yarını, ölümden son-rasidir. İlmin yarını ise, yarın sabaktır. Felsefe insanın zâtında daima kaygısı duyulmuş olan genel sorulara cevap veriyor. Bu soruların ve cevapların toplamı, sormaya ve cevap isitmeye olan ihtiyaç felsefesidir.

2-İlmî vicdan.

3-Teknik vicdan veya sanayi vicdani.

4-Pratik siyasî vicdan -Pragmatizm böylesi bir vicdanın belirmesidir.-

5-Sanatsal ve edebî vicdan. Güzel sanatlar bu vicdanın belirmesidir. Felsefe, ilim, teknik ve pratik meseleler ile tam olarak ayrı olduğunu gösteriyor. Sanatsal vicdan güzelliği tanıyor, ona karşı duyarlılık gösteriyor. Halbuki, ilmî, mantikî, iktisadî ve felsefî bir mesele değildir. Usulen güzellikleri teshis eden ve ayrıran başka bir vicdandır. Sanati ve sanatın güzelliğini anlıyor.

6-Sonuncusu ise irfani ve dinî vicdandır.6 Sokrat, Eflâtun, Aristo, Râzi ve Ebû Ali Sina gibi adamlar, felsefî görüşle sahiptir.

6- ürkek arkadaşlardan biri geçen oturumda, “niçin çok önemli olan falanca meseleyi en sona aldınız?” diye sormuştu: Önemli olduğu için dedim. Bazıları, toplumlarda önemli adami yukarıya oturttukları gibi. Önemli meseleleri de önce söylemeleri gerektiğini sanıyorlar. Halbuki reddedilmesi gereken yüzeysel ve basit meselelerin önce ortaya konulması gerekir. En önemli meseleden önce gösterilmesi gerekir. Bu ilmî metoddur

“Sartre” gibi bir adam âlim değildir. Ne fizikçidir, ne kimyager dir, ne doktordur, ne teknisyendir, ne sanatçidir, ne irfâni duy guya sahiptir. Diğer vicdanları ya zayıftır veya aslında tesirsiz kalmıştır.

İlmî vicdanda da ilmin filozoftan ayrı olduğu görüyoruz. Bazı filozofların aynı zamanda âlim de oldukları doğrudur. Ama bu iki kavram tam olarak birbirinden ayrıdır. Meselâ, biri nin felsefî meselelerde zirve düşüncelere sahip olduğunu, ama fizik, kimya, matematik, cebir ve bunların benzerlerinde daima sıfır aldığını görüyoruz. Sonunda (böyle birini) okuldan uzak-lastiriyorlar. Ama aynı adam Sartre’nin yazılarını okuyor, hoca sindan daha iyi anlıyor. Bu yüzden felsefî vicdan, ilmî vicdan dan ayrı birseydir.

Teknik vicdan konusunda en güzel örnek, bizim kendi köy-lülerimizdir-Batılıların “Doguluların beyinleri irfani ve sairânedir. Teknikten, fenden birsey bilmezler, otomobil arızala nırsa yol ortasında kalırlar. Dogulu soför arabadan anlamaz, an lasa bile elinden birsey gelmez” diye itham etmelerinin aksine, kahvenin olduğu ve bos sözlere tahammül edilen o köylerin bi rinde bir adama çikip arabaya bakıyor. Ne makinayı tanıyor, ne sanayi ve ne de teknikten birsey anlıyor-Köyden bir defaligina bile olsun dışarı çıkma imkânı bulamamış olan bu adam, bir iplik, seker, tel, küçük bir degnek parçası, küçük bir çekis ve küçük bir teneke parçasıyla arabayı tamir ediyor, araba yoluna de vam ediyor. Arabada oturan iki mühendis ise elbiseleri kirlen mesin diye bakmıyorlar bile. Bu teknik yetenek ve görüstür, tek nik vicdandır.

Fikrî açıdan veya akıl açısından çok asagi bir düzeyde olan -hatta ortalama düzeyden bile daha asagıda olan-bazı çocukların evde ve okulda herkes için alelade olmayan seyler yaptıklarını görüyoruz. Bu teknik yeteneğin ortaya çıkmasıdır.

Çoğunlukla teknik ve bilimsel yetenekleri -Özellikle zamani mızda-ayni sey olarak biliyorlar, ama sosyoloji, hatta psikoloji bu ikisini birbirinden ayırmıştır.

Bazı toplumlar, felsefî açıdan kuvvetlidir. Meselâ, Atina gibi. Bazıları ilmî açıdan kuvvetlidir; Fransa gibi. Bazıları ise tek nik açıdan kuvvetlidir; Almanya gibi.

Çesitli medenî ve ileri toplumlarda bunun tam olarak belirgin olduğunu görüyoruz. Bizim toplumumuzda da böyledir. Teknik işler usulen bir kabilenin elindedir, ziraî işler de o ıse ye tenegi olan diğeri bir kabilenin elindedir. Pikniklerde bir ço cugun annesinden ayrılıp, seçilmediğı halde kendiliğinden bir grubun liderliğini ele aldığını görürsünüz. Diğerlerini çekmek ve onlara liderlik yapmak için özel bir yetenege sahiptir. Herkesi nasıl istihdam edeceğini ve ıse nasıl tesvik edeceğini biliyor.

Tarihte, dünya liderlerinin ne filozoflardan, ne âlimlerden ne teknisyenlerden ve ne de ediplerden olmadığını görüyoruz. Belki bu yetenege kuvvetli -özellikle çabaların başlangıcında-bir şekilde sahip olan kimselerdir. Bu sebeple daima diğerlerinden önde olmuştur—

Sanatsal ve edebî vicdan, insandaki özel duygudur. Ne aklın ve felsefenin, ne de ilmin; bunların hiçbirinin parçası değildi. Gerçi bugün sanatı veya güzel sanatları toplumun, felsefenin ve ya düşüncenin hizmetine arz edelim denildiğini duyuyoruz. Ama sanatın kendisi onların cinsinden ayrı birseydir.

Satir Abbas Sahubî'nin siirine baktığınız zaman, hayret ediyorsunuz. Sonra onu görünce, ekmegi tandıra koyan usta (yani satir) olduğunu, ekmek pisirdiğini farkediyorsunuz. Bu iki alâmet (siir ile ustalık arasında hiçbir benzerlik göremiyorsunuz. Çünkü okuma yazması yok. Felsefe bilmiyor, ilimden haberi yok, hatta siirin divanını bile okumamıştır. Ama söylediğı siir, yüzlerce üstad filozof ve edip arasında kimsenin benzerini söyleyemediğı kapasitede bir siirdir.

Bütün edebî ekolleri okumus, eski ve yeni edebî metinleri görmüş, ders veren bir hocanın bir tek beyit siir ve bir tek satir nesir bile yazamadığını görüyoruz. Bazen zoraki bir siir söylese bile, ondan birseyler ümid edenler sözüne kulak tıkarlar. Buna karşılık tip tahsili yapmış, edebiyat branşında tahsil görmemiş

olan birinin, en güzel şiirleri ve nesirleri sundugunu görüyo ruz.⁷

Güzelliği yaratma ve tanıma insandaki özel bir vicdanî ye tenektir. Bütün sanatlar bu kudretten dogmuslardir.

O görüşlerin hepsi sanatkârla alay ediyor, sanatkâra saldı rıyor; sanatkârın kendine özgü bir mantığa ve istidlale sahip ol dugunu kavrayamıyorlar. Akıl ve mantığı kabul etmiyor. Ama güzelliği tanıma duygumuz ve sanatsal vicdanımız siddetle ka bul ediyor. Aklî istidlalden daha iyi kabul ediyor. Meselâ, mum, ilmî, felsefî ve teknik açıdan bir parça mumdur, içinde de bir miktar pamuktan iplik vardır, kelebek (pervane) ise tesadüfen onun etrafında dönen ve onun atesiyle yanan bir hayvandır. Ama edsbî vicdan açısından bu büyük bir insani meseledir:

“Mumun vefasına olan nazım her an yandıktan sonra

Matemdeki kul rengim pervane döküyor.”

Bu alâmet (mumun yanması), karsisinde niçin bir vicdan lezzetini ve güzelliğinin doyum noktasına ulaşıyor? Diğer bir vic dan ise niçin burnunun ucuyla bununla alay edip, ‘yalan’ diyor? O halde bu işaret, iki hâkimin karsisinde durmuştur. İnsanlar ruhsal yönden anlasma konusunda mesafe katettikçe, onlardaki bu vicdanlar da kuvvetlenir. Yani fayda değerinin kenarında yer alıyor. Değer, faydaya egemen oluyor. Değer faydadan ayrı bîrseydir- Dinî ve sanatsal kavramlar, daha çok değer esasına dayanıyor, fayda esasına değil. Fayda ve değer sosyolojik bir konudur. Sosyolojide fayda; bizim maddî ihtiyaçlarımızdan birini gideren kendine özgü bir menfaattir. Değer ise; bir işaret veya hakikat için inandığımız hürmet ve asalet duygusundan ibaret tir. Meselâ; bir hasta için, adamın biri bir demet gül, diğeri bes kutu elma kompostosu, üçüncü biri ise ona hayatında kendisine ve ailesine yarayacak olan bir sini veya çaydanlık götürüyor. Burada gülü seçen değer esasını üzerine hareket etmiştir, diğeri ikisi ise fayda esasına göre.

7-Sairlerimizin ve yazarlarımızın geçmişine, dikkat edersek çoğunluğunun edebiyat öğrencileri olmadığını görürüz. Bununla beraber İran edebiyatına zenginlik kazandırmışlardır, san.ın okulu öğrencisi olan İhvan-ı Salis ve diğeri.

Baska bir örnek: Henüz fikri olgunluga erismemis bir adam sehrimiz gelmistir. Söyle diyordu: “Bizim kabilemizde iki kisi vardi. Lorel ve Hardy gibiydiler. Bu çeliski kendilerine özgü bazı sakaların meydana gelmesine sebep olmustu. İkisi hep bera berlerdi. Aynı odada iki talebe idiler. Biri “nun”, diğeri “elif” gibi birlikte yasiyorlardi. “Birlikte gelip, birlikte gidiyorlardi.” Hem sehrimiz onlara hafif ve komik demek istiyordu... Söyle devam ediyordu: “Bunların biri diğesine gülistanda gül derme değeri biçiyordu-Diğeriye ona firincilik değeri biçiyordu.” Biz, ikinci nin durumuna acimaya baslamistik. Ama sakayı anlatanın, “gü lü deren”e karsi Özür dileme tavrına girdigini gördük. Anladik ki hakarete ugrayan firinci, ekmek pisirdigi için hakaret edili yordu. Gül ise hiçbir işe yaramiyor. Hatta ot eken veya yonca eken hiç olmazsa esegi memnun ediyor, ama gülcülük ise boş bir iştir!

Bizim hüküm vermemiz ile onların hüküm vermesinin birbiri rine zıt olduğunu görüyoruz. Çünkü onlar fayda esasına göre, biz ise değer esasına göre bakıyoruz.

Saygı duygusu, tazim, zâti asalete inanmak, bizim hüküm vermemize etki eden işaret, değerinin özelliklerindendir. Ama fayda ve menfaatta birşey için saygı ve kutsiyete inanmıyoruz. Bizi onun tarafına çeken, zaruret ve ihtiyaçtır. Onu tasidigi fayda için istiyoruz, kendisi için değil. Usulen sanatsal vicdan ve duygu, fayda esası üzerinde değildir, değer esası üzerinedir. Sanat toplumu ve sosyal ihtiyaçların hizmetinde kullanmak iste yen kimseler, sanatı sosyal faydanın hizmetinde kullanmak istiyorlar. Ama bu sanatın alçalması değildir. Çünkü sosyal fayda fert için değerdir. Yani halka ekmek temin etmek için kendi ek meğinden vazgeçen kimse, “halkın ekmeği”ni değer şeklinde ortaya çıkartıyor, fayda şeklinde değil. Her ne kadar ismi ekmek ise de, değerdir.

Klâsik sairler, eski sanata ve “sanat için sanat’a taraftar sanatkârlar, “eger sanatı toplumun maddî hizmetine verirsek sanatı asagılatmış oluruz” diyenler ya anlamıyorlar veya bir çeşit safsataya başvuruyorlar. Çünkü sanatı toplumun hizmetine sok—

mak “değer”in, “fayda”ya dönüştürülmesi değildir, toplum için menfaattir, fert için menfaat değildir. Bunun kendisi de bir değerdir.

O halde sanatı toplumun hizmetinde görevlendirmek, sanatı bireysel ve kuramcı vehimcilikten kurtarıp yüce insanî değerlerin yüksekliğine çıkarmaktır. Bu sanatın yücelmesidir, düşüşü değil.

İrfanî ve dinî vicdan, insanın içindeki çeşitli diğer vicdanlar gibidir. Müsahhas bir görünüme de sahiptir. Ama su mesele de var; dine zihinsel ve “sübjektif” bir yön vermek istemiyoruz. Ayrica iktisadî ve sosyal işaretlerden ayırıp mücerret olarak incele yelim demek de istemiyoruz. Hayır, bu sosyolojinin konusudur. Din, felsefe, teknik, şiir ve sanat gibi iki cilveye sahipti demek istiyoruz. Dinden iki şekilde bahsetmek mümkündür. Birisi, içinde olan vicdan ve duygu şeklinde (Felsefe, şiir, teknik ondan yapılmış siyasî ve sosyal akımlar ondan doğmuş oluyor). Diğer de, felsefenin, sosyal meselelerin, şiirlerin kendisi ve mevcut sanatlarıdır. Bunlar, gerçekliğe sahiptir ve dış dünyada vardır. Bunlar, dinler gibi, gerçek, sosyal, harici ve iktisadî olan meselelerle ilişki içindedir. Ama vicdan ve bilgi sosyolojisi ile ilgili olan bizzat şiir ve sanattır. Bizzat felsefe ve kısımları kök olarak, teknik veya ilme dayalıdır.

O halde burada irfanî duygunun kendisi insanın özelliğindedir. Dolayısıyla bugünkü sosyoloji açısından din gerçeği -dinler değil, çünkü bu özel ve ayrı bir konudur, bunun hakkın da herbiri ayrı olan tahliller yapmak gerekir-insanın zâtında ve fıtratında özel bir vicdan ve özel bir bilgi “Conscience”dir. Bu felsefî, ilmî, teknik, siyasî ve sanatsal vicdandan ayrı bir şeydir. Bu vicdanlar ve dinî vicdan, insanî kültürü yapıyor. Dinî vicdan, her dönemde, her kültürde bu mayaların en kuvvetlilerin den biridir.

Mesela, Yunanda, Mesih’ten önce felsefî vicdan, dinî ve teknik vicdandan daha kuvvetlidir. Eski Roma’da, siyasî vicdan sosyal vicdan veya pratik vicdan kuvvetlidir. Roma kültürü ve medeniyeti bu vicdanın tecellisidir. Bugünkü Avrupa ve Batıda,

teknik vicdan güçlüdür. Bugünkü İtalya'da meselâ Amerika'ya oranla, sanatsal vicdan, teknik ve pratik vicdana oranla daha güçlüdür. Bu bilgi sosyolojisinin din hakkındaki bir konusudur.

Diger bir söz de, benim kanaatime göre en büyük ve en güzel ilmî tariflerden -felsefî veya kelâmî değil-birisi de Darwin'in. Onun evrimini türlerin değişmesinde ispatlamak istemi yorum. Darwin türlerin sabitliği düşüncesine karşı -her tür sabittir, birden yaratılmış sonra aynı kalmıştır, diğer bir türe dönüşmüyor-diyor ki amipler gibi hayvan türleri sürüngenlere, sürüngenler kuşlara, suda yaşayanlar karada yaşayanlara, yumuşak vücutlular kemiklilere, kemikliler memelilere, memeliler tekâmül etmiş hayvanlar?, tekâmül etmiş hayvanlar maymuna, maymun insana dönüşüyor. Belki sudaki canlı tek hücreli varlıklar evrim yasalarının etkisiyle hayatta için çekisme, daha iyi kalma vb. evrim türüne ve daha mükemmel türe dönüşüyorlar, ama bu fizyolojideki evrimdir.

Suda yaşayan hayvan evriminde karada yaşayan aşamasına ulaşınca, durumu -meselâ akciğerler, ayaklar, eller...- değişiyor, insana kadar ulaşıyor. Bunlar hep fizyolojideki değişimlerdir, bedendeki değişimlerdir, sonra ilk tür meydana gelince, önceki en tekâmül etmiş türüyle -ki tipki insan ile çok yakın komşu olan tür idi-fizyolojik bir farklılığı yoktu. İnsan görünümlü maymun, maymun görünümlü insanın benzeri idi.

Burada artık bedenin organlarında ve yapısında bir değişim yoktur, belki insan türünü meydana getiren İlk düstur, insanı kendinden önceki türden ve diğer hayvan çeşitlerinden ayıran; zâtî, ruhî ve manevî özellikleri yapısına ve düşüncesine kazandırdı. O filiz vurulması ve irfanî duygu idi. İrfanî duygu bütün dünya dinlerinin temel kaynağı olan duygudur.

8-Bunlar çok itimada değer değildir. Felsefenin okunması mümkündür, ama itimat edilmesi mümkün değildir. Hiç kimsenin felsefe okumaya muhtaç olmadığı söylenemez veya kendisini muhtaç değil kabul edemez. Ama hiç kimsenin felsefeyi, inançlarının temeli olarak almaması gerekir. Felsefe sadece, zihnin spor egzersiz ve oynaması için güzeldir. Felsefeden inanç doğurmamak gerekir. Durduğuna inandığın zaman felsefe hareket içindir. Felsefeyi geçmek için okumak gerekir, durmak için değil.

İnsanın kaynağı ve düstûru onun irfani duygusudur, onun sezgisidir. Bu, onu yeryüzündeki hayvanlar arasında Darwi-nizm'in evrim zincirlemesinin sonunda yeni bir tür olarak meydana getirdi ve zuhur ettirdi.

Bu anlattıklarım Darwin'in sözleriydi. Burada maalesef bütün özellikleri söylemek ve konuyu tartışmak için fırsat yok, so nuç almaya mecburuz.

Esas mesele, din hakkında, çeşitli açılardan yapılmış veya yapılan tariflerden, temel tariflerin yeni oluşu ve azca sözkonusu edilmesidir. Bu tariflerin bizi dikkatli bir ilmî metoda yöneltmediklerini söyledim. Gerçekten din olan şeyi, göstermiyorlar.

Ama, dinin insanın zâtında özel bir yere sahip olduğunu ispatlıyorlar. Montesquieu'nun sözüyle: İnsanın vicdanının derinliklerinde maddî ve sınırlı hayatın ötesindeki hakikatlarla tabiat ötesi hakikatlarla doldurulması için boş bir çukur var. Bu hakikatlar ona bu "kapalı hayaf"ın dışında ve "kapalı tâbiat"ın dışına da hidâyet ediyor. O boş çukur, insanın kalbinin ve ruhunun gizli kösesi, eğer yüce, yapıcı ve aydınlatıcı hakikatlarla doldurulmazsa, hurafelerle dolar ve boş kalmaz. Bu söz ne kadar doğru! Ne kadar gerçek! Din ile din, İslâm ile İslâm arasındaki çelişki buradadır. Dini bilginin içindeki boşluk Ebû Zerre'nin vicdanındaki hakikatlarla doldurulamadığı zaman, bunun hurafelerle doldurulduğunu görüyoruz. Böyle bir durumdaysa keske boş kalsaydı!

Bu yüzden din, toplumun alinyazisini yapıcı olduğu ölçüde, tarihteki hareketlerin meydana getiricisidir. Will Durant'ın sözüyle; kudretlerin, hareketlerin, sınıfların, kültürel ve manevî kurumların teskil edicisi beserî medeniyetlerin, kültürlerin, hat ta idarî teşkilatların icad edicisidir. Aynı ölçüde insan toplumlarının durgunluk, uyusturma, duraklama unsuru ve etkeni de olmalıdır ve oluyor. Teklif ettiğim metodda, kusur tarifini örnek verdim. Dinde din ve dinsizin çaresiz olarak kabul edecekleri bir sonuca ulaşım, bu ilmî metoddur. İlim her sağlam ve ilmî düşünceyi ikna ediyor. Bu metodla bütün dinlerin ortak özelliklerine ulaştık.

İleride inceleyeceğimiz her dinde bu özellikleri yer yer göstereceğim. Bu yüzden hiçbir tahlil yapmadan sadece başlıkları verdim. Bunlara birkaç taneyi daha ilave ediyorum, su anda her di ni tek tek tahlil etmeyi bırakıyorum.

Önceki oturumda 21 tane ortak özellik saydım. Şimdi:

22-İdeale yöneliş veya bir çeşit ideal ve ütopiyacılık. "Ütop ya" hayalî şehirdir, bizim kültürümüzde bilinen "Medinetu-Fazıla" (Fazilet şehri)dir. Bu görüş dine özgü değildir. İnsana özgüdür. Yine idealist olmak ve ideale yöneliş insanın özelliğidir. Hayalcilik ve kuramcılıktan farklıdır. Bu husus İran'da, birbirine karışmış bir yumak gibi, sasilacak bir şekilde ortaya çıkmıştı.

İran'da aydınlarımız idealisti kuramci ve zihniyete yönelen olarak tercüme etmişlerdir. Halbuki zihniyet ve gerçeklik (aynî yet), "Objective" ve "Subjective"nin tercümesidir. "İdeal" ise real'in karşısındadır. İdealizm, zihniyete yöneliş (kuramcılık) değildir, ideal ve ülkü istemedir. İdealist,

mevcut seyi begenmiyor. Bütün sosyal, iktisadî, bireysel hayat, sosyal hayat, beserî iliskiler, kül tür, maneviyat, din, sanat, ahlâk vb. konularda olan herseyi, hatta tabiati bile olan sekliyle kabul etmiyor. Bunlarin hepsi mevcut durumdur. (Ofiko'dur). O bunun hepsini kabul etmiyor yüce ideal tarafina, en yüksek ihtiyaçlari bulma ve ulasma tara fina veya daha üstün bir medeniyet ve toplum yapma için hare ket ediyor.

Bu idealisttir; ideali isteyendir, hareketçidir, yapicidir, tesli miyet kabul etmez bir insandır. Diger taraftan idealist olmayan ise, olan herseye teslim olmustur, kabul ediyor ve hareketsiz ka liyor. Halbuki idealist, mevcut durumu reddediyor. O halde idealizm mevcut duruma karsi istenen durumu meydana getir mektir.

Hayyam diyor ki:

“Eger felegime Yezdan gibi el verirs en Ben bu felegi ortadan kaldiririm

Öyle bir felek yaptim ki

Özgürce kolayca gönlüm muradina erdi.”

Ütopya, yapıcıdır. Bu Allah’a itiraz değildir, dünya Allah’ın insana emanet ettiği bir emanettir. “Jan Eyzzule” “Güneş şehri”yle bütün mevcut şeytanî şehirlere karşı boy gösteriyor, ütopya ya pici (ütopyacı) olduğunu ilân ediyor. Mitoloji, efsaneler, destan, film kahramanları, tiyatrolar ve kissaların hepsi bu arzunun pe sindedir, başlarını kaldırmışlardır. Hikâye (story) kahramanları, olmayan ama olması gereken insanlardır.

Bizim “İnsan-i kâmil” “irfan” ve “iman”ımız olması gereken ideal insandır, imam İslâm esası üzerine ortaya çıkmış bir nümunedir, modeldir. Müslüman imam tarafına olan hareketlerin de, kendi ideal çehresine yaklaşıyor.

23-Bekleyiş (intizar) - Bütün kültürlerde, âdetlerde hatta dinî kissalarda, mitoloji ve destanlarda bekleyiş mevcuttur. Bacht’ın “Godot’yu Bekleyiş”nde aydınca bekleyiş vardır. Bacht bekleyiş hissediyor, ama “bu insanın sükût ve aczinin ilânıdır”, diyor.

“Godot’nun Bekleyiş”nde, bekleyiş reddetmeye çaba gösteriyor. Çünkü onun bekleyiş reddedilecek cinstendir. Heyecan ve hareketin bulunmadığı bir bekleyiştir, bekleneni çürüten bir bekleyiştir.

Ama benim söylediğim bekleyiş, bütün dinlerin özellikle rinden biridir. Çürümüşlükten bir kaçış hareketidir. Bu bekleyişin sahsında itiraz vardır. İtirazcı olmayan, bekleyen değildir, bekleyen itirazcıdır. Bu “Camus”un dem vurduğu insandır. Soru yor. Niçin itiraz ediyorsun? Eger itiraz etmesem yokum. Ben itiraz ediyorum o halde varım, diyor.

“Düşünüyorum, o halde varım” diyen Descartes’in aksine. Bekleyen insan, dalga gibidir, cevap olarak sahile çarpmıştır. Diyor ki: “... Eger gidiyorsam varım, gitmezsem yokum” İktbal bu bekleyen insanın görüşünü, dalga olarak isimlendiriyor. Baska şekilde olan sair “diğer bir doğum” kazanıyor. İtiraz sesini yük seltti:

“.. Kus ölücüdür, uçmayı hatıra emanet et.” Uçmanın kendi si hareketin kendisidir, yani itirazcı insan.

Bugün “Benim okum var, o halde varım” diyorsa maksat ne dir?..

O halde son olarak birkaç özelliği daha, bütün dinlerin or tak özelliklerine ilave ediniz:

22-Ideal ve ideal insan, fazilet sehri.

23-Bekleyis, mevcut duruma itiraz, istenenin tarafına dog ru hareket.

24-Tabiatin bilinçli olusu.

25-Tesadüfün reddi, tesadüfe ve hiçlige inancin olmayisi. Burada sözü “Kevir” (Çöl) kitabında da yer verilmiş olan,

benim “din ve insan”la ilgili anlayisimi veren makale ile bitiri yorum.

İLÂHI INSAN SÜRGÜNDE

Allah, insani çamurdan⁹ yarattı. Sonra ona kendi ruhundan üfledi; kendi sureti üzere yaptı.¹⁰ Ona isimleri öğretti ve O, emanet’i yere ve göklere arz etti; kabule yanasmadılar; insan al di. Sona bütün meleklerle ona (Insana, Adem’e) secde etmelerini emretti.!!^J

Bu insanin simasini, daima bir “sikinti” ve keder kaplamis tir. Tarihin ilk günlerinden beri, kendisini ve cihani düşünmek için daima gamdan ve sikintidan uzak bir köseye kendini atmış tir. Bu karamsarlık ve yüz burusturma, çatik kaslar biçiminde bakısına yansimistir. Simasına izdiraptan bir dalga oturmıştır. Zira daima kendini bu âlemden “daha çok”, “olan hersey”i ken dine yetersiz görerek (duygularini) hislerini bu varlık âleminin sinirinden ve olan “herseyden” “öteler”e geçiriyor. “Olan sey” so na eriyor fakat o devam ediyor ve “sonsuz”a dek etek uzatıyor-j~ Rahman sûresi, âyet 14. |0-Bakara sûresi, âyet 33. ‘1-Bakara sûresi, Syet 34

O zaman bu “harabâbâd”ın simasında kendi temiz yaratılışıyla ve “kendinin berrak kendisiyle” zâti yabancılışmayı görüyor. Onu, “kendinden yapmak, onunla bağlilik kurmaktan ümitsiz oluyor. Kendi vicdanının derinliklerinde gariplik duyusu hissediyor. Öylesine dertli bir şekilde yol alıyor ki, aşağılık, beyinsiz ve ona yabancı olan tabiat, efendiliğini onun yüzü ne vurmuş Huzursuzluğu onu {tabiatı) bile kendine benzetmeye itmiştir. Tabiatın varlığından ve kendi varlığından bezgin doluyor.

Bu dünyada gariplik duygusu ve yabancılışmadan bıkkınlık (bu dünya ile elele olan kendisinden ve diğerlerinden bıkkınlık) onu, “vatan” ve “akrabalığa” karşı feryad ettiriyor, işte burası bu ser felsefesinin en köklü temeli olan “sanaviyet’in (düalizmin) onun imanında yer edindiği, onun imanını mesken tuttuğu yerdir. İlkel insanın beyninde şekillenmiş olan ilk ham ve müphem “alttaki dünya” tasavvurları, boşuna değildir. ‘Altındaki dünya’ düşüncesi ve “alt dünya” kavramı her yerde, her kabilede, her yerde ve her zamanda vardır. Burada kararsızlık, orada düşkünlük. Ona yaklaşma ve temas için arzu ve telaş; en heyecanlı kaygıları ve kalbinin çarpıntıları, tarihin başlangıcından şimdiye kadar onun manevî hayatının toplamı olan ruhunun telâşları halinde ortaya çıkarmıştır.

İnsanın, tarih kalesinin yüksekliğinde “o tarafa bir yol bulmak için göğe doğru el kaldırdığını” görüyoruz. Gözlerini güneş dikmiş, gizli bir sülenin ve kararsız ateşin karşısında oturmuş, hayrete düşmüştür.”Kurtuluş” arzusu ve “niyaz” nesesı, “ihlâs” ve “İstekle” dopdolu olarak, kendisiyle mirıldanıyor. Zira o beldenin “şüpheye bulanmış esrari” her üçünün simasında okunmakta. “Aydınlığı” -bu kederli ve yabancı toprak evinde-diğer göklerden bu soğuk saraya düşen koyu bir gölge olarak tasavvur etmiştir.

Bu tanınmayan toprağın kayıp insanı, kendini bu gökyüzünün altında kusur ve gariplikle müptela görmüştür. Muzdarip ve sersemce, o kaybolmuş cennetini bulma yolunda olduğunu biliyor. O kadar süre geçmesine rağmen, ondan bir işaret bulun—

ca diz çöküp yalvarıyor. Ondan netice alamayacağını zannetti ginde, hep onun yakınında olduğunu bilmeden “bilmiyorum neresi?” bosluguna yol bulup, derhal diğer bir isareti takip etmiştir. Bilmeden her tarafa yorgunca kosmuştur. Ancak asla suskun dolasmamıştır. Bu acikli feryatları, onu gariplige bağimli kılmıştır. Hâlâ yorgun bir şekilde bu âlemin duvarını yumrukluyor, dışarıya bir delik ve pencere açmak istiyor. 12 Cevapların çe liskisi, çeşitlilik, tecellilerin tezadi, dert birliğini ve ihtiyacı gözü müzden gizlememistir.

Giigamisin, Sümer semâsi altındaki muzdarip ve perisan feryatları, Budha’nın “Kâremâ”dan kurtulus ve “Nirvana”ya ulasmak için iskenceyle karisik çabaları, Ali’nin (s.a.) Medi ne’nin etrafındaki hurmalıklarda sessiz gecelerdeki dertle kari sık inleyişleri, Sartre ve Camus’un isyan öfkeleri, ümitsizlikleri hep muzdarip İnsan ruhunun çeşitli görünümleridir. İnsan ken dini bu topragin üzerinde ve bu zindani gökyüzünün altında yalnız ve yabancı görüyor. “Bu evin, kendi evi olmadığı”ni bi liyor.

İnsan niçin her zaman, günlük kavgadan ve daha iyi bir ya samdan ziyade, bu dünyayı ve kendini düşünüyor. Derin dü süncelerde ve süphe dolu kalp atışlarında, yüksek hayallerde bogulup kayboluyor. Dert, kalbine çökmüş, tanınmayan bir ga min gölgesi vücudunadüsüyor. Nes’e ve sevinçten uzak, kendi sıkıntılı yalnızlığında oturuyor. Basını iki elinin arasına alıp “ya ri aglamakli bir şekilde kendi kendine konuşuyor.” Ölüm günü ne, buradaki hayatının sonuna, “o dünya”ya yaklastıkça sevinç duyuyor; çocukça nes’eler’e kendini bir serçeden daha hafif his sediyor!

12-Fetis (fetiche), tabu, totem, mânâ put, yıldız, güneş, ateş, çeşitlerin üâhi (Rabb-ul enva’) ve gi?li ruhlar (animisme), cennet, âhiret ve tabiat ötesine... iman edilmesi, hep insanın aralıksız v? alevli arayışlarını hikâye etmektedir. Başlangıçtan şimdiye kadar süren arayış. Hayatının tarihindeki asamalarda, o görünmeyen gizli, tabiat ötesi dünyayı mlamak için “bilmiyorum ne, bilmiyo rum neresi?!”, “o!”, “bu değil” ve tek kelimiyle “gayb!”.

Derinlik ve yükseklik, can ve ruh, düşünce ve sanat niçin daima sikiintiyla; ahmaklık, alçaklık ve çöküş ise sevinçle içi-çedir?

Niçin, Aristo zamanından beri insanin sanatta derinlestikçe ve ciddilestikçe “kederli”, sathi ve siradanlastikça “sevinçli, nes’eli” sayilmasi temel bir kaide olmustur.13

Niçin insanlar, yüceldikçe üzüntü verici sanat eserlerini ar zuluyorlar, kederi seviyorlar. Sikiinti, daha üstün ve daha yük sek bir ruhun tecellisi oldugu için mi? Darlık ve el darligi dün yayi daha iyi hissettigi için mi?

Insan, kendi fitratinin derinliginde daima “mutlak”, “son suz”, “ebedîlik”, “ezelîlik”, “aydinlik”, “daimî ve sonsuz olma”, “zamansizlik”, “mekânsizlik”, “sinirsizlik”, “renksizlik”, “mutlak mücerretlik”, “kutsallik”, “hürriyet ve mutlak serbestlik”, “bas langicin ilki”, “sonun en sonu”, “gayTet-i mutlak”, “mutlak mü kemmel”, “gerçek saadet”, “mutlak hakikat”, “kesin anlayis” “ask”, “güzellik”, “mutlak hayir”, “güzelligin en güzeli”, “temizle rin en temizi”... arzusunda olmustur. Kendisinin o gerçek “ben”i-ni, bu maverai anlamlara yakin görmüstür. Onlara siddetli ihti yaç duymustur. Bu dünya ise nisbî, sinirli, arizî, ortalama, kötü, eziyet verici, bulasik, soguk, bilgisiz, mekân ve zamanin asagilik bîr kölesi, noksanligin ve ölümün esiridir. Fu heyecan verici ide allerle, insanin yüksekten uçan ruhuyla *abana ve uyumsuz dur. O halde bu anlamlar, insanin kalbine nereden düsmüstür?p>*

Daima insanin Tuhunun derinliklerinde cosup kaynayan hayret verici bu gaybî çeismeler nereden kaynaklaniyor?

Bu susamis, yarali, yorgun ruh, aldatıcı bir seraptan baska birseyin olmadigi bu yakici çölde sebest birakilmis ve kendi evinin yolunu kaybetmistir.

Evet böyledir. Insanin topraktar olan bu büyük zindana bi rakilmasindan bu yana, onun vicdininin derinliginde “izdirap” yer edinmistir. Karamsar, meraki, asi olmustur. Kaçisa sevgi beslemistir.

13-Kederli olan hersey derin ve ciddi<ir, demiyorum. Bilâkis, derin olan hersey ciddi ve kederlidir.

Bu gizemli ev daima insanla birlikte olan ve maddî olmayan üç hayret verici tecelliye basvurmıştır: din, irfan ve sanat.

Din, insanın kendisiyle varolan dünya endisesinden kendi ni arındırarak topraktan Allah’a geri dönmesidir. Din, “dünya”¹⁴ olarak gördüğü tabiat ve hayata kutsiyet¹⁵ bağislayıp âhirete dönüştürmektir. Kutsallık Durkheir’in deyimiyle dînin bir bö lümü, hatta onun asil cevheridir.

Irfan, insanın fitrî âleminin tecellisidir. Kendini burada ga rip buluyor. Tümü kâinatın mevcudatından oluşan yabancılarla aynı evi (dünyayı) paylaşıyor. İçinde esir bulunduğu bir kafeste yorgunca oyalanmakta, kendini saga-sola vurarak çirpinmakta, uçmak için çaba göstermektedir. Uzak düstüğü vatanının hava sina hasret duymakta. Onun esaretinin mayası ve “kendisinin örtüsü olmuş olan” vücudunu ortadan kaldırmak istemektedir.

Sanatta varolanın seyred em edigi ruhtan kaynaklanan bir yansimadır. Kendine karsi varlık âlemini az, soguk ve çirkin bu luyor. Hatta Sartre onu “ahmak!”, mânâdan arınmış, ruhsuz ve duygusuz buluyor. O, izdirap, aci, akibet endisesi, yüksek uçan bir kalbe, büyük bir düşünceye, mânâ, duygu, bilgi sermayesine rahiptir. Dertsiz, ruhsuz, asagilik, zevk ve eglenceye müptelâ olan insanlık arasından çıkıp gelmiştir. Kendisini digerlerine karsi hep yalnız görüyor. Bu yeryüzü, gökyüzü ve ikisi arasında olan hersey e yabancı.

Sanat, böyle bıkmış bir görüsten ve varlık âlemi hakkındaki

böyle aci bir duygudan dogmustur; onu mükemmel les tir meye,

olan” seyi, olması gerekene yaklastirmaya, daha sonra bu

âleme, olmayan seyi bağislamaya çabalamakta. Irfan ve dinin,

burada sanatta yollar ayrılıyor. O ikisi, insanın gurbette vatana

‘Şİ-Asagilik, kötü, az, ruhsuz, anlamsız, zillate bulasmış ve vüce olmayan her îey dünyevîdir. Güzel, sevimli, iyi, ebedî, hakikat ve mânâ, yücelik ve büyüklük ‘İp dolu olan her^ev ise Shiretle ilgilidir. Yakın ve el altında olan, İnên, “kârli” °lan hersey dünvadır. Daha üstün, daha uzak, yüce ve “değerli” olan ise âhiretle

idilidir.

İİ-Niçin hayatın ilk günlerinden itibaren insanın ruhunda ve düşüncesinde ‘sal” (bacre) kavramı ortaya çıkmışlır? Niçin daima onu, pesinde sürükleyip

gitmesine kılavuzluk ediyor, olayları hakikate yaklaştırmaya ça lıyor. Din ve irfan buranın kararsızlıklarıdır. Felsefe de kaçıs-hr. Onlar bir yere, bu ise “burada olmayan her yer”e!..

Ama sanat, kalıs felsefesidir. Çünkü o buranın kalıcı olma-eligim biliyor. Kendi evinde, vatanından ve oradaki hayatından sahip olduğu bir tasavvuru, bir sözü, bir hatırayı buraya, sanat sal eserler ve dil ile getirmek istiyor. “Gözükmeyen tanıdık ve güzel diyar”a ait sesleri, şekilleri, renkleri bu “gözükken ve kötü” diyarda taklid etmek istiyor.

Burada sanat, Aristo’nun dediğı gibi “drame” (taklid)dir. ama onun dediginin aksine, tabiatıtan “drame” degil, belki tabiat ötesinden “drame”dir. Tabiatı onun seklinde ortaya çıkarmak

istiyor.

Sanatkâr da din veya irfan adamı gibi bu dünyanın simasını kendine yabancı buluyor. Ama bu ikisinin aksine. -Çünkü tanı sıklıkta herhangi bir emare biliyor. Onun klavuzluğu ile ask ve güzelliğini ondan hareket ettiğı “nihaî inceliğı” ve kendi yaratıcı gücünü, her durumda kendine yaşamaya mahkûm bildiğı bu yabancılığın çehresine, tanısıklıktan bir renk vurmaya çalışıyor. Kendi “zindanını” kendi “evi” gibi süslemek istiyor.

Bu yüzden sanat, insanın yaratıcı içgüdüsünün tecellisidir. Allah’ın yaratıcılığının tecellisi olan bu varlık âleminin devam etmesinde, bu âlemde hissettiğı noksanlığı telâfi etmeye çalışıyor. Bu şekilde kendi bıkınlığını ve kararsızlığını, onun için yapmadıkları bu sarayı hafifletmeye çalışıyor. Bu guibette yasa maya çalışarak, yabancılığın sıkıntısına tahammül etmeye çalışıyor- !J

yor.16

Teknik (sanayi) de, sanat gibi insanın yaratıcı içgüdüsünün Ş tecellisidir. Ama sanatın aksine gurbet duygusunda, izdiraptan |

16-Burada sanatta söz konusu olan ve henüz bir yere varmamıs, çözülmemiş olan meselesi de, açıklığa kavuşuyor. Birisi, “Sanatkârın islevi ve sorumluluğı” konusudur. Böylesi bir islevi ve sorumluluğı var mıdır? Digeri de sudur, “Sanat sanat için inidir?” veya “Sanat toplum için midir?”. Sanat için böylesi bir açıkla ma sadece bu meseleye açık bir cevap vermekle kalmıyor, belki “Sanat sanat içindir”in dilsiz anlamım ve “Sanat toplum içindir”den çıkarılan çeşitli çeliski, sapmıs, karmasık kavram ve deyimleri de apaçık gösteriyor.

“olan şey”den hosnutsuz olmaktan kaynaklanmaz? Bilâkis ona (olan seye) daha çok yaklaşmak ve almaktan kaynaklanmakta-dır. Amacı kurtuluş değildir, daha çok esarettir. Sanat insanı ta biatta olmayan şeyden faydalandırmak istiyor, sanayi ise onu tabiatta olan şeyden daha çok faydalanmaktan istiyor.

Ama her sanat, hatta sanatın en aşağı aşamaları olan; taklid, eğlence ile özellikle en yüce çeşitleri, üstün ve çetin olanı... insanî kaygının belirmeyidir. (Sanat) dünyanın eksikliğinden inliyor veya onu yaratıcılıklarını gösteren şeylerle, onu “mükemmel” göstermek istiyor.¹⁷ Bu açıdan din ve irfan, bu zindanın di sine açılan birer “kapı”dır, sanat ise bir “pencere”.

Genellikle güzelliği, sanatın özü, mayası ve onun sebebi olarak biliyor. Sanatın hedefi güzellikleri sergilemektir, diyorlar.

Bu söz eğer tamamen yanlış olmasa -ki tamamen yanlıştır- en azından müphemdir. Aynı zamanda yüzeyseldir. Halbuki güzellik de sanatın bir eseridir; sanatkâr güzelliğin bulunmadığı bu dünyada onu yaratıyor. “Bu gül güzel değildir, ben onun güzelliğini ortaya çıkarıyorum.” Bunun gibi ressam onun tasvirini, sair de onun vefasızlığını ortaya çıkarıyor.

Güçlü, azametli safak vaktinde, büyücü bir zümrede, çeşme başlarında, şehrin mesaj getiren melteminde, grub vaktinin kanlanmış gözlerinde, sabah yildızının semavî ahenginde, parlak gecelerin yarısında, suskun bahçelerde bir gözün askın yor gunlугundan kırılmasında, göl ile ayın tebessüm ederek temiz şekilde kucak kucaga olduğu anda, bakista, mehtapta, rüzgârın yüksek dallarla olan gizli oyununda ve kavgasında, ufkun batı sindaki kızılıklarda, safakta ve bizi kendimizden dışarıya götüren herşeyde, tipki derinlik ölçüsünde mânâ, sır ve güzellik gizlenmiş olduğunu bilmeyen gerçekten kimdir?! Hatta gecedan kalan yara izinde bile, bir mânâ yok mudur?!

Dünyasının böyle olmasını isteyen, bu zavallı insandır; ama olmuyor. Bu âlemde kendini yoksul, asagılık, kötü, darlık içinde

>7-Yani sanat iki iş yapıyor: Açıklama ve yaratma.

müptelâ gören odur. Sanatin aldatmasıyla, onu kendisinin “ilâhî yarisına” lâyük bir “saray” tarzında süsleyen odur.

Bu açıdan sanat, bütün çeşit ve asamalarında bu “yari top-rak-yari ilâhî”nin endisesinin yansimasıdır. Bu “iki sonsuzun j toplanırdır. “İki ziddin toplamıdır! Izdirap, sikinti, ask, karar sızlık, hosnutsuzluk, bikkinlik böylesi ikili bir yapının gereğidir. Bir basi, bu bulasığın hasinliğinde, bu kokusmuş maddede, ardarda gizlenmiştir. Diğer basi ise, yaratılının sinirinden geçiyor; bu iki dar ve bogucu “zaman ve mekân dört duvarı”ni parçali yor, yüksek ebedîlik semasına, melekler âleminin zirvesine geçi-yor,İft orada kelimelerin çoğu yaniyor, insanın hayali yolun yan-j smda geri dönüyor. Sanat - Âdemogulları’nın icadi kalem- “Cen netken “Yer”e atılmış oldu. Kalem, çirkin ve solgun yeri, daha önce onun Özel yeri olmuş ve olacak olan Cennet gibi süslemek istiyor. Sürgün hayatını da ilk hayati gibi geçirmek için, çaba gösteriyor.

Herkes, daha iyi siir düşününüz ve söyleyiniz demistir. Onun tesbih ve kudreti tabiatta halsiz ve güçsüzdür, ona sahip olmadığı istiare gücünü veriniz. Dile, bu dünyanın cansız, güç süz esyasi olan kelimelerin sahip olmadıkları ve dışa çekmek İs tedikleri kinaye ve sir gücünü veriniz. Onun komsuları olan öl müs, dilsiz ve ona yabancı olan esyaya Mesİhvarî sekilde mecazen parmak ucuyla dokunun. “Aptal” yerin ve göğün asına olmayan simalarına unsurların birikimi olan bu halka, hayat,

18-Burada sanat tarihinin problemi de, açıklığa kavusuyor; niçin daima dinin veya esraflığın hizmetinde olmuştur? Din ve sanatın dostluğu, aynı derdi, aynı dili paylaşımlarından ve ikisinin yakınlıklarından doğmuştur. Ama sanatın, es-raflığın eteginde beslenmesi, müreffeh olan bu zümrenin daha çok faydalanabilmesi içindir. Onun eksikliğini daha çok hissediyor (velev ki sapmış sekilde bile olsa) Asiller böylesi bir duygunun sana İz edeleridir (sanata çarpılmışları!. Ama eli boş, fakir ve işçi halk ise, bu dünyada olan çoğu şeylerden mahrumdur. Onlar daima kazanmanın telası.içerisiidcdır. Dünyayı rengin düşünüyorlar, kendi fakirliklerini doyuruyorlar. Âlemin fakirliğini, sınıflar psikohisini; Avrupalı’nın, Amerikalının eziyetlerini Asyalı ve Afrikalı’nın eziyetleri ile karsılaştırmayı de gil İşçinin ve köylünün maddî veya realist ihtiyaçlarıyla, burjuva ve kapitalistin asilsiz ve idealist ihtiyaçları, bu meseleyi dalla iyi açıklığa kavuşturuyor.

dil, suor, asinalik verin. Aliskanlik, mânâ, duygu ve yakinligin rengini vurun.19

Zira tabiatin çehresinde olan hersey kendisiyle dert oTtakli-gi ve benzerlik istemiyor. Dert ortakligi ve yakinlik, insanlik ru hunun en çok susadigi arzusudur. Saf gökyüzü, yildiz, yagmur ve yazın sakin ve piril piril gece yarisi, rahat ve dertsizdir. Muzdarip ve semavî “tintouer”in tutkunu olan ruh, tutkunluk ve muzdariplik istiyor. Semavîligi istiyor, maviligi degil. Belki de sariligi! Âlem izarabi ilham edecek olan bu sari gökyüzüne sahip degildir. Sari gökyüzünün “cel ceta”smda “tintouer”i, kendi ya ratiyor.

Picasso’nun, sanati, “tabiati taklid etme esaretfnden kurtar mak için olan çabalardi, her sanatın fitratında olan isyani açık bIT isaretidir. Ruhsal izdirabin yansimasidir. Kendisinin yüksek ihtiyaçlari karsisinde tabiatin eksikligini acikli bir sekilde hisse disidir.

Sartre’nin deyimiyle, Picasso, öyle bir kibrit kutusu yap maya çalisiyor ki, gece yarisi yarasa oluversin ve kibrit kurusu olusundan da birsey kaybetmesin.20 Niçin? Zira tabiat iki ziddi bir araya toplamaktan âcizdir. İnsan bu acizlige tahammül ede miyor.

Sabahin suursuzca gelisini bütün kâinatın kendisiyle birlik te düşünmesi gerektiğini sanan bir sair, ister ki ruhunun duygu suzlugunu ve iradesizligini bütün varlık âlemi hissetsin! Bu da yeterli degil, sabah cesur bir kahraman gibi ansizin ufkun geri sinde baskaldırm, hançerini çekip gecenin siyah yakasından yakalayarak göbegine kadar hançerleyip yırtsin... Yarının, cosan altın çesmesini dün geceye bulasmis bu çölün genisligine açmak istiyor.. Tabiatta öyle bir sabah yoktur. Sair bu sekilde yaratıyor:

19-Burada, sanati sabit, belirgin kalip ve kaidelerle sinirlandirmek isteyenlerin çabalarinin beyhude oldugu belli oluyor. Sanat için kaide vaz’ edilmesi, bir kim senin “üzölmek” veya “öfkelenmek” için ince âdâb ve esaslar düzenlemek iste mesi gibi gülünç bir durumdur.

20- “Siir nedir?”, Sartre, Benim “Name-i Parsi”deki tercümem. 1961, Paris. Hir-mend 1966, Meshed.

122 DINLER TARİHİ

“Sabah, felegin hamailinden hançerini çıkardi!”

Öyleyse Leonardo De Vinci’nin eseri nedir ki? Gülümseyen hanim “Mona Lisa”, dudagında bir tebessümO), Ressam tabiatta olan seyi taklid etmistir, dersiniz.

Hayret! Burada tabiatin eksigi daha apaçıktır. Tabiat, bir ka dinin anlam dolu, acikli, sefkatli, yumusak sirli tebessümlü du dagında gösterilmiştir. Hem de De Vinci böylesi tebessümü, bîr toprak parçasinin sicakligi üzerine bagislamıştır. Tabiatta bulun mayan sey budur.

Bir kadin endaminin düşüncesine, anlam dolu bir bakisin sessizligine, bir mabedin ruhanî

büyükliğüne, bir avuç boya maddesiyle renk kazandıran ressam, estetik bir güzellik yarat mamis midir?!

Hiç şüphesiz, farklı mesafelerdeki “nazlilik” ile “Allah’ın ru hundan bir üfleme”r.in arasında yer alan insanlar gibi, sanatlar da yerden mesafe aldıkları ölçüde, ızdırabın sadık tecelli yeri ve hasret kaynağı oluyorlar. Kimin insanlığı daha fazlaysa, derhlili ği de daha fazladır.

“O halde olandan daha asagi olan eserler”, sanat dünyasın da, sanat için gösterdiğimiz bu yüksek gidis yolunu okumuyor lar mı?! diyeceksiniz. Okuyorlar! Eger bu eserler gerçekten asa gilik, olan herseyden daha eksikseler burada, Asolion’un sözüyle; ihtilaf sahit ve delildedir, kavramda değil. Kendisini oldu gundan daha çirkin gösterecek şekilde süsleyen ve nefret edilecek bir sekile sokan kadın ile sanatın aldaticiıyla göz, kas, dudak ve vücudunda olmayan güzellikleri yaratan kadın, duygu ve hedef açısından ortaktır. Burada diğeri bir konuyla karsılığı yoruz. Bu, sanatın yaratılmasında ve özel hüküm sahasında olan sebeplerin, unsurların, derecelerin ve değerlerin ortaya ko nulmasında başarı ve başarısızlık durumudur. Burada paranın islevi büyüktür, onun etkin olduğu bir alandır.

Din, irfan ve sanat arasındaki yakınlığa, tarih de sahit ol mustur. Sanatlar, bu dünyadaki mevcutların en dinî ve irfanî

olanlarıdır. (Bu sanatlar) din ve irfanın eteğinde dogmuslardır, bu iki memeden süt emmişlerdir. Her sanat bir miraç veya mi raç sevkidir. Sanatkâr, sanat ile yükünü daha da hafifletir.

(Sanatın) en son sinin, yerden daha uzaktır. Tabiat ötesinin aydınlığının sıcaklığını, temizliğini daha çok hissediyor. Gerçeğin soğuk ve çirkin yüzü, sanatın tedbiri ile “hakikat” in güzellikleri-le süsleniyor.³¹

Sanat, öteden, tabiat ötesinden sözdür. Olması gereken, ama olmayanın açıklanmasıdır. Böyle değerlendirildiğinde Fars kültür ve edebiyatında söz konusu olan karmaşık mesele açıkla ga kavuşur. Çünkü irfanımız gözünü açtığı günden beri, siirin kucagina düşmüştür. Daha uygun bir deyimle agzini açtığından beri siirle söz söylüyor. Bu iki dert ortasının, iki yakının, birbi riyle karsılaşması anlam dolu doğu maneviyat tarihinin en gü zel ve en heyecanlı olaylarından biridir. Gerek gurbet acısının kararsızlaştırdığı irfan, gerekse bu âlemin konuşma dili olmadığı belli olan siir, siirsel kelimelerin yardımıyla -ki meleklerle üst âlemin hafif kanatlı ve hızlı uçanlarıdır-yine onun Özel isaretiyle (Ema Sezer’in deyişiyle): “Bu, varlık âlemi sahilinde, düşünce dalgalarının çarpışma sesidir.” Yorgun ruhun, bu sürgün yeri nin dilsiz ve bogucu kalesinden uçuşunu kolaylaştırıyor.

21-Bu yüzden sanat, gerçekten uzaklaştıkça “revaçta olan aklın” beğenisinden uzaklaşıyor. Daha büyüleyici, daha güzel bit sekle dönüşüyor. Zira gerçek, boş kafalılık, akıl ise bu yerin yerlisi olmaktır. Sanatın daima gurbet duygusu duy duğu bit yer. Bu ülkenin yerli hâkimi olan aklın fermanını, boynuna geçiriyor. Bu yüzden akılların onun üzerine koydukları kayıtların, sınırlamalarını altına asla girmemistir. Basına mantıktan bir yular geçirmek isteyen herkese karşı, is yan etmiştir ve zinciri koparmıştır.

Hüseyiniye-i Irsad’ın Ilmî ve Dînî Araştırma Dersleri Dizisind

en

DÖRDÜNCÜ DERS

(31/2/135 Cuma Milâdî 1971)

“Sizden, iyiye çağıran,

dogrulugu emreden ve kötülükten

sakindiran bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

Bu sinifin en esasli proramlarından biri, her zamanki arzum olan soruların ortaya atılması, tenkitlerin yapılması ve onları ce vaplandırmaktır. Ama ne yazık ki, şimdiye kadar, bu en esasli programı icra edemedik.

Verdiğim derslerde, isittiklerinizden dolayı zihninizde ce vap verilmesini istediğiniz çok sayıda soru ortaya çıkıyordu. Çogu zaman, düşünceğiniz de direniyordun Bu, sinifin ve dersin hep canlı olmasının isaretidir. Soru ve tenkid yoksa sinifin canlı olmasından emin olunamaz.

Tartışma ve tenkide o kadar değer veriyorum ki, her yerde konum, tartışma ve tenkitten başlıyor, sonra metne varıyor. Bu, o halde metni sorularla süslüyorum, anlamında değildir.

Burada da böyle yapmak istedik, ama olmadı. Bu birkaç se bepten dolayı olmadı; evvela, degerimden daha çok gösterilen ilgi ve lütuf, sınıf mevcudunu tahmin edilenin çok üstüne çıkar di. Bu birikme, dersi soru ve tenkidlerle süsleme fırsatın ortadan kaldırdı. Diğer sebep de sudur, önceki oturumlarda geçen vakit te sırf kendi fikrimi açıklama ve izah etme durumu oldu. Bu da soruların sorulması fırsatını ortadan kaldırmış oldu.

Sınıfların en temel programlarını bütün bunlarla süslemek, hepimizin daima arzusu olmuştur. Bu arzunun ardından, yeni bir yol bulduk. Söyle, her dersten sonra ara verelim. Sonra açık liga kavusmamış meseleleri olan ilim araştırmacıları arkadaşlar, sorularını ve tenkitlerini Hüseyiniye-i İrsad'ın aşağıdaki salonuna tesrif edip söylesinler dinleyelim. Oradaki ortam daha derli toplu ve daha samimidir, fırsat ve hazırlık daha fazladır.

Hanımlar, beyler! Her soruyu sormada serbestsiniz. Ama ben, ortaya koyduğum meseleler konusunda cevap vermekte bağlanmış durumdayım. Burada benim durumum kendiliğinden sizi de bağlamış oluyor. Soru ve cevap, sınıfta ortaya konmuş meselelerin eksenini etrafında dönmüş oluyor.

BESERÎ MEDENİYET DÖNEMİNDE DINLERİN BASLANGICI

Bundan önce ilkel dinlerden bir özet yaptık. İlk dinlerin esasları ve bütün dinlerin ortak esasları üzerinde dine ve su soruya ulaştık: Din nedir?

Cevap veya bazı cevaplar bulduk, bir çeşit tanıma ulaştık.

Meselenin o şekilde ortaya konulması ve sonuçlara ulaşma, benim gücüm dahilindeki bir işti. Ama asla din ile ilgili bütün meseleleri ortaya koydum diye bir iddiada bulunmuyorum. Çünkü bir âlimin, bir fizikçinin, bir kimyacının, bir doktorun meseleyi benim isim olmayan bir tarzda ortaya koyabilecekleri ni biliyorum. Bir kelâmcının veya filozofun benim ihtisasım olmayan bir yöntemle ortaya koyabileceklerini biliyorum. Ama

DINLER TARİHİ

benim isimin sınırlı ortamında ortaya koyduğum özel metod, J yeni bir tez ve mevcut farklı anlayışlar arasında yeni bir anlayıştir. Veya bulunabilecek anlayışlar arasında yeni bir anlayış.

Şimdi ileri kültürlerdeki ve tarihin seçkin toplumlarındaki tekâmül etmiş büyük beserî dinleri incelemeye başlıyoruz.

İlerleme, büyük medeniyet dönemine giriyor. Bu arada din de insanların zihninde daha çok tekâmül ediyor. Din kavramı etrafında gelişen hisler, kavrayışlar tekâmül ettikçe insanlık tar-hinin büyük ve canlı dinleri de şekillenip belirliyor.

ÇİN VE HİNT DİNLERİ

Kendine özgü en eski ve en derin dinî düşüncelere sahip olan Çin'den başlıyoruz. Çin, Hind'in kenarında dinî duyguyla dopdolu eski kaynaklardan biridir. Hind, beserî dinlerin müze sidiir. Bütün tarih boyunca en seçkin irfani duygunun kökü Hint'tedir. Bütün dinlerde, hatta bugünkü materyalist Avrupa ideolojileri ve ekolleri üzerinde bile derin bir etki bırakmıştır. Bugünkü batıda yeni neslin ve genç ruhun isyanında Hint irfani duygusuna yöneliş çok kuvvetlidir.

Çin, Hind'i tanımak için bir giristir. Hind'i tanımak, sadece insandaki din duygusunu tanımak değildir, aynı zamanda belki ilk ve en eski beserî dinî kültürün sermayesini tanımadır.

Hind'in -bütün tarih boyunca-en büyük risâleri bütün toplumlara, medeniyetlere, kültürlere ve sanatlara irfani duyguyu saçmış ve yaymış olmasıdır. Şimdi de Hintli düşünce, parlak dinî zekânın dogusu halindedir. Hind'i tanımak, aynı zamanda Hicrî ikinci ve üçüncü asırlardan sonra, özellikle bes, altı ve yedinci asırlarda siddetle Hint kültüründen beslenen, büyük Islâm kültür ve medeniyetini tanımak için bir giristir. Usulen Islâm irfan ve tasavvufu adı verilen şey -burada maksat Islâm dini değil, belki sözkonusu olan maksat Islâmî medeniyet, tarih ve kültürüdür. -Ortaçağda, yani Islâmî medeniyet ve kültürünün büyüklük ve parlaklık döneminde gözle görülür bir şekilde

irfanî Hint kültürü ve ruhunun siddetli etkisi altındadır. Hint kültür ve medeniyeti de dolaylı veya dolaysız olarak Islâm kül türünden etkilenmiştir.

Medeniyet döneminde bütün beserî dinler, medeniyetler, kültürJer, genel olarak insanın maneviyat ve kültür ruhu, meselelere karşı tavrı ve görüşü, iki şekle bölünebilir. Birbirleriyle çok sayıda ortak yönü olan iki şekil. Ama daima ikisini birbirinden ayıran belirgin özellikler olmuştur. Bugün bile kültürlerin, sanatların, felsefî ve sosyal fikirlerin birbirinden farklı olmaları na ve ihtilaflarına rağmen bu ortak ve aynı zamanda aynı yön belirgindir.

Günümüz Avrupasındaki beserî ilimler topluluğunun re vaçtaki konularından birisi bu kutbun görüşünün diğer kutub-tan farklı oluşudur. Kültürlerin, medeniyetlerin, sanatların, düzenlerin, dogulu ve batili diye iki esasa dayandırılacak bölü müdür.

Medeniyetleri, kültürleri, dinleri, sosyal ve hukukî düzenle ri dogulu ve batili diye ikiye ayırıyorlar. Bu hep ruhun zuhuru dur ve insan görüşünün tecellisidir. Bu nedenle “dogulu ruh ve görüş”, ”batili ruh ve görüş” demek gerekir.

Dikkatli bir tarzda, batili ruh ve görüş dedigimiz zaman, kavram olarak maksat Yunan kültürü, mitolojisi, sosyal düzen leri, dinleri ve sanatıdır. Sonra da onun mirasçisi olan Roma’dır.

Batili Ruh ve Görüş

Yunan M.Ö. besinci asırda çok seçkin bir felsefe, sosyal kül tür, medeniyete ve sanata sahiptir. (Yunan kültür, medeniyet ve sanatı) batı dünyasının kültürlerinin, dinlerinin ve ilimlerinin anasıdır. Büyük ölçüde, dogu da isin içinde olmuştur. M.Ö- 5., 4. ve 3. asırlarda zirveye ulaşan bu Yunan kültür ve medeniyeti, Sokrat, Eflâtun, Aristo, Fizyokratlar ile Yunanlı parlak zekâ, kudret ve gücünün zirvesine eristikten sonra aşağı düşüyor. Bu yük Roma İmparatorlugunu’nun sosyal kudretinin cazibesine kapılıyor.

DINLER TARİHİ

Yunan toplumu, Roma İmparatorluğu'nda çöktü. Fakat Yunan düşünce ve kültürü, Roma kültür ve düşüncesini olusturdu. Roma, Yunan'ın varisi, Yunan'ın kültürel ve manevî rolünün, etkinliğinin devam ettiricisi oluyor.

Roma, Yunan düşünce ve kültürüyle zirveye çıkıyor. O yükselişin zirvesinden sonra, yokus aşağı iniste barbarların saldırganlığı ile dağılır. O zaman -dogulu bir din olan-Hristiyanlık, onu zapt ediyor ve Ortaçağ başlıyor.

Avrupa'nın Ortaçağ'ı Miladî 4. ve 5-asırlarda başlıyor ve Miladî 15. asra kadar devam ediyor. Yani bin yıl. Bu devir dogulu kültür ve sanatın hakimiyet devridir. Dogunun Hristiyanlığı günde ayakta kalmış ve batıyı zaptetmiştir. Yunanlı, Romalı ruh ve kültürü -yani batılı ruh ve kültürü-durdurmuştur.

Rönesans'ın başlangıcı Ortaçağ'ın sonudur. Miladî 15 ve 16. asırlarda başlayan bu hareketin hedefi Eski Yunan ve Roma dönemine dönüştür. Yani dogu kültürünün hakim olduğu dönem ortadan kaldırmaktır. Batmış ve ölmüş batı ruhunu tekrar ele almak ve ihya etmektir. Bugünkü batının, Eski Yunan ve Roma'nın altın dönemine, yani eski batıya bağlanmasıdır.

O halde Rönesans'ın ismi “sarkizdelik” ile mücadeledir. Orta çağ'ın üzerini kapamak, -dogunun batıya hakim olduğu dönem-ve bugünkü batı ile Müaftan önceki eski batıyı birleştirmektir. Rönesans zafere ulaşıyor. 15 ve 16. asırlarda -özellikle 17. asırda-eski kurumların temeli. Yunan ve Roma ruhu üzerinde Avrupa'lı görüşe göre şekilleniyor.

Dogu kültürünün hakimiyeti ile durmuş olan Yunan, Roma kültür ve ruhu, bir defa daha Rönesans ile harekete geçiyor. Avrupa'nın son üç asrı, Yunan ve Roma'nın altın döneminin zirveyle birleşiyor.

Böylece batılı görüş: Milattan önceki Yunan görüşü, Eski Roma, Rönesans'tan bugüne kadar tiki ve bugünkü Avrupa görüşüdür.

Dogulu Ruh ve Görüş

“Dogulu ruh ve görüş”ü kavramsal ve tarihî anlami ile gö-zönüne almak gerekir. Aydınlar genellikle bu kelimenin tarihî ve kültürel anlami ile cografî anlamını karıştırıyorlar. Sonra da yanlış mahkûm oluyorlar.

Cografya’da dogu, Çin, Hind, Endonezya, Japonya, İran, Ortadoğu, Küçük Asya’dan ibarettir. Tarih ve kültürde dogu, Hind ve Eski Çin’dir.

İran, Arap, Sâmi, Yehûd, Küçük Asya vb. dogu cografyasın-dadır, ama kültürel ve kavramsal anlamıyla dogulu ruhun zuhur yeri degillerdir.

Bizim ve çoğu âlimlerin düşündüklerimizin aksine, islâm dini, usulen Islâm medeniyeti ve kültürü, bütün Sâmi ve Arâmiler dönemindeki Mezopotamya, dinlerinin hepsi, dogulu kalıpları kabul etmediler. Bütün dogulu özelliklere sahip degil lerdir. Belki dikkatle ve mükemmel bir şekilde bakılırsa, Islâm kültür ve medeniyeti, bu bölgenin -İran, Arap, Filistin Misir-tekâmül etmiş ruh ve kültürü olarak isimlendirilebilir.

Bu, batı ile dogu (en özel anlamıyla Hind ve Çin) ve Yunan -Cografî bakımından-ruh ve görüş bakımında, din bakımından -yani dinî yöneliş-yapmış olduğu medeniyetler ve kültürler, da imâ dogulu ve batılı ruhun sarsıntıları altında olmuştur. Öyle ki islâm medeniyeti, Islâm ruhunun Çin ve Hint medeniyetleri malzemesinden oluşan bir bedenle karışması, ona Yunan ve Roma medeniyeti malzemesi ve yararlı işlerinin üflenmesinden ibarettir. Daha açık söylemek gerekirse bizim medeniyet ve kültürel yapımız, yerin bu bölgesinde, tarihin bu döneminde dogu nun -Çin ve Hind-ve batının -Eski Yunan ve Roma-yararlı işleri ve malzemesi ile yapılmış bir binedir. Meselâ, Islâm medeniyetinde tasavuf ve irfan ekolü daha çok doguya ilgi duymuştur. Felsefî kültürümüz, filozoflarımız, bilgelerimiz daha çok Yunan’a ilgi duymuşlardır. Bu gösteriyor ki İranlı ruh, Islâmî ruh ve bizim Islâm’dan önceki görüşümüz, haliyle bu bölgenin bütün kültürleri arasında sarsılıp sallanmışlardır.

DINLER TARİHİ

Bizim ruh ve görüşümüz, revaçta olan bilimsel kavramı ile yüzde yüz dogulu ruh ve görüş değildir. Avrupalıların dogulu kültür, sanat ve ırk konusunda söylediklerini, tamamen dogru lamıyor. Bir fırsat olursa sonra bunların hepsini söyleyeceğim.

BATILI RUH VE KÜLTÜRÜN ÖZELLİKLERİ

1. Kuvvet Asaleti:

Batili ruh, başlangıçtan beri kuvvet asaletin pesindedir. Kuvvetten maksadım, insanın güçlülük ölçüsüdür. Hedeflere ulasma, içgüdülerin iyilesmesi, ihtiyaçların karsılanmasıdır. Ge nel olarak insanın kudret ölçüsü ve tabiata hakimiyetidir.

Yunan kültüründe “kudret” çok canlı bir kelimedir. Ro-ma’da medeniyet, kudrete dayanmaktadır, sembolü kurtur. Bu günkü Avrupa Rönesans’tan beri kuvvet temeline dayanan bü yük bir yapıdan ibarettir. Bu, maddî kuvvet, tabiata hakim olma kuvveti, iktisadî kuvvet, siyasî ve sosyal kuvvettir.

Batıda, teknigin dogudan daha ileri olması, hayatta kudret arayan ruhun tecellilerinden biridir.

Ortaçag Avrupası, dogu ruh ve kültürünün hakimiyetinde olduğundan hakikati istemektedir. Bu, dogu ruhunun özellikle rinden biridir. Rönesans’tan sonraki Avrupa, kudret pesindedir. Bu da batı ruhunun özelHklerindendir. Yeni görüş ve ruhun en seçkin düşünür ve kurucusu Francis Bacon, ilim hakkında su sö zü söylerken batinin kudret isteme ruhunun apaçık ve canlı ör negini sunmakta: “İlim, bütün tarih boyunca hakikati ariyordu; kâinatın sirrini, hayatın sirrim, Allah’ın sirrini ve aski keşfetmek istiyordu, tnsan, ilk mevcut ve son ahnyazısmdan haberdar ol mak ve bilgi edinmek istiyordu. Eşyanın özüne, iç boyutuna yol bulup, dis görünüşlerin ve isaretlerin altındaki eşyanın gerçeği ni ve hakikatini kavramak istiyordu. Ne hakikata ulasti, ne de kendi hayatına. İnsana bir hizmet yapamadi. Bu yüzden, Yunan ilmi kudretinin zirvesinde, bütün insanî dehalariyla, Atina’nin kölelerine ve yalın ayaklarına bir hizmet yapamadi. Ne bir set

yaptı, hatta ne bir kaldıraç. Bilginlerin hepsi günlük hayatla uğraşmak yerine, hakikatin peşinde idiler ve hiç bulamadılar.

“Bugün onun hepsini bırakmanız gerekir. İlimin ve felsefenin daimi sloganı olan “hakikat nedir?”den el çekmeniz gerekir, kudret’i “hakikat”ın yerine geçiriniz, ilmin sloganı “kudret istemek” olsun.

Bugün bütün ilimlerin, kuvvet ve kudret aradıklarını görüyoruz. Mantık, felsefe, fizik, kimya, matematik... hepsi kudret arıyor. Teknik ve sanayiye ulaşıyorlar. Tabiatı başka şekle sokuyorlar. Tabiat kuvvetlerinin, tümünü maddî hayatın hizmetinde görevlendiriyorlar.

Geçmişte eğer Astronomi okuduysalar tabiatın sırrını keşfetmek ve yıldızların insanın alinyazisi üzerindeki etkileri için okurlardı. Kendi inançlarına göre “hakikat”ı elleriyle bulmak istiyorlardı.

Ama bugünkü insan gezegenleri inceliyorsa, uzaya gidiyorsa, bir hakikatin peşinde değildir. İktisadî ve askerî kuvvet icad etme arzusunadır. Usul olarak bugünkü ilmin ruh ve değerini aralıksız olarak hemen hayat için kudret talep etmeye dönüştürmektir. Bu şimdiye kadar tasavvur edilenin aksinedir, iktisadî düzenin dogması yeni bir şey değildir, batı ruhunun özelliklerinden biridir. Bugün daha çok belirmiş ve daha çok kuvvetlenmiştir.

Ama doğuda asla, hiçbir âlim, düşünür ve filozofun sloganı “ilmin kudrete dönüşmesi gerekir” şeklinde olmamıştır. Belki ilmi, daima yüksek ve temiz bir makamda yaşamıştır, kendine (t’zgu bir ruhanî ve manevî takvaya sahip olmuştur. Bu yüzden ilim ve âlim zihinlerimizde henüz maddî hayat ötesi kutsallıkla rini korumaktadır.

Avrupa’da âlim, bir mal ve esyadır. Dikkatli bir şekilde maddî değeri tayin edilebilir. Eger bir bilgin bir fiyatı kabul etmezse bir hakaret tasavvur ettiğinden değildir; belki kıymet ve fiatin miktarını kabul etmediği içindir. Kendisini, belediyenin tayin ettiği fiyattan fazla bulduğu içindir!

Meselâ, Sorbon Üniversitesi, mezun olan öğrencilerini ilân ediyor. Cinslerini, fizik, kimya, atom, sosyoloji, psikoloji hatta felsefe.. Tahsilini bitirenleri müzayedeye arttırmaya koyuyor, tipki model, sistem.. Ve silindirine göre fiyat takdir edilen bir otomobil gibi, bu ilmi bitirenlere fiyat konuluyor! Bir fiyat belir-liyorlar, müşteriler aceleyle geliyor, fiyatlar ilân ediliyor, herkes kendini daha pahalı satın alan yere veya birine satıyor. Eger biri satıamazsa, sebebi degersiz olusudur.

Doguda ve dogulu görüste, kârli olan sey bir deger kazan miyor. Degerin kistasi, fedakârlık ve kârdan vazgeçme ölçü südür.

Kuvvet asaleti, Yunan'da boy gösteriyor, Roma'da zirveye ulasiyor, Rönesansla Francis Bacon kudrete ilmî bir sekil kazan diriyor ve bugünkü Avrupa, kudreti slogan yapıyor. Öyle bir yere ulasiyor ki bugünkü Avrupa'nin hümanisti bile söyle diyor: “Batinin en büyük risâleti insanliga ve dünyadaki medeniyetten mahrum bütün milletlere medeniyet bag isla ma sidir, ‘sömürü’ yeryüzündeki bütün harabe yerlerin güçlü batili eller tarafından mamur edilmesidir. Batinin kudret isteme sloganinin belirmesidir.”

Her yerde -gerek Yunan'da, gerek Roma'da gerekse bugün kü Avrupa'da-konusulan ayni seydir. Bu da batili görüştür.

2. Tabiat Asaleti:

Batili düşüncenin en bariz özelliklerinden birisi de tabiat alâmetleri hakkındaki görüsüdür. Yunanlı ve Romalı tanrılar, daha çok tabiatin yardımcilaridir. Bu tabiat yardımcisi, sonra ya vas yavas insanî bir sahsiyet kazaniyor ve Yunan mitolojisi tan rilarina dönüşüyor.

Eski Yunan'da bir okul seklinde ortaya çıkan ilk felsefe, fiz yokratların felsefesi idi. Bunlar Sokrat, Eflâtun ve Aristo'dan ön ce tabiatin asaletine inanan felsefî ekole mensup kimselerdir.

Yunan fizyokrat filozoflari; tabiat atesten mi, sudan mi ya pilmis konusundan ihtilaf ediyorlardi. Birisi Thales gibi dünyayi

sayılardan biliyor, biri Pisagor gibi dünyayı birkaç unsurdan mütesekkil bir macundan yapılmış olarak kabul ediyor. Biri Lo-ustik ve öğrencisi Epikuros gibi tabiatı atomdan -parçalanmaz küçük zerrelere-yapımcı olarak biliyordu. Ama hepsi, tabiatın esas maddesini arıyorlardı, tabiatın maddî bir unsurdan ya yapılmış olduğu aslına inanıyorlardı. Ama tabiatın maddî olsun da ittifak ediyorlardı.

Bu maddeci fikirlerin arz edilmesine karşı doğu, ruhun ve yaratılışın sırrını bulmanın peşindedir. Tabiatın maddî isaretle rinin peşinde daima bir sır aramaktadır. Bir sırlar topluluğunu veya büyük bir sır aramaktadır.

Bu sebeple tabiatçılık görüşü Yunan'da, Roma'da ve bugün kü Batı'da vardır. Söyle ki Avrupa, Yeniçağ'da tabiat ilimlerinin yayılması için esaslı bir çaba sarfediyordu. Bundan önce ise, Es ki Yunan, ilk defa tabiatı mantıklı bir şekilde inceleme ve tahlil etme fikrindeydi, ilk ve büyük hakikatları arayacağı yerde, tabiatın ilk maddî unsurunu arıyordu.

3. Hayatın Asaleti:

Eğer burjuvazi kültüründeki batılı ruhu araştırırsak, bunun “yaşam dini” olduğunu; hem dindar hem de dine karşı olanlarca -tüm Avrupa m ille ti erince-kabul gördüğünü anlarız. Yani insanın maddî ve tabii içgüdülerinin doyuma ulaştırılması...

Bir apartmanda kalıyordum, dindar, katolik, dinî, irfani ve insanî duyguları kuvvetli bir ailenin komsusu idim. Henüz bir birlerini sevebilen, birbirlerine hizmet eden, birbirleri için şahsî menfaatlarından va .geçebilen, anne, baba, sevimli çocuklar ve kızkardeşle sade bir hayat yaşayan bir aileydi. Böylesi dindar ve sefkatli bir ailenin komsusuydum. Bu ailenin fertleri, kadın, ko casi iki üç yaşlarında iki çocuk ve kadının kız kardeşiydi. Kom sulukları iyiydi. Kadının kız kardeşi, üniversite birinci sınıf öğrencisiydi.p>

Bu aile yazın deniz kıyısında tatil yapmaya çıktılar. Apart manda yalnız kaldım Bir süre sonra bir mektup geldi. Düzenli

ve tertipli bir şekilde tenbih etmişlerdi: Meselâ, 1. madde: Aldı gın herşeyi yerine bırak! 2. madde: Yasayış yöntem ve düzenin de düstûrlar. 3. madde: Kocam bir süre sonra geri gelecek, biz henüz buradayız. Eğer yemeginizi birlikte yerseniz masrafiniz daha az okn\ Dört, bes veya kaçinci madde ise: -Kızkardesim-18-19 yaşlarındaki öğrenci denizde boğuldu. Ne kadar çabala-diysam kurtaramadım. Ölümü bizi üzüntü içinde bıraktı. Ama tatilin sonuna kadar kalacağız; güneş güzel, çocuklar yanmayı seviyor. Asla bu kadar güzel ve güneşli yaz geçirmedi. Allah’a ismarladık.”

Bu mektuptan önce, kızcagızın ölümünü isitmistim. Bütün acım suydı, dönüşlerinden sonra yüzlerine nasıl bakayım, söze nasıl başlayıp, ne söyleyeyim, sorularını nasıl cevaplandırayım ki onları teselli edebileyim? diye düşünüyordum. Evi kızcagız-siz gördükieri zaman tahamül edemezler diye düşünüyordum...

Ben köylü ruhumla bu düşünceleri taşıyordum; kadın -yani genç yasta ölen kızcagızın ablası;- “yemeklerinizi kocamla birlik te yaparsanız masrafiniz daha az olur” diye yazıyordu. Farklılı-gi görüyorsunuz?

Avrupa’dan İran’a -meselâ trenle-geldiginiz zaman, Paris istasyonunda genç bir kadın ve erkeği vedalastıkları anda görü yorsunuz, birbirlerini öpüp ayrılıyorlar. Ayrıldıkları anda ne bu onun ardından bakıyor, ne de o dönüp bana bakıyor. O istasyo nu geçmiş gitmiştir, bu ise trende mesgalelerin pesindedir. İtal ya’da veda anlarında az da olsa birbirlerine gül veriyorlar -en azından gençler arasında veya özel bir zümre ve grup arasında-son vedalaşma anına kadar trenin camı arkasından irtibatlar sü rüyor, hareket edince bitiyor. Doğu Avrupa ülkelerine ulaştığı miz zaman, vedalaşma anları bazen yarı ağlamaklı sahnelerle süsleniyor.

Sonra İstanbul yakınlarına ulaşıyoruz. Kısa süren durma anında ağlama, inleme, gözyası ve gülme ile karışmış gürültülü sesler, feryatlar dikkatimi çekiyor. Tren birini mi ezdi? diye dü şünüyorum, soruyorum, diyorlar ki: “Hayır, birşey yok. Bunlar yazın yalnız mevsimlik iş için Yunanistan’a giden Türk işçileri;

şimdi geri dönüyorlar, arkadaşları, komsuları, aileleri onları karşılamaya gelmişler. Ama beklemek için sabırsızlanmayanların-da, İstanbul'dan veya daha uzaktan yedi sekiz saatlik yoldan buraya gelmişler arkadaşlarını daha erken görmek istemişler.”

Dogulu ruhtur, bu kadar şiddetli sevgi ve şefkat. Bu kadar güçlü ask. Dogunun şefkati ve muhabbet duygusu hakkında sahip olduğum en etkili tasvir, Yugoslavya ile Türkiye arasındaki tren yolculuğunda zihnimde kalan tasvirdir.

Orada -50-55 yaşlarında-yaslı yolcular gördüm. Yol arkadaşı sordum: “Yolcular niçin genelde yaslı?” dedim.

Dedi ki: “Bunlar iş arayan Türk erkekleridir. Yapabilecekleri hangi iş olursa olsun Dogu ve Batı Avrupa'ya gitmişler; bütün gençliklerini amelelik, hamallık; üzüm dermek; cafelerde, restorantlarda çalışmakla, kısacası ellerine gelen her işi yapmakla geçirmişler. Şimdi, emekli olmuşlar veya işleri bitmiş, vatanları na geri dönüyorlar. Eğer evlerimizde yaşamak için bir yer bulamazsak bile, hiç olmazsa orada ölmek için bir yer bulalım, diyorlar.”

Görürsünüz, kırk yaşından sonra evine geri dönüyor ki kendi toprağında ebedî uyku için bir yer bulsun. Adeta bu, bütün hayat ve işinin hedefiymiş gibi: Memlekete geri dönüş, acı ve sevgi duygusunun kendisini doldurduğu yerde ölmek. Bu dogulu merhametli ruhtur, o ise batili hesapçı ruhtur.

Batili ruhun şekil almasında, hiç şüphesiz iktisadî düzen etme olmuştur; ama tek etken bu değildir, insani ruh ve şefkatler, hesapçı aklî tahlillerle ve hesaplarla incelenemez; öyle inceledi mi ruh ölür. Ruh gül gibidir. Eğer gülü susuz bırakırsak, parmaklarla yapraklarını sayarsak, enini ve boyunu ölçersek, gülü kaybederiz. Zira ellerimiz onu soldurmuş olur, bütün o güzellik yok olmuş olur. Onu o temiz, bütün, kutsal haliyle bırakmak gerekir. Çoğu insanî duygular ve anlamla süslenmiş hayvanlar da bu çeşittendir.

Batili düşüncenin aslı, hayat asaletidir. Çünkü çeşitli boyutları onun ruhunu son derece iyi yaşamaya vakfettirmiş.

Seksen, doksan yaşlarında yaslı bir kadın taniyordum. He nüz kız (bakire) idi. Orta sınıf hayatı, cinsel özgürlükler, fevkâlede ümitler, arzular ve diğer sebepler sonucu evlenme mek ve yaslı bir kız olarak kalmak zorunda bırakmıştır. Bazı adamlar vardır, cinsel heves ve heyecan zamanını geçiriyorlar ve unutuluyorlar; ikinci ve üçüncü nesilleri de olmadıgından yalnız kalıyorlar. Saatlerce pencere kenarında oturuyorlar ve an lamsız şekilde ufka bakıyorlar. Bu bekleyen, ümitsiz, intizarsız, üzüntülü yaşlıların pencere çerçevesi gerisindeki yüzleri, Avru pa’da görülen en acikli tasvirlerdendir. Bunların maddî hayatı temin edilmiştir. Ama ruhsal açıdan hayatları korkunçtur. Onun da bütün Avrupalı yaşlılar gibi bir durumu vardır.

Yaslı kadın bakkal idi. Tek dostu ise veremli bir köpekti. Kulagi tirmalayıcı, salyalı Öksürüklerini, eve peynir veya kay mak götürdüğümüz zaman ısıtıyorduk. Bir gün köpegi göreme dim sordum. Yaslı kadın bir ah çekip: “Artık köpegim de yok, öldü ve ben yalnız kaldım,” dedi.

Görüyoruz ki emekli bir hanım, tam bir refah içinde, maddî yasantısı temin edilmiş, tek basma, ve kimsesiz. O zaman yakın lık duyduğu, konuşabileceği siir söyleyebileceği, birlikte oturma cagı, kalan tek şeyi bir köpek mezarıdır.

Yaslı kadın bir süre sonra köpeğin çukurunu kapatmaya ve süslemeye başladı, sürekli -onun dertli ayrılığını tekrarlayacak-bir siir bulup, köpeğin mezar tasma yazmak için, siir kitapları nin sayfalarını karıştırıyordu-Yıllarca birlikte yaşamış bu yaslı kadını, sadece bu hayvan anlamış! Ama şimdi, yaslı kadın için sadece bir mezar kalıyor. Bir köpeğin mezarı. Tanıdığı, muhata bi, yakını, akrabası komsusu olmuş ulun bir köpeğin mezarı. Mezarın kenarında oturuyor, ölümü bekliyor. Yalnızlık meselesi budur.

O halde hayatın asaleti, insan ruhunun bütün tecellilerinin, günlük hayat için gerekli olan şeylerin teminine münhasır kılın masıdır.

Fransızların sözüyle; hayatın zevkidir.

4. Düzen (Intizam):

Intizam, teknik ve sosyal ilerlemenin gerekli boyutlarından biridir. Gelismis batı teknokrasi ve bürokrasisi, intizamin sonu cudur. Batili ruhun bagimsiz ve belirgin görünümlelerinden biridir.

Batili, baslangıçtan beri, kaç şey görüyorsa onları düzenli dizmeyi düşünüyor. En küçük meselelerde bile bu düzenliliği arama özelliği açıkça gözlenir.

Avrupa'nın en büyük ve en ciddi işlerinden birisi -özellikle İtalyan, Fransız ve İngilizlerin-kahvaltı ve öğle yemeği masalarını düzenlemeleridir. Hatta tek başına olsalar ve tek kişilik sofraları hazırlasalar bile. Avrupa'nın sofrası teskilatı, bir bakanlık gibi teskilata sahiptir. Evini o kadar tertipli ve düzenli diyor ki, en küçük bir şeyin yerinin değişmesiyle, bir tahtanın üzerinde iz olmasıyla, birinin geldiğini veya gittiğini anlıyor.

5. Faydalanmak veya Tüketim Asaleti:

Tüketim asaleti, hayat asaletinin bir boyutudur. Hayatın asaleti, felsefî bir meseledir. Faydalanmak ve tüketim asaleti ise iktisadî bir meseledir. Derli toplu yemek yemek, güzellik bir zevk için inanmak ruhsal bir mesele olup, mümkün oldukça daha fazla faydalanmaya ve insanî etkinliğe dayanmaktadır.

Daha çok tüketim ve daha çok faydalanmak için dogulu da çaba gösteriyor, kaygı duyuyor, lâkin bunu hastalık olarak biliyor ve kendi hastalığını hissediyor. Ama batili, "faydalanmaya" ve "tüketime" asalet vermekle etkinliğini, mesajını ilan ediyor ve temel felsefesini tarif ediyor.

"Faydalanmanın asaleti" -eskiden-"tüketim asaleti" veya "tüketim asaleti felsefesi" bugünkü sosyoloji ve iktisadın dilinde yeryüzüne -batili için-bir cennet görünümü bağışlamıştır. Burjuvazinin ve batili ticarî kültürün, temel sloganı olmuştur.

"Yeryüzünde" cennet fikri, bu batili ruhun zuhuru, batili ticarî kültürün, burjuvazinin temel sloganıdır. Bu yüzden batili

“daha çok tüketme” ve “daha çok maddi faydalanma”yı insanî, felsefî ve ahlâkî asalete tercih etmiştir.

6. Herseyin Akilci Tahliline Yönelis:

Batili, baslangıçta tabiatı tanımak istiyor. Onun kökünü di sari çekmek ve hallaç pamuğu gibi atmak istiyor. İnsani, ruhu, ahlâki, mukaddesati, yaratılışın sırlarını ve böylece Allah’ı tahlil etmek, incelemek istiyor; sebebi bilmek istiyor; asıl ve kökeni ta nimak istiyor. Çözümlemek ve tahlil etmek istiyor.

Ama dogulu herseye ve her meselenin üzerine bir müphemlik perdesi çekiyor veya özlü ve sade şekilde birakıyor. Batı lı görüs, özellikle Yunanlı görüs, her meseleyi -ruhsal meseleleri bile-tipki maddî isler gibi tahlil etmek istiyor.

Söyle ki: meselâ İran bile siirde en yüksek yerlere ulaşmış tır, ama “edebiyat tarihi”nde ve “edebî tenkitte bir dayanaga sa hip degildir. Siirimiz var, ama siirin tarifi yok. Buna karsilik Yu na M.O. dördüncü ve üçüncü asırlarda siire kelimenin gerçek anlamıyla sahip degildi; ama onlarda siirin en dikkatli tarifi, gruplandırılması, tahlil ve çözümlemesi vardı. Aristo’nun “Siir Teknigi” kitabı ikibinikiyüz ikibinüçyüz veya ikibindörtüyüz sene boyunca trajedi, komedi ve siir sanatının temel kaynagi olmuş tur. Su anda bile temel kaynak. Ama en büyük siirleri yaratmış olan bizleT, siirin tam bir tarifine sahip degiliz. Eger bir tarif yapmissak bile, sanki tekrar siir yazmaya oturmuş gibi tarif ya piyoruz. Meselâ, Melikü’s-Suara Behar, siirin tarifinde söyle di yor: “Siir nedir? Akil deryasından bir murattır, güzelliştir, süp heyle karisik ezelî esrardan bir isarettir. Sair; güçlü, meshur ve siirin “ümit” kardesidir.” Diger bir tarif daha veriyor; bu en gü zel Çağdas siirlerden biridir, ama siirin tarifi degildir. Siiri bir kusa benzetiyor, sabahleyin bos kuTSak ile yuvadan uçuyor; da ga, ovaya, çöle, harmana, suyun kenarina ve bir bagin içine ko nuyor, bir tane kopariyor ve kursagini dolduruyor ve yavrusu için götürüyor. Sair, zayıf bir ihtiyari, ümitsiz bir fakiri, viran ol mus bir evi, ufku, nehri, gülü vb. gönnekle ilham aliyor, içinde bir kivilcim parlıyor, isik saçıyor. Eve geldiginde kivilcimi alev-DINLER TARİHİ

lendiriyor, yangına çeviriyor ve kelimeler seklinde kâgida dö küyor ki bir kalbi yaksın veya bir beyni isyan ettirsin...

Yunanlı beyin, mantikî bir beynidir. Hatta ahlâki bile mate matik gibi tasnif ediyor, ayiriyor. Eflâtun diyor ki: “Ahlak; vücu dun çeşitli kuvvetlerinin ve içgüdülerin itidalinden Ibarettir. Muhalif, isyancı nefsin sağlam kalması için, kan, mide salgısı, safra ve balgamin uyumlu olmaları gerekir. Ahlâk; kin, intikam, sevgi, tecessüs, ilim isteme, kuvvetli olmayı isteme vs. içgüdüle rin ilimli ve sakın olmalarını korumalarıdır.”

Görüyorsunuz ki dogulu için, büyük, acaip, gizli, esraren giz olan ve Allah’ın özelliklerinin insanda zuhur etmesi olarak gördüğü tabiat ötesi bir kök taşıyan ahlaki, batili, ilmî ve mantikî bir görüsle inceliyor. Dikkatli bir ilmî ve aklî tahlil ediyor.

“Selon” dogu felsefesinin esrarından olan ve tarif edilmesi mümkün olmayan “saade’i, batili bir görüslle sade bir şekilde tarif ediyor: Saadet, vücut güzelliğı, beden sağlamlığı, hastalık tan uzak olmak, rahat hayat ve çocuklar açısından murada er mekten ibarettir. Böyle gördüğün herkeste bil ki senin istediğın sey var, yani saadet (mutluluk) var.”

Pisagor diyor ki: “Bütün varlık âlemi düzenden; düzen ise sayıdan ibarettir. Müzik de sayılardan yapılmıştır. Tabiat, dag ve çöl de sayılardan yapılmıştır. Sonra bütün sayılar da ‘bir’den yaratılmıştır.”

Batinin bütün meseleleri, akilci ve mantikî bir şekilde tahlil ettiğini görüyoruz. Bu, bir taraftan insana yardım ediyor; zahi ren tabiat kanunlarını ve işaretlerini tanıyor -bu tanıma sebebiyle biz dogululardan daha ilerlemiş durumdadır-bir taraftan da insani bir düzeyde bırakıyor, o hissedilen şeylerin tarafına doğru uçuşmasını engelliyor, âciz kılıyor.

7. Toplum Asaleti:

Batıda tanrılar, şehrin (Çite) bekçisidir. Asıl olan “sehir”dir, “Mabet” ise fer’i olandır. Yani dogunun aksinedir. Doguda sehir

mabedin etrafında inşa ediliyor, batıda ise mabet şehrin bir kenarında kalıp muhafızlık yapıyor.

Doguda hiçbir şehirde, maddî meselelerin temelleri üzerine de kurulmuyor. Belki bir yere şehir kurulmasının sebebi, bir efsane ve dinî meseleler oluyor.

Meselâ, bu şehirde “Süleyman peygamber” gömülüdür, o şehirde “Adem peygamber” gömülüdür. Diğer bir imamin yolu üzerindedir.

Meshed yakınlarında sıfali bir maden suyu var, her taraftan hastaları -özellikle cilt hastalarını- kendine çekiyor. Üçyüz yıl önce bu suyun üzerinde üstü kapalı bir salon yapmışlar, insan hayret ediyor. Çünkü maden sularının bu kadar ilerlemesine rağmen, diğerleri niçin bundan mahrum kalmışlar? Salon oldukça temiz ve düzenli, bütün bu temizlik o banyolar, yasayış tarzı daha çok hayret verici. Salonun yapılmasının ve temiz tutulmasının sebebi araştırılınca, konu açıklığa kavuşuyor.

Halk suya gitmiş ve cilt hastalıkları, bu su ile şifa bulmuş. Maden suyunun bu iyileştirici kuvveti ve özelliği, dogulu görüşte maddî bir sebep bulamamıştır. Belki hissedilenlerin ve akıl yürütmenin ötesinde bir açıklama bulmuştur.

Diyorlar ki: “Hz. Ali (a.s.), Muaviye ile yaptığı savaşta bura dan, Meshed yakınlarından geçmiştir. Yakıcı güneş, şehadet yolunda alman çok sayıda yaraların kan kaybının şiddetlenmesine sebep olmuştur. Yaraları bağlamak için ne birşey vardı ne de bir ilaç. Sonra Hz. Ali (a.s.) kılıçla bir taş parçasına vuruyor, taş ya nlıyor ve su fiskiriyor. O zaman: “bütün Sıffin yaralılarını ‘Sahan Kaplıcasında’ yıkayınız!” diye emrediliyor. Yıkadılar ve yaralar dan bir eser kalmadı. “Sahan Kaplıcasının bu sıfali etkisi o zaman kalmadı. Bu kutsallık yönü halkı önce kendilerini yi kamaya, kir ve pislikten temizlemeye, ondan sonra sıfali kutsal suya gitmelerine teşvik ediyor.” Üçyüz yıllık güzel ve temiz salının yapılmasının sebebi de bu kutsallıktır.

Doguda her şehrin böyle bir açıklaması vardır. Belh’te bir tepe var, bazılarının inancına göre Hz. Süleyman, bir grubun inancına göre Zerdüşt, diğer bir inanca göre de Hz. İbrahim Ha—

lil OTada gömülü. Bu, dünyadaki mümtaz şahsiyetlerin Belh'e gelip ev yapmalarına, Süleyman peygamberin Zerdüst'ün veya hangi kutsal şahsiyet ise, kabrinin kenarında olmalarına sebep olmuştur.

Dogudaki her şehir, madde ötesi böyle bir kökene sahiptir-Ama batıda asalet toplumdandır ve maddî hayatın esasına da yanır. Sehrin kendisi kutsallığa sahiptir, mabet şehre tâbidir, se hir mabete değil.

Fransız komedi yazarlarından biri şöyle diyor: Yunan ve Roma tanrıları ve dinleri özel bir duruma sahip idi. Halk kitlesi Hristiyanlıktan önceki çok sayıda dinleri kabul ediyordu. Ama filozoflar hiçbirini kabul etmiyorlardı, hekimler bütün dinleri çi karci ve karci olarak kabul ediyorlardı.

Tanrılar hep Yunan şehirlerinin belediye başkanlarıdır. İran'da Zerdüst'ten önce olan Mehr atesi, ilâhî atestir, Ahuramazda'nın atesidir. Roma'ya gittiğinde -Hristiyanlıktan önce-Roma atesi oluyor, Roma toplumunun kudret, azamet, parlaklık ve medeniyet kaynağı oluyor.

Mehr atesinin ilâhî sekilden düşüğe ugradığını, toplumsal seklide ortaya çıktığını görüyoruz. Durkheim'in: "Din, toplum kudretinin ve toplum ruhunun zuhurudur" diyen sözü, Yunan dinlerinde çok müsahhastir, ama dogu dinlerinde ise tamamen yanlistir.

Doguda asalet sahibi olan ferttir; batıda toplumdur. Hitler Almanyası, "bütün Almanlar Germen ruhuna fedadır" diyor. Böyle bir toplumdur, böyle ahmakça ve cinnetle karışık bir slo gan kalıyor. (Germen ruhunun Alman fertlerin içinde olduğunu düşünemiyor. Güya Hitler'in babasının ruhu o kadar değerli ki baki kalıyor.) Bu bir düşünce tarzının mübalagasi ve batili fikrin boyutlarının bir parçasıdır. Bütün fertlerin kurban edilmesini gerektirecek kadar değer kazanmış bir toplum asaleti.

8. Egosantrizm:

"Ego" "kendi"; "center" ise "merkez" anlamına gelir, "izm" ise ekol veya Ideolojinin son ekidir. Binâenaleyh egosantrizm (cgocentrism), kendini her şeyin merkezi olarak görme eğilimi

anlamına gelir. M.Ö. besinci asırda Eski Yunan'dan bugünkü Avrupa'ya kadar bu, batili düşüncenin eksenini olmuştur. Hâlâ da böyledir.

Yunan'da egosantrizim -kendini bütün evrenin merkezi olarak görme eğilimi-söyleydi: Sofistler diyorlardı ki: "Dünyada gerçeğin ne olduğu belli değildir. Hakkı ve batili değerlendirmek için bir ölçüye ve delile sahip değiliz. O halde neyi batıl görüyorsak batıldır, neye hak diyorsak haktır." Allah'ı bütün evrenin merkezi gören doğu düşüncesine karşı, insani evrenin merkezi gören batı düşüncesi, bundan (sofizmden) kaynaklanmaktadır.

Doğu'nun "Allah'ı merkez gören" düşüncesinde insan bu yük ezelî bir kutba tâbidir, bu Allah'tır. Ama Yunan düşüncesinde de insan temel kutuptur, tanrılar ve bütün varlık onun etrafında dönüyor.

Roma'da "İnsanın eksen oluşu", "Roma'nın merkez oluşu" şeklinde ortaya çıkıyor. "Roma" insanın yerine geçiyor. Dünya'nın merkezi ve eksenini -kabul ettikleri-insanın yerine Roma evrensel bir merkezîyet kazanıyor. Bu durum, bütün değerleri Roma'nın değerlerinin tayin etmesi gerektiğini ilân ediyor.

Bunlar Roma kültüründe tam olarak belli olan konulardır: Roma, dünyada kudretlerin kudretidir. Roma bu kudret tahtını gösterir. Roma, kuvvetinin faydasını ve kârını temin eden haktır. Bugün bile insanperestlik döneminde demokrasi, liberalizm, hatta Avrupalı sosyalistlerin düşünce tarzlarında egosantrizim ve kendini evrenin merkezi görme düşüncesi yine vardır. Ama bu Egosantrizim iki şekildedir. Birisi, Rönesans'tan daha kuvvetli olan Almanya'nın ve Alman irfanının eksenini olan Nasyonalizm'dir. Nasyonalizm, sonra Fasizm ve Sovyetizm şeklinde ortaya çıkıyor. Her ikisi de Nasyonalizm'in sonucudur; şiddetli ve sınırsız bir milliyetçiliktir. Çünkü Fasizm bir çeşit cinnet de recesinde asiriliktir ve cahilcedir. Bu şekildeki Egosantrizim'de "ego"nun yerine "millet" oturmuştur. Kendi egosancılık (ben içincilik) millet egosancılık (millet içincilik) olmuştur.

Fasizm, propogandasında söyle diyordu: Felsefede, teknik te, ilimde, dinde ve ahlâkta hakikat, Almanya'nın faydasına olandır, batıl ise Almanya'nın zararına olandır.

Güzel bir piyes olan ve Farsça'ya da tercüme edilmiş olan Adaleti icra"da, piyesin esas oyunculari üç saniktir. Biri marksist, biri yahudi, üçüncüsü ise bir Alman fasistidir. Her üçü bir birinden sıkâyetçidir ve adliyeye basvurmuşlardır. Hakim diyor ki: "Dosyayı dikkatle inceledim. Alman fasistinin haklı olduğu nu biliyorum, hatta o, diğer iki kişiyi dolandırmış oisa bile, ama problem su, o ikisi arasında hangisini mahkûm edeceğimi bile miyorum."

Bu problemi halletmek için hakim devletten yardım istiyor. Devletin adliyeye cevabi sudur: "Her ikisini mahkûm ediniz." Hukukî meselelerin bile millet eksenini modeline göre tayin edilmesini görüyoruz. Diğer Avrupa ülkelerinde durum tam olarak böyle değildir; bundan biraz daha zayıftır; ama temel budur. İn gilizlere bakınız; İngiltere'de adalet, saygı, edep, bağışlama ör negidirler; dışarıda ise yırtıcı, vahşiliğin, barbarlığın ve pisliğin örneğidirler.

İslâm'ın övünülecek yönlerinden birisi de sudur: Bütün ırklar ve bütün dinî azınlıklar İslâm'ın olduğu yerlerde rahatça yaşıyorlardır. Bütün insan haklarından faydalanıyorlardı. Ama bugünkü Avrupa'da kiliselerin bir kenara bırakılmış olmasının üzerinden 300 yıl geçmiş olmasına rağmen, henüz zencilere res toranlarda servis yapılmıyor, bütün Avrupa'da hatta Fransa'da Avrupalılar'ın dinleri dışındaki dinlere, resmî olmayan milletlere ve azınlıklara karşı baskı vardır. Bu baskı gittikçe de ağırlaşmakta ve şiddetlenmektedir. Bu durum, hep problem, kin, nefret ve ırkçı düşmanlıklar ortaya çıkarmıştır. Bu Avrupa ülkelerinde az sayıda bulunan Müslümanlar da gittikçe güçlerini kaybediyorlar.

Mesîh, Avrupalı bir görüşünese sahip; Meryem "Tuği"li bir hanım seklindedir. Halbuki Filistinli bir kadındır, oğlu da Filistinli bir erkektir. Sonra Avrupalı Mesih, Tanrı seklüne dönüştü-

DINLER TARİHİ

rölüyor, Avrupalı ve Latin bir şahsiyet olarak beliriyor. Aslında kilise, papa ve kardinaller, imparatorlugun, Sezar'm ve Roma senatörlerinin yeni isimleridir.

Mesih'in Avrupalı yapılması itikadi bir tepkidir. Bu tepki nin bir benzerini de Elijah, Amerika'da gösteriyor ve 'İslâm Pey gamberi zencidir' diye ilân ediyor. Beyazların kendisinin dinine ve mezhebine girmesine, inanmasına asla izin vermiyor, onlara sefaat etmiyor—

Kenya Cumhurbaskani Cuma Kiniyâtü -fıkrî, ilmî ve edebî açıdan büyük bir bilgin-dir-yazdığı kitapta söyle diyor: “Asânesiyon gününde (Hazreti isa'nın miracı) Kenya'nın zenci kabileleri beyazların tanrısı Mesih'ten (Avrupalıların yaptıkları tarzda) binlerce heykel yapıyorlar ve atese verip yakıyorlar ki beyazların tanrısı yanmış olsun.”

Bu zencinin deyişi değildir, Mesîh'i tanrı şeklinde ortaya çıkaran ve kendi tanrısı unvanıyla Afrikalıya yükleyen, onu tam olarak batılı ırkçılığın sembolü ve yardımcı yapan Avrupalıdır.

İrkçilik, fasizm ve nasyonalizm sıfatlarıyla 1933, 34 ve 35 yıllarında kuvvet kürsüsüne oturan egosantrizmin diğer bir çeşidi de “Oksidantalizm”dir. Aydınımızın herseyden önce (osi-dantalizmin) vahsetine karşı uyanık olması gerekirken-maale sef böyle değil-Hatta iyi, doğru ve temiz fikirli aydınlarımızı bile aldatıyor.

Oksidantalizm, egosantrizmin bugünkü bir zuhurudur. Anlamı da, baticilik (batiperestlik) dinidir.

Hatta, bugün Avrupalı büyük bilginlerin çoğu bile -ki aynı zamanda büyük hümanistlerdir, bazıları sosyalist ve sosyal adaletçidir-baticılığa, batiperestliğe ve batının asaletine müptelâdır.

“Oksidantalizm” yani baticilik dini; bugünkü dünyada sadece bir medeniyetin olduğuna, bunun da batı medeniyeti olduğuna, diğerlerinin ya batı medeniyetini seçip medenî olmaları gerektiği veya böyle yapmazlarsa vahşi halde kalacaklarına inanmaktadır.

Bu, ilân ettikleri, daima söyledikleri, dünya aydınlarının çoğunun fiilen kabul ettiği bir slogandır. Çoğunun aklına mede—

nîlesmek için, batı medeniyetinin düzenlerini, malzemelerini al mak ve bunları tüketmek dışında başka birşey gelmiyor.

Batinin asaleti âdeta basariya ulaşmış gibi. Bugünkü kültür de belli bazı değerler görüyoruz ki hepsi batili değerlerdi. Spor şampiyonunun seçilmesi, zeka şampiyonunun seçilmesi, insanî yeteneklerde şampiyonunun seçilmesi ve bütün kahramanları ve şampiyonları tayin edici batili değerlerdir. Milletlerin temsil cileri batili kıstaslar dışında kıstaslara, sahip değildi. Bu kıstaslar değişmezdir ve batıda yapılmıştır. İran, Çin, Hind, Türkiye, Asya ve Afrika’da “Güzellik kraliçesi”ni seçiyorlar. Asya seçilen, bütün kültürel ihtilaflara ve yerli özelliklere rağmen batiliya ya rasir kızın bir kopyasıdır. Eger Hintli, Çinli, İranlı, Asyalı, Afri kalı kadın, batili kalıplara uygun değilse, sadece batinin gözün de uygun olmamakla kalmıyor, vatandası da onu uygun gör müyor. Diğer bütün meselelerde de uygunluk ölçüsü böyledir.

“Vensan Munte” isimli bir bilgin bir raporda şöyle yazıyor: “Dünyada Nobeî ödülü kazanmış olan bütün romanlar -siyasî bir yön taşıyanlar, bir telefon emriyle ödül almış olanlar; Nobel ödülü alışı bu nedenle doğal olanlar dışındaki azınlıklar-batili kıstas ve esaslarla daha çok okunmuş olan eserlerdir. Ama batili esaslara uymayan, büyük sanat, şiir, edebî asil şaheserler ise as la Nobel almamıştır. Nobel ödülü almayan bir eser batı tarafın dan teyid edilmeyene kadar, kendi ülkesinde de bir eser değeri ni kazanmıyor.”

Avrupalı olmayan geleneklere taraftar olup asil ve yerli de gerlere inanmayan, eski kalıpcı, irsi değerleri, 600-700 sene önceki görüş ve zevkleri İslâm adıyla korumuş olanlar, bugünkü batinin felsefe, ilim ve teknigini bâtil bilenler, İslâm Peygamberi’nden bin yıl önceki Yunan felsefesini İslâmî biliyorlar. Niçin?

Çünkü İslâmî kitaplar Hicrî dördüncü, besinci asırlarda ya zilmistir, eskidir. Fikirleri de antika oluslarına göre değerlendirir diklerinden ne kadar çok eski ise, o kadar çok değerli biliyorlar.

Sanat, şiir, edebiyat, felsefe, tarih, antropoloji ve ahlâkta ba-‘ih değerleri dikte eden kimseler kabul edilmişlerdir ve bunlar başarılı olmuştur. Kendi yarattığı değerler ve esaslarla yazmak

isteyen, siir söylemek isteyen kimse, felsefe ahlâk ve insan konusunda yerlilerden söz etmek isteyen kimse yenilgiye uğruyor. Tanınmamış kalıyor. Çünkü kıymetli ve asli esaslarla yaratılmış olan bu yeni eseri tartacak, iyi ve kötü yönlerini ortaya koyacak biri yoktur.

Bati, olmuş ve olan herşeye batili bir şekil vermiştir. Bugün külerin değeri, hep batilidir. Tarih, felsefe, din ve ahlâk için bile Avrupalı kökenler buluyorlar!

Meselâ, Zerdüşt M.Ö. altıncı asırda doğmuştur. Musa'nın hareketi ise M.Ö. 1290-1300 yıl öncedir. Yani Mûsâ 3290 veya 3300 yıl önce, Zerdüşt 2600 sene önce, İbrahim ise M.Ö. yani 1970 ila 1980 yıllar; yani yaklaşık 400 yıl önce yaşamıştır.

Ama birden bir yazarımız ve düşünürümüzün Zerdüşt Mî lattan 4000 yıl önce dünyaya gelmiştir diye yazdığını görüyo ruş, yani Âryailer Hz. İsa'nın doğumundan 1400-1500 yıl önce -bundan 3500 yıl önce-İran'a gelmişlerdir. Ve -Zerdüşt dört bin yıl Önce-bir rivayete göre 5000 yıl, diğer bir rivayete göre 6000 yıl, bir diğerine göre 7000 yıl önce dünyaya gelmiştir! Âryâîlerin İran'a gelmesi ve risâletini isitmeleri için arada en az 500 senelik bir boşluk kalıyor!

Simdiki yeni aydınlar, niçin bu tarihî devirlere el uzatıyor lar? Bu, çok iyi açıklanması gerekli bir konudur.

Bati, olan herşeyde, batili bir kök bulmuştur. İlim, felsefe ve sanatı Yunan kaynaklı olarak alıyor. Bütün milletlerin ve ırkların Avrupalı olan o kaynaktan içtiklerini kabul ediyor. Ama batili, din konusunda Yunanlı bir kök yapamamış ve bulamamıştır. İnsanları, putlara, hayvanlara, bitkilere, esyaya tabiat kuvvetlerine tapmaktan kurtarıp tevhide ulaştıran büyük dinler, Yunan'da doğmuştur ve Avrupa'nın iftiharidir diye bir iddiada bulunamamıştır. Zerdüşt için yeni doğum tarihleri uyduruyor, birkaç bin senelik bir farkla söyle diyorlar. “Meselâ, İbrahim'in tevhidi ve Musa'nın dini Âryâî Zerdüşt'ten vücuda gelmiştir, bütün büyük dinlerin babası Âryâî peygamber ve Âryâî ırkidir.” (“Mezdisna ve Onun Fars Edebiyatındaki Etkisi” gibi, Farsça li-DINLER TARİHİ

147

sanlı Müslümanlar tarafından Farsça yazılmış kitaplara dikkat ediniz)

Batinin ve garpzedenin yaptığı yeni hesapla, bütün dinler kendiliğinden Germen ırkına ve Âryâî ırkına dönüyorlar. Bunlar aynı zamanda batı felsefesinin ve ilimlerinin kurucularıdır, (bunların kuruculuğun da Germen ve Âryâî ırkların tekeline ve ruyorlar). Hem de Doğu ahlâk, irfân ve dinlerinin kurucuları oluyorlar, hepsi hatta Buda Lao-Tsu, Konfüçyüs ve Çinli peygamberler de Âryâî olmaya başlıyorlar.

O halde bütün ilimler Cebir'den tutun Geometri, Fizik, Kimya ve Sosyal ilimlere kadar ahlâk, din, irfân ve olan herşey, Atina ve Fransa arasında olan hat üzerinde cereyan ediyor. Doğuda daima duygularda bir müphemlik, hayaller, asılsız şeyler olmuş ve oluyor. Sadece Yunan insandır, Yunan olmayan her kes barbardır, vahsidirO)

Bu Yunan düşünce tarzıdır. Onların tarih kitaplarına baki niz, bizimle onlar arasındaki savaş, Yunanlıların ve barbarların savaşidir, İran ve Yunan savaşı değil. Şimdi de bu tarz düşünce var.

Jean Paul Sartre, Fanon'un (Yeryüzünün Lanetlileri) kitabı'nın önsözünde, Avrupalının üslubu ve alayla yazıyor "Bütün dünya 500 milyon insan -Avrupalılar-ve bir buçuk milyar yerli arasında taksim ediliyor."

Bu, Yunanlı -barbar, dogulu-batılı, yerli-insan, batılı insanın asaleti (bir çeşit kendine tapma, egosantrizm) gibi ayırımlar şimdilerde bile büyük düşünürlerin yakasını bırakmamıştır.

Mesela, Emest Renan gibi bir sosyolog ve hümanist düşünür diyor ki: "Tanrı, kurtuluş için Avrupalıyı akıllı, idareci yaptırmıştır. Onları ise içi yapmıştır ve hızla yeryüzünde çoğaltıyorlar. Zira iş, daha az işverene ve daha çok işçiye ihtiyaç duymaktadır.

"Bu yüzden her yüz Avrupalı'dan senede bir kişi, her yüz doguludan senede altı kişi doğuyor. Biz % 1, onlar ise % 6 çoğalıyor. Binâenaleyh Tanrı veya tabiat onları işçi bir ırk, bizi ise iş veren ve idareci bir ırk yaptırmıştır."

DINLER TARİH

Ve Milletlerin Ruhu’nda: “Caddelerde yanlarından ilgi duymadan geçtiğiniz bu mavi gözlüler, eger Afrika’ya veya Hindistan’a giderlerse en büyük bakanlık teşkilatlarını yönetebilirler. Ama doguda, büyük fikrî, İrfani, ahlâkî şahsiyetler ve za hitler bile, iki memurla bir subeyi idare etmekten âcizdir.” diyor.

Önce Yunan, Atina, sonra Roma, Germen milleti, Fransız, İngiliz ve bütün Avrupa, şimdi de fertte, egosantrizmin oldugu nu görüyoruz.

Ortaçagda papa ile karşı karşıya olan kâfirler, kilisenin kâfir saydıkları ve savaş ilân ettikleri Hristiyanlardır. Ki, her milletin, İncil’i kendi diliyle okuması gerekir, diyorlardı. Halbuki papa, Latince, Tanrı’nın dilidir, diyordu. Ama İncil’in dili İbrani-ce’dir. Fakat Arap ve Filistinli Hristiyanın kendisi bile Latince bilmiyordu. Onların Latince’yi Allah’ın dili olarak kabul etme meleri sebebiyle, Roma dilini Avrupa dilini, batı kültür ve dilini boyunlarına geçirmek istemiyorlardı. Bunun İçin kâfir ilân edil diler. Kilise, onlarla savaşmak için ayağa kalktı.

9. Hümanizm:

(Bu isim Farsça’dan çok tekrarlanıyor. Revaçta olan bir kelimeme, anlamı da çok karışık ve birbirine girmistir. Bu yüzden söylediklerime daha çok dikkat buyurmanızı rica ediyorum.)

Hümanizm, aydınların çoğunu kendine çekmiş bugünün en seçkin ekollerinden biridir. Kendisini insanın asaletine dayalı ekol olarak kabullenir. Sartre’nin Egzistansiyalizmi de kendisi için hümanist bir temele inanıyor.

Eski Yunan’da insanın asaleti açık bir anlama sahip değildir Hümanizm, Tanrı veya tanrılara karşı insana asalet bağışla maktır.

Bütün tarih boyunca konu, hep dünyanın asıl mihverinin Tanrı, tanrılar, veya insan olduğu meselesi olmuştur. Dinler asıl eksen olarak Tanrı’yı alıyorlar. İnsanın değerini Tanrıya veya

22-Rönesans aydınları.

tanrılara olan yakınlığa bağlı görüyorlar. Tanrı'ya itaata, tanrıya veya tanrılara karşı olan riyazete bağlı görüyorlar. O halde dinlerde bütün değerlerin sebepleri, Tanrı veya tanrılardır. Buna Teizm diyorlar.

Ama Hümanizmde, insan asıldır. Kendini tanrının bir kopyası yapmaya ve eğitmeye iüzüm görmüyor. Kendisi değerler den, yücelikten, yaratılardan, güzellikten, iyilikten ibaret bir bütündür.

Humanizm'in, Allah'a karşı insana asalet bağışladığını görüyoruz. İnsan için bağımsız ve belli özelliklere inanıyor.

İnsanın böyle asalet bulması, her yerden önce Yunan düşünçesinde şekillenir ve Batının dinî fikrinin en temel ve en belirgin yönlerinden biridir.

Aslında Yunan'da, insanların tanrılarla ilişkisi kul ve mal, yaratıcı ve yaratık, aşağı ve yukarı, değerli ve değersiz ilişki değildir. Dünyayı zaptetmek ve kendi kaderini değiştirmek için savasan iki dünyevî kudretin ilişkisidir.

Yunan'da tanrılar genel olarak, insanın rakibidirler, insanın kaderini kendi eline geçirmek istiyorlar. İnsanın uyanıklık, götü, bilge sukuruna engel olmak isterler. Çünkü insan kendi bilincine varma düzeyine ulaşırda tanrılarının seviyesine çıkar. Zeus'un kudret ve imparatorluğunu sarsar.

Tanrılar ilâhî atese sahip oldukları için ebedîdirler. Görüş, bilgi ve sukur sahibidirler. Daimî olmaları, dünyanın kaderini ellerinde olması ve tanrılık yeteneğine sahip olmaları nedeniyledir.

Ateş, kudret, aydınlık ve görüşün sembolüdür ve tanrılarının elinde ve tekelindedir. Tanrılarının hepsi insanın yeryüzünde ka ranlık bir varlık perdesi şeklinde yaşaması, bu ilâhî atesten mahrum kalması ve tanrılarının pençesinde esir olması için çaba harcıyorlar. İnsanın kendi kaderinde asla bir etkiye ve değiştirme kuvvetine sahip olmaması için çaba harcıyorlar. Bunların her ikisi tanrılarının egemenliğinde ve tekelindedir.

Yunan kültüründe insan, tanrılarının iradesinden haberdar olup bunun bilincine varınca ve onların iradesinden kurtulmak,

kudret ve kaderi eline geçirmek isteyince tanrılar telaslanmaya başladı.

Yunan kültüründe insan, Tann'ya yaklasma düşüncesinde değildir. Bilâkis tanrılar aleyhinde isyan ile kudreti ele geçirmek ve kendi kaderine hakim olmak istiyor. Suur ve görüğe ulaşip, semavî atesi elde ettikten sonra bunlara ulaşmak istememesi mümkün değildir.

Yunan fikrinde insan, kendisini tanrılarının esaretinden kur tarmak için daima savasıyor. Tanrılar da daima insani kendi egemenlikleri altında tutmak için savasıyorlar. O halde yeryüzü ve gökyüzünün ilişkisi, iki düşman kutbun ilişkisidir, insan ve tanrının ilişkisi, daima savasan iki rakibin ilişkisidir. Biri hakim, olan tanrı. Diğer mahkûm olan insan.

İnsanın asaleti' düşüncesi, buradan doğuyor. İnsanın değeri onun tanrılara yaklaşması ve tanrılarının ona değer vermesinden dolayı değildir. Belki insanın kendisi, ilâhî ates elde etmekle tanrılarının makamına yükselebilir.

O halde insanın hedefi, Zeus'un, Herkül'ün ve diğer tanrılarının kenarında kendisi için bir yer bulmasıdır. Tanrılarının çabası ise ortaya çıkan böyle bir yolu daima insanın yüzüne kapamak ve insanın tanrılarının yüksek kalesine ulaşmasını engellemektir.

İnsan, Prometheus'un yardımıyla semavî atesi elde ediyor, dünyanın yaratıcısı, tanrısı, kendi kaderinin yapıcısı hak ve bâtilin, güzelliğin esası oluyor.

“Egosantrizm”de dedim ki, sofistler kendilerini esas ve delil almakla hak bildikleri şeye hak diyorlardı, red ve tard ettikleri herşeye de bâtil diyorlardı, ister istemez herşey ve herkes varlığını sebebi ve esası olan, onların varlıklarına bağlı oluyordu. Hümanizmde de insanın asıl olarak kararlaştırılması böyle bir sonuç veriyor, hak ve bâtil insanın beğenmesi esası ile anlam kazıyor.

Yunan ve Roma sanat eserlerinin belirgin özelliklerinden birisi heykeltıraşlık ve ressamlıkta çıplaklıktır. Heykeltıraş ve ressamın bütün çabası âdeten en güzel vücutları, çıplaklaştırmak ve elbisesiz teşhir etmektir.

Ama Asur ve Hegamensi’de -Taht-i Cemsid ve Biston’da da görmek mümkündür-genel olarak bütün dogu ressamliği ve heykeltrashgınm özelliklerinden birinin, hayret verici bir örtün me olduğunu görüyoruz. Elbiseler genistir, vücut mümkün ol dugu ölçüde örtünmüştür, hatta çoğu erkeklerin yüzü bile. Bu giyinikliği Ortaçağ eserlerinde de görmek mümkündür. Bu dö nem Dogu düşüncesinin hakim olduğu ve Allah’ın asil sayıldığı zamandır.

Ortaçağ’daki dogulu ve Avrupalı heykeltras, yaratilisi, insa nin yaratilisini, güzelliği, Tann’yi, gökyüzü nurunu, Isa’nın sa gir, kör ve dilsiz sifa veren ve ölüyü diriltten mucizesini göster mek istiyor.

Ama hümanist heykeltras ise, vücut güzelliklerinin tamamı ni gösteren biridir. İnsan onun delili ve esasıdır. O, insani çıplak göstermekle, vücudun güzelliklerini göstermekle, gökteki tanrı larin ve meleklerin güzelliği ile rekabet etmek istiyor.

Ortaçağ’da yapılan azillerin heykellerinde, onların yüz ve beden güzelliğine ilgi gösterilmemistir, onların ruhaniyetine ve dindarlığına ilgi duyulmustur. Ama kilise hükümetinden önce ve rönesanstan soma, çıplak ve üryan heykellerle karsilasiyo ruz. En güzel yüz ve vücutları bakislara tehir etmişlerdir. Çün kü insan herşeyin aslı olmustur, hak ve bâtil, güzellik sadece bu mihenk tasiyla ölçülmektedir.

Bu düşüncede giyim, güzellik eksikliğinin veya çirkinliğin gizlenmesidir. Çıplaklık ise, giyinmeyi gerektiren utanılacak, çirkin birşeyin olmadığının isaretidir. Dogulu ise insani giyindi riyor. Dogulu’da güzelliğin aslı Allah’tır. O, güzelliğin zâtıdır. Onun disındaki herşey, noksan, çirkin ve utanmayı gerektiren dir. Ama batılı hümanist, insani çıplaklastiriyoT; onun disında baska esas tanımiyor; noksanlık ve çirkinlikleri de güzellik ola rak görüyor.

Defalarca söylediğim gibi, Prometheous destanı Yunan ru hunu gösterir: İnsanın yaraticisidir, gökyüzü atesini insana ver mek için tanrılardan çalmıştır. İnsan atese kavusmakla, görüs, suur, bilgi ve uyanıklık kazanmıştır; artık bir daha Zeus’un em rinin altına girmiyor, kendi bağımsızlığını ilân ediyor.

İbrahim! dinlerde, özellikle İslâm dininde ve İslâmî mezheplerde Prometheus, şeytan görünümünde beliriyor. Ama su farkla, Prometheus Yunan’da İnsanın dostudur, insanin azame tinin zuhur ettiği yerdir, şeytan ise insanin düşmanidir; çünkü Yunan düşüncesinde tanrı ve insan rekabet halindedir; burada ise asik ve masuk, âbid ve mabut ilişkisi vardır.

“Prometheus” ve”Şeytan”, her ikisi yasak meyveyi uyanıklık ve haberi insana veriyorlar, ama insanin tanrini rakibi olduğu Yunan düşüncesinde Prometheus bir kahraman çehresi kazanıyor. -İnsanın Allah’ın kulu, ibâdet edicisi ve asığı olduğu-İslâm’da ise şeytan insanin düşmanidir. Bu hümanizmin,²³ gök yüzünün, tabiat ötesinin ve ölümden sonraki hayatın asaletine karşı insanin asaletine inanan bir düşünce tarzıdır. Maneviyata karşı maddiyatin, “olan şeyin” “olması gereken şeye” karşı maddiyatin, “olan şeyin” olması gereken şeye” karşı asaletidir. Tabiat güzelliğine karşı, insan güzelliğinin asaletidir. Veya ruh güzelliklerinin tabiat ötesine karşı asaletidir. Bunların hepsi, din, felsefe, hem de sosyal hayatı yansıtmaktadır.

Dine su şekilde yansimistir: Doğulu tanrılar -Hatta sirk dö nemindeki küçük tanrılar-yüce bir seçkinliğe madde ve insan ötesi bir yüceliğe sahiptir. Tevhid döneminde, muvahhidî din anlayışında Allah, mutlak oluyor. Mutlak güzellik, mutlak mü kemmellik, mutlak kudret ve hakimiyet, mutlak ask ve sevgi; in sanin tasavvur ve hayaline gelecek olan herseyden uzak ve mü cerret oluyor.

Bu yüzden en güzel anlamini, su İslâmî sloganda buluyor: “Allahu Ekber!” su açık anlatımla karşılaşıyoruz; “Allah en bü yüktür, vasıflandırmayla ortaya çıkandan daha büyüktür.” Yani, asla bir metod, bir sıfat ve bir niteliği zihinde Allah’a isnâd et memek gerekir. Çünkü böyle yaparsak Allah’i onda sınırlamış olurmu?.. İlkel Dogu dinlerinde de yücelik ve en üstün kutsallık; tanrının, yerden, tabiattan ve maddeden olan uzaklığı, mesafesi kolaylıkla anlaşılabılır.

23-Hümanizm (insanın asaleti).

Ama Yunanistan'da mitoloji tanrıları insandır; insanla aynı sıfatlara sahiptirler, hakirler: Meselâ, Zeus'un 9 kızı vardır. Her biri dokuz çeşit sanattan birinin (siir, musikî, resim, hey-keltraslık vb.) zühur kaynağı ve yardımcıdır, daima dağın üzerine; oturmuşlardır. Bütün özellikleri ve hassasiyetleri ile kızlar sadece askı bekliyorlar; birinin askına talipler veya birinin sevgi-lisidirler. Bir düşman veya rakipleri vardır. Babalarıyla bir ihtilafları veya zoraki onlara yüklenen istekler vardır. Zeus'un kendisi de alınlmış bir insan gibidir. Kin ve hasedi var, spor yapar, düşmanlık yapar, fikrinden vazgeçer, sözünden cayar. (Zeus, Prometheus'u zincire vurdu, sonsuza kadar ayaklarından zinciri çıkarmayacağına yemin etti. Sonra, Herkül rapor vermek için Mısır'dan Yunan'a döneceği sırada Kafkas dağlarına da uğradı. Prometheus'u zincirli gördü. Zinciri okla vurdu ve Prometheus'un ayaklarındaki zinciri açtı. "Bunu Zeus bağlamış" dediler. "Hata etmiş" dedi:

Sonra Herkül Zeus'un istediği her şeyi yapmak için Atina'da bekledi. Zeus, Herkül aleyhine yapılacak her işi faydasız ve sonuçları belli olmayan bir savaş olarak gördü. Böylesi bir kahramanla saka yapılamayacağını anladı! Prometheus'un serbest bırakılmasını razı oldu. Ama yemin ettiği için, zincirin bir halkasının ayağına kalması gerektiğini söyledi. O da kabul etti (kadının erkeğe karşı bir çeşit köleliğinin işareti olan halkanın buradan ortaya çıkmış olması muhtemeldir.)

Bu hikâyede Yunan mitolojisinin en büyük tanrısının ve diğer tanrıların ruh halini iyice tanımak mümkündür.

Yunan düşüncesinde de diğer her din gibi, âhiret ve gayb alemi vardır. Ama bu., maddî dünya ile sırt sırtadır.

Tabiat ötesi gökyüzü mevcuttur. Tanrılar, ruhlar, mücerretlikler vardır, ama tam bu gökyüzü tavanının arkasındadırlar. Tanrılar vardır, ama daha çok millî kahramanlar gibidir-Bunların keramet ve mucizeleri, meselâ Rüstem, Zal vb. kahramanların bizim gibidir. Yunan tanrıları insan benzeridir, doğudaki gibi gerçek, yüce, mutlak, akil ve vücut ötesi anlamda değildir. Yunan düşüncesi, Tanrı'yı küçültüyor insana daha çok yaklaştır-154

mak istiyor. Dogu düşüncesi ise, insani büyük ve en büyük ya pıyor, insani tanrisına götürmek istiyor. Bu her iki düşünce de dinidir. Ama birbirlerine tamamen karsidirlar.

Yunan'da iTfanî duyguya sahip olan ve yüce tabiat ötesine inananlardan biri Pisagor, digeri de Eflâtun'dur. Her ikisi de do gunun etkisi altındadır ve dogulu görüse sahiptirler. Daha Önce de söylediğim gibi Yunanlı görüs (batili görüs), dar bir görüstür. Ama Yunan'm fıkırî ve felsefî yönü çok derindir.

Yunanli kudret ve akli, genis ve yüksektir, hakikat ve aski ise çok asagilik ve azdir. Bu yüzden eger Dogu ve Batiyi iki fikir tarzi olarak birbiriyle karsilastirmak istersek sunlari söylememiz gerekir:

Doguda, ruh, daima varlık alemindeki hakikat ve aski ara maktadır. İnsan ile Allah ve gayb arasında bir >liski bulma çaba sinin pesindedir. Asagi olan ile yüksek olanin iliskisi, avare ile siginilacak yerin iliskisi, muhtacin hakikata olan ihtiyaci, susa-misin suya olan ihtiyaci seklindedir. Bati düşüncesinde ise raki bin rakip ile olan iliskisi seklindedir. (Küçük rakip insandır, bü yük rakip ise Tann'dir) Bilen ile bilinen iliskisidir. Bâtili âlim Ask ve tanıma ile degil, belki hile ve akillilikla tabiat kuvvetleri ni istihdam eden bir ihtiyaç sahibidir.

Dogulu dünyayi karmasik bir muamma seklinde görüyor. Hakikatlardan olan yansima ve yagan esrar ile kalbi daima bu yagmurun altında muzdarip ve susamis duruyor. Halbuki Yu nanli dünyayi birkaç unsurun yaptigi çok sade bir teskilat ola rak görüyor. Kolayca taninabilecek, arastirabilecek bu dünyaya ait ve maddî ihtiyaçların yardimlariyla giderilebilecegi bir tes kilat.

Bu yüzden orada kudret iktisadidir. Maddî hayat hep ilerle mistir, ama duygu hakikat ve ask daima sinirli kalmistir. Burada (Dogu'da) irfan, insanî duygu ve Insanın gaybî, olaganüstü ve. mucizevî bir ayna olarak yeryüzünde zuhuru ve sürgündeki bir ilâhi varlık olarak telakki edildi. Gerçi maddî ve sosyal hayat da ruhun bu atlama ve uçuşunun etkisi altında gölgede kaldı.

Batıda şehrin idarî düzeni, “politik”tir. Batili; şehrin belediye başkanından istiyor. Batili hükümet; ülkeyi, belediye başkanının şehri idare ettiği gibi idare ediyor. Yani yasayış, düşünce ve sosyal ilişkilere bii-dereceye kadar olduğu gibi bakıyor. O da güzel idare etmek ve güzel korumaktır. Bu görüşün esası neyle Yunan demokrasisi gelisiyor. Avrupalı hareketlerin ve teskilatların yönü demokrasiye doğrudur.

Çünkü demokraside seçmenler vardır, seçilen ve seçilmiş olan en iyi yöneticiler bütün seçmenlerin isteklerini celb edecek kimselerdir. Bu demokrasi fikri ile uygundur, hem Yunan’da hem Roma’da hem de modern Avrupa’da meydana geldi. Ama doğuda siyasettir, eyer kabul etmeyen, dizgin almayan asi tayla ra dizgin vurma anlamında, onların yumuşatılması, terbiye edilmesi ve necip yapılmasıdır. “Siyaset” (Politik kelimesinin müba dilidir (Politik=şehir kökündendir, Yunan toplumunun ve şehrinin, idare tarzı anlamındadır). Ama tam bir dogulu görüşle, üzerindeki dikta ve halkın eğitilmesi liderliğinin her ikisi de siyasettir. (Bunlar iki zıt boyut ama, her ikisi de yönetme şeklidir. Biri, diğerinden suiistifadedir). Batının hükümet ve siyasî görüşü;²⁴ çoğunluğun istediği esasa göre halkın demokratik şekilde yönetilmesinden ibarettir. Ama dogulu görüşle göre hükümet, rehberlik eden, değerleri değiştiren, halkı terbiye eden, yıkılmış sosyal ilişkileri ve gelenekleri değiştiren toplumu hazırlamak için fertlerin tekâmülünü sağlayan devrimci bir kudrettir. Onlara rehberlik eder, onları diğer bir menzile basına diğer bir duruma, diğer bir vâfâya yöneltir.

Batili görüş, mevcut durum muhafaza ediyor. Asayisi ve daha çok faydalanmayı arttırıyor. Dogulu görüş ise; hidâyet, terbiye mevcut durumu istenen tarafa doğru değiştirme esasları üzerinde dönmektedir.

Batıda görüş, toplumun çevrilmesi esasına göre dir. Şehrin idaresi halkın sahip olduklarına ve istediklerine göre dir. İyi yaSamak isterler, hayatın asaleti esastır, asalet toplumdandır. Do—

²⁴-Siyaset; zorlama, binisi için tayin eğitilmesi, kavramsal anlamıyla halkın bir hedefin esasına göre eğilimi ve değiştirilmesi.

guda asil olan toplum degil ferttir, hakikat gönülde gizlenmistir, bu ferdin asaletinin isaretidir.

Eger doguda toplum asalet kazanmissa bu yine ferdin asa letinin hatiri içindir. Biri bir sahsi öldürürse bütün halki öldür müs gibidir. Bir ferdi ihya eden ise, bütün insanligi yasatmistir. Kur’ân, ferd unvaniyla asaleti insana veriyor, topluma karsi olan ferde degil.

(Yanlis anlasilmasin topluma karsi olan ferde degil, toplum daki ferde asalet veriyor) Ferdin toplumun asaleti gölgesinde yok olmasini önlemek istiyor. Ferdin reddedilmesini önlemek istiyor. Belki asaleti insanî ferde “ben’ler”e verip, sorumlulugu “ben’ler”In omuzuna birakmak istiyor. Degisme ve devrimi, fert fert insanin içinde alevlendirmek istiyor. Eger topluma asalet verilmiş olursa, bunun fertlerin hür olarak gelismesi için olması gerekir; topluma asalet verme ugruna bütün fertlerin kurban edilmesi için degil.

Bütün peygamberler ayni zamanda getirdikleri dinin esasi na göre insanî bir toplum meydana getirmenin pesinde olmus- | lardir. “Kalb”e, “ruh”a, “sana” diyorlar ki:

“Ayaga kalkiniz, degisiniz, bu Yunanli ve batili kaliplarin çerçevesinden, bu egosantrizmden, mutlak tarafina dogru uçu nuz.” Bu, dogulu fikrin sona erisidir, nihayetinde de Islâmî fikir vardır. Islâm insani mutlak olana çağiriyor.

Eger dogulu ve batili görüşleri birkaç kelimeyle açıklamak istersek, “hayat” i iki nokta olan, dogu ve bati olarak görmemiz gerekir.

“Bandra” Eski Yunan’da diyor ki: Hayat bahçesi, açan iki gülden fazla birsey degildir: Basan ve şöhet.25

25-Kuzey Tahran’daki cafelerde bir kahveyi yedi tümene içip, sonra da fakirin talihsizligi ve fakirlik hakkında siir yazan küçük burjuvazi sairlerinden biri olan “Tehranî kendisinden hayatiyla ilgili bir siir almaya gelen Mezinan’li bir zaval-liva söyle demisti: 1 Hayat bir güldür.. Haya! bir bagdir...”

Bu degisen beyitlerin devamim d.i okumak isteyince zavalli köylü diyor ki- “Be nim karim ölmüs, oglum gençligim gitmis Senin için hayat zorunlu olarak rengarenk güllerden bir bagdir.”

Buda diyor ki: “Maceradan geçerek, hayata dönmek²⁶ In sanin döktüğü gözyaslari bir araya toplanırsa yeryüzündeki bü tün okyanusların suyundan daha fazla olacaktır.”

Bütün bu eziyet, Dogulu ruhun esasidir. Eziyet, madalyo nun bir yüzüdür. Diğer yüzü de asktir. Bu eziyet yüce olduğu kadar, yer ölçüsünden. Yunan ve Batı egosantrizm görüşü ölçü sünden daha yüce ve daha yukarıdır. O ölçüde de ask, kudret, risâlet ve madde ötesi yücelige sahiptir.

Ama imanî ruha bağışladığı büyüklük ve harekete karşılık bir kurban da vermiştir. Bu, maddî hayat ve maddî medeniyet olmuştur.

Dogulu ruhun daima pesinde olduğu bu yüce ask, insana bütün bu a/.amet ve ilâhî yüceligi bağışlamıştır. İnsani tanrılara doğru veya tevhid dinlerinde Allah’a doğru çekmektedir. Bu yüce ask halkın hayatını, açlığı, zaafi ve ekmegi çoğunlukla unutmıştır.

Dogulu dinlerden, sadece İbrahimî gruptaki dinler, ruhu dar çerçeveden kurtarabilmiş (riyazet ve ekmek yememekle de gil) melekut tarafına uçurabilmişlerdir. Diğerlerine ekmek ver mek ve diğerlerinin ekmegi için açlığa tahammül etmek çabası da (bir nevi riyazettir) ruhun kurtuluşunu temin ediyor, insanın Allah’a doğru uymasını sağlıyor.

2b-Buda’nın tenasühe inandığını biliyoruz. (Gelecek oturumda bu konudan bahsedeceğim.). Buda diyor ki: “İnsan Öldükten sonra ruhu tekrar başka bir be dene girer. Daima gider ve geri gelir.” Buna “Karema” vani tenasüh dolabi (dö ner çark), diyor. Bu, insanın mübtelâ (âsık) oluşudur. Üi ahmakça devirden ve sbe;, dönüsten kendini kurtarmak gerekir. Bütün dinlerde ve dinimizde olan bir kurtuluş. Ama Budizm dininde insanın tutkusu, gidis ve bu hayata geri dönüş Seklindedir. Hepimizin mübtelâ olduğu kader gibi bir kader. O, tenasühe inaniyor, biz ise buna inanmıyoruz. “Buda”, hayati şöhet ve basari diye açılan bir Sülün bulduğu bir бага benzetenlere, Francis Baron ve ondan da önemlisi Ba tili görüğe karşı diyor ki: İnsan, kudreti ele almak için gelmiştir.” Düşünceleri, jiep hümanistçedir. Günlük adı hayata karşı, siddetli bir acı düşünce ve insanî bir eziyetle. Dogulu ruhu takatsız bırakıp yoran çok büyük ve derunî bir başka güzü yasli ve dertli konusur.

BESİNCİ DERS

“Sizden, iyilige çağırın, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

Dogu ve Bati dinlerinin ortaya konulmasında alt yapı unva niyla Dogulu ve Batili görüsün müzâkeresi:

Medeniyet asri dinlerinin dönemine giriş için, Dogulu gö rüs ve Batili görüs diye iki görüsten bahsettim. Medeniyet asr-na giriş sırasında kültür ve medeniyetler tarihinde bu iki görüs elle tutulur degerdedir. Simdi de sözkonusu olan bu iki gö rüstür.

Önceki oturumda Dogulu görüs usulü ve Batili görüs usulü adıyla, psikologlar, medeniyet bilimciler ve antropologlar ara sinda sözkonusu olanları arzettim, ki bunlar alt yapıyla ilgiliydi. Dogu ve Bati dinleri için arz edeceklerim de alt yapıyla ilgili ola caktır. Binâenaleyh bu bölümde din adıyla - doguda ve batıda-arz adecegim şeyi sizin, kendine özgü dogulu görüs ve batili gö rüsün esasına göre karsilastırmanız gerekir. O özellikleri bu din lerde olan özelliklerle tartınız. Bir dinin dogulu ve batili olması nin belirgin özelliklerini çıkarınız.

Medeniyet asri dinlerine giriş için, dogudan başlıyoruz de dim. Zira medeniyet doguda başlamıştır. İster istemez mede niyet devrinin büyük dinleri de doguludur.

Medeniyet Döneminin Başlangıcında Batı, Daha Üstün Olan Dini ve Büyük Kültürü Doğudan Aldı

“Niçin bütün dinler Doğu’da ortaya çıkmıştır ve bütün peygamberler Doğu’da zuhur etmiştir; Batı dine sahip olmamıştır?” diyenlerin sorusu tarihten habersiz olmalarından kaynaklanan bir sorudur. Çünkü dinler asla sırf Doğu’ya özgü olmamıştır, Kur’ân-i Kerîm’in açıkça anlatmasına ve ayrıca dinlerin tasdiki ne göre bütün milletler ve ümmetler dine sahip olmuştur. Hatta çeşitli dinlere. Avusturalya vahsileri, Kuzey Amerika kızilderilileri, Doğulu ve Batılı toplumlarda fark etmiyor; hepsi dini olmuştur.

Dünyada daha çok mensubu bulunan dinler niçin Doğulu peygamberlerin dinleridir? Büyük medeniyet ve kültür, Doğu’da başladı da ondan. Medeniyet döneminin dini de insanlık medeniyetinin çeşitli boyutları gibi -edebiyat, felsefe, yaşam ve hukuk düzeni gibi-Doğu’dan Batı’ya gitti. O halde Batı dinsiz değildi ki, dini Doğu’dan almadı. Kendisi de din sahibiydi. Ama dinleri, medeniyet ve kültür dönemine uygun olan ilk dinler gibiydi. Bu yüzden batı medeniyet asrına giriste Doğu’dan aldığı medeniyetin diğer yönleriyle birlikte, dini de alıyor ve kendi ilkel ve bedevi dinlerinin yerine geçiriyor.

Batı Medeniyetinin Etkisi Altındaki Doğulu Aydın

Doğunun kendisi -İran, Ortadoğu, Uzakdoğu, Yakındoğu; Asya ve Afrika-filozof, sanatkâr ve edebiyatçı sahibi değil mi dir? O halde niçin aydınlar Batının felsefe, sanat ve edebiyat mekteplerinin etkisi altında kalıyorlar? Çünkü medeniyet, şimdi Batıdadır. Batı medeniyeti daha ileridir. Biz kendiliğinden tele vizyonu onlardan aldığımız gibi, hukukî ve sosyal düzeni, felsefî mektep ve görüşleri de onlardan alıyoruz. Bu filozofların daima Batı’da olduğu, Doğu’da filozof ve felsefenin olmadığı anlamında değildir. Hiç şüphesiz Doğu’da da filozof ve felsefe vardır. Ama kültür ve medeniyetimizin diğer boyutları düze yinde çaresiz olan Tak daha üstün bir medeniyete muhtacdır. Tıpkı daha üstün medeniyetin maddî meselelerini aldığımız gibi, da-160

DINLER TARİHİ

ha üstün medeniyetin ruh ve görüşünü de alıyoruz ve onun et kisinde kalıyoruz.

Biz bugün Batı medeniyetinin etkisi altındayız. Tabii olarak aynı zamanda Batı felsefesinin de etkisi altındayız. Ceçmiste Ba ri, Dogu medeniyetinin etkisi altındaydı ve haliyle daha üstün olan dinin de etkisi altındaydı.

Bu yüzden büyük dinlerin tarihine Dogu’dan ve en eskile rinden baslamamız gerekir.

Bütün Dogu’da hükmetmiş olan büyük dini, kültürle ve manevî mektepleri tanımak için Dogu kültür ve medeniyeti bir giristir. Bu kültür ve medeniyet iki kaynaga sahiptir. Biri Mezopotamya (Beyne’n- Nehreyn) ve dalları, diğeri ise Hind ve dalla ridir. Büyük ve derin Hind dinlerine ve kültürüne geçmek için Çin iyi bir giristir.

ÇİN

Çin’in İlkel Dinleri

Çin de diğeri bütün milletler gibi bir bedevîlik dönemi geçir mistir. Kabile ve ilkel toplumlar döneminde Çin dinleri ister is temez bedevî dinler olmustur. “Totemizm”, ”Tabu”, “Mânâ”, “Fetisizm” ve “Animizm” de bedevî dinler için bahsettigim mesele ler, Çin medeniyeti için de geçerlidir. Yani Hz. Isa’nin dogu mundan bin-ikibin yıl önceki bedevî ve ilkel Çinliler, Ruha Tapicilik, Fetizm, Tabuizm ve Totemizm gibi dinlere sahipti. Bu yüzden belirgin bir şekilde bu döneme girip, incelememiz ge rekmez. Çünkü bedevî dinleri genel olarak tanıyoruz ve Çin’in bedevî dinlerini onunla kıyas edebiliriz, karsilastirabiliriz.

Çin’in Yüce Dinleri

Çin dinleri, bir asamada, yüce bir mektebe ve üzerinde iyice düşünülmesi-mümkün bir sekile dönüşüyor. Bunun, medenîleşme döneminin dinleri olarak isimlendirmek mümkün olabilecek meshur ve belirgin iki din şeklinde zuhur ettiğini gÖT—

inekteyiz. Biri “Taoizm”dir. Çin’in en esaslı görüşü ve en büyük dini.

Biri de “Konfüçyüs” mektebidir. Aklî bir fikir mektebi, kül tür ve Çin dini unvaniyla bir sonraki islah ve reform devresini gösteriyor.

ÇİNLİ BAKIS: Tao’yu, Çin’in derin ruhunu, ince dinî ve felsefî görüşünü tanımak için Çinli bakisi tanımak gerekir.

Çinli’nin bu dünyaya bakisi kendine özgü bir bakistir. Renkleri ve şekilleri tanıma çesidi, tabiat esyasi ve insanla ilgili anlayis şekli Çinli’ye özgü bir renk tasir. Sanatında, dininde, fel sefesinde, hukukunda, tarih ve toplumunda belirgin olan bir renk. Çinli’nin şahsiyeti olan bir renk...

ÇİNLİ RUHUN ÖZELLİKLERİ: Tezat, Çinli ruhun belirgin özelliklerinden biridir. Bu milletin ruhunda belli olan tezat, bü tün sari ırkla ilgili bir tezattir. Çin ulusunun tarihinde zuhur et mis ulan, en yüce ve en gelismis ırk cilvelerinden biridir.

Çinli ruh, iki zit cilveye sahiptir. Bir taraftan savaşçı ve cengaver olusu ki bu özellik bütün tarih boyunca meydana gelen olaylarda açıkça göze çarpar. Sari irkin tarihi boyunca olan sa vaslara, bu ulusun katilmesi bu ruhu anlatir. Uzakdogu’da yine san ırktan olan, Mogailarin saldirisi geçmisten bugüne devam eden çeşitli mücadelelere -çeşitli boyutlariyla bu son otuz, kirk sene zarfinda olan olaylar-ve Japonlarin ikinci dünya savasi si rasindaki savaslari bu ruhun görünümleridir. Çinli savasiyor. Bunlar mücadelede ve savasta kendine özgü bir özellige ve gö rünüme sahiptir. Bu özellik ve görünüm Çinli ruhtan kaynak lanmaktadır. Çok siddetli bir sertlik, ölümü hafife alma ve kani kolay görme özelligi.

Diger taraftan Çinli ruh, insanin en ince, en hassas görü nümlerine sahiptir. En güzel ve en Ince siirsel, ahlâkî ve irfani durular, tasviri imkânsiz bir hayret ve siddette Çin siir ve sana tinda belirmistir. Bunlar, sefkati ve hassas Çin ruhunun neti cesidir. Çin sanatının belirgin özelliklerinden biri zerafettir. Minyatür, zarif Çin sanatının bir dalidir. Çin musikî ve siiri, hâlâ insanligin en güzel musikî ve siirlerinden biridir.

DINLER TARİHİ

Bu iki zıt ruhun belirmesini saldırgan Mogolların kaderinde görürüz. İran'ın istila ettikleri zaman diğer her yer gibi her tarafı yıldırim gibi yakıp yerle bir ettiler. Kabalığı, acımasızlığı son haddine vardirdilar. Ama henüz bir nesil geçmişti veya geçme misti ki tarihimizin en yumusak, en muti, en arif hükmedenleri ne dönüştüler. Cengiz, Muhammed Hudabende oldu; seccade ve mihraptan zorla kalkıp siyasetine vakit ayırabiliyordu.

Koyuna dönüşen bu vahşi kurtların (Mogolların) irfan ve tasavvufa ilgi duyması -gerçi Mogolların bu ilgisi komplolardan ve siyasî garazlardan arınmış bir ilgi değildi- Çinli ruhun hasas ve ince yarısını göstermekte. Kaba, sert ve ağır olan diğer yarısı ile mükemmelleşmektedir.

Alman sairi Haine'nin deyiimiyle: "Hülagu, bir şehre vardı ginda katliam yapıyor, şehri atese veriyordu. Alevlenmiş bu se hirden ayrıldığı zaman bir subayından veya askerden soruyor du: Bu şehrin adı neydi?" Bu aynı adam, her şehirde, her isten önce mezarlığa gidiyordu ve mezarlara saygı gösteriyordu. Bu durum bir arifin durumudur, hunhar bir bedendeki irfanî bir ruh.

"Haine" güzel bir siirinde Hülagu'nun kabirlere olan ilgisine isaret edip şöyle diyor: "Taves'e gelince burayı mezarlığa çevir di, Firdevsî'nin mezarı basında durdu, kabrin üzerini kaldırma larını istedi. Kabrin üzerini kaldirdilar, kırmızı gül ile doluydu. Sonraları Uzakdogu'da Cengiz'in kabrinin basına gitti. Kabrin üstünü kaldirmalarını istedi-Kaldirdilar; kan ile doluydu."

Çin Ruhunun Diğer Özellikleri

Milliyetçilik:

Milliyetçilik ve kavmiyetçilige siddetli yönelis, Çin ruhu nun diğer özelliklerinden biridir. Öyle ki bu kavimden olan bazı uluslar uluslararası olmaları ve insanlığa ilgili duymalarına rag men gurur kaynakları yine Cengiz'dir. Cengiz'i tarihte kudret ve gururu yaratmış biri olarak görürler.

Sonraları dinde de kendini gösteren Çinli ruhun birbirine bağlılığı, onu çok milliyetçi ve kendine tapan bir ulus yapmıştır.

Öyle ki milliyetçilik, geçmişe yönelis ve taassup bu kavmin ulu sa! ve geleneksel sosyal özelliklerinden biri olmuştur. Bütün tarih boyunca bu böyle olmuş ve olmaktadır. Çinli ruh, aynı zamanda evrensel ve insanî bir yönelis felsefesine de sahiptir. Bu yüzden Avrupalı sosyologlar ve antropologlar bugün bile Çinli ve sarı ırktan olan Marksistler!, Sarı Marksistler, Arif Marksistler veya Sofi Marksistler olarak adlandırıyorlar!

Bu, onların irksal özelliklerini materyalizmde bile koruduklarını gösteriyorlar. Bu sebeple bunlar uluslararası milliyetçilerdir. Bu şimdi de görülen bir çelişkidir. Onların materyalizmleri kendi uluslarına özgü bir materyalizmdir. Hümanizme kendi uluslarına özgü rengi vermişlerdir.

Tabiata Yönelis:

Çinli ruhun çelişki üçgenini tamamlayan boyutlardan biri de Çinli'nin tabiata yönelisidir (natüralizm). Ama Çin natüralizmi, Batı natüralizminden farklıdır. Natüralist Avrupalı, hissedilenlerin düzeyinde; dokunulan ve fayda getiren tabiatın üzerine de kalıp bunun dışındaki her şeyi inkâr ediyor. Ama Çinli, maddî tabiatın ortasında irfanî ruhu ve dinî idealizmi görüyor ve buluyor.

Çinli ruhunda bu çelişki çok büyük ve önemlidir. Bu çelişki, esrarlı Çin ruhunu tanımanın anahtarıdır. İran'da hatta Avrupa'da biri hayattan, iktisat ve maddiyatin gürültüsünden maneviyata sığınmak istediği zaman, bir mağaranın kösesine, bir evin kösesine veya bir mabedin kösesine kaçıyor. O tenhalıkta kendi iç dünyasına dalıyor ve riyazete çekiliyor. Ama Çinli, maddî sosyal ve iktisadî hayattan kaçtığı zaman, tabiatın ortasına ve tabiatın kucagina sığınmıyor. Tabiat onun için tabiat olduğu gibi, aynı zamanda tanrıdır. Aynı zamanda tabiat ötesinden bir cildir. Onun için tabiat, aynı zamanda ruhun madde olma sıdır.

Bu yönelisin etkileri Çin resim, edebiyat, sanat, heykeltıraşlık ve kültüründe belirlemektedir.

Çinli Sairlerin Deyimiyle Çinli Ruh

Çin'in ve belki de dünyanın en büyük sairi "Su YI" hayattan, heyecandan kargasadan kaçtı. Ama zaviyelere ve tekkellere sigi nan ariflerimizin ve sofilerimizin aksine dedi ki: "Yasayis, heye can ve hayatın serrinden, bu sehirden ve kızgın duvarlarından kaçmayı seviyorum. Tabiatın kucagina, hiç ayak degmemis, hiç bir gözün görmediği bakır ormanların kalbine dalıp gitmek isti yorum. Orada iri soguk çigleri tan vakti içmek istiyorum. O za man sefkatli ellerimle avlanayım. Ama bütün ömürleri boyunca korku, ürkeklik görmemiş olan kuslari öldürmek için degil. Hiç bir insan ayaginin ulasmadigi ve tahrip edemedigi yerde kuslari sefkatli avuçlarıma alayım, sefkatli nefesimle kanatlarına üfleye-yim, ki telekleri belirsin..."

Hayattan kaçan, kendine geri dönen tabiata sigman adamin terennümü siir midir, felsefe midir? Din midir, irfan midir? Maddiyat midir, ruhaniyet midir?. Bunların hepsidir.

Anlamak için çaba göstermek gerekir.

Çinli Sairin Azametli ve Arifane Ölümü

Sair'in ölümü de böyle arifçe ve yüce olur. Bir aksam vakti, bir nehrin kenarından geçiyordu. Cosku ve cezbe halindeydi. Adam nehrin kenarından geçerken gözü Ay'a ilisti. Ay çıplak olarak suda yüzüyordu. Adam durdu. Bir süre Ay'ın sudaki çip lak endamini seyretti. Heyecanlandı. Ay'ın sudaki el ve ayak çarpmasının sesini iyice isitiyordu. Ay yüzüyordu. Dalgalar bir birine çarpısiyordu. Kulaga gelen musikî, Ay'ın geçekten suda yüzdüğünün alâmeti idi. Adam bir süre düşünceye dalarak sey retmeye basladı. Cezibeye kapıldı. Kendinden geçti. Çilginlik ve cinnetle karisik bir sevkle Ay'ın kucagina atladi; akan nehrin eteginde Ay'ini kucagina aldı. O kadar sikti ki, suya batti ve öldü.

Bu, Çinli'nin tabiata bakisidir. Bu bakis onun felsefesinde ve dininde vardır. Minyatür, siir ve romanında da bu vardır.

Çinli Ruh'un, Siir, Roman ve Minyatürde Yansimasi

Sonralari İran'da daha çok tekâmül eden Çin minyatürü çok modern bir ressamliktir. Gogen, Van Gogh ve benzerlerinin ar zu ve iddia ettikleri resim.

"Su" diyor ki: "Biz empresyonistlerin ressamlikta veya ro manimizda, tabiata fazla girdigimiz dogrudur. Bizi, maddî esya yi çok düşünüyorsunuz diye kiniyorlar!" Öyle ki empresyonist lerin romanlarına ve resimlerine baktigimiz zaman, tasavvufun bir oda düzenim ondaki bütün esyayi tasvir ettigini görürüz. Duvar böyîe idi, perde söyle idi. Soba burada ve su sekilde. Otu ran sahis burada oturuyordu, bu elbiseyi giyinmisti. Eli böyley di, basini saga veya sola egmisti, söyle bakiyordu...

"Su" tenkidçilere cevap veriyor: "Bütün bu maddî hayati ve dogal isaretlerin parçalarını açıklıyoruz diye bizi tenkit ediyor lar. Meselâ, bizim resimlerimizde ati dikkatli bir seklide tarif et tigimiz, niteledigimiz dogrudur. Ama bu at tavlada olan at de gildir. At arabasına veya faytona bağladıkları at

da degildir. Yeryüzünde ve gökyüzünün altında olmayan bir attır. Bu olan bir at degil, olması gereken attır. Benim yarattığım bir attır, tabi atın yarattığı at degil.”

“O halde, empresyonizm esyayi, resime ve romana sokuyor. Ama oldugu sekilde degil, belki sairin, yazarin ve ressamın ol masini istedigı sekilde. Bu sadece atın tabiattan alman küllî cev heridir.”

“Yeryüzünün, dünyanın göğü mavidir. Ama izdirap atesin den yanan benim veya sanat eserimin kahramanı için mavi gök, dertsiz ve anlamsızdır. Izdirabimizi ve perisanligimizi söylemiş olmak için gökyüzünü san tavsir ediyorum. Tabiatta san gök yoktur. Ama empresyonist sanatkâr böyle bir göğü yaratıyor.”

Modern resim, roman veya siir ekolü esyada olan anlami kesfediyor, yaratıyor ve esyaya anlam kazandırıyor. Bu, minya türün yaptığı bir ıstır.

Minyatürde bazen mevcut insanlarla bir benzerligi olmayan insanlar görüyoruz. Bu ressamın dogal insani çizemedigİnin ısı—

reti değildir. Belki büyük ressam felsefesince, böyle insanları çizmekle bir amacı hedeflemektedir.

Minyatürlerde bazen bir nehrin mor renkle tasvir edilmiş olduğunu görüyoruz. Hiç şüphesiz ressam da bizim kadar nehrin mor olmadığını biliyor. Ama eğer simdiki elestirmenler olsaydı, gazetelerde “ressam, nehrin renginin mor olmadığını biliyor, ama mor renkli bir nehir istiyor. Tabiatta olmayan bir nehir.

Minyatürde esya, olduğu gibi değildir. Belki ressamın olmasını istediği şekildedir.

M.Ö. Altıncı asra ait minyatürde bu dönem, Çin ressamlığının ilkel dönemidir. Ressam sarı bir gökyüzü tasvir etmiştir. Bu, güneşin yakıcılığının siddet ve hararetinin gösterilmesidir. Ama yeryüzü kar ile kaplıdır, ağaçlar kristal görünümünde ve kışın kalbi gibidir. Gökyüzünde temmuz güneşi yeryüzünde kışın ve ağaç.

Ressam bu çelişkiyi bilerek ve isteyerek yapıyor. Tabiatta olmayan ama onun ruhunda olan bir çelişki. Kendi ruhunun çelişkisine dışarıda bir canlanma kazandırmak istiyor. Minyatür-sel bakış. Çinli’nin tabiata bakışidir ve gördüğü tabiattır; Avrupa’lı’nın gözüne görünen tabiat değildir. Avrupalı tabiatı olduğu gibi, fizik ve kimyanın açıklayabildiği şekilde tanıyor. Ama Çinli, tabiatı kendi renginde ortaya çıkarıyor. Şeklini tabiata bağlıyor; tabiata diğer bir boyut veriyor, onu istediği şekilde yapıyor, olduğu şekilde değil-Bu yüzden Çinli bakış, felsefede de böyledir. İrfan ve derin tasavvufa sahip olan bir tabiatçılıktır.

TAOİZM

Çin bakış ve kültüründe üç asıl vardır. Bunlar aynı zaman da “Taoizm” mektebinin temelleridir. Taoizm Çin’in büyük bir mektebidir, (ikinci defa yine söylüyorum, dinlerin ortak esasla rini tekrarlamıyorum; kendiniz yöntemi bulup bahsettiğim bu mektebe tatbik ediniz.)

Birincisi; vahdeti vücut:

Tabiatta ve varlık âleminde birliği öngörür. Bu yüzden Tao izm, Çin’de vahdeti vücudu savunan en bariz ve müsahhas ekollerden biridir. Ay, yıldız, yer, gök, maden, su, insan, kötü, iyi, hayvan ve cansız varlıklar çokluktur. Hepsi ayrı ve çeşitlidir. Ama Çinli hemen ve başlangıçta, M.Ö. ikibin yıl kadar önce bu ihtilafların altında ortaklık ve bu çoklukların altında birlik gör müs ve aramıştır.

Çinli, bir insani, bir insani öldürdüğünü, diğer bir insanın, bir insan yolunda kendini feda ettiğini görüyor. Bir deprem gelip şehri yok ederken, yağmur yağıp ovayı yeşillendiriyor. Bunlar tezattır. Çinli’nin, tabiat ve insanda gördüğü tezat. İnsan ve tabiatta niçin tezat olduğunu anlayamıyor. Ama tabiat ve insan da, bütün hareket, değişim ve dönüşümlerde olan bu tezati görüyor, adaletsizlikleri hissediyor. Buna rağmen hepsinde bir birlik ve düzen görüyor. Bir zerrede, bir yaprakta, bir haserede, bütün yeryüzünde ve gökyüzünde bir birlik görüyor: Dünyaya ha kim olan bir nizâm.

(Bu konuya bütün dikkat ve ilginizi vermenizi rica ediyorum. Bu konu her ne kadar yorucu görünüyorsa da, özellikle Hordâd’ın son cuması olsa bile.³⁷ Bunun anlaşılması ile hem Doğu İrfanı anlaşılmış olur; hem de materyalist ve diyalektik Batı felsefesi. Bu yorgunluga tahammül etmekle, bir yıldan sonra, bir iş yapabildik diye iddia edebiliriz. Yoksa faydasız, neticesiz anlarla devami olmayan çeşitli heyecanlarla gönül eğlendirmiş oluruz. Bu durumda da, gelecekle bir isimiz kalmamış olur).

Evrende olan bu düzen, tezat, birlik ve çokluğu Çinli nasıl Çözümlüyor?

-7- Öğrenim döneminin son günü anlamında.

YANG ve YIN

(Çin Düşüncesinde Olumlu ve Olumsuz Kuvvet)

Çinli diyor ki: Bütün esya, sahislar, ruhlar, tabiatin bütün maddî veya manevî isaretleri iki kuvvete sahiptir.

“Yang” fail bir kuvvettir, erkek bir kuvvettir, olumlu, yapıcı ve yukari giden bir güçtür. Yin, olumsuz, edilgen, kabul edici, etkilenen ve disî bir güçtür.

Günes, yere yansiyip parlıyor. Yagmur, yere yagiyor, yeri ve yesiilikleri yesertiyor. Isik ve yagmur gönderen gök Yang’a sahiptir. Yagmuru, isigi ve günesin sicakligini kabul eden ve ge be kalan yeryüzü ise “Yin”e sahiptir. Yang -gök-ve Yin -Yer-“in toplamından bir dogum ve sonuç meydana geliyor. Bu, yesilliktir.

Hareket eden nehir Yang’dır, rutubeti kabul eden sahil ise Yin’di. Nehrin kenarındaki yesillikler ve ağaç ise bu ikisinin ne ticesidir.

Bütün mevcutlar, hatta ruhlar, mücerret varlıklar, gaybî varlıklar “Yang” ve Yin” sahibidir.” Melekler “Yang”, Cinler ise “Yin” sahibidir.

Bir insanin hareketleri de böyledir. Ayaga kalkmak Yang’dır, oturmak Yin’dır. Varlık âlemi bütün isaretleriyle “Yang” ve “Yin” savasinin sahnesindedir. Bütün fertler, madde ötesi bütün ruhlar, bütün hareketler ve olaylar, bu savasin neti cesidir. Bu ikisi arasindaki savastan, yeni esya ortaya çıkıyor.

Sabitlik ve Degisine Nazariyesi Doguya mi Batiya mi Ait?

Bu görüşün esasini, düşünme tarzini ve özel mantigini, Av rupalılar kendilerine mal ederler. Diyalektik mantigi kendilerine ait biliyorlar. Halbuki dogulu görüşün temelidir. Avrupalılar - özellikle yeni sosyologlari-daima diyorlar ki: “Dogulu sabit dü sünüyor, sabit fikirlidir. Yani her isaret ve hersey için, mantigin da bir kisim özellikler sayip, tarif ediyor. Meselâ, diyor ki: “Madde böyledir, insan söyledir. Yerin tarifi budur, gökyüzü-

nün tarifi sudur. Bu tarif kötüdür, o tarif iyidir. ‘Kin’in böyle bir tarifi var...” Hersey ve herkes için sabit bir tarifi vardır, öyle ki bunların, hep sabit isaretler ve sabit hakikatlar olduğuna inaniyor. Halbuki biz Batılilar, onların inanıyoruz. Hersey, her an baska bir esyaya dönüşme halindedir. Kalıcı olmayan gerçekler olup, olma, dogma ve ölüm halindedirler.

Bu nedenle dogulu mantıksal düşünüyor (sabit mantık an lamında), batili ise diyalektiksel. Bu yüzden yasantisi hareket ve degisim halindedir. Herseyin seçilebileceğini ve yok edilebileceğini düşünüyor. İnsanda degistirme gücü vardır. Halbuki dogulu herseyi ezelî ve mukaddes biliyor. Degisme imkânım düşün meksizin teslim oluyor.

Batili, herseyi itibari ve degisim halinde biiyor. Herseye saldırıyor ve yok ediyor yapıyor ve egemen oluyor. Ama dogulu viran eden ve yapan biri degildir; sabit düşünüyor.

Bütün bu buyruklar dogrudur! Ama, tam aksi dogrudur. Çünkü sabit mantık, Aristo’ya aittir ve Hicrî üçüncü asırda Islâm kültür tarihinde Islâm adını da alarak ilim çevrelerimizde ‘îslâmî Mantık’ adıyla tedris edilmistir.

Islâmî fikir ayrı birseydir, Islâmî ilimler ise daha baska birseydir:

Bir öğrenci: “Diyorlar ki, “Kur’ân’da dünya öküzün boynuzunu üzerinde(!) boynuz öküzün üzerinde(!) öküz balığın üzerinde, balık suyun üzerinde... diye yazıyormus.”

- “Hangi Kur’ân bunu yazmış?” dedim.

Dedi ki: - “Ben bir adamdan ders alıyordum. Arapça, eski ilimler ve astronomi tahsili yapıyordu. Astronomi kitabı böyle yazmisti.”

Dedim ki: - “Bu astronomi ashnda Babil astronomisi olup islâm peygamberinden bin yıl öncesi ile ilgilidir.”

Bu yüzden Islâmî ilimler adıyla tedris edilen seylerin bazen Islâmla bir alâkasi yoktur. Arapça sarf ve nahiv ilmi de Islâmî ilimler arasında sayılmistir. Ama dilbilgisidir ve Islâmla ilgili degildir. Fransızca dilbilgisi veya baska bir dilbilgisi gibi. Cahi—

170 DINLERTARİHİ

liyye siiri de -Islâm’in mücadele ettiği bozuk cahiliyye dönemi sairlerinin Muallakat-i Seb’asi-tedris ediyor, o halde bunlar da mı Islâmî?

Aristo mantığı Aristo’nundur. Aristo, Hz. İsa’dan üçyüz küsur yıl önce, Islâm Peygamberi’nin de en ise bin yıl öncedir. Bu nun Islâm, Islâm medeniyeti, Islâm kültürü ve Islâm tarihi ile ne alâkasi vardır?

İslâm tarihinde bu şekilde olan birçok şeyler daha vardır. Meselâ, çinçilik İslâm medeniyetinin bir parçasıdır, ama acaba Kur’ân’da çinçilik diye bir şey var mı? Bunlar İslâm ile ilgili değildir ama İslâm’a acaip şekilde yapışmış ve karışmışlardır. Aydi nin en büyük işi, İslâm mektebini, İslâmî ilimlerin, kültürün ve medeniyetin pençesinden kurtarmaktır. İslâm’i Bilâl’in anladığı Şekilde anlamalıdır. Ebu Ali’nin anladığı gibi değil. Molla Sadra, Muhyiddin Arabî ve Gazalî’nin anladığı gibi değil, İslâm’i çöl yolcusu Ebu Zer’in anladığı şekilde anlamak gerekir. İslâm kül türünü, İslâm’a girmiş kültürlerden ayırmak gerekir:

İslâm’i öyle anlayalım ki, ideolojiyi İslâm kültür ve eğiti minden kurtaralım. Hiç şüphesiz İslâm kültür ve eğilimi çok azizdir, insanlığın övünç kaynaklarından biridir. Ama İslâm ideolojisi ayrı bir şeydir.

Kültür ve eğitim ile ideolojinin farklılığı iki ihtilaftır. Meselâ, Ebu Zer’in, Ebu Ali Sina ile olan ihtilaflı ve farkı gibi. Ebu Ali’nin bildiği şeyi Ebu Zer bilmiyor, ne “Kanunu” anlıyor, ne de “Sifa”yı. Eğer “cevher” “heyula” (madde, her şeyin aslı) vb. şeyleri okusaydı tepesi atardı. Ebu Zer’in bildiği ve hissettiği şeyleri Ebu Ali, Molla Sadra, Muhyiddin Arabî ve bizim kültür ve medeniyetimizde büyük işler yapmış olan diğer dâhiler bilmiyorlar ve hissetmiyorlar. Ebu Zer’in dert ve görüşü ayrı bir şeydir. “Ebu Ali”nin dert ve görüşü ayrı şeydir.

İslâm’ın görevini açıklığa kavuşturmamız gerekir. Hangi gözle görmemiz gerektiğini açıklığa kavuşturmamız gerekir. Kur’ân’ı, Ali (a.s.) Ebu Zer ve Bilâl’in gözüyle mi okumamız gerekir? Yoksa filozofların, ariflerin, kılâmcıların büyük rivayetçi-lerin, hadisçilerin, mantıkçıların, usulcülerin vb. gözüyle mi?

Bunları birbirinden ayırmak gerekir. Eger ayırmazsak Aristo mantığı kültürümüzün bir parçası sayılır. İslâmî ilimleri okuduğumuz zaman Aristo mantığını da okumak gerekir. Çoğunluk bunun Atina mantık ve felsefesi olduğunu anlamıyor. İskenderiye’yi dolandıktan sonra yeni Eflâtuncularla İslâm’a gelmiştir. Değişmiş ve tekâmül etmiştir. Ama kökeni Atina’dır. Yunanlı görüştür. Aristo’nun va’z veya tedvin ettiği bir yöntemdir, bu nedenle batilidir.

Doğu mantığı ve doğu dini veya bu asılda ortak olan İbrahim’i din esyanın ve cevherlerin ayırma ve sabit olmayışı âdem-i çubûttan esasına dayanmaktadır. Doğulu görüşte asıl, oluş ve yok olustur. Oluş ve yok oluş diyalektiksel bir görüştür.

Zira Yunanlı filozof: “Bir ırmaga bir seferden fazla girilmez” yani ikinci defa ne adam aynı adamdır, ne ırmak aynı ırmaktır, o halde (sadece onun bu sözüne istinaden) diyalektik Yunan’dandır {!}

Dedim ki; “eger herşey değişme halindedir” esası, felsefenin ve felsefî mektebin kökeni olursa, o halde hepimiz en derin, en açık, en sarıh birer filozofuz, “bu da geçicidir.” (Dünyanın tama mı handır. Herşey bir kapıdan geliyor, diğer kapıdan çıkıyor.) “... O’ndan başka herşey yok olacaktır; hüküm O’nundur; O’na dön döneceksiniz.” (Kasas/88). Bu sabit olan “O”, kimdir?

Bu, değişim görüşüdür. Dünyadaki herşeyi sürekli değişim, ebedî olmayış ve değişme halinde görmektedir.

Tezat esası, diyalektik özüdür. Doğu kültür ve görüşünün aslıdır. Doğu kültüründe tabiat, tarih ve insan diyalektikseldir. Yani çelişki esasına dayanmaktadır.

İslâm’da İnsan, İki Zıddı Toplamı Olarak Tanıtılmıştır

İslâm’da -“İslâm’ı Tanıma” konusuna gelince bunu tüm yönleriyle söyleyeceğiz-insan, iki zıddın toplamı olan bir isarettir. Mantığın özelliği şu ki, iki zıddın toplamını kabul etmiyor. Mantık daima, ‘iki zıt birlikte toplanamaz’ diyor. Hem gündüz, hem gece olamaz. Bir şey hem iyi, hem kötü olamaz. İki zıt bir-

biriyle toplanamaz ve giderilemez. Halbuki biz iki ziddin topla minin olduğunu görüyoruz.28 Çogu insanlar ne iyidir, ne kötüdür, ne ölüdür, ne canlı.

Diyalektik diyor ki, iki zıt bir arada toplanıyor. Bir açıdan kötü olan şey, diğer açıdan iyidir. İnsan, bir taraftan çamurdur, diğer taraftan Allah'ın ruhudur. Bu diyalektik bir alâmettir. Bu nedenle bir insan, müsahhas ve sabit bir tarife sahip değildir, insan bir “olma”dır. Bir sabretme halidir. Ruh ve çamurdan yapılmıştır. O halde kendi nedir? Bir seçmedir, bir dhaddir. Bir mücadeledir. Bir “olma”dır. Kendisi sahip değildir. Çamur ve Allah'ın ruhu, bunların ikisi ayrı ve zıt işaretlerdir.

Vücuda üflenen Allah'ın ruhudur. Ama Aristo mantığı şöyle diyor: İnsan konuşan hayvandır, insan gülen hayvandır. Yani konuşan ve gülen her varlık insandır. Bu tarifler sabittir. Oysa İslâm şöyle diyor: İnsan iki ziddin toplamıdır; hem ilâhî, hem şeytanî. Allah'a sığınmak için bir imkânı vardır. Şeytan'ın oyuncağı olmak için de bir imkânı vardır.

Bu iki zıt imkân, insanda bir araya toplanmıştır. Bu diyalektik bir işarettir. Tarih ve kültür de diyalektik esasa göre zuhur etmektedir.

Dinlerdeki Tarih Felsefesi Tezat Esasına Dayanmaktadır

Tarihin tamamı -Zerdüşt dininde, Buda dininde, Taoizm dininde tarih felsefesi tezat esasına dayanmaktadır. İslâm'da da tarih felsefesi tezat esasına dayanmaktadır. İki zıt kutup arasındaki savaş, tarihi yaratıyor. İbrahimî din anlamıyla İslâm'da, insanın -o başlangıçtaki insan, insanlığın babası Adem'in-Allah'ın ruhu ve çamurdan yaratılmasıyla tarih doğuyor; savaş başlıyor.

28-Ziddiyet iki şekildedir Meselâ siyah ve beyaz, gece ve gündüz gibi. Ama asıl zıtlık, bir şeyin olmamasıdır. Meselâ, bir şeyin olma ve olmamasının, bir yerde ve aynı anda olması gibi. Bu yüzden onların toplanması ve giderilmesi aklın muhalidir. Meselâ hem Zeyd olması, hem de olmaması mümkün değildir. Veya hem olmaması hem de olması mümkün değildir. Ama giderilmeleri mümkündür. Meselâ bir şey bir yerde ve bir durumda hem siyah hem de beyaz olamaz Ama ne siyah, ne de beyaz olmamasında bir problem yoktur, belki kırmızı veya mor olabilir

Habîl ve Kabil'in savaşı, bütün tarih boyunca devam ediyor ve zamanın sonuna kadar da devam edecektir. Bütün tarih sahnesi baslangıçtan zamanın sonuna kadar savaş sahnesidir. Bu diya lektiktir.

Taoizm'de ve Çin kültüründe, diyalektik görüş çok müsah hastır. Bütün esya “Yang” ve “Yin” esasi üzerinde sürekli bir savaşın içindedir. Bütün esya, bu savaşın neticesidir. Hareketler de.

Bir ağaç parçasını gözönüne alınız. Topraga gömdüğünüz zaman, gökten yağmur ve güneş aliyor, yeseriyor. Bu “YhV”dir, gökten “Yang”ı kabul ediyor. Sonra çiçek ve meyve vermeye başlıyor bu “Yang” ve “Yin”in asılmış olmasının sonucudur.

Diğer taraftan “Yin” olan ağaç “Yang”a sahiptir. Çünkü ateş yakığımız zaman “Yang” alev de alıyor. O halde ağaçta ve odunda hem Yang vardır hem de Yin. Hem tezdır, hem antitez dir. Bu yüzden birseyde bazen “Yang” yeteneği galip geliyor, bazen “Yin” yeteneği.

O halde “Yang” ve “Yin”, bütün esyanın bünyesinde gizlenmiş olan iki zıt kuvvettir. Herşey kendi içinde bir savaş ile kusa tilmistir. Bu esas, herşeyde ve her alâmette olan diyalektiktir. (Meselâ, atoma bakınız. Elektron ile protonun savaşıma, artı ve eksi yüklerine bakınız.)

“Tezat” Fikrî Marks ile Sosyolojiye Giriyor

Diyalektik, Marks ile sosyolojiye giriyor. Toplumda asiller var, köylüler var. Kapitalist var, proleter var. Biri tez, diğeri antitezdır. Devrim bu ikisi arasındaki savaşın neticesidir. Elektron ile proton arasındaki savastan atom hareketinin ortaya çıkması gibi.

Diyalektik savaş, herşeyin içinde vardır. Meselâ, yumurta tezdır. Yumurtayı gözönüne alınız. Onu tavuğun altına koyuyo ruz, sıcaklığı kabul ediyor ve her gün içinde “antitez” gelişiyor. Yumurta “tez”dir, her gün içinde gelişen “yumurta olmayan” ise antitezdır. Bu savaş her gün antitezin yani yumurta olmayanın faydasına devam ediyor, antitezin bütün yumurtanın içini tezi

doldurduğu ve dışarı sürdüğü yere kadar devam ediyor. O zaman kabuk gaganıyor, kırılıyor ve civciv (sentez) dışarı fırlıyor.

O halde yumurta hem tezdır, hem antitez. Bu ikisi arasında ki savaşın neticesi civciv görünüşü ile doğan sentezdir. Bu, Hegel diyalektikinin iki bütün hareketlerinin ben-zetme esisidir. Hem tarih, hem insan hem de tabiatta açıklıyor.

Bu “Yang” ve “Yin”i herseyde mücadele halinde gören Çin sözünün aynısıdır. Bütün işaretleri ve esyayı bu mücadele ve hareketlerin neticesi görüyor. Eşyadaki “Yang” ve “Yin” neticesi dir bu mücadele; değişim ve bambaşkalık devam ediyor. Bu şekilde tabiat daima bambaşka olma halindedir. Hiçbir şey sabit değildir. Bu iki unsurun, vücudunda savaşa tutuşmadığı birşey bulunamaz. Eğer “Yang” halinde ise “Yin”den etkilenmemesi, eğer Yin halinde ise Yang’dan korunmuş olması mümkün de gildir.

Tezat Felsefesi Yani Çin Diyalektigi

Bütün bu savaşların, hareketlerin, zıtların toplamının, bambaşkalığın ve dünyadaki herşeyin hareketinin, değişmez ve ıstisna kabul etmez bir tek düzenin esasına göre şekil aldığını görüyoruz. Dünyaya ve herşeye (insan, hayvan, tuzlu, acı, ruhlar, tabiat ötesi mevcutlar, bitkiler, cansız varlıklar) hakim olan, düzenli özellik ve küllî namustur. Lao-Tsu’nun “Usul” kitabında ni telediği gibi; ezeli, ebedi, küllî, örtülü, kapalı, gizli (yani gaybî) ve her yerde bellidir. Hiçbir yerde aklın pençesine gelmez. Bütün zıt eşyada bir beraberlik mevcuttur. Her şey onun istek, irade ve arzusuna göre olmakta ve geçmektedir. Hayatın varlığının bütün sahnelerinde, madde ve mânâda olan bütün zıt işaretlere, çeşitli savaşlara düzen ve yön bağışlıyor. Herşeydir ve hiçbir şey değildir, adı “Tao”dur,

Tao Nedir?

M.O. 5. ve 6. asırlarda yani 2600 yıl önce yazılmış olan “Tao Usulü” kitabının kendisinde bile “Tao’nun nitelenmesi mümkün değildir” diye itiraf ediliyor. (Tıpkı bizim “Allah” hakkında sa—

hip olduğumuz kavram gibi, idrâk ve akla sığmayan ama her yerde mevcut ve hazır olan kavram.) Gaybîdir, ama hiçbir yerde kayıp değildir. Hiçbir şey “O” değildir, ama “O” herseyde mevcuttur. Usulen ondan başka birsey yoktur, hersey onun tecellisidir. Hatta iyi ve kötü, güzel ve çirkin onun iradesine tâbidir ve “O” “TAO”dur.

“Tao”nun lügat mânâsinin anlasılması, onun tanınmasına daha çok yardım edecektir. Tao lügatte “Su yatağı” anlamına gelir. “Nehrin yatağı” sabittir, ama oradan geçen su hareketli ve degiskendir.

“Nehir yatağı”nın diğer bir anlamı daha var; “yatak”, suyu dagdan ve ovadan çıkis kaynagından, asil varis yeri olan okya nusa yönelten bir gidis yoludur.

O dinî ve felsefî kavramı ile, bu lügat mânâsi arasında ne tür ve hangi ilişki var? Tao, bütün küçük ve büyük dalgaların, sürekli olmayan kabarcıklarının, yani bütün alâmetlerin, bütün çeliskilerin, bütün esyanın tamamının onun üzerinden geçip, onlara yol gösterilip, o yoldan, mükemmel sınır olan okyanusa veya kendi vücutlarının gayesine ve nihayetine ulasmalarından ibarettir. O halde Tao, su yoludur.²⁹ Yol herseydir. Bütün esya ve bütün varlıkların tâbi oldukları bütün kanun. Tao varlık âlemine egemen olan bir iradedir. Bütün mevcutlara egemen olan bir kanundur. Esyanın birlik ve beraberliği hep Tao sekinde, tezat ve savaşlar ise Yang ve Yin esasına güredir.

Su agaca bakiniz, niçin hiçbir zaman izdiraba mahkûm ol muyor? Niçin hiçbir zaman üzüntüye kapilmiyor? Baharin bas langicinda tomurcuk veriyor, yeseriyor, genlesiyor, yaprak ai yor, iek veriyor, meyve veriyor. Sonbahar sonlarinda sarari-yor, sonunda yapraklarini döküp çiplak kalıyor, Sakin bir sekil de kis uykusuna giriyor. Mart baslarinda veya ortalarinda tek rar canlaniyor, kendi gidisatina devam ediyor.

29-Seriat ve ser'a gibi. Su yolu, nehir tarafina dogrudur.

:

Niçin izdirap çekmiyor? Niçin hiçbir ağaç intihar etmiyor? İsyan etmiyor, öfkelemiyor, bikmiyor, felsefi ümitsizliğe kapıl mıyor?

Çünkü tabiat kanununu, Tao’yu takip ediyor.

Niçin perisanlık hastalık, savaş, zorluk, ihanet, izdirap, ümitsizlik, kötülük, gam, eziyet insanda var? Çünkü evrende herseye hükmeden düzene karsi, cüz’î akli ile baska biT yol se çiyor.

Merihli Yolcunun Yer Küresi Hakkındaki Raporu30

Çok meshur yazar sayin Muhammed Hicazî’nin bir hikâyesi var. Hikâye söyle:

“Yeryüzünde bir bilgin, Merih’e gitti. Merih caddelerinde yürüyordu, sinema afislerine ve kültür haberlerine bakiyordu. Ansizin gözüne bir haber ilisti. Haber söyle diyordu: ‘Merihli fa lanca profesör, meshur bilgin, füze ile yeryüzünden geri döndü. Yer küresi ile ilgili arastirmalarini, yeryüzündeki canlı varliklari konu edinen yeni kesfini, sayin dinleyicilere arz ediyor!’”

Dünyali olan bilgin diyor ki:

“Kendim dünyali oldugum için MerihlileT’in bu konferansi na katılmak istiyordum; konferansin konusunu sevdim ve katil dim. Merihliler acaip bir heyecanla, profesörün sözlerini dinli yorlardi. Çünkü Kâinat’in hiçbir yerinde Merih küresi disinda, hayat olmadigini düşünüyorlardi. Simdi bu bilgin, yeryüzünde çok sayida canlı varligin oldugunu kesfetmisti. (Melikü’s-Suara Bahar’in sözüyle: Bu okudugum yer küresi nedir ki? Tastandır, dedi. Orada tekmelenmis birileri var.)

Profesör diyor ki: “Bizim heyetimiz gidip orada bunda arastirma yapti. Yeryüzünde çok sayida canlı varliklari oldu gunu anladi. Hepsinden daha gelismis veya en azindan hepsin den daha iddiali olan, “insan” isimli bir varlikti.

30-Muhammed Hicazî’nin “Ayna” isimli kitabina yeniden bakmaniz, iyi olur. Nepiün gezegeninin kesfi ile saniyorum Babilliler hayal düşüncesiyle Neptün’e gidiyor demek istiyor. Orada bir topluluk görüyor; insanin özelliklerinde. O topluluktan çok güzel sözleri hitab seklinde naklediyor.

Bu varlığı tasavvur edebilmeniz için ne diyeyim? Sadece bîr tulum gibi olduğunu söyleyebilirim. Dört tutanagi var, iki tane de delik. Yerin üzerinde sürünüyor. Acaip bir hirs, heyecan ve tecessüsle herseyin canını almaya çalışıyor. Yeri, dağları, esyayı, hayvanları ve ağaçların hepsini yagmalıyor. Yagmalamadan baska, iki ayakları üstünde birbirlerinin canına kasdediyorlar. O kadar birbirlerini öldürüyorlar ve öldürmekten acaip bir zevk alıyorlar ki, bir kısmı kalınca en fazla öldürenler kahraman ilân edilip madalya alıyorlar tarihlerinin en seçkin şahsiyetleri, kendi cinslerini en çok öldürmüş olanlardır.

Acaip bir iş daha yapıyorlar. Bütün büyüklük, zekâ ve kur nazlıklarına rağmen doğal meyveleri, tabiatın çok güzel ve hoş kokulu sebzelerini, hayvanların sağlıklı ve doğal bedenlerinden aldıkları etleri, olduğu gibi yemiyorlar. Onları kablara koyuyorlar, biber, zerdeçal gibi baharatlar ve çeşitli yağlar ekliyorlar, ateşin üzerine koyuyorlar, yakıp pisiriyorlar sonra yiyorlar. Ardından dertlere hastalıklara yakalanıyorlar. O zaman muhterem O) adamlardan yardım istiyorlar, para veriyorlar midelerindeki ilaç ve iğne zoruyla dışarıya çıkarmaya çalışıyorlar. Niçin böyle işler yaptıklarını anlayamadım.”

Bu, Merihli'nin insan hakkında yaptığı tenkidtir. Ama Tao-izm, insani tabiat ve Tao'ya tâbi olmadığı için tenkit ediyor. Tao'nun onun emrine arzettiği yiyecekler dışında şeyler yedigi ve bunlardan faydalanmak için kendisine bağışlanan el ve mi deyi -tabîi yiyecekleri yeme yolunda-kullanmayıp başka yiyecekler hazırladığı için tenkit ediyor. Doğal evini bırakıyor, kendi yaptığı eve gidiyor. Savaş haset ve kine müptela oluyor. Kendisi daha ileri gitmek için hemcinslerini yok ediyor. Diğerlerinin de ha erken hedefe ulaşması için yok oluyor. Daima muzdariptir. cinnete, sinir ve ruh hastalıklara, felsefî ve itikadi hastalıklara müptelâ oluyor.

Taoizm'in -ölüm döşesinde olan, büyük şahsiyetlerinden birine talebeleri sordular:

- Ölünce seni nereye gömelim, nerede kefenleyelim?

DINLER TARİH

- Mezarım yeryüzü. Mezarımın tavani gökyüzü. Mezarımın kandili geceleyin ay, gündüzleri güneştir, dedi.
- Eger seni toprağın üzerinde bırakırsak; kuslar ve haserlar- lar yerler, dediler.
- Onları niçin Tao'nun kendileri için yarattığı yiyecek ve ri-zikten mahrum ediyorsunuz? dedi.

Bu, “Tao” düşünce tarzıdır.

Kurtuluş Yolu Neresidir?

İnsan, güneşin altında ve yerin üstünde yaşayacağı yerde üstü kapalı sun'î evlerde yaşıyor. Bu yüzden isiksizliğe veya haser- lara mahkûm oluyor ve çeşitli hastalıklara yakalanıyor.

“Tao”, insana hareket aygını bağışladı. “O”, ayaklan hareket güçleri olmayan, sadece “kendilerini bırakmaya” gücü yeten şekilde yaptı.

Bu insan Tao'nun gidis yolundan dışarı çıkmıştır. Tabiatı kaplayan geniş ufukları bırakmış kendini şehir isimli dar duvarların, sokakların ve caddelerin arasına sıkıştırmıştır. Tabiatın ona bağışladığı güzelliklerden faydalanamamış, sun'î güzellikler yapmıştır.

-Kilosu üç riyal olan-tabii karpuzdan istifade etmiyor, bin- bin tümene bir karpuz tablosu satın alıyor.

Şehir yapmış, idaresi için kanun va'z etmiş, hukuk, emniyet ve emana muhtaç olmuştur. Gelip halka hükmediyorlar. Hükûmetle beraber daima zulüm dogmakta. Bir kısmı efendiler bir kısmı köylüler oluyor. Bir kısmı serefliler, bir kısmı adiler.

Kısa zamanda hedefe ulaştıracak bazı ilimleri bilmeye ken dilerini mecbur hissediyorlar. O ilimler sonra bir grubun elinde diğerlerini aleyhine bİT silah olmaktadır. Bu onun nihaî neticesi dir. Bunlar araç, teknik, zekâ ve tabiatı tanımakla dopdolu ser vetleri toprağın bağrından çıkarabilirler. Ama bu servetler, onları köpekler gibi birbirlerinin vücuduna düşüren bir lokma gibi olmaktadır.

Sonra da ilişkileri, hayvanların ve vahşi canavarların ilişkileri olmakta. Aldatma, yalan, zulüm, facia ortaya çıkmakta, fesat yaygınlaşmakta. Beyhude yasalar ve sınırlamalar yapıyorlar, bir kısmı onlara bağlı kalmakla çirkinleşiyor. Bir grup ise, o yasalara ve sınırlılıkların aleyhine isyan ediyor, mücrim ve hain oluyor. Bir kısmı ise bunlarla mücadele için egemen ve zalim oluyor.

ZALIM VE MAZLUMU DOGURAN MEDENİYET

Bir kısmi isyan ediyor, cinayetskâr ve günahkâr bir kısmi ise bunlarla (isyancılar ve canilerle) mücadele için egemen ve zalim oluyor. Bir grup da her ikisine kurban ediliyor. Böylesi çilginlik la karisik bir topluluk, “sehirlesme” adıyla, medeniyet adıyla ya piliyor. İnsan, kendini buna kaptiriyor. Tipki agiz salyasi ve ca niyla zerafet ve güzellihte sanat harikasi o ipek kozasini yapan ipek böcegi gibi. Ipek böcegi koza yapıyor, sonunda da eserinde kendisini boguyor. Bu medeniyettir.

Medeniyetin Isaretleri

Bütün tarih boyunca medeniyetin isaretlerine bakalim. Biri si Misir medeniyetinin sembolü olan piramitlerdir. Binlerce kö lenin, dibinde kurban olduğu piramitler. Misir medeniyeti basi ni ancak böyle kaldirmistir. Birisi de büyük Çin medeniyetinin sembolü olan Çin seddidir. Her tas ve tuglanin geldiği yerde, bir insani çamurlarda sürün dürmüstür. Hiçbir güçlü insan bu du vardaki isini bitirememisirir. Tasların ve aralarındaki harcın yeri ne, nice insanları gömmüslerdir.

Bu medeniyetler, yalan, aldatma, cinayet, katliam ve köleli ğin toplamidir. Medeniyetlerden faydalananlar ya “Ojen Iones-co”nun kahramanı gibi gergedan idiler. Alınlarının önündeki boynuzla öldürüp, çigniyorlardı ve gidiyorlardı veya Kafka’nın kahramanı gibi çirkinlesiyorlardı. Talihsiz köle insanlar, seçkin insanlar... Temiz ve seçkin milletler... Süvarileri yok eden millet ler..

DINLER TARİHİ

Bütün tarih ve medeniyet boyunca insanda ne gelişti? İnsan; öldüren ve öldürülene, köle sahibi ve köleye, aldatan ve aldatılana, sömüren ve sömürülene dönüştü Bunların hiçbirisi insanî özellik değildir. Bu, medeniyetin ve medenî insanın gelişmesidir.

İSYANCI İNSAN

Çevik ve yetenekli balıklar vardır; gidis yoluyla yoldas ol mak yerine ırmakta kalırlar. “Nasıl yasayalım?” sorusunun pe sindedirler. Biri bu köseyi seçiyor, diğeri o köseyi. Biri bir kaya parçasını, biri bir yosunun tavanını, hepsi yeni birsey yaptıkları için ve kendilerine ait bir sığınak seçtikleri için mutludur. Ama asla denize gitmiyor ve özgürlüğe ulaşmıyorlar.

Bütün varlık âleminin ve esyanın hareketine kılavuzluk eden Tao’ya karsi bir gidis yolu seçen insan, ideal, arzu, medeni yet olusturmakla, kâinatın gidis yolundan baska bir yol seçmek le kendi cüz’î, fuzulî aklının müptelasi olmuştur. Bu şekilde hem kendini denize ve Tao’nun nihaî hedefine ulaştırmaktan mah rum etmiştir, hem de âlemin tekâmül ve hareketinde gecikme meydana getirmiştir. Eger bu lüzumsuzluklar, bu kötülükler, zaafılar, serler, medeniyetler olmasaydı, insan kendini tabiata emanet ederdi. Tabiat düzeni esasına göre yani Tao’nun irade ve istegine göre hareket ederdi ve hedefe ulaşmış olurdu.

TAO’YA GÖRE KENDİNE DÖNÜŞ

O halde, Tao’ya göre kendimize döndük. Kendi, kendisine geri dönmek ne demektir? Çünkü akla döndüğümüz zaman akıl lüzumsuz seyleT yapıp, yol gösteriyor, ideal olusturuyor. O halde aklın kenarından geçip fıtratıma dönüyorum, insanî fıtra tıma, halis ve saf kalbimin ilham verdigine; kalbimin tam ortası nın dediği seye dönüyorum. İçimdeki sakinliğine dönüyorum. Akl-i küll olan zâtıma sigmıyorum. Bütün esyada cari oîan akıl,

bitkiyi baharda yeserten akıl, yazın meyve vermesini sağlayan ve sonbaharda uykuya çekilen bir akıl. Bu tabiatın bir parçası olan bende de vardır. Onu keşfediyorum, kendimi ona emanet ediyorum, ona teslim oluyorum.

Bu aklın altında Tao duygusuna nasıl ulaşılabilir? İnsan, kendinde Tao'yu nasıl bulabilir? Özel bir marifetle. Aldatıcı olan ilimle bulunamaz; tehditçi ve fuzulî olan akılla da-O zaman in san, bitkinin gençliğine, tabiatın bağrında bir alâmetin eminliği-ne, selâmetine ulaşır. Sonra bütün eziyetleri, itilafları ızdırımları, kinleri yok olur. Onların yerini Tao'nun askı doldurur.

Fakirlik ve Riyazet Elbisesi ile

Insan, aki!, düşünme ve istidlal ile dünyanın ve kendisinin Tao'suna ulaşamaz -Tadarin her ikisi birdir-İlim ve mantıkla ulaşılmaz. Bu yolda ask denemesi, rakstan ve musikîden daha iyidir. Veya ibadetten daha iyi olan riyazet ile. Riyazet, yani in sanin fuzulî akıldan, şehirdeki lezzetlerden, sun'î lokmalardan kendini kurtarmasıdır. Kendini medeniyette yapılan lokma ve lezzetlere muhtaç olmaktan kurtarmasıdır. Kendini fakirlik ve medeniyete muhtaç olmama elbisesi ile süsleyip, tabiatın bagrı na gidip, kendini Tao'ya teslim etmesi gerekir; cosku, cezbe ve ask ile ona dalması gerekir.

Bu kavramların bizim sufi kavramların aynisi olduğunu görüyoruz. Bizim kendi kültürümüzde bulunan “vahdeti vücut” fikridir. Akıl gözüyle gördüğümüz bütün farklılıkları eğer ilham ile görürsek evrensel birliğe dönüşüyor. İstek ve coşku ile ona dalarak bu kendini göstermeyi yenilgiye uğratıp oluşa ye tismektir, bu her yerde riyazetle mümkündür. O, Allah’tır, bu tün cîlveler O’ndandır. Yani, bizi maddî hayata bağlayan bütün hevesleri yok etmektir, fuzulî aklın birbiri üstüne biriktirip bağ-182

ladığı şeylerden kurtulmaktır. Bütün ihtiyaçları ve bağılıkları koparmaktır, hürriyete ermektir. Bu şekilde o birliğe ulaşılabilir. O zaman baharın bağrında yasayıp, bahara, çiçeğe, meyveye kavuşan bir bitki gibi bahara kavuşuruz, çiçek ve meyve vermeye başlarız.

Bu, Lao-Tsu'nun önder olduğu, Taocu mektebin fikridir. Lao-Tsu M.Ö. 604 yılında doğan bir bilgedir. Bu mektebin kuru cüsudur ve bu mektebin elçisi oldu. Düşünce tarzının aslında tasavvufi olduğunu görüyoruz, bizler de bu düşünce tarzına âsinâyız.

Acaba tasavvuftaki “tarikat” kavramı, Tao'nun tercümesi değil midir? Veya gitmek veya yolda seyahat etmek anlamında olan “sülük” o Tao yolunda gitmeye davet değil midir? “İnsanın akli, bir yere götürmüyor” “Akilcilerin ayakları çürüktür”; “İlim bostur askî hakikatin yolundan gitmek gerekir” diyen düşünce acaba “Tao”ya davet değil midir?; “Genel ve küllî hakikata dalıp, kalp ile ona yönelmek gerekir” sözü, akıl ve irade ile Tao'ya ulaşamaz diyen sözün aynısıdır.

TAOCU FIKRİN YÖNTEMİ VE ANTİMEDENİYETÇİ OLAN JEAN JACQUES ROUSSEAU'NUN EKOLÜ

Medeniyet, akıl, irade, ilim ve insanın tabiatı, tabiatın keşfinde tabiata karşı yaptığı bütün lüzumsuzluklar ile mücadele, insanın kendi bireyselliğine ve evrene egemen olan düzene dönüştü. Yani Tao'nun iradesinin belirmesine dönüş... Mutlak mükemmellik olan nihai menzile gidis; sadece Tao yolunda gi dilerek elde edilir. İnsan, tefekkür, bid'at, teknik yerine “Tao”yu keşfetmeye, müşahade etmeye teslim olmalıdır. İsmi Tao'nun iradesinin uhdesine vermelidir.

Bunlar Taocu okulunun prensipleridir. Bu Jean Jacques Rousseau'nun 18. asırda ilân ettiği medeniyete, ilme ve teknığe karşı olan bir mekteptir. Jean Jacques Rousseau diyor ki:

“İnsan sosyal anlaşmayı yaptıktan sonra fesat, savaş, ayrılık ve zulme müptela oldu. İnsani içinden bakan bütün bu yalancı yasaları kırmız. Bunlar insani güçlü ve zeki kıldı, ama asalet, vahşi ve cani yaptı.

Tabiatın o saflığına, gökyüzünün altındaki o özgürlüğe in sanlara egemen olan bu karmasık düzenlerden önceki kardeşli ge, eşitliğe ve beraberliğe dönünüz. Akıldan, sevmeye ve aska ulaşalım.”

Bunlar Rousseau'nun sözleridir ve Tao'dur. Lao-Tsu Taocu-lugunun sözleridir.

Bireye Yönelis Mektebi Çin Toplumuna Darbe Vurdu Ama, bu kendine, bireye yönelis mektebi, medeniyet, ilim ve iradede bıkınlık, Çin toplumu ve medeniyetine büyük bir darbe vurdu. Çünkü büyük mektebi Taoculuk olan irfan (bireyin en büyük terbiye edicisidir ve bunu her yerde tekrarlıyor)

rum) ruhu o kadar yüce olan bir İnsan yapıyor ki, onu maddî hayat ötesine ulastirabiliyor. İnsani yere ve günlük hayata bağlayan herseyden kurtarılmış bir fert haline getiriyor. Ama toplum için uyusturucu bir maddedir.

Bu yüzden ferdin daima irfan ile eğitilmesi, toplumun ise, akıl ve iktisat ile eğitilmesi gerekir. Ferdin ask ile temizlenmesi gerekir. Toplumun akıl ile idare edilmesi gerekir. Bu ikisi aslin da iki ayrı mizaçtır.

Tasavvufa Yönelis Toplumunu Bozar

İslâmî irfana bakınız, ne büyük şahsiyetler olusturuyor. O büyüklüğü ile Gazali, o azametiyle Sems-i Tebrizî, o kadar büyük Mevlâna ve Senaî. Ama eger toplumuna dayanırsa, herseyi bunlar düşünüp, iş yaparlarsa toplum korkunç bir toplum olur. Bu toplumda hatta taksiye binmek bile olmaz. Eger, binerse ne fark eder, dünyanın yönleri hep itibaridir!

O halde toplumun, akıl, iktisat ve adalet ile yaşamasi gerekir, İnsan, imkân bulabildiği yere kadar gelişebilir.

Lao-Tsu Taoizculugunun hayri, Çin toplum ve medeniye-tindeki fesatla mücadelesi idi. Sosyal iktisada karsi bir tepki idî. Ama kendini bireysellik, bireysel maneviyat, âhirete yönelis, mücerret ahlâkî faziletlerle o kadar süsledi ki toplumu zayıflatti.

KONFÜÇYÜS

Konfüçyüs, Lao-Tsu’ya karsi bir tepkidir. “Li” de “Tao”nun yerine geçirilmek için bir esastir, “Li” nedir? Li, saglam toplu mun, onun temeline göre sekillendigi, idare edildigi tekâmül ka zandigi usûl ve yasalardir.

Konfüçyüs diyor ki: Toplumun insani bozdugunu, medeni yetin insanin ahlâkini yok ettigini, insani güçlü yaptigini, ruhun faydalanmasini sagladigini kabul ediyorum, ama insani asagilik, cani, kan dökücü yapmistir. Fakat bu toplum yüzünden degil dir, belki toplumun idare edildigi, dogru olmavan kanunlar ne- ,1 deniyledir.³¹

Eger Toplum “Li” Esasina Göte Idare Edilirse Tao Tekâmülüne Ulasacaktır

“Lao-Tsu’nun hatasi sudur: Hasta bir tarzda olan, insanî ol mayan kanunlara göre idare edilen çirkin toplumu, ideal ve mutlak toplum olarak almasidir.” (Bu Lao-Tsu’yu seven Konfüç yüs’ün sözüdür).

“Ben, Lao-Tsu’nun toplum aleyhine olan bütün tenkitlerini kabul ediyorum ama onun aksine, bu toplumun tabiata aykiri olmasi ve medeniyetin Tao’ya aykiri olmasi nedeniyledir demi yorum.

Bu toplumun Tao’ntm aksine oldugunu kabul ediyorum, ama inaniyorum ki eger toplum ve medeniyeti “Li” -toplumsal namus-esasina göre olusturulur ve idare edilirse, o toplum sa dece Tao’ya aykiri olmamakla kalmayacak, belki Tao’nun gidis

L

31-Konfüçyüs'ün sosyal [emelleri, insanlık toplum ve medeniyetini l-ti köklü bir tarzda savundugunu görüyoruz.

yolunda “Taoculuk”un tekâmülüne doğru hareketi hızlanmaktadır.

Balık örneğini kabul ediyorum, ama insani bozan bu top lumdur. Gelin örneği değiştirelim. “Bu nehre ve denize gönül vermeleri gerekli, kendi hiçlik ve lüzumsuzluklarını gidiş yolu na teslim edip denize ulaşmaları gerekli dediginiz balıklar, eğer zekâ, akıl ve ilimlerini isin içine sokar, bir gemi yaparlar ve ge miyi normal hızdan daha süratli bir hızla nehrin gidiş yoluna birakılırsa, o zaman bu gemi sadece nehre ve Tao’ya aykiri olma makla kayacak, belki balığı daha hızlı ve erken denize kavuş turacaktır.

O halde eğer toplum “Li” esasına göre oluşturulursa, toplu ma Tao esasına göre daha hızlı ve daha seri bir hareket kazandı rılmış olacaktır-İnsan eğer tabiatın gidiş yolunda tek başına ka lırsa, bitki ve hayvanın ahengi ile gelişir, ama eğer “Li”, toplu munda yer alırsa, Tao’nun gidiş yolunda daha seri gelişir. Çün kü “Li” Tao esasına göre hareket eden toplumsal düzendir.”

Onsekizinci asırda Fransa’da, Voltaire ile Rousseau arasında olan savaş, Konfüçyüs ile Lao-Tsu’nun savaşıdır.

Konfüçyüs’ün insanî medeniyet ve toplumun sosyal temeli ni en köklü şekilde savundugunu görüyoruz. (M.Ö. Altıncı asır da). Voltaire, İS.nd asırda Konfüçyüs’ün aynı sözünü Rousseau’ya karşı söylüyor. Rousseau, toplumdan önceki bireysellik hayatının ahlâk, dindarlık, fazilet ve insanî maneviyatın hamisi idî, Voltaire ise medeniyet, ilim, ilerleme, maddîyat, sanayi ve savaş taraftan idi. Bu ikisi arasındaki savaş, Konfüçyüs ile Lao-Tsu arasındaki savaştır. Tam 24 asır sonra 18.nci asırda, bu sa vas ikinci defa Fransa’da ve bütün dünyada oluyor.

Hippilerin savaşı bu çeşittendir: Şimdi de devam ediyor. Amerika’da mevcut olan en derin ve insanî harekettir. Kapitalist Amerikan toplumu ile hippilerin savaşı; bilgini, filozofu, hakimi ve sosyal düzeni, “insan yiyen insan”, yaratmak isteyen bir top lumda bunlar “yeme” ve “yemeye tapma” aleyhine isyan ediyorlar.

Hippi ile Sohbet

Bunlardan biriyle Meshed’de sohbet ettim. Çok derin bir adamdı; açıkça Nixon’dan iki kat daha suurlu idi.³² Onunla tar tismam çok tatlı oldu. O Amerikalı bir gençti, ben Müslüman ve dogulu bir gençtim. Ben maddiyati savunuyordum, o mane viyati savunuyordu. Ama onun maneviyati benim için taham mül edilmesi imkânsız birseydi. Diyordum ki: Ben, senin savu nucusu oldugun maneviyati kabul ediyorum, sana saygi duyu yorum; ama siz medeniyetin kalibini ve bedenini yok etmekle bu maneviyati kurtarmak istiyorsunuz. Ben diyorum ki, bu maddî düzeni bir beden ve kalıp gibi almami gerekir ve ona insanî ruh vermemiz gerekir. Su anda olan vahsilik, düşmanlık ve materyalizmin yerine Amerika’nin beden ve kalibina insanî ruhu üfleyin -yani Hind ruhunu-veya Amerikan medeniyetini Hint’te insa edin. O zaman hem büyük arifler gibi, nefsî gidisati islah eden insanlara sahip oluyoruz, hem de Apollo süvarileri (astronotlari) gibi ufuklara seyahat eden insanlara sahip olmus oluruz.

Ama bunlari damlariinin tepesine çıkmak ve oradaki karla ri temizlemek için sağlam bir merdivenleri bile yoktur. Diger ta raftan jete biniyorlar. Apollo’ya biniyorlar. Bulutlariin üzerine, ama suur ve ahlâklari bir hayvanin düzeyindedir. Ve niçin gidi yorlar? Bütün bu yukarılara, elmas, petrol atom ve nükleer aras tirmalari için.

Eger medeniyetin yaptigi cazibeyi kiran uzayi ve manzume yi geride birakan bu büyük makinaya büyük bir ruh üfleyebilir-sek, o zaman artık sanayi ve medeniyet mahkûm olmaz. Genç bana cevaben sunlari söyledi: “Bunlariin hepsi beyhudedir. Dün ya bir günestir, gerisi ise onun bölünmeleri ve isinlariidir. Günes, Tanri’dir. Bölünmeler ise Tanri’nin isinidir; onun disindaki

32-Falanca diyordu ki: Filân fahis sehrin en bilgin ve âlimidir. O sehrin ilim merkezinin âlimleri ve faziletleri bu sahsin öğrencileridir. Kendisinin ise bir esekten daha az suuru var. Ben de “laklid için en iyi simalar hippilerdir” diyerek hippiligi savunmuyorum. Bu, bizimli ilgili birsey degildi. Mezmanli adamin (sa ire cevap alarak söylediği) deyimiyle; benim hanimim ölmüs, genç oglum zo runlu olarak (askere) gitmis, sen: Hayat bir bahçedir, hayat güzeldir, diyorsun

herşey ise karanlıktır. Bu yüzden, insani ev ve elbiseye bile ihti yacı yoktur. Ben insanları tanıyorum, onlara karşı sevgi besliyorum; su ve güneş ile yaşayabilirler.” Çünkü eğer biri Allah’ı severse ve Allah’a taparsa, ona askla bağlanırsa, bu ask ile beslenebilir, bu sevgi ile yaşayabilir. Bu büyük kudret, insanın içinde var. Ama maddî hayat onu zayıf ve zelil yapıyor-Tüketim düşünü yapıyor. İnsani öyle bir hale sokuyor ki eğer kravatının renginin gömlegine uymadığını görürse, evden dışarı çıkmıyor. Batılı genç, bütün derdi kudretperestlik ve paraperestlik olan medeniyetten kaçıyor.

Bu, bugünkü batılı gencin mantığıdır; Taoculuk’a bir çeşit geri dönüştür. İnsani bozan medeniyetten Taoizm’e geri dönüş. Ama Konfüçyüs’ün dediği gibi “Bozucu özelliğe sahip olan medeniyet değildir.” İnsani bozan, böyle medeniyet (batılı medeniyet) veya öyle medeniyettir (M.Ö. 6. asırda Lao-Tsu’nun savas açtığı medeniyet).

Eğer medeniyet, kudret kölelerinin ve paragözlerin emrin den çıkıp suurlu insanların emrine girerse insanî tekâmüle vesile olur, bozulmaya değil.

Eğer insanlık, maneviyat, fazilet ve herşey medeniyete feda oluyorsa, bu, medeniyetin, anti medeniyetin elinde olması nede niyledir. Vahşi, makinalı silahi eline almış; canı jette oturmuş ve Nemrut Apollo’ya binmiş. Ama eğer bunların hepsi düşünce ve fazileti anlayan insanın emrinde olursa o zaman medeniyet, insanı bilmemek ve çirkinleştirmemekle kalmaz, belki İnsanın gelişmesine de katkıda bulunmuş.

Eğer medeniyet büyük bir ruhun emrinde olursa, televizyon, tiyatro, sanat, kitap ve genel olarak toplu iletişim araçlarınd an, bu büyük ruhun bütün dünyaya yayılması için yardım alı nabilir. Bu; kültür, ahlâk ve maneviyati, bir anda ve bir günde dünyanın en vahşi ve ücra kösesindeki insana kadar ulaştırabilir. Bütün insanlığa daha hızlı bir tekâmül bağışlayabilir.

Eğer medeniyet, ruhun eline geçerse, eğer insanî toplum “Tao” ile beraber “Li” esasına göre yapılırsa, insan o toplumda

DINLER TARİHİ

taocu tekâmül ve faziletle daha çok gelişir, çünkü “Li”, “Tao”ya karşı değildir, Tao’nun devam ettirilmesi esası üzerindedir.

“Li” NEDİR?

Konfüçyüs buraya varınca, işi bozuyor. Aslında tenekeden olan beş gümüş esastan bahsediyor:

Birincisi: Çocuğun babasına itaati.

Konfüçyüs burada çok güzel konuşuyor. Ben onu Sokrat’tan daha yüksek bir şahsiyet olarak görüyorum. Ama tek ayıbi, Do gulu olması ve Büyük Fransız Devrimi’nde kadının gergirmesi için heykeller yapan, şiirler yazan, akıllara biyografiler veren Batılıların olmayışidir. Bundandır ki en hakîr Batılılar bizim nes-limizce tanınmışlardır. Ama eğer neslimizin Settar Han’ın resmini sadece tesadüfen özel günlerde bir gazetenin ön sayfasında görebildiğini, hatta bugün bile onun kabrinin yerini bilmedikle rini görürseniz sasmayın. Konfüçyüs de Dogulu olanlardandır, tanınmamıştır. Yoksa o, Sokrat’tan bile daha yüksek bir seviye dedir. Güzel sözler söylüyor: “Evlât! Daima seni yasından daha küçük gösteren elbiseler giy ki, annen ve baban sana bakmakla ömürlerinin geçtiği konusunda endiselenmesinler” (Meselâ, eğer yirmi yasında bir genç isen önlük giy eline oyuncak ve dü düğ al ki babacığın, büyüdüğünü hayal etmesin! Bu söz, incelik olarak güzeldir, ama sadece güzeldir.)

İkincisi: Küçük kardeşin büyük kadeseye itaati.

Dönemin babaerkil dönem olduğunu biliyoruz. Babanın herşeyin sahibi olduğu babaerkil dönemlerde baba öldüğü za man, varis büyük kardestir. Herşeye, hatta babanın kadınlarını bile. Bu cümleden olmak üzere kendi annesini miras olarak devralıyor. Konfüçyüs sisteminin bu esası onun mektebinin beş te-meliden biridir ve o dönemin neticesidir.

Üçüncüsü: Kadının kocasına itaat; (Erkeğin reis olduğu dönem). Tam bir itaat. Yani kocanın söylediği ve yaptığı herşeye

kadının itaat etmesi, kendisinin bir anlayış ve görüşünün olma ması gerekir.

Dördüncüsü: El altındakilerin elin üstünde olanlara itaati. Besincisi: Halkın devlet başkanına (hükümdara) itaati. Eger toplum Konfüçyüs'ün bu bes esasına dayanırsa:

Bu bes “Li” esasıO) -gümüşten bes asıl-Konfüçyüs’e ait ve toplum bunlara dayanırsa tekâmülde zirveye ulaşır (onun zan-nma göre).

Bütün faziletler, bu bes asla riâyet esasına göredir. Çünkü kadın itaat ettiği zaman, kocası vefadar kalır. Küçük kardeş itaatkâr olduğu zaman, büyük kardeşin himayesinden faydalanır. Çocuk itaatkâr olduğu zaman, baba da terbiye edici olur. O halde “Li” esasına dayanan bu toplumun dini nedir? Bu neslin ve bu halkın kendi temiz geçmişlerine dönmeleridir.

Geçmiste “Fu Shi” veya”Fer Hesi” gibi”Li” esasına göre hükmeden hakanlar olmuştur. Fu Shi adıldı, halkın hayrım istiyor du, halk ise onu seviyordu ve ona itaat ediyordu. Bu nedenle dünya adaletle doluydu. O halde iyilere ve ecdada saygı gösterelim gelenekçilik yapalım. Ruh nasıl geliştirilebilir? Edep ile, adab ile, gelenek tefsifat veya musikî ile.

Konfüçyüs geçmişin bu geleneklerine ve âdetlerine niçin bu kadar tapıyor? Çünkü “gelenekperestlik” Çinli görüştür. Konfüçyüs gelenekperestliğin ve muhafazakârlığın zuhur kaynağıdır, itaat, onun muhafazakar görüşünün temelleri olan itaat.

Geçmişe tapma, geleneğe tapma hakan Fu Shi’ye ve tarihin ilk dönemlerinde Li’ye ulaşmış olan hakanlara dayanmak, bunlar Konfüçyüs mektebinin zayıf noktalarındır, diyorlardı. Halkın geleneklere ve geçmişe dönmesini istiyordu. “Hu Shi Pi” döneminde dönmesini istiyordu. Hu Shi Pi döneminin tipki bizim mitolojik “Cem” dönemimiz gibidir. Adalet hakimdi, herkes zevk, sefa sevinç vb. şeylerle meşguldü.

KONFÜÇYÜS'ÜN ÖZELLİKLERİ

Ruhu, âhiretle maddî hayatın dışında bireysellik ve ruh-baniyetle ilgili sayan Taoizm'in aksine, Konfüçyüs ruhu toplum ve sosyal yaşamla alâkali sayarak bu dünyaya davet ediyor. Bu davet, ruhbanîyet ve irfana yönelisin karsitidir.

Benim kanaatima göre -kendi deyimiyle-Sokrat'm felsefeyi gökten yere getirmesi gibi, çeşitli ilâhî (rabb-ul enva'), gökyüzü, tanrıların savaşları ve diğerleriyle ilgili olan felsefeyi, hayat, ahlâk ve ruhun tekâmülü için sosyal yaşam ve sosyal ilişkilerle ilgili bir felsefeye dönüştürdü. Sokrat, felsefeyi gökten yere getirdi. Konfüçyüs de dini. Onu sosyal yaşamın ve bu dünyadaki yaşamın gelişmesi için bir araç yaptı. Ruhsal, bireysel meselelere ve zahitliğe tamamen batmış olan fikirleri sosyal hayat çekti.

Gelenekçiliği ve sosyal muhafazakârlığı, egemen sınıfın yararına ve halk kitlesinin zararına kuvvetlendirdi.

Konfüçyüs'e ait fikrin etki, kudret ve ragbeti Çin'de 2400 yıl kadar kendine özgü acaip bir durum yasatır. Bütün bu dönem boyunca Çin toplumu ne vahşi ve geri kalmış bir toplumdur, ne de gelişmiş mükemmel bir toplumdur. Ne ileri bir hareket meydana geldi, ne de vahsetle karışık bir yıkılma. Belki vasat bir durumda kaldı; ne iyi, ne kötü bir durum.

Bu dönemde Çin, ilerlemiş fakat durgun, monoton, hareketsiz ve devrimsiz bir medeniyet ve sanata sahiptir. Bu hep Konfüçyüs'ün kuvvetlendirdiği gelenekçilik nedeniyledir.

Konfüçyüs, Çin toplumunu 254 yıl bu durumun üzerinde tuttu. Çünkü gelenekçilik ve muhafazakârlık yıkılışa ve yükselişe engeldir. Anlamı da toplumu ve bireyi mevcut olan durumu ile korumaktır. Yeni dönem, Konfüçyüs'ten sonraki bütün döneme ve onun Çin'e hükmetmesine bir tepkisidir.

Çin düşünce tarzında yer düzdür, gökyüzü tavadır. Yerin ortası Çin'dir, Çin'in ortası 'Hakan'ın sarayıdır. Hakan, göğün oğludur. Bu -başlangıçta ve sonraları- Çin dünya görüşüdür. Konfüçyüs besli yöntemi ile bu toplumların içinde kendi öğretisi—

sine dayanan daima kalacak bir düzen kurup, istikrara kavuş turmak istiyordu.

Konfüçyüs, toplumcu, dünyaci, akilci ve felsefidir, irfana yönelen, bireyci, ahlâkî fazilete taraftar ve toplum karsiti olan Lao-Tsu'nun ziddidir.

- Çin, Hind, Yunan dinlerinde ve İbrahimî dinlerde liderin farkı nedir?

Konfüçyüs ve Lao-Tsu'nun ortak bir yönü vardır; her ikisi de asildir. -‘İslâm Senasi” de peygamberlik rolü oynayan bütün Çin, Hind, İran, Yunan peygamberlerinin (sosyolojik anlamıyla peygamber, İslâmî kavramı ile değil) istisnasız olarak Aristokrasi’ye bağlı olduklarını söylemistim- Konfüçyüs’ün kendisi esraf tandır. Sehzadelerin öğretmeni olduktan sonra “Lu” hükümetin-ni bakani olmuştur. Lao-Tsu’da asilzadedir. Hem Çin hükümeti nin devlet senet ve belgelerinin hazinedari oldu hem de sonraları irfan, bireysellik ve ruhsal devrim ile uğraştı.

Esraflık Lao-Tsu’da irfana yöneliş, Konfüçyüs’te ise gelenek çilik şeklinde beliriyor.

Bu dinlerin her ikisi de refah ve Aristokrasiden doğmuştur. Bu, istisnasız olarak ümmetin -yani halkın-bağrında kaynayan İbrahimî dinlerin aksine bir durumdur, İbrahimî dinler, yapıcı, dünyaya yönelici, degistirici ve devrimcidir.

Eğer Lao-Tsu ve Konfüçyüs’ün mektepleri birleştirilseydi, mükemmel bir mektep olurdu.

Ama hurafe, büyücülük ve asilsiz seylere batmış olan -hura fe ve büyücülük Taoizm’de siddetle artmıştı- Çin düşüncesini, Konfüçyüs kurtardı ve sosyal yasama kavuşturdu.

Ondan önce Çinli’nin bütün kaygısı “ölülerin ruhuna nasıl hizmet edebiliriz” düşüncesi idi. Öğrencilerinden biri bu soruyu hocası Konfüçyüs’e sorunca, Konfüçyüs dedi ki: “Evlât! Sen canlılara nasıl hizmet edileceğini bilmiyorsun. Hayatta oldukların da senden bir hizmet görmüyorlar, öldükleri zaman anlara nasıl hizmet edebilirsiniz?”

Tekrar sordu; “Ölümden sonraki hayati bize söylemiyor musun?” cevaben sunu isitti: “ölümden önceki, simdiki hayati tanimiyorsun, o halde ölümden sonraki hayati sana nasıl tani tayim?”

Ondan Ta ocu ibadeti, sihir ve büyüü yerine getirmesini istedikleri zaman söyle diyor: “Benim hayati, ibadetimdir.”

Bu dünyadaki yasama yönelis Çinli görüse olumlu, akilci ve yapici bir yön ekledi. Ama Taoizm’de olan maneviyat ve fazilet tekrar aldı. Çünkü her ikisi tek basına tahrip edicidir, ama ikisi nin terkibi yapicidir. Eger Konfüçyus ve Lao-Tsu’nun şahsiyetle ri bir liderde toplanirlarsa, o şahis mükemmel bir lider olur. Konfüçyus ve Lao-Tsu mekteplerinin toplami ve terkibi, mü kemmel bir mektep olarak bir insanin ihtiyacini karsilayabilirdi.

- Biige, insancil ve mükemmel insanin taraftan olusu:

Konfüçyus gelenekçi. Aristokrat ve bu esaslara dayanan dü zenin taraftaridir. -Daima egemen sinifin çıkarlarini savunan bir düzen-. Ayni zamanda insancil ve mükemmel insan taraftari bir bilgedir. Şahsiyetinin açıkliga kavusmasi için, onun hayatindan bir örnek veriyorum:

Öğrencileri ile bir sahradan geçiyordu. Çölde bir mezarin basinda aglayan bir kadın gördü. Bir öğrencisinden kadının ha lini sormasini istedi. Kadın: “Bu benim kocamin babasinin meza ri, dedi. Bu topraklarda çok sayida bulunan vahsi parslar onu öldürüp, yediler.”

Öğrenci, diger bir mezara isaret etti. Kadın: “O da benim ko camin mezari. Bu arazilerde ziraatle ugrasiyordu; onu da pars parçaladi” dedi.

Öğrenci diger bir mezari daha gösterdi. Kadın: “O da benim oglumun mezari. Onun kaderi de babasinin ve dedesinin kaderi gibi oldu. Bu son mezar ise kardesimin mezari, onu da diger bir parsin pençesi parçaladi.”

Öğrenci geri döndü, isittiklerini hocasına anlattı. Konfüçyus öğrencisinden böyle tehlikeli bir durumda niçin burayı terk et medigini, parsların, yırtıcı hayvanların olmadığı bir yere göç et medigini sormasını istedi.

Kadin şöyle cevap veriyordu: “Bu toprakların hükümeti adildir, kalmamin sebebi budur.”

Konfüçyüs burada kültür ve düşünce tarihi açısından çok değerli bir cümle söylüyor:

“Talebelerim! Sunu hiç unutmayın: Zalim hükümet, parstan daha vahsidir.”

Hüseyniye-i Irsad’ın Ilmî ve Dinî Arastırma Dersleri Dizisinden

ALTINCI DERS

28/3/1350 (1971)

“Sizden, iyilige çağiran, doğrulugu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun..”

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Bugünkü derslerin baslangicinda, bir defa daha öğretmen-vari bir ilmî tavsiyem var. O da su: “Öğretim ile teblig arasında fark vardır.” Teblig: Bir mesajı bildirme, açıklama, izah etme ve o mesajı ispat etme esasına dayanmaktadır. Ama öğretimin iki aşaması vardır.

Öğretimin İki Aşaması

Öğretimin birinci aşaması; öğretmen ve öğrencinin bir fit bir eseri doğru ve görüş belirtmeksizin anlamalarıdır. Bi ideoloji veya bir dini...

Birinci ilmî araştırma aşamasını, doğru ve emin olarak geçirebilelim. Ilmî ve fikrî riyazet ile itikadi ve keyfî kalıplardan ge leneksel ve terbiyevî yönelislerden hatta dünyevî meselelere, dinî, sosyal, sanatsal, duygusal hayat meselelerine oranla, sahip olduğumuz inançtan disari çikalım. Bütün bedenimizle hür an layisa hazır olalım. Bir dini veya eseri kavrama, anlama anında ruhumuzun bütün duygusal boyutlarını bir boyut yapalım.

Eğitimin ikinci aşaması: Birinci aşamadan geçmiş olan biz ler; meselâ bir dini, o dine inanan ve onu tanıyan bir âlim gibi anlamısız ve o din hakkında hüküm vermemize izin vermektedir. Kabullenelim-kabullenin ey elim, iyi ve kötü yönlerini ortaya koyalım, inceleyelim, bir kısmını kabullenelim, bir kısmını red.. Her halükârda, her çeşit tartma değerlendirme izin ve ruhsatına sahibiz.

Alınacak birinci aşamadan geçtikten hemen sonra ilmî ba kimdan hiçbir hüküm verme hakkına sahip değiliz. Çünkü bu aşamada kendi inançlarımızın esasına göre o meseleleri ortaya koyamayız {koymamız gerekir}. Eger ortaya koyarsak, avamdan biriyiz, araştırmacı bir âlim değil.

Jojman De Fot ve Jojman De Valure

Yaptığım bütün araştırmalar için -gerek bu sınıfta gerekse diğer sınıflarda-veya incelediğim her kitapta ve tartip ölçtüğüm her eserde ilmî isin iki metodu var. Şimdi onlardan bahsedeyim.

Bir aşamanın teknik ve resmî kavramı {Jojman de fot}dur. Diğer aşama ise (Jojman de valure) veya De valure-dir. Jojman hüküm verme ve karar verme anlamındadır. (Fot) ise olup-bi ten şey, zahirde olan şey ve gerçek olan anlamlarına gelir.

Birinci aşamada: Jojman de fot aşamasında “fot veya rotları” (gerçek veya gerçekleri, bulunanları) inceliyoruz, araştırma aşamasını geçiriyoruz—

İkinci aşamada yani Jojman ve valure aşamasında, tanıdığımız şeyi değerlendiriyoruz, iyi ve kötü diyoruz, ona inaniyo-

iruz veya inkâr ediyoruz. İyi veya kötü olduğuna, hak veya bâtil olduğuna hükmediyoruz.

Avamdan olan, bu İki asamayı birbirinden ayırıp teshis edemediğinden hemen başlangıçta Jojman de valure baslıyor. He nüz başlangıçta değerlendirmede bulunuyor. “İyi” veya “kötü” diyor, “hayır” veya “ser” diyor, “inaniyor” veya “inkâr” ediyor, “seviyorum” veya “sevmiyorum” diyor. Bu, öncelikle Jojman de fot’la başlaması nedeniyledir. Bununla başlayıp gerçeği ve bulunuşunu nani olduğu gibi tanıması gerekirdi.

İslâm’ın İran’a Girişi

Meselâ, İslâm’ın İran’a girişi konusunda araştırma yapıyoruz. Bazı bilginlerin hemen başlangıçta Jojman de Valure giriştiklerini görüyoruz. Diyorlar ki: “İslâm İran’a gelince İran’ı ihya etti, büyük bir medeniyet meydana getirdi, İranlıları doğru yola hidayet etti...”

Bu hemen başlangıçta Jojman de valure asamasına varmak ve İslâm’ın bütün eserlerini İran toplumunda başlangıçta güzel saymaktır. Veya hemen başlangıçta İslâm’ı kötülemeye baslıyor ve diyor ki: “İslâm, milliyetimizin bütün bağlarını kopardı ve geçmişimizi yok etti. Ahlâk bozuldu: Arapların egemenliği altına girdik...”

Bu sahîs da Jojman de valure ile düşünmüştür. Jojman de fot asamasından geçmeden değerlendirme yapmıştır.

İslâm Hakkında Birinci Metodla Araştırma

Ama bir araştırma metodunda hem inkâr edenin hem de inananın İslâm ile ilgili olumlu ve olumsuz düşüncelerini bir ke nara bırakmaları gerekir. Eğer dindar, dine karşı -veya dinsiz-müslüman veya gayri müslim ya da diğer bir dine inanıyorlarsa bile onlar için fark etmemelidir. Mensup oldukları din, onların araştırma yöntemini ve varacakları yeri etkilememelidir.

“Jojman de fot” asamasında, meselâ eğer İslâm’ın İran’a girişi ve İran üzerinde bıraktığı etkileri incelemek istesek, Sasa—

niler döneminde İran'da kaç üniversite, kütüphane, âlim, dâhi, filozof, tabiat bilgini, doktor ve sanatkârin olduğunu gösterme miz gerekir. Sonra Hicrî birinci, ikinci ve üçüncü asırlarda öl çüm yapıp tekrar kaç üniversite, kütüphane, öğrenci ve öğretmene sahip olduğumuzu ve nasıl idare edildiklerini gösterme miz gerekir.

Bu asırlarda kaç dâhinin olduğunu ve daha çok hangi branşlarda -edebiyat, fıkıh, felsefe, sanat-dâhiligin zirvesine ulaşmış olduğunu görelim.

Bunların hepsini istatistikle ve olan bilgilere dayanarak he saplıyoruz.

Burada ben ister Islâm'a taraftar olayım, ister muhalif olayım, ister inanayım, isterse inanmayayım hiç fark etmiyor. Çün kü her durumda ve her inanç ile araştırıldığında Hicri birinci asırda onsekiz üniversitenin olduğu görülür. Bu onsekiz üniver site de fot'tur.)

Hicrî ikinci ve üçüncü asırlardaki büyük matematikçileri mizle ilgili bir listeye sahibiz. -Rical kitabından çıkardıklarımıza dayanarak-Elimizde bir tane de büyük sairlerin ve ediplerin listesi var. - Bunların divanları var ve isimleri tezkirelerde geçmek tedir.- Sanatkârların, mimarların, çini ustalarının, çeşitli deko rasyon sanatkârlarının bir listesi var. Mantıkçıların doktorların, müzisyenlerin, fakihlerin, yazarların ve çevirmenlerin birer listesi var.

Bunların hepsi "fof" dur. Ve çeşitli inançlar için esit ve ay nidir.

O halde Hicri birinci asırda bulunanları incelemekle ve Sa-sani hükümetinin son döneminde bulunanları incelemekle onları birbirleriyle karşılaştırmakla Jojman de fot asamasından geçtik. Bu olayın, olumlu ve olumsuz değerlerini tartıp Ölçebiliriz, değerlendirip hüküm verebiliriz,. Islâm'ın İran'a girisinin bir hiz met mi ihanet mi olduğunu, medeniyet mi, vahset dönemine mi dönüştüğünü tespit edebiliriz.

İlim ve ahlâkî fazilet ortamini, bilgi, felsefe, sanat, sosyal kudret, teskilatlar, iktisadî, hukukî ve sosyal kurumları yukarı düzeye çıkardı, sarstı ve bozdu.

Bu inceleme ve değerlendirme sonunda karar vermemiz ve hükmümüz ilmîdir. Bu son asama yani hükmü ve karar verme aşaması, (Jojman de valure)dir.

Jojman de fot aşaması, âlim için zarurî ilk aşamadır. Usulen araştırma ve ilim buradan başlar. Fotlar -Mevcut dış gerçekler ve bulunanlar-tanınmadan ilmin başlaması mümkün değildir. Bu asama (Jojman de fot), nefis ile cihat ve ilmî cesaret aşamasıdır. Cesaret ve gözüpeklik sadece yumruk vurma ve kılıçla dö vüsmeye özgü bir şey değildir. Ruh, düşünce ve ilimde daha üs tün ve daha büyük bir cesaret ve gözüpeklige ulaşırız.

Carlyl'in Islâm Hakkındaki Arastırması

Carlyl'nin Islâm Peygamber hakkındaki araştırması, ilmî ce sarete bir örnektir.

Cariyi gibi dünyada kalemden başka bir şeyi olmayan, onsekizinci asırda, yüksek sosyal mevki, ahlâkî şöret, ilmî ve edebî şöreti, bütün topluluklardaki nüfuz ve sevilmesi ile kilisenin bütün büyük kudretlerinin Islâm Peygamberi aleyhine seferber edildiği, daima itham, hakaret yaydığı bir dönemde; Islâm ülke lerinin sömürülmesinin başlandığı bir dönemde; batının bütün yönlerden Islâm toplumunu, Islâm dinini, tarihini, kültürünü ve şahsiyetlerini ezdiği, yok etmeye çalıştığı bir dönemde, Islâm'a karsi böylesi kara görüsün ve kötümserliğin olduğu bir zaman da "Cariyi" gibi bir insan, onsekizinci asırda İngiltere'de bir âlim, en yüce ve en güzel tabirlerle ve bir âlimin ruhsal cesare tiyle bir kahramanın ruhundan daha üstün bir cesaretle Islâm Peygamberini öyle savunuyor, öyle güzel savunuyor ki bütün bu iki asır boyunca hatta bir müslüman bile, onun gibi bir şey yazmamıştır. Kahraman budur. Düşüncede kendi konumunda olmamak budur. Haysiyeti, sevilmeyi vb. düşünmeden, bütün bunlara ragmen, hakikata asik olmak ve onunla yolunda herse-DINLER TARİHİ

199

yi, canı ve candan da üstün olan haysiyeti kurban etmek, onun sıfatıdır.

Arastırmacı "Jojman de fot" aşamasından böyle bir cesarete muhtaçtır. Tanıdığı bir ekolün hakikatini iyi, güzel, sadık ve âlimce, dikkatlice anladığına, derinliğine indigine emin olması için buna muhtaçtır. Kendi kabugundan dışarı çıkması, inanç ve zevkini "geçici olarak" bir kenara bırakması gerekir. İyi ve kötü her şeyden arınmış ve temizlenmiş olması gerekir ki, sadece his setmeye ve "anlamaya" dönüссün. O zaman bu aşamayı geçirir se -fotları tamamlarsa, üst üste dizerse-inceleme kudret ve liya katinden, fayda aramış ve tanımaya ulaşmıştır. Bütün inançları na zevklerine, düşünce tarzına tekrar dönebilir. Kendi yerine oturup kendi gözlüğü ile değerlendirmeye başlayabilir. Artık hüküm ve karar verme iznini bulmuştur.

İste biz birinci aşamadayız -Jojman de fot'da-Daha çok, sa dakat, cesaret, akıllılık bilgi ve suura ihtiyacımız var.

HINT DÜNYASINA GIRIS

Simdiye kadar söylenenler, bu dünyaya girmek için girisler di. Dünyanın eski dinleri tarihine, en derin, en hassas, en siddet li ruhsal yönelislerin olduğu dünyaya giris için.

Hint, iki bin yedi yüz -iki bin alti yüz hatta üçbin yıllık tarih boyunca, medeniyet, kültür, tasavvuf ile kaynayan bir irfan kay nagidir.

Hint ruhunu tanımak, aklî bakimdan oldukça zor bir istir. Çünkü Hint, simdiki aklî idrâkimizla zor anlayabilecegimiz bir sirra sahiptir. Çünkü Hintli ruhun ve duygunun bu tadini tat mak, bu ruha yaklasmak büyük bir çaba ister. Ancak o zaman üç bin yıl sonra etrafında dönmüs olan Hint ruhunu - çeşitli bo yutlari, mektepleri ve dinleriyle-anlayabiliriz. Bu çabanin bu lunmasi, çeşitli devirlerdeki Hint irfanî mektebini ve çeşitli Hint dinlerini anlamenin anahtaridir.

Hint ruhunun dünyasına yol bulma konusunda ikinci prob lem, o ruhun tek yönlü olmasıdır. En siddetli ve tek yönlü dinî ruh, Hintli ruhtur. Tek boyut ve tek yönelis siddetli bir yönelis, abartma ve asiri bir yapıya sahiptir. Hint dini ruhunun dünyada ortaya koyduğu bütün güzellikler, Hintli dîni tek yönlü düşün mesinin neticesidir. Hint tarihinde ve medeniyetinde gördüğü müz bütün yıkılmalar ve zaaflar da Hintli dini ruhun tek yönlü düşünmesi ve bu düşünceye dalmasının neticesidir.

Büyük sanatkârların isinde de böyle bir problem var. Öyle sanatkâr vardır ki bir saat resim yapar, bir saat spor yapar, bir saati de sosyal ve siyasî islere ayırır, birçok saatlerini de dostla rini görmeye, onlarla görüşmeye ve yararlı seyleri düşünmekle geçirir. Bu çok yönlü olmaktır. Eger bir isi biter ve kapanırsa, yaşamak için birçok bahanesi daha kalıyor. Ama ressam Van Gogh için hayat, sadece resim yapmak içindir, gerisi ise bir hiç tir. Hayatının bütün zaafları, tek taraflı bu çilginca aska ve sanat isine batmanın neticesidir. Bütün sanatsal ve duygusal değerler, bütün o ruhsal yükselis, sanatını dopdolu yapmıştır. Bu da böy lesine bir Hintli ruhun benzer neticesidir.

Aryaîlerîn Hint, İran ve Avrupa'ya Göçleri

Hint irfani ruhunun ilk tecelli ve coskusuna ulaşmak için. Arya il eri tanımamız gerekir.

Aryaîler beyaz derili bir kavimdir. Hazar denizinin kuzey bölgelerinde, Avrupa'nın kuzeyinde veya Türkmənistan bölge sinde M.Ö. 17. 16. asırlardan 12. asra kadar yaşamışlardır. Yani 3300 ile 4000 yıl önce çeşitli kabileler ve gruplar sekinde yasa mışlardır. Nöbetlese bir sekinde, Hint tarafına dogru indiler. İran'ın yüksek ovalarına ve çöllerine girdiler. İran ve Hint Aryaîleri'ni oluşturdular. Baslangıçta ayrı devlet degillerdi, bel ki birbirine yakın düşünen çeşitli kavimlerdi. Bu yüzden ilkel Hint ve İran dinlerine baktığımız zaman benzer tanrılar görüyo ruz, isimleri de benzer isimlerdir. Benzer inançları olan, hatta ortak bir dilleri olan iki millettir. Eski Farsça ve Sanskritçe bir dilin iki lehçesidir. Sonraları Aryaîler iki kısım oldular ve iki ül kede -İran ve Hint-yerleştiled. Çünkü cografî açıdan birbirleri nDINLER TARİHİ

201

den ayrı kaldılar, dil açısından da ayrıldılar. İran ve Hint milleti ni oluşturuyor. Göçlerinin devamında sonra batı tarafına, Yu nan ve Roma'ya ulaşıyorlar ve batılı medeniyetleri meydana ge tiriyorlar.

Büyük Medeniyetler Hicretten Dogmustur

O devirde göç etmiş olan bir Hintli ve Avrupalı ırk var. Göç ettiler, büyük Hint medeniyetini, büyük İran medeniyeti büyük Yunan ve Roma medeniyetini inş a ettiler.

(Bu, Hüseyiniye-i Irsad'da "Medeniyet ve hicret" adıyla yap tığım bir konuşmaya ait nazariyenin örneklerinden biridir. Usulen medeniyet, hicretten dogmustur. Kendi topraklarında kalmış olanlar ve kalıcı olanlar, yıkılmış ve çürümüşlerdir. Hic ret etmiş olanlar, sadece ülkelerini topraklarını degistirmekle kalmamışlar belki kendilerini de bambaska yapmışlardır. Ken dilerini ve huylarını degistirmekle vahsilikten medenîleşme as a masına girmişlerdir. Sonra ardarda dinler, kültürler,

sanatlar ve büyük toplumlari inşaa etmişlerdir.) Bu muhacir Aryâi kavminin asil ocaklari olan Hind’de hareket, yapicilik hazırladıklarını gö rüyoruz.

“Hint tenbelliği” diye sosyolojik bir hüküm var. Bu sıfatı kullananlar daha çok batili sosyologlardır. Hint haleti ruhiyesi bu açıdan sakin, gayretsiz ve hareketsizdir. Kendi içinde daima tabiat ötesini düşünür. Aryaîler, Hint topraklarına vardıklarında burası bereket dolu bir yerdî, sık ormanlarla kaplıydı. Deniz onların emrindeydi, yiyeceklerini temin etmek için çetin tas, dag ve topraklarla mücadele etmeleri gerekmedi. Çok sayıda ırmak lar vardı. Bizim çöllerimizin aksine. Meselâ, bizde 200 metre es men gerekir ki bir damla suya ulaşabilesin! Toprakları is yap madıkları halde, susuzluklarına cevap veriyordu. Ağaçları ken diliklerinden meyve veriyorlardı. Böylesi hazır ve çaba gerektir-202

meven bir dünyada, sanat meydana gelmez. “Ben” şekil almaz. Bu durum, medeniyeti, insan ile tabiat arasında kavganın olma dıgı yerde, insan durgun, atıl ve tembel olur.Örneği Rizaiye gö lündeki iki adadır. Haberini gazeteden mutlaka okumussunuz dur. Düşman ve avcı korkusu olmadan yaşayan hayvanlar, evcil hayvanlara ve kuslara dönüşmüşler. O zekilikten ve hareketli likten bir eser kalmamış, hatta baslarını bile çevirmiyorlar. Yan larına ne varırsa varsin, kuslar, uçmuyorlar bile! Öyle ki orada âdeta ölüm sessizliğine bürünen yırtıcı, vahşi hayvanları bu hal den kurtarmak için ada hayvanlarının harekete geçmelerini tes vik etmeyi bile düşünmüşler. Yumusaklık ve uysallıkları ile mü cadele edip, bir hareketlilik meydana getirip nesillerinin tükenip bitmesini engellemeye çalışmışlardır.

Bu yöntem ve kanun geneldir. İstisnası oldukça fazla ol makla beraber bunu doğrulayan konular pek çoktur.

Dopdolu tabiat sofrasında yiyen Hintli ruhun iktisadî aç ı dan ihtiyacı temin edilmistir. Derin düşünce, hayal, içe yöneliş, cezbe ve cosku ile bezenip süsleniyor ve bunlarla ugrasıyor. İn sanın bir isı olmadığı zaman, hayallere ve soyut düşüncelere müptela olur. Çevrenin ve günlük hayatın dışında düşünür. İsin durumuna ve mevcut fikrî yönelmeye uygun olarak, manevi yatinin da bos hayalinin de gelişmesi mümkündür.

Ekonomik ve Mânevi Meselelerin Birbiriyle Bütünsel Bir İlişkisi Yoktur

Bu bir sınıra kadar doğrudur. Avrupa burjuvazisi sınıfına baktığımızda; sanatının, fikrinin, felsefesinin soyutlanmaya dog ru gittiğini görüyoruz. Ekonomik açıdan ihtiyaçları temin edil mis soyut zihniyetler; belirsiz dertler ve ruhu cüzzam hastalığı gibi yiyen, isimleri belli olmayan eziyetler...

Avrupa burjuvazisi bu eziyetlerin, kavramların, böyle sana tin ve bu düşünme biçimlerinin pesinde gidiyor. Ekonomik aç ı dan ihtiyaçları giderilmistir. Ama işçi sınıfı, eziyet, açlık, ihtiyaç, borç, arzular ve noksanlıklarla, kusatılmıştır. Hayata karşı da ı ma gerçek, maddî ve objektif düşünür.

Ne dertsizlik dertlerine müptela oluyor. Ne müphem üzün tülere duçar oluyor. Ne de belirsiz eziyetlere sizlanmalara... Çünkü sizlanmaları açıktır, dertleri bellidir.

Hintli ruh böyle yetismistir. İçe, kuramcılığa yönelen bir-ruh. Dis dünyayı elde ettiği için, iç dünyaya yönelmistir.

Bütün bunlar Hintli ruhun karakterleridir. Ama bütün açık laması budur, denirse bundan şüphe ederim. Eger böyle olsaydı ve bu söz tamamen doğru olsaydı Kuzey Amerikalı kızıl derililer-rin Hint halkından daha derin, daha ruhanî daha soyut düşünmeli, daha güzel duygulu olmaları gerekirdi. Çünkü orası Hint topraklarından çok daha bereketli ve bol ünlüdür. Şimdiki Amerikalıların irfan, tasavvuf ve maneviyata yönelen kimseler olmaları gerekirdi. Ama durumlarını görüyoruz!

Hint'ten böyle bahsedenler ve ekonomik ihtiyaçların sağlanmış olmasını irfana, ruha ve içe yönelik sebebi sayanlar ve onları tenbellikle niteleyenlerin kendileri tenbeldir. Çünkü çok karmaşık bir mesele olan insan ruhunu böyle basit -ellerine ne geçerse onunla-açıkılıyorlar ve âdeti bir kesif(!) yaptıklarına kendilerini inandırıyorlar.

Aryaîler'in Ataları Yerlilere Karşı Kaba ve Acımasız Davranmıştır

Aryaîler'in Hint ve İran'a girişlerinden Önce, buralarda bireraz daha koyu renkli yerli kavimler yaşıyorlardı. Şimdi de Kirman yakınlarında bunlardan bir grup yaşıyor. -Bunlar daha çok Zerdüştinindir.- Irk bilimciler, muhtemelen bunların İran Aryaîleri'nden önceki yerliler olduğunu sanıyorlar. Hint'te de "Paryalar" veya "Deravidiler" var. Bunlar (kast) olarak adlandırılıyorlar ve necis bir gruptur! Bunlar, yerlilerden arta kalanlardır ve Hint topraklarının asıl sahipleri. Bunların ecdadını Hint Aryaîleri katletmiş veya köle edinmişlerdir.

Son araştırmalar, "Deravidilerin" (bugün necis, pis olarak isimlendirilenler) Aryaîlerin girişinden üçbin yıl önce çok parlak bir medeniyete sahip olduklarını göstermiştir. Ama, çok hasin

DINLER TARİHİ

ve acımasız bir kavim olan Âryaîlerin saldırısıyla medeniyetleri, geçmişleri ve izzetleri hep ortadan kalktı.

Âryaîler yerli kavme karşı hem İran’da,!, hem Hint’te acıma siz ve tam bir katilikla davrandılar. Âryâî ruhunun kabalığı ve hasınlığı konusunda İbrahim-pur Davud gibi Âryâî ırkçısı olan bir adam bile “Bijen ve Menije” adlı eserinin Petrol Sirketine yapılan baskısına şöyle yazıyor: “İran’ın bazı güney ve güney batı lehçelerinde Âryâ ve Âryaî kelimesi kan döken, hasın, vah si, insan öldüren ve katil anlamlarına gelir. Bu kelime Âryaîlerin İran yerlilerine saldırmaları döneminden kalmıştır ve o dönemin hatırasıdır. Buda ve Budist yazarlar usulen Âryâ kelimesini mu kaddes, yüce, asalet ve soyluluk dolu olan anlamında kullanırlar. Hatta manevî meseleler için meselâ, “Âryaî bir söz”, “bu Âryaî bir duygu”, “bu Âryaî bir düşünce”, “bu Âryaî bir insan dır” diyorlar.”

Anlaşıldı ki, Âryâ ve Âryaî kelimesine vermiş oldukları ha sını, katil, kan dökücü, merhametsiz anlamlarına karşı, Aryaîler, bu kelimelere asil, şerefli, yüce,büyük, seçkin ve mukaddes an lamlarını zoraki yüklemişlerdir!

HİNT VE İRAN ÂRYAÎLERİN DİNLERİ

Âryaîlerin Hint ve İran’daki ilk dinleri Totemizm, Fetisizm, Animizm (ruha tapıcılık) Büyücülük ve tabiat esyasına tapma gibi ilkel dinler olmuştur. Bedevi dinler konusunda söyledikleri miz, Âryaîlerin dinleri konusunda da geçerlidir. Bunlar o genel kanunları doğrulayan şeylerdir. Bu yüzden ikinci defa aynı izahları yapmıyorum.

VEDA DINI

“Veda dini, Hind’in eski medenî ve köklü dinidir.” Dinler tarihi müsahhas, medenî bir dinden bahsettiği za man “Veda” dini ile karsilasiyoruz. Veda dini Hind’in en eski

köklü ve medenî dinidir. Brehmen, Cinizm, Sitizm, Buda dini vd. hep “Veda” dininin degismis, reform ve islahat ugramis se killeri dır.

Bütün bu dinlerin ortak esasları “Veda” dininin esaslarıdır. Eger “Veda” dinini anlarsak, sonraki bütün dinlerin temel esas larını anlamış oluruz.

Veda dininde, Totemizmin bir kısım etkileri vardır-Bunların bu dinin, ileri dinler (İbrahimî dinleri gibi) ile, bedevî dinler (Totemizm, Animizm ve Fetisizm gibi) arasında bir vasıta olma sına isarettir.

Inek ve Diğer Âryâ Totemleri

Inek, Hint’te kutsal bir hayvandır. Zerdüşt metinlerinde kutsal bir nehrin kenarında iki yeşil kamış olduğunu görüyoruz. Biri nehrin bu tarafında, diğeri o tarafında. Buradan “Kiyümers” -ilk insan- ortaya çıktı oradan da inek. O halde Zerdüşt dinine göre, ilk İnsan ile ilk inek aynı anda doğmuştur. İneğin Zerdüşt ve Hind dinindeki fonksiyonu, inegın Âryâîler’in totemi oldu ğunu gösteriyor. Büyük ataları inekte canlanmıştır.

Inek basi şeklindeki sütunlar, inegın totem olduğuna işaret tir. Kısa bir süre öncesine kadar evlerin kapılarına koçların baş larını koyuyorlardı (Hatta mescitlerin kapılarındaki kulplara koydukları tokmaklara bile). Horasan’ın bazı şehirlerinde henüz mescit kapısının kulpundaki gül demeti diyeceklerine mescidin koçu diyorlar (Koç, Hegâmensîler zamanındaki totemden kayı naklanmıştır).

Hint’te totem şeklindeki inek, bugün kutsal bir hayvan şekline getirilmiştir. Etini yemiyorlar. Çünkü totemin etini yemek, ona tâbî olanlara haramdır. Totem, büyük atanın ruhunun zuhur ettiği yerdir. Büyük atanın etini yemek hiç olur mu?! Uzak-doguda meselâ, eski Hint ve Çin’de tapınakta yılan vardı, çünkü yılan bu kavimlerin “totemi” idi.

Geçmişte maymun da totem olmuş, maymuna tapılmıştır. Hatta tenasül organlarına tapılan mabetler bile olmuştur. Kısa—

DINLER TARİHİ

cası Hint, acı, garip ve çok farklı dinlerin koleksiyonu olmuştur. Aynı çeşitlilikte, aynı zamanda ortak bir usul ve ruh. Bu çeşitlilik, Hintli dinî ruhun özelliklerinden biridir. Çok karmaşık, çeşitli ilave ve tecellileriyle, derin irfanî, dinî ruh ve görüş.

Veda Dini

“Veda” kelimesinin anlasilmasiyla, Veda dininin esasi anla silmis olacaktir.

“Veda”, Veda dininin bütün tarihi boyunca yazilmis olan tüm kitaplarin adidir. (Veda dinin Muaftan 900, 800 ve 700 yıl kadar Önce yani bundan 2700 yıl kadar önce dogdugunu tahmin ediyoruz.) Çok hayret edilecek birseydir, Hint hailemin çogunlu gunun inandigi Veda dini gibi bir dinin bir peygamber veya peygamberleri yoktur. Bu dinin va’z edicileri taninmamistir.

Bazi Veda metinleri, insani hayrette birakacak kadar güzel, derin ve mânâ doludur. İnsan, nasıl olur da bunlarin gayb ile ir tibati olmaz diye hayret ediyor.

Sükûnet Veren Bir Din

Âryâ kavimleri, 2800 ila 2900 yıl Önce Hind’e girdikleri za man vahsi, büyüye tapan, totem ist kavimlerdi. Nasıl oldu da birkaç asir sonra, bugünkü filozof ve düşünürleri bile hayrette birakan metinleri olusturabildiler.? Hatta Shopenhauer gibi bir adam söyle diyor: “Upanisadlari okumaktan o kadar zevk aldım ki, bütün ömrüm boyunca okudugum diger metinlerin hiçbirisi bana o zevki vermedi.

Bu kitabi okumak benim için bir zevkti; dinlenmem ve tekâmülüm için bir vesile idi. Sadece yasadigim dönem degil ölüm ve ölümden sonraki hayata bakisini da etkiledi.

Upanisadlarin bazi paragraflarinda, yazilarinda ve ilâhî lerinde öyle yüce bir irfani ruh ve düşünce dalgalaniyor ki, “bunlar gayb ile ilgili” diye düşünemededen edemiyoruz. Bunlarin hangi yolla, kimler vasitasiyla geldigini ne ben biliyorum, ne de tarih. Eger gelecekte bir fırsat bulursam bu metinleri, özellikle

Upanisadlar”i izah edeceğim. Diğer metinlerde de karşılaştıracam.

“Veda” yaklaşık olarak M.Ö. 2000-2500 yıl kadar önce yazılmış olan ilk kitap ve metnin adıdır. Bilgi ve marifet kitabı anlamına gelir.

“Veda” “Videya” kökündendir. “Videya” görüş anlamına gelir. Görüş ilmi veya basiret. Bir çeşit görüş. Bu “Deri Farsçası” kökenli bir kelimedir. Deri Farsçası ve Sanskritçe’nin bir dilin iki lehçesi olduğunu söyledim. Hinduca ile Farsça arasında ortak kelimeler pek çoktur. “Diden” (görmek) bu lisanın “diya” kökündendir. “Bines” “bina” görmek anlamında olan Fransızca’daki “vevvar” ve gören anlamına olan “vevolian” videya, görüş ilmi anlamındadır. Veda ise bu ilmin kitabı veya marifete özgü kitap anlamına gelir. Aydınlik ile aynı köktendirler. Bu kelimeden çoğaltılmış kelimelerdir.

Tevhid, İnsana Açık Görüş ve Suur Verir

“İslâm Senasi” kitabında, “Bütün beserî sapmaların kökü, ruhsal açıdan korku, menfaat ve cehalettir. Tevhid ise, bu üçünü yok eden bir unsurdur.” demistim.

Tevhid, insani dünyada bağımsız ve Allah’a dayanan bir şahsiyet haline getirir. Böyle bir insan, binlerce tehlike odaklarından bile korkmaz. Gölgelerden, hayaletlerden, insanlardan, gizli güçlerden korkmaz. Çünkü dünyada bir dayanak yeri ve bağımsızlığı vardır. Menfaat temini için gösterilen her zillet, aşağılık ve dalkavukluk insani çirkinleştirir. Hiçbir şey, hiçbir şekilde dalkavukluk kadar insani bozmaz-Tevhide inanan insan bunlardan uzaktır.

Tevhide inanan, sahip olmak ve korumak için dalkavukluğa, iki yüzlülüğe tesebbüs etmez. Muvahhid, dünyayı bir tek parça halinde, suurluca, iradeli, duygu ve hedef sahibi olarak algılar. Çünkü böyle bir dünya görüşüne sahip olan cehaletten korunmuş, ümitsizlik ve karamsarlığa mahkum olmaktan kurtulmuştur. Bilinçli, açık bir dünya görüşüne sahiptir.

DINLER TARİHİ

Sapmaların kökü olan bugünkü cehalet ilme karşı değildir. İlimin, bu cehaleti ortadan kaldırmadığı görüyoruz. Çok şükür(!) o kadar çok cahil âlim görüyoruz ki, böyle ilim, cehaleti yok et meksizin insanın zihnine sadece bir miktar ilgi sokuyor.

Bu ilimli cehalet, suur ve aydın görüşe karşıdır. Çünkü bunların ikisi birbirinden ayrıdır. Kendini bilme ve aydın görüş, Ebu Ali Sina gibi bir büyük âlimin bile sahip olmadığı bir şeydir. Ama Bilâl gibi okuma yazması olmayan Habesli bir köle buna sahiptir.

Bu öyle bir görüştür ki, günümüz dünyasında sade bir işçi ve köylünün bu görüşe sahip olabildiğini, ama bir üniversite hocasının, bir sosyolog, bir din bilimci ve her şeyi bilen birinin sahip olmadığını görebiliyoruz.

İlim, özel kavramları bilmektir. Ama bu bilime, aydınlık ve suur vermez. Tıpkı bütün evlerin numaralarını ve içinde oturanların ismini öğrenip, ezberleyerek diğerlerinin bilmediğini bilen biri gibi. Ama bu, bilen kişiye suur ve bilgi ilmi kazandırmamıştır.

Böyle ilim, ilim değildir dememiz mümkündür. Bu ise sadece ona ihtiyaç hissetmediğimiz için sözkonusudur. Eğer muhtaç olursak, o da ilim olur. Ve ilme, yasal haklarından ve imtiyazlarından faydalanılsın diye diploma veriyorlar! Bu görüş, insanlarda meydana gelen sanat, felsefe ve teknik ötesi ilim eğitim ve öğretimle bir ilişkisi olmayan ilimdir.

Kim Sokrat'ın "Sophia"sına Sahip Olursa; Sürçmez

Bu ilmi, Sokrat'ın "Sophia" olarak isimlendirdiği ilimdir. Diyor ki: Biz hepimiz "Sophia"nın pesindeyiz,, "Sofist" olmaya çağılıyorum.

Pisagor diyor ki: Sofist olamıyoruz ve "Sophia"ya ulaşamıyoruz. Biz "Philosophia"yız. Yani "Sophia"yı sevenler. Bilgiyi arzulayıp sevenleriz. Fakat ona ulaşamıyoruz. Çünkü o, çok yüksektir.

O halde Pisagor'un nazarında böyle yüksek olan ve ele geç meyen ilim, revaçta olan ilim değildir. Revaçta olan ilme ullaıla bilir ve tecrübe edilebilir.

Sokrat ve Pisagor'un maksadi maveraâi bilgidir, maveraâi gö rüstür. Sokrat'in deyimiyle: Kim Sophia 'ya sahip olsa asla sürç mez.

Bunun ilim ötesi, maveraâi bir görüs olduğu açıktır. Ahlâkin, gidisatin, fitratin ve insan huyunun üzerinde etkide bulunur. In-Sanm kontrol edicisi ve mükemmelestiricisidir, âlimlestiririsi degil.

Eski İran'da Beyaz Akil

Ş

Eski iran'daki Zerdüst gibi büyük şahsiyetler ve bazı anla yislar için “beyaz akıl”, “kutsal akıl” “spend dermez” veya “spend men” diyorlar; yani “beyaz ben”. “Men” yani “mantalite”, görüs, görüs sahipliği. Yunan'da “Sophia” dedikleri sey. O halde beyaz görüs ilmî, felsefî ve sanatsal görüsten ayrı bir seydir. Siyah gö rüs olması da mümkündür.

Aydinlik Bagislayan Kutsal “Videya” Kivilcimi

Bu, Hint'te “Videya” olarak isimlendirilen görüştür. Bu ne denle “Videya” insanin anlayisinin ve duygusunun derinliginde bir çesit özel görüs ve kutsal aydinliktir. Kivilcim çakinca evre nin hakikatlarini insanin saf ve temiz içine yansitmaktadır. O zaman insan, o aklın ve o görüsün gücü ile hakikati bulabilmek te, kendisinde hakikatları hissetmektedir. Hakikat insanin içinde yer edinir. Hakikat ile kendisi arasında yakınlık duygusu hisse der. İnsan olduğu için zatî degisim gösterebilmektedir.

Bu, “Veda” dinini ve “Veda” kitaplarının, hep “Videya”nin pesinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Kur'ân'da Ilim ve Hikmet Nurdur

“Sophia”, Kur'ân'ın “hikmet” olarak adlandirdigi seydir. Hatta eger ilim diyorsa bile, yine hikmet anlaminadir. Bir

DINLER TARİHİ

rivayette söyle denir: “İlim bir nurdur. Allah (onu) dilediğinin kalbine koyar.”

Bu ilim, Mevlâna’nın bahsettiği adi ilimlerden değildir.

Bu nurdur, o ise bir araçtır. Bu nurdur hidâyet ediyor, o bir araçtır güç veriyor. Bu Prometheus’un insana bağışladığı mave-raî bir aydınlıktır.

Hikmet Mü’minin Yitigidir

Bu hikmettir ve “hikmet mü’minin yitik malıdır” el-hikmetü dallehü’l-mü’mîn”. Bazıları “Dallehu’yu sapıklığa ugratıcı anlamını vermişlerdir. Bunun sebebi sudur: Sonraki asırlarda hik meti Yunan felsefesi anlamına almışlardır, ki bu felsefe sapıklığa düşürücü olmuştur. Bu anlam, Yunan felsefesi için doğrudur da. Halbuki hikmet, Kur’ân’ın metninde var. Yunan felsefesinden arınmış ve temizdir. Mü’minin felsefe ötesi kayıp malı anlaşılmaktadır. Yani iman, kudret, “videya”, “Sophia” ve “kutsal beyaz aklı” aramaktan ibarettir.

Veda dininin deyişiyle; “Videyâ’yi tasımayan, ondan uzak olan, görüşle beraber olmayan her ilim “Âvidyâ”dır, cehalettir. Cehalet ilmi kör ilimdir.

Veda ilâhîsi

Veda ilâhîsinde daima “böyle isit” deniyor. Dün geceki ince lememde birden su noktayı anladım; Vedâlarda ilâhîler, daima bu tarzda başlıyor veya bu kavrama dayanılıyor. “Bu söz isitil-mistir”, “böyle isit”, “isit”, “falan üstat birinden isitti”. Yani Isit meye, isitme duygusuna, kulaga dayanılmaktadır—

Vedâ’nın isitmeye ve isitme duygusuna dayanması çok has sas bir konudur. Bu benim için çok önemlidir. Her ne kadar ilmî dayanacağı bilmiyorsam da. Yeni anladığımdan bunu çok önemli olarak hissedebilirim. Belki de gerçekten önemli olduğundan bu hisse kapılıyorum.

Farsça’da bu türden çok sayıda deyim vardır. Meselâ: “Insa nin kulak yoluyla sismanlaması” veya “söz duyan adam”, Bun—

dan da kulaga önem veren Özel bir görüşün olduğu anlaşıyor. Doğru anlayan, doğru gören, doğrulayıcı... adam denmiyor. Söz isiten deniyor da söz söyleyen denmiyor. Burada şimdi “Mc Don-
ald” teorisini daha iyi kavrayıp önemini anlıyorum.

Mc Doulin Teorisine göre öğretimin ilk asamasi, kulak ve isitme yoluyladir.

Mc Doulin'in "İnsanlık Tarihinde Kùltürlerin, Egitim ve Öğretim Tipinin Degismesi" isimli bir teorisi var. Diyor ki : "İnsanî kùltürlerin degismesi tarihi; (egitim-öğretim, ilim ve marifet) üç dönem katetmiştir. Birincisi, kulak dönemi/isitme dönemidir." Yani ne bir kitap ne okuma, ne de yazma olmuştur. Meselâ, bu dönemin sairi, ne bir divan okumustur; ne kitap, ne mektup, ne gazete, ne makale. Gözle birsey (bilgi) edinmemistir.

Cahiliyye Dömeminde Isitmeye Dayali Öğretim

İmru'1-Kays gibi Arap cahiliyye sairleri, deve üzerinde çöl de gittikleri zaman, güneşin batış ve doğusunda, çölün kalbinde siir söylemiştir. Siirindeki her konu, Ukaz Pazarı'nda isittiği şeylerdir veya Mescidül-Haram'da, falanca kabile arasında isittiği konulardır. Kisacası onun bilgi ve haberleri isittikleridir, okudukları değil.

Cahiliyye dönemi sairi, bir yerden bir yere yaptığı yolculuğunda, siirlerini ya dostları veya yol arkadaşları için okumuştur. Onlar bunu isitmiş, öğrenmiş ve yaymışlardır.

İslâm'ın İlk Döneminde Öğretim Nasıldı?

İslâm'ın ilk döneminde, Peygamberin (s.a.v.) yazılmasını emrettiği, Kur'ân âyetleri dışındaki konular da böyle idi. Bu onlar için çok zordu. Okuma yazmaları kitti. Söyle ki Hazret, Me dine'ye geldiği zaman kâtibî, edebî yazılar için bir Yahudi idi. -Entelektüel henüz meydana gelmemişti, sonra meydana geldi ve işleri bozdu.- Peygamber'in konuşmaları isitilip, kaydedili—

yordu, kalbten kalbe dolasiyordu. Mü'minlerin Emiri Ali'nin (a.s.) hutbeleri (Nehcu'l-Belaga) zihin ve kalblerde dolasiyordu. Sonraki dönemlerde bu isitilenler, yazıya geçirildi. Konusmalar, rivayetler, hadisler ve hutbeler tedvin edilip, yazıldı.

O halde yazı ve kitabetin olmadığı, zihinsel ve fikrî kültü rün meydana gelmediği dönem, isitsel dönemdir. Öğretimler, hep isitme ve onu ezberleme kolaydır. Sonra yazı ve kitabe mey dana gelince halk fikirlerini, inançlarını ve mesajlarını isaretler veya kelimeler sekinde -duvar, kemik, tahta, tas, deri ve kâğıt din üzerine yazdı-Bunları artık isitmiyor, okuyorlardı, düşünüy orlar ve fikir yürütüyorlardı. O halde kültür adamlığı böyle isitsel değildir, zihinseldir, görmeye dayanır, nazaridir. Göz, te fekkürün aracıdır, kulak ise anlami doğrudan alıp zihne ile tendir.

Bugünkü Öğrencilerin Görsel Bilgileri

Eğer bugünkü öğrencilerin bilgilerini gözden geçirirseniz yüzde doksan, defterlere, kitaplara, fotokopilere, teksirlere ve yazılara dayalı olduğunu görürsünüz. Isitmeye dayananı ise muhtemelen yüzde on veya bu civardan fazla değildir. Halbuki bedevi insanın sözünü nakletmesi, daima isitme yoluyladır. O 'dedem söyle dedi, ben cevaben söyle dedim.' Bu ise, 'falan ki tap, falan sayfa, falan makale, falan gazete ve dergi' diyor. O, söyleyen ve isten insanların adını veriyor. Bunun kültürünün, zihinsel (ve kuramci) olduğu bellidir. Onun ise isitsel olduğu. Vedâîar ve Veda kültürü, toplumun henüz zihinsel gelişmeyi ve tekâmülü kazanmadığı, öğretim ve kültürün isitsel olduğu bir dönem ile ilgilidir. Islâm'da ise her iki dönemi görüyoruz.

Bugünkü Yapay isitsel Öğretim

Mc Doulin diyor ki: "Bugün öğretim ve tefekkür, ikinci defa tekrar isitsel döneme geri dönmüştür. Ama yapay bir şekilde. Devir sinema devri, televizyon, tiyatro... devridir." Bunlar gün geçtikçe kitabın yerini alıyorlar. Pek çok modern toplum bilgile—

rini sinemadan, kasetten, ilmî konferanslardan, tiyatrodan vb.’den alıyorlar. Hatta öğretimde televizyon etkin bîr şekilde sözkonusudur. (İsitsel döneme geri dönüş.)” Bununla varmak istediğim sonuç şudur: Veda toplumu okuma yazma bilmeyen bir toplum gibi, gelişmemiş bir kültüre sahiptir. Dinî kitabı isitmeye ve kulaga dayanır. Bu sebeple Mc. Doulin’in teorisine uygun olarak -yüzde yüz ilmî ve apaçık bir tezdır, bir varsayım değildir-Veda kitabı gibi Kur’ân’ın da, peygamberin ve milletin ümmî olması, toplumunun henüz zihinsel öğretim aşamasına geçmemiş olması nedeniyle isitsel olması gerekir, daima kulaga, isitmeye ve isitilmemiş olmaya dayanması gerekir.

İslâm Peygamberi

İslâm Peygamberi okumamıştır, yazmamıştır, çobanlık yapmıştır.

Kur’ân’da da sarıh olarak belirttiği gibi peygamber kendi eliyle bir yazı bile yazmamıştır, okuma bilmiyordu. Bazıları diyorlar ki; okuyabilirdi ama okuma bilmiyordu. -Bazıları diyorlar ki; okuyabilirdi ama okumamıştır! Bu nasıl bir sözdür? Peygamberin son iftiharî onun okuyamamasıdır. Meselâ, “Cambridge” diplomasına sahip olmayı iftihar sananlar, kendi hayallerine göre Peygamberi de böyle yüceltiyorlar!

Bir beyefendi, bana samimiyetle (!) -ki kendilerini severim-beni, niçin İslâm Peygamberi çobanlar zümresindendir dedim diye ayıplıyordu. “Halbuki esraftandır”, diyordu. Nerenin esrafi? Kureys esrafi mi? Onların bir hayvan derecesinde bile değere sahip olduğunu kabul etmiyorum. Aristo’nun savunduğu bütün dünyadaki sadece yirmi veya otuz aile(!) Bu arada Kureys asilleri de bizim Mezanin’in hanları kadar değere sahiptirO) O halde esraflığın Peygamber için ne iftiharî var?

“Okuyabiliyordu ama okumamıştır” demek ne anlam taşıyabilir? Resûlü Ekrem’e (s.a.v.) hangi şerefi kazandırıyor? Onun zamanı ümmîdir, toplumu ümmîdir; hepsinin bilgisi isittiklerdir. Toplum bir medreseye bile sahip değildir ki zihinsel aşama—

ya girmis olsun. Böylesi bir durumda Kur’ân, diğer kitaplara koyduğunuz isimlerin (Meselâ: Farsça bir dilbilgisi kitabını el-Bahrü’l Mevac fi Derrehu’d-Dibac diye isimlendirmeleri gibi) aksine sade, mesaj getiren ve tayin edici bir isimdir.

Kur’ân’ın İlk Mesajı “Oku”dur; Isit Degil

Kur’ân, yani okunacak şey kavramının zihinsel dönemin kavramı olduğunu görüyoruz. Gelmiş olan ilk mesaj, derin, hayret verici ve oldukça dikkate değerdir.

Umumi bir topluma tebliğ edilmesi için, ümmî bir insana gelen ilk mesaj isit değildir. “Oku”dur. Eğer isit olsaydı ümmî peygamber rahat olurdu, ‘isitiyorum’ derdi, ama “oku”dur. Cebrail vasıtasıyla gelen isitme şeklindeki bir mesaj değil, belki ipek kuşu üzerine yazılan, gözleri önünde bulunan âyetlerdi. “Oku” diyor. “Okuyamıyorum” diyor, boğazını o kadar sıkıyor ki ölü mü hissediyor, bırakıyor ve “Oku!” diyor. Tekrar “okuma bil mem” diyor. Tekrar sıkma, ölüm duygusu ve ferman: “Oku!” Ancak üçüncü defa okuma gücü bulabiliyor ve okuyor. Ve ta rihle okuma dönemi başlıyor. İnsan, zihinsel aşamaya, fikrî öğretim dönemine giriyor. Aynı zamanda bu hareketi, bu fikrî ve zihinsel kültür dönemini başlatan kimsenin kendisi ümmîdir; okuma bilmiyor, yazma bilmiyor bundan önemlisi isitsel bir toplumdur; toplum okuma ve yazma ile asina değildir.

Kur’ân’ın Zihinsel Öğretim ve Kültürel Sembolleri

Mürekkep, kalem ve yazmak, Kur’ân’da zihinsel ve kültürel semboller gibidir.

Hayret verici olan şey, bunların düşünme ve tefekkür değerine sahip olmasıdır. Yoksa Apollo 13’ün atilisinden sonra bunu Kur’ân’dan çıkarmamız gerekmez! Mürekkep, kalem ve yazdığı şeyler... Sembollere dikkat ediniz, hepsi tam olarak zihinsel öğretim ve kültürel devrenin sembolleridir. Kur’ân’ın diğer bir ismi “Kitap”tır. Alinyazısı, bütün varlık âlemini döndüren şeyin, bütün hakikatların, kanun ve âlemin kanunlarının onda tutulduğu (korunduğu) kitap.

“Levh-i Mahfuz’dur, “Kıtab-i Mübin’dır, “Suhuf’tur. Kıya met de, hesap ve kitap dönemidir, incelemeler dönemidir. Amellerin tartılması, kader, keyfiyet ve incelemelerin tümü yazıya ve kitaba dayalıdır. Herkesin amellerinin sonucu ve ka deri sağ eline veya sol eline verdikleri kitapta ve bir yazıdadır.

Bu sembollerin hepsi öğretim döneminin sembolleridir. İstisna ve kulaga dayanan kültür dönemine bağlı olan bu cebri ve apaçık kanunun aksine, simdiki dönemde söylenen herşey o dönemin zıddıdır. O dönemin karakterinin zıddıdır, o dönemin milletinin zıddıdır.

Hint inancinin ilk esaslarini ve tanrilarini bir diger oturum da anlatacagim. Simdi o dinlere giris olacak birkaç anahtardan bahsedecem. Bu, zor olan isimizi kolaylastiracaktir. Hint toplunun sinifsal olmasi bu cümledendir. Hint toplumunun sinifli olusu Hint toplumu açısından nihayetsiz derecede Önemli dir. Çünkü, Hint toplumu her toplumdan daha çok sinifli bir toplumdur.

Bugün siniflar, resmî ve kanunî tekellerini çoğunlukla kaybetmişlerdir -gerçi resmen kaybetmişler ama fiilen sahip tirler.-Ama Hint'te henüz “kast” anlamı ile siniflar mevcuttur. Dünya nin en kuvvetli, en sürekli, en somut sinifi şeklinde sinif akimin da ve dünyadaki “sinifsal toplum” bakımından en belirgin özel liklere sahiptir.

Birincisi: Savaşçı çehreler. Bunlar saldirgan kabilelere liderlik yapıyorlar. Aryaîler, Hind'e ilk geldikleri zaman, ilkel kavimleri bir kenara atar ve toplumu teskil edince sinifsal açıdan iki çehre belirir. Birisi, saldirgan kavme liderlik yapan sima. Yerlilerin topraklarında yerlilerle savasir. Yerlileri yok edip kenarında orada yasama arzusundadır.

Tipki Avrupalıların, Amerika'ya göçlerinde yerlilerin ipe çekilmesi, kadınlarının evde hizmetçi yapılması gibi. Acımasız

DINLER TARİHİ

olan saldırganların, bunların efendileri olmaları gibi. Böyle bir yerin düşünürlerinin malzemesi, hokkabazlıktır. VWestern filmle rinde Amerika'nın keşfedilip ele geçirilmesinde millerin liderlerinin çehresi güzel belli olmaktadır.

Âryailerin İran ve Hind'e göçlerinde de bu savaşçılar, söval yeler, süvariler ve maceracı küstah halk, basit halktan ayrılmak tadir ve belirgindir.

Hindistan'da bunlara "Kaseserya", "Kisaterya" veya "Kaça-terya" diyorlar. Savaşçılar anlamına gelir.

Bunlar, Kasateryalar, isbasına geldikleri gibi hükümet kuru yorlar, siyasî ve sosyal kudreti ele geçiriyorlar. Hükümeti vera setle ailelerine geçen sekle dönüştürüyorlar. Kasetaryalar, Yani Hint sehzadeleri ve sultanları silsilesi, Âryailerin Hind'e gelmesi ile doğan bu ilkel zümreyi göstermektedir.

İkincisi: Halkın ruhsal ihtiyaçlarını gideren "azizler" in çehresi.

İkinci sima, azizlerin ve kutsalların simalarıdır. Bunlar Hint halkının mânevi ve ruhsal ihtiyacını gidermişlerdir. Aryaîler ör tülü ve gaybî kuvvetlere inanıyorlardı. Daha önce de söylendiği gibi ruhperestlik ve animizm onların ilkel dini idi.

Tabiatın; ormanların, ırmak kenarlarının, dağların ve karanlıkların habisi ve serli ruhlarla, cinlerle dolu olduğuna inanıyorlardı. Düşman ruhlarının, başlarının etrafında dolastığını ve her an kendilerine darbe vurmalarının mümkün olduğuna inanıyorlardı. Hayır tanrıları da vardı. Atalarının ruhları. Kurban, saygı, övgü ve hatırlanmaya muhtaç atalar.

O halde yerlileri teslim alacak ve onların topraklarını zaptedecek savaşçılara, Kasetaryalara muhtaç oldukları gibi, kötü ruhları ve ser kuvvetleri zaptedecek hayır ve sevgi kuvvetlerini ve tufan tanrısı, bugday tanrısı, yer tanrısı, yağmur tanrısı... gibi büyük tanrıların sevgisini celb edecek şahsiyetlere de ihtiyaç duyuyorlardı. Bu kötü ve ser kuvvetlerin defedicileri, hayır, sevgi ve sefkat kuvvetlerini, tanrıları celb ediciler, Brahmanlar veya ruhanîler idi.

Böylece hemen başlangıçta bu saldırgan kabilede iki sınıf somutlastı. Biri Brahmanlar, diğeri ise Kasateryalar.

Üçüncü ve dördüncüsü: Çiftçi ve sanatkâr:

Çiftçiler, yerlesik oturma seğımesinden ve ziraatin başla masından sonra ortaya çıktılar, üçüncü sınıf sayılıyorlar. Sanatkârlar ve köleler ise dördüncü sınıfı teskil ediyorlardı.

Söyle ki, daha önce dediğim gibi sanat işi ile uğrasanlar ziraat dönemlerinde çiftçilerden daha düşük bir makam sahiptir. Bunun örneğini şimdi köylerde ve asiret yasantılarında görüyoruz.

Hiç toprak sahibi olmayan çiftçi, efendinin toprağı üzerinde iş yapıyor, sosyal prestij (meselâ) kilit yapan bir demirciden, yu lar yapan bir sanatkârdan veya diğ er sanatkârlardan daha üs tündür. Bu yüzden sanatkârları, kölelerle aynı saftan sayıyorlar.

Besincisi: Âryâi olmayan necis yerliler!

Besinci sınıf “Deravi d Herdir, yani Âryailerin dışındaki yer lilerdir. Bunlar Âryâi Hint toplumunda yaşayan necis sayılan bir sınıftır. Bunlar şimdi de vardırlar.

Gerçi Gandi, ilk defa onları Allah’ın kulları olarak isimlen dirdi ama halk buna inanmamıştır. Şimdi bile efendiler (veya Racalar) bu necis(!) ücretliler para verdikleri zaman parayı yap rakşı bir şeyin içine sarıp alıyorlar. Veya ellerinde tuttukları tasma atıyorlar ki; nefislere bulasmasınlar! Çok insancıl olanlar!) artık yiyeceklerini ormanlar ve necislerin olmadığı yerlere götürüp bırakıyorlar ki, sonra mahrum, yoksul ve aç necisler gelip ye sinler.

O halde Hint’te bes sınıf görüyoruz. Bunlar sırayla, Brahmanlar, Kasateryalar, çiftçiler, köleler, sanatkârlar ve esnaflar, necis ve yabancı sınıf.

Brahmanlar (Ruhanîler)

Brehmenler, Hint toplumunun en güçlü sınıfını teskil ediyorlar. Büyücülük ve totemizm döneminde seçkin bir sınıf ol duklarına inanıyorlar. Bunlar insanlar ile ruhlar, gizli ve gaybî

DINLER TARİH

kuvvetler arasındaki araçlar olmuştur. Onların tekelinde olan bir teknik ve fenne sahiptirler. Sonra makamlarının devrini irsî bir esasa dayamışlardır.

Brahmanların En Büyük İsi, Kurban Kesmektir

Brehmenler en büyük görevleri, tanrılar ve iyi ruhlar için kurban kesmektir. Kurban kesmekle sadece tanrıların ilgisini çekmiş olmuyorlar. Belki tanrı ve tanrılar açtır, kan ve et istiyorlar, kurbanı muhtaçtırlar. Bu meselenin, ilkel dini ruhun gizlemi yönlerinde hatta ileri dinlere bile mevcut olduğuna dikkat ediniz. Bu dinlerin kendisinde değil, fertlerin dinî ruhlarında. Merasimin başlangıcında çok sade olan bu ameli, pederin okuduğu gibi kendisi de yerine getirebilirdi. Çünkü çok açık mena-sık ve amellerin toplamı olan bu sade duygusal iş, âdeta bir lo garitma cetveline dönüşüyor ve özel bir sınıfın tekelinde ortaya çıkıyor. Onların dışında kimse için içinden çıkamıyor. Kendiliğinden onların bu işin sorumluluğunu yüklenmeleri gerekiyor. Çünkü diğer birinin sonuçlandırması mümkün değildir.

İs Karmasık Olsun Diye İlaveler Yapıldılar

Meselâ daha önce üç memurun idare ettiği bir sosyal iş, (hatta çoğunluk bu işte biri fazlaydı) aradan iki sene geçtikten sonra aynı iş için bağımsız bir teskilata sahip oluyoruz. Genel müdürü, bazen bağımsız bakanı bile oluyor. O zaman o üç kişiyle bir günde sonuçlanan iş, bu geniş, uzun ünite, çok karmaşık, acı ve garip esaslara birbirine girmiş teknikle, o kadar çok idarî kademelere, çeşitli sorumluluklara ayrılıyor ki işe kendiliğinden gem vurulmuş, işler aksamış oluyor. Eğer iş basit olarak yerine getirebilirse kendim “yapabilirim” diyebilirsiniz. Ama seni öyle korku sarıyor ki, hirsinden baruta dönüşüyorsun. Zor iştir, basit olarak yerine getirilen bir şey değil diyorsun.

Ask Bağlantısında Bekletmek ve Oyalamak Niçin?

Meselâ, birini, gelip bir kadınla erkeğin evlilik akdini yap, diye çağırıyorlar. Akdi yapacak olan aydın fikirli bir ruhanî idi. “Öğleden sonra gelirim” dedi. “Öğleden sonra iki saat vaktiniz var mı?” dediler. (Ruhanî): “Niçin iki saat? Bir dakika yeterlidir,” dedi. “Nasıl?” dediler. “Geleceğim göreceksiniz,” dedi. Geldi, durduğunu gördüler. Çay içerken de akti yaptı, (isini bitirip) yo la düştü. “Bunun, bir merasim olmadığı acaba doğru mu?” dedi ler. “Niçin olmasın?” dedi. “O halde niçin o kadar karmasık ya piyorlar” dediler. “Eger yapmasalardı, yoluna kelle sekeri ve bir kaç havlu atardınız. Ama şimdi zorluk ve masraf oluyor. O hal de teknisyene ihtiyaç duyulması isin tekniklestirilmesi gerekir.

Mezarların Basında Kur’ân Okunması da Ortaya Birtakim Hesaplar Çıkartıyor

Sade bir amel olan kurban kesme işlemi, öyle şekillere büründürülerek ortaya çıkıyor ki, kurban kesme merasimiyle ilgili birkaç bin sayfalık; üç ciltlik kitaplar yazılıyor. Koyunun basının kesilmesi o kadar basit değil diyor. O adamdan geride su söz kalıyor. Mezarlıktan hayret ve şikâyetle başladı, “bugün annesine-babasına kızan herkes gelip Kur’ân okuyucusu oluyor. Kur’ân okuyuculuğunun ve hafızlığının basit bir şey olduğunu düşünüyorlar.” Devamla, medresenin kapısı dışarda isittiği şeyleri söylemeye başladı, “meselâ: Asıl olan mastardır, mastardan dokuz tarz ortaya çıkıyor, her tarzdan birkaç tarz, eğer hepsini söylemek istersen basın ağır.”

O halde insan Kur’ân okumak istediği zaman, bütün bunların hesabına vakıf olması gerekir, yoksa kabul olmaz.

Görüyorsunuz ki ortaya teknik çıkmış oluyor. Eger tekniği ni yapmazsa ufak bir para verip gidiyorsunuz. Ama müstak, bab, çeşitli bölümleri saydığı zaman 5 tünden az vermeye utanı yorsun.

(Bahsettiğimiz teknik budur, dikkat ediniz!) Mekanik bir işi sonuçlandırdığınız zaman, ne hedefiniz ne de niyetinizi etkili—

yor. Suyu atesin üzerine koyduğunuz zaman yüz derecede kay-nacaktır, hata yaptığınız yerde kaynamaz.

Suyu tahlil edip, çözümlediğiniz zaman katalizörü unutu yorsanız çözümlenmeyecektir. Eger dökerseniz şartlar hazırsa siz kim olursanız olun, niyetiniz ne olursa olsun, bu is olacaktır. Çözümleme olacaktır, ister elde edilen oksijenle insani öldür mek isteyin, isterse bir insani ölümden kurtarin bu is olacaktır. Teknik is için fark etmez-

“Riyg Vedâ”da söyle yazıyor: “... Kurban eger gerekli, dik katli şartlari ve hükümleriyle yerine getirilirse hedef ve mükâfatına ulasir. Ahlâkî uygunlugu tasimasa bile. Amelin te miz ve halis hedefini yerine getirmemis olsa bile. Bu iste hiçbir sekiide suur ve bilgi olmasa bile.”

Bu bir teknik istir. Tipki teknik hükümlere göre yerine geti rilmesi gerekir, Eger yerine getirilirse hedefe isabet ediyor yoksa hiçbir sekilde bir etkisi yoktur!

Hacc Menasiklerinde Acemi Bir Sahsi Yersizlige Zorlama Mekke’de gördüm. Biri, bîr adamin yakasini tutmus ve söy le diyordu: “Eger bu harfleri ve “za” harfini kendine özgü haliyle telaffuz edemezsen (ki Araplar da edemiyorlar) senin bütün bu haccın, orucun, namazin bâtildir. Bu bâtilhk nedeniyle hanimin da sana haramdir.”

Güzel, biz nasıl Arap olalım ki evliligimiz dogru olarak or taya çıksin? Birincisi, “ben kendim okumadim. Para verdim be nim için okudular. Fiyati da bellidir. Rivayetlerde 20 ila 80 riyal olarak nakledilmis” dedi. Sonra birakmiyordu; “gel senin niyeti nin kiraatini düzelteyim” diyordu. Bu ne tuhaf sey? Niyetin ki raati?! (niyetin kiraata uygun okunusu da ne demek?)

İslâm “Ameller niyete göredir” demis bakiniz ne kadar de gerli! O halde niyeti kiraata uygun olarak düzgün okumak gere kir diyordu.

Teknik oldugunu görüyorsunuz. Halbuki ameller teknige göredir demiyor. Amel eden adam, eger bu harfleri, dünyanın

büyük müzisyenlerini, filozoflarını, hayrette bırakacak şekilde telaffuz eder de kendisi uygun bir insan değilse, suur ve uygun-luguyla yaptığı anda bir değişiklik oluşturmuyorsa bunun bes paralık değeri yoktur.

Niyet ve Amelin Her ikisinin Doğru Olması Gerekir

Bu tekniğin red ve inkârı anlamındadır. Her işin kendi ka nuna uygun olarak, doğru amel edilmesi gerekir. Bunda hiç kimsenin şüphesi yoktur. Ama şekli, muhtevayı ortadan kaldıracak şekilde karmasık yaptılar. Herşeyin karmakarışık ve kala balık olmasına sebep oldular.

O halde formu korumak gerekir. Ama asalet, formdan dola yı değildir. Form, muhteva ve ruh için bir araçtır. Bütün değerler ruh ve muhtevadadır.

Bu, idarî veya teknik bir iş değildir. Ask, duygu, ihlâs ve fedakârlık işidir. İman işidir. İnsanın kendine karşı ve ask beslediği şeye karşı doğru ve dürüst olması gerekir.

Bu yüzden, dinî amelleri sadece Brahmanlar yerine getirebiliyor. Brahmanların dışındakilere haramdır. Niçin büyücülük, ruhları zaptetme, nezir, tanrılar için yakarış, toplu namazların edası, toplu ihtiyaçlar hep brahmanın tekelindedir? Zira sadece ve sadece brahman gizli kuvvet olan “Surnigâ”ya sahiptir.

Surnigâ, sadece brahmanda ve çeşitli devirlerdeki ruhani-yette olan özel kutsal ruh ve insan ötesi özel bir yetenektir.

Hatta Hristiyanlıkta bile ruhanîlerin “esprî”ye sahip olduklarını görüyoruz.

“Espri”, Brahmanda ve büyücüde olan, diğerlerinde olmayan “Surnigâ”nın aynisidir.

Brahman, Surnigâ ve yukarı ile irtibat kurabilendir.

O halde Özel bir grup surnigâ sahibidir. Yani üst âlem ve tabiat ötesi kuvvetlerle irtibat kurma ruh veya yetenegine sahiptir. Bütün dini amellerin ve bütün dinî emirlerin yerine getirilmesi bu sınıfın tekelinde bulunmaktadır. Bu sınıfsal tekelleşme, şu—

nigâ yeteneginden dogmustur. Bu onların fitratlarında mevcut tur. Bu nedenle bunu çocuklar için miras olarak bırakırlar.

Tevrat’a bakınız. Tanrı, 70 sayfada Musa’ya kurban kesme yi, süslemenin, parçalarının şeklini söylüyor. Meselâ perdelerin nasıl olusu, perde püsküllerinin yapısı bunlardandır. Eger bü tün cüz’iyat ve teferruatla amel etmek isterlerse Apollo için harcanandan birkaç misli bir masraf ve harcama yapmaları ge rekecektir.

Ruhanîlikleri Aynı Zamanda İrsidir

Bu kurban meselesi, o kadar karmasik ve hassastır ki, hay ret doğrusu-İnsan Yahudi din ruhanîlerinin (hahamların) bile bütün bunlarla amel edebileceklerine ve isin içinden çıkabileceklerine inanmıyor. Çünkü insanın zihnine sigmayan şeyler. Bundan da Önemlisi bütün Yahudi ruhanîlerinin Musa’nın kar desî Harun’un çocukları onun soyundan olmalarıdır. Yani orada da ruhanîyet irsîdir.

Söyle ki, Yahudilik, Hristiyanlık ve “Veda” dinlerinde ruhanîyetin en fazla ilmî bilgi ve tanıma esasına, en fazla ilmî ve felsefî suur esasına dayanmadığını görüyoruz Surnigâ esasına dayanıyor. Yani Hristiyanların deyimiyle “esprî”ye sahip ol mak, Yahudilerin sözüyle Harun’un verasetine sahip olmak, Veda dini mensuplarının, yani vedaîlerin deyimiyle Surnigâ’ya sahip olmak. Bu özel bir ruhtur. Meseîâ bizim: Beyefendinin bil gisi yoktur, ama nefsi iyidir (kalbi temizdir) dememiz gibi.

İslâm’da İlim ve Takva Esasına Dayanan Taklid Merciinin İmtiyazı

İslâm’ın en büyük İftihari, ruhanîyetin ilim esasına dayan masıdır. İslâm’da dinî is ile uğrasan kimseler, surnigâ ve ruhaniyet sahibi kimseler değildir. Miras ve irsiyetle birsey götüren kimseler değildir. Alisilmis siradan adamlardır, diğer bütün adamlar gibi. Diğerlerine göre imtiyazları ilim elde etmek için göstermiş oldukları gayrettir. Ulastıkları ilmî tanıma seviyesidir.

Doktor, cerrah, fizikçi, kimyacı gibidir. Tarihçi, edebiyatçı gibidir. İslâm’ın din isî ile uğrasanlar için resmî kavramı “âlim”dir, âlim olmaktır. Halkın bunlarla ilişkisi öğrenci öğret men ilişkisidir. İlim bilmeyen bir kimse ile ilim sahibi olanın iliş kisi su anda bir kalb cerrahi, fizikçi ve kimyacı ile sahip olduğu muz ilişki gibidir.

Bu aklî bir ilişkidir. Alisilmis hayatın diğer boyutları gibi dir, gizli ve esrarlı değildir. Tekelcilik talebinde de bulunamaz. Çünkü veraset ve gizli ruh esasına dayanmıyor. Bilgi ve ilmi ka zanma esasına dayanır. Söyle ki Sia’da imami zaman (a.s.)’in na ibî olan şahsiyetin (aynı zamanda imami zamanın yerinde ve onun vekilidir) söyle demediğini görüyoruz: “Ben sizin için yu karıdan ve gaybtan tayin edildim bana itaat etmeye mecbursu nuz.” (Böyle birsey demiyor) Belki bilgi ve halkın seçmesiyle ta yin edilmiş oluyor. Halkın seçmesinin sonsuz bir önemi vardır.

Halk diğerlerinden daha âlim olanını seçiyor. Bu çok aklî ve alisilmis birseydir. O diğer konular gibi

degildi.

Din sosyolojisinde bahsedeceğim gibi, baslangicin sirk ol duguna, insan ruh ve düşüncesinin tekâmül etmesiyle insanin tevhide yöneldigine inanan David Hume’un aksine, ben önce tevhid inancinin olduguna inanıyorum. Din sosyolojisinin bir konusunun esasina, tarihî ve dinî bir konuya göre böyle oldugu na inanıyorum. Bir dine mensup olanların kulluk etmeleri esasi na göre olmustur. (Âdem’in varisi Imam Hüseyin kitabinda) de digim gibi sirkin alt yapisi, toplumdur. Ayni zamanda sirk dö neminde de insan tevhidi görüsünü muhafaza edebiliyor. Çok seylere tapan kimseler oldukça fazla sayida oldugu gibi, bir tek Allah’a inanan kimseler de vardır. Merhum Seyh Cafer Susterî’nin bir vaazindaki deyimiyle: Bütün peygamberler: “Ey insanlar hiçbir seye tapmayiniz, sadece Allah’a tapiniz demek için gelmislerdir, ben de diyorum ki ey halk, siz çok seylere tapi yorsunuz geliniz bunu degistirip Allah’a da tapiniz!”

DINLER TARİHİ

Bütün tarih boyunca sirk, çeşitli şekilleriyle mevcut olmuş tur ve hâlâ da mevcuttur. Sirkin bağrında tevhid de vardır. Hintli sirkin bağrında -en büyük sirk dinlerinden biri, Hint dini dir- çok yüce ve güzel bir tevhid vardır.

YARATILIS İLÂHÎSİ

Son olarak bir ilâhî okuyorum ki, veda ilâhîlerini (Upanisadlar'ın) eğer okursanız nasıl okuyacağınız, nasıl çözümleyip tahlil edeceğinizi bilirsiniz. Bu sembolik, sairane ve felsefî şekil de beyan edilen bütün destanları, kıssaları tahlil etmek, çözümlemek için bir örnektir. Çok güzel, derin ve karmasıktır. Alışıl mis sade zihin okudugu zaman ya alay eder, ya saskına döner veya bunları mahkûm eder. Ama eğer bir zihin, çeşitli boyutları ni birlikte anlarsa hayret etmeye düçar olur-Sirk'ten Tevhid'e

Dinî kıssaların çoğunluğu, özellikle insanın yaratılışı ile ilgili olanlar böyle sembolik, acaip ve hayret verici bir sıklıkla beyan ediyorlar:

“Biri, “ey üstâd! -üstâd ihtiyar, rehber anlamındadır; Brahman kastedilmektedir-tanrıların sayısı kaçtır,” diye soruyor. Diyor ki: “Üçbinüçyüz tane diyor,” -Bu, upanisadların yöntemi ve soru tarzıdır.- Diyor ki: “Ey üstâd! Doğru söyle, gerçekten tanrıların sayısı kaç tanesidir?” “Üçyüz, otuz ve üç tane,” diyor.

“Ey üstâd! Bildim, ama tanrıların gerçek sayısını tekrar bana söyle,” diyor ki: “Otuz ve üç tane” “Üstâd! Bunu bildim, tanrıların gerçek sayısını bana tekrar söyle.” -Bu dinî kitabın açıklama yöntemi böyledir- “Üç tane” diyor. Soruyor: “Ey üstâd! Bildim, gerçek sayısı bana tekrarla.” “İki tane” diyor. “Ey üstâd! Tanrıların sayısını tekrar söyle,” diye soruyor. “Birbuçuk” diyor. “Bildim, ey üstâd! Tanrıların gerçek sayısını bana tekrar söyle diyor. Diyor ki: “Birdir.”.”

(Bakınız -bizim için yorucu görünen-nasıl yapıcı bir konu ile dinleyicinin ruhunu çokluktan birliğe getiriyor!)

Bir diğeri üstada soruyor: “Bana Zât-! Hakiki’den ve tanrı lardan bahset” diyor. “Git, o agacı gör”, diyor. Diyor ki: “İncir agacı!” “İnciri kopar getir,” diyor. “İnciri ikiye bölüp yar!” diyor. Yarıyor. “Ne görüyorsun?” “Renkli küçük bir çekirdek.” Diyor ki: “Talebem! Bu küçücük bir çekirdeğin içinden, bu kocaman incir agacı disari çıkmış ve büyümüştür.”

“İçini yar?” diyor. Yarıyor. “Ne görüyorsun?” “Hiç!” “Biricik Zât’m sirri budur!” diyor.

Deniliyor ki, bu açıklama, bu övgü, vahsi Aryalardan iki-binsekizyüz yıl önce mi? Nasıl olur?

Veda İlâhîsi

“Akilcılar, biricik Tanrı’ya çeşitli isimler takıyorlar. Onu “Ageni” (Ateş Tanrısı) ve Mitra (Sevgi ve Akıl tanrısı) olarak isimlendiriyorlar.)

(“Ageni” ask tanrısıdır, “Mitrâ” akıl tanrısıdır. Burada ask ve akıl yan yana bulunmaktadır. Bunun için, dünyada önce ateş meydana geliyor. Sonra”Mitrâ”, akıl).

Akıllılar biricik tanrıya çeşitli isimler koyuyorlar. Onu “Ageni” “Mitrâ” ve “Yanina” (ateş tanrısı, akıl tanrısı, gök tanrısı) olarak isimlendiriyorlar.

Burada tevhid tam olarak açıktır. O ki, canlı yapıyor, kuvvet veriyor, onun himayesi ebedîdir, (çok derin olan Hintli ruhun tanıma yöntemlerinden biriyle Allan anlayışı) gölgesi ise ölümdür.

Kurbanlarımızla övdüğümüz tanrı kimdir? Dağlar, kuslar, denizler ve uzak ırmakların vücudu onun zâtındandır (vahdeti vücut). Gökyüzü, melekût âlemi onun iradesindedir. O bütün tanrıların ötesindedir. O tanrıyı biz, kurbanlarımızla övüyoruz.”

Bu tam olarak tevhidi gösteren veda ilâhîlerinden biridir. (Aynı zamanda vahdeti vücudu da gösteriyor) Yani Tanrı sade ce bir olmakla kalmıyor, belki bütün varlık tanrının parçasıdır. Bu vahdeti vücut, Hint’in temel fikirlerinden biridir ve su, en güzel yaratılış ilâhîlerinden biridir:

Yaratilis İlâhîsi

“Ne vücut vardı, ne yokluk, -ezel sabahi-ne gökyüzü ve ağaçlar vardı, ne koyu yeryüzü. Ne gece vardı, ne gündüz. Ne ölüm vardı, ne hayat. Hangi sey hepsini kendinde gizliyordu? Acaba sudan vücutlar ve şekiller miydi?

Ölüm yoktu, hiçbir sey ebedî de degildi. Biricik zât tek basi na nefes aliyordu. (Yaratilisin baslangici) O’nun vücudu vardı. O’nun disinda hiçbir sey yoktu. Karanlik derindi, hersey onda belirsizdi. Okyanus aydinlik degildi, hayatın özü o gayb perde sinde gizli idi. Biricik zât onu, yakici bir alevin içinden zuhur et tirdi.”

Tipki, Hâfız’ın siiri gibi!

Tipki, söyle diyen Hâfız’m siiri gibi:

Yüzü bir cilve yaptı, melegin aska sahip olmadigini gördü.

Bu gayretten tipki ates oldu ve Meryem, Âdem’i çarptı.

Bu yalnızlık, ask ve güzelliğin, yaratilisi yapan üç kelime ol dugunu görüyoruz. Bu üç kelime ile Allah dünyayı yapıyor. Yalnızlık, güzellik, ask.

Tasavvufumuz diyor ki: Allah ansizin kendinde ask, tapıl ma, güzellik ve cemâlinin arzusunu buldu. Kendine asik oldu, güzellik o kadar zirvedeydi ki cebren aska ardarda sahip oldu.

Bizim edebiyatımızda hüsn ve ask kelimeleri ile olan bütün bu oyunlar, tasavvufumuzda yaratilis felsefesinde derinliği ifa de ediyor. Beslendigi temel kaynakları Hint’ten almış bir felsefe.

Tanrı kendini süsledi, kendine asik oldu, bu asktan yaratilis atesine kivilcim çıktı.

Sofî der ki, emanetten maksat atestir. Allah, mutlak güzelli ge, mutlak cemâle, aska ihtiyaç duydu. Melekte ask yoktu. Dağ lar aska sahip degildi. Yer, gök güzelliği anlamıyorlardı. Bu ko nudaki Kur’ân âyeti söyler: “Dogrusu biz sorumluluğu göklere, yere, dağlara sunmusuzdur da onlar bunu yüklenmekten çekinmişler ve ondan korkup türemişlerdir. Pek zâlim ne cahil olan insan ise onu yüklenmiştir.” (Ahzâb/72).

Bu emanet asktır. Cemâl-i Mutlak aska ihtiyaç duymakta dir. Ask emanetini insan yükleniyor.

“Gökyüzü emanet yükünü tasiyamadı. Kur’a ve fal, adımı deli koydular.”

Bu nedenle insan ile Allah’ın bağlılığı asik ile güzelin, ask ve güzelliğin bağlılığıdır.

Bu yüzden tasavvufta Allah’i, akil yürütme ve ilim yoluyla tanımamak gerekiyor. Bu yolla -akil

yürütme ve yararı düşünen ilim ile-asık, ask, güzellik ve sevgiliye ulaşmıyor. Ask ve sevgi yoluyla kavusma şekli alır. Çünkü asık hesapçı akıl yürütmeye müptela olduğu ölçüde sevgiliden uzaklaşır, iki görüşlü veya çok görüşlü olur. Akıldan kurtulup, kalp ve aska bağlandığı ölçüde ona ulaşır.

İsrakin esasının, bu felsefeye -Allah’i tanımak için kalp ve duyguya dayandığını görüyoruz.

“... Biricik zât tek basına nefes alıyordu, gayb perdesinde gizli olan hayatın özünü, biricik zât yakıcı bir alev içinde zuhur ettirdi. O zaman ask meydana geldi ve aklın yeni kaynağı kaynadı sonra asırlar, kalbin içten gelen düşünme, cosku ve cez-besiyle: Yaratılmış olan insan ve dünya ile, yaratılmamış ve ka-dim olan Allah arasındaki bağliliği anladılar...”

Sair, akıl ile aradığını anlıyor; ama ilmî akıl yürütme ile anlamak isteyenler anlayamıyorlar. Alexis Carrel’in bunun gibi oldukça güzel derin bir sözü var, diyor ki: “Sevmeyi anlayan kim se için Allah’i anlamak da o derece kolaydır. Kokulu bir gül gibi koklanıyor; “anlamayan” elverişli olmayan anlamıyor, uzaklaşıyor.” Yani ne kadar çok aklî, mantikî düşünersek Allah’i zihni mizde uzaklaştırmış oluruz., ne kadar çok bunları kenara birakırsak, kendimizi ve kalbimizi, Allah’ın zâtının parlaklığının yağmuru altına birakırsak kalbimizde onu biriktirmiş oluruz.

“... Sonra tohum sıkıştırıldı. Güçlü kuvvetler ayağa kalktılar. Tabiat O’nun yukarıdaki güçlü idaresinin altındadır.

Bu yöntem konusunda suurlu olan kimdir? Burada kim onu perdeden disari çıkarıp bu rengarenk yaratılışın nereden kay naklandığını söyleyebilir? O bu büyük yaratılışın kaynağıdır, göklerin en üstünde yer alan, en büyük görendir. O, bu sirdan haberdardır (yani insan asla bu sirdan haberdar değil midir?) Biricik zâtın baska hiçbir şey yoktu. Biricik zât yalnızlıktan ezi yet çekiyordu. O’nda çifte yönelis ortaya çıktı; O’nu anlayacak, O’nu koruyacak bir çifte yönelis.

Güzelliğini tanıyacak ve ona ask besleyecek bir çift.

Onda çifte yönelis ortaya çıktı. O, öküz oldu, kendinden ve kendi zâtından inegi yarattı. Onunla yatmayı arzuladı, inek utanmadan dolayı gizlendi. O, benim kardesim benimle nasıl yatabilir, dedi. Onunla yattı ve yeryüzünde inek sürüleri mey dana geldi. O, at oldu ve ondan kısarak ortaya çıktı, onunla yat ma arzusu duydu, kısarak utancından gizlendi. Benimle nasıl ya tabilirsin, sen benim kardesim sin?..

Onların ikisinden at sürüleri doğdu. O güvercin oldu ve on dan dişi güvercin ortaya çıktı...”

Bu şekilde birer birer adı geçen hayvanlar oluyor. Başlan gıçta biricik zâttır, tek basınadır, kendisinden dişi bir hayvan meydana getiriyor, onunla yatarak bir nesil meydana getiriyor. Bir tabiat isareti, canlı bir isaret meydana geliyor. Yeryüzünde hareket eden bütün hayvanlar ve sürüngenler yaratılmış oluyor. Biricik zât “Yâmâ” oluyor ve O’ndan “Yâmi” meydana geliyor (Adem ve Havva) ve insan yaratılıyor.”

İlâhî’yi Okudugumuza Göre Şimdi Neyi Elde Ettik?

Birincisi; Tevhidi. Çünkü biricik zât ve tek basına nefes alı yor. Ondan baska birşey yoktu. Bu en eski Veda metinlerindeki tevhidi görüştür.

İkincisi; Yalnızlık. Bu kavram, felsefelerin ve yaratılış kışsa larının çoğunda vardır.

Üçüncüsü; Ask. Yaratılış başlangıcı unvaniyla, yaratılışın hedefidir. Hareketi, hatta yaratmayı meydana getiren ateş, Biri—

cık zât'a çifte yönelis meydana getirdi. Kus oldu, O'ndan bir kus meydana geldi ve onunla yattı... Bu asktir.

Dördüncüsü; vahdeti vücut. Hepsi biricik zâttir. Daga, de nize, kuslara ve hayvanlara dönüşen O'dur. Bütün esya ve tabia tin bütün isaretleri O'dur, O'nun tecellisidir. Çesitli tavirlarla, boyutlarla ve sekillerle ortaya çıkıyor. Bunların hepsi degisken dir, çokluktur. O ise bir olan zâttir.

Besincisi; Çoklukta vahdet. Yani tabiatın bu çesitli hayvan lari ve kuslarının çoklugu altında birlik vardır.

Mirfendreski'nin deyimiyle:

“Bu yıldızlarla dolasmanla ne kadar güzel, hos ve latifsin

Yukarıda olan seyin aşağıda da bir sureti var.”

Hatîf İsfahani, “kilise”, “havra”, “mescit” ve “meyhane”de onun vücudunun ruhun ve onun nurunu görüyor.

Biri var ve ondan başka hiçbir şey yok.

O birdir, O'ndan başka tanrı yok.

Bu, çoklukta birliği tekrarlıyor.

Altıncısı; Tezatta aynı cinsten olma. Isaretler tezat halinde dir, “inek” ve “Öküz”, Çin kültüründeki “Yang” ve “Yin”dir.

Tez ve antitezdir. (Diyalektikte söyledim) olumlu ve olumsuzdur. Ama diyalektğin aksini anlıyor. Olumlu ve olumsuz, burada aynı cinsten iki zittirlar. Her ikisi aynı cinstir. Biricik zâtın kendisi at oluyor ve kendisinden kısarak yapıyor, bu iki ziddin toplamından diğer şeyler meydana geliyor. Bu olumlu ve olumsuz çiftin sentezi varlık âleminin ve tabiatın bütün esyasını yaratıyor.

Âdem ve Havva

Bunda, diyalektik görüşün esasının olduğunu tekrar görüyoruz. Biricik zât, (Yâmâ) ve (Yâmî'yi) meydana getiriyor. Yâmâ ve Yâmî, Âdem ve Havva'dır. Erkek olan Yâmâ ve kadın olan Yâmî ile bizim Adem ve Havva arasında hayret edilecek bir benzerlik vardır.

DINLER TARİHİ

Tanrı Yâmâ'ya ask yapma ve Yâmî ile yatma demis. Yâmî, Yâmâ'yi yatmaya davet ediyor, o direniyor.

Orada yasak, ağaçtır, meyvedir -Prometheus destanında atestir-burada yatmaktır, asktır veya Yâmâ'yi yatmaktan ve sevgi beslemekten men etmedir.

Yâmî diyor ki: “Benim yarmaktan amacım, -yasak olan-ask degildir, nesli devam ettirmektir. Eger yatmaya razı olmazsan ölürüm, devam etmem ve ebedî kalmam?”

Bu tipki seytanın, Havva'ya; eger Allah sîzi bu meyveden yemenizi men etmisse bunun sebebi, cennette ebedî kalmanızı istemeyisidir. Çünkü bu meyve ebedîlik meyvesidir, eger yerse niz Allah'ın benzeri gibi olursunuz. Allah size haset ettiği için men ediyor, demesi gibidir.

Yâmî isyan kaynagidir ve aska davet ediyor -çünkü ask ve isyan bir madalyonun iki yüzüdür-ebedîliğe davet ediyor.

Kaynakların uzak ama birbirine çok yakın olduklarını görüyoruz. Bunlar üçbin yıl önce Avrupa'nın kuzeyinden veya Ha zar denizinin kuzeyinden gelmiş olan Aryaîler'dir ve onlar Samî Arapları, Aramîler, İbraniler, İsrailliler veya Filistinliler'dir. Tam olarak birbirlerinden uzak tarihî ve irksal birer kökene sahiptirler. Tarihte geriye gittikçe bunların birbirlerinden daha da uzak lastiklerini görüyoruz.

Bu iki yaratılış felsefesi -bütün yaratılışlar ve yaratılış felsefeleri-arasındaki benzerlik oldukça fazladır. Bu konulardan bahsetmek için daha elverişli bir zaman ve konuma ihtiyaç vardır.

Yaratilis Felsefesi ve Fars Siiri

Simdi dersin sonunda Hâfız’ dan birkaç siir okuyorum ki bu itikadin -ask, yalnızlık, güzellik ve ilk yaratilis felsefesi olan vahdeti vücudun-edebiyat irfân ve tasavvufumuzu doldurmus oldugunu bilersiniz.

“İns ve ülfet olan vücudun fonksiyonu yoktu

Devir, bu zurnani değil, sevgi insanini ortaya koydu.”

Bunun sade ve alisilmiş gazel manâsiyle hiçbir anlami yok tur. Ancak yaratilis felsefesi manâsiyle anlam tasiyabilir. Vücut yoktu ama ask tasarimi vardi. Çünkü biricik zâtta ask ortaya çıktı. Melik-üs Suara Behâr söyle diyor;

“.. Yer olarak isimlendirdigin bu yuvarlak küre nedir?

Eskimis, tekmelenmis bir tasdir, dedi.

Bu gökyüzü sarayindaki uyur gezer ates parçasi nedir?

Tabiatin sakalina yukaridan gelen tükürüktür, dedi.”

dedim

dedim.

Yaratilis felsefesinin, yaratilis sirrinin ne oldugunu sorusu na “süslenmis meclisindeki sevgili kendine asik oldu, yaratilis sirri budur!” diyor.

“Ezelin esrari nedir söyle, dedim. Dolasmadir, dedi Kendi cilvesinin asigi, süslenis meclisinin sahidi Dolasip kendine âsik oldu, döndü ve cilve gösterdi

O cilveden bir sūra ve istilâ olustu Bastanbasa varlik, bu asktan ve cilveden istedi. Bu kissa, ezel esrarından bir ifsa olsun...

Sofilerin kitaplarında bunun benzeri anlamda bir hadis gö rüyoruz “Gizlilik hazinesi idim -biricik zât tek basina nefes ali yordu-taninmis olmayi arzu ettim, beni tanimalari için halki ya rattim.”

Bizim irfanimiz, marifeti almiyor, insanin Allah’a bagliligi unvaniyla sevgi ve aski aliyor.

“Bir cilve yapti, yüzünü gördü. Melek aska sahip degildi. Tipki ates oldu, bu gayretten Âdem ‘e çaldi.”

Bunun için meleklerden Âdem’e secde etmelerini istiyor. Çünkü melek askin ne olduğunu bilmiyor. Melek yaratıldığı gi bi davranır, emredildiği gibi hareket eder. Kendisi teshis ve ira de sahibi değildir.

(Ey saki melek askin ne olduğunu bilmez ki...)

Bu kadar derin bir mesele için en yüce imkânlardan birine, -en azından Farsça lisanında-siire sahiptir, bunları anlamak sade ce bizim irfan ve ebediyatimizi tanımaya yardım etmekle kalmı yor. Belki çok ilmî ve dikkatli bir şekilde Veda dini irfanını ve Hint tasavvufunu tanımaya da yardım ediyor.

“Dün gece, seher vakti -seher vakti dün gecenin seheri de gildir, yaratilis gecesidir, ezel gecesidir-beni gamdan kurtardı lar.” “Gecenin karanlığının nadirliğinde yaratilisin başlangıcı-ab-i hayatımı verdiler.”

“Beyhude olarak isigin sa’sasmdan zâtımı yaptılar.” Çünkü biricik zât asikâr oldu, güzelliği tecelli etti ve insan o güzelliğe asik oldu. İnsanın sak ve izdirabi, bu askin neticesi ve insanın o güzellik ve cemâle karşı karar kilmasıdır.

“Sonra tecelli kadehinden sıfatımı yaptılar.”

Yaratilisin zâtından ve onun zâtından bir sıfat olan güzellik tecelli etti. Çünkü bir sarap, beni mest etti.

Yaratilis gecesini tekrar çok meshur diğer bir gazelde tarif edip niteleniyor:

“Dün gece gördüm melekler meyhaneyi vurdular. Âdem’in topragini yogurup kadehe vurdular.” Kadeh askin zuhur kayna gidir. Bu, o “Emanef”tir. Âdem’in topragi ve fıtrati ask ile yog rulmustur. Bundandır ki bir insan eğer kendi fıtratına dönerse, Allah’i bulacaktır.

Bütün bunlar Hint dininin verdiği bir derstir.

“Dün gere gördüm melekler meyhaneyi vurdular Âdem’in topragini yogurup kadehe vurdular Harein’in sakinleri, meleklerin bas ve iffeti Benimle yola oturdular, sarabin sarhos oldular.”

Tüm bunlardan sonra, insanın Allah ile ilişkisinde -Veda yaratılış felsefesinin dediği şekli ile-sadece Dünya’ya tanıma ile ilgili bir dünya görüşü değil, tevhidden bir tanıma insandan bir tanıma. Vahdeti vücut ile ilgili, insan ile dünyanın ilgisi. İnsan ile Allah’ın arasındaki ilişkisi hakkında bir tanımadır. Belki toplu olarak “Veda” felsefî dünya görüşünü meydana getiriyor. Dünya görüşü felsefesi kudret sahibi olduğu ölçüde, insanın ruhunu açıklamada güzel ve derindir.

Bizim sofilerimizden olan “Melik Dinar’a nerede olmuştun (dogmuştun)?” diye sordular: “Çölde oldum; yağmıyordu yer ıslanmıyordu. Gülbahçesinin insan ayağının batacağı şekle dönmesi gibi, ayağım aska batıp gömülüyordu” dedi.

Ariflerin bu görüşü ile dünyaya bakmak diğer bir görüştür, diğer bir anlayıştır, insani, bu duygunun, ruhun, dünya ötesi ocakların ilişkisinin zirvesinde eğitiyor. Ama ne yazık ki akıl, adalet, iktisat temeline dayanan hayat ise duruyor.

Hüseyinîye-i İrsad’ın İlmî ve Dinî Araştırma Dersleri Dizisinden

YEDİNCİ DERS

(13 Tirmah/1350 Cuma) Temmuz 1971 Cuma

“Sizden, iyilige çağırان, doğrulugu emreden ve kötölükten meneden bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

HINT

... Simdi Hint konusuna geldik. Hint ve Hint dinlerinin dik katli sekilde taninmasi için ısrar ediyoruz. Anlattıklarım, Hint’te ısrar edisimizin delilidir.

Hint Dinlerini Tanıma Gereğinin İlk Sebebi

Bu hayret verici, büyük ve derin kültürde, incelik duygusu ve tefekkür hayali görüyoruz. “Atina”dan “Benars”a, M.Ö. bes, dört, üç ve ikinci asırlardaki Yunan’ın -Sokrat, Eflâtun, Aristo vb.’inin döneminden-Hind’e, Eflâtun Cumhuriyetinden

“Vedâ”ya, Upanisadlara geldigimiz zaman kendimizi yüksek bir uçusta görüyoruz. Lise döneminden yüksek öğrenim dönemi ötesine geçtigimizi hissediyoruz. Öyle ki, ben, gençliğimin filo-zofik ve bilginlik demlerinden; birdenbire bütün varlık âlemini kusatan hayretler dolu bir ruha varmistim.

Simdi söyle bir duyguya sahibim: Sartre ve Camus’un soh betleri ve isittigim sözlerini birakip “Tagor” ve “Radha Kriysenan”la hemhal olma fırsatini elde ettigim zaman, âdeta bir tale benin huzurundan büyük bir üstadin huzuruna ulastigimi his sediyorum. Bu yikilmis, geri kalmis dogu, simdi bile irfanî, ruhanî, dâhiler yaratiyor.

Hint Dinlerini Tanima Gereginin Ikinci Sebebi

Makina, maddî yasanti, dünya burjuvazisinin tüketimci kültürü, insani iktisadî bir hayvana dönüştürmüştür. İnsanligi ilmî ve teknik kudretinin zirvesinde içi bos, kuru, yüzeysel yap mistir. İnsanlari güçlü, kurnaz, fakat çok asagilik ve hakir kil mistir. Ahlâkî ve ruhî açıdan çok zayıflatmistir. Bugünkü insani, kendine hazirladigi maddî yasantiya karsi isyan ettirmistir. Ticarî kültüre, sinaî kültüre ve tüketim toplumuna karsi isyan ettirmistir.

Bu yüzden bugünkü Amerika, Fransa ve İngiltere’de ferdî isyan ruhu doguya ilgi duymustur (Dogu, yani Hint).

Simdi aydin, bilinçli batili gencin arzusu, sanayi hayati, ha va kirliligi, kuru, monoton ritimli, ruhsuz ve güçlü tüketim ha yatina karsi isyan etme ve kurtulus bulmaktır. Kendini ruhaniyet, ask ve maneviyatla dolu bir atmosfere çekmektir. -Bunun Hint olduguna inanıyor-Büyük sanayi binalarından kurtulup, binlerce esrarengiz mesaj tasiyan, insana huzur veren sakin ma betlerde sükûnet bulmak istiyor.

Bu siddetli “sarkzedelik” vesvesesi batiya; bunun gibi “garp-zedelik” vesvesesi de doguya hakimdir.

Garpzedelligimizde batiyi tanimadigimiz gibi, çirkinlesmis bir anlayistan dogan bir tür olumlu ve ileri unsurlardan yarar—

lanmayı araştırmadan, batı medeniyetini iktibas ediyoruz. Batılı genç ise, asiri ruhanîliğe, manevî zahitliğe, insanî inceliğin zir vesindeki insanî, irfanî ve dinî duyguya siddetle ihtiyaç hissetmektedir.) Batılı genç, dünyanın sömürülmesi, istismarı, kor kuş cinayetler ve bütün insanlığın yagmalanmasının bedeli olan, babalarının efendi hayatına tahammül edemiyor. Bütü nünden geçiyor, dünyanın bu tarafına doguya geliyor ki maneviyat, ruhanîyet ve Hind'in irfanî ve dinî ekollerinden il ham alsın. Çünkü doguyu -ona duyduğu bütün ihtiyaçla-tani mıyor. Bizim batıyı tanımadan ona ihtiyaç duymamız gibi, çok ileri bir olgu olarak gördüğü dogudan faydalanmak yerine, ace mice işlerle uğraşmaktadır.

Hind'i tanımak, büyük bir milletin tarih ve dinlerini taniyi simiza veya salt Islâm'i tanımadan bize yardımcı olmakla kal mayıp, onun yapıcı unsurlarından biri olan irfanî ve israkî duy gu ile özel irfanî ruhanîyeti de isimize yarıyor. Edebiyat, kültür ve tarihimiz, baskın bir tarzda Hint'ten ilham aldığından, Hint irfanî mektebinin etkisi altında olduğundan edebiyat, kültür ve tarihimizi tanımakta da yardımcı olmaktadır. Belki bugünü de tanımamıza yardımcı olabilmektedir. Çünkü batıdaki, dogu ir fan ve kültürüne olan yönelis, gayret ve hassasiyeti tanımamıza ve bulmamıza yardımcı olmaktadır.

O halde Hint'i tanımak, aynı zamanda batının sanayi ruh ve çehresinde meydana çıkmış olan son yeni akımları ve bu asrı ta nimaktır.

YAZ TATILI

“Dinler Tarihi’nde” simdik Hint konusuna geldik. Bu bölü mün önemini derslerimizden anladik. Hint dinleri ile ilgili bu girisi sona erdirip dersin aslina girisi gelecek öğrenim yili bas langicina birakmayi uygun görüyoruz. Eger böyle devam ederse sicakların yüksek olduğu dönemde dersimiz de derinliginin sonuna ciddiye, hassasiye ve karmasikligina kavusmus olur.

Bugünler ilçe ve kırsal yörelerdeki bazı öğrencilerin tatil nede niyle mecburen memleketlerine gittikleri bir dönemdir. Onların bu sınıfla ilişki kurmalarının tek yolu olarak fotokopi ve teksir leri okumak kalıyor. Bu da asla derste anlatılanlar kadar açık ol mayacaktır. Dersin aslini dinleyemezsek, bir nokta ve virgölün öne veya sonraya alınması bile bir yanlışla sebebiyet verebilir, cümlelerin anlamını kaydırabilir. Dersi görmedigimiz için de bu yanlış düzeltmeyiz. Konunun aslini anlamaktan âciz kalırız.

Bu yüzden bu girişi sona erdirmekle, ders için gerekli olan girişi öğrenim yılının başlangıcına bırakmış oluruz.

Hind’i Tanımak İçin En Önemli Sebep

Batıdaki batılı ruh, doguya siddetli bir yönelis halindedir. Maddiyata karşı isyan vardır. Doguda dogulu aydın maneviyat ve irfana karşı isyan etmiştir. Maddiyata ve tüketimci maddî hayata siddetli bir yönelis halindedir.

17, 18 ve 19. asırlarda maddîyat, tüketimci hayat, maddî kudret ve yeryüzünden faydalanma taraftarı olan batılı, zafer ve tam bir doyumdan bir müddet sonra şimdi, elde etme yolunda siddetli çaba gösterdiği seylere karşı isyan etmiştir. Biz o asama dan üç asır geriyiz. Şimdi 17, 18 ve 19. asırlardaki Avrupa’nın siddetli etkisi altındayız. Maneviyat ve din atmosferinden gittikçe uzaklaşıyoruz, özdesliğe yönelis maddecilik, felsefî materya lizm ve burjuvazi tüketimciliği tarafına gidiyoruz.

Bu maddeciliğe yönelis, yüce ve irfanî anlamıyla bizdeki dinî ruhu kurutup, zayıflatıyor veya terk ettiriyor.

Okumak için Avrupa’da bulduğum zaman ruhumun git tikçe kurudugunu hissediyordum. O, kendine özgü, dogu atmosferini dolduran dogulu ruhum... Kalbimin üzerine gölge düşüyor, bir çıkış bulamıyor, eksiklik hissediyordum. Çaresiz olarak eksikliği irfanî eserleri okumakla dolduruyordum. Hal buki burada böyle bir ihtiyaç hissetmiyorum. Hatta öğrencileri asiri tasavvufa ve asiri sofilige yönelisten vazgeçirmeye çalışıyorum.

Orada maddî unsur oldukça kuvvetli idi. Daha kuvvetli tepkiyi, tesirsiz kılmak gerekir. Bu yüzden bütün bos günlerim de Mesnevi, Tasavvuf Serhi Kesüful-Mahcub, Upanisadlar, Vedâlar ve bu öze yakın kitaplar okuyordum ki direnebileyim.

Kendi Islâmî kültürümü/, disinda Hint ve Hint mektepleri bana kudret veren unsurlardan birisiydi. Bu sayede batinin tü-ketimci maddiyatinin veya felsefî maddeciliginin saldırısına karsi direniyordum. Daima kendimi dogu ve batı arasindaki si nirda korudum.

Bu yüzden, bu kadar önemli, hassas, özellikle anlasilmasi zor konular, bastan savma ortaya konulup geçilemez. Derste ha zir bulunanların farklı yerlerden oldukları ve hazır bulunmaları nin doğru olmadığı bir yazda, bu konular geçirilemez. O hal de ortaya bir söz getiriyoruz ki ne konusmadır, ne de dersin -ki yaptığım her isin ders veya konuşma olmasını taahhüt etme dim-uygulanması icabeden bir programdır. Bildiğim sözleri söylüyorum. Sonraları aldığı şekle göre ismini siz seçersiniz.

Islâm, insan, sosyal meseleler, kültür, medeniyet ve tarih hakkında, benim fikri sahamda olan bütün meseleler hakkında görüşümü ortaya koymusumdur.

Bütün bu söylediklerim, hepsini bildiğimin ve her birinde ihtisas sahibi olduğumun delili değildir. Belki, kendime özgü görüş ve sınırlı bilgimle çeşitli meseleleri incelediğimi gösterir. Bu yüzden bir defa daha diyorum: Eger “Islâm-sinasî” (Islâ-moloji) dersi veriyorsam, bu, bütün Islâm dilini, ideolojisini, Islâmî ilimleri taniyorum demek değildir. Bütün naklî ve akîl ilimlerin toplamına sahip olduğum anlamında da değildir -ki takriben her ikisine de sahip değilim-Belki kendime özgü görüş ve bilgimin sınırlı sahasında Islâm’i taniyorum, tanıtıyorum.

SÖZ ve FIKIRLERIN ÇARPITILMASI

Günümüzde sözleri, fikirleri çarpıtmak için dogal ve dogal olmayan etkenler vardır.

Söz ve Fikirlerin Çarpıtılmasında Dogal Etkenler

Dogal etkenler oldukça sadedir ve tahammül edilmesi mümkündür. Çünkü dünyada daima tekrarlanıyor. Haliyle in san da onu bekliyor. Süphesiz her yeni söz, her yeni fikir, her yeni adım gelenekçilerin direnisi ile karsılanır. Gelenekçi genellikle, “.. çünkü bu gelenektir, geçmiste böyle olmuştur da ondan himaye ediyorum” veya gelenek, yeniye muhalefet ederken, “bunlar bizden öncekilerin masallarıdır, biz putperest olan ec datlarımız gibi putlarımızla ilgiliz” diyen insafli(!) Kureys müsrikleri gibi demez. Belki Kureysli müsriklerin ilmî insafını bile tasimaksızın diyor ki: “Bunlar, olduğu sekliyle vahiydir... Bu elbiseyi giymen gerekir... Böyle konusasin, böyle is yapasin böyle öyle söyleyesin, böyle anlam veresin...” Bu mantiga göre, kavmi âdetlerin irsin ve örfün bir parçası olan hersey, ilâhî vah yin bir parçası oluyor. Eger bir diğeri zevk ve tabiatı isin içine sokarsa, kâfır, necis ve reddedilmiş oluyor, basinin kesilmesi ge rekiyor!

Bir yerde görmüstüm, söyle yazıyordu: “Bazıları isi öyle bir yere vardirdilar ki Peygamber (s.a.v.)’in minberi yerine tribün koyuyorlar! Bu hiçtir; tribünün üzerinden su da geçiriyorlar!” Eger bunun yerine Kureys müsriği olsaydı söyle derdi: “Ecdadı miz tribünün üzerinden su geçirmiyordu. Biz görmedik, âdet edinemedik, hosumuza gitmiyor” Ama bu; “İslâm’ın bir parçası, temel usulüdür, tribünün üzerinden suyun geçmemesi gerekir!” diyor.

Her haliyle bu da dogaldır. Yeni bir söze sahip olanın, yeni bir adım atanın, yeni bir programa sahip olanın bütün bu sözle rin iç yagini vücuduna sürmesi gerekir.

Yeni sözleri olan çok sayıda aydınlar olmuştur, ama bir is yapmaya cür’etleri olmamıştır. Direnme ve tahammül güçleri ol mamıştır.

Bu nedenle hedeflerine gerçekten iman edenlerden; dayak yemeye, küfür isitmeye, iftiraya ugramaya tahammül gücü olanlar, ancak bunlar bir hizmet yapabilirler. Bu, nefis ile ciha din bir örneğidir.

Söz ve Fikirlerin Çarpıtılmasında Yapay Etkenler

Dogal etkenlerin sade ve kolayligi oraninda bunlar da zor ve çetindir. Gelenekçi âdetler ile ilgili direnisini kendi kiriyor ve direnisini sebepsiz ve beyhude görüyor. Muvafakat kapisindan disari çikiyorlar. Meselâ, “Meshed’de Harem’e (Imam Riza’nin türbesi) ilk defa simsek düstüğünde mü’minlerden bir grup; “al kol yakiliyor Bu da Harem’i pis ediyor” deyip kandilleri kirdilar. Sonra “donmus yagla yanan kandille” basa çikilamayacagini an ladilar, elektrik de düsündükleri gibi degildi ve sonunda bu ise riza gösterdiler.

Gelenekçiler, yeni birsey geldigi zaman baslangiçta karsi çi kiyorlar, bagirip çağiriyorlar, feryad ediyorlar sonra da ihtiyaç oldugunu, gerekli oldugunu, kötülüğünün de olmadigini gör dükleri zaman öylesine kabul edip riza gösteriyorlar ki, bu, semavî kitaplarda da vardi diyorlar.”

Ama bunlar kolay uyanmiyorlar. Bir ingiliz atasözü diyor ki: “Uyuyan kimse uyandinlabilir, ama uykuya çarpilmis olan birini kimse uyandiramaz.” Bunlar kendiliginden uykuzede olanlardır.

Bunlar daha mükemmel olan seyi, söz ve fikirleri çarpitmak için küstahlik ve kizginlikla ayaklaniyorlar-Meselâ diyorlar ki:

“Falan konuyu, falan adam bir kitabinda yazmistir”, “bir ko nusmasinda söylemistir.” -En azindan bastonunun ucunu yerin merkezi olarak gören ve kabul etmeyen herkese “inanmiyorsan ölç”, diyen-Molla Nasreddin gibi demiyor; ta ki kolaylikla red dedilmesin! Falan kitap! dese, meselâ üç yüz yıl önce yazilmis bir kitap degil ki kitapçılarda bulunmasin. Belki herkesin elinde olan yeni yayınlanmis bir kitaptir. Yakindaki bir kitapçidan te min edilebilir.

O zaman hayatta olan yazara ve elindeki kitaba kasitli ola rak kaynagini belirtmedigi öyle birsey isnad ediyor ki bu isnad, yazarin inançlarinin tam aksi, hatta onun kendi taassuplarinin bir parçasidir.

Bu küstah yalancilar maalesef çoktur. Birden farkina vari yorsun ki özel bir günde, her yerde söyle bir kanaat yer edinmis.

Sonra her çevreye ve her sehre gittigin zaman bu konunun orta ya kondugunu görüyorsun. Meselâ falanca ayın, söz gelisi Pa zartesi günü araştırmaya oturmuşlar, bir kitaptan veya bir ko nusmadan özel bir konu ele almışlar. Gittigin her yerde herkes o sayfadan o kitaptan ve o konudan bahsediyor.

Bir rivayetin, tek kaynaktan bütün zihinlerde bas aşağı edil diği belli oluyor. Bu hal bütün köylere kadar yayılıyor. Bunlar, bu lokmanın nereden ağızlarına verildiğini bile bilmeden bilinç li bilinçsiz tekrar ediyorlar.

“Sen kendin okudun mu?” diye soruyoruz. “Hayır”, diyor. “Okumadıysan, nasıl bu kadar kötü kitap diyorsun?” Diyor ki; “Bu, arkadaşlardan birinin sözü- Bana kitabı getirmeye söz verdi ama henüz getirmedi. Böylece müessese birden kursuna tutul mus oluyor. Tabi: olarak önce anı a yamıyorsun, çünkü bir hadise ortaya çıkmamıştır. Eger iyi, kötü veya bozuka bile o başlangıç tan beri böyleydi. Nasıl oluyor da bir anda bu kadar kötü olu yor? Halbuki bir saat önce, o eser bütün güzelliklere sahipti!

Bunlar içeceklerdeki zevklerimizi değistirenlerdir. Elbise giyimindeki zevkimizi değistirenlerdir. Mimaride, mefrusatta, mobilyada, satın alılarda ve iktisadî tüketimlerde zevklerimizi değistirenlerdir. Biz ise kendimiz begendik sanıyoruz.

Bunlar fabrika sahibidir, makina üretiyorlar. Mal ve yeni bir ürün üretiyorlar. Bunlar sosyolog, tarihçi, din bilici, antropolog sahibidirler. Yeni inançlar üretip beyinlerimize sokuyorlar.

Kesin olarak halkımızın suur 1 anmasından korkan kimseler dir bunlar. Dünyada Islâm milletlerinin uyanisından korkuya kapılanlardır. O çok kuvvetli, bilgili, kurnaz, uyanık unsurlar ve çevreler, dünyayı idare edenler, dünya ülkelerindeki gıdisatları çevirenler, dağılmış olan Islâm toplumunun birbirine yabancı çeşitli zümrelerinin birliğinden korkuya kapılıyorlar.

Bunlar uyutan tekrarların, telkinlerin yerine, halkı uyandı racak bir düşüncenin, fikrin, dinin ortaya konulmasını iste mezler.

Bunlar en küçük bir amele, monoton ve tekrarlanan gelene ğin, bir iki asırlık zahmetin neticesi olan hareketsizlikle atmış ol—

dugu adima karsi, sükût ederek oturmuyorlar. Hiçbir sekilde halki affetmiyorlar. Geleneklerin kirilmasina, agirlastirilmis ve uyutucu geleneklerine karsi yapıîan en küçük tepkiye bile asla kayitsiz kalmiyorlar.

Zeki kalemlerin, lisan bilen iyi yazarların halkla, halkin dili ile tanisip, Islâm'ın hizmetine girmesini engelliyorlar. Bugünkü mantik, bilgi ve arastirmanin dinin hizmetinde olmasini engelli yorlar. Bugün durgun kalmis olan büyük ve güçlü din maddesi nin serbest birakilmasini, ondan sonuç çikarilmasini; hareket, suur, sorumluluk, bilgi lcad edilmesini engelliyorlar.

Afrika'nin kuzeyinden Fars körfezine, diger taraftan Uzak-doguya kadar uzanan ayni iman ve kültürle rüsd bulmus, bin senelik ortak bir tarihe sahip bir millet harekete geçerse ve Islâm topraklarında -ki bu topraklar dünyanın bütün servetlerini ken disinde gizlemistir-tanisma, anlasma ve birlik olursasa, o za man islâm kültüründe bulunan bîlinçlendirici ve uyanisi sagla yan unsurlar, bu hurafe küllerinin, telkinlerin ve sapmis gele neklerin altından çikacak ve kivilcim alacak, karanlık Islâm dün yasini aydinlatacaktir. Zamanin, beyin yıkama ile karsilik bir uykuya götürdüğü bu müslümanlari, gerçek Islâm'ın yoluna gö türecektir. O Islâm ki dünyada hareket maydana getirdi, bir yumrukla bedevi ve medeniyetsiz Arab'a büyük bir medeniyet kurdurdu. Dünyanın büyük güçlerini dize getirdi.

Hatta Avrupa, yirminci asra kadar -1910 ve 1912 yillarına kadar-bile, Islâm'ın binlerce tecrübesinden, Islâm'ın ve Islâm mücahidlerinin cihadından, Islâmî düşüncelerden, Asya ve Afrika'daki Avrupa sömürüsünü sarsan Seyyid Cemaleddin Esedâbâdi gibi, Lahorlu Ikbâl gibi bir adamdan, böyle binlerce tecrübeden haberdardir. Lahorlu Ikbâl, çok sayida hurafeye bu lasmis, yıkilmis, zelil olmus -18,19 ve 20. asrin baslangicinda ze lil durumları süren-Hint müslümanlari için kendi düşüncesi sathında islâm'i gündeme getirdi. Avrupa, böyle bir Islâm ve müslümandan korkuya kapilmisti.

Sömürüye karsi olan bu en büyük ideolojiyle ve sömürünün egemenlik ve asayisine karsi çıkan kizgin müslümanlarla müca—

dele etmek için batının taktığı su oldu: “Bunların rezil edilmesi gerekir. Mahkûm edilmeleri gerekir. Tanınmaları için çaba gös terilmelidir. Eger tanınırlarsa da, halkı bunların ulaşmış ve çirkinleşmiş simaları ile karşı karşıya getirmeye mecburuz. Öyle ki halk bunlardan kaçsın ve halk üzerinde bir etki bırakmasınlar.”

Bunlar, açık olarak, çok mahir, kurnaz ve zeki düşmanın dersleridir. Düşüncelerimizin derinliklerinde tahribat yapan; ev lerimizin köselerini viran eden, tahrip eden işler yapıyor. Bunlar bütün duygu ve zevke ait ilişkilerimize girmişlerdir.

Bunlara karşı hassas ve uyanık olmamak olmaz. Çoğunluğun okuma yazması olmayanlardan oluştuğu bir toplumda, eğer siz de bu meseleyi anlamazsanız, o halde kimin anlaması gerekir? Bu ilgiden dolayı siz, öğrenci şeklinde ders okumaya ve dinlemeye oturmussunuz. Çaba gösteriyorsunuz, kendinizi yüksek bilince götürüyorsunuz. İnsanî düzeyde karar veriyor sunuz kî, tarihin bu faciasının sorumluluğunu hissediyorsunuz ve Islâm toplumunun kaderi göğüslerinizde ağırlık yapıyor.

Geleneksel ve uyusmuş toplumda, bilinçsiz halkın bütün yükü aydının omuzundadır. İlerlemiş toplumda aydının, bir fert olarak bireysel sorumluluğu vardır. Ama geri kalmış fikrî açıdan suursuz, durgunluğa mahkûm olmuş toplumda; genel cehaletin ve durgunluğun sorumluluğu, hicvedilmiş malûm dini, böylece ileri ve meçhul kalmış dinin sorumluluğunu aydın kendi omuzunda hissetmektedir. O zaman bütün sorumlulukla; büyük bir fedakârlık ve bütün hayatını bu yola adamayı gerektirmektedir.

ÜMITVARLIĞIN ZİRVESİNDE

Öğrencilerimden biri: “Islâm’dan bahsettiğin ve yazdığın zaman mutaassip olmamak için kalemin, akıl yürütme, ilim ve araştırmadan uzaklaşmasın diye niçin siddetli bir taassupla ça ba gösteriyorsun? İsyan etmeyesin, duygularına mahkûm olmayasın diye çaba gösteriyorsun. Daima insafli, tarafsız ve mutaas sip olmayan bir araştırmacı kalmaya çalışıyorsun -ve kalıyor—

sun-, bu her yerde tam olarak bellidir. Ama Ali (a.s.) konusuna vardığın her yerde, hepsini unutuyorsun, kelimeler ask ve taa-suptan bir yol üzerinde kosuyorlar,” diye bana itiraz etti (ne gü zel bir itiraz).

Dogru söyledigini gördüm. O zaman su ithami yaptıklarını görüyoruz: Falancanın velayeti dogru degildir! Dogrusu çok tu haf, daima kendim ile yaptığım mücadele ve gösterdiğim çaba Ali (a.s.) hakkında mübalagaya mahkûm olmak ve Islâm’ın ta yin ettiği sınırdaki kalmak olmuştur. Bilgi ve suur ile konuştugum zaman hep böyledir. Ama duygularım isyan ettiği zaman (dai ma ruh ve duygunun isyanından korkmuşumdur ve korkuyorum) kendimi ve ilisigimi kaybediyorum. Öyle ki böyle bir durumda mübalagaya kapılmış olmam bile ihtimal dahilindedir.

Baslangıçta bu ithamları isittığım zaman üzüliyordum, ga liba gerçekten çocuga itham ediyorlar! Ama sonra memnun oldum. Çok memnun ve ümitvar oldum. Muhtemelen bu teselliği (Ali (a.s.) kendisi bana verdi.) Çünkü ümitsizlik ile kendime so ruyordum: Benim gibi bir adam bu toplumda birsey yapabilir mi? Sahip olduğum fikir tarzı ile hangi kimselerle, hangi grupla, hangi zümre ve tiple is yapabilirim? Benim gibi aykırı biri, bir uygunluk kurabilir mi?

Soruyordum; ümitsizdim, ama şimdi çok ümitliyim. Öyle ki bütün hayatım boyunca bu kadar mutmain ve ümitvar olma mistim. Bunun sebebi aydınların dersime ve kitaplarıma yönel meleri degildir. Benim için büyük bir iftihar ve ümit isigi belki isitmiş olduğum ve isitiyor olduğum küfürlerdir.

Burada, bu iste, hakkın açık olarak benimle olduğunu ve sa hip olduğum inançların hak olduğunu anladım. Çünkü insanın daima sarsılması gerekir ki düşünce ve akaidi gevsek ve bâtil ol masın. Çünkü biz vahye simsiki yapışmış degiliz, noksan akli mizla bütün bu karsiliklerin, perisanliklerin, bu birbirine girmiş karanlık tarihi derinliğinden hakikati çıkarmamız gerekir bu da oldukça zordur.

Insan, dogru olmamanın korkusundan sarsiliyor, gerçekten dünyada ve âhirette kendinden ve Allah’tan baska hiç kimseden

korkmaması gerekir. Çünkü kendi kendine düşmanlık yapması, kendini ayak altı etmesi ve yok etmesi ihtimali vardır. Yoksa dünyada korku unsuru unvaniyla, hiçbir insan ve unsur yoktur.

Bu yüzden kendimden korkuyordum, doğru olmamanın endisesiyle sarsiliyordum ki küfürler bana âdeta emin olma ve ümitvarlıkbağısladı.

Biriyle savastığın zaman, saldırır, yedi kursun atar, bıçak çeker, tas atar, kapını kirar, seni yere çarpar. Ama saldırmaya gönlü olmadığı ve silahi olmadığı zaman küfretmeye başlıyor. Agzına gelen herşeyi söylüyor ve bu şekilde kendi yer ilgisini ve o fiili ithama uğrayan kimsenin galibiyetini ilân ediyor.

Siz diyorsunuz: “Bu konuda inancım budur. Toplum konu sundaki inancım bu, yolum bu.” O, sözlerinizin yanlış olduğu konusunda bin delil getirebilir ve sözünüzün delillerinin yalan olduğu konusunda yüz örnek verebilir. Tahsilinizin olmadığının, yanlış yaptığınızın, yanlış anladığınızın binlerce delil getirebilir. Bunun hepsini bir makale ve kitap şeklinde yazabilir, delile dayanan konuşmalar şeklinde söyleyebilir.

Ama delile dayanan ve doğru mücadele yerine, vermiş olduğunuz tez ile oturuyor ve diyor ki: “Bu beyefendi çok pinti dir!”

İslâm tarihinde ne güzel tekrarlanmıştır; hiç kimse Ali’ye (k.v.) ithamda bulunamıyor. Kim ne diyebilir?

Amr bin As ve Muaviye, hazreti ezme istiyorlar; sundan başka ellerinde birşey yoktur: “Ali çok saka yapıyor! Saka söylüyor, bu hilafet için iyi değildir!”

Bu, Ali’nin sözü doğrultusundaki bir tenkid değil. O “iddia bu,” diyor. “Programım bu. Yolunuz, iş şekliniz yanlış ve İslâm’a aykırıdır. Su yoldan gitmek gerekir. Bu, İslam’ın anlamıdır, Peygamber bunun için gelmiştir.”

O zaman düşman diyor ki: “Sen çok saka yapıyorsun!” Bu nun mesele ile ne alâkasi var? Seninle benim aramdaki ihtilafla ne alâkasi var?

Düşmanın hedefi “Çamur atıp rezil edeyim ki felç olsun” olduğu zaman, artık elinden bir işin gelmediği belli oluyor.

Seyyid Cemal (Cemaleddin Afganî) feryat ediyor (o, hayati ni feryadında özetlemistir) ki, bütün Asya ve Afrika’da İngiliz, Fransız, İtalyan, Portekiz ve İspanyol kolonisi ve kölesi olan Müslümanlar hürriyete kavussunlar, kurtulsunlar, İslâm ve Kur’ân’a dönsünler.

Cihad İslâmî’na geri dönelim, diye feryad ediyor. Dönelim ki bu zillet ve talihsizlikten kurtulalım. Dualar, virdler, zikirler ve yemek yerine, halka İslâmî suur veriyor. Kur’ân’i tekrar tek rar açınız, okuyunuz, sözkonusu yapip ortaya koyunuz, sömü rüyü eziniz, diyor.

O, yaralı bir ruh misâli Hint’te, Avrupa’da, İran’da, Türki ye’de dolasip, feryad ediyor, uykuları kaçırıyor, uyuyanları uyandırıyor.

Kölelik, sömürü, zillet yükü altında ölümü bekleyen uyus mus Misir’a öyle ayaga kaldırıyor ki İngiltere bir günde birkaç defa kabine toplantısı yapmak zorunda kalıyor.

“Seyyid Cemaleddin” sadece İslâmî bir islahatçı olarak de gil, belki esir dünyada sömürüye karşı devrimci bir çehre olarak ayaga kalktı ve feryad etti.

O, aynı zamanda Ortaçağ’daki İslâm’i, ilk İslâm’a dönüş ha reketi ve İslâmî rönesans sloganiyla, yeni asırda, zamanın mede niyet düşüncesi ve bu neslin düzeyinde ortaya koyan ilk şahıs idi. Hem de dine, özellikle İslâm’a dayanarak üçüncü dünyada sömürüye karşı hürriyetçi kurtulus hareketini baslatan ilk şahıs tir. Bu, din için, özellikle İslâm için, büyük bir iftihar ve zafer idi. Sömürüye karşı olan mücadeleyi İslâm’ın üssünden ilân et mesi, bu yolla dine/İslâm, hayat ruhu, hareket, ciddi sorumluluk ve ileri bir yön bağışlar. Hem de özgürlük isteyenleri, ay dinleri ve sömürüye karşı olan özgürlükçü görüşleri, büyük din gücünü ve İslâm’i, doguda, sömürünün iktisadî, siyasî ve fikri hücumuna karşı gönüllü olarak seferber eder.

O zaman düşman, bütün hayati açık olan bu “hür” ve hürri-yet adamına ne söyleyebilir? Halkın malini kendi zimmetine ge çirmiş ve yemiş mi desin?

Çocuklarını halkın parasıyla besliyor mu desin? Halkın malını kardeşinin, kızkardeşinin, halasının zimmetine geçiriyor mu desin? Yabancı bir casus mu desin? Tahsili yok mu desin? Biri nin usagidir mi desin? Ne desin?

Sundan başka hiçbir şey diyemiyor: “Yeni araştırmalar ol mus. Seyyid Cemaleddin’i yakından tanımış olanlar, onun aile sine gidip gelmiş olanlar, küçüklüğünde onunla beraber büyü müs olanlar, tanıdığım güvenilir bir adama demişler ki, “Seyyid Cemaleddin sünnet edilmemiş!” Süphesiz, insanın bu çirkin ifti rayı zorunlu da olsa aktarması güzel degildir. Affedersiniz!

Seyyid Cemaleddin batı sömürüsü ile (Avrupa’da Islâm’a çamur ve iftira atan sömürü), dünyada dini yok etmiş olan fikri ve kültürel sömürü ile, Islâm Peygamberi aleyhine devamlı kü für ve zehir saçma ile mesgul olan kiliseye bağlı bilginler ile, yöntem olarak Allah’a tapıcılığın kökünü kazımaya çalışan materalistler ile tek basına amansız bir mücadeleye giriyor ve en büyük Islâm savunucusu oluyor. Ama arkadan hançerleniyor. Kovuluyor. Tek basına kalıyor. Islâm’dan bahsediyor; Müslü manlar ve Islâm âlimleri onu tek basına bırakıyorlar ve onu tek fir ediyorlar. Çünkü düşman, küfür, itham ve iftira silahi ile sah neye geliyor. Silahtan tecrit olduğu ve küfürden başka silahının olmadığı belli oluyor.

O zaman da 30, 40 sene sonra feryadı zirveye ulaşıyor; gös termiş olduğu yeni yol açılmış oluyor. Bütün Islâm ülkelerinde asla sönmeyen hareketler meydana getiriyor.

-Cezayirli büyük devrimci Sider “Ferhat Abbas “La Nuit Coloniale” adlı eserinde söyle diyor: “Kuzey Afrika’daki özgürlük hareketi (bu cümleden olmak üzere Cezayir) Seyyid Cemaleddin’in, Abduh’u oraya gönderdiği zaman başladı. Kur’ân’a geri dönüş hareketini ilân etti.

Cezayir devriminin ilk günü, “Abduh’un Seyyid Cemaleddin’in düşüncesini Afrika’ya getirdiği gündür. İran Mesrutiyet Devriminin İlk kivilcimlari, Seyyid Cemaleddin’in bas kaldırdığı sırada başlıyor.”

Altmış, yetmiş sene önce Türkiye’de, Misir’da, Afrika ve Asya’da özgürlük hareketi ayakta kalkmıştır ve asla sönmeyecektir.

Bu, Seyyid Cemaleddin’in düşünce ve fikirlerinin onun hayatından sonra elde ettiği zaferlerdir. Ama o gün düşman, kut sal köken, gelenek ve din isteme adıyla, halkı ahmaklaştırmak, aydından korkutmak, o dar sınırdan aptalca bir sevgide bırakmak ve onları sarmak için, Seyyid Cemaleddin’e Öyle ithamlar da bulunuyordu.

Burada artık belli oluyor ki o yol, is ve düşünce tarzı ölmüş tür. İslâm düşmanını ithamlarına ve küfürlerine ilgi duymadan yolunu seçiyor. Seçiyor ki ayaga kalktı.

Her halükârda, bugün adılığı olan şey sudur: Üniversiteler de, derslerde, kitaplarda söylediğim itikadi usulden olanların veya henüz ortaya koymadıklarımın bir fihristini vereyim (inan dığım esasların, yönteminin toplamı ile ilgili bir fihrist veya inandığım tezlerle ilgili-), ki yıllarca ortaya koyduğum ve ortaya koymak istediğim usul—

Bazı unsurlar var. bunlar sonraları bu fikirleri itham ediyor-laf. Eğer bu çirkinleştirilen ve tahrif edilenleri bir metin haline getirirsek, görüp okuyup açık olarak anırlar ve nelerle dezen fekte yoluyla mücadele ettiklerini görürler.

Halk ile aydın, halk ile öğrenci arasına ihtilaf sokmak iste yeni unsurlar, bu yolla yeni düşünce akımina, bu durgun düşünce atmosferinde yolu kapamak istiyorlar. Bütün zümreleri bir birlerine karşı karamsar yapmak istiyorlar. Bu yolla İslâm yolunda bir hizmet yapmak isteyen herkesi öyle ezmek istiyorlar ki, artık bir daha asla böyle bir işe heveslenmesin. Diğerleri de ibret alsınlar ve bu yola gelmesinler.

O halde bu itikadi usulü elverdiğince daha çok tefsir etmek, genel bir alışkanlık halindeki, fikirlerini, itikatların üzerine saçılan ilaç ve zehirlere karşı bir çeşit fikri mücadele olur. Ama bu mücadele ferdi savunmak için değildir. Çünkü fertte bir değer yoktur. Değerli olan ve savunulması gereken fikirdir.

Savunulması gereken ben değilim. Ne tahlil edilecek, ne de bana muhalefet etmelerine sebep olacak bir şahsiyete sahibim;

savunulması gereken belki bir fikir ve itikattir. Mesele, şahsî bir mesele değildir. Mesele düşmanların ona karşı ayağa kalktığı bir fikir, bir kutup ve itikadi bir yöndür.

Bu yüzden lügat problemlerinin tekrarı ve çözülmeye çalı silması olan bir sözlük gibi, son yıllardan şimdiye kadar ortaya koyduğum kavram ve deyimlerin bir fihristini yapmak istiyo rum. Kullandığım her kavramın sınır ve anlamının açık ve sarıh olacağı tarzda bir fihrist.

Eğer bunu fihrist olarak değil de hepsini ders süresi içinde söylemek istersek, bu iki sene sürer. Bu sürede de zihinler daı ma karıştırılmış olacaktır. Çünkü onların herşeyleri var. Bütün araçlar, sosyal iletişim ve propoganda araçları onların hizmetin dedir. Biz bunlara sahip değiliz. İmkânlar açısından kendiliğın den onlara karşı zayıfız. Bize gücümüzü veren tek şey, itikadi takvamız ve ihlâsimizdir.

Eğer burada olan sizler itikadi usulü ve ortaya konulan tez leri müsahhas, dikkatli bir ders gibi anlarsanız, idrâk ederseniz, büyük bir fikrî saf oluşacaktır. Sadece bu tezleri savunmak için değil, belki toplumumuzda başlamış olan fikrî temeli savunmak için bir saf oluşacaktır.

İnsan üç boyuta sahiptir; suur, hürriyet, seçme ve yaratıcılık.

1-Suur

İnsanın bir boyutu suurdur. Tabii varlıklardan sadece ve sadece insan suurludur. Hem kendinin, hem de dünyanın bilincindedir. O halde insanın en büyük yeteneklerinden biri bu ilâhî yetenektir. Dünyada ve varlık âleminde sadece Allah “bilen”dir. İnsan da sınırlı dereceleri ve çeşidi ile “kendini bilen” ve “dünya yi bilen”dir. Bu iki sıfat, Allah ve insana özgüdür.

“İlâhî” tamamen bir dogu kavramıdır. (Allah’ın ahlâki ile ahlâklanınız). Dolayısıyla insanî huy ve karakteri, Allah’ın sıfat larından bir sıfata ait kılarak, tam olarak dogulu bir is yapmış oluruz.

2-Hürriyet

Bu, bugün varoluşçuluğun söz konusu ettiği bir kelimedir. Geçmişte ise “Cebir ve irade” kavramı söz konusuydu.

“Hürriyet”, yani bütün dünya, sebepler ve sonuçlar silsilesi esasına dayanmaktadır, bu gidisata göre idare edilmektedir. öne çıkan her görünümü, her belirtiyi cebri bir sebep ön plana getirmiştir. Aynı belirtinin kendisi de diğer bir sonuç için sebep olmakta. O halde ortaya çıkan her isin bir sebebi vardır. Bu is tekrar diğer bir sonuç için sebep olmaktadır. Meselâ lambanın içindeki gazı, aydınlık ve sıcaklık için bir sebeptir. O halde aydınlık ve sıcaklık gazı, yanmasından cehren meydana gelmişlerdir. Kaynayan su için sebep olan sıcaklığın kendisi gazının sonucu idi.

O halde bütün ortaya çıkanlar cehren meydana geliyor. Ta bii ve maddî bir görüntü olan insan da, el ele veren tabii unsur ların etkisiyle meydana geliyor. Ama insan, kendini cebrin bo yundurugundan kurtarma iradesine sahiptir. Sebep ve sonucun cebrî basamaklar dizisinin gidis yolundan kurtulup, kendisi se bebin rolünü oynayabilir.

Meselâ bütün dogal, fiziksel, kimyasal, biyolojik, ırk ve kan la ilgili unsurlar, bende açlık sonucunu ortaya çıkarmışlardır. (Bütün hayvanlarda açlığı ortaya çıkardıkları gibi). Açlık, cehri olarak bende yiyecek aramayı ortaya çıkarıyor. Yemek arama, bende yemek bulmak ve yapmak için birkaç adım ve faaliyet meydana getiriyor. Sonra yemek, sonra hazmetmek...

Bende ortaya çıkan bu fiil ve etkiler cebridir. Cehri sebep ve sonuçlar, beni yemek yemeye doğru sürüklüyorlar.

Ama bu sebep ve sonuç cebrî dışında bende bir yetenek var; yemeyebilirim. itiraz için, dinî bir görevi -oruç- yerine getirmek

için, görev için, dinî bir merasim veya tıbbî gıda rejimi için on saat, yirmi saat, yirmi gün yiyecek yemeyebilirim.

Bu durum, insanın iradesinden kaynaklanmakta. İnsanın hürriyeti ilmî ve maddî dünyanın sebep ve sonuç zincirinin si nîr landirmalarıyla beraber insana yüklenmiştir.

“Yapıyorum” “yapmıyorum”, “seçiyorum” “seçmiyorum” diyebildiği ölçüde insandır. Onda bu yetenek zayıfladıkça “daha az insan”dır. Burada, insan açıkça görünüşünü veriyor.

İnsan, bir sıfat ve sevgi olarak vardır. Tabii ilimler açısından insan sayılan kimse beserî ilimler açısından insan olmayabilir.

“Sartre” diyor ki: “Hatta, hasta bir anne ve babadan doğan felçli biri bile, kahraman olmazsa sorumlusu kendidir. Çünkü insan öyle yeteneklere sahiptir ki felç olmasına rağmen yani doğal etkenlere rağmen bu yetenekler onu bir kahraman yapabilir. Çok kuvvetli ve pehlivan ailelerden, yaşamlarında sağlık kurallarına riayet etmelerine ve güzel yemeklerine rağmen zayıf, hasta kişilerin yetismesi gibi.

Herkesin, kahraman olmamasının sorumlusu kendisidir. Ne soyaçekim, ne çevre, ne de iktisadî ve tarihî etkenlerdir.

Elbette bunlar hepten etkisiz değildir. Ama insan, bu etkenleri kendinde bertaraf edebilecek bir iradeye sahiptir. Bu yüzden insan kendi alın yazısını hazırlayabilir. Eğer kendisi hazırlamazsa tabiat hazırlar. Tıpkı bitkilerin ve hayvanların alın yazısı gibi; kış eristigi zaman yaprakları kuruyup dökülüyor. Çünkü çevre nin doğal etkenlerine karşı direnemiyor. Ama insan, kişi kendi ne bağımlı yapılabiliyor, hayatında bahar ve sonbahar şartlarını meydana getirebiliyor. Tabiatın cebrinin kaydından kurtuluyor. Çünkü irade ve seçme yeteneğine sahiptir.

Bu adam, sosyal meselelerde, terbiyevî meselelerde ve kendi alın yazısını yapmada bu yeteneği meydana çıkarabilir. Çünkü hürriyet ve irade sahibidir, bu sebeple de sorumludur. Çünkü sadece hür insan sorumludur.”

252 DİNLER TARİHİ

3-Yaratıcılık

İnsan yaratıcılık gücüne sahiptir. Yüce Allah’ın, yere, göğe, dağlara ve bütün mevcutlara sunduğu ve kabul etmedikleri, insanın kabul ettiği emanetin bir anlamının da “yaratıcılık kudreti” olması mümkündür. Allah’ın elindeydi; (tabiattakilerden hiçbirini almadı, insan aldı.

Yani insanın öznel yeteneği sudur: Yapabiliyor. Bu yüzden, mevcutlar arasında sadece insanın alet yapabildiğini görüyoruz. Öyle ki bazı bilginler insanın tarifinden “alet yapan insan” diyorlar. Bazıları da “alet yapıcılığı”ni insanın ihtiyacının bir sonucu olarak kabul etmişlerdir. Çok güzel, o

halde tilki ağaçtaki ho rozu almak için neden merdivene ihtiyaç duymadı ve merdiven yapmadı?..

İnsanın bütün tekâmülü boyunca bu yetenek o kadar gelisiyor ki, insanın “kendini eğitmesi” aşamasına ulaşıyor. Bu en yüce aşamadır. İnsan merdiven yapıyor, ev yapıyor, alet yapıyor, elbise yapıyor, kitap meydana getiriyor, sanatkâr oluyor. Bilahare öyle bir yere ulaşıyor ki kendini eğitiyor. Yani kendi insanî mahiyetini kendi yaratıyor. İnsanî “nasıl oluş”unu kendi tayin ediyor, olması gereken insani kendi seçiyor.

Bu yüzden Heidegger’in deyiimiyle insanlar iki düzeyde dir. Bazıları toplum ve çevreleri tarafından yapılmıştır toplumdun eseridirler. Karpuz, meyve vs. tabiat mahsulleri ve etkenleri gibi. Her çevrede, her su ve havada, o çevrenin özellik, renk, tad, su ve havasına sahiptirler. Atmosfer ve ortam etkenleri onları seçmiştir. Böyle adamlar da bu şekildedir. Bu toplumda bu renktedirler, o toplumda o renktedirler. Bu dönemde böyledirler, o dönemde öyledirler. Çünkü çevrenin değişmesiyle bunlar da değişiyorlar. Çoğunluk da bunlardır.

Öyle bir aşamaya ulaşıyor ki, tarihin ve toplumun yaptığı insan, kendi tarih ve toplumunun yapıcısı oluyor. Yapılan yapıya dönüşüyor.

İnsan ve tarifi üzerinde bu kadar durusum, sonraki bütün mes'elelerin insanın tanınması temeline dayanıyor olusundan-dir. Eger insani tanımazsak, dinden, toplumdan, medeniyetten ve sanattan bahsedemeyiz. Yerine ulasmayan bütün sözlerin önünde su engeli görüyorum: İnsani tanımadan onu için ideoloji ve ekol olusturmak istiyoruz. Kim oldugunu bilmedigimiz biri için ev yapmak ve onun hayat seklini tayin etmek nasıl müm kün olabilir?

Bu yüzden insanın kâmil bir tarifini size takdim etmek isti yorum. Son derece dikkat ediniz. Çünkü bu tarifi her kelimesi bir düşünceyle seçilmiştir. İnsan hakkında çok sayıda tarifler yapılmıştır. Bunların en zelil ve asagilik olanı ise, “insan, konu san hayvandır” diyen tariftir. Çünkü konusan varlıklar çoktur, ama insan degillerdir. İnsanların da çoğu konusur, ama insan degillerdir.

Bazıları “insan ideal yapan bir hayvandır.” “İnsan, zihinsel sekil yapan bir hayvandır”, demislerdir. Ve bu gibi tarifler yap mislardır.

Ama ben, su veya bu varlıktır demiyorum. Çünkü “insan... bir varlıktır” diyen hemen baslangıçta hata yapıyor. “İnsan bir “mevcut” degildir” olabirligi ise çeşitli imkânların toplamıdır. Biz, icat halindeyiz; henüz mevcut olmamışız, olma halindeyiz; henüz oluyoruz.

Bu nedenle insanın yaratılışı tamamlanmamıştır. İnsan he nüz yaratılıyor-Nasıl? Sekli henüz tamam degildir.

Tarihin tamamı (geçmişin ve geleceğin tarihi) insanın onda olusma “tekin” bulduğu bir kaptır. Dolayısıyla mevcut degildir.

İsyancı sonsuz çeliskili iradeyi, “olandan kaçışı” demi yorum; “gerçekten kaçış”ı, istediği şeyin tarafına veya olması ge rekenin tarafına yönelisi kastediyorum. İnsanın daima kaçışa te mayülü vardır.

Oturup insanın güzel bir tarifini yapmak isteyen filozofların yerine, ben, tarih boyunca bütün kültürler, medeniyetler, dinler,

DINLER TARİHİ

bütün büyük tarihî olaylar, edebiyat ve sanatta bilgi sahibi oldu gum ölçüde insanın ortak özelliklerini aldım. Bu nedenle bunlar bütün dönemlerde, bütün edebiyatlarda, kültürlerde, sanatlar da, insanın ortak özellikleridir. Sonuç olarak, şimdi bunları tek tek açıklamam için fırsat yok ama, konu kendi içinde açığa kavuşuyor. Sadece söylüyorum ve işaret ederek geçiyorum.

İNSANIN KÂMİL BİR TARIFI

İnsan; isyancı, sonsuz çeliskileri olan bir irade, olandan kaçınan, ideal isteyen, mutlak olanı talep eden, kendini ve dünyayı bilen, mutaassip (taassubu olmayan, insan değildir, söyle ki çokları mutaassip oldukları gibi insan değildirler. Fakat o taassup olarak isimlendirdikleri başka bir şeydir. Söylenmesi bile güzel değildir) seçici yaratıcı, geleceğe yönelen, tapan...

Bu tapma, felsefî ve kelami sebeplerle değildir, gerçekçi ve objektif bir delildir. Yani bütün tarih boyunca, bütün devirler den şimdiye kadar sadece bazı dinlerin tasavvufunda tanrının mevcut olmadığını görüyoruz. Ama şu anda tasavvur ettiğimiz anlamda tapma vardır.

Bazen bir kısmı kissalarda din yoktur, ama tapma vardır. Tapma ebedî ve daimî bir şekilde vardır. Tanrı kaldırılınca, tanrıyı kaldıranların halka taptığını görüyoruz. Konfüçyüs'ün kendisine taptilar. Buda, tanrılarla işiniz olmasın kendisine ulaşın, dedi. Sonra Buda'nın kendisine taptilar. Bütün tapmaları orta dan kaldırdıkları bugün, hangi insanlara tapıyorlar?

Rusya'da Stalin zamanında manevî meseleleri ortadan kaldırıp, yeni neslin ilgisini teknik meselelere, maddîyata, daha çok üretim vb. konulara çekmeyi çok istediler. Bunun için yazarlardan birinin işi program ve genelleğe uygun olarak roman yazmaktı. “Le culte de Ciment” isimli bir kitap yazar. Yani “Çimentoya tapmak”!, Bugün çimento asıdır, çimentoya tapınız. O halde dediğimiz tapma bu anlamda mevcuttur.

İNSANÎ ÖZELLİK OLARAK BEKLEYİS VE SORUMLULUK

Öteyi arayan: Maksadım sudur insan daima sahip olduğu şeylerin Ötesi için kaygı duymaktadır. Felsefe ve ilmin bütün ilerlemesi de insanın öteyi arayışına delildir.

Doyumsuzluk: Her ihtiyaç karşılanıp giderildikçe birkaç ihtiyaç daha dogruyor; bunlar karşılanınca, yeni ihtiyaçlara hisse diyorsunuz.

Belirsizlik: Boyutları somut ve belirli olan bütün varlıkların aksine, insanın tanımı, Ortaçağ'da yapılan tanımdan ayrıdır. İnsanın mevcut gerek özellikleri farklıdır. Bunlar, bedenî boyutlar değil, imkânlar ve yeteneklerdir.

Sorumluluk: Sorumluluk, hürriyetten dogmudur. İnsan hür olduğu için sorumludur, inançlıdır. Aslında insan, inanan bir canlıdır. İnancı için kolayca canını verebilen, sadece insandır.

Gariplik: Gurbet duygusu bütün dinlerde, edebiyat ve sa natta, insanî duyguda vardır. Dünya garipliği.

Muzdariplik: İnsanın suuru ve bilgisi üst düzeye çıktıkça dünya ve hayattaki izdirabi daha çok artıyor. Bu yüzden diyor lar ki, Ali (a.s.), bazen dünyadan öyle korkma ve sarsılma duygusuna kapılıyordu ki kendinden geçip bayılıyordu. Meseleleri kendi beyinlerinin çağında düşünenler diyorlar ki: Örneğin, bu nun için Fedek'i ondan almışlardır. Veya baska şeyler için. Ama bu, insanın suur ve duygusu üst düzeye çıktıkça bu çerçevede sakin kalamadığı belli olan bir görünümdür. Sakin kalamamak yüce insanın özelliklerindendir.

Öncülük ve siyasîlik - Eflâtun diyor ki: "İnsan siyasî, politik bir hayvandır." Bizim âlimlerimiz politik kelimesini sosyal olarak tercüme etmişlerdir. Halbuki siyasîden maksat diplomatik değildir; çaresiz olarak içtimaî demislerdir. Ama siyasîlik insana özgüdür. Yani toplumda yaşayan insan, içinde olduğu topluma ve fertlere bağlılık hisseder. Tanır, hisseder; o suura ve bilgiye

sahiptir. Bütün bunlara karsın taahhüt ve sorumluluk hisset mektedir.

Bu duygu ve yetenegin toplamından dolayı insana siyasî demislerdir. Toplumun ziyaretinde, ziyaretçi İmam’a diyor ki: “Sizlere selâm olsun... Ki kullarin, siyasîlerin ve sehirlerin temel dayanaklarisiniz.” Bu nedenle siyasî dedigimizde bunu söyle mek istiyoruz.

İnsan baslangıçtan bu yana, daima olma halindedir. Kendi mahiyet ve alinyazisinin yapicisidir.

Kendi kaderini yapan ve ona müdahale eden insandır, Al lah’in elde takdir ettiği budur.

Bu insanın temel tarifidir. Bu tarif esası üzerinde din, Islâm, tarih, medeniyet, edebiyat, sanat ve herseyi inceliyoruz. Bu, anahtardır.

İNSANIN YARATILISI

Çesitli dinlerin yaratilis kissalarının toplamında, özellikle Adem’in yaratilisi ile ilgili Kur’ân ve Tevrat’taki kissalarda Adem’in yaratilisi. Cennet, Seytan ve Havva kissasi ve antropo loji ile ilgili en meshur, en açıklanmis rivayetlerden çıkardigim sonuç benim için çok hayret verici ve sonsuz derecede derindir. Yer yer isaret ettim, ama ortaya koyamamistim. Simdi bu çok ileri ve mantikî “hümanizm”in anahtarlarını söylüyorum.

Bazi âyetlere göre Allah, yeryüzünde bir halife yaratmak is tiyor; melekler, “tekrar yeryüzünde kan dökecek birini mi yarat mak istiyorsun?” diye tenkit ediyorlar. Bu giriste Adem’in yaratilisi için bir kivrım belli oluyor. Meleklerin, Âdem’e göre bir geçmisi vardır. İhtimalen Âdem ilk Âdem değildir. Belki fiili insanın ve fiili insan cinsinin baslangicidir, mutlak nev’ini bas langici anlamında değil.

İmam Sâdik’a (r.a.), “Adem’den önce kim vardı?” diye sordular. “Âdem!” diye buyurdu. “Âdem’den önce?” “Âdem!” “On—

da önce?” “Âdem!” “Âdem’den Önce kim vardı?” diye sordular. “Ne zamana kadar sorarsanız, Âdem” dedi.

Allah, meleklerin onların korkusundan ve endisesinden kaynaklanan sözünü, inkâr etmiyor ki söyle desin: “Korku ve endiseniz bosunadır ve bu insan böyle degildir.” Bilâkis söyle diyor: “Ben sizin bilmediginizi biliyorum.” Yani meleklerin tahmini aynen çıkmakla beraber, Allah çamurdan, -hamain mes-nun- pis kokulu kokmuş çamurdan veya selin bıraktığı kuru çömlek gibi, çatlak çatlak olan çökelek lâyhıhalarından ve Kendi Ruhu’ndan İnsani yaratıyor.

O halde Âdem’in yapısının formülü açıktır. Allah’ın Ru-hu’nun eklenmesiyle çamur!.. Pis kokulu kokmuş çamur ve bu na eklenen Allah’ın Ruhu!.. Bunları elbette asıl ve gizli sır anla miyla alınız, arkin dibindeki çamur anlamında değil. Çamurdan anlaşılan mânâ, fesat ve kokusmusluktur. Bizim lisanımızda fe sat ve kokusmuslugu gösteren en asagilik şey, çamurdur.

“O, insani pismis çamur gibi kurubalçıktan yaratmıştır.” (Rahmân/14). “Pismis çamur gibi kuru balçık” insandan bir unsurdur. Bu nereye hareket ettirir? Bu, çamurlasma ve taslas maya yönelisi, kalmaya yönelisi olusturur. Diğer taraftan ise Al lah’ın ruhu-İnsanın seçebileceği en yüce kelime. Onu, yücelik, kutsallık, güzellik ve mutlak olan ulastiracak olan Allah’tır. Cis me, maddiyata ve asagilige karsi Allah’tan baska, azamet ve yü celige ulastiran kelime ruhtur.

(Gizli sır anlamıyla almamız gerekir, demem sundandır. Eger bunun dışında birsey yaparsak, Allah’ın ruhu bir anlam bulmamış olur. Bu mümkün olmayan bir karistirma ve anlam sizlik olur.)

O halde insanın formülü; (sonsuz eksi) + (sonsuz arti) oluyor. “En asagilik asagi” ve “en üstün üstün” Âdem ile esittir. İnsan böyledir. Kâinatın en pis ve en asagilik hayvanlarından daha pis ve daha asagilik kimseler çoktur. Safiî gibi büyük, yü ce, aynı zamanda Safiî Mezhebi’nin imami olan bir şahıs, söyle diyor: “Safiî ölüyor, kendi yetistiricisi ve terbiye edicisinin Allah mı Ali mi olduğunu bilmiyor.”

DINLER TARİH

Birisi Neron oluyor. Roma'yi atese veriyor. Atesin alevlerini seyretmekten, çocuklarını, kadınları, şehir sakinlerinin ağlama inleme ve feryatlarını dinlemekten zevk alıp, şiir söylüyor, re sim yapıyor.

Diğeri özgürlükçü bir insan. Gelip kendisini kurtarmaması için polisin gözünden uzak bir yerde, arkadasından basına ben zin dökmesini istiyor, kibrit çakıp kendini atesin alevlerin teslim ediyor. Böylece bir milleti, bir insani, bir insani korumus ola bilsin.

Sonraları bu olayın filmini seyrettiğimde adamin iki dizi üzerinde oturmuş olduğunu ve yanan atesin merkezi haline gel digini gördüm. Her an daha siddetlenen alevlerin arasında bir hayalet olarak görünüyordu.

Hiç kimildamadan, atesin kalbinde oturmustu. Küller dö-külünceye dek hafif de olsa kimildamadi.

Farkin nereye kadar olduğunu görüyorsunuz!.. O, bir şehri; kadınları ve sayısız çocukları zevk almak için atese veriyor. Bu ise bir şehri, bir ülkeyi, bir dünyayı, kadınları ve çocukları ölümden kurtarmak için kendini atese atıyor.

En kötü atın ve en iyi atın farkı, sözgelimi ikibin tümendir. Kötü dedigimiz at, arabacılık veya su çekme isine yarayabiliyor! En iyi atın üç, dörtbin tümenden fazla değeri yoktur. Bütün gü zelligine ragmen bisiklet veya motorsikletle rekabet edemiyor! Ama bu taraftaki insan ile o taraftaki insan arasındaki mesafe nin tasavvuru mümkün değildir. Mesafe çamurdan, Allah'a ka dardır.

Emanet

Emanet ile ilgili esitli yorumlar yapılmıstır. Tasavvuf, ema net, “ask’tır diyor. Mevlâna gibi bazıları ise iradedir diyor.

Alimlerden bazıları emaneti, “ilim” olarak bilmislerdir. Bazı lari “velayet” olarak. Bir grup da emanetten maksadın Hz. Ali (a.s.) olduğuna inanıyor.

Ama Kur’ân’ın kendisi bu kelimeyi niçin müsahhas olarak açıklamıstır? Çünkü bu, Kur’ân’ın mucizevari lisaninin özelliği dir. Öyle bir kelime seçiyor ki, onun esitli boyutlarından muh telif kelimeler çıkarılabilir. Öyle ki hiçbirisi doğru değildir, aynı zamanda hepsi de doğrudur. Çünkü emanet, Allah’ta olan (onun düzeyinde değil) ve diğer mevcutlarda olmayan bütün imkânlardır, insana özgü imkânlardır; beserî üstünlüğün fazileti ve isaretidir.

Emanet, birbirine karışmış ve şekil almış olan bütün bunların toplamıdır. Bunlar, “emanet” adıyla insana teslim edilmiş lerdir.

Dolayısıyla emanet ile ilgili yapılmış olan bütün nitelemeler doğrudur, ama tam değildir:

Emanet, Adem’in vücuduna girmiş olan maddeden ibaret tir. Onu yüce ve mutlak sinira, dünyada tasavvuru mümkün tekâmüle ulaştırabilir. O halde irade, seçme, bilgi, suur, kudret, yaraticılık, ask, marifet, hikmet... bütün bunlar ve bizim henüz tanımadığımız diğer pek çok şeyler; gelecek insanda gerçekleşebilecek ve zuhur edecek şeyler “emanet”in parçasıdır.

Allah, isimleri Adem’e Öğretti

Allah, Adem’e isimleri öğretti. O zaman Âdem ve melekler imtihana “oturdular”. Soru isimlerin kavramları idi. Adem hep sine cevap verdi. Ama melekler, “bize verdikten baskasını bilmiyoruz”, dediler. Âdem galip geldi.

“Ve Adem’e bütün isimleri öğretti, sonra esyaya meleklerle gösterdi. “Eğer sözünüzde samimi iseniz bunların isimlerini bana söyleyin” dedi. Cevap verdiler “Sen münezzehsin, öğrettikten başka bizim bir bilgimiz yoktur. Süphesiz sen hem bilersin hem Hakim’sin.” Allah, “ey Âdem onlara isimlerini söyle” dedi. Adem isimlerini söyleyince, Allah, “ben gökler ve yerde görünmeyeni biliyorum, sizin açıkladığınızı ve gizlemekte olduğu nuzu bilirim diye, size söylememiş miydin?” dedi.” (Bakara: 31 ile 33).

DINLER TARİHİ

O halde insan melekten üstündür. Dindar zihinler büyük insanları yüceltmek için onları övdükleri zaman, melek şeklinde olduklarını iddia ederler.

Bu yaratılış felsefesini, meleklerin insandan aşağı olduğunu bilmiyorlar. Melekler İnsanlığın yardımcı ve temsilcileridir.

Allah isimleri insana öğretti; ama insan kendisine ilk Öğretile hakikatların esası üzerine Allah’a cevap verebildi. Eğer bunları farklı olsaydı, yani soruları Âdem’e sorsaydı, meleğe soramamış olsaydı, imtihan zor olurdu.

İnsan, kendine özgü yeteneğinden faydalanarak hakikatları söyledi. Melekler söyleyenmediler. Melekler sadece yaratılmış oldukları istikamette iş yapabilirler. Ama insan, istediği ve teşhis ettiği şekilde iş yapabilir. Bu farklılık vardır. İnsanın üstünlüğü, sorumluluğu da budur.

Allah, Meleklerden Âdem’e Secde Etmelerini İstedi

Meleklerin Âdem’e secde etmesinden çeşitli anlamlarına uygun olarak benim hissettiğim, bütün tabiat ve tabiat ötesi -bizim hissettiğimiz-kuvvetlerin insan isimli yüce varlığa teslimidir. Ama “Âdem olan insana”, “Âdemogulları olan insana” değil. Olabilen insana.

Yasak Meyve Nedir?

Allah, Âdem ve Havva’yı Cennet’te serbest bıraktı. Hiçbir iş yapmaksızın neyi isterlerse yiyip içebiliyorlardı. Onlar sadece, bir meyveyi yemekten men edilmişlerdi—

Tevrat’ın açık olarak söylediği ve Kur’ân’ın işaret ettiği gibi, bu meyve, “görüş”tür. Çünkü Kur’ân âyetlerine göre, Allah, Âdem ve Havva’ya nida ediyor, onlar da çıplaklıktan utanmaksızın Allah’a cevap veriyorlardı. Ama yasak meyveyi yedikten sonra, çıplaklıklarından utandılar ve gizlendiler.

Önceki günler hiç utanmaksızın, Allah’la görüşüyorlardı ve bugün, meyveyi yedikten sonra çıplaklıklarından utanıyorlar di!.. Sebep? Çünkü daha düne kadar çıplaklık hakkında “görüş”

sahibi degillerdi. Bugün yasak meyveyi yemekle görüs kazan mislardir. O halde yasak ağaç, “görüs agaci “dir.

İnsan Çiplaktır

Öncelikle sunu söylemek istiyorum: Çiplaklık, elbisesizlik anlamında degil, hakirlik ve bilgisizligi idrâk etme anlamında dir. İnsan, suür ve bilgiye ulasmadigi zamana kadar kendini, âlemin merkezi bilir ve büyüklük duygusuna kapilir. Hepsin den daha yüksek oldugunu düşünür. Ama kendisini anlayip kendisi hakkında belli bir suura varinca kendi hakirligini idrâk eder. Azamet ve büyüklüğün anlamim kavrayinca da kendini çiplak görür ve kendinden utanir.

“Âdem” budur! Kendisi ve çevresiyle ilgili haber ve bilgisi yoktur. Yasak meyveyi yiyip bilgi, suür ve görüs edilince Al lah’a karsi kendi çiplakligindan utanç duyuyor.

Allah İnsanın Yasak Meyveyi Yemesini Istiyor muydu, Istemiyor muydu?

Bunu beseri destanlar gibi algılamamak gerekir: Meselâ, Al lah, Âdem’in yasak meyveyi yemesini istememistir ve bu is Al lah’in hosuna gitmemistir, seklinde. Çünkü insanin iradesi, Al lah’in iradesine karsi bir irade degildir ve “O” neyi isterse olur.

O halde Allah, insanin meyve yemesini istemistir, çünkü meyveyi yemeksizin “insan olma” sözkonusu olmuyor. Bu, Al lah’in tanzim ettigi bir plan ve tasaridir. Böylece, insan meydana gelsin diye. “Olan insan” ve bütün tarih boyunca “olmakta olan insan.”

Batili Destanlarda ve Uzak Dogu Dinlerinde Yasak Meyve

Bundan önce, “Prometheus” destaninda ve “Âdem’in varisi İmam Hüseyin (a.s.)” eserinde söyledigim gibi Yunan efsanele rinde ates, insanin sahip olmaktan men edildiği birseydir. Prometheus onu tanrilardan çalıp, insana bagıslamistir. Buna karsi—

lik kendisi esarete, zincir ve ebedî iskenceye mahkûm olmuştur. Çünkü atesi (bilgi ve görüşü) insana verme suçunu işlemisti.

“Yâmâ”, ”Yâmî” (Uzak Dogu’nun ve Japonya’nin Âdem ve Havva’si) birlikte yatmaktan men edilmişlerdir. Yâmî (Havva), Yâmâ’dan (Adem) onunla yatmasını ister. Ama Yâmâ der ki: “Bizi asktan men ettiler.” Yâmî buna karsi “bu, ask oyunu degil, neslin devam ettirilmesi ve ebedîlik için bir istir.” “Yâmâ” razı olur. O halde bu dinlerde yasak meyve asktir. Ebedîlik ve daimîlik anlamında ask.

Adem ve Havva destanında Seytan, Adem’e ne kadar nüfuz etmek istiyorsa da basaramiyor. Çaresiz kalıp, mecburen Hav va’nin pesine düşüyor.

Kadının Belirdigi Kisilik: Havva

Burada Havva, kadınlığın belirdigi kisiliktir. Kur’ân, Havva Adem’den yaratılmıştır diyerek, kadın ve erkeğin irksal tarihin deki birliğini ilân ediyor. Halbuki daha 19. asırda bile bazı bil-ginlerce kadın bir ırktan, erkek diğeri bir ırktan biliniyordu. Bu konuda ihtilaf ettilerse de sonra uzlastılar! Halen de bazıları, ka dinin kaburga kemiklerinin erkekten bir tane daha az olduğuna inanıyorlar. Halbuki erkeğin bir kaburga kemisinin eksik olması gerekirdi! Çünkü ondan kadın yaratılmıştı! Ama Kur’ân bu iti katların aksine kadın ve erkeğin esit bir ırktan ve fıtrattan oldu gunu ilân ediyor. Her ikisi aynı ölçüde insandır, eğer kadın “za vallı” “zayıf” ve “noksan akıllı” olursa bu, erkeğin suçudur.

Bu esitlikten maksat, sosyal şartların ve sosyal anlayışlarda-ki çeşitliliğin esit kılınmaması değil. İrksal esitlik ve irksal bera berliktir.

Havva: Askın Belirdigi Kisilik

Diğeri taraftan “Havva”, askın belirdigi kisiliktir. Seytan ise aklın belirdigi kisilik. Akıl tek basına Adem’in yol bulmasını sağlayamıyor, ask da tek basına bir iş yapamamıştı. Bu yüzden akıl (seytan), askın yardımıyla (Havva) uyanış ve görüş meyve—

sini yemesi için Âdem'e veriyor. Yani Âdem'de görüsün meyda na gelmesi için, ask ve aklın her ikisinin birlikte el ele isin içinde olması gerekir.

Alexis Carrel şöyle diyor: “Akıl otomobilin lambasıdır, ask ise onun motorudur. Hicretin gerçekleşmesi için, her ikisinin birlikte is yapması gerekir. Eger motor hareket edip, lamba ol mazsa hareket, yok olusa götürür. Eger motor çalışmaz da lam ba yanarsa, durma ve sükûnet sürer gider.”

Dante, “İlâhî Komedi'de Cehennem'den Berzah'a, Ber-zah'tan Cennet'e kadar olan yolculugunda baslangıçta hidayet ve Virjin'in aklın belirdigi kisi yol arkadasligindan faydalaniyor. Virjirt, Dante'yi Cehennem'den, Berzah'a götürür-Berzah'tan da Cennet'in sinirina kadar. Ama burada şöyle der: Bundan ötesi benim isim degil. O zaman “Beatrice” (Dante'nin kizi ve sevgili sinin adi) Dante'nin kılavuzlugunu ve yol arkadasligini üstlenir.

Bu sunu gösteriyor, bir insanin Cehennem'den Cennet'e ka dar dolasmasi (hayatin asagilik merhalesinden insanî tekâmüle ulasmasi), askin ve aklın elele vermesiyle gerçekleşiyor. İlkel menzilleri, isin baslangicini akıl, son menzili ise ask arsinliyor.

Bizim irfan ve kitaplarımızda âlimler diyorlar ki, Peygam ber (s.a.v.), miracinda Sidretü'l-Müntehâ'ya ulastiginda Cebrail ona: “Eger ben daha ileriye gelirim yanarım” diyor.

Burasi artık aklın durdugu asamadır. Bundan sonra, diger bir duygunun, insanin uçmasının veya son siçrayisinin gerçek lesmesi gereken yerdir.

Allah Niçin İnsani Uyanis Meyvesini Yemekten Men Ediyor?

Allah insani bilgi ve görüs meyvesini yemekten men ediyor. Çünkü bütün dertler bilgi ve suurdan kaynaklanmaktadır. Bil meyen ve görmeyen, ne eziyet ne de izdirap sahibidir. Ne sorum luluk, ne ölümden sonrası için ne de hesap, kitap ve azaptan korkusu vardır. Is yapan bir cihaz gibi, sadece tüketicidir.

Dünyanın bütün ağırlığını insanın omuzuna yükleyen suur dur. Yunan pehlivani Atlas gibi, bilgili ve suurlu olmanın kefaletini, düşünmeye müptela olmak ve dünyanın ağır yükünü omuzlamakla ödüyor.

Bilgisizlik^ suursuzluk rahattır. Çünkü yönsüz filozofların bulma telaşında oldukları mutluluğa sahip olmak, sadece birşeyi gerektirmektedir: Ahmaklık! İnsan, Allah'ın tüm varlık lara vermiş olduğu fakat kimsenin almadığı nimeti, keske alma saydı. Kimseye verilmeyen, keske İnsana da verilmeseydi!

İnsan suura ulaşmakla, gözlerini açmak ve görmekle Rahatlık Cennet'inden sürülmüş oluyor. Hayatı eziyet ve telaşa bulaştırıyor.

Kim, eziyet ve telaşla hayat geçirir? İnsan... Lay-Tsu'nun deyişiyle, su bitkilere bakınız. Baharda nasıl yesebiliyor, çiçek vermeye başlıyor, yazın meyve verip, sonbaharda sararmaya başlıyor, kışın ise uykuya çekiliyorlar. Asla izdirap, perisanlık, ümitsizlik ve sıkıntıya duçar olmazlar. Ne bir emanet yüklenmiş, ne omuzlarında bir sorumluluk ağırlık yapıyor, ne de tekrar isteniyorlar. Çünkü tabiatın içinde bir bilge gibi yapıldığı tarzda yaşamlarını sürdürüyorlar.

“Sartre”nin deyişiyle; insan, suur sahibidir. Bu da ona daha büyük bir korku vermekte. İnsanlaştığı ölçüde acıları, eziyetleri, geri kalma ve yıkılma korkusu artmakta. Sapma ve zaaf korkusundan, tekâmülden, geri kalma korkusundan omuzuna yüklenen sorumluluklarda artış meydana gelmekte.

Suursuz insan, sorumluluk duymaz, mesuttur. Ama suuru üst düzeye çıktığı ölçüde çocuğuna, ailesine, seherine, memleketine, bir bölgeye, üçüncü dünyaya sömürüye uğramış dünyaya karşı; insan cinsine karşı sorumluluk hissi duyar.

Öyle ki âdeta bütün insanların alın yazısı ve yeryüzünde olan her faciyanın Sorumluluğu ona aitmiş gibi omuzunda ağırlık hisseder. Eziyeti yalnız bugünkü eziyet değil önceki ve gelecek asırların eziyetidir.

Âdem'in Cenneti Vaad Edilen Cennetten Ayridir

Adem'in Cenneti Tevrat'ın coğrafik genişlik ve uzunlugunu dikkatlice yazdigi bir bagdan ibarettir.

Gerçekten böyle olmuştur, demek istemiyorum. Demek is tedigim, Islâm ulemasının zihninde ve bazı rivayetlerde nakle dilen ve kitaplarımızda, İbrahimî dinlerin âlimlerinin zihninde olan bu Cennet'in, vaad edilen Cennet'ten ayri oldugudur.

İnsanın telas ve çabalarının sonucu verilen Cennet. İnsanî alin yazisinin gelismisinin yardimcisi olan Cennet. Bu, o kapalilik anlaminda olan Cennet'in aksinedir. Tıpkı mecnunu, akli kapa li/örtülü insan anlaminda olması gibi, cinnetle es anlamlıdır. Kapalı ağaç ve ot sıkışmışlığıdır, yani çok ağaçlı bagdır.

O halde Âdem istedigini herseyi zahmet çekmeden elde ettigi bir yerde yaşamıştır. Yasak meyveyi yeyince böyle yeşil ve mut lu bahçeden mahrum kalıyor. Eziyet, telas, sorumluluk dolu vahşi bir çöle sürülüyor.

O asamada insan, Cennet'te oturmaktadır: Ne bir suur ve bilgiye sahiptir, ne de bir dert hissetmektedir. Çünkü ne birsey biliyor ne bir yer görmüştür. Gözünü açtigından beri orada ol mus, onları görmüştür; o küçük çevresinin bütün varlık âlemi oldugunu düşünmüştür. Sahip oldugu şeyin ideal oldugunu düşünmüştür.

Cennetinde beslenmiştir, korku, dert ve gurbetle ilgili bir şey bilmemistir.

Meselâ bizim “Sebzivâr” halki diyor ki: “Siz bu kadar gezdi niz, çoğu yerleri gördünüz, Sebzivâr gibi göğün nimet ve bere ketinin yağdigi bir şehir gördünüz mü?” (Halbuki içmek için ay ranları bile bulunmuyor.)

Tanıdığım birini dertli gördüm; “ne oldu diye sordum. Kalbin mi miden mi, neren ağrıyor?”

“Halkın göz ve nazarından aman! Birbirimizi çok sevdiği miz amcamin oğlunun evladü iyalinden tasarruf ettiği ikiyüz-seksen tümeni, gözüne harcadığını duydum!” dedi.

Gökten “Sebzivârlarına bereket yagan böyle adamlar için, tasarruf edilen 280 tümenin harcanması amca oğlunun kiskançlığını tahrik ediyor. Dünya, bunlar için bir Cennet’tir ve hiçbir noksanlığı yoktur!

Ama “Camus” şöyle diyor: “Dünyada bir tebessüm kadar bir değer olan, hiçbir şey yoktur.” Buda ise şöyle diyor: “İnsanın bütün çabası, bağlı olduğu herşeyle olan bağlılığını kesmek olmalıdır. Zira hiçbir şeye gönül bağlamanın değeri yoktur. Kalp bütün dünyadan daha büyüktür.”

Burada bunların söylediği herşeyi tasdik etmiyorum. Belki aradaki mesafeyi belirtmek istiyorum.

Bu sınırla düzeyde düşünen, anlayan, yasayan tipki bir bitki gibi kendini Cennet’te buluyor. Bu, yemeler, içmeler, problemsizlikler ve çeşitli lezzetleriyle insani hayvanlar ve kuslar topluluğunda rahat kılan Cennet. İnsanın suurdan Önceki Cenne tinde, ne noksanlığı vardı, ne de perisanlık korkusu hissi.

İnsan yasak meyve yiyince bilgi ve suura ulaşıyor. Güzellik ve mükemmelliğin kaynağı olan Allah’a karşı, utanma hissediyor. Cennet bütün o lezzet ve saadet dolu haliyle eziyet, acı ve asagiya inise dönüşüyor. Çünkü görürsün, Adem’de maddî hayatta olmayan ihtiyaçlar meydana getiriyor. Suursuz insanda olma yan acılar eziyetler, karamsarlıklar, sorumluluklar oluşturuyor. Allah Kur’ân’da şöyle buyuruyor: “Dogrusu Biz, sorumluluğu göklere, yere, dağlara sunmuşuzdur da onlar bunu yüklenmekten çekinmişler ve ondan korkup türemişlerdir, pek zalim ve çok cahil olan İnsan ise onu yüklenmiştir.” (Ahzâb/72).

Pek Zâlim ve Çok Cahil Olan İnsan

İnsan zâlimdir, çünkü yasak meyveyi yemekle kendini rahatlık ve lezzet cennetinden, eziyetsizlikten alıp, bela, korku ve ızdıraba müptelâ etti. Dünya sorumluluğunun ağırlığını ve eziyetini Yunan pehlivani Atlas gibi omuzlarına aldı.

Cahildir; çünkü uyanık ve görürsün sonuçlarının ne kadar çok eziyet verici olduğunu bilmiyordu.

Simdi bile henüz cennette yasayanO), Âdem’le yeryüzüne gelmeyen ve yasak meyve yememiş olan kimseler çoktur. Yasak meyveyi yiyerek, Âdem ile dünyanın izdirap yükünü omuzuna almış olanlar çok azdır.

En Yüce ve En İleri Antropolojik Diyalektik

Avamdan olan dindarların ve dine karşı olan aydınların dü şündüklerinin aksine (her ikisi de yüzeysel düşünüyorlar, ikisi nin düşüncesi de bîrdir, derinlik ve anlamdan uzaktırlar) yaratı lı s destanında hikmet ve anlam dünyası vardır. Rumuzların ve işaretlerinin altında, antropolojinin en ileri meseleleri gizlenmiş tir. Eger bir tezat görüyorsak diyalektik tezattır. “Allah” ve “ça mur” çeliskisidir. Yaratılı s destanında “sorumluluk” anlam kaza nır. Ask ve aklın her ikisinin birlikte is basında olması gerekir ki Âdem uyanık olsun ve görü se ulassın. İnsanın bilinci, insanın kendi çiplaklığından; maddî tüketimci hayatının fakir olusun dan utaniyor.

Su hakikat gereği, Allah tepeden tırnaga Adem’e bakıyor. Buyuruyor: “Sonra nutfeyi kan pıhtısına çevirdik, kan pıhtısını bir çignemlik et yaptık, bir çignemlik etten kemikler yarattık, kemiklere de et giydirdik. Sonra onu baska bir yaratık yaptık: “Yaratanların en gü zeli olan Allah ne uludur!” (Mü’minûn/14). Yaratanların en gü ze lı Allah’tır. Baska kim böyle yaratabilir?

Hiç kimsenin bugün ortaya koymadığı ve aydınların muha lif olduğu yaratılı s kissası... İnanan taraftarlar da söyle diyor: “Çünkü aydınlar alay ediyorlar, ortaya konulmasında bir yarar yoktur!” Meseleyi daha iyi ve doğru olarak ortaya koymaktan öte meselâ söyle diyorlar: “Allah bir testi yaptı. Kirk bin yıl Adem’in toprak heykelinin güneşte durması için “Necid” top raklarına bıraktı...”

Nihayet bunlar da söz oldu galiba!

Sadece bir kissa değil, ilmî ve felsefî bir mekteptir. İnsan, alinyazısı, insanın sorumluluklarıyla ilgili hakikatlardır. Onu ta nimak için bir yoldur.

DINLER TARIHI

Eger âdem kissasini, Yunan hümanizmi, Sartre hümanizmi, Heidegger hümanizmi, Egzistansiyalizm, 19. asir veya 20. asir hümanizmi ile mukayese etme firsati olsaydi, o zaman bunlara karsi bu kisanin degeri belli olurdu.

İnsanın Tarihi

Âdem’den bahsedildiğinden bundan maksat, insandır; yani genel olarak insan cinsîdir. İnsan tarihi dediğimizde de maksat “Habil” ve “Kabil”dir. Habil, hayvancılık ve toplum fertlerinin maddî nimetlerde ve üretim kaynaklarında genel katilimlerinin olduğu dönem insanın belirdiği kişiliktir (hayvancılık üretimi). Kabil, özel mülkiyet döneminin ve insanda tekelciliğin başladığı dönemin insanıdır. Kabil, sınıfsal savaş, mahrumiyet, faydalanma, halkın sömürüsü, uzaklık, hakimiyet, mahkûmiyet, zulmün başlangıcı, maneviyat ve din sapması döneminin insanıdır. Bunların her ikisi (Habil ve Kabil) tarihin başlangıcıdır.

Habil ve Kabil

Habil, Kabil eliyle öldürölünce adalet ve genel esitlik esasi na dayanan ilk ortak katılım dönemi yok oluyor. Tekelci mülki yetler, sömürücü dönemi, daima topluma hakim olan dönem baslıyor. Çünkü Habil çiftçidir. Çiftçilik, bütün tarih boyunca in sanlık toplumunun kendi tarihî degismelerinde, üretim kaynak larında, ilk komün döneminden veya ilk istirak döneminden, üretim kaynaklarında tekellilik istegi veya özel mülkiyet döne mine, sonra kölelik, servaji (serflik), feodalite, burjuvazi ve di gerlerine dönüştüğü dönemdir.

SIRK MESELESİ

Sirk, dinsizlik değildir. Çesitli isim ve lâkaplarla resmî sekli de beserî toplumlara egemen olmuş bir dindir.

Sirk, çok tanricilikten ibarettir (iki tanricilikten sonsuz tanri ciliga kadar). Bu tanrilarin birçok put, birçok ruh veya tabiat ötesi birkaç güç olması mümkündür.

Bu birkaç yönlü dinî mabutlar, çok sınıflı ve çok grupta toplamları yapmışlardır ki mevcut durumu din adıyla açıklasınlar.

Sirk, birkaç tanrıya ve birçok güce dayanan dünya görüşüdür. Çeşitli ve birkaç sınıfa dayanan toplum görüşüne, tabî, ezeli değişmez, ebedî kutsal bir çehre vermek içindir.

Her tanrı, bir irkin temsilcisi olmuştur. Söyle ki “Zeus” “Ye-hova”, “Baal” veya “Visnu”nun her biri, irksal asaletin zuhur ettiği yer ve bu asaletin destekleyicileri olmuştur. Her ırk, diğerk irkin ziddi olmuştur.

Tanrılar birbirleriyle savaş halindedir; onlara tâbi olanlar (ırklar) da çekişme ve düşmanlık halindedir. Bu şekilde irksal çelişki açıklanmış oluyor.

O halde sirk irksal sirki açıklamak için yontulmuş bir inançtır.

Dünyada her tanrı, bir irkin yardımcısı ve belirlediği kişilik tir. Millette her tanrı, bir ailenin temsilcisidir. Toplumda her tanrı bir sınıfın belirlediği varlıktır. Böylece, irksal, ailevî ve sınıfsal asaletler korunmuş olur. Irklar, aileler birbirlerine karışmamış olur. Bir sınıfın diğer sınıfa tecavüz yolu bulmaması ve tecavüz etmemesi gerekir.

Tanrılar ezeli ve ebedî olduğu için ırkların, ailelerin ve sınıfların ihtilafları da ezeli ve ebedîdir. Böylece hiçbir sınıf değişmez ve diğer sınıfı yok etme düşüncesine kapılmamış olur. Sosyal sirk, tanrisal sirkten bir yansımadır. Sirk, çok tanrıcılık dinidir. Birçok irksal birçok sınıflı, birçok aileli düzeni açıklamak için, bütün bunları kutsallaştırma ve dinselleştirmedir. Kutsal ve din-sellesince artık ne tenkit, ne de itiraz edilebilir. Ne de değişime uğramasını tasavvur etmek mümkündür.

Sirk, bütün tarih boyunca egemen sınıfın elinde bir alet olmuştur. Irksal, sınıfsal ve ailevî çelişki ile milletler ve kabileler arasındaki çelişkiyi fırsat bilip daima halka karşı kullanmışlardır.

Sirkin Çesitleri

Sirk, bazen açık ve sarihtir. Müsrik, resmen birkaç tanrıya veya birkaç puta inanır. Onun dinindeki çeşitli tanrılar somut tur. Bu sirk ile mücadele kolaydır. Islâm Peygamberinin bu sirk le savasip galip gelmesi gibi.

Diger sirk müzmindir (gizli sirk). Tevhid elbisesi içinde dinî sirke bulastirarak yapacağını yapıyor- Bu sirk ile mücadele çok-zordur. Ali'nin (a.s.) savasip yenilgiye ugramasi gibi.

Tevhid dinleri, daima ortaya koyduklariyla bir baslangıç yapmış olduklarından basta muzaffer oluyorlardı. Bir nesil son ra, tevhid peygamberinin getirdigi dinin resmî baglıları ve dinin resmî tebligcileri adıyla bir sınıf kudreti ile aliyordu. Bunlar ya egemen sinifa bagliydi veya kendileri egemendi. Dinin temsilci leri, dine inananlar, kiliselerin veya o dinin tapinaklarının idare cileri adıyla, sosyal sirki tevhid maskesi altında tapinaklarının idarecileri adıyla, tevhid mabetlerinde icra ediyorlardı. Böylece egemenliklerini devam ettiriyorlardı. “Müzmin” sirk, açık sirk dininden çok daha iyidir, çok daha güçlü olarak Islâm, Hiristi yan ve Yahudi tarihinde vardır.

Musa, Firavun'un sirkine karsi “tevhid” ile savasti. Ama da ha sonra onun yerine geçenler (Yahudi dininin ruhanîleri), sos yal sirki Firavunî düzeni, Musa'nın tevhidi maskesi altında ye niliyorlar. Bir tek tanrı obn”Yehova”, Firavun tanrılarının fonk siyonlarını yüklenir.

Mesih (Hz. Isâ) gelip dini, din satan dükkânlar açmış olan, dinî ve kutsal esyalar satan, din tacirlerinin esaretinden kurtarır. İlk defa “tevhid”i batıya ilân etti; dünyayı (özellikle Rum ve Yu nan dünyasını) tevhid ile tanıstırdı. Ama sonra, onun varisleri egemen sınıfın üç boyutlu olmasını açıklayabilmek için onun ki tabinin, mesajlarının metninden üç tanricilik çıkardılar.

Zerdüst dininin temsilcileri ve ruhanîler, bir olan Ahuramazda'yi üç atese dönüştürüyorlar: Sehzadelerin Ahuramazdaî atesi, Ruhanîlerin Ahuramazdaî atesi, Çiftçilerin Ahuramazdaî atesi.

Tevhid, bir anlamda, varlık âlemine, insan zihnine birlik ba gıslayan, âlemdeki bütün çelisik kutuplari atan; parçalayan zih ne sadece bir Allah; bir varligin hakimiyeti, bir hedef, bir irade, bir ruh koyan dünya görüsünden ibarettir.

“La havle velâ kuvvete illa billah” anlam dolu bir söz ve devrimci bir slogandır. Ne yazık ki bugün, bir vird sekline dö nüsmüştür. Ama dün, Allah’tan baska herseyi ve herkesi red ediyordu...

İlkel dinlerde, bazi tabii esyada “mânâ”nin oldugunu söyle dim. Bazi habis ruhlardaki gizli kudret, bazi yildizlarda, bazi yi yeceklerde, bazi hayvanlarda olan, insanin kaderine, hayatina etki eden bir kuvvet.

“La havle velâ kuvvete illa billah” bütün bu bedevi düşün celeri (yildizlar, esya, sahislar, büyük ve küçük sahsiyetler, yiyecekler, elbiseler, renkler ve seslerdeki “mânâ” isimli insan haya tina olumlu veya olumsuz etki eden gizli gücü) reddediyor.

Ama bugün, “La havle velâ kuvvete illa billah” diyen, sade ce büyük dinî sahsiyetlerde ve kaderinde etkili olan bir “mânâ”ya inanmakla kalmiyor, belki bir çorbada, asta bile o gü cün -mânâ’nm-varligina Inaniyor.

Halbuki tevhid, ayni cinsten bir dünya, bir tarih, sonra ayni cinsten meydana gelen bir insan tanitiyor. Tevhid, dünya birligi ni, tarih ve insan birligini, insan ve dünya birligini... tevhid alt yapisi üzerine bina ediyor.

Bütün tarih boyunca sirk dinlerinin hile ve düzenbazlıklari nin aldatilmis kurbanlari olan halk, daima ırkların, sinifların, ailelerin esitligin gerçekleşmesi için savasmistir. Halk kitlesi, daima sinifsal, ırksal ve ailevî sirkten eziyet görmüştür. Kan ver mistir, bitkisel hayata girmis, yok olmustur.

Bütün tarih boyunca egemen sirk sinifının hakimiyetinin yayginligi oranında halk da ona karsi tevhid araciligıyla diren mis ve daima tevhidin istikrari arzusunda olmustur. Tevhid

hem kâinata egemen büyük hakikat olarak, hem de beseri birliğin esasına göre gerçekleşmesi mümkün olan düzenin fikrî ve itikadî alt yapısıdır.

Tevhid Sözü

Tevhid sözü, sadece, kelâmî ve felsefî bir konu değildir. Doğayla biraraya gelinip toplanıldığında; “Su delillerle Allah vardır”; “Su delillerle Allah yoktur”; “Eğer bir sınıfta iki öğretmen, bir memlekette iki padişah olursa söyle söyle olur” şeklindeki tartışmalar yanlıştır demek de istemiyorum. Bununla söylemek istediğim, bunların yeterli olmayışındır. Zaten âlimlerin yapageldikleri de budur. Halbuki Bilâl, bunları bilmediğinden felsefî deliller getirmeye de ihtiyaç duymuyordu. Bu sebeple karşılıklı binlerce delil getirmelerin sergilendiği topluluklara girmemisti.

İslâm Peygamberi: “La ilahe illallah (Allah’tan başka ilâh yoktur)” deyince, niçin köle pazarları sarsılmaya, kölelerin fiyatı düşmeye başlıyor? Çünkü köleler ve ezilmişler her şeyden önce kurtuluşun bu sözde olduğunu anlıyorlar. “Onlara: “Allah’tan başka tanrı yoktur” denildiği zaman şüphesiz büyünürler.” (Saffât/35). Kur’ân’ın deyişimle -Kureys’in dilinden-halkın rey zilleri, halkın başı-baldırı çiplakları, yalın ayaklıları niçin Peygamberin ardından gidiyorlar ve tevhid sözünü söylüyorlar? Bunlar niçin âlimlerden, bilginlerden ve filozoflardan daha erken tevhidi anlıyorlar? Çünkü şimdilerde söz konusu olan tevhid sözü felsefidir. Felsefe, kelâm okumamız gerekir ki anlayabilelim) Ama köleleri ve yalın ayaklıları harekete geçiren tevhid, bu dünya hayatı ile ilgili bir yön, tarihî ve sosyal bir yön taşıdır. Sirke karşı antitez ve zıtlık taşıdır. Böylece sosyal adalete ve tarih boyunca bütün insanların eşitliğini sağlamaya çalışmıştır.

Teslis sinifsal sirkin bir çesididir. Daha önce anlattığım se killlerinden biri. Önemli olan egemen sinifin baslangıçta tek bo yutlu iken insanlık tarihi boyunca tekâmül ederek üç boyutlulu ga dönüşmesidir. Biri siyasî kudret, biri dinî kudret, biri iktisadî kudret.

Gelen her peygamber, iktisadî ve siyasî boyutun yardimiyla egemen dinî güç tarafından ezilmeye çalisilmistir. Her tevhid peygamberi muzaffer olunca bunlar, o peygamberi takip eden ler seklinde ortaya çikmisler. Sonra da o peygamberin yerine ge çenler unvaniyla, halka hükmetmislerdir.

Yahudi hahamlari bütün güçleriyle Isa (a.s.) ile savastilar. Bunlar daha sonra Isa'nin kesisleri kisvesi ile ortaya çiktılar. Isa'nin kesisleri Islâm ile yaptıkları mücadelede yenilgiye ugra diktan sonra, halifelere bagli ruhanîlere dönüstüler. “Hüseyin” (a.s.), “Hür” ve digerlerinin aleyhine fetva verenler bunlardir.

Baslangıçta “Kabil” seklinde zuhur eden egemen sinif, sonralari geliserek üç çehreye bürünür. Siyasî çehre, dinî çehre, iktisadî çehre. Bunlar Kur'ân'da üç sembol ile çok güzel ve mü sahhas olarak ifade edilirler.

Firavun siyasî çehredir, Karun iktisadî çehre, Bel'am Bâur ruhanî çehredir. Her üçü ayni özellige sahiptir ve bir müessese de is yapiyorlar. Biri baskida bulunuyor (Istibdad), biri sömürü-yor (Istismar), digeri de esklestiriyor (istihmar)!

Bu Üç Boyuta Bagli Peygamberler

Iran, Çin ve Hind'in peygamber benzeri liderleri, Yunan'in peygamber benzeri ahlâkî ve mânevi liderlerinin hepsi, istisna siz baba veya ana tarafından bu üç boyuttan birine baglidirlar. Ya anasi ya babasi, istihmarci veya istismarcidir. Biri Karun-zâdedir, digeri Firavunzâdedir veya her ikisidir. Lao-Tsu, Kon-füçyüs, Buda -Peygamber benzeri Veda liderleri-Zerdüst, Maz-

dek, Mâni, Sokrat, Eflâtun ve Aristo bunların hepsi üst sınıftan dir, kabilelerin üst sınıfına bağlıdır.

Bunlara karşı İbrahim! Peygamberler ismiyle bir dizi peygamberimiz var. İslâm Peygamberinin de buyurduğu gibi istisnasız hepsi koyun otlatmıştır. (Koyun otlatmamış olan hiçbir peygamber yoktur) Peygamberden maksat O'nun kendi silsilesinden olan peygamberlerdir; diğerlerini peygamber kabul etmemektedir. Tarihin açık olarak belirttiği gibi, bunlar ya çobanlar dandirler veya çiftçilik döneminde çobanlardan da daha aşağı olan sanatkârlardandirler.

Şimdi de tarım ve köy toplumlarında, sanat ismi ile uğraşanların sosyal haysiyet açısından köylüden daha alt düzeyde bir makama sahip olduklarını görüyoruz. Söyle ki bir köylü kızını meselâ asla bir nalbantı vermiyor, (kendisinden daha zengin ol sa bile yine vermiyor) bir ayakkabı tamircisine vermiyor. Alet yapıcılar ve sanatkârlar özel bir sınıftır (çingeneler gibi) feodali te ve çiftçilik döneminde sosyal prestijleri sürekli darbe yer. Bütün bunların sebebi sanatın eskiden bugünkü kadar değerli ol mamasıdır.

İbrahimî peygamberler çoban zümresine bağlıdır. Ya sanatkârdirler veya bunlara yakın kitleler bağlıdır. Yani mahrum sınıfın en mahrum ve en dip tortu sudurlar. Bu yüzden bazıları “ümmî” kelimesinin “ümmül kura”dan olduğunu düşünmüşler. Mekke'ye mensup olma anlamında yorumlamışlar ve gerçekten ilginç bir tanıma ulaşmışlardır: “Peygamber Mekke-li'dir.” Diğerleriyle okuma yazma bilmemek anlamına almışlardır. Elbette ben okuma ve yazması vardı demek istemiyorum. Ama Allah'ın dediği: “... Onlar yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı bulacakları ümmî nebi olan o resule tâbi olanlardır. O kendilerine iyiliği emrediyor, onları kötülükten nehyediyor...” (A'râf/157) âyette ümmî, yüce bir sıfattır. “Okuma yazması olmayan büyük elçi miz” anlamında değil. Yine okuma yazma bilmemek peygamberin bir noksanlığı veya faziletidir de demek istemiyorum. Ama, suna dayanılmamalıdır: “Okuma yazması olmadığı için bütün bu azamete sahiptir.”

“Ümmî”, ümmettendir. Yani, tarih boyunca kabilelere hükmeden, siyasî, dinî ve iktisadî gücü ellerinde bulunduranlara karşı, halka bağlıdır. Kurban edilmiş, yaralı, sömürülmüş halka ve bu Firavun, Karun ve Belam Baur üçlüsü tarafından kani emilmiş mahrum sınıfa bağlıdır.

Bütün tarih boyunca onlar -ibrahimî olmayan peygamberler-smıfsal açıdan o üç boyuta bağlıdırlar. İbrahimî peygamberler ise bu mahrum sınıfa bağlıdır. Bunlar ümmete bağlıdır ve ümmîdir. Alisilmiş olarak okuma, yazma ve bilgi, egemen sınıfin emride olmuştur. Sekreterler, ruhanîler ders okumusedir, halk kitlesinin ise genellikle okuma yazması olmamıştır. İste bu peygamberler de kendi sınıfdasları gibi okuma, araştırma, tahsil, okul, medrese nimetinden mahrum kalmışlardır.

O halde İslâm peygamberinin ümmî olması, İbrahimî peygamberlerin bütün tarih boyunca toplumun bu sınıfına bu mahrum, baskıya uğramış, yaralanmış kutba bağlı olmasındandır.

ÂHİRETE YÖNELME İLE DÜNYAYA YÖNELME ARASINDA GİDİP GELEN TOPLUM

Tarih boyunca toplum ile halk, “dünyaya yöneliş” ile “âhirete yöneliş”in diyalektik hareketinde, bir sallanma ve gidip gelme halindedir.

Bir toplum, âhirete yönelmiş, zühd tarafına veya vehimler, hurafeler tarafına gitmiş. Bir diğer toplum ise, dünyaya yönelmiş ve maddî medeniyet tarafına gitmiştir. Peygamberler, halkın ve toplumun yönelişlerinin aksine yön bulmuşlardır. Meselâ âhirete yönelen, zâhid ve asilsiz seylere tapan, hurafeci Hint ve Çin toplumunda, gelmiş olan peygamber onları muhalif olan bir yöne, sosyal hayata, ilim ve maddî medeniyete çağırır mistir.

Gördüğünüz gibi Lao-Tsu halkı âhirete yönelmeye ve birey cilige çağırdı. Onun aksine Konfüçyüs, halkı toplumculuğa ve dünyaya yöneltti.

DINLER TARİHİ

Roma gibi, dünyaya yönelen bir toplumda -2000 ila 2300 yıl önce-toplum maddî hayat, kudret elde etmek ve şehvet pesinde kosma tarafına yönelmiştir. İsa (a.s.) sosyal sapmaya ragmen toplumu özellikle Ahirete yönelmeye, takva, zühd ve dindarlığa çağırdı. Sonra toplum, İsa'nın çağırdığı gidiş yolunda öyle ileri gitti ki Ortaçağ meydana geldi. O zaman rönesansla baskaldıran din veye ideoloji, Ortaçağ'a ragmen, maddecilige, tüketici ve lüks hayata çağırdı O maddeciliğin devami simdi de sürmek tedir.

Bu nedenle dinler ya âhiretçidir veya dünyacidir. Bu, dinin gelistigi çevrenin toplum yapısına baglıdır. Eger toplum âhiretçi ise din dünyaya çağırıyor eger dünyaci ise âhirete çağırıyor. An cak İslâm iki boyuta sahip tek dindir. O dünyaya yönelis ve âhirete yönelisi, yani toplumu bu birbirine zıt iki yöne birden tesvik ediyor. Böylece toplumun daima denge halinde olmasını sağlamıştır.

HATEMİYYET (Son oluşluk): Dikkat etmenizi rica ediyo rum, bu kavram maksatli olarak yanlış anlatılan mes'elelerden biridir (Hem uyumus olanlar, hem de uykuya çarpılmış olanlar için).

Hatemiyyet su anlamdadır. Tehvid isimli bir mektep mevuttur. Vahiy mektebi... Din bir mektebdir, bir medresedir; çeşitli derslerde farklı öğretmenler insan isimli öğrenciyi terbiye etmişlerdir. Ders ders, sınıf sınıf yükseltmiş, sonunda ona doktora ve içtihad derecesi verip, sen müctehidsin demişler.

Müctehidlik, bütün ilimleri biliyorsun anlamında değildir. Belki sen bu mektepten ve bu mektebin öğretmenlerinden edindiğin eğitim ve öğretim esasına göre, araştırmalarına devam edebilir, ilme tekâmül bağışlayabilir, ileri gidebilirsin anlamındadır. Dolayısıyla hatemiyet, insanın vahiy mektebinde tahsilini tamamlamasıdır. Tahsilin tamamlanması insanın hatemiyetten sonra, yeniden vahye ihtiyacının olmayışı demektir. Doktora dan sonra, yeniden sınıfa oturmasına gerek yoktur.

İnsanın artık dine ihtiyacı yoktur demek istemiyorum. Diyorum ki: Artık yeniden vahyin gelmesine ihtiyaç yoktur. Yani,

insanın bu dinin talimat ve mesajıyla tanışması için, yeni bir peygamberin gelmesine ve insanın elinden tutmasına gerek ol madığı gibi; yeni problemleri ve daha önceki dinlerde bulunma yan meseleleri cevaplamak için de yeniden vahiy gelmesine gerek yoktur.

İnsan son vahiyle geleni öğrenerek, onunla amel ederek, ona içtihad ederek, sadece adım atıyor ve mükemmellik yoluna gidiyor.

Bu yüzden insan, yeni bir vahyin gelmesinden bağımsız oluyor, tıpkı benim falanca üniversitede tahsili bitirmiş olmam gibi. Şimdi artık bir sınıfa ve hocaya, onun gelip yeni bölümler anlatmasına ihtiyaç olmaksızın öğrendiğim esaslara göre aras tırma yapabilir ve bunu devam ettirebilirim.

Hatemiyyet dediğim zaman, bu insanın tekâmülü artık dur mustur demektedir. Yoksa Milâdi yedinci asırda, 1300 yıl önce insanın tekâmülü mü durdu? Hayır. Daima tekâmül kaza ediyor. Benim üniversiteyi bitirmem, su ana kadar ki ilerlemem, işlerimin ve araştırmalarımın artması gibi. Acaba artık araştırma ihtiyacım kalmadı mı? Niçin olmasın ki, şimdi de ihtiyaç var.

Ama nasıl bir ihtiyaç? Okuduklarımı tekrar okumak gibi bir ihtiyaç değil. Belki orada söylenenleri daha çok anlamam ve amel etmem gibi bir ihtiyaç. Onların bilgilerindeki esaslara ve benim kafama eğitimle verdikleri usûl ve esaslara göre, dünyayı görmeye, yaşamaya, kendi sorumluluğumu yerine getirmeye ihtiyacım vardır.

Hatemiyyetin anlamı budur. Böylece İslâm'a, Sîa'ya, Kur'ân'a, Kur'ân'ın özelliklerine, İslâm Peygamberi'ne, İma-met'e, yani Sîa'ya, onun tarihî değer ve fonksiyonuna, onun küllî tümel ve fikrî fonksiyonuna, Sîa ideolojisine ulaşmış oluruz. Sos yolojik açıdan adaletin anlamı hakkında, İmamet rejiminin diğer rejimlerle mukayese edilmesi hakkında, tarihin zorunlu bekleyiş, sorumluluk ve Müslümanın yeni asırdaki aydın fikirliiliği gibi meselelere ulaşmış oluruz.

Hüseyiniye-i İrsad'ın İlmi ve Dini Araştırma Dersleri Dizisinden

SEKİZİNCİ DERS

(25 Tirmah/1350 Cuma) Temmuz 1971 Cuma

“Sizden, iyilige çağıran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla.

Son iki oturumu, kullandığım en temel kavramları açıkla maya ve dikkatli bir şekilde tarif etmeye tahsis ettim. (Gerek İr-sad Kurumu’nda yaptığım konuşmalarda gerek çeşitli fakülte ve üniversitelerde yaptığım konuşmalarda, gerekse yayınlamış ve yayınlanmamış makale ve kitaplarımda geçen kavramlar)- Böy lece muhalifler, en azından neye muhalefet edeceklerini bilsin ler, itham, iftira, küfür ve yalanla yetinmesinler. Dostlar da itikadi sınırlarımı daha iyi ve daha dikkatli tanısınlar.

Simdiye kadar konuşmalarda, kitaplarda, makalelerde orta ya koyduğum konular, özellikle sosyolojik meseleler, kasitli kavramlar, kasitli yanlış anlamalar veya kasitli olmayan yanlış

yorumlar, ithamlar ve kin beslemelerle karsi karsiya kalmistir. Zanimimizin aydinlari için, bu küfürlerin, ithamlarin, iftiraların sahipleri ve açıklamalarında böylesi kabalik ve çirkinlikler ya pan eller gizli degildir. Çünkü bugün, dün degildir. Halkin, bu lundugu her düzeyde, az veya çok bagimsiz bir kendi teshisi vardır.

Bugün eger yalandan, “filan kitapta falan konu var” dersen, halk kolayca ve sirf isitmekle inanmiyor (oldukça nüfuzlu biri olsan bile) okuma yazmaları var, teshis yetenekleri var. Kitabın ardından gider ve yalanini sana iade ederler.

Ama bu, hakikati arastiranlar, düşmanliklarında bile “suur” ve “sereften” faydalanmışlardır. Hakikatin ardından gidiyorlar ve herseyi, basit bir şekilde kabul etmiyorlar. Kendileri de, yalan ve ithamla, namertçe düşmanlıkta bulunmuyorlar.

Az ve değerli olanlar, bu ikisini -“suur” ve “serefi”- bünyeyle rinde toplamış olanlardır!..

Yapılan bu ithama karsi, suurlarından yardım alıyorlar. Okuyup inceleyerek tanımak istiyor ve sonunda serefli bir hü küm çıkariyorlar.

Bu yüzden, bugün geçmişin aksine özel bir sosyal konuma sahip olan fert veya fertler kolayca sahipleri, faaliyetleri veya müesseseleri itham ve mahkûm edemiyorlar. Gerçeklere aykiri olan, asilsiz ithamlarını kin ve görüşlerini kolayca halka benim setemiyorlar.

Ancak insanların hepsi, hakkı arayan bu araştırma ve takip ten aynı ölçüde faydalanamıyor. İtham edicinin yolunu adım adım izleyemiyor ki doğru mu, yalan mı söylediğini anlasın. Özellikle bütün kitle iletişim araçları onlarla beraberdir, onlara yardım etmekte ve onları desteklemektedir. Böylece halkın arasına tefrika sokmaya çalışıyor ve mesafeler arasında kendileri yaşamak istiyorlar. Cehalet, riya, yalan, sömürü ve istismar mikrobuna öldürmek için daima müsait ortam oluşturan suur ve uyanisi önlemek istiyorlar.

Eğer bir din, iç ve dış etkenlerin çabasıyla uyusturma ve durgunluk faktörü olarak ortaya çıkmış, bilahare suurlandırıcı, uyarıcı, fikrî istiklâl bağışlayıcı, topluma hareket ve tekâmül ka zandıran bir unsur haline dönüşmüsse bunun engellenmesi için genel uyanisin yayılmasını Önlemleri yolunda her çareye bas vurmaları gerekiyor. Hatta kapısı açık olan, herkesin kolaylıkla gidip programını görüp, teshis edebileceği çok resmî bir mües seseye bile ithamda bulunarak.

Araçlar çok olduğu zaman, güçlü unsurlar ve perde gerisin de is basında olan destekçileri, bunların propagandaları kamuoyu üzerinde etkisiz (kendiliginden) kalmayacaktır. Bu yüzden kavramları aydınlatmaya ihtiyacımız var. Bu sayede müsahhas itikadi sınırlarda düşman; yalan, tekfir, iftira ve ithamda bulun ma imkânına daha az sahip olacaktır.

Önceki oturumda, Islâmî dünya görüşünü, tevhid, sirk ve onun kısımlarını peygamberin ümmî olusunu dinlerin sınıflara ayrıldığını anlatmıştım.

Simdi, açıklanmaya, tefsire ve yoruma muhtaç olan çok sayıda mesele var. Bunların bir listesini hazırladım ama bütün yönleriyle burada inceleyemem. Fakat her birine bir lügat gibi anlam verip fihristli bir şekilde bırakıyorum. Siz kendiniz kitap-ve makalelere müracaat etme zahmetine katlanıp, daha mükemmel açıklama ve izahatta bulmuş olacaksınız. Veya bu sınıfın üçüncü kısmında -Islâm Sinasi, (Islâm-Bilim)- açıklamalarını yapacağımız zaman açıklığa kavuşmuş olacaksınız.

Önceki oturumda “hatemiyet” meselesine ulaşmıştım, islâm, kendiliginden bir din unvanıyla tarihî bir konuda, tarih felsefesinde, böylece sosyal ve sınıfla bir makam ve üsde şimdiye kadar ortaya konmuş şekliyle ortaya kondu. Bu kısımda, bu oturumda “İmamet” ve “Sia”yi açıklamaya başlıyoruz.

Imamet

Görevli bir arkadaştan, bu son bes altı faaliyet senesinde “Hüseyiniye-i Irsad’da” ortaya konulmuş olan konularla ilgili bir

istatistik hazırlamasını istedim. “İrsad”da ortaya konmuş olan İslâmî meseleleri gruplandırarak “İmamet” ve “Sia”nın önemli bir yüzdeye sahip meseleler arasında olduğunu görürüz. Dinî toplantılarda herseyden Önce bu önemli mesele açıklanmakta ve buna ilgi duyulmaktadır.

Benim konuşmalarında da tafsilatlı ve geniş olarak birkaç oturum sürmüş olan konu, yine bu imamet meselesi olmuştur.

Surasi ilgi çekicidir, kendi çıkarlarının koruyucusu olan daî ma cehalet ve dalaletle beslenen özel görevliler, menfaatları uğruna hiç acımiyor ve bu kurumun çok kuvvetli ve güçlü noktasına yani Sia ve İmamet’e saldırıyorlar.

Böyle küçük ve hakir düşmanlara sahip olmak, irsad kuruğunun sanslarından biridir. Ayrıca fikri azamet ve yükseliğe sahip olmaları anlamında değil, belki fikri düzey ve ufuklarının geniş olması anlamında büyük dostlara sahip olması da bir diğersansıdır. Onların anlayış ve tefekkürleri ve dünyaya bakışları, farklı ve baskandır.

İnsanlar arasında, bir ideolojinin, bir plan, bir fikir, bir din bir sahip veya bir teşkilatin değeri, sadece dostlara göre değildir. Bazen düşmanları da bir nimet şeklinde ortaya çıkıyorlar. Ona değer bağlaşıyorlar. Eğer olmazlarsa, büyük bir nimet elden gitmiş olacaktır.

Yunan filozoflarından biri ölüme mahkûm edilmisti. Akrobalarından biri ağlıyordu. Filozof: Niçin ağlıyorsun? diye sordu.

Çünkü seni suçsuz yere öldürüyorlar, dedi. Beni suçlu olarak öldürmelerini mi isterdin? diye sordu. Bu ağladığın benim için övünçtür, suçsuz olarak öldürülüyorum. Eğer bundan başka birsey olsaydı, suçlu olarak öldürülmüş olurdu, bu durum da da öldürülmem gerekirdi. düşmanımın bir masum ve günahtızın katili olması, zalim olması, benim için bir imtiyazdır. Eğer mantıklı ve adil bir düşman olsaydı, hüküm, hak ve adaleti icra etme esasına göre beni mahkûm etseydi benim için hiçbir şey kalmazdı...

Bizim için de böyle bir niteleme söz konusu. Düşmanın düşmanlığı, kin beslemesi, anlayış ve idrâkinin yüzeyselliği ve cehaletinden kaynaklanmaktadır. Çok anlamsız, yersiz ve tutar siz ithamda bulunmaktadır. Söyle ki, zerre kadar suur sahibi olan, azıcık anlayan bile, o itham edene güler. Bu büyük bir ni mettir, herkesin böyle bir hediye için Allah’a şükretmesi gerekir.

“Düşmanlarımızı ahmaklardan kılan Allah’a hamdolsun.” Allah’tan düşmanlarını ortadan kaldırmasını ve yok etmesini is temez. Bilâkis düşmanlarını ahmaklardan kıldığı için, Allah’a şükreder. Çünkü cahil düşman, bilgin dosttan bile daha değerli dir. Çünkü o, aynı fikri taşıyanlarda savunma gücü ve sorumlu luk oluşturur. Bilgisiz düşman, tehlike ve ziyan noktasını gösterir. O, varlığıyla bir fikrin mahiyetini, bir ideolojiyi, bir kurumu aydınlatır.

Simdiye kadar burada bahsettiğimiz en temel meseleler Sia’nın kendisidir. Biri “İctihad” meselesi, biri “Adalet”, biri “İmamet”, diğeri “İntizar” (bekleyiş) ve “Cebir”dir (Tarihin cebri ve Sia felsefe tarihinde devrim cebri.)

Burada ve her yerde ortaya koyduğum, koymakta olduğum, her şey budur, bundan başka bir şey yoktur, anlamında de gildir. Belki meseleyi, hakkimin olduğu özel bir görüş açısından, daha açık, daha uygun ve daha liyakatli bir şekilde ortaya koyma hakkına sahip olanlar vardır. Ama onlar başka boyutlardan görecektirler. Meseleyi diğeri bîr şekilde ortaya koyacaklardır. Ben ise, kendime özgü boyutla...

SIA

Sia, esitli boyutlara sahiptir. Fikrî, kelami, felsefî, tarihî... boyutlar bu cümledendir. Ama böl Sia'yi mezhebi açıdan beserî toplumda ve bütün Islâm tarihi boyunca meydana gelen, hare ket icad eden, tarihî bir fonksiyon ve kader tasiyan büyük bir hareket olarak görüyorum.

Sia diye söylediğim şey, su anda avamin zihnindeki anla miyla Sia'nın açıklaması değildir. Çünkü aydın, halkın zihniye tını açıklayan onları biraz fizik, kimya, Apollo ve modern söz lerle karıştırıp modern propaganda şeklinde ortaya çıkaran ve onu “bugünün lisanıyla dinin tebliği” şeklinde sunacak kişi de gildir.

Hayır bu metod, benim isim değil. Benim isim asla bu olma mis ve olmayacaktır. Avamin begeneceği tarzda söz söyleyen, avami aldatandır—

Meshed'de altı-yedi kişinin karşı çıktığı onlardan biri ben-denizim bir kitap yayınlanmıştı. Yazar “İslâm Sinasi'den bir cümle almış biraz kötüleme ve küfürden ve bu cinsten şeyler den sonra, reddetmeye başlamış.

Ben, “insanın mükemmelliği ve tekâmülü, İslâm'ın inandığı bir asıldır demisim. Hatta İslâm Peygamberi'nin mükemmelliğ in ve hatemiyetin görüldüğü yer olması bir hakikattir, tekâmülü büyük bir nimet unvanıyla Allah'tan istiyor:”.. De ki, Allah'ım dünya ve kendin ile ilgili hayretimi arttır.”

İlim ve hayretinin artmasını isteyen, kendi tekâmülünü arzuluyor demektir.

Bu sözü reddetmiş, ama onbes sayfalık bir reddiye ile, Apollo-13'ün uzaya yükselişinin ilmi faydalarından avaz avaz d em vuruyor.

Bunların, bazı kompleksleri var. Yeni kelimelerden, Latin yazılarından ve batıl isimlerden faydalanmada asiriya kaçarak, bu kompleksleri telafi etmek istiyorlar. Veya bu ifadeleriyle dinî meselelerin geri kalmışlık sebebi olduğunu tahayyül edip, bunu telafi etmek istiyorlar. Halbuki geri kalmışlık meselesi fikrî bir meseledir. “Einstein”ın izafiyetini, suyun çözünmesi formülü lünü ve bunların benzerlerini dergilerden, ders kitaplarından alıp onları okumamış olanlara ispatlamak, yenilemek, dinî görüşümüzü aydınları cezbe edecek şekilde reforme etmek, iş değil dir. Bütün İslâmî ilimlerden çok cüz'î bir bilgiye sahip olan bu küfürbaz yazar, kitabında, sosyolojiyi iyi bilmiyormuşum ve bu

DINLER TARİHİ

sosyoloji alanında çok hata yapmışım diyerek bana saldırıyor. Bundan da Önemlisi, “bu ne biçim termo dinamik yazma?” diye Mühendis Bezergân’a kızıyor. Ona sayın Amid’in lügatından termo dinamigin anlamını öğrenmesini, “dinamik” kelimesine müracaat etmesini tavsiye ediyor! Ama bundan habersizdir; eğer bizim dinimiz (Fizik, Kimya, Apollo!.. açısından) geri kal mı görünüyorsa, bu ilmî açıdan değil, belki zaman bakımından bir geri kalmadır. Zaman, fizik ve kimya demek değildir. Halkın ihtiyacı, eziyet, dert ve dünya görüşü, bir asrın ve bir toplumun ruhudur.

Peygamber dönemi İslâm’i, Atina ilimleriyle tatbik edilerek mi halkı pesinden sürükledi? Hayır. O halde yeni meselelerin ortaya konulması, meselâ banka konusu, hava parası, bisiklete binmek, iki katlı otobüste oturmak ve bu çeşitten meselelerde fakihin hüküm vermesi (sözelimi İslâm fikhinin durmaması için) bu işleri bile yapmayanlara göre gerçeği ileri bir ıstır. Ama İslâm’ın uğrması gereken zamanın yeni sorunları bunlar de gildir.

Eğer bizim fikhimiz hava parası, banka, ortak pazar, kon sorsiyum, kartel, kâr amaçlı taahhüt şirketleri, bono vb. konular için -ki piyasaya yeni çıkmışlardır-bir hüküm çıkarırsa İslâm fıkhi veya dinin kendisi yenilenmiş olmaz. Din yeni olduğu za man, zamanımızın dertleri ve idealleri için duygu ve düşünce mizi zorlayarak hareket meydana getirir. Böylece yol bulur.

Eğer din, uyandırıcı, sorumluluk kazandıran, güç veren, ha reket yaratan bir etken unvanıyla kendi toplum ve zamanında bir fonksiyon icra etmezse bu ilim benzeri süslemelerle, alinyazısı değişime uğramaz.

Genel tarif açısından İslâm tarihine ve toplumuna baktığı miz zaman Sia, İslâm tarihindeki hakim ve faydalanan sınıfın İslâm’ına karşı, mahrum ve mahkûm sınıfın İslâm’ından iba rettir.

Iran Islâm'a Niçin İnandı?

Islâmî birinci asırda, Islâm ordusunun ilk defa İran, Misir ve Dogu Roma'ya saldırmaları sırasında iranlılar'ın, Misirliler'in ve Romalılar'ın niçin Islâm'a yöneldiklerini incelemek gerekir.

Cahiliyye Arabi, birliğe ihtiyacı olan bir kabile idi. Islâm bu birliği sağlayabilirdi (ulusal ve kavimsel birlik). Ama İranlı'nın kavimsel birliğe ihtiyacı yoktu. Bin yıllık, müsahhas milliyete ve olusum kazanmış bir medeniyete sahipti. Bu nedenle İranlı kendi milliyetine birlik kazandırmak için Islâm'a inanmadı. Tevhid tarihindeki sosyal ve sınıfsal fonksiyonunda Arap toplumunu putperestlikten, Allah'a tapmaya yükseltti. Topluma siçrayış ve geli sim bağışladı.

Cahiliyye Arabi için tevhid putperestlikten Allah'a tapmaya dönüşmek için bir davettir. Bir dönemden daha üst bir döneme geçistir.

Bu yüzden Arap, geçiş hazırlık için Islâm'a inanıyor. Put perestlikten, Allah perestliğe gidiyor. Ama İranlı asırlarca önce tanriperestlik dönemine ulaşmıştı. Zerdüst, İran toplumunu putperestlikten tanriperestliğe intikal ettirmeyi uhdesine almış olan bir liderdi. (Dikkat edelim tanriperestlik, tevhidden ayridir. Tevhid ve sirk ise sonraki bir konudur.) Gerçi ben Zerdüst'ün-süphesiz bir muvahhid olduğuna inanıyorum. Sonra onun varisleri saneviyyeti (ikiciligi) yapmışlardır. Islâm'da da yaptıkları gibi.

İtikadin aslı, nübüvvete, vahye, gayba, Kiyâmet'e, Cennet ve Cehennem'e, hesap ve kitaba, halkın hidayeti için Allah'ın gönderdiği elçiye iman, İranlılar için yeni bir usul değildi ki, Islâm onlara yeniden arzetsin. Bunların hepsi vardı.

İran ve Roma halkını cezbeden, Islâmî mead (âhlret) değil di. Çünkü âhiret hem Hristiyanlıkta vardı, hem de İran'ın Zerdüst ve Manî dinlerinde. O halde iranlılar niçin Müslüman oldular?

Burada sunu söyleyeyim, eğer bir millet Müslüman veya Hristiyan oluyorsa veya bugün herhangi bir ideolojiye yönel—

yorsa; kitapları okumaya, bütün dinleri ve mezhepleri inceleme ye araştırmaya, karşılaştırmaya gitmiyor ki; “su su sebeplerle bu dini bu mezhebi veya bu ideolojiyi kabul ediyorum” desin. Belki bir toplum, bir sınıf, bir ırk, bir millet veya bir sosyal grup bir-seyden çektiği ızdırap ve eziyet yüzünden ister istemez bir şey lere ihtiyaç duyar. Gidisiatında sıkıntılar oluşturan çirkinlikler, onu bir hedef ve maksada doğru, onun ihtiyacını sosyal konum ve zamaniyla idrak eder, onun haykirisina cevap veren bir dine doğru yöneltir. Gerçekler onu kabul eder... Bu sosyal grup, o bir boyut veya esas için dinin bütün esaslarını ve boyutlarını kabul lenir. Körükörüne, iyi ve kötü olduğunu araştırmadan, hakkın da düşünmeden itaat eder.

Sonraları bilginler, itikadi esasların üzerinde teker teker araştırma ve inceleme yapıyorlar. Ama halk kitlesi, zahmet ve askın hatiri için bir dine inanıyor. Bir noksanlıktan doğan eziyet, bir ideal ve hedefe duyulan ask. Kendi eziyet ve idealler ile asi na olan bir dini kabul ediyorlar. O dinin veya ideolojinin itikadi esaslarında kendi cevaplarını buluyorlar.

Sosyal ideolojilerin ilerlemesi de bu sekildedir. Meselâ Uzakdoğu’da, Latin Amerika’da köylüler diyalektinin bütün fel sefi esasların, materyalizmi, tarih felsefesini, tarihî cebri, alinasyonu, dealinasyonu -vb.- incelemeyip okumamışlardır ki birini seçsinler. Bunlar sadece kapitalizmden eziyet çekmişler, sömü-rülüyorlar. Sınıfsal imtiyazları ve sınıfsal sömürüyü ezen, sınıf sal esitlige çağıran bir ideoloji Uzak Dogu ve Latin Amerika köylülerini cezbediyor. Kapitalizme, sömürü ve istismara karşı duran bir ideolojiye-bu ideolojinin itikadi ve felsefi alt yapısı is ter materyalizm ve maddecilik olsun, ister idealizm ve maneviyat olsun-inanıyor. Çünkü ızdırabına -sınıfların varlığı na, sömürünün verdiği ızdıraba sınıfsız esit ve hür topluma ve recegi bir cevaba sahiptir.

Bugünkü Afrika’da Islâm, halk kitlesine hızla nüfuz ediyor, ilerliyor. Tevhidin felsefi kelimâ açıdan ortaya konması veya sirk ve diğer dinler ile karşılaştırılması sebebiyle yayılmıyor. Ve ya yayılmasının sebepleri “peygamberlik”, “âhiret”, Kur’ân’ın fe—

sahati ve belagati vb. sebepler değildir. Afrikalı'nın bütün tarih boyunca çektiği ızdırap sebebiyledir. Asirlardır tahammül ettiği ve etmekte olduğu hakaret sebebiyledir. Çaresiz olarak esaret ve hakareten kurtulmak için, benliğinde böyle bir yola karşı sevgi ortaya çıkmıştır.

Böyle bir durumda İslâm, insanî esitlik, peygamberin kendisinin bizzat mücadele ettiği, lanetleyip mahkûm ettiği ırk sal ayrıcalıktan nefret sloganıyla, başlangıçtan beri siddetli bir dayanaga sahiptir. İslâm, kirli ve vahşi batı ırkçılığının kurbanı olmuş olan Afrika halkının ızdırabına ve idealine vereceği uygun bir cevaba sahiptir.

Bu yüzden zenci, siddetli bir şekilde, hızla İslâm'a yöneli yor. Irkların hürriyetini ve ırksal ayrıcalıklardan nefreti bu din de buluyor. Irksal ayrıcalığı benimseyen veya onlara karşı sessiz kalan dinlere karşı cephe alıyor.

O halde sömürüye ve ırksal ayrıcalığa karşı çıkış esası, Afri kalı siyahi İslâm tarafına çekiyor. Bu dini bütün usul ve ayrıca liklerini bir yerde kabul ettiriyor. Bundan sonra bilginleri, çeşitli meseleleri araştırıp, incelemeye başlıyorlar.

Milâdî yedinci asırda -İslâmî Hicri birinci asırda-eger İranlı İslâm'a yöneliyorsa, bunun nedeni ilmî felsefî ve kelâmî konular, Kur'ân'ın fesahat ve belagati değildir. Tahminlerin aksine, hiçbirini anlamıyor veya onlara karşı bir hassasiyeti yoktur.

Kur'ân'ın fesahat ve belagatini, sadece Hicazlılar demesek bile Arapça lisanlı olanlar anlayabiliyorlar di. Farsça lisanlı, okuma yazması olmayan muzdarip, Horasanlı, Maverâünnehir ve Kuzey İranlı halk kitlesi değil. Bu halk kitlesi, elinde ekmek ve hurmayla Medayin sokaklarında İslâm'ı karşılamaya gidiyordu. Yoksa aydınlar, ileri gelenler, köylüler, süvariler, kâtipler, İranlı büyükler (ki bunların ilmî, felsefî, kelâmî konuları fesahat ve belagati anlamaları gerekiyordu ve anlıyorlardı) İslâm'a karşı dur dular. Muzdarip İranlı halk kitlesi-İslâm'ın bu fikrî, edebî, ruhî ve irfani... meziyetlerinden birsey bilmeden -mahrumiyetlerin bütün tarih ve ömrünü kapladığı halk kitlesi bütün bunların te lafisini, bütün ızdıraplardan kurtuluşu arzu ediyor. İslâm'ın me-288

sajında, Zerdüst dininde bulamadığı hürriyet ve kurtuluşu bu luyor. Zerdüst'ün dininde var olmus sa bile, Mübedlerin dininde artık yoktur. Mübedler, Dehgânlar, Hüsrevler öyle çirkin ve nef ret edici bir doku örüyorlar ki artık din, halk kitlesine karsi bir din olmustur. Mübed, Dehgân ve Hüsrev'in çıkarlarının savu nucusu olmustur.

Böyle bir din artık halkın dini olamaz, bu yüzden halk kaçip derhal Islâm'in etegine siginiyor. Islâm'i, haber olarak -Islâm or dusu ve Kur'ân metni Iran'a girmeden önce, Iranli'ya ulastiriyor. Dicle ve Firat'in o tarafından Islâm askerinden, Islâm hilafetin den, Medine ashabından ve peygamberin dostlarından Muhammed'in (s.a.v.) hayatının serhinden, komutan ve halk kitlesinin iliskilerinden, büyük adamlardan, Muhacir gibi küçük Arap halk kitlesinden, kuru odun yiginina düşen ates gibi haberler ulasiyor. Halki sariyor, ilerliyor, süratle her tarafî âdeta atese çe kiyor.

Bütün irki, geçmişleri ve halefleri bütün tarih boyunca mah rum olmus olan Iranli, saraya yol bulup padisaha karsi durmasi veya ona söz söyleyebilmesi veya onun yedigi yemeklerden giz lice az da olsa evinde pisirmesi gereken fakat yapamayan Iranli. Iranli öyle bîr düzende yasiyordu ki, asilzadelerin bazilari bile, Sah'in üç adim yakinda duruyorlardi, bazilari bes adim, bazi lari yedi adim. Bazilari otu rabiliyorlardi, bazılarının ise sadece ayakta durmalari gerekiyordu! Hepsi de tayin edilmiş mesafe lerde. Her aile, sabitlesmiş sosyal makamda. Her fert bir sinifin, tabakanin kapali kalibinda, müebbet olarak mahsur kalmisti. Hepsi irsi, sosyal ve irksal çevrede mahpus kalmislardi. Kundu racinin oglu dâhi bile olsa, yine kunduracidir. Saray kâtiplerinin çocugu, bir asilin oglu, seref e yabancı bile olsa yine tekrar saraykâtibi ve asildir. Hepsi daima olduklari sinifta mahpustur. Bir siniftan diger sinifa geçis hakkina sahip degillerdir.

Böyle bir toplum ve düzene, Firat ve Dicle'nin o tarafından kivilcimlar düşüyor. Halk galeyana geliyor.

Bu kivilcimlar, Islâm'in bina ettigi halkın hükümet sekli sos yal düzen ve halkın yasanti sekli hakkındaki haberlerdi. Millet—

leri “sosyal adalet” ve “devrimci liderlik” ile müjdeliyordu. Eko nomi ve irksal sinifsal ayrimdan izdirap çeken ferdî, ailevî ve aristokratik rejimlerin zincirinde esarete düsmüs olan milletler bu davete “Lebbeyk” demekte tereddüt etmediler.

İslâm, hemen baslangiçta “Sosyal adalet” dayanır ve bütün peygamberler “adaletin” istikrari için gönderildiklerini söyler. Bütün peygamberlik ve risaletler, yeryüzünde ve insanın top lum yaşamında adalet meydana getirmek içindir.

Diger taraftan İslâm, bir hükümet sekli gösteriyor. Her ne kadar hukukî açıdan çogu haklar noksanlasiyorsa da, fakat siyasî form açısından, İslâmî (hicrî) öyle heyecanlı bir hükümet arz ediyor ki iran halki için bunun tasavvuru bile mümkün de gildir.

Dünya imparatorluklarının onun karsisinde hakir göründü gü büyük halife “Medine” sehrinin en fakir halkıyla aynı halde yasiyordu. Böyle yasiyor; baska bir şekilde yaşam hakkına sahip degildir!

Bu Roma ve İran halki için çok heyecanlı birseydir. Bu iki imparatorlukta hükümet, halka karsi olan; hayat, hürriyet ve halkın faydalanmasına, dogal insan haklarına aykiri bir dizi ka yitların, düzenlerin halka zoraki yüklenmesinden ibarettir.

Görev, hep is, izdirap ve açlıktır. Hüsrevler, Kayserler onla rin el emeklerini alin terlerini hazinelerine servet olarak koyu yorlardi. Bunlar, halkin izdirap, açlık ve ölümleri pahasına, göge uzanmis saraylarda hayal ve efsane geceleri yasiyorlardi. Bütün bunlar birden degisiyor. Öyle bir hükümet is basına geliyor ki; ne devlet baskaninin kendisi digerlerinden fazla en küçük bir-payi düşünebiliyor, ne halk, devlet baskaninin beytülmal ve hal kin canı üzerinde digerlerinden kendisi ve ailesi adına, fazla bir hakka sahip oldugu bekleyisi içine giriyor. Ne de böyle bir hak kin olduguna inanıyor.

Mesele hallolmustur. İslâm rejimi imparatorlukları dagitıp çe kici bir miknatis gücü gibi, bütün halkin kalbini kendi tarafına

DINLER TARİHİ

çekiyor. Baskı ve sınıfsal ayırım yapan hükümetin icraatından izdirap çeken ve irksal, hukukî, sosyal açıdan mahrum olusu, ezilisi, reddedilisi daima hissetmiş olan halk.

Siyasî rejimlere ve zalim sosyal düzenlere mahkûm millet ler ve mahrum halk iki sebep ve iki şeyin hatiri için Islâm tarafı na yöneldiler: Biri hak hükümeti, diğeri sosyal adalet.

Araplarla savasmak için, neden Horasan ordusu komutani, görevlendiriliyor?

Burada bahsettiğim bu konu, büyük bir tarihî meseledir. “Yezdgerd”, “Rüstem Fergzad”i Araplarla savaş için görevlendi riyor. Halbuki tehlikeye en uzak noktanın komutani idi. Sasani rejiminin Isfahan, Hemedan ve Khuzistan’da büyük orduları ve askerî gücü vardı.

Çünkü Yezdgerd’in İran’ın batısındaki ve güney batısındaki ordu komutanlarına güveni yoktu. Niçin onlara dayanmadı? Halbuki İran ve Arap savaşı bu sınırları kusatmisti!

Bu anormal durum, bana göre çok tabiidir. Çünkü İran’ın, batı ve güneybatı sınırları, sınırın o tarafında meydana gelmiş olan Islâm ve devrimci hareketle temas halinde olduğundan sid detli bir şekilde1 Islâm’ın devrimci çağrılarının etkisi altındaydı. Islâm’i kabul etmeleri için, müsait bir ortam dogmustu.

Islâmî fikir ve ideoloji, İranlı halk kitlesi ve İranlı askerlerde siddetli bir şekilde çatlak meydana getirmiş, onları etkilemişti. Bu durum batı, güney batı İran halkını ve ordusunu Yezdgerd nazarında güvenilmez yapmisti. Taassup ve inançla Mübed-ler’in dinini (Mecusilik), Hüsrevler’in idaresini korumaları adi na, bunların kurtuluş çağrısında bulunan bir güçle savasabile çeklerine ümit bağla yamıyordu.

Yagmalamak için geldik demeyen bir orduydı-Sizi, “yerin zillet ve asagiligından, gökyüzünün hürriyet ve yüceligine” din lerin zulmünden, “Islâm’ın adaletine” çağirmaya geldik, diyen bir ordu. Sizi “birbirinize kölelikten, Allahınıza kulluga” çağir maya geldik, diyen bir ordu.

Bu çağrılarını isitmiş ve bu davete âsinâ olmuş olan, kendi alin yazısından izdirap çeken, böyle bir daveti bekleyen biri, iyi

savasamaz. Onun derdinden bahseden birinin basına, asiri bir tutkuyla kılıç vuramaz. Kendi derdinin sebep ve kaynağı olan kimseyi savunmak için kahramanlık yapamaz.

Bu yüzden İslâm'da en uzak sınırdan, Horasan'dan asker, ordu komutanı getiriyorlar. Zihinsel ve fikrî çevre açısından, tam olarak İslâmî propagandadan uzak bir çevreden. Uyanis tehlikesinden; isyan, mevcut düzeni bozucu, ihlal edici fikirlerin nüfuzundan tamamen korunmuş olması gerekiyor.

Bütün bunlardan İran'ın en uzak bölgesinde oturanların bile kurtuluş bağışlayan İslâm mesajını getirenlere yabancı olmadıkları görüyoruz. Hiçbir şeyi korumak adına gönülden ve can dan, İslâm'a karşı saldırganca savaşmak istemiyorlar. “Kadisiye” ve “Nihavend”de çadır kurmuş olan bu orduyu Sasanî düşmanı görüyorlar, kendi düşmanları değil. Onların hatta mabetler ve Mübedlerle bile bir işi yoktur, sadece egemen düzen ve Yezdgerd'in gücü ile mücadele halindedirler.

Eğer İran halkının hesabını, Sasaniler'in hesabından ayır mazsak, İran halkı Arap halkına karşı yenilmistir dersek, bu İran halkına hakaret olur. İranlılar ne Araplar'dan yenilgiye uğradılar, hatta ne de İskender'den.

Yenilgiye uğrayanlar hükümet hiyerarsisi idi... Dârâ, Yezdgerd, Harzemsah ve Abbasi halifesini.. İskender, Sa'd Bin Ebi Vakkas, Cengiz ve Hülagû yenilgiye uğratmadı, İran milleti onları savunmadığı için yenilgiye uğradılar. Cengiz, Muhammed Harzemsah ve vahşi Hatun Türkleri arasındaki savasta İran hal ki mahpus idi. Eski zindancılar ile yeni zindancılar arasında kavga çıktığını görüyorlardı.

Yezdgerd, “Selâsîl savaşı”nda az sayıdaki yalın ayaklı Arap askerlerine karşı kaçmamaları için İranlı askerleri zincire vurmuştu! Yani İran halkı bu kadar savastan kaçan ve korkak bir halk mıydı? Bu hileyle bir düğümü açmayınca Yezdgerd, Medâyin'e geliyor, hazinenin kapısını askerler, iyi savassınlar diye sonuna kadar açıyor! (yani savaşçı İran askerî para için mi savaşıyordu?!) Bunlar büyük, hakikatperest ve zeki olan bir millete hakarettir! Sasanî rejimi İranlı askerleri zincire bağlıyor ki

kaçmasınlar, para veriyor ki savassınlar. Bu durum, hakim dü zenin halk arasında hiçbir dayanak noktası ve üssünün olmadığı isaret ediyor. Halkımız Islâm'a karşı savasta koruyacakları hiçbir şeye sahip değildi. Hüsrev ile halk arasında, zincir ile rûs ve disinda başka hiçbir ilişki yoktur. Bu iki ilişkinin sağlam bir bağlilik olmadığını görüyoruz. Hem zincire vurulan askerler kaçtılar, hem de haraç alınan halk da sonra kendisinden alınmış olan paraları yedi. Araplar'ın Medâyin'e girişinden önce, kendi leri sarayları dağıttılar. Toplanmış olan malları götürdüler! Bun lar bugünkü tarihçilerin hakaretine uğrayan halktır. Çünkü ta rihçiler hesaplarını hükümetin hesaplarından ayırmamışlardır. Çünkü İran halkının kendisine hakim olan mevcut düzen ve du ruma tutkunluğu yoktu. Kendilerini kurtarmaya olan ihtiyaçları nedeniyle, insanî çağrıları tanımak, iman etmek, sınıfsız kurtuluş bağışlayan ileri bir ideolojiyi, kardeşlik, Özgürlük, adalet is teyen bir ideolojiyi tanımak için baskı, ayrıcalık ve imtiyaza karşı bir ideoloji olan Islâm'a karşı Kadisiye, Celulaî ve N'ihavend'de savasmak istemedi!

İranlı, korkak, düskün ve zavallı değil ki, Arap ordusu karşı sisinda kaçsın ve çaresiz olarak zincire bağlansın. Paraperest de gıl ki, Ye^zgerd midesini mamur etsin, cebini doldursun ve düşmanla savastırsın da, doldurmayınca savasmasın!

Serefsiz değildi ki ne dini, ne milleti, ne istiklâli, ne izzeti, ne zilleti ve ne de yabancı esaretini anlamasın! Yahudiden de daha asagılık değildi ki, vergi ödememek için -cizye yerine zekât ödemesi için-herşeye gözünü kapasın; teslim olsun, din degistırsın. Bu, araştırmacı benzeri gevis getirenler, büyük mil letimize en kirli küfürleri ediyorlar. Kendi hayallerince bunlar millîdir (ulusalcıdır), İran'ı sevenler ve yabancıya karşı olanlar dır.³³ Bunlar, İranlı, baskı ve para tahakkümü ile Islâm'ı kabul edip, boynuna geçirdi; kendi rıza ve imanlarıyla değil! demek istiyorlar. Bunlar, İran milletini kendileriyle karıştırıyorlar. Bun ların kalemleri, dilleri, fikirleri, ilimleri çok rahat, hızlı ve “do-33- Elbette bunların nazarında İran milletinin geçmisten bugüne kadarki düşma nı sadece Araplar'dır. Hem de Asr-i Saadet dönemindeki Araplar!

gal” bir şekilde baskının tellali ve sermayenin esnafı oluyor. Bunların dinî esasları her durumda, her dinde iki tanedir: Korku ve açgözlülük! “Biri, ipekli kumas”, “diğeri koyu sarı.”

Bu ordu Nihavend ve Kadisiye’de birkaç bin kişilik fakir, yalın ayaklı Arap ordusuna niçin bu kadar kolay yeniliyor? Niçin birkaç yıl önce zamanın en büyük imparatorluğu olan, za manın en modern silahları ile donanmış, tecrübeli, eğitilmiş Roma ordusunu kolaylıkla yeniyor? Bu millet, Islâm ordusuna karşı bütün bu zaafı niçin gösteriyor, İsfahan’daki meşhur garnizon bir tek kılıç bile çekmeden üçbin kişilik çöl Arabına teslim oluyor? Birkaç sene sonra da, kapıların ardında, kasabaların kale ve hisarlarının içinde Arab’a karşı niçin öyle yigitçe savaşıyor?

Buhara niçin üç defa ardarda katliama uğruyor? Her seferinde Arap ordusu bir adım uzaklaşınca tekrar isyan ediyor?

Nedeni apaçıktır. Orada Ömer halifeydi, yardımcıları ve komutanları Peygamberin (s.a.v.) büyük sahabeleriydi.³⁴ Burada ise Emeviler gelmişti; yardımcıları ve komutanları ise vahşi Arap yağmacıları!

Arap, savaş meydanında ülkenin resmî askeriyle yani Sasanî rejimini savunan güç ile, devlet gücü ile savaşıyordu. Sehirlerde ise halkı kendine taraf görüyordu. İranî Kadisiye’de hükümeti savunmak için savaşıması gerekiyordu, savaşıyor du. Şehirlerde kendi evini, ailesini, sehrini beldesini, namusunu, istiklâlini savunmak için savaşıması gerekiyordu ve iyi savaşı yordu!

O rezillikleri için, sınırlarda Islâm ile çarpışmada can veren o halk, merkezi kudretin dağılması döneminde millî istiklâlin ve resmî ordusunun yok olması, hilafet kudretinin evrensel bir iktidar ve istila bulması döneminde, İran’ın kuzey batısındaki dağ—

34-Gerçi birtakim zaafı vardı; Ali (a.a.) ve Islâm değerleri ile olan mukayese de. Ama Sasanî ve Roma idarecileri ile mukayese edilmelerinde Roma ve Sasanî düzenlerine mahkûm olan gayri müslim halkın nazarında hürriyet ve adalet-heykeli idiler. Babamın deyişiyle hasın acımasız, sömürücü Roma idaresini görmüş olan Sani halkı için, hattâ Muâviye bile, sevgili bir “va’d edilen” biri olarak tecelli ediyordu.

larda, Azerbaycan’da yirmi sene nasıl direndi, birçok Arap or dusunu ard arda nasıl yok ettiler?

Yüzyıl sonra yeni Müslüman olmuş Horasanlı 600 bin kılıçlı savaşçı, hilafet merkezini halifenin basına yikiyorlar? Yezdgerd’i yalnız bırakan halk, Belh’te bir degirmenciye sığınmak zorunda kalan ve bir kisinin bile onu savunmadığı halifenin basını kesi yor. Böyle mutaassip, kahraman, vefadâr, yigit, adi bilinmeyen, itibarsız, soyu tanınmamış bir idam! Ebu Müslim Horosanî’yi hazırlıyorlar. Şimdi Ömer’in ordusunun yüz misli artmış olan ordusunu bir tilki sürüsü gibi dağıtmıyorlar mı? Burada ne ala cıkları bir para vardı, ne kaçamayacakları bir zincir vardı. Bu millet, ondan sonra niçin Arapları topraklarından uzaklaştırmak için iki asır kılıçlarını eline almadı?

Bu niçinlerin cevabı sudur, İranlı aynı İranlı’dır, ama bas langıçta “Medâin” “Medine” oluyordu, o savasmiyordu sonra “Medine” “Sam ve Bagdat” olunca savastı!

İranlı halk kitlesi Medâin’den Medine’ye kostu, Ne istiyor du? Sınıfsal eşitlik, insanî hükümet! Bunu istiyordu.

Yolunun üzerinde ansizin, Medine yerine Bagdat belirdi. Muhammed’in (s.a.v.) idaresini göreceği yerde, halifenin esiri oldu. Burada, tevhid felsefesi, peygamberlige itikat, Kur’ân’ın kutsallaştırılması, tefsir, hadis, ilm-i rical, ilm-i fesahat, belagat, Islâmî bilgi ve hikmet, irfan, derin ahlâk, ölüm ve âhiret konusu, cennet, cehennem, ruh, insanın bekası, yaratılışın esrari, âhiretin menzilleri... hep vardı. Bagdat, Medine’ye kıyasla dünyanın en büyük kudret, ilim ve medeniyet baskentiydi. Tantanalı mescid-lerle doluydu. Islâmî üniversiteler, öğretmenler, âlimler, fakihler, filozoflar, tarihçiler, üstün zekâli hâkimler ile doluydu,...

Ama İranlı kunduracizâdenin bunlara bir ihtiyacı yoktu; bu şeyler için gelmemisti. O vahşi bir Arap degildi ki, merkezî kud rete inancı, hayatın celâlligini, hayatın medeniyet ve azametini tasisin-Medâin’de bütün bunlar vardı. Bütün bunları bıraktı... O, sınıfsal ayırımdan kaçmisti; eşitlik arzusundaydı. Zulüm ve baskı hükümetinden kaçmisti; hürriyet arıyordu. Şimdi Bag dat’ta herşey vardı, Islâm da. Ama bu iki şey yoktu.

Iran esraflığı gitmiş, Arap esraflığı gelmişti. İran hükümdarı (Hüsrev) gitmiş halife gelmişti! Bagdat'ta İslâm vardır. Medine İslâm'ından daha güçlü ve daha tantanalı bir İslâm. Orada (Medine'de) iki-üç nüshadan fazla Kur'ân yoktu, burada her taraf Kur'ân doludur. Süsleme sanatının en güzel örnekleriyle çoğal tilmis nüshalar. Orada bin metre karelik çamur duvarlı hurma dalları ve yapraklarıyla kaplanmış bir mescid vardı. Burada aza met dolu, güzellik, sanat ve mimarlık müzesi mescit. O gün İslâm ordusunun üçyüz fakir muhaciri vardı, bugün dünyanın en büyük ve en iyi ordusu. Medine hazinesinin gücü, taksim edilirse kisi basına iki hurmadan fazlasına ulaşmıyordu. Şimdi mescidin avlusuna o kadar ganimet yığılıyor ki diğer ucunu görmeleri bile mümkün değil. Problemleri bütün bu parayı nasıl hesaplayıp toplamak ve nasıl harcamaktır? O gün İslâm âlimleri birkaç tane hat yazan kişiydi, bugün ise İslâm ilim havzaları bütün Atina, İran, Roma, Hristiyanlık, Yahudilik, Zerdütlük... kültürlerinin varisidir.

Bütün bunlar var, ama adaletten (sosyal eşitlik), hükümetten (halkın hak liderliği olarak) artık bir haber yoktur. Düzen Kayser ve Hüsrev'in düzeni gibidir. Zerdüst ve Hristiyanlık di ni yerinde İslâm.

Burada, İslâm iki çehre kazanıyor. Birisi Bagdat ve Sam bu yük Darül Hilafetin'in yaptığı İslâm. Birisi de "Rebeze"³⁵ de gö mülen, Küfe mescidinde kana bulanıp yuvarlanan ve siyah Fırat kenarında sönen İslâm!..

Birisi renkli Bagdat ve Sam saraylarının sofralarıyla "Medâyin", "Kuharnak" ve "Roma" saray sofraları ile rekabet eden İslâm. En iyi musikîler, yemekler, cariyeler, medeniyet ve lüksün en iyi eserleri ve etkileri. Birisi de bu sarayların altındaki zindanlarda zincire vurulmuş İslâm!..

Birisi İslâmî hareket ve İslâm Peygamberi ile savasan, sonra İslâm'ın kaderini eline geçiren esraflığın (aristokrasinin) İslâm'ı. Halife, Peygamberin kişiliğine büründü. İslâm'ın dünyadaki

35-Ebu Zer-i Gifarî'nin öldüğü yw. (çev.l

resmî yürütücüsü, resmî mücahidi oldu. Malûm halk kitleleri, Arap köleler, İran ve Roma halkı, Zerdüst din adamlarının al datmasından Hüsrev ve Kayserlerin tokatlarından Islâm'ın ada letine, Islâm'ın hürriyet ve esitlik rehberligine, Islâm'a geldiler ve verasetçi, istibdatçi Arap saltanatına ve hilafetine tutkun ol dular, onunla mesgul oldular. Irksal aristokrasi, ailevî sinifsal ayrıcalıklar, kölelik, yagma ve katliam düzeni! daha önce sahip oldukları sey. Ama, orada zindancı ve hakim kendindendi, bu rada yabancılar!

Sosyal adaleti, halk ve hürriyet hükümetini aramak için İran hükümdarı ve Zerdüst din adamlarının düzeninden kaçıp Islâm'a geldiler. Islâm olduğunu gördüler ama, herseyden bah seden, adalet ve hürriyetten baska herseye sahip olan Islâm! Medâin'in yerine Bagdat, Hüsrev'in yerine halife, Mübed'in ye rine Molla! Onun için, ona hürriyet ve adalet bagıslamayan Islâm'ın diger hiçbir dinden farki yoktur, hepsiyle esittir. Simdi Medine'ye siginmak ve orayı aramak yerine basini Bagdat'a çi karmistir! Simdi ne yapsin? Hüsrev ve Mübed'in Medaîn'ine ge ri mi dönsün? veya Bagdat Islâmî'ni mi kabul etsin?

İran'da Ebu Müslim'den sonra birtakim şahsiyetler çıkmış ve Bagdat ile savasmışlardır. Bunların sloganı: "Islâm'ı Arap eksiltmiştir" idi. Halk kitlesi bunların pesine düştü: Millî kahra manlar! Efsin, Merdiâviz, Muknî', Alziyar, Semigiryan, Taberis-tan.. halk kahramanı Ebu Müslim Horosanî'nin sofra talep eden sloganı, halkın kurtuluşu için adalet, hürriyet ve Muhammed'in (s.a.v.) soyunun hükümeti için Emevîlerle Islâm'ın ziddi olan ci nayet, gasp ve Arapçılık hilafeti ile savastı. Islâm'ın yeni düs manlarının ve halkın kurbanı oldu.

Arapların ziddi ve Araplara karşı olan bu kahramanın idea lî milliyet ve Islâm, idi. Bundan da önemlisi milletin Arap hükü meti esaretinden kurtarılması ve hak Islâm dinine bağli kal makti!

Yüzyıl Sasanî zulmünden kaçmış olan İran halkı şimdi de Emevî ve Abbasî zulmüne yakalanmıştı. Bu millî kahramanların pesinde Araplarla savastı.

Savaşın kaderi ne oldu?

Bu kahramanların hilafet ile anlaşmaları ve taviz vermeleri! Kendileri için halifeden mahallî hükümetler aldılar. Bağdat îslâmî'na geri dönmeyi, kendi iktidarlari ugruna kabul ettiler.

Halk kitlesi ansızın gözünü açtı ve bu, Araplara karşı olan millî kahramanların İslâm'dan önceki mahallî idareciler olduk larını anladı. İslâm, bunların soylarından, ailelerinden kudreti geri almıstı. Bunların isyanları ne halk, ne de milliyet içindi. Aile ve soylarının mahallî hükümetlerini geri getirmek içindi. Bun lar, İran'ın eski asilleriydi. Arap asilleri ile savaşip simdiki duru mu oluşturdular! Bunun neticesi ise Tahirî, Sasanî, Ziyân... silsileleri oldu. Bunlar, iki esraflığın halk aleyhine yaptıkları gayri-mesru evliligin çocuklarıydı! İran halk kitlesi tekrar aldatıldı! Tekrar ihanet gördü.³⁶

Simdi bu millî hükümetlerde, iki kilifli, iki örtülü bir hükûmetin sultası altında, esraflık saltanatının hakimiyeti ve Arap esraflığının hilafeti altında mahpus olduğunu görüyor. Halk, her ikisinin tebaası! Halk kitlemizin hangi girdapta ihanet, aldatma, kan ve zulme giriftar olduğunu görüyorsunuz?

Hürriyet, esitlik arzusuyla kendi aristokrat istibdat ve sınıf sal düzeninden kaçtı. İslâm'a sigindi. Emevî hilafetinin istibdat ve esitsizliğine mahkûm oldu. Emevîler'in ırkçı bedevî saltanatından kaçtı, Peygamber'in soyuna sigindi. Abbasîler'in ihanetkâr esraflığının tuzagina düştü. Abbasîler'in ihanet ve zulmünden kaçtı, millî kahramanlarının etegine sigindi, onların peşinde de kılıç salladı, can verdi. Simdi de her ikisinin anlaşmalı hükümetlerinin tuzagina düştü!

Aradan bir asir geçti, durum daha da kötüleştirdi. Halife ile el ele olan millî idareci gitti, yerini vahşî Türk saltanatı aldı: Gazneliler, Selçuklular, Harzemşahlılar, Mogollar! Simdi ne yapma lı? Hassas, en zor ve en karmasik bir anda "seçim!" Ne milliyete

36-Bunlardan sadece Babek, doğru söylüyordu Gördüm ki bu millî kahraman lar Yani İran'ın eski serazi-, onu aldılar, halifenin ayakları önünde boğazlayıp kestiler.

geri dönebiliyor, ne Hüsrev-Mübed düzenine, ne egemen güce teslim olabiliyor, ne halife-molla düzenine, ne millî kahramanla ra. Ne millî hükümetlerinin gönlünü hos edebiliyor, ne de Hüs-rev-halife düzeninin!

Simdi asirlardir savasiyor; katliamlar, fedakârlıklar, isken celer, kahramanlıklar, şahsiyet, milliyet, tarih, kültür, lisan övünmeler, idealler, imanlar ve mukaddes arzularının yok edil mesi! Artık hiçbir şeyi yoktur! Adalet ve hürriyet arzusu ile Islâm'a sigindi. Simdikilerin elindeki Islâm, onu düşmanca dav ranan Türk saltanatının ve Arap halifesinin sultasi altına çekti. Onun esaret ve zilletinde her ikisi el eledir! Sinifsal ayırım önce kinden daha hasindir, siyasî istibdat her zamankinden daha agirdir.

Simdi tekrar adalet, hak ve hürriyet hükümeti! Bu defa da ha siddetli ve daha susamis bir ihtiyaç. Halkın ansizin zulüm ve ayrıcalığa kurban edilisi, ondan daha çetini Islamî geçinen hü kümetin zulüm ve istibdati! Zulmedilen bu aile, ne Yezdgerd'in ailesidir, ne Zerdüst Mübedleri'nin ailesidir, ne Hiristiyan kesi sinin, ne Yahudi hahaminin, ne Hint brahmaninin, ne de putpe rest ve müsrikin ailesidir. Islâm Peygamberi'nin (s.a.v.) ailesidir.

Bu ailenin çocuklari nesilden nesile hep semsirullah (Al lah'in kılıçlari) ile katledildiler ve Islâm'in darul hilafetinin zin danlarında can verdiler!

Hayret! Islâm da mi Islâm'i yok eder? Peygamberin yerine geçen, Peygamberin ailesini ve soyunu mu katleder?

Islâm mücahidleri, Kur'ân'ın icra edicileri, Sünnet'in muha fızlari, Muhammed'in (s.a.v.) evini mi viran ederler? Niçin? Bu hakim Islâm, o mahkûm Islâm. Katil Islâm-maktiil Islâm. Bag dat Islâm'i-Medine Islâm'i. Sam Islâm'i-Kerbela Islâm'i. Siffm müslümanlarının bayrak ve kılıçlarının ucundaki Kur'ân ile Re-beze çölündeki, Küfe mihrabındaki Kurân'ın yoksa birbirinden farki mi var? Bütün bu fark niye? Bütün bu mesafe niçin? Hangi fark:

Adalet ve Imamet! Bu fark! Burada Müslüman halk kitlesi sinifına ve kaderine bagliligini, kendi dert ve ihtiyacının cevabi ni buluyor.

Peygamber Islâmî'nin devami olan Islâm, baslangıçta söyle diği ve halkları kendine çağırdığı o iki slogana bağlı kaldı.

Bu şekilde halk kitlesi (halifeyle, millî kahramanların Islâm'ı ve Hüsrev'in idaresi dışında) üçüncü bir yol buluyor. Tâbi olanları ve liderleri, Islâm'ın, ilk yönü istikametine devam etti rilmesini, kendi risâlet ve görevleri biliyorlar. Bu risâletin yolun da daima cihad halindedir. Katliama uğruyorlar; daima cephe de, egemen, zalim ve Islâmî takvayı kusanmış olan kudrete karşı savaş halindedir. “Ya öldürüyorlar veya zehirleniyorlar.”³⁷

“Sia”..., O'nun tarihî ve fikrî islevi budur. Halkın, ona yönelik sebebi budur. Islâm'ın bekçiliği ve Muhammed'in (s.a.v.) Islâm'ını devam ettirmek için ayağa kalkan Sia...

Sia; Ne Mezhep Ne Pin!

Çocukluğumuzdan beri kulaklarımıza okudukları “Islâm'ın usulü: Tevhid, peygamberlik ve âhiret; mezhep usulü de “adalet ve imamet” olmak üzeri iki tanedir.” demelerinin aksine Sia, izafî bir fırka değildir. Adalet ve imamet, Sia'nın Islâm'a eklediği iki temel kaide değildir.

Din ve Islâm usulünün yanında, mezhep usulü anlamsız ve çok kötü bir sözdür. Bu, dünyada kendi inancımızı, mahkûm ve menfur ilân etmektir. Islâm esasen, hak hükümeti anlamında imamet temeline ve insani esitlik anlamında adalet temeline da yanmıştır. Sen Islâm'ın usulü üç tanedir diyorsun. Söyle, sonra sus!

Devam edip, “Sia mezhebinin usulü iki tanedir” dedigin za man... Ya Islâm noksan bir dindir ve 3/5'lik bir hakikate sahip tir, noksanını ise Sia tamamlıyor demek istiyorsun veya Sia bir sahteliktir Islâm'a iki fazla esas eklenmiştir demek istiyorsun. Sonuç olarak 3/5'i Islâm'ın, 2/5'i diğer şeylerin etkisi olan bir dindir, demek istiyorsun! Imamet ve adalet, Islâm'ın iki has aslıdır. Tevhid, peygamberlik, âhiret bütün dinlerin genel ve ortak esaslarıdır.

~ “Bu imamlardan katledilmemiş ve zehirlenmemiş olan hiçbirisi yoktur.”

DINLER TARİHİ

Eğer halk, Hristiyanlık dini, Zerdüşt dini, Buda dini ve Ya hudilik dininden Islâm’a yöneliyorsa tevhid, nübüvvet ve âhiret sebebiyle değildir. Çünkü bunların her üçü diğer dinlerde de vardı. Islâm’da bu esaslar daha derin şekilde ortaya konmuştur, diyeceksiniz. Evet ama, bu konu ulemânın isine geliyor. Ben haktan bahsediyorum. Tarihin, islâm’daki fedakârlıklarını, cihâtlarını, şehâdetlerini yazdığı mal ve canlarını feda ettiklerini yazdığı insanlardan bahsediyorum. O esaslar önceki dinlerde bozulmuştu, diyeceksiniz. Evet; yoksa Islâm’da bozulmadı mı? Zilletlerden, ızdıraplardan, zorba yasalardan; insanlığı daima felçli gibi bırakan, halk kitlesini esarete, hakarete, köleliğe ve fa kirlige çeken sınıfsal sınırlardan kurtulmak istegi, halkı Islâm’a çekiyor. Halk için sosyal adaletten, hürriyetten, hak rehberlikten bir mesaj getirmeyen Islâm, diğer bütün dinlerden ve muhtemelen küfürlerden de farksızdır,

O halde bu iki asıl -adalet ve imamlık-sadece Islâm usulü nün bir parçası olmakla kalmıyorlar. Belki Islâm’ın has bir usu lüdür. Iızdırap çekmiş İran, Roma halklarını ve Arap kölelerini kendine çağırıyor- Ama gidis yolunun degismesi, “imamet” ve “adalet” asıllarının unutulmasıyla ortaya çıkan Islâm, artık halk ların ihtiyacına cevap veremiyordu. Roma ve İran inmaratorlukları gibi, milletleri sömürmeye başlamıştı.

Sia, Islâm’ın bünyesinde bulunan adalet ve imamet asılları na vefa göstererek, hükümetin ve sınıfların zulmünden ızdırap çeken halkın emel ve ideallerinin kanunu oldu. Öyle oldu ki İran’ın kuzeyindeki İranlılar, hakim Islâm’a inanacakları yerde “Sia’ya” geldiler.

Halk kitleleri daima Sia sloganlarının esasına göre Emevîler, Abbasîler, Selçuklular, Gazneliler, Mogollar, Timurlar ve İlhanlılarla savaşmışlardır.

Adalet ve Imametın Bulunmadığı Sıa

Sıa, bütün İslâm tarıhi boyunca daima zamanın zulmüne karsı mahkûm, mahrum İslâm halkının mezhebidir. Sıa, bozul malari; İslâmî görüs, ruh ve akaidin mevcut durumun mesrulas—

tirilmesi için çirkinleştirilmesini, onun sınıflı düzen ve istibdatçı saltanat rejmine tatbik edilmesini, halk kitlesinin uyusturulmasını kabul etmemiş olan grubun Islâm'dır.

Bu yüzden daima, devrimci, öncü ve geleceğe yönelen birdurumu olmuştur. Yavaş yavaş bu fiili son zamana ulaşıyor. Sia kalıyor ama adalet ve imametten arınmış bir Sia! Ama bu şekilde olur mu?

Muhaldır! Evet muhaldır, ama onu mümkün kıldılar. Nasıl? Çok rahat. Adalet ve imameti halkın zihninde öyle bir anlama getirmişler ki, bu halk için ne adalettir, ne imamet!

O halde Sia ve Sünnîliğin ihtilafı neyin üzerindedir? Tarihî meselelerin üzerinde... 1380 yıl önce olan seçimlerle ilgilidir. O da öylesine inceleniyor ki, benim ve sizin dünyamızın değil âhiretimizin isine yarıyor. Yani eğer biz -Sakife'de hakkı ayaklar altı edilen-Ali (a.s.) sevgisini kalbimizde tasımis olursak ölüm den sonra Cennete gideriz, diğerlerine taraftar olanlar güya Cehennem'e!

Tek fark şu ki, biz hepsinden daha talihsiziz. Birden Sia'yi tarihî sevgi ve nefretler şeklinde ortaya çıkardılar. Sevgi ve nefretler insanî ve sosyal hedefler için ancak mukaddes birer araç tırlar. Asalet kazanacak şeyler değildir. Ama lanet nefret bir hü kûm, resmî dinin bir hükmü şeklinde ortaya çıktı. Kendisi asil ve sevap olan seye dönüştürüldü! Imamet, bugünkü ve yarınki hayatımız için bir değer tasımadan kutsal bir kelime oldu veya bizim beyin ve görüşlerimizde tabiat ötesi, gaybî bir meselenin etkisi şeklinde ortaya çıktı. Imam, melek benzeri metafizikî bir şahsiyet oldu. Imamete itikat da, Sia'nın diğer bir Cebrail'ine inanmak gibi bir şey oldu. İşte öyle bir yere vardı ki, tarihî ve ferdî kinler temel haline geldi... Sah Abbas gibi bir adam bile kılıç çekti ve Sünnî öldürmeye başladı. Sairlerden Imamları övmeleri için şiir söylemelerini istedi. Bütün bunlara rağmen kendisi Abbasî halifeleri gibi saltanat sürüyordu. Cefa ve zulüm yöneti mine karşı bin sene direnen halk, Sah Abbas hükümetini ideal ve şerefli bir yönetim olarak kabul etti.

Bin sene zulme karsi durmus olanlari niçin Sah Abbas hü kümetini kabul ettiler? Çünkü Ehl-i Beyt'i sevmektedir. Ali sev gisi vardır, Ali'nin (a.s.) hakkini gasp edenlere bugz etmektedir! Yani Sia! Kendisi Ömer bin Sa'd'den çok kötü bile olsa! Ne diye lim? Muaviye!

Ebu Bekir ve Ömer hükümetini hakli olarak kabul etmeyen-ve Ömer b. Abdulaziz hükümetine de tahammül etmeyen Sia! (Ki bunlari hiçbirisi Sia'nin siyasî felsefesi ile uyusmuyordu.) O zaman zulüm ve baski hükümeti ile bin yıllık bir savas, adalet ve imamet yolunda kahramanliklardan sonra, hilafetin gasplari ve tarihin daimî sultanlari çehre ve sivelerini degistirdiler: Sünnî öldürmeyi baslattilar. Hem de bin sene önceki suçlular dan intikam almak maksadiyla!

Ikincisi, Ömer ve Ebu Bekir'e küfür ettiler, Ömer'in vefat ge cesini bayram ilân ettiler, Imam'in matemine agladilar, alinlari na kahrül çektiler. Sia tarihi, konumundan disari çıktı; halkin gözünde daima, zulüm ve baski hükümeti güçleriyle gögüs gö-güse cihad eden veya karsit direnis gösteren Sia âliminin yönü degisti. Sah Sultan gitti Hüseyin'in kenarinda oturdu. Halk bin hadis, âyet, tarih, kelâm, tefsir ve "ehl-i beyt ilimleri" olarak bil medigi seylerle (Ehl-i beytin kendisini de bilmiyorlardi!) ikna et ti. Bizim, Sakife seçimlerinden simdiye kadar buldugumuz, Imam-i Asr'in gaybindan sonra talep ettigimiz budur, diye halki ikna etti.

Sia âlimi sosyal konumunu degistirince, Sia'nin sosyal yönü ve tarihî fonksiyonun da cebren degistigini görüyoruz. Bu degi siklik dirençsiz ve dogal olarak sonuçlandi Zira Sia daha Önce böyle bir durumu açıklamak için hazirlamis idi. Sevgi ve bugz tarihi; birkaç sahsiyete karsi sefkat, geçmiş hadiselerle karsi ten kit hükmü: Bilâhare, ölümden sonraki ilk kabir gecesinde, alin yazisinin gerektirdigince belli olan iman.

Yönetimler, sosyal rejimler ve düzenler, egemen siniflar, es ki esraflık bu yönden daima Sia'dan çekmiyorlardi. Artık Sia ol mamak için bir sebep görmediler. Hatta O'na dayanmakla, Siile rin ask ve kin dolu kalpleriyle ayaklarinin altini saglamlastiri—

yorlardı. Bu yüzden Emir Timur'un gelini Gühersad Hanım'm, Sultan Ebu Mogolî, Nadir Sah Safevî ve Kaçar sultanlarının, yi ne bunların torunlarının da saltanata devam ettiklerini görüyo ruz. Harem'in minaresini ve Imam Rıza'nın türbesini altınla kapladıklarını görüyoruz. güzel bir mescid yapıyorlar, türbele rin etrafına yüz agartıcı parmaklıklar yapıyorlar. Hatta Imam Rıza'nın (a.s.) Meshed'deki kabrinin bir defa ziyaret edilmesinin, yedibinyedyüzyetmisyyedi büyük hacc degerinde olduğunu ilân ediyorlar.

Ömer'in vefat gecesinde heykel ve resimlerini sokaklarda yaksalar, küfür partileri düzenleseler "ravza" (mersiye) okuma isleri bakani tayin etseler en son tekniklerle sinelerine vursalar, kilit kitlemeler, Hz. Hüseyin'in şehâdetini ve Kerbelâ olayını tem sil etseler ve zincir de vursalar... diğer merasimleri yapsalar, ar tik dogu Avrupa'da yas tutma merasimleri tertipleseler bile; Sii ligi ihya etseler de, bunların Sİasinin gerçek Sia ile ilgisi yoktur!

Gerçek Sia, islevî Islâm toplumunda Peygemberin izindeki halkın rehberliğini istikrara kavuşturmak olan Sia idi. Mevcut olan bütün yönetimlerin aksine, meydana gelmiş olan hilafetin aksine, fonksiyonu, yeni bir düzenin yaratılması olan Sia... Hal ka karsi olan bütün sınıflı düzenlerin aksine bir düzen... Bütün tarih boyunca aradan geçen asırlardan sonra geçmişteki düzen lerin benzeri olan bir düzene dönüştü. Sunun dışında; sadece bazı isimlere ters şekilde dayaniliyordu.

Bin yıl hilafet ve ayrıcalık ile savasmış olan devrimci Sia'nın fikirlerini celbetmek için, Sah Abbas'ın, ayakkabılarını çıkarıp omzuna atarak İsfahan'dan yaya olarak Meshed'i (Imam Rıza'nın türbesini) ziyarete gelmesi ve sonra geri dönmesi... Meshed'i ziyareti, Kabe'yi ziyaret ve haccul Ekber'den daha üstün ilân etmesi yeterliydi! Meshedli'nin lâkabını "hacı" ilân etmesi ve Meshed'i ziyarete gelen herkesin hacilığına resmiyet bağışlaması; Nasruddin Sah'ın söyle buyurması: "Haremi, Musa; Kelim olan Musa ve İsa ile dolu görüyorum" Sia fikirlerini cezbetmek için yeterliydi! Böylece Ali'nin adalet isteyen devrimci hükûmetine asık olan Sia: "Evet, bu, Imam'ın gaybiyeti döneminde iste digimiz kimsedir"(!) desin.

Böylelikle halkın fikirlerini celbederek kolaylıkla saraylar yapsın. Salon pencerelerinin herbiri o asrın musikî aletlerinden biri gibi veya o zamani kadehleri gibi olan saraylar... Veya kay gan mermerlerden hamamlar olustursun. Küçük ve temiz erkek çocuklarından efsanevî haremle yapsın. Gizli muvakkat nikâh evleri yapsın. Halkın yagmalanması, katliam, iskence, deri yüz mesi, göz çıkarılması, hamam oğlanları gibi işler yapıp, harem işçilerini kullanıp bozduktan sonra, “hükümet” ve “velayet” un vanıyla Sia halkının sırtına binsin. Ömer ve Ebu Bekir hüküme tinin bozuklugundan feryat eden Sia liderlerinden, adalet, ima met, imamin masumiyetinden, Islâm’da hükümet ve nübüvve tin aynı cinsten olduğundan dem vursun. Onların (Sii geçinen bu sultanların) kitaplarının girişlerinden birkaç sayfa gösterdi ler. Ben hiçbir kitapta, hiçbir dinde, hiçbir ilimde hiçbir Kayseri, Kısraî, Firavunî, Emevi ve Abbasî düzende böyle seyle okuma mistim!

Alevî Siasî ve Safevî Siasî

Nasıl oldu da uzlaşma kabul etmez devrimci Sia, bu kadar kolay razî oldu? Sia -Sia’nin ruhu olan ve ugruna o kadar çok-kanların döküldüğü ses hedeflerini, sadece dilde tekrarlanan sloganlar haline getirince, duygular, kalbî kinlere dönüşünce-hayatta hiçbir fonksiyonu olmayan ölümden sonrası için olan kulluk meseleleri olarak ortaya çıkarılınca değisti.

Sia, diğer Islâmî fırkaların aksine, yeni meydana gelen bir fırka değildi. O Kur’ân ve Sünnet idi. Eger “soya” (ehli beyte) da dayanıyorsa yine Sünnet esasına göredir. -Hepimizin bünyesinde de toplandığı- “Safevî siyasini” demiyorum; hiçbirimizin olmadığı “Alevî siyasini” söylüyorum.

Alevî Siasî, mahkûm sınıfın Islâmî’ydi. Sadece ve sadece insanî adalet ve hak hükümeti istiyordu. Sünnîlik -su andaki fiili Sünnîliği demiyorum (şimdi onların çoğu hem pratikte hem de teoride gerçek Sia’ya bizden de daha yakındırlar) Siilige karşı olan o zamanın Sünnîliğini söylüyorum-hakim sınıfın Islâmî’ndan ibaret olmuştur hükümetin üssü, ırk esraflığının, sınıf—

sal ayricalığın aleti idi. Önceki dinlerin de mahrum ettiği sınıfı, ayak altı aleti olmuştur.

Bu kelimeleri, ogundan bir gl gibi isittik. Anlamini kay betmisiz, ne olduklarini bilmiyoruz demisiz. Ama derinliklerine inince hayrete dsyoruz. Bu yüzden dogru anlamak için, bu kelimenin önceki zihni anlamini unutmamiz gerekir, unu yeni bir kavram olarak kabullenmemiz gerekir.

Sosyal adalet, arastirilacak meseleler, sosyal ve hukukî me selelerle ilgili bir konudur.

Tarihin mahkûm sinifinin Islâm’i38 adaleti kendinin mezhe bi, kelam ve itikadi bir usulü olarak ortaya koymustur. Tevhid ve nübüvvet gibi onda itikadi vardır. Bu durumda Sia, adalet ve imameti ilk Islâm’in temel esaslarinin bir parasi olarak bilmek tedir. Hakim Islâm, onu (imamet ve adaleti) yok etmistir. Islâm’dan bu iki asli ikarmakla, eski rejimler ve cahil düzenle rin yaptigi gibi, Islâm’i daima siyasî kudretlerin ve sinifsal imti yazlarinin dayanak yeri yapamamislardir.

“Ehli Sünnet” ve “Sia”nin her ikisi de adalete inaniyor. “Ehl-i Sünnet” asla Allah adil degildir, demiyor. Birinin Allah’a inan masi, ama adaletine inanmaması gibi birsey mümkün degildir.

O Halde ihtilaf Hangi Konudadır?

Adaletin kelâm ve felsefî konular aisinden iki aiklaması vardır. Simdiye kadar filozofların tartismalarında ortaya kon mustur. Ben bu felsefî konularda, kelâm aiklamalarında, dinle rin, Islâm’in, mezheplerin, özellikle sianin aklî aiklamalarında derin sosyal kökler görüyorum. Bu cümleden olmak üzere bu konu:39

38- “Mahkûm sinifin islâm’i Sia” kavramına hayret etmeyiniz. Zira Islâm’in ken disı de, İnsanlık tarihinin mahkûm sinifinin dinidir. Bu anlamda Sia, gerçeklik Islım oluyor.

39-Bazıları için, su izah ve aiklamayı yapmama İzin veriniz. “Ben” sahis zamı rini, gsteris için kullanmıyorum. Ama bu, kelimeye muhtaç olmam ve doyuma ulasmam anlamında degil. Maksadım su, halk bu sözün bana ait oldugunu, so rumlulugunun da bana ait oldugunu bilsin. Islâm’in apaçık ve kesin esasların dan biri oldugunu sanmasınlar, veya Islâm âlimlerinin resmî grsleri, Sia’nin ittifak ettigi konu sanmasınlar. Diyorum ki, siz onu kabul etseniz de etmeseniz de bu benim szmdr.

Ehli sünnete bağlı âlimler; “Allah’ın yaptığı her iş adaletin aynısı” olduğuna inanıyorlar:

Ama Sia diyor ki: “Allah adaletli olmayan hiçbir iş yapmaz.” Bu ikisi arasındaki fark nedir? Fark çoktur, o hakim sınıfın adaletidir, bu mahkûm sınıfın adaletidir. Allah’ın sıfat ve ameller ile ilgili fertlerin zihnindeki kavramların da, sınıfsal çerçevede sınırlı olduğunu görüyoruz. Sınıfsal, sosyal çıkarların ve şartların rengine sahiptir.

Eğer meseleyi sadece filozofça ortaya koyarsak, mücerret mantikî ve kelami bir mesele olarak, Ehl-i Sünnet’in akıl yürütmesi gerçekten bizim akıl yürütmemizden daha çok kalbe otuyor.

Sunun için, Sia Allah’i adaletle bağlanmış kılıyor. Ehl-i Sünnet diyor ki, Allah’i serbest bırakınız ki, neyi istiyorsa yapsın. Biz adalet hesabına kabulleniyoruz.

Güzel. Bu, Allah’a daha çok tapıcı ve daha çok beğenilenidir. Bu tariflerle eğer Semr’i Cennet’e, Hüseyin’i (a.s.) Cehennem’e götürürse adaletine uygun hareket etmiş olur, ama biz anlamıyoruz. Bizim, Allah için görev belirlememiz gerekir. Onunla ilgili hüküm vermeyi onun gidisini kendi düşündüğü müddetçe ölçmemiz gerekir. Kendi zihinsel kavramlarımızda sınırlandırmamız gerekir. Doğru da söylüyor. O halde niçin ben mantikî, kelamî ve ilâhî açıdan ehli Sünnet’in istidlal ve anlayışı na, ilâhî adaletteki Sia istidlalini tercih ediyorum? Aynı zaman da onu daha çok mahkûm buluyorum, onu sadece tard edilmiş olarak bilmekle kalmıyor, belki hilekârca ve haince bir açıklama yapıyorum. Ondan korktum! Emevi âlimlerinin sözlerinin çamurunu ondan mı teshis ediyorum?

Zira burada adalet konusu mücerret, felsefî ve metafizik bir konu değildir. Sosyal bir meseledir. Onu ders sahasından, âlimlerin, filozofların konuları sahasından dışarıya çıkarınız. Toplumda, sosyal düzenin içinde, tarihî harekette uygulamaya koyunuz ki nasıl bir iş olduğunu göresiniz? Ve ne diyor?

Ne diyor? “Allah’ın yaptığı her şey adalete uygundur!” “Olan her şey, Allah’ın işidir,” “Olan ve olmakta olan her şey adalete uygundur!”

O halde sonuçlanmış olana, olmakta olana ve olacak olana itiraz hakkına sahip değiliz. Çünkü Allah'ın yaptığı hersey ada lete uygundur. Sen zâlim olan kimseyi ezme hakkına sahip de gilsin, diğer birini adil olarak sevmezsin.

Hak ve bâtil, zulüm ve adalet, kötü ve iyiyi Allah tayin edi yor, kul değil! Herseyi ve herkesi hayra hamletmek gerekir.

Bütün Müslümanları ve bütün ashabın amelini muteber ve kabul edilmiş saymak gerekir. Onunla ilgili olarak, hesap günü Allah hüküm versin. Aynı zamanda âciz, kisir, cahil ku lun gayb olan ameli ilâhî hükmü ve levh-i mahfuzdaki hükmü, Kiyamet terazisini bu dünyada kendi akliyle tahmin etmemesi ve belirlememesi gerekir!

İslâm düşünürlerinden olan Mürcie mensupları şöyle diyor lardı: Sizler Ali'yi hak sahibi, Muâviye'yi gasip olarak görmekle evvelâ Allah'a itiraz etmiş oluyorsunuz, çünkü ortaya çıkan şey Allah'ın iradesindendir. Onun yaptığı hersey adalettir, biz anla mıyoruz. İkincisi Allah'a hakaret etmiş oluyorsunuz. Çünkü onun bu ikisi hakkında hüküm vermesinden önce siz hüküm verdiniz. Sayet Allah Muâviye'nin iyiliğini almaz veya onu ba gıslarsa, o zaman sizin bütün bu tekfir etme ve fasik saymaları niz hangi cezaya çarptirilacaktır?

Aristo, mevcut mertebeler dizisini adilce biliyor, Her müda haleyi dengenin bozulması, toplumun hastalık ve yok olmasının sebebi olarak biliyor. Zira egemen sınıfın, mevcut mertebeler dizisinin savunucusudur. Daima bu silsilenin tepesinde olan, iyi yere düşmüş olan sınıf için mevcut durum güzeldir, adalet ve dengedir. Ama bu düzenin ağır yükü altında ezilen kimse, bunu adalet olarak bilmiyor. Diyor ki, Allah bile böyle bir iş yapmış olsa adalete uygun değildir. Diğer taraftan benim tanıdığım Allah'ın böyle bir iş yapması mümkün değildir-Bu zalimce düzeni yapmış olanlar sizlersiniz. Zalim zalim dir, adil adildir, Allah'ın adil olmaması mümkün değildir. O halde zulüm, zalimin işidir-Allah'ın işi değil. Çünkü Allah zul me razı olmaz. Bu düzeni bas aşağı etmede, bana yardım ediyor. Çünkü Allah en adil olandır. Zulme teslim olmayı, uğursuz zul—

me ortak olmak ve zalimle el ele olmak sayıyor. Çünkü Allah adalet disinda is yapmiyor. Onun nazarında bütün zalimler mahkûmdur. Bütün adil olanlar ve adalet isteyenler, onun sev diklerdir. Allah'ın bir sinifinin, bir irkin zararına, bir azinligin faydasına is yapması mümkün degildir. Sen diyorsun ki eger böyle yaparsa adalettir; ben, zulümdür diyorum. Dolayısıyla yapmiyor. Egemen sinifin adaleti mevcut durumdur, olan herseydir. Mahkûm sinifin adaletiyse mevcut olan zalim durumu yok etmektir, insanî ve sosyal iliskilerden muayyen bir sekli adalettir. O gerçeklesmeyen kadar diger her sekil her durum za limce iliskilerdir. Allah da o adil olan sekle uygun olarak amel ediyor, diger sekilde amel etmesi mümkün degildir-Hem onla rin, hem bizlerin adaletle inandigimizi görüyoruz. Ama onların adaleti, hakim sinifin adaletidir, bizim adaletimiz mahkûm sinifin adaletidir.

Sia'da adaletin, yapay bir düzen, hukukî ve anlasmaya da yanan birsey olmadigini görüyoruz. Böyle birsey degil ki, top lumda bir sinif ve özel bir grup onu yaratsin ve va'z etsin. Belki adalet Allah'ın ve Allah'ın zâtının sıfatlarından bir sıfattır. Böyle adaleti Sia Allah'a ait adalet biliyor. Onu sirf mücerret bir kelâm, felsefe ve ilahiyat konusu olarak telakki etmiyor. (Söyle ki, zihinde; yani, bugün böyledir.) Belki adaleti mutlak vücut ve vücudun mutlakligi sathında ortaya koymak istiyor. Adaleti varligin kaim oldugu bir düzende görmek istiyor. Zira bu, bü tün âlemin üzerine dayandigi binadır. Zira bütün vücut Allah'ın tecellisi ve onun sıfatının tecellisidir. Zira bütün kâinat ona tâbidir. Zira yaratilis onun sarisindandır ve o adildir. Zira, dün ya, insan, gezegenler, toprak zerrelere ve herseyle hakim olan kanunları o koymuştur ve adalet üzerine koymuştur. Adalet üzerine olmayan is yapmiyor.

Adalet konusunu Allah'a dayandırılmakla, burada Sia'nin onu kendine özgü sosyal bir sekilde, grup iliskileri genis bir “dünya görüşü” şeklinde ortaya koymak istedigini görüyoruz. Sosyal adalet, evrensel bir alt yapı ve büyük bir dünya görüşü vermek istiyor. İnansın ki, yerlesmesi, hakim olması için müca

dele ettigimiz asil, beseri dünyada Allah'ın sıfatlarından birinin tahakkukudur. Sosyal iliskilerde sinifsal düzende, yararlısı na musunun yerlesmesidir. Bu fıtrat ve vücudun dogal geregidir. Söyle demek istiyor: Adalet sadece mazlum sinifin istegi degil dir. Özel irksal veya iktisadî bir grubun ideali degildir. Bizim sa dece sinifsal çıkarlarımıza binaen talep ettigimiz ve va'z ettigi miz birsey degildir. Allah'ın adaleti böyle bir yaratilisı gerektiri yor ve böyle istiyor.

Sia zulmü su sekilde ezmek istiyor; ben ve sen iki fırka de giliz, birbirimizle savasan iki hükümet düzeniyiz.

Sen zalim bir düzensin, yaratilis düzeninin ve Allah'ın ira desinin aksine, insanliga (zoraki) bir düzen yükledin.

Ben, varlık âlemini egemen düzen ismiyle adaleti insanî topluma ve hayata yerlestirmeye çalışan bir mektebin taraftarı yım.

Allah adildir. Yani adalet, kutsaldır, ilâhidir, ebedîdir. İstikrari ve yerleşmesi cehri ve kesindir. Siyasetçinin, bir mektebin ve ideolojinin, sosyal bir planın, bir teorisinin buluşu değildir. Bir sınıfın, bir milletin ve ırkın menfaatlarını temin etmek için hukukî bir teori, zoraki ve sahte bir slogan değildir. Adalet varlık âleminde ve bu cümleden olmak üzere toplumda doğaldır. Eğer olmadığını görüyorsak, bu geçicidir. Bu bir bozulmadır, zalimin ve zalim düzenin işidir. İlâhî düzene, varlığa, ilme, ahlâka zıt olan düzenin işidir. O halde hem Allah'ın nazarında hem tabiatın namusu nazarında, hem de tarih ve toplumun namusu nazarında yok olmaya mahkûmdur.

Böylesi adalet, İlâhî bir hakikat, ilmî, mukaddes ve ebedî oluyor. Mazlum olan, kendisinden faydalanan herkesin sınıfsal veya bireysel menfaatlarının gereği olarak değil. Belki Allah'a inanan herkesin, bağlı olduğu her sınıfta ve olduğu her durumda adaleti isteyen biri olması gerekir!

Allah böyle adildir, zalimi mahkûm kılıyor.

Adâlet-Kist

Kur’ân ve hadislerde su iki kelime var, biri “kist” diğeri “adalet” “Kist”, “zulmün” karsitidir, “adalet ise “cevr” (cefa) keli mesinin karsitidir. Her ikisi genellikle es anlamlı olarak kullanırlar: Zulüm ve cevr, kist ve adalet. Halbuki mesele çok dik katli ve incedir. “Kist”, sinifsal sosyoloji bakımından çok çok has sastır ve benim inancima göre herseydir, yani herseyin alt yapısıdır!

“Adalet”, sosyal gruplar ve fertler arasındaki sosyal ilişkilerin, tanınmış olan bireysel ve grupsal hukukun yasal seklinden ibarettir.

“Kis(” (hisse), herkesin veya her grubun, maddî ve manevî nimetlerden, sosyal imkânlardan, toplumda yetkisine aldığı fonksiyona göre, gerçek payından ibarettir.

Yani eğer ben, seni günde yirmi tûmene çalıştırdıysam, günün sonunda senin anlasma gereği olan ücretini ödediysem, hakkını vermişsem adalet yerine gelmiştir. Eğer ücretinden bes tûmen eksik verdiğim çevir, cefa etmişim ve adalet yerine gelmemiştir. Eğer sen adliyeye başvurup bes tûmeni geri alırsan, adalet icra edilmistir ve mesele halledilmistir. İşçi de işinden ve ya iş saatinden çalışarsa, iş sahibine zulüm yapmıştır. O da adalet mercilerine adliyeye, mahkemeye veya idarecilere şikâyet edilir. Adaletin yetkilisi kimdir? Bir toplumun adlî kuvvetleri ve adliye...

O halde eğer doğru, insanî, hukukî ve cezaî kanunlara, se refli ve cesur olarak adaleti icra eden kurumlara sahip olursak, kimse kimseye zulmetmez. Adalet yerine getirilir. Herkes kendi servetinin, hukuk imkânlarının ve menfaatlerinin sahibidir, hiç bir kudret ona tecavüz edemez.

Bir iş için meselâ yirmi tûmen kararlaştırdığımız zaman, üç retli, kötü görmeksizin bir tokat yer, küfür isitir de buna rağmen rizasıyla işini yerine getirirse, ücretini tamam olarak alınca ada—

let icra edilmistir. Ücretli diger hiçbir hakka sahip degildir. Eger mahkemeye müracaat edip, “ücretimin gerçek degeri yirmi tü menden fazladir, ben çaresiz olarak kabul etmistim; çünkü resmî ücret bu idi” derse, hâkim ve mahkeme sikâyetçi olani paylar, isvereni degil. Çünkü adalet, resmî, yasa!, tayin edilmiş hukuku incelemektedir. Ama “kist” diger bir konudur. Diyor ki: “Sizin sekiz saat süreli ise yirmi tümen ücret kararlaltirdiginiz dogrudur. Anlasma geregi olan ücreti ödedigin de dogrudur, memleketteki teknik bir işçinin ücreti de yirmi tümendir, yasal ücreti de yirmi tümendir. Ama, payi bu degildir.”

İsinin “fiyatı” yirmi tümendir, ama onun “degeri” elli tü mendir. Yasal hakkini ödedin, ama gerçek hakkini yedin. Isin resmî fiyatı yirmi tümendir, ama onun gerçek fiyatı elli tümen dir. Adaleti yerine getirdin; ücretini ödedin, boynunda yasal bir hakkı yoktur, ama işçinin otuz tümenlik hakkini ne yaptın?” Bu nu soran “kist “tır. Adaletin suskun ve hosnut oldugu zaman kis tin itirazci ve öfkeli oldugunu görüyoruz! Kist; hisse, pay anla mindadir. Anlasma geregi olan yirmi tümenin ödenmesi ile ada let icra edilmiş bilinebilir. Ama, “kist’in cevabi verilmemistir.

Dolayisiyla “adalet”, “cevr “in karsitidir. Herkesin ittifakla benimsedigi hukukun esasina göre va’z edilmistir. Ama “kist”, iktisadî alt yapidir, bir ferdin toplumda sahip oldugu pay esasi na dayanmaktadır.

Adalet, üst yapıyla ilgili bir meseledir, kist ise alt yapıyla il gilidir. Adalet, va’z edilmiş kanunların esasina göre fertler ara sindaki iliskide ortaya konuluyor. Mülkiyet, iktisadî ve sinifsal düzen aslında ise kist.

Bu yüzden, meselâ İngiltere’de, dogru ve dürüst adlî ünite, bagimsiz, adli bir adlî icradan faydalaniliyor. Hatta çoguna göre adalet çok fazla icra edilmektedir. Falanca geri kalmis ülkede ise (birinin külahini alır veya dolandırirlarsa, külahim!-, deme cür’etine sahip degildir, çünkü cübbesini de almalarından kork maktadır) adalet yoktur.

ingiltere’de adalet vardır, o geri kalmis ülkede yoktur. Ama her ikisi birseyde ortaktır. O da her ikisinin “kist” a sahip olma—

masıdır. Zira “kist’in adaleti icra etme ve adalet birimi ile bir ilgisi yoktur. Mülkiyet düzeni ve iktisadî alt yapı ile bağlılığı vardır. Bu her iki ülkede sınıfsal düzen ve ferdî mülkiyet vardır.

Bu düzende, hakim sınıfa bağlı bir fert, asil bir aile, lordlar soyu, prensler ile akraba olanlar kendiliğinden, olandan daha çok hak icad etmiştir. Toplumdan bir hisse alıp götürüyorlar. Bunun kendisi sunu ispatlıyor, diğeri bu üslere ve zümrelere bağlı olmadığı için gerçek haktan daha az pay götürecektir. Zira kendi yarattığı hisseden daha fazlasını götüren herkes, diğeri ger birinin haktan almıştır. Russeî’in deyişiyle: Sayın Lord “Siz bütün bu servet ve mülke sahip olmak için doğum ızdırabı dışında hangi zahmeti çektiniz?”

Sia mezhebinde “Kiyam bilkist ve kaim bilkist” esasına, güçlü bir şekilde dayanılmaktadır, Kur’ân’da tekrarlanarak gelmiştir. Hem Allah’ın isidir, hem O’nun peygamberlerinin risâleti, hem de İslâm ümmeti ve imaminin esas risâlet ve islevidir. Adalet; herkese yasal hakkına göre, toplumda ödedikleri şekilde ödemektir. Kist: toplumda herkese, gerçek payına uygun olarak ödeme yapılmasıdır. Toplumun herkes gerçek payına uygun olarak Ödenmesi gerektir.

Adalet ile beraber kist’in olmaması mümkündür. Adalet, alt yapısız, yalan ve geçicidir, fertlere bağlıdır ama kist mevcut olduğu zaman, adaletin olmaması mümkün değildir. Alt yapı hak esası üzerinde olduğu zaman, üst yapı kendiliğinden kalıyor. Bu anlamı ile adalet, Avrupa lisanlarında “Sustrese”nin muadili dir. Kist’in bu dikkat, derinlik ve dopdolu olan istilahi anlamı mevcut değildir. Az bir izahatla kolaylaşması için “egalite”, eşitlik anlamında mânâ vermek gerekir. Ama bu, toplumdaki bütün fertlerin eşitliği anlamında değildir. Bu hem imkânsızdır, hem de insafın aksinedir. Belki ferdin toplumda yerine getirdiği ile, toplumun ödediği hakkın eşitliğidir. Yasal hakkın eşitliği (ücret ile gerçek hak) herkesin payı.

Adaletle sahip olmak için adliyi islah etmek gerekir. Kist için, iktisadî alt yapıyı değiştirmek gerekir. Kist sadece mülkiyet düzeninde sosyal bir devrimle mümkündür. Kist’in aslı, Mark—

sistlerin düşündükleri, sosyolojide keşfettikleri ve sosyalizmin iddia ettiklerinin aynisidir! Kistin böyle köklü bir dinî kuruma sahip olduğunu görüyoruz. Onun yürürlüğe konması ilâhî iradenin gereği, bütün büyük peygamberlerin risâleti, imametın vazifesi, hatta ümmetin dünya çapında insanî toplumdaki sorumlulugudur. Bizim, kültürleri tercüme edilmislere dayanan aydinlarımız, onun da materyalizme, Allah'ı ve dini inkâr etme ve bütün inançları terk etme şartlarına bağli olarak düşünmüş lerdir.

Gerçi onlar da aynen dindarlar gibi düşünüyorlar. Dindarların zihninde simdiği olduğu kadar. Aslında bu konularda ciddi düşündükleri yok. Belki zihinlerinde düşünüyor veya dinî hayatın o tarafına; ölüme intikal ettirilmişlerdir. Hatta adalet, kist ve imamet gibi meseleleri de bir derde deva olmayacak şekilde metafizikî yapmışlardır.

“İmam”, “ümme” ve “ümme” kelimesi ile aynı köktendir. “Ümmet”, İslâm’i bina etmek isteyen toplumun adidir. “Ümmî” İslâm Peygamberinin seçkin bir sıfatıdır.

Ümmî’nin İslâm Peygamberinin sıfatında, hakim sınıfa karşı halklara bağlı olmak anlamında olduğunu söyledim-

“İmam”, “ümme” ve “ümme” yapılmış bir (ümmele iç içe) makamın sıfatıdır. Bir Siinin teriminde İmam, daima canlıdır; daima halkın örneğidir. Bu anlamda İmam, idealdir. İtikadî ve zihinsel meselelerin olduğu gibi canlanmasidir. Dinî bir mektebin insanlık toplumuna verdiği aziz bir örnektir ki insanî nesillerin yapısına bir model ve numune olsun.

Bu nedenle imam, bir maket, bir fabrikanın numunesi, bir mektebin aynı gerçek canlanması anlamındadır. Yani İslâm’ın hayat, is, mücadele, ruh, insanî ilişkiler ile ilgili itikadî usulü, ete ve kemige bürünmüş kazanmış ve İmam’ın vücudunda canlanmıştır.

Kur’ân: Kelime ile yapılmış olan bir imamdır. İmam, insanî unsurları taşıyan bir Kur’ân. (Daima canlı olması anlamında)

İmamin ismi ve fonksiyonu “yolun işaretleri” olmaktır. -Bazı rivayet ve dualardaki- yol işaretleri, yani kılavuzlunun alâmetleri.

- Hristiyan veya Zerdüştî olan ben, halk ve hak hükümetini bulmak için İslâm’a gelmişim. Birden karsımda “Serih’i: Hükûmet, başında Peygamberin sarığı. Ama sarığın altında kötülük gün görüldüğü ve uyuduğu yer. Kötülüğün destekçisi hilafet şeklinde. Kur’ân âyetinin gereği olan o cihatları yapan kılıçlar, birden Ali’nin başı üzerinde parlıyor. Puthaneleri viran eden ve beni sevke getiren gürzleri - ki bu, tevhidin kudretidir-simdi, kirlilik, küfür ve sirk heykelleri olan kimselerin elinde görüyoruz.

Yolumu Kaybettim, Ne Yapayım?

Kur’ân’a müracaat etmek istiyorum, yedinci asırda İslâm’a girmiş bu İranlı’ya (bana) yol gösterelim.

Ama Kur’ân’ı Bağdat’tan çıkartıyorlar. Bağdatlı hirsizi de, oraya tefsir yapmaya getiriyorlar, Rivayeti de belediye fiyatıyla! -bir dinar-olarak tayin ediyorlar.

İslâm’a yeni girmiş olan benim, Kur’ân ve dinî esasları ondan öğrenmem gerekir. Daru’l-hilafetin bir genelgesi ile söyle deniyor: “Falan âyet “Zekeriya’dan bahsetmiyor. Veliahd Me’mundan bahsediyor.”

Sonra bütün Belh, Buhara, Horasan, Nisâbur minberlerinde hepsinin genelgeyi okuduklarını görüyoruz: “Onlara bir evlad verdik...” mealindeki âyet, Zekeriya hakkında değil, oğlu Me’mun’u kendine veliahd yapan Harun hakkındadır! diyorlar.

O halde ben böyle hakim sınıfının elindeki İslâm’ın reddinde nereye geleyim? Minberler bunların elindedir. Namaz kıldıranları, tefsircileri, hadisçileri bunlar tayin ediyorlar. Kitapların, Kurân’ın yayıncısı bunlardır. Yeni İslâm’a girmiş olan İranlı ben, hiç kimsenin adını ağzına almaya cesaret edemediği ve fikirleri ni ortaya koyamadığı “Seyyid”in nerede yaşadığını, nasıl anlayayım? Sokakta mı? O halde Medine sokaklarında mı? Bağdat

sokaklarında mı? Veya bütün ömrünü geçirdiği zindanlarda mı, hücrelerde mi? Doğrusunu, öyle bir adamın olduğunu nereden anlayalım? O'nu nasıl bulayım?

Bu yüzden onun karşı çıkışına yetişemiyorum. Öyle bir yere varıyorum ki İslâm ve benî İslâm'a çeken bütün idealler, hilafet in faydasına benim istismarım için bir araç oluyor.

“Yol isaretleri”, yani bu koyu kinlerin, siyasî şehvetlerin, si nıfsal garazların, paraya tapma, para dostluğu, rüşvetçilik, ha dis sarisi, haber yapımı, Kur'ân tefsirinde sahtekârlık yapma, ithamlar, yalanlar fıryasında, Hakim İslâm'ın baslattığı bu kor kunc tufan ve devrimde, yolu onun vücuduyla bulabileceğim “yol isaretleri.”

Müslümanın nasıl bir insan olduğunu nasıl anlayayım? Se killenmiş olanı gözümle görmem gerekir. Ama sekillenmiş ve gerçeği gösteren bir çehredir, ırklar arasında İslâm'ın yapmak is tedigi irkin, nasıl olduğunu gösterir.

imametın diğeri bir anlamı siyasî bir felsefe ve kendine özgü bir rejimdir. Bu yüzden ne demokratik rejimdir, ne sınıfsal bir rejim, ne de bir aile rejimidir.

Evvelâ imamet, sürekli bir rejim değildir. Olduğu her sek liyle Sia itikadına göre oniki belli şahısla sınırlıdır. Bundan fazla olmadıklarında şüpheli yoktur. Bu nedenle daimi rejim olamaz. Eger olsaydı bu silsiledeki şahıslar belli şahıslar olamazdı.

Öğretmen gelip; “Benden sonra oniki kişi gelip bu dersi ta mamlayacaklar” dediği zaman, benim dersim ebedî değildir, belli olan insanların gelmesiyle tamamlanmış olacak demektir. Ondan sonra işlerimiz onların esaslarına göre idare ettiğimiz di ger bir usul var.

İkincisi, sosyal degışmenin özel bir dönemi ile ilgilidir. Yani Medine dönemi, yedinci ve sekizinci asırdaki İslâm toplumuyla ilgilidir. İslâm Peygamberi bir fikir, bir toplum, bir devrim yap mıştır. Bu is için de on yıllık bir fırsatı olmuştur.

On senelik bir fırsatla, büyük bir toplumda devrimci bir ne sil ve gerçekten devrimci bir düzen icad edilebilir mi?

Asla! Devrimci bir düzen meydana getirilebilir. Ama devrimci insan, devrimci toplum, devrimci kültür ise hayir. Bun. birkaç nesillik isi var.

Devrimci bir düzenin kurulması için, bir devrim ve kudret ele almak yeterlidir. Ama devrimci bir insanın yetisttirilmesi devrimci bir kültür ve görüşün insasi, birkaç nesillik fırsat ve zaman gerektirmektedir. Bu, apaçık bir istir.

Geçmiş düzenlerde, daima devrimden sonra birkaç nesle kadar köhnelik ve irtica etkileri mevcut olmuştur. Devrimci düzenin asaletlerinden biri bu irticaî ve eski etkilerle mücadele et mektir.

Bu nedenle devrimden sonra, devrimci düzende antidevrimci kültür ve antidevrimci insanlar - Islâm'ın kavramıyla-cahi-liyye insanlari mevcuttur.

Islâm'dan sonra, hatta Islâm hükümetinden sonra hatta Islâm Peygamberinin kendi yönetimi döneminde, hatta muhacirler ve ensar arasında tecrübeli, terbiye edilmiş seçkin adamlar da vardı. Islâm toplumunda cahiliyyenin kalıntıları mevcuttur. Peygamber on seneden sonra gidiyor, halbuki geride büyük bir toplum bırakmisti.

“İnsanların Allah'ın dinine akin akin girdiklerini görünce” (Nasr/2). Islâm'a bu akin akin gelme Islâm'ın siyasî gücü açısından dan çok değerliydi. Tehlike noktaları ortadan kalkıyordu. Islâm, kuvvet ve güç kazanıyordu. Ama gerçek İslâmî toplum açısından dan hastalıkları arttırıyordu.

Bir kabilenin reisi Islâm Medinesine geliyor. Müslüman oluyor, kabilesine geri dönüyordu. Kabilesine, ben sizin mümessili niz olarak Müslüman oldum, diyordu. Onlar da: “Eshedü en la ilahe illallah” diyorlardı. O vahşi, zelil, aşağı ve yıkılmış halle riyle Islâm'a giriyorlardı, kılıçlarını alıp cihada gidiyorlardı.

Sonraları hilafet idaresi, Islâmî eğitim fırsatı olmamış olan bu Müslümanlardan çeşitli toprakları yağmalamak için istifade ediyordu. İran, Roma, doğu ve batıya saldırı fermanını hilafet idaresi çıkartıyordu; öldürün, yağmalayın diyordu. Onlar da “La

ilahe illallah” deyip vuruyorlardı, öldürüyorlardı, yagmalıyor lardı.

Bu büyük mücahitler(1) Tevhid ve Islâm adıyla Endülüs’ü fethettiler. Bu Islâm mücahitlerinin yaptıkları ilk saray, bakire kızlardan bir kolleksiyon olan “Fil Sarayı” idi.

Peygamberin vefatından sonra Islâm’ın, devrimci bir düze ne ihtiyacı duyduğunu görüyoruz. Ortaya konmuş olan bu mektebin esasına göre toplumu oluştursun diye. Birkaç nesli Islâmî bir hareket ve ekolde yeni bir terbiye ile yetistirip egitsin diye. Kendi deyimleriyle sadece Islâmî kulluğu boyunlarına al mis olan bu toplulukların, ruhlarına Islâm’ın Özü girmemisti. İki üç nesil boyunca Islâmî görüs ve Islâm’da Müslümanların uhde sine bırakılmış olan insanî sorumluluklara yönelme ile tanissin...

Reisleri Müslüman oldum deyince Müslüman olan kabilele rin eger peygamber veya halife ile bir ihtilafı olsaydı hepsi mu halefete kalkıyorlardı. O kadar siyasî özgürlükten yoksun idi ler ki reyleri 5 riyal veya bir haslama et yemegi kadar bir deger arz etmezdi! Demokrasi dönemi gibi. Devrimci bir hükümetin olması gerekir ki bu reysin adamların reylerine dayanmasın. Çünkü bunlar kelledir, rey degil. Bunların hepsi reislerinin, han larının veya mollalarının türevi ve gölgesinden ibarettir. Kendi teshis kuvvetleri yoktur.

Islâm Peygamberinden sonra devrimci bir düzenin, toplu mu birkaç nesil boyunca Islâm’ın yeni degerlerine göre eğitmesi gerekirdi. Geri kalmış, yıkılmış cahil toplumu, bağımsız hazır bir topluma, siyasî olgunluga, fikrî bağımsızlığa, adaleti icra et me kudretine sahip, alinyazılarını teshis edebilen bir topluma ulaştırması gerekirdi.

Toplum bu asamaya ulaşınca artık onüçüncü ve ondördün-cü imama ihtiyaç kalmaz. “Biat” esasına göre, demokrasi ve sura yönetimi (Ehl-i Sünnet’in dayandığı ve Islâmî bir asıl olan sura esası) gelişir. Ama Peygamberden sonra degil, Imamet’ten son rakı dönemdi. Yani özgürlük ve Islâmî toplumun siyasî gelisme döneminde. Bu dönem, bu ileri aslin esasına göre, yani biat ve

surasina göre gelismektedir. -Yani genel reylerin alinmasi esasi ve demokrasi-Islâm hükümeti ve Islâm tarihini devam et tirebilirlerdi.

Bilinmelidir ki; evvela imamet devrimci bir rejimdir, sinirli sayida fertlere sahiptir. Ikincisi geçis dönemiyle ilgilidir. Cahilî yıkılmış ve geri kalmis bir toplumun, kültürel, itikadi ve siyasî rügde sahip bir topluma geçis dönemidir.

Toplumun cahiliyyeden, gelismis mükemmel bir topluma geçisi için bir dönem, “Imamet” olarak isimlendiriliyor.

O halde halkin Islâm Peygamberi’nin, kendisinden sonra oniki kisiyi Islâm vasisi olarak ilân etmesi olgusunu ve bu vasi lerin hükümetini kabul etmesi gerekir. Bu anlamıyla sadece tarihî bir açıklama yapilmiş olmakla kalmiyor, belki çok ileri sosyal ve ilmî bir açıklama da yapilmiş oluyor.

Dünyanın devrimci toplumlari, simdi de devrimci düzene dayaniyorlar. Devrimci düzen, babadan ogula geçen irsi düzen den, diktatörlük düzeninden, demokrasi düzeninden ayri birseydir. Devrimci düzen, bir kanun esasina ve fikrî bir mektep esasina göre toplumu insa ediyor. Özel ve müsahhas bir hedefe yöneliyor, ulastiriyor. Bu nedenle imamet, bir felsefe, kendine özgü bir siyasî düzenden ibarettir. Onu bir geçis dönemindeki toplumun, geçici devrimci liderligin rejimi olarak isimlendirmek mümkündür. Bir ideolojinin gerçekleşmesi ve toplumun de mokrasi, bagimsizligin esigine ulasmasi olarak tarif edilebilir.

Imamet Nasil Seçiliyor? Dünyadaki siyasî düzenler sunlardir;

1-Demokrasi: Devlet baskaninin “demo’lar, yani halk kitlesi vasitasiyla seçilmesidir. Yüzde elliden bir fazla olan reyler hü kümet -parlamentoya-temsilci veriyor.

2-Veraset ve irsîyeti hak sahibi yapan bîr hükümettir. Halk üzerinde yönetim sahibidir.

3-Aristokrasi hükümeti: Özel ailelere bagli fertlerin yöneti midir. Kan ve irkî sereflerin sahibidirler. Digerlerine karsi üs tünlük iddiasindadirlar. Sadece bunlar hükümet olabiliyorlar.

4-Monarsi hükümeti: Topluma egemen olan sahis hükü meti.

5-Oligarsi hükümeti: Topluma egemen olan özel bîr grubun hükümeti.

Bunlar arasında Afrika’da, Latin Amerika’da ve Asya’da, geri kalmis milletlerin sekli denenmistir. Bu, devrimci demokra si liderliginden ibarettir. Yani hükümet halk tarafından seçili yor. Ama halkin kaderini, halk adına olan çok sayidaki politik oyunların eline vermiyor. Hedefi kamuoyunun dikkatini yani genel reyleri çekmek degildir. Ideolojinin hedeflerini gerçekles tirmektir.

Bu devrimci hükümet, kamuoyuna ve çoğunlugin begen mesine dayanmıyor (Genel begeniyi olusturanlar baska eller dir). Belki ideolojisinin temel esaslarına dayanıyor, onlara göre idare isini yürütüyor.

Bu “dijize demokrasi” veya “angaje demokrasi ismi ile özel likle Bangkong konferansmdan sonra sözkonusu oldu. İlk defa sömürüye karsi olan Cezayir devrimlerinde ortaya kondu. İma metteki felsefi tasari seklinde.

O halde simdiye kadar söylenenlere göre imamet, hilafetin söylediği sey degildir. İmami, biat ve surayla seçmiyorlar. Eger seçmek isterlerse kendilerinin benzeri olacak kimseleri imam olarak seçerler.

Medine Sa’d bin Ubade -Muhacirlerin disinda-bütün Medi ne reylerini almisti. Ali’nin {a.s.) bir reyi bile yoktu.

Bu is asla rey hakkına göre degil. Hatta büyük bir sahabe bi le olsa.

DIKTATÖRLÜK İLE DEVRİMCİ LİDERLİĞİN FARKI

Diktatörlük ile devrimci liderlik arasındaki fark sudur: Dev rimci liderlik, bir tek fikri serbest birakıyor. Sonraki dönemde siyasî gelismeye ve hürriyete dönüştürüyor. Ama diktatörlükler cehaleti daima koruyorlar.

Bunların ihtilafı fikri temellerde degildir. İhtilafı uygulama çesidinde aramak gerekir.

imamlık, atama ile olmadığı gibi veraset ile de değildir. İkinci İmam, birinci İmam'ın oğlu olduğu için İmam değildir. Dördüncü İmam, üçüncü İmam'ın oğlu olması nedeniyle İmam değildir. -Bu aslında çok mantıksız bir anlayıştır.- Birinin oğlu olmanın insanî ve itibari bir değeri yoktur. Cafer Kezzab da imam'ın oğludur.

Dördüncü İmam'ın kendisi şahsiyet sahibi ve -kendi zamanındakilerin hepsinden daha üstün-insanî değerlere sahip olması nedeniyle İmam'dır. Eğer toplumun kaderini halifeden al mis olsaydık, ona teslim etmiş olsaydık, hepimizin kaderi değişirdi.

“O halde niçin bu kadar baba ve çocuk ard arda geliyor?” deyip onların kendi insanî değerlerini mahvedecek şekilde, onları küçültmeyiniz.

Ali, Peygamberin damadı ve Peygamberin amcasının oğlu olması sebebiyle İmam değildir. Kendi şahsiyetinin insanî değerleri nedeniyle İmam'dır.

O halde İmamet veraset ve tayinle değildir. Tavsiye ve önerme ile olan bir makam da değildir. Yani ben size bir isim öneriyorum, siz hem ona, hem de isterseniz başkasına rey verebilirsiniz.

Bazı aydınlar bu açıklamaya inanıyorlardı. Ben kendim de önceleri buna inanıyordum. Ama sonra, bunun kabul edilmesi nin mümkün olmadığını gördüm. Çünkü konu, bugünkü kavramlara yüklenilemez.

O Halde Nedir?

Bir makamın aslında nasıl meydana geldiğini görelim. Üç çeşit makam vardır:

Birincisi: Seçimle olan makam. Yani gelip rey atıyorlar. Çok günlük bana rey veriyor ve ben ekseriyetle seçiliyorum. Rey ol masaydı başkan olmazdım, falanca makamın sahibi olmazdım. (Olmadığı zaman da değilim) o halde sahip olduğum bu makam halkın vermiş olduğu reylerin sonucudur. Rey vermedik—

leri zaman -makamin ne kadar büyük olursa olsun-artık ona sa hip olamam. Çünkü o makam seçimle gerçekleşiyor.

Benim siradan bir insan olmamam mümkündür. Ama beni temsilcilige seçtikleri için, temsilci oluyorum. Eger dünyanın bütün faziletlerine sahip olsam bile bana rey vermezlerse sizin temsilciniz olamam. Sunun için, temsilcilik usulen benim sizin seçmenizle aldığım bir makamdır.

İkincisi: Tayinle olan makam: Bir okul var. Ben okulun müdürü oluyorum. O okulun başkanlığı veya idaresi sahip oldu gum bir makamdır. Bu makam tayinle meydana gelmiştir. Yani tayin isinin kendisi okul müdürlüğünü benim için meydana getirmiş ve beni müdür yapmıştır. Eger tayin edilmeseydim ehil olsaydım bile reis olmazdım.

Ben, “okulun sayın müdürü! Benim liyakatım daha fazladır benim müdür olmam gerekir” diyemiyorum. Çünkü liyakatla il gili değildir tayinle oluşturulan bir makamdır.

Üçüncüsü: Imamet. Imamet bu ikisinden hiçbirinin benzeri değildir. Imami ne tayin etmişlerdir, ne seçmişlerdir. O halde nedir?

Bana “Iran’ın en yüksek dağı hangisidir?” diye sordugunuz zaman? Ben: Demavend diyorum. Siz coğrafyamin iyi oldugunu biliyorsunuz; garazlı bir insan da değilint’, sözümü kabul ediyorsunuz.

Simdi Iran’ın en yüksek dağı Demavend’dir, (bu dağ) sizin zihninizde en ulu yükeklige sahiptir. Acaba Demavend sizin seçim tayin ve önermenizle mi bu sıfat ve makama sahip ol mustur.

Hiçbiriyle ilgisinin olmadığı açıktır. Çünkü asla bu iki me sele ile bir ilişkisi yoktur. Benden Iran’ın en büyük sairî kimdir? diye sordugunuz zaman. Ben cevap veriyorum meselâ Hafız di yorum. Siiri tanıdığima ve bir garazimin olmadığına inandığınız için, sözümü kabul ediyorsunuz. Hafız, Iran’ın en büyük sairî oluyor. Kültür ve Sanat Bakanlığı veya Edebiyat Fakültesi tara fından bir bildiri yayınlanmadan veya halktan rey alınmaksizin

kabul etmiş oluyorsunuz. Dünyanın en büyük matematikçisi Einstein'dır. Bütün dünyanın ilmi teşkilatları bendenizin dünya'nın en büyük matematikçisi olduğuma rey verirlerse bile, yine o dünyanın en büyük matematikçisidir. Eğer dünyanın bütün hal ki, başka birinin ismini yazıp dünyanın en büyük matematik bilginidir diye sandıklara atsalar bile bütün bu reyler sonuçsuz ve bostur. Dünyanın en büyük matematikçisi böylece yine Einstein'dır.

En büyük dağ olmak, en büyük matematikçi olmak, en büyük sair olmak, şahsın zâti sıfatıdır. Halkın seçmesiyle veya üst makamların seçmesiyle oluşturulmuş bir makam değildir. Eğer ne seçim, ne tayin değilse, o halde ne yapmak gerekir? Göstermek gerekir.

Kimin göstermesi gerekir? Daha iyi tanıyan, daha iyi anlayan kimsenin. Daha temiz ve daha garazsız olarak hüküm veren kimsenin; Peygamberi, daha iyi tanıyan, daha olgun olan kimse'nin daha çok görüş sahibi olan kimsenin.

İşte onu ne peygamber tayin ediyor, ne halk seçiyor; halka gösterilmesi gerekir. Bu tepeler arasında hangi tepe, hepsinden daha yüksektir? Ali (a.s.) Bunun adı "vesayet"tir. Ne tayindir, ne seçim ne de önermedir.

Niçin Önerilmiş Degildir?

Çünkü önerme hür ve iradeye bağlı bir tasarımdır. Meselâ bir üniversite yapmak istiyoruz. Ben şehrin güneyini öneriyorum, siz şehrin yukarisini, bir baskası şehrin ortasını, biri doğu yu, biri batıyı öneriyor

Bu iş için falanca yeri ücretsiz tahsis ettim, eğer siz gelip o diğer yeri alırsanız orayı yaparsanız, üniversite orada olacaktır. Benim önerdiğim yerde değil. Ama en yüksek dağ Demavend'dir dediğim zaman, eğer siz başka bir dağın tepesini (meselâ "Çehel Tepe"yi) önerirseniz bile yine Demavend tepesi'dir. Eğer resmî bir dağcilik teşkilatı tarafından bildiri yayınlanırsa, o dağ yüksektir densen de, bütün bildiriler ve ilânların bir di-

narlık değeri bile yoktur. Çünkü en büyük dağ olmak zatî bir sıfattır, tayin etme, seçme ve önerme imkânı yoktur.

VESAYET

Vesayette iki mesele vardır. Aynı zamanda seçme değildir, tayin etme değildir, önerme değildir, veraset değildir; bir gerçeği göstermektir. Herkesten daha iyi taniyabilen kimse tarafın dan halka bir gerçeğin gösterilmesidir, aynı zamanda tavsiyedir.

Tavsiye ne demek? Yani ben size tayin etmiyorum, siz onu seçiniz. Şimdi biz seçince, acaba diğer birini seçme hakkına sahip miyiz? Hayır, çünkü seçimle olan bir makam değildi. Siz en yüksek ruha daha üstün liyakata, hakka sahip olan, en haklı sorumlusunuz. Onu hem daha iyi tanıdığımı inanıyorsunuz, hem de onun hakkında daha fazla görüş sahibiyim; çaresiz seçecek siziz.

Bu nedenle vesayette seçim şekli halka hitaptır, ki İmama kudret vermenin kaynağıdır ve İmam'ı tanımadır. Ama seçici aynı zamanda, ona karşı diğer herkesi seçme hakkına sahip değildir. Zira mesele onun zâtındaki bir gerçektir, bunun keşfedilmesi gerekir. Gerek seçim, gerekse tayin şekliyle belirlemez gerekir.

Vesayet meselesi, siyasî bir düzen unvanıyla, seçime bağlı bir meseledir, imamet ise bir siyasî felsefe unvanıyla dır... (Bu konuyu diğer bir fırsatta anlatıp, bitireceğim.)

“Sizden, iyilige çağiran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla.

Hint ruh ve suyunu tanımak sadece insanlık tarihinin de rin dopdolu ve maneviyat kaynayan ocaklarından birini tani mak degil, belki insan cinsinin en esasli ve en derin boyutlarin dan birini de tanımaktır.

Genel anlamıyla “maneviyata ve ruha yönelme” olarak isim-lendirilebilen Hint düşüncesi özellikle yeni çağda daha çok önem ve deger kazanmistir. Rönesanstan simdiye kadar insanlik asla bugünkü kadar “ruhtan/dinden” uzaklasmamis ve insan fitratinin derinligindeki gizli cazibeye bu kadar yabancilasma-mistir.

Bugünkü insanin ve yasaminin hizla ruhtan, insanin fitra-tindaki bu maverai boyutundan uzaklasmasi ve yabancilasmasi öyle bir noktaya ulasti ki, buna tepki olarak Bati’nin genç nesli nin ve hatta günümüzün birçok bilgin ve dahisinin HInt düşün cesine yöneldigini görmekteyiz. Bu tepki, kendiliginden, günü müz Bati yasam ve medeniyetinin yöneldigi temellerin tam ak sinedir.

Bu nedenle, biz konuyu bir dinler tarihi öğretmeninin yön temine ters düşecek bir tarzda sunuyoruz. Çünkü önceden soy—

İledigim ve iyice anladiginiz gibi, buraya dinlerle ilgili bildigim tarihî incelemeleri veya su kitaptan, bu eserden yaptigim alinti lari tekrarlamaya gelmedim. Çünkü bu, sizin de yapabileceginiz bir istir; arastirma için yeterli kitap da vardır... Ancak mesele, dinleri derin bir incelemeyle, dogru, ilmî ve tarafsiz olarak anla mak, onlari günümüze aktararak tahlil etmektir-Bununla da bü yük dinleri gerçekten tanımak ve Islâm’i kavrayabilmek için fay dali olabilecek bir ortam hazirlamaktır.

Söyledigim gibi; kisi açık olarak diger dinleri tanımadan Islâm’i taniyamayacagi gibi, diger dinleri de reddedip aleyhle rinde bulunamaz; yeteri kadar batil ve küfür sayamaz. Çünkü, ancak kendi dininin degerlerini taniyabildigi oranda diger din lerin degerlerini tam olarak taniyabilir. Bu nedenle kendi dinini gerçek ve bilimsel olarak tanidigmdan emin olması gerekir.

Benim esas dersim böyle bir yönteme dayanmaktadır. Eger bir eksiklik olursa bu, yöntemimden değil benden kaynaklanmış olacaktır.

Hint ruhunu/dinini ve sirrini tanımak için, ters yönden bas lamamız gerekir. Yani, öncelikle biz40 asrimiz insaninin ruhunu coskuyla, tutusarak ve askla Hint tarafına yönelten etkenleri ta nirsak Hint sir ve duyumlarini tanımak için kendiliginden bir ortam olusturmus oluruz.

Günümüz yasantisi, kültürün temeli olan aklın ve hayatın temeli olan refahın üstünlüğüne dayanmaktadır. Yani bütün ilimler, felsefeler, sanatlar, ahlâk, hareket tarzi ve dünya görüşü anlamında çağımız kültürünü oluşturan mantık ve analize da yanan akıl yürütme yöntemlerinin tümü, insanın düşünce taniyabilme yetkilerinin esas kaynagi olan akla dayanmaktadır.

40-Buradaki “biz”, bugünkü asir ve medeniyetin ruhuyla yasayan kimse anla mindadir. Kendi çağında yasayamayanlar anlamında degil.

Bugün, dünya kültürüne kuru, kaba ve ruhsuz bir rasyona lizm hakimdir. Her ne kadar günümüz medeniyeti birçok basari ve ilerlemesini aklın üstünlüğüne borçlu ise de günümüz dünyasının nimetlerinden, geçmiş insan kitlelerinin faydalana-madigi da bir gerçektir. Buna ragmen tabiat ve etkin güçlerine, sosyal yasama, sosyal yapinin yenilenmesine, kurumlara, eko nomiye, siyasî düzene, hukuk sistemine ve benzerlerine hükme debilmek, günümüzde aklın hayata ve bilgiye egemen olmasına baglidir.

Ama bir yerde akıl, eksiklik ve yetersizlik hissedince, had dini asip saldirganlasir. Bu saldirilarinin kurbanı da, insanın varlık ve hayatının en degerli, en aziz sermayeleri ve insan ru hunun en yüce boyutları olmaktadır.

Çagımızda aklın güçlü bir egemenlik elde edisi, çağdas in sana da genel olarak “tanima/bilme” ve “güç yetirebilme” diye ifade edilebilecek iki büyük yetenek kazandirmistir. Fakat aklın saldirganligi öyle konuları kurban etmistir ki, insan hayatı bu gün onlarsız kaldigi için felsefesini, ruhunu, hedefini ve anlami ni yitirmistir. Çünkü hayata anlam ve hedef kazandıran sadece tabiatta varolan akıl, ilim ve teknolojinin insana sunabildigi şeylerden istifade etmek degildir. Belki insan hayatının çoğu, diğer değerlere, mantikî olarak incelenmeleri mümkün olmayan şeylere baglidir: sırlar, yönelişler, lütuflar, gayretler gayr-i mantikî değerler ve ihtiyaçlar...

Gayr-i mantikî dedigimiz görüyorsunuz; mantigin ziddidir demiyorum. Birsey mantikî “Logique” olur, birsey “Illogique” (mantigin ziddi), diğer birsey de “Analogique” (mantiksiz) olabi lir. Bu Paretto’nun gruplandirmasıdır.

O halde mantiksizlik, mantigin ziddi olmaktan baska birseydir. Meselâ menfaatlarını mükâfat istemeksizin baska birine veya diğerlerine feda eden birinin yaptığı iş, mantikî olmayan bir iş olur ama mantigin ziddi degildir. Mantiksiz olusu, mantik ile tahlil edilmeyi kabul etmeyisi, aklın onu açıklayamayisin-dandır. Ortada bir gerçek vardır ve ayrıca akla ve mantiga da yanmamakla beraber asilsiz ve yanlış da degildir. Fedakârlık ve

cömertlik, baskalarını veya bir diğerini sevmek (insanın muhtaç olduklarından daha yukarısı veya kendisine ihtiyaç duyulma dan, bir yarar ve bir mükâfat beklemeden olan sevgi ve tapma gibi sevgilerin hepsi mantikî olmayan sevgiler olmakla bera ber mantığın zıddı da değildirler.

Diyeceksiniz ki “sevmek” de bir anlamda mantıksal bir yö nelmedir. Çünkü menfaat, maslahat ve cinsellik gözardı edilme den sevgi gevme duygusuna kendilerini feda ederler. Sevenin zevk alması sadece bunun mantıksal dayanağıdır.

Simdi size soruyorum; menfaat, maslahat, cinsiyet, huzur, selâmet sağlık ve hatta hayatın bile kurban edildiği “sevgi”, nasıl olur da zevk verebilir? Üstelik bunların tümü zevk etkenleri ol dukları halde böyle bir durumda onlar da ölmektedirler!.. Bu zevk değil, ızdıraptır!

Diyeceksiniz ki, evet bu ızdıraplardan dost adına zevk alını yor. “Mantikî olmayan” bir gerçeği tanımak için, tam ve açık bir örnek bulduk: “Izdiraptan zevk almak” doğrudur ve bu yüce bir zevktir. Zevkler üstü bir zevk... Lezzetler üstü bir lezzet... Lezzeti terk etme lezzeti... Ama mantığa sığmıyor. Duygu, açık ve doğru bulduğunu itiraf etmekte, ancak akıl, bu duruma baka kalmakta ve bu gerçek karşısında susup durmaktadır.

İnsan hayatı bu çabalar, değerler ve akıl ötesi inceliklerle daha bir ruh, hedef ve değer kazanmaktadır. Bunlar olmadan hayat güçlü ama değersizdir. İnsan bilgin ama kuru, sanat ma hır ama kof, ilim her türlü araca sahip ancak abesle istigal et mektedir. İnsan yürüyebilme yeteneğine sahiptir ama nereye gi deceğini bilmez bir sakin gibi olmuştur.

Akılın başlattığı hamlelerden biri, insanın mukaddesatlarına ve onun hayatının yüce değerlerine bir hamle idi. Değerleri tah lîl edip” fayda” halinde sunmak istedi.⁴¹ Ama insan hayatındaki çoğu değerlerin menfaata dönüştürülmesi mümkün değildi. Bu değerler insanın sevgi beslediği, asik olduğu, saygı gösterdiği,

41-Bu konuyla ilgili olarak,Tahran Edebiyat Fakültesinde verdiğim “Değerler de Devrim” konulu konferansa müracaat edebilirsiniz.

DINLER TARİHİ

taptığı, hatta hayatını feda ettiği değerlerdi. Ancak kazançlı, kârlı olmayıp sadece kendilerinde üstünlük vardı.

Akil onları mantıklı şekilde tahlil etmek istiyordu. Çünkü mantık, fayda bilgisi dışında bir bilgiye dayanmamaktaydı. Bu yüzden akıl tümüne saldırdı, onları inkâr edip alaya aldı ve sonuçta hepsini etkisi altına aldı. Nihayet bugünkü akıllı ve mantıklı insan nesline ulaştı. Bugünkü insanın akıl ve mantık yürütmesiyle bugünün ruhuna egemen nesil... Bugünkü nesil, dünya'nın her şeyinden faydalanmakta ve her dönemdeki insanlardan daha iyi koşullarda yaşamaktadır. Ama niçin ve nasıl yaşaması gerektiğini geçmişteki her nesilden gelen insanlardan daha az bilmekte.

Bu yüzden köklü sapmalar söz konusu oldu. İnsanın tabiata olan hakimiyeti ve tabiattan yararlanması arttıkça, iç güduları doydukça masrafta artış olmakta, bundan sonra sorunlar daha ciddi boyutlara ulaşmaktadır.

“Varlık”ın mutlu esigine ulaşmışsınız

Ancak “varlık”ın kendisi niçindir?

İlm, teknik, üretim, cinsel özgürlükler;

Ahlâkî geleneklerden, dinî kayıtlardan kurtuluş

Hayatın bütün yollarının sonuna ulaştırmıştır.

O zaman ne?

Insan tabiata emretmekte

Hayat doymus

Akil dünyayı tanımış

İnsani açıklamış

ve bütün istekleri temin etmiştir.

Hiçbir sır kalmamış. Hiçbir beklenti bizi kendisiyle

ugrastirmamakta

Ask ilk defa hayatimizdan sürölmüs ve Efsanelere, destanlara gitmis, unutulmus, kaçmistir. Iman, bir ates gibi kervandan geri kalmis, sogumaya yönelmis

Kervan kis ve geceye dogru hizla gitmekte

Sanki hayatın bütün yollarının sonuna varmışsınız

İhtiyaçların artık bir cazibesi yok.

Ümit ve intizar, insan kalbinde yol hazırlığını yapmış

Varlık, sirsiz, asksiz, idealsiz, imansız, hareketsiz,

Beklentisiz, sevgisiz, beyhude, abes, bos!

Tabiati irdelemek, tabiata hakim olmak, bütün tabiî kuvvet leri hizmetine kosturmak için insanın elinde çok etkin güçler bu lunmaktadır. Ama insan bu güçleri nerede kullanacağını ve em rindeki bu etkili malzemelerle hangi binayı yapacağını bilme mektedir!..

Dünyanın herseyi yavas yavas açıklığa kavustu. İlim ve il min ürünleri aracılığıyla sirlan açıldı. Hayat, birkaç ilmî ve tek nik formüle döndü. İnsan, bütün dertleri, ihtiyaçları, sirları, he defleri ve “varlık” felsefesi, tam analiz edilen bir olgu durumuna geldi. Fizyoloji ve biyoloji ona “ne olduğunu” ekonomi ve tekno loji ona “nasıl yaşaması gerektiğini” ilim de dünyanın “nasıl” ol dugunu söylüyor.

Hersey açığa kavusunca daha baslangıçta “bos” ve “beyhu de” olduğu anlasılır. Çünkü günlük hayatın birçok probleminde muhtaç duruma giren bir insanın hedefi, bu ihtiyaçlarını gider mek olur. Bu ihtiyaçlarını giderdiğinde, artık bunlar kendisine hedef olmaktan çıkar ve çözümlenmiş sorunlar üzerinde durmaz.

“Ne için”ler tekrar söz konusu oldu. İlim ve akıl artık bunla ra cevap veremiyordu. Teknoloji, artık, tabiatta bulunmayan in sanın özel ihtiyaçlarına cevap veremiyordu. O ihtiyaçlar, kaygı lar, asklar, imanlar, yüce tapmalar gibi, insanda mevcut olan seylere...

Geçmiste bütün bunlara din cevap veriyordu. Ama bugün açıklaması yetersiz ve sesi kisilmistir. Bir de felsefe cevap vere biliyordu. Ama bugünkü felsefe ilmî kargasaların esiridir. İlim, fenomenlerinin irtibatları ile kendini sınırlandırmıştır... İnsan; dünya, yaşamın ve varlığın en son hedefinin hakikatlerini açık—

layamıyor. İnsanın ve dünyanın anlamsızlığı, hayatın boşluğu, yavaş yavaş bugünkü dünya görüşü ve felsefesinin esası olmuştur.

Medeniyet, sadece cinsel dürtüler, cinsel özgürlükler, ileti sim ve ulaşım gibi konularda tabiata güç yetirebilme bakımından gençliği doyurabilir ve istediği şeyleri emrine verebilir. Ancak daha çok bilgi edindikçe günlük lezzetlere bağlılığı hayıflanmıyordundan insanın içindeki hareketlilik ve birikimlere cevap verememekte.

Cevap bulamayan insan isyan etmekte (bir çeşit varoluşçu luk), bu isyan, asrımızın dervişliği sayılabilecek “hippilik” şeklinde ortaya çıkmakta veya daha değişik şekillerde de görülebilmektedir. Akla dayanan ekonomik düzene karşı isyan... Tüketim ve refah düzenine karşı isyan... Örneğin, refahtan bunalmış olan ve babalarının gerçek ihtiyaçlarını karşılamaksızın sadece refah bağışlayan düzenlerine karşı baskılayan gençliğin bu isyanı, körü körüne, hedefsiz, dönersüz ve sonuçsuz bir isyandır. Veya bir hakikati aramada Hinduizm’e yönelmiştir.

Bugünkü insanın yaşamının dayanağı (akıl ve refah), insani her şeyden çok akıl-üstü gerçeği aramaya teşvik ederken, refahtan daha ciddi bir hedefe, bir yaşam felsefesine yönelmektedir.

Hayatın sadece yarısına sahip olan bu isyan için, Hinduizm iyi bir cevaptır. Zira Hinduizm, sadece ve sadece manevî ihtiyaçları, insanın ruhuna, ruhsal yapısına hitabeder. Ve esasen maddî hayatı, toplumu ve bu dünyadaki ilişkiler sorununu yaşadığı düzeyde ele almadığından, çağdaş insan, kendiliğinden maddeden ibaret olan yaşamdan kaçıp salt ruhtan ibaret olan bir yere sığınır.

Hinduizm tamamen aklın zıddı, tüketiminin ve refahın zıddıdır. Yani günümüz medeniyetinin tersyüz edilmiş halidir.

Aslında Hint dünya görüşü, özel bir bilgi edinme yöntemi ne dayanır. Ve Hinduizmin bütün kuralları insanda bu yöntemi geliştirmeye yöneliktir. Bu yöntem aklî, sanatsal, bilimsel, tekni ve hatta ideolojik bir yöntem değildir. Daha çok, olayların

arkasını görebilme yöntemi ve insanın felsefi olarak kendini tanımasıdır. Bunu da kavramak oldukça zordur. Özellikle akıldan başka ölçü tanımayanların kavraması ise tamamen imkânsizdir.

Bu görüs, taniyis ve özel bilgi yöntemine “Veda” adi verilir. Buna kutsal akıl, gerçek aydinlik görüs, ilme karsi irfan, hikmet ve Yunanlıların “Sophia” dedikleri sey de denilebilir. Daha önce de söyledigimiz gibi büyük dinler ve felsefi ekoller, yani bütün beseriyet sürekli akıl, ilim, teknik, kültür, sanat ve edebiyatin kazandirdigi bilgi edinme yöntemi disinda ve ondan daha üstün bir yöntem bulma çabasi içinde olmustur. Çünkü insan çeşitli ilimlerin kendisini bir noktaya kadar götürüp ileriye götüremedigini anlamistir. Ayni zamanda elde ettiginde duygu perdeleri ni bir kenara itip ötesindeki üstün, gizemli, yüce ve mutlak hakikati elde etmesine yardımcı olacak daha üst bir yöntemin varligini da öğrenmistir.

Iste bu yöntem sayesinde insan, ebediyeti anlayabilir, mutlak olani kavrayabilir, sonsuzlugu taniyabilir, vücudun gizli “sir”rini ve sürekli bilmeye çaba sarfettiği “gayb”i bulabilir. Ama bu bilgiler sinirli bir çerçevede mahpustur. Iste bunun için Sok-rat “Sophia”yi (yani ilim ve felsefe ötesi hikmeti) aramaya çıkmakta ve söyle demektedir: “Sophia”yi elde eden asla sürçmez.

Sokrat’in Sophia ‘dan kasti ise ilim ve felsefe degil, hikmettir.

İslâm ve Kur’ân’dan, peygamberlerin insanliga kitap, hikmet ve adalet vermeye geldiklerini duyuyoruz. Görüyoruz ki, bizim kültürümüzde peygamberlerin asil mesajlari, o özel bilgi yöntemini o “Prometheus atesi”ni, “özel aydınlık”i insana vermek ve hediye etmektir.

Bu da ilim degildir. Çünkü bizim peygamberlerimizin hepsi ümmîdir. Hiçbiri âlim ve filozof olarak taninmamistir. O halde o bilgi gayr-i ilmî, gayr-i felsefî ve gayr-i teknik bir bilinçtir, bilgi dir, yani “hikmet”tir.

Maalesef bizim kültürümüzde hikmet, felsefe mânâsında tercüme edilmistir-Halbuki (Pisagor’un verdiği) ilk anlamında felsefe, “hikmeti sevmek” anlamındadır. Filozof, hikmeti arar “veda” ise hikmetin ta kendisidir ve gerçek ilimdir.

“Vedâ”dan baska, bütün ilimler asilsizdir. Bunlar, hakikati anlayamayan veya hakikatin yanlış anlasılmasına sebep olup, sapıklığa düşüren ilimlerdir. Hatta doğru olan ilim bile, sapıklığa düşürür. Çünkü insan, daha uzak bir beldenin yokusudur. İlimler insani yolun yarısında bırakırlar. Bu ise bizzat bir çeşit sapmadır. Bu nedenle akıl dürüst kılavuzluk yapar. Ama insani nihaî hedefine ulaştıramaz; onu yarı yolda ortada bırakır. Ken disî âciz olduğundan insani sapıklığa düşürmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle bütün Hind din ve fırkalarının çabası, bilincin o kay nâgini berraklaştırmak ve batıl ilimlerin üstüne perde çektiği in san fıtratının derinliklerinde bulunan gaybî sırların hakikatini elde etmek olmuştur.⁴²

Veda ve Diğer İlimler

“Veda” veya “Videyâ” Farsça’daki “diden” (görmek), “bines” (keskin zeka, vukuf, görgü) ve “binaî” (görüs) kelimeleriyle Fransızca’da ki “voire” kelimesi (Sanskrit kökenli olduklarından) aynı kökten gelmekte ve hakikati doğrudan algılayan bir tür ba kis ve derunî basiret anlamına gelmektedir,

Bergson’un dediği gibi; ilimler, insanın hakikat ile temasını sağlar. Ama israk, hakikati doğrudan insanın duyularına yerleşir. Bu, yerleşik hazır ilim, doğrudan ve kesintisiz bir ilimdir.

İste veda veya videyâ böylesi bir ilimdir. Meselâ, insanın, sekerin tatlı olmasına ilişkin bilgisi doğrudan olmayan dolaylı bir bilgidir-Lâkin sekeri dilinizle tattığınızda elde ettiğiniz bilgi farklıdır. Bunun neticesinde tatlılık ile alâkali bilginiz vasıtasız, doğrudan, anında hissettiğiniz bir bilgi olur. Bu, olgudan haber dar olmanın ötesinde, hissetmektir.

42-Kavramlarının benzeri oluşunu tabii karşılamalıyız. Çünkü İslâmî tasavvuf (Müslümanların tasavvufu) ile Hind ekolleri arasında birçok benzerlikler vardır,

Bilgin, aski tanıyıp ondan dikkatli ve mantikli olarak söz eder. Ama asik onu kendinde bulur. O'nun ask ile ilgili bilinci, kendisiyle ilgili suur ve bilgisidir. Bu, hazır bilgi (duyumsanan, tüm duyularla hissedilen bilgi)dir. Tıpkı, derimize vasıtasız değ diginde yakan ve ısıtıveren ateş gibi. Böylelikle de hakikat, bi zim anlayış ve kavrayışımızda somutlaşır. Bizim anlayışımızın bir parçası olur. Biz de hakikatin bir parçası oluruz. Bu konu irfanımızda asik, masuk ve ask birliği; kültürümüzde akıl, ake-dilen ve bilenle bilinenin birliği şeklindedir.

Kurtulus Yolu

Bu nedenle, akla karsi tek kurtulus yolu, “Videya”yi, muhte melen Videya’nin tercümesi olan irfani ve gerçek marifeti bul maktir. Hiristiyanlikta kurtulus yolu, “fedakârlık ve baskalarini “sevmek”, Zerdüst dininde “dogru görüs, dogru söz ve dogru amel”, Buda dininde ‘ihtiyacin reddiyle dogan sükûnet” ve Islâm’da sadece “rTevhid”dir. Tevhid esasina dayandiklari müd detçe kurtulusa neden teskil ettiklerinden Hiristiyanligin, Bu dizm’in ve Zerdüst dininin dayandigi bu etkenlere Islâm da belli oranda dayanir.

Bireysel bir özellik tasimalari, içgüdüsel olmalari, mantiksal bir açıklamalarinin bulunmayisi ve baglayici nitelikte birer se bep olamayislari yüzünden, sirf baskalarini sevmek, ahlâkî dog ruluk, dürüstlük ve hatta yalnızca marifet bile kurtulus için bir neden teskil etmezler.

Insana gerçek hakikati gösteren ve anlamayi saglayan, akla ragmen akim ötesindeki bir faktördür. Israk (Intition) dedigimiz bu faktör, hakikati tanimamiza ve hissetmemize yardimci ol maktadir.

Israk, tasavvufumuzda gönül olarak anlamlandirilan sey dir. Gönül, aklın anlamaktan âciz oldugu büyük hakikatları ko laylikla anlar.

“Akilcilerin ayakları ağaçtandır, “akıl hakirdir”, “aklin ayagi kiriktir”, “gönülle uçmak ve miraca çıkmak gerekir” gibi kavramlar Veda dininin temel düşüncelerini açıklığa kavuşturan unsurlardır.

Bunun içindir ki beyin “gönül’e karşı akıl da israk’a karşı yer almaktadır-Akli ve beyin asagılanmış olup, yolu bir yere vardırıamadıkları gibi, maddî hayatta da sınırlıdırlar. Israk ve gönül bu his ve duyu perdelerini yarabilir, mutlak ve ebediyete el uzatabilir ve hakikatin özünü bulabilir.

Kur’ân-i Kerîm’de “fuad” ve “lûbb” olarak da geçen “kalb” ve “akil” kavramları arasında herhangi bir çelişki söz konusu olma yip, aynı anlamı ifade eden bir tek kavramdan ibarettirler. Haki katin anlasılmasına yardımcı olurlar.

Beyin ve gönül aynı anlamda kullanılmıstır. Su var ki, Kur’ân-i Kerim hakikatların anlasılmasında aklın temel etken ol düğünü önemle vurgulamaktadır. Elbette bu aklın, “Aristo”, “Kant” veya”Descartes” gibilerin taraftar oldukları “raison” ve “ration”un aynısıdır demek istemiyorum. Dolayısıyla Kur an, in san için bir tek idrâk ve anlama kuvvetinden baskasını kabullen miyor. Ki o da hakikati, Allah’a giden yolu bulmanın ve aynı zamanda maddenin esrarını ve kanunlarını keşfetmenin aracı olan akıldır. Yani hem tabiat, hem tabiat Ötesi, hem esyanın mahiyeti ni anlamak, hem de Allah’i tanımak, akıl yürütmeye müim kündür.

Ama tasavvufa göre, akıldan ziyade esas olan israktır. Yeni çağda, Descartes ve Kant’a karşı, Pascal ve Bergson’un ileri sür düğü de budur.

“Ben”

Hinduizm konusunda anlasılması gereken meselelerden biri “ben” (Lemoui)dir. Felsefî anlamda, “baskaları değil”, yalnızca (Individu) fert anlamına gelen ve kendimizi onunla idrâk ettiği miz “ben”, dilbilgisinde olduğu gibi psikoloji alanında da önemli bir yer tutmaktadır. Bu “ben”in ilk defa Hint “Veda” dininde

derince tahlil edildiğini görüyoruz. Heidegger gibi şahısların egzistansiyalizmde gündeme getirdikleri meselelerin çok daha derin ve çok daha olgun şekli, üçbin yıl önce Hint'te ortaya konmuştur.

Hinduizmin “Vedâ”sında “ben”, kişinin baskalarıyla ilişki ve irtibatları sırasında hissettikleri ve bulduklarının topla mindan ibaretse de aslında bu hissettikleri, gerçek olmayan, yalancı “ben”dir. Bundan ötürü “ben” gerçek bir olgu değildir. Çünkü diğerlerinden yüzlerce bağ, fertte bir araya gelmiş ve düğümler oluşturmusedir. Öyle düğümler meydana gelmiş ki, yalancı bir duygu halinde beliren bu düğüm veya düğümleri, herkes kendi “ben”i olarak hissetmektedir.

Bir aynanın karşısında durup kendi “ben”inizi teskil eden bütün unsurları ayırstirin. Sonunda sizin için neyin kaldığını görün. Diğerleriyle; es, akraba, sevgili, düşman, reis, taife, kom su; tarihî, ilmî, edebî, felsefî şahsiyetler; sevdiğiniz ve nefret ettiğiniz esya ve şahıslar; sizin fikirlerinizde, duygularınızda olanlar; genel olarak tanıdığınız herkes ve herşeyle olan bütün ilgilere; koparırsanız, birsey kalmadığını anlarsınız. O halde şimdiye kadar, “ben” dediğimiz şey, diğerlerinin toplamının “hiç” aynasına (“ben” bile olsam) yansıyan ışığıdır. Yansımaların, reflekslerin ve itibarî bağların bir toplamıdır. Burada düğümlenmiş olanı “ben” olarak hayal etmişiz. Eger “ben”, bu “mikrofon” gibi bir hakikat olsaydı, (eger bunu gören, sesini isiten ve hisseden bütün fertler olmasa bile yine olduğu gibi var olacaktı) diğerlerinin somut varlığı olmadan da olması gerekirdi.

O halde, o hareket ve tasvirlerin toplamı, hakiki bir varlık değildir. Eger kendini bilen biri, yalancı bir ayna veya “videyâ”ya sahip olsa, şimdi toplumun karşısında kendini görüyor gibi, “videyâ” aşamaya (kendini bilme aşamasına) ulaşırda kendi adıyla gördüğü bütün bunların ve kendi “ben”i olarak tanıdığı herşeyin yalan olduğunu görürdü. “Ben” olarak tanımladığı şeylerin başka şeyler olduğunu anlardı. Eger onlarla olan bu bağları keserse, bir hiç billürleşmesi olur. Renksiz, şekilsiz, kişisiz, hareketsiz, anlamsız ve boyutsuz bir billür. “Ben” He-336

Heidegger’in “gerçek vücut’a karşı “mecazî vücut” olarak adlan dirdiği şeyin ta kendisidir.

İlk Şüphe

Buradan hareketle idrâk ve hayat ruhunun en hassas, en derin, en müphem noktası olana ve Descartes şüpheciliğinden (septisizm’den) daha büyük olan Hint şüpheciliğine ulaşırız.

Herşeyi ona göre değerlendirdiğimiz, onun için istediğimiz; Descartes’in deyimiyle; kendisi bizzat şüpheci olduğu için herşeyden şüphe etmemize rağmen kendisinden asla şüphe etme didiğimiz “ben”, bu durumda ilk şüphe edilen şey olmaktadır. Ama neyinden? Sadece varlığından değil, hakikatinden ve anla yısından da şüphe edilmektedir.

Aslında “ben” dediğim zaman, maksadım, herkesin “kendi” olarak hissettiği “ben”dir; “ten”, “benden” olarak hissettiği değil. Bu “ben” ferdin şahsi (perssone) veya şahsiyetini (personnalit’e) kendine farklı kılmaktadır. Herkes seçkin, belirgin bedenî çizgi lerini diğerlerine karşı seçip alır. Fert Ondividu) “ben” anlamın dadır. Sosyolojide de “fert, toplumu oluşturur, dedikleri zaman da “ben” anlamındadır. Anne ve babanın oluşturdukları bir “be den” anlamında değil.

“Ben”in Reddi

O halde, “ben”e, bu büyük yalan karşı olması gereken ilk iş yan insanın isyani olmalıdır. Ama hangi vasıtayla? Nasıl? “videyâ” ile mi? Videyâ, bizi hakikat ve kâinatın esrarına ulaştırabileceği gibi, büyük yalanlara karşı da bilinçli ve haberdar kılabilir.

Bütün ilimler “ben”den söz ederler. Ancak sadece videyâ, “ben”in yalan oluşunu, boş oluşunu ispat etmiş, “ben”in altında gömülü olan ben-ötesi hakikati ortaya çıkarmıştır.

Heidegger diyor ki: Tanıdığınız herşey, sizin zihin, duygu ve tanımanıza nüfuz ederek varlık bulma boyutlarınızdan biri olur. Su andaki varlığınız, tanıma ve bilmenizin toplamı—

dan ibaret olan “meczâî varlık”tır. Ancak onu Inkâr etmekle ha kiki varlığınız (authentique existence) keşfeder ve kendinizi his setmiş olursunuz. “Veda”da söylenenler bu sözlerin aynisidir.

Bu nedenle eğer “ben”⁴³ burada bir arada olan birbirine ka risan ve bir grup oluşturan esya ve sahislar ile bağlilik dizisinin toplamından ibaretse bu durumda yalancı bir varlıktır ve hiçbir zaman da var olmamıştır. İplik yumagi ve düğümüdür; baska birsey değil. O halde bu “ben”i, bu büyük yalancı ve aldatıcı vü cudu yok etmek gerekir. Bu iplik düğümlerini açmak ve geride hiçbir şeyin kalmadığını görmek gerekir. Bunu gördükten sonra hakikate ulaşmak mümkündür. Bu hakikat, yalancı “ben”in vu-rulmasıyla ortaya çıkar. Hafız’ m; “Sen kendin, kendine hicabsin *Hafız’i ortadan kaldır!*” *derken kastettiği buydu. İnsanın kendi hakikatına ulaşması, kendinin hiç olmadığı” gerçeğine ulaşmak!” Sarapsız siseden sisesiz sarabi iste!”*.p>

Tasavvufumuzda, özellikle de “vahdeti vücud” konusunda geçen “innîyet”, “enânîyet” ve “menîyet” yani “benlik” mes’elesinin tümü kendinden uzaklaşıp hakiki varlık ve varlık gerçeğine ulaşma çabasından baska birsey değildir.

“Ben”i Nasıl Yok Edelim?

Videyâ, ben olgusunu keşfedip ortaya çıkarınca ve “ben”in aslında baskalarıyla ilişkiler birikimi olduğunu anladığımızda bu yalancı “ben” ve bağlardan kurtulmamız için bu ilişkileri kes memiz yeterli olacaktır. Bunun gerçekleşmesi içinse riyazet dev reye girer.

Riyazet, seni senden alan hersey ve herkesle olan tüm bag larini kesmenden ibarettir. Sen esya ve sahislarin yaninda yer alan parlak bir aynasin. Bu yalan tasvir ve hayaller ortadan kalkmadikça seni sekillerin ve renklerin toplamindan ibaret sa—

43- “islâm Sinasî; Tevhidin Temdi” adli kitabtaii “Hangi Ben?” makalesini oku yabilirsiniz.

yan bu karanlık düşünceler sürüp gidecektir. Görüntünün ay dinlanması ve suyun berraklaşması için bu hayaletlerin su ve ayna ile ilişkisini kesip ortadan kaldırmam gerekir. Bu nedenle riyazet makası “ben”i yok edebilir. “Cuki” ya da diğer bir ifadeyle “yoga”, riyazetin siddetli yöntemlerinden biridir. En sade şekliyle; uzun süre tutulan oruçlar, bedensel alışkanlıklar (uzun süre sabit bir noktaya bakmak, suskun durmak, yememek-içmemek, konuşmamak ve benzerleri) gibi riyazetler, insani güçlü kılırlar. Böylelikle de insani, bir baskasına bağımlı kılan tüm iş tek ve ihtiyaçların esaretinden kurtarırlar.

Meselâ, beni sürekli, her an dışarıya bağlayan unsurlardan biri aldığım nefestir. Yaşamım için gerekli olan nefesi asgariye indirebilirim. Ancak bunu nasıl gerçekleştirebilirim? Bütün hayallerimi, fikirlerimi, hatıralarımı ve zihnimde koruduğum değerleri yok edip kendimde öldürdükten sonra sadece ve sadece nefes almayı düşünmek suretiyle.

Beynin gücünü bir noktada yoğunlaştırmak yoga yöntemiyle rinden biridir. Nefes almayı düşündüğüm zaman, bütün kuvve timi, tüm bilinç ve duymalarımı nefes alışımda topladığımda, nefes alışımda kontrol altına alabilirim. Bu kontrol altında tutmayı öyle tekrarlamalıyım ki, nefes alıp vermeyi düzenli bir programlamaya tâbi tutabileyim. Bu alıştırma sonucunda birkaç saniye hatta birkaç dakika durabilirim. Aynı şekilde bu alıştırmayı günden güne, aydan aya ve yıldan yıla çoğaltarak sonuçta öyle bir güç elde ederim ki, üç gün toprak altında nefessiz kalsam ya ne de canlılığımı sürdürebilirim.

Bunlar şimdi de var olan gerçeklerdir. Beni dışarıya bağlayan daimî bağlardan birinin nefes olduğu apaçıktır. Her saniye ve her dakika evin kapısına gelen kapıyı vuran, kapıyı yüzüne açtığım ve fakat beni sürekli oyalayıp duran, rahatsız eden bir varlıktır. Onu basımdan savınca artık haftada sadece bir-iki defa pesimden geldiğini görüyorum.

Bu şekilde ben, her an, her tarafı dolayan çapkınlığın baskı ve hevesleri şeklindeki, hiçbir şeyde karar kılmayan

daima beni, baskasına/baskalarına; esyaya ve boyutlara yönel ten gözümü de kontrol altına alabilirim.

Bagdas kurup oturuyorum, bakisimi sadece en yakın görme noktası olan burnumun ucuna dikeyyorum (En yakın yer ve en zor bakış tarzı). Buna o kadar devam ediyorum ki bakisimi, tip ki eğitilmiş bir kus gibi, kendime esir hale getiriyorum. Bir yere takılmak veya bakmak istiyorsa o an için benden izin almak zorundadır. Artık durum, benim onun müsaadesine bağlı ol mamdan çıkmıştır.

Yine, bunun gibi, sağ ayağımı sol kalçamın, sol ayağımı sağ kalçamın altına koyup ellerimi çapraz olarak üst üste koyabiliyim. Bu oturmaya devam edip, birinci gün üç saat, diğer gün beş saat; yavaş yavaş bir gün, bir gün bir gece bir ay, iki ay ve ömrü mün sonuna kadar devam edebilirim.

Sürekli beni parça parça edip yutan, bende birşey bırakma yan doğal etkenleri, bütün insanî, sosyal ve tüketim etkenlerini etrafımdan dağıtip, kendimi yıkayıp, okyanusun bağrındaki öz gürlüğün sembolü olan kuru bir ada, bir “Upa” yapabilirim. Hiç bir yönden, hiçbir taraftan yolu olmayan bir ada. Yarım adaların aksine baska tarafa ulaşmaya yol aramıyor, buna ihtiyacı da yok. Diğerleri ona muhtaçtır. Ona doğru köprü kurarlar. İnsan da bu hale gelince, baskaları ona ihtiyaç duyar. Çünkü yarım in sanlar da baska yerlerle bağlantılı yarımadalara benzerler. Yoga kelimesi Farsça’daki “Yug” (boyunduruk) kelimesi ile aynı kök tendir. Bedeni boyunduruk altından çıkarmakla, kendini seyret mekle, gücünü bir noktada toplamakla, siddetli riyazet (veya sükunet) sayesinde örülmüş olan bağları makaslayıp kesiyorum. Veya en azından gevsetiyorum. Yalancı “ben”i oluşturan il gileri kesiyorum ki kendimi özgür kılayım. Kurtulup bir adaya dönüşünce gözlerimi kapatıp iç âlemimi seyre deliyorum. Artık bakış açım değişmiştir.

Toplumun bireyi olan “ben” durumundaki adam, daima dışarıya bakar. Eğer bir gün evine kapatılsa, bir köşede mahpus, bir caddede yalnız kalsa, korkuya kapılır. Çünkü boş olduğunu

DINLER TARİH

er

kendi gözüyle görür. Yalnızlık, bos oluşunu kendine gösteren en büyük unsurdur. Bu yüzden bos insan, daima kendini toplu mun izdihamında kaybeder. Varlığı diğerlerine bağlıdır. Eg diğerleri olmazsa o yoktur. Zira onun “ben”i diğerlerinin aynısidir.

Bazı kişiler, baskalarının varlığına yerleşmiş özellikler gibi baskalarının kişiliklerinde varlıklarını sürdürürler. Eğer o baskaları yok olursa kendileri de ortadan kalkarlar. Tıpkı kökün den kesilip masa olarak kullanılan bir ağaç gibi baskalarının isteklerine boyun eğmişlerdir-Artık bunların varlığı bir mânâ ifade etmez.

Veda irfani, yoga ve riyazetle hürriyet ve kurtulusa eren kimse, kendi içine bakınca ansızın acayıp, hayrette birakan ve tahmin edilmesi mümkün olmayan bir hakikate ulaşır. Şimdi hep beraber izliyoruz: Kanseri gibi herşeyi ve varlığın bütün hakikatini ortadan kaldırmış, kaybetmiş ve kendinde eritmiş olan yalancı “ben”i ortadan kaldırdığımızda bir güneş gibi içimizde doğan o hakikati bulmamız ve gizli olan hakikatimizin gerçek mahiyetini idrâk etmemiz mümkün olur. Ancak şimdi görüyoruz ki ortada hiçbir şey yok.

Bundan önce iç derinliğe baktığımızda “ben” isimli bir kişilik hissediyorduk, ama şimdi böyle bir varlığın olmadığını görüyoruz. Yalancı bir kişilikti. Ortadan kalkınca haliyle yeri boş kaldı. “Ben”in duvarları çöktü!.. “Ben”, “atman” oldu.

Atman

“Atman”, bütün “ben”lerdeki (yani bütün yalanci “benzer deki hakiki “ben”dir. Bu yalanci “ben”lerin altında “ben’lerin be ni”; “gerçek ben” gömülüdür.

O halde kendimde yalanci “ben”imi yok ettiğimde anlıyorum ki ben “o”yum.

“O” Kimdir?

“O” gerçek varlıktır. Kendi basına vardır. Varlığı başkasına bağlı olmadığı gibi başkasından dolayı da değildir. “O” gerçeği, bütün insanların varlık özünde mevcuttur.

Burada “ben”de bir devrim meydana geliyor. Bundan önce kendimde ferdiyet ve baska seylerden ayrı olmayı hissettim. (Sahsiyet, yani beni digerlerinden ayıran, belirleyen seylerdir. Bu sahsiyet ve yalancı ben şimdi rengini kaybetmiş, ortadan kalkmıştır. Artık kendi varlığını hissediyorum). Geçmişin aksi ne. Geçmişte kendimi dünyadan, bütün fertlerden bağımsız gör düğümünden, “digerlerini” “ben”de buluyordum. Oysa şimdi kendimi “digerleri”nde buluyorum.

Geçmişte sahip olduğum bütün zahiri tutkularla ferdiyet halindeyim. Herseyden kopuk ve ayrı idim. Şimdi zahirî bağ lantılarımı kesmişim. Bundan sonra bütün insan ferdine (beser cinsine) girebilirim. Borçlu bir kale ve kalın duvarlı bir hisar gibi beni içine hapsedip diger evlerden, topraklardan ve kalelerden ayıran bütün duvarları yıktım. O an ben, duvarları yıkılan kale gibi yeryüzüyle aynı seviyeye geldim. Yeryüzüne bağlandım. Giderek yeryüzünün kendisi oldum; yeryüzünden bir parça de gil, bütün yeryüzü oluverdim.

Görüyoruz ki burada, bu büyük iç sıçrayışla bu sahsî hicret le “Atman”a ulaşıyoruz. Ferdin artık kendisi için birsey isteme diği yere ulaşıyoruz. Çünkü herseye hirSla sarılan ve baskaları na cephe alan “ben”, şimdi herkesle yakınlık ve beraberlik hisse derek bütün insanlara, bütün ırklara, bütün renklere akrabalık ve sahsî ask besleyecek duruma gelmiştir.

Şimdi ben, bütün “ben”lerdeki ortak “ben”den baska birsey degilim. Ariflerimizin deyiimiyle (bir tesbihle güzelce açıklanı yor) ben, denizde hayvanın biriktirdiği bir kabarcık idim, kendi mi “ben” hissediyordum. Şimdi hava ile ilgimi kesince kendim den kurtulmuşum ve artık denizdeki kabarcık degilim.

Nehir, kendi tasli-çakilli yatağında, kendi ad ve saniyla aktı gi sürece izdirap, perisanlık ve heyecana mahkûmdur. Çünkü ırmaktır, deniz degil. Yani “diger ırmaklar degil”, anı hiç... Çünkü denize kavusunca artık ırmak falan degildir. Kendini inkâr edip denizlesiyor. “Irmak beni” yok olup “deniz beni” ortaya çık-yior. Kendini artık ırmak degil su olarak hissediyor. Bu da bütün ırmakların gerçek “ben”dir. Tasavvufumuzun da dedigi su-342

dur: “Beka yok olmadadır”. Fenafillah (Allah’ta yok olmak), bekâbillah (Allah’ta baki olmak)... Denize giren bir ırmak gibi, Tanrı’nın varlığına karisiyorum. O’nda fânî olup kendimi inkâr ediyorum. Bu şekilde “ben” oluşumuz ortadan kalkıyor, denizin bir parçası, Tanrı’nın bir parçası oluyoruz. Sahsiyet ve şahsîlik kayboluyor, kendini de kaybedip fanilesiyor, denizin bakiligin-den denizle beraber bakilesiyoruz.

Hakikati tanıyıp doğru bilgi (vedâ)yi elde ettikten sonra nefsi riyazet ve yoga’yla eğitmek suretiyle yalancı ben’ine hakim olabilen insan “büyük ben”in “genel ben”in “*benlerin beni’nin ve Atman’ın sahiline yaklaşabilir. Hatta ona girebilir, onda ölüp, yaşayabilir. Bundan sonra fert, hayret verici bir kudret ka zanmaktadır. Küçücük bir darbeye mizaci, hayati, hakları ve diğer özellikleri altüst olan adam, bir de bakıyorsunuz ki insani dehşete düşüren bir güç edinmiştir. Artık onun varlığında güç gösteren “büyük ben”dir, “yalancı ben” değil...p>*

Eğer düşünce bir yere ulaşamıyorsa, çevresi ile olan ilişkilerinde ve bağlarında eksiklik ve yüzeysellik egemen olan “yalancı ben” düşünüyor demektir. Fakat “büyük ben”, Atman’a ulaşmış bu zayıf ferdin davranışlarına nüfuz etmişse onda düşünen (akl-i küll) genel aklın ta kendisidir. Bu büyük uyanıklık, yalancı benden değil bizzat Atman’a ulaşmaktadır...

Atman, menzillerin başlangıcına doğru hareket etmektedir ve mutlak sınırsız, ebedî hakikat güneşi varlığına doğduğu za man atman son miracında ötesine sınır bulunmayan bir sınıra ve mekan ötesi bir mekana, yani Brahman’a ulaşır.

Brahman

Brahman, mutlak hakikattir. Herseyin ruhudur; dñnyanın ruhu, varlık âleminin ezelî ve ebedî ruhu; “Atman”, “Brahman”ın hakiki vücuduna karsi, bir yalanci ben’dir. “Ben”ın “At-man”ın hakiki vücuduna karsi bir yalan olması gibi.

Burada insan, Atman’a varmis, oradan da Brahman’ın uçsuz bucaksız okyanusuna girmistir. Orada insan, sadece kendini tek parça bir insan olarak hissetmek ve insanî birliğe ulaşmakla kal—

miyor, belki bütün evrene karışıp dünyanın ruhuyla birleşerek bütün varlıkla birliğe ulaşıyor. Bütün bu şekillere, ızdıraplara, değişimlere ve dünya geometrisinde gördüğümüz çeşitli boyutlara bir genel “birlik hükmediyor. Artık ne “ben” var ne de “atman”; her şey “Brahman”dır. Artık her şeyin “o” olduğu nokta bu rasidir. İnsan Brahman’a yönelik bu seyr-ü seferinde, Brahman’la aynı amacı, aynı yolu, aynı gidişatı ve bilahare aynı gidiş tarzını, aynı niyeti ve aynı sefer ahengini paylaşıyor.

Atman’ın Zirvesi; Brahman

Ben’den Atman’a, Atman dan Brahman’a doğru sıralanan bu aşamalar varlığın doruklarına ve ruhun fizikötesine doğru yükselen en son ve en büyük mirastır. “Atman” ülkesini katetti-gim anda, Brahman’ın büyük ve ebedî okyanusuna karışıyorum. Burada “Krisna” yani bir ve tek olan Tanrı kadar büyük, Atman ve Brahman’ın birleşmesiyle oluşan ve aynı zamanda mutlak hakikat olan büyük bir birlik görünüm.

Hallac’ın “ben Tanrı’yım; benim elbisem altında O’ndan baş kasi yoktur.” dediği hal budur. Bu hale; “ben”den geçip “Atman”dan “Brahman’a, “Brahman”dan da sonsuzluk zirvesine (“Krisna” yani Büyük Tanrı’ya ve Vahdeti Vücut’a ulaşmak) için aşağıdaki aşamalardan geçmek gerekir.

Kâremâ, Samsara ve Nirvana Aşamaları

Kurtuluş ve doğruluğa ermek için, bu aşamalardan geçmek gerekir. Ama nasıl ve niçin?.. Tanımla... Ama neyi tanımak la?.. Zindani ve ondan kaçış yolunu... Ama bu zindan hangi zindandır?.. “Kâremâ” ve “Samsara”...

Samsara, görünen yani yalanci, bagimli, özgün olmayan ve baskasinin yansimasi olan cihan demektir. Kendi basina bir var liga sahip degil. Hersey hayal, hersey sinirli ve bagimlidir. Bi zim edebiyatimizda ebedî olmayan, saskinlik ve izdiraptan Iba—

ret bir dünyanın tercümesidir. “Samsara”. Öyle bir dünya ki, orada hiçbir şey sürekli değildir. Çünkü hiçbir şeyin gerçek anlamda bir varlığı söz konusu değil.

Bu dünya ebedî değildir. Bir deniz gibi kalıcı olmayıp, ol-mak-olmamak, varlık-yokluk, ölüm-dogum gibi yalancı varlık lar arasında gidip gelen dalgalar ve kabarcıklar gibidir. İnsan tüm bu dalga ve kabarcıklar arasında kendisi gibi içi havayla dolu bir kabarcık üzerine oturmuş boş bir hayata duçar ol mustur.

Bu nedenle, sükûnet, güzellik ve mutlak ebediyet olup geçi cilik, yıkılmışlık, ölüm ve sürekli değişkenlik olmayan “hakikat’e ulaşmak için Samsara’dan kurtulmak gerekir.

Samsara’dan Kurtulus Yolu

İnsan Samsara’dan nasıl kurtulabilir? “Videyâ” ile; “öz”ün yok oluşu, “Ben”in öldürülüşü ve “riyazet” ile... İnsan bunlarla Samsara’dan nasıl kurtulabilir? Daire gibi sürekli dönen bir gir daba giriftar olduğunu ve bu boş dönüsten kurtulmak gerektiği ni bilmekle...

Kâremâ

İnsanın tutkun olduğu bu girdap nedir? Kâremâ’dır, tena-süh’tür. Yani bu zorun mahpusu olan sen -her fert olarak-, gelismen, izdirap çekmen, çaba göstermen, kin ve ask beslemen, mahrumiyetleri görmeyen, yasaman, ihtiyarlaman ve Ölmen gerekir. Tekrar bu dairevâri hareketin başlaması gerekir. Tekrar başka bir insanın veya hayvanın bedeninde dünyaya gelip, hayatın bu çetin ve izdirap dolu aşamalarını geçirmen gerekir. Dogume-vinden ihtiyarlığın zirvesine gidip, ölümün alt mevkiine düşmen gerekir. Tekrar ikinci defa, üçüncü defa, dördüncü defa... Böylece ebede kadar. Tıpkı Zeus’un dergâhından kovulan ve onun emriyle bir kayayı dağın tepesine çıkarmakla görevlendirilen Yunan kahir mani Sizin gibi!... Tasi tam tepeye bırakacağı sırada taş elinden kayar ve yeni baştan tasi zirveye çıkarmaya ça balar!...

Bu, hepimizin alinyazısıdır. Sabahtan akşama kadar bir tasi yukarı götürüyoruz, tekrar aşağı kayıyor, ertesi gün yeniden...-Tıpkı “Meselühüm kemeseli-t tâhûn” gibi.

Kâremâ, sadece günlük hayatta değil, belki hayatın tüm fel sefesinde söz konusu edilen bir anlayıştır.

Sen, doguyorsun, izdirap çekiyorsun, yasiyorsun.. Bütün mahrumiyetlere, kopukluklara, bağılılıklara, galibiyetlere, yenilgilere, acılara, tatlılıklara tahammül ediyor ve ölüyorsun. Bu tekrarlanıp duruyor... Bu dönen dolabin adı “Kâremâ”dır. Sen, sonsuza kadar sürekli bu daire içinde dönmeye mahkûm edilmissin. Bu dolabin esiri ve bu zorlamanın mahkûmu olduğun müddetçe kurtulman imkânsızdır. Halbuki bu “Kâremâ” denilen kısır döngüden kurtulman gerekir.

Hint Dinindeki Sınıfların Açıklanması

Hint dininde kurtuluşun, kelimenin tam anlamıyla bu tena süh döngüsünden kurtulmak olduğu

apaçiktir.

Tenasüh: Elli-altmış yıllık hayatımda geçirdiğim bir kısım sosyo-psikolojik evreler yüzünden olgunlaşmış olmam veya bozulmam mümkün. Ölüp yeniden dirildiminde bu ilk yaşamım dan ikinci yaşamıma etkiler tasirir. Birinci yaşamıma göre, mutlu veya mutsuz, alçak veya üstün, efendi veya usak olmam veyahut bey ya da köle olmak zorunda kalmam olayıdır te nasüh.

Eğer önceki hayatta bir tekamül gösterebilmişsem bir köle şeklinde değil, belki bir beyefendi ve aziz şeklinde doğarım. Eğer geçmiş yaşamımda bozgunculuk yaşamışsam zelil bir köle olarak doğar ve burada cezasını görürüm. “Hint” cennet ve ce hennemi bir sonraki “Kâremâ”dır. Yani sonraki dolap ve sonraki hayat, önceki hayatimin ceza ve mükâfatını vermektedir.

Maalesef bu korkunç bir felsefedir. Hint toplumunda, hayli utanç verici ve vahsiyane olan bu felsefe, Hint’teki sınıf ve kast sistemini binlerce yıldır ayakta tutan ve koruyan, büyük ve en temel beton direktir. Çünkü tenasüh, asaleti doğuma bağlıyor,

insanın yaptıklarını değil. Yani köle, usak, efendi, kâseteryâ ve raca, kölelik ve beyefendilik özelliklerine önceki hayatlarından dolayı sahiptiler. Eger köle ise başka bir şey olmadığı için köle dir. Eger efendi ise bu onun önceki hayatının kesin neticesidir. Hint ve diğer toplumlara egemen olan sınıfsal düzenle bir ilgisi olduğundan değil. Bugün “raca” olan önceki hayrından dolayı “raca”dır. Eger şu an kötüyse ölümden sonra köle olması mümkün değildir. Ama ölmeyene dek, hakkımızı ondan istemek hakkına sahip değiliz.

Buna göre, kölelerin ve izdirap çekenlerin yenilgiye uğraması gerekir; efendilerin ve zalimlerin değil. Çünkü önceki hayatlarında fesat çıkarmış ve bozgunculuk yapmışlar; bugünkü fesat da o hayatın neticesidir.

O halde soylu dogmak, nereden ve hangi sınıftan dogmuş olmakla alâkalıdır?

Buna göre, soyluluk aile ve sınıflara aittir. Birini bir sınıfa dahil etmek veya bir sınıftan çıkarmak mümkün değil ve olma ması da gerekir.

Bu, sonraki kâremâlarda ve sonraki dönemlerde tenasühle sonuçlanması gereken bir istir. Herkesin içinde bulunduğu durum daha önceki hayatının doğal sonucu olduğundan bir sonra ki hayattaki sorumluluğu belli olana kadar şu anda içinde bulunduğu sınıfta olması gerekir.

Ama Islâm: “Her dogan, fitrat [selim ve aynı yaratılış] üzeri ne dogar” diyor. Konuyu bu felsefî ve kelâmî çerçevede incele yen bizler için, bu konuların insanî değerleri azdı. Yani benzer sıfatlar; özellikler, yetenek ve imkânlarda dogan her insana, kan, ırk, soy, ne bir şey bağışlar, ne de ondan bir şey alabilir. Hepsi benzer bir fitratin (yaratılışın) sahibidir; bu dünyaya ilk defa gelmişlerdir. Eger birinin zelil, birinin aziz; birinin efendi, birinin köle; birinin âlim, birinin cahil; birinin faydalanan, birinin mahrum olduğunu görüyorsak, bunun sebebi, egemen olan sosyal düzendir. Onu bir sınıftan diğer bir sınıfa götürecek olan şey, onun kendi sorumluluğudur, daha önceki bir dönemin amelleri değil. Ceçmisine ait bir ameli yoktur ki...

Ve iste, Hint'te hakim olan sınıflı kast düzeninin devamı için, tenasühün ne kadar büyük ve derin bir fonksiyona sahip olduğunu görmüş olduk.

Hint Düzeninde Sınıflar

İlk sınıf: Asiret düzeninde, güçlüler, bilegi güçlü olanlar, kuvvetliler, asirete egemen ve öncü oluyorlardı. Mülkiyet dö nemi meydana geldikten sonra bu güçlüler mâlik ve zengin olurlar. En güzel arazileri ellerine geçirirler. Ekonominin asıl ol duguna insan felsefesinin aksine, başlangıçta “zor” mülkiyet do guruyor, mülkiyet “zor”u değil.

Mülkiyet düzeni meydana gelince de mülkiyetin kendisi zor ve güç etkeni olmuyor, bilâkis güç mülkiyet meydana getir meye devam ediyor.

Bu yüzden kabile düzeninde üstünlük, sonradan mülkiyet ve ziraat toplumuna egemen olan “zor”undur.

Güçlüler, düşmanlarına ve karsılastıkları olaylara karşı on ları koruduklarından kabilelere egemen oluyorlar. İste bu ege menlerdir ki nesiller boyu Kaseterya sınıfını, yani esraf, sahlar ve sehzadeler sınıfını oluşturmusedir.

İkinci sınıf: Kabile fertlerinden kötü ruhlari ve cinleri uzak lastiran kimselerdir. Bunlar din ordusuydu ve yanlarında Brahmanlar vardı.

Üçüncü sınıf: Ziraî hayati idare edenler ve çiftçiler.

Dördüncü sınıf: Sanatkârlar, işçiler ve köleler.

Besinci sınıf: Pis olanlar. Bunlar bir tek yönden kirliydiler. Aryaî degillerdi. Aryaîlerin Hint'e gelmesinden önce Hint'te ya siyorlardı. Suçları ise Âryaîlerden daha eski olmalarıdır.

Bu kirliler, çalışanlardı. Ücretlerini alma sırasında ise efendi dilerin ellerinin onlara değip bulasmaması için, ellerine bir tas almaları gerekenlerdi. Şimdi de böyledir. Ancak üçbin küsur yıl dan sonra Gandi bunları da Allah'ın kulları olarak isimlendire-biliyordu. O kadar ki, günümüz toplumundaki “din kardeşi”, “mü'min kardeşi”, “Allah'ın kulu” anlamında... Bu kardeşliğin de

DINLER TARIHI

hiçbir fiiliyeti yoktur, esitlik anlamında ise hiç değildir. Yalan iltifatlardan biri yani...

Kaçis Yolu

Bizi bir sonraki kâremâya tekrar çeken ne?..

Biz eksigiz ve bu dönen dolapta olgunlaşmamız gerekiyor. O halde Veda din hükümleri, riyazet ve takva ile insanın Sam sara ile ilişkisini kesip yaşamın herhangi bir döneminde teka mül ve suur bulabileceği ikinci defa dönüğe; bir daha dünya kü resinde ortaya çıkmasına gerek bırakmayacak bir vaziyete geti rebilir.

Bu dünyadaki hayatta sükunet, ihtiyaçsızlık ve sahsî bağım sizliğe ulaştığımız zaman ölümden sonra “Kâremâ” dolabının disina çıkar, tekrar bu dolaba dönmekten kurtuluruz.

Peki bundan sonra nereye varacağız?

Kâremâ ötesine., daima dönen ve herşeyi hayat ve ölüm, ölüm ve hayat, tekrar hayat ve ölüm dairesi içinde döndüren bu kısır döngünün ötesinde kurtulusa varırız. Artık “Nirvâna”ya ulaşmış demektir.

Nirvâna

Nirvâna’nın çeşitli anlamları vardır: Hiç kimse onun asıl mânâsını doğru olarak anlamış değildir. (Bu benim sözüm değil, bu dinin büyük âlim ve filozoflarının sözüdür). Ama onu, sön müs ates, sakin akıl, sükûnet, esmesi olmayan rüzgâr ve uzaya benzetmek mümkündür-

“Nirvâna”ya genel olarak, sükûnet denilebilir. Yani “Samsara”nın artık olmadığı dönem.

Bu kabarcıkları icad edip yalancı hayatı, dünyayı ve yalancı “ben”leri oluşturan samsaradır. Tüm bu ihtiyaçlar, dertler, kay gılar ve zaaflar bizi yaşamımızda sürekli saga-sola çekip çeviri yor ve ölümden sonra tekrar bu hayata dönüp imtihan vermeye

zorluyor. Ama dis dünya ile olan baglari kesmekten dogan o büyük sükûnet, vedâî suur, nefsin yok edilmesiyle kazandan güç bizi disariya baglayan bütün etkenlerin öldürülmesi aracili giyla elde edildiği zaman, artık dolabin disina çıkmis oluruz. Tahsili bitirmis, cihana hakim, mutlak gerçeklikte bulunan sükûnete kavusmusuz demektir. Çünkü bu dünyanın sonsuzlu gu ve mutlak hareketliliği söz konusu değildir. Bizim kelâmcıların dediği gibi, her degişken ve hareketli varlık hareket etmeye ihtiyaç duyar. Dolayısıyla olmak istediği fakat bulunama diği tarafa yönelmeyi arzuladığından ve olması gereken her yer de olduğu ve böylece ulasmasi gereken ve bulunamaz olduğu bir nokta da söz konusu olmadığından hareketlilik ve degişkenlik yetenegini kaybeder. İste burası tabii durum, kendine özgü ve mutlak hakikat olan “Nirvâna”dır. Orada fert, “kâremâ” dola binin disina; yalan, çürük ve yasentinin bos izdiraplarıyla dolu “Samsara” hayatından “Nirvâna”ya ulasiyor.

Yoga’nın özel bir istilaha sahip olduğunu ve riyazet yaptığı ni görüyoruz.

Hayvanın boynuna vurulan “yog” (boyunduruk) ile aynı kökten gelen “Yoga” ve “coki” aynı zamanda kurtulus etkenle rinden olduğunu gördüğümüz bu kelime biraz daha açıklanma ya muhtaçtır.

Deniyor ki, “kâremâ”dan, “samsara”dan kurtulup, “nirvâ-na”ya ulasmak için mutlak hürriyet ve herseye karsi isyan için “yog” altına girmemiz gerekir.

Bunun, itaatla (ama yalnızca itaatla) isyan edilebilir, itaatla kurtulus bulunabilir, özgürlüğe ulasilabilir, diyen ilerici düşün cenin aynisi olduğunu görüyoruz.

Hangi itaatla? Egilimlere itaat, zora ve altına itaat hayatta insana hakim olan ve insani zindana çeken her güce itaat bir, esaret olduğundan ayaklanarak isyan edip, hürriyeti elde etmek gerekir... Ama nasıl? İtaat ile... Ama hangi itaat? Boyunduruk al tina girmekle... İnsan; boyundurukların tahakkümünden kurtulabilir. Hangi boyundurukla? Hangi itaat ile? Mutlak hakikatin

DINLER TARİHİ

hükümlerine, ebedîliğin yasasına itaat. Alinyazısına, dünyaya egemen kudretten doğan kanunlara.

O kanunların kesfi, o iradeye itaat ve zühd; insani “samsara-dan ve “kâremâ”dan (yani diğerlerine kulluktan) kurtarıyor. Bu yüzden insan (bu yalancı ben) bu asamalarda vücuda hakim olarak ebedî hakikata ulaşabilir, dünya bütününde bir parça ola bilir. Bu büyük miracı, içinde gerçekleştirebilir. Yani fert kendi içinde varlık âlemi ölçüsünde büyüklük bulabilir.

Bu ihtiyaç duyulan ilaçtır ki, batıyı sürekli kendine çekmiştir. Oysa batı bütün bu güçleri elde etmiştir. Fakat özünde karanlık, pislik ve kokusmusluğu tasımak suretiyle...

“Sizden, iyilige çağırın, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

Önceki oturumda Veda dininin çok genel esasları hakkında konuşmuştum. Genel esaslar deysim, Veda dininin birçok meselesini henüz anlatmamış olmamdandır. Anlatmayışım ise bundan sonra (yani “Buda”dan söz ettiğimizde) kendiliğinden o meseleleri ayrıntıları ile ele alacağımızdandır. Çünkü Buda Veda dininde bir reformcudur. Yani Buda Hint’te yeni bir din kurmuş değil, daha çok Hint’te bir islahatçi ve reformcu konu mundadır. Kendi ekolünü, Hint dininin, Vedâ’nın temel ilkeleri ne baslıca emirlerine dayandırır. Vedâ’yi tanımak ister istemez bizi veda dininin temel esaslarını irdelemeye götürecektir.

Veda dinini de alırken, bu dinin dayandığı temel savları anlatmakla yetinmem bu yüzdendi. Yine de bu temel esasların herbirini özetle anlatmıştık.

Budayı tanıma, son derece Önemseydiğim, duyarlı olduğum bir konudur. Daima büyük bir düşünce, saskinlik ve heyecan içinde olmuş, hep kendimle çelişmişimdir bu konuda. Çünkü duygularım asiri bir şekilde “Buda”nın söylediklerinin etkisinde kalmış, aklım ise tam tersine siddetle ona karşı çıkmıştır. Bu yönden kendi kendimle sürekli savaş halindeyim...

DINLER TARİHİ

Budanın dünyasına dalmadan önce, su anda sunmak istediğim birkaç önemli tez vardır.

Bunlar, dinler tarihine, belki genel anlamıyla insanın düşünce tarihine, hatta insan hayatının değişim tarihine ilişkin sorunların temelini oluşturmaktadırlar. Bu, iki üç senedir üniversitede dinler tarihi konusunda verdiğim dersler sonucunda vardığım bir düşüncedir. Ancak sizler bunu yeni bir teori olarak algılamalısınız; “budur, bundan baskası değil” türünden bir inanç olarak değil. Çünkü “budur, bundan baskası değil” anlamına gelen sözler genellikle pek sağlam degildiler. Çünkü, herkesin söylediği her görüş ve anladığı herşey için, “budur, bundan baskası değildir” demeye hakkı yoktur. Ancak, gayb kaynağına bağlanmış ve sözlerini o kaynaktan alan kimseler böyle sözler söyleyebilirler. Kesinlikle ve yakinen sunu diyebilirler: “Budur bundan baskası değildir.” Söyle ki, peygamberler böyle sözler söylemişler ve hiçbir peygamber; ben böyle düşünüyorum...” “Böylesi de doğru olabilir...” “Su anda böyle düşünüyorum; ileride bir gerçeğe ya da daha iyi bir teoriye rastlayabilirim de” gibi sözler sarfetmemistir. Evet, filozoflar böyle söyler, peygamberler değil.

Peygamberlerden baska, hakka uygun olarak, sairlerin, bilginlerin, fikir sahiplerinin, yazarların, düşünür ve âlimlerin hep sinin bu tarzda, bu anlamda söz söylemeleri gerekir.

Anatole France’ın bir sözü var, hiçbir zaman onu unutmamak gerekir!.. “Biz gayb kaynağıyla ilişki kurmuş kişiler değiliz” der. Yine diyor ki: Âlim, “ben biliyorum” ile “ben sanıyorum” arasındaki farkı bilen kimsedir. Dikkat edin, bu çok önce bir tâbirdir. Evet âlim “biliyorum” ile “sanıyorum” arasındaki farkı bilen kısıdır. Bu ölçü âlim ile cahil arasındaki farkı da belirler. Cahil hep şöyle der: “Bu konu böyle değildir, şöyledir”. “Bu kötü, o güzeldir; bu hak, o bâtıldır”. “Bu kötü adam, o iyi adamdır”. Bu cahilin açıklama ve izah tarzıdır.

Ama âlim şöyle der: “Bir noktadan, bir açıdan bu konu böyledir. Diğer açıdan ise şöyledir.” “Bu itibarla falan konu hakkın—

da söyle bir hüküm çıkarılabilir. Ama diğer bir itibarla, başka bir hüküm.”

Baremler, “bu açıdan ve o açıdan, bu sebepten ve o sebep ten”, “bu itibarla ve su itibarla” şeklinde inip çıkar, veya Anatole France’in deyimiyle “saniyorum”u “biliyorumV’un yerine kullanmak ancak insanca yorumun ifade biçimi olduğu gibi bilgin olmanın göstergesidir de.

Alisilmiş insanlar arasında sadece cahiller, mutlak, sınırlı ve donuk kafalıdırlar. Cahil için her şey daima, “budur, bundan başka bir şey değildir” olmuştur. Zihniyetleri genellikle, muhakak, belli ve kesindir. Çünkü ömrü boyunca hiçbir zaman kendi görüşünü yenileme durumu olmamıştır, kulagina yeni bir söz ulaşmamıştır. Kendisinde yeni bir fikir de ön plana çıkmamıştır. Hiçbir zaman da çıkmayacaktır. Zira tefekkür, tedbir, fikri de gisme, görüş değişimi, bilahare yeniden gözden geçirme, her gün yeni bir sözle sahip olma, her zaman eski sözleri yeniden de gerlendirme, iyi veya kötü yapma gibi şeyler hareketli, canlı ve yapıcı beynin özelliklerindendir.

Donmuş beyin, sabit kalıp ve sabit kapsamlarla doludur. Ömrünün sonuna kadar da onlarla meşgul olup sarhos geçer. Sonunda da onlarla ölür. Zaten onlarla dogmuştur.

Öğrenciyken sınıfta bir konferans hazırlamıştım. Sosyologların “sosyal sınıf” konusuyla ilgili topladığım görüşlerini aktarmıştım. Bu nedenle birkaç teoride de sosyolojinin dünya çapında büyük şahsiyetlerinden biri olan üstad Gurvich’in düşüncelerine dayanmıştım. Konferansın bitiminde: “Bu anlamlarla ve bu ibarelerle naklettigin teoriler kimindir” diye sordu. Ben “Hayret, sizin kendinizin” dedim. “Hayır, benim değil” dedi. Ben saskinlikle karışık bir sevinçle dedim ki: “Ben onları sizin kitabınızın su su... sayfalarından not almıştım, (kendi kendime, “yaşlanmış, herhalde onları unutmuş” diye düşündüm). Tekrar sordu: “Hangi tarihli baskısından?” dedi. 1947-48 yılı”. “Biz şimdi hangi yıldayız?”. “60-61” dedim. Dedi ki: “Ben şimdi 60-61 yılında yaşıyorum ve sen hâlâ bu sözlerin bana ait olduğunu söylüyorsun. Bil-354

men gerekir ki onlar benim 47-48 yıllarındaki görüşlerim. Ben su anda 47-48 yıllarının Gurvich'i değil 60-61 yılının Gurvich'iyim. O yıllardaki söylediklerim artık benim sözüm de gıl. Ben bu 13-14 yıl zarfında ölmedim ve yasadım. Eger tekrar o yıllardaki sözleri söylersem o zaman şimdiye kadar bosuna ya samisim demektir.”

Bu, bir toplumda, bir zihinde, ilmî bir çevrede fikir hareketi nin göstergesidir. Ve bu durumla da ancak övünülür.

Bu tuhaf hatırlatmadan sonra, ben onun hareketli bir âlim ve canlı bir düşünür olduğunu öğrenmiş oldum. Halbuki taslas mis ve donmuş bir toplumdaki biri: “Benim yirmi yıl önce bir te orim vardı, ama şimdi o teorimin doğru olmadığının farkına vardım” derse, onun bu söylediklerini elden ele, ağızdan ağıza dolastırırlar.

Bir gün konuşmalarım arasında bir konudan bahsediyorken bir hatırlatmada bulundum. Dedim ki: Falanca konuyla ilgili yazdığım kitabı yeniden gözden geçirip görüşlerimi yenilemek istiyorum. Çünkü o konu hakkında oldukça yeni söyleyeceklerim var. Daha evvel yazdıklarımın çoğunu artık eski sayıyorum. Çok geçmeden, bu sözleri isiten bazılarının el ve ayakları tutuştu. Kendi iş güçlerini bir kenara bırakarak meshur deyişle “ayakkabı ve külahlarına yapıştılar”⁴⁴ Onun bunun yanına gitti ler; “Ne oturuyorsunuz?! Falanca söyle söyle konuşmuş emin olunuz ki bunu kendisi söylemiş” dediler. Evet ben söyledim. Ancak söylediklerim fikirlerimden herhangi biriydi. Daha önce leri sizin de duyduğunuz diğer sözlerim gibi! Bu ne demektir? Bu, diğer her insan gibi ve baskaca herkesin yapabildiği gibi ben de etüd ediyor, okuyor, düşünüyorum demektir. Hakikati elde etmek için araştırma ve okumada yetersiz davranmıyorum. Her yerden ve her dinden ve herkesin dilinden asla taassuba ödün vermeden; kavim ve fırka veya din taassubu nedeniyle bir hak ki, haksızlık haline getirmiyorum. Bir gruba veya bir topluluğa

44-Farsça bir deyim olan bu ifade, haber meraklılarının duyduklarını baskalarına ulaştırmak için aceleyle yerlerinden fırlayışlarını anlatır. (Redakie eden)

bağlanma adına, haksızı öne geçirmiyorum. Ama hata ve sürçmenin görülebildiği her zayıf insan gibi, ben de kendiliğimden birşeyi anladığımda haliyle bu bir kuram ölçüsünde olacaktır... “Sanıyorum”, “tahmin ediyorum”, “var sayıyorum”, “ihtimal veriyorum” ölçüsünde. Bu açıdan söylediğim her herşeye “kuvvetli bir ihtimal veriyorum”, “kesine yakın bir ihtimalle böyle dir” diyorum. Sonunda, söylediğim şeyin kabul edilmesinde bundan fazlasını da beklemiyorum: Bu durumda itiraz edilmesi de mümkündür. “Mümkün ve muhtemel bir nazariyenin ne faydası vardır?” veya, “sonradan yanlış ilân edilmesi ihtimali olan şeyleri niçin öğrenelim?” denilebilir. Cevabım şöyle: İnsanlığın takip etmek zorunda olduğu tek yol budur... Hatta vahiy keli meleri üzerinde araştırmalarda bulunurken de bu yöntemi kul lanmak gerekir. Zira biz Vahiy Kitabı'nın (Kur'ân) âyetlerini, “budur, bundan baskası değildir”ın kaynağı olarak anlarken yi ne kendi anladığımız ölçüde “sanıyorum ki bu âyetin anlamı budur” demek gerekir. “Bu şekilde anlamının doğru olduğunu sa niyorum.” “Benim nazarıma göre

Kur’ân böyle birsey demistir” demek gerekir. Dolayisiyla Kur’ân’ın kendisinde, onu anlama nin sihhati ve arastirmaci insanin hakikatlar i kavramasi yönün den, anladiklar ini tekrar bazen anlayislarla dikkatlice karsilastir mak için “ben sanıyorum”, “var sayıyorum”, “görüşüm budur” neticesine götürecek hüküm ve hikmetler çoktur.

Adamin biri bir kitap yazmisti. O kadar bos ve faydasiz bir kitapti ki, gerçekten eger bos laf yazma için Nobel Ödülü konul saydi, bu kitap birden birkaç ödül alirdi(!) Adam kitabini yaz diktan sonra kendisine övgülü takdimler yazsinlar diye ona bu na verirdi(!)

Bu tarz kitaplarin süregelen bir aliskanlikla genelde önemli sahislarin övgülerine ihtiyaçlar i vardır. Bazilar i övgü ve takdim yazmaya, cömertçe methiyelerde bulunmaya önceden hazirdir lar. Sadece yazar ve kitabın ismi, hazirlamis olduklar i metinde bos olarak duruyor. Hazir övgü metnine yazarın ve kitabın adı ni yazarak konuyu hallediyorlar. Bu, amaçla ona müracaat ettik lerinde de problem anında çözümlenmis olmakta(!)

356

DINLER TARİHİ!

Tesadüfen arkadaşlardan biri bu maksatla kendi kitabini getirmisti. Ona dedim ki: “Benim görüşüme göre çok kötü!” Ki zarak dedi ki: “Beyefendi, ne diyorsun? Bu kitapta çok sayıda ri vayet var, hadis var, Kur’ân âyeti var!” Baska bir arkadaşım cevap vermeme fırsat vermeden ona dedi ki: “Kötülüğü de bu ya! Çünkü bu âyetler ve rivayetler kitap metninin disinda kendi baslarina zaten iyidirler. Ancak sen onlar i burada kötü bir du rumda sergilemissin. Eger bütün kitap kendi sözlerin olsaydi, daha fazla tahammül edilebilirdi...” Böylece, herkes bir söz söy ler de sonra onunla beraber birkaç âyet ve rivayet sıralarsa söy ledikleri dogrulanmis olmayacaktır. Bu tür seyler, dogruluguna kesinlik kazandıran ölçüler olusturmaz. Her ne kadar bu kiyasa göre âyet ve rivayetler getirsek bile âyetleri de rivayetleri de dogru anlamamız gerekir.

Bu iste, daima hata ve yanlış ihtimali vardır. Bunun için Sia mezhebinde (Ali’nin Siasi’nda) su esas büyük bir ilmî kuraldir: “Isabet eden için iki sevap, hata eden için bir sevap vardır.” Din isinde arastirma yapan arastirmaci, eger hakikata ulasirsa ona iki sevap vardır; hataya düşer ve yöntemi yanlış olursa yine mükâfat olarak ona bir sevap vardır.

Eger dogru söy lerse iki mükâfat: Biri fikrî eziyet, düşünce ve arastirmaya saygi için, biri de sonuçta hakikata vardığı için. Arastirmaci olup eziyet çekmiş, düşünmüş fakat yanlış sonuç al mis olan da yine bir mükâfat vardır. Arastirmanın kendisi için bir mükâfat; velev ki söyledigi yanlış bile olsa.

Bu görüş, “Falancaların sözü yanlış olduğu için, yeryüzün den silinip yok edilmelidir”, diyen kimselerin görüşlerinden çok farklıdır. Böyle diyen görüş, Islâmî ve Sii görüş degildir. Söyle digim ve burada da geçen anlayis bütün insanlık tarihinin orta ya koydugu bir neticedir. Bu gerçeği tamamen ızh edemezsem de yüzde yüz dogru olduğuna eminim.

Geçmisteki konusmalarimin birinde bu konunun son derece hassas ve derin olusundan söz etmiş

olmamla beraber burada yeniden bir ders atmosferi içinde irdelememiz yerinde olacaktır sanırım.

İnsanlık tarihini incelediğimizde “sembollerin birbirine yaklaşması” isimli sosyolojik bir konuyu varlığını görmekteyiz. Özellikle Durkheim iddialarında da bu kanuna sıkça başvurmaktadır.

Sosyolojide genel olarak kanun ne tür bir yöntemle çıkarılır?

Durkheim diyor ki: “Kanunların ortaya çıkışı” semboller arasındaki yakınlaşma” esasına göredir. Esasen fizikte de, tabii ilimlerde de durum böyledir.” Ne demek yani? Sözgelimi, üzün tı ve sıkıntı hali, sürekli yüz kızarması, gözlerde durum değişmesi, adalelerin kasılması, yüzde çöküntü veya yumusama ile iç içedir. Bu dört-bes işaret birbirinin benzeridir. Öyle ki besten dördü bir arada görüldüğünde, “besinci işaret de oluşup ortaya çıkar” şeklindeki bir sonuca kolayca varabiliriz. Yani bizim veya başka birinin karşısında duran ve halinde çöküntü olan bir kim senin sesi ansızın hafiflesin, yüzü yumusar ve mahcup olur, başı öne düşer, gözleri özel bir hale bürünür, suratı da kızarırsa biz de tüm bunlardan yola çıkarak bir bilinmeze doğru iz sürebilir, netice olarak da bir hükme varabiliriz. Bu hüküm de şu olur: Korku veya utanma.. Bu, dört alâmetten bellidir. Bu dört işaret, artık bizce bilindi mi, besinciye iz sürdürebiliriz. Bu bizim için bir bilinmezken onu “yaklaşma kanunu” esasına göre keşfedebiliriz. Çünkü bu bes işaret, daima birlikte olduklarından üç veya dört tanesini bir arada gördüğümüzde dördüncü veya besinciye de tanımlayabiliriz.

Tarihin gözüyle gördüğümüz, tanıdığımız her toplum daima belli bir aşamaya ulaşınca lüksperestliğe; debdebeye, israfa, ayyaslığa yönelmekte; gününü gün etmek suretiyle asirilik yolu na düsmektedir. Bu kanun doğrultusunda Yunan, Roma, Çin, Hint ve İslâmî topluma kadar bütün toplumları incelediğimizde asiri lüks, israf ve savurganlıktan sonra onları bekleyen akibetin yıkılma, parçalanma, çöküş ve dağılma olduğunu görüyoruz. Buna göre, tarih boyunca, lüks ve yıkılma birbirini takip eden iki hakikat olagelmıştır. Bu şekilde, toplumların hayatlarında lüks ile bozulma arasında bir kaçınılmazlık olduğu yani birinin

diğerini doğurduğu gerçeği sosyolojik bir kanun olarak ortaya çıkmış oluyor. Bu kanuna göre lükse düşkünlüğün ilgi görmeye başladığı her toplumda durgunluk, yıkılma ve dağılma ani yaklaşıyor demektir. Hatta tanımadığımız ve durumunu bilmediğimiz bir toplum hakkında durgunluk ve yıkılmanın görülmeye başladığını duyarsak bu kanun gereğince adı geçen toplumda lükse asiri düşkünlüğün, ayyaşlığın yaygın olduğunu bilimsel bir görüş olarak ileri sürebiliriz. Zira lüks ve yıkılma birbirinin ayrılmaz parçasıdır. Bu işaretler birbirine bağlıdır; birbiri ne yakmı olarak ortaya çıkarlar. Bu sonuca vardiktan sonra bir likte ortaya çıkıp, birlikte yok olan iki işaretin nasıl yok oldukları hakkında baska bir kanunun varlığını farkediyoruz. Sonra asiri lüks sonucu durgunluk ve dağılmaya ya da durgunluk ve dağılma sonucu asiri lükse düşmüş toplumun yerine beraberinde bir uyanış, bir devrim ve yeniden yapılanmayı getiren yepyeni bir toplumun meydana geldiğini görüyoruz. Bu merhalede, toplum, yükselme, ilerleme, kuvvetlenme, genişleme ve gençleşme halindedir. Burada artık lükse ve süs düşkünlük, ayyaşlık, gününü gün etme yoktur. Çürümüş eğlence batakhaneleri yoktur; sadece çalışma, zahmet çekme, zahitlik, tüm fertler arasında fedakârlığa yönelme vardır. Hatta zengin ve servet sahibi kimse bile zahidliğe ve sade yaşamaya ilgi gösterirler. Bu durum lükse düşkünlük ile yıkılma, sade yaşama ile yükselme arasında bir ilişkinin olduğunu gösteriyor. Ne tür bir ilişki? Sebep ve sonuç ilişkisi (Biri sebep diğeri sonuç). Neticede her ikisi, birbiri nin sebep ve sonucudur. Birbirlerini etkilemekte ve birbirlerinden etkilenmektedirler. O halde iki veya daha fazla âlâmet arasındaki sebep ve sonuç ilişkisinin toplumda, her zaman birlikte ortaya çıkıp birlikte ortadan kalktıklarını söyleyebiliriz ve biz, bunlardan birinden veya ikisinden yola çıkarak kaçınılmaz sonuçları olan bir sonraki işarete varabilir veya onun meydana geleceğini Önceden görebiliriz.

Su andaki konumuz olan dinler tarihinde, diğer konulardan çok bu konuyu, genel bir varsayım şeklinde açıklamak için gerek bir ders olarak gerekse bütün dinlere bir giriş olması baki mindan örnek sadedinde anlatıyorum.

Tarihte bedevi dinler dönemini astıktan sonra (ki bunlardan geçen derslerde özet olarak bahsetmistim) büyük toplumların ve kültürlerin tarihinde çok önemli bir dönemin ve “büyük doguslar”ın yaklaştığını görürüz.

Bu anlamda Çin’de iki büyük peygamberin çıkışına şahit oluyoruz.⁴⁵

Aralarında bir nesillik süre kadar zaman farkı vardı. Biri “ferdiyetçi” olan Lao-Tsu diğeri de kendi selefinin aksine “top lumcu” olan Konfüçyüs’tür.

Tarihin yazdiklarına göre Konfüçyüs, ömrünün son demle-rindeki Lao-Tsu’nun hizmeti ile müserref oldu. Bu, onlar arasın da bir nesillik, yani otuz sene kadar bir zaman farkının olduğu nu gösteriyor. Lao-Tsu M.O. yedinci, Konfüçyüs ise altıncı asır da yaşamış. Hint’te de, dünya çapındaki en yaygın dinlerden bi—

45-Tarihî, sosyolojik kavramıyla peygamber; Islâmî kavramıyla değil. Islâmî is tilahta Adem (a.s.)’den Halem’ül Enbiya Hz. Muhammed (s.a.v.)’e kadar olan ilâhî elçilere peygamber adı verilmektedir. Bu unvan, Halil İbrahim (a.s.)’den önceki ve sonraki Enbiya silsilesine tahsis eder. Bu yüzden Islâmî terminolojide bunları “nebi”, diğer dinlerin kurucularını da “mütenebib” olarak isimlendirmişlerdir. “Huda”nın (Halılar anlamında değil) “Allah” anlamında olması gibi bura da o dersle ilgili sosyolojik kavranılan kullandığım zaman su noktanın daima hatırdâ tutulması gerekir. Meselâ; “Hint Tanrılar? dediğim zaman bunun devâ mı sudur: “Ben o tanrılara inanmıyorum!” Ama her defasında da “Ben o tanrıla ra inanmıyorum” diyerek hatırlatmada bulunursam bu hem bos bir telkin, hem de beyhude ve gülünç bir iş olur! Böylece her zaman Hint, Çin, İran peygamber leri dersem, beraberinde “Bendeniz onların dininden değilim!” gereceğini de söylemiş oluyorum Bu konu daima parantez içinde, açıklama ve dipnot sekin de vardır, artık onu her defasında tekrarlayanın bir anlamı yok! Bazıları “Tanrı lar” deyimini kullanmamam gerekir, diyerek beni tenkit etmişler: “Çünkü (Hû da) Tanrı bir tanedir, bâtilin mabutları ise Tanrı (Hûda) degildir.” Halbuki Fars ça açısından “Huda”, “İlah” anlamındadır, Islâm anlayışındaki basındaki harf-i tarifle (elif-lam) “essiz ve benzersiz ilah” anlamına gelen “Allah” anlamında de gil. Hem tüm dinler açısından da Kur’ân’da da (âlihe) olarak geçen kelime “Tan rılar “Hudayan”la esanlamli kullanılmıştır.

Esasen, bir kültüre, dine, tarihe ve efsaneye Özgü bir kelime veya kavram kullanmak ona inanıldığının delili değildir. Mesela biz daima hayaletten söz ede riz. Konumu?, ona inancın nasıl ortaya çıktığıdır. Bu kavram nedir, inananların zihninde nasıl şekillenmiştir? Hangi özelliklere sahiptir? Bu söz, bizim hayalet’e inandığımızın delili değildir. Belki bu, ilmî ve tarihî bir konudur. Bunu defalarca söyledim, bir defa daha söylüyorum Zararsız işlerde bütün bu vesveseler niye? Eger tüm dinî sorumluluklarda bu hassasiyetler gösterilseydi, İmam-i Azam’ın zuhuruna asla ihtiyaç kalmazdı. Niçin sadece bedava, masraf siz ve tehlikesiz işlerde hassasiyet gösteriliyor? Birinin çocuğu Ölmüştü sordu; E, benim şimdi ne yapmam gerekir? Demislerdi ki: “Ya yemek yedir veya hatim indir”” “Güzel! Yüz hatim de indiririm!” dedi.

rinin kurucusu olan Buda M.Ö. altıncı asırda yaşamıştır. Altıncı asrın sonları, beşinci asrın başları (su anda Buda'yi takip edenler, herhangi bir dine bağlı olanlar arasında en büyük grubu oluşturlar).

Iran'da bilinen bir dinin kurucusu olan Zerdüşt de M.Ö. ye dinci asrın başlarında yaşamıştır. Uzak Doğu'da (yani Çin'den başlayıp Hint'e, oradan Iran'a vardığımızda) doğunun çok nüfuzlu ve etkin dinlerinin kurucusu olan bütün peygamberlerin M.Ö. altıncı ve yedinci asırlarda ortaya çıktıklarını görürüz. Bunlar yirmi-otuz sene aralıkla, gerçekte birbirlerine çağdas olarak ortaya çıkmışlar ve Eski Dünya'nın bütün dinlerini kurmuşlar.

Diğer bir hamleyle, Iran'dan Yunan'a geçiyoruz. Yunan'da peygamber benzerlerini, bilgeleri ve Yunanlılar yanında dogulu peygamberlerin itibar ve haysiyetine sahip ve onların takipçisi durumundaki ahlak ve hikmet öğretmenlerini görüyoruz. Sokrat ve diğer filozoflar, yedi bilgiler; dört, beş, altı ve yedinci asırlarda Yunan'da yaşamışlardır. Yani Buda, Konfüçyüs, Zerdüşt ve Lao-Tsu'nun ortaya çıkışlarından bir iki asır sonra. Çünkü Yunan medeniyeti, birkaç asırlık kısa bir mesafe ve gecikmeyle Hint, Çin ve İran medeniyetinden sonradır. Sokrat ve benzerlerinin Doğu peygamberlerine göre bir veya iki asır gecikmeyle ortaya çıkmaları bu mesafeyi izah edebilir. (Bu mesafe çıkarmak istediğimiz genel kuralla çelişmez). Böylece de dünyanın en büyük dinî ve ahlâkî ekollerinin kurucularından Doğu'da, Batı'da ve büyük medeniyetlerde birbiriyle çağdas oldukları ortaya çıkaktadır. Bu yakınlaşma bir tesadüf olamaz. Çünkü, dünyanın bütün dinî, felsefî ve ahlâkî ekollerini incelediğimizde (bir istisna dışında; daha sonra bu istisnayı anlatıp inceleyeceğiz) sahip olduğumuz beş, altı onbin senelik düşünce ve anlayış tarihi boyunca ilk kurucuların Doğu ve Batı'da ve birbirleriyle kültürel ilişkiler bulunmayan toplumlarda birkaç sene, en fazla bir asır aralıkla ortaya çıkmaları tesadüf olamaz. Niçin? Bunun bir sebebinin olması gerekmez mi? Kanaatimce dünyanın bu Önemli fikrî ve dinî lider ve kurucularının ortaya çıkışlarını açıklayan

tek şey, derin ve büyük bir sosyal olgu olabilir. Bu dönemlerde hem doğu toplumu, hem batı toplumu kendi sosyal değişimle rinde aldıkları yolla bu sosyal olguya ve bu kaçınılmaz sürece gelmişlerdir. Sonra bu sosyal olguyla bu özel tarih süreci arasın da, bu büyük dinî bi'setlerin olması bir yakınlaşmaya neden olmuştur. Dolayısıyla bütün bunlar arasında bir sebep ve sonuç ilişkisinin varlığından söz edebiliriz. Benim anladığım fakat sim dilik açıklamaya imkân bulamadığım konu budur. Bu konu ta rih boyunca dünyanın katettiği ekonomik değişim süreci konu sudur. Çünkü tamamen müstakil olan bu konunun açıklanması için en az birkaç geniş oturuma ihtiyaç vardır. Bu sosyal olgu ve kaçınılmaz süreç tarih boyunca, sosyal düzen ve ekonomik sis temin temel alt yapısı, esas etkeni ve beserî medeniyetin değiş mesinin sebebi olup her yönüyle kültür, maneviyat, ahlâk ve ta rihe şekil vermiştir.

O halde bilimsel tarih felsefesi'nin belirttiği ve ekonomik sistemin derinliklerine kök salmamış ekonomik, sosyal ve tarih sel bir kaynaktan öteye dayanan ve sosyolojide ele alınmayan bir hareket dışında bütün dinlerin ve toplumsal uyanışların eko nomik sistem esasına göre yorumu yapılabilir. Onlar arasında sebep ve sonuç ilişkisi farkedilebilir.

Bir toplum içinden gelip, bir ekol, bir ideoloji, bir din getiren, bir liderliği yüklenen kimseler, sosyal düzenin ekonomik temeline dayanmak zorundadır. Ancak, başka bir kaynaktan; madde ötesi yasalardan beslenen, dünya, tarih ve ekonomik sis tem ötesinde bir mesaj taşıyan birinin, bu ölçüye göre değerlen dirilmesi mümkün değildir.

Geçmişte ve günümüzde mülkiyet, sınıfsal ve ekonomik de ğişimler tarihinde büyük bir olaya tanık olmaktayız geçmişte birden bire ortaya çıkıp insanlığı kendine bağlayan, tüm insanî ilişkileri; toplumun şeklini tamamen değiştirerek alt yapı ve üst yapısını tamamen baskılastıran bir olay... Baskılastırdığı insan lığı sonuçta bölen, ilişkileri insanca veya kabile yaşamına özgü olmaktan çıkarıp ekonomik rekabet ve düşmanlığa dayalı kılan; aldatma, fesat, çeliski, hirs, oç alma, sömürü, istibdat, kölelik,

DINLER TARİHİ

tugyan, isyan, yalan, uyusturma, bilimsel hileler ve asilsiz felsefeler uydurma ve maddî çıkar sağlamak için sahte dinlere zemin hazırlayan bu olay tarihin özel mülkiyet asamasına vardığı ve özel mülkiyetin olustugu dönemlere denk gelmektedir.

Özel mülkiyet, tabiatın eteginde tek parça olarak, birlik halinde, hür ve müreffeh yasayan kabilelerden olusan insan topluluklarının iki düşman kutuba dönüşmesine neden oldu. Kabile geleneginde herkesin ortak oldugu sosyal alandaki özel mülkiyete ilişkin katilimci tavir, kurt ile kuzunun iliskisine benzeyen iki zıt kutbun iliskisine dönüştü. Artık biri digerini kölelestirme ye, digeri de ondan intikam alma ugrasisina tutustu. Bu iki grup bun düşmanca iliskilerini takiben, her iki grupta ahlâkî hastalıklar ve binlerce fesat mikrobu ortaya çıktı; zayıf ve mahrum kalan grup intikamci, yirtici, hirsiz, asi, dalkavuk, meddah, hizmetkâr, köle veya usak oldu.

Kuvvetli grup ise zalim, aldatıcı, yalancı, halk ve insanlık düşmanı, gözü doymaz ve hirsli “para biriktiren fare” haline geldi. Gitgide yeni zevklerin pesine düştü. Daha çok mal ve altın biriktirmek için her fırsata dört elle yapıştı, ihtiyaç duymadığı halde o kadar mal biriktirip yagmaladı ki, bunlar yasami boyunca kendisi için yeterli oldugu gibi, kendisinden sonra gelecek nesillere de yeter de artar oldu. Sonra bunlar arasında paragöz-lük, altın, yagma hirs, zorbalık ve bir tür sadizm olan halka eziyet etme ve onlara zulmetme hastalığı belirdi.

Görüyoruz ki, insan özel mülkiyet asamasına gelmekle çeşitli ilişkiler, parçalanmalar, savaşlar, ahlak bozuklukları, utanmazlıklar,, acımasızlıklar, katliamlar, aldatmalar, alçaklıklar, kurtlas malar, koyunlaşmalar ve tilkileşmeleri de doğurmıştır.

Toplumların değişimi sürecinde, medeniyetin gelişmesi oranında kültür seviyesi, güçlenme ve tabiata egemen olma düzeyi yükseliyor, mülkiyet kuvvetlendiği oranda da insan grupları arasındaki ilişkiler ve ahlâkî bozulma artıyordu. Nitekim günümüzdeki medenî ülkelerde ahlâkî bozulma, geri kalmış ülkelerden; şehirlerdeki, köylerden; köylerdeki uçra asiretlerden daha fazladır. Asiretlerde de koyun sürülerinden daha fazladır.

Sonra, bu kanun ve ölçülerin açıklanmasıyla herbiri diğerini zorunlu kılan iki olayın meydana geliş süreci de belli olmaktadır. Birinci olay; özeî mülkiyet düzeninin gelişmesidir. Bu, elbet te medeniyet ve hakimiyeti arttırarak rekabeti olusturdu ve in sanin haddinden fazla telaslanmasına neden oldu. Daha önce insanin bütün serveti ormandan ve denizlerdendi. Günde bir defa ava gider; bir av avlayıp gelirdi. Bunun disinda baska bir isi yoktu. Ama simdi, özel mülkiyet, sen/et yigma hirsı ve altın tutkunlugu olusunca, gece-gündüz çabalamaya, daha çok üretmenin yollarını aramaya, araştırmalar yapmaya başladı. Sonuçta da baskalarını içinde çalıştırmayı becerdi. Böylece, güç artık ça servet de artmış oldu. Ancak bir de bunların zorunlu bir sonucu olan baska bir olay meydana geldi. Bu da, ahlâkin bozulması, sapıklık, kaypak ilişkilerin oluşması ve insanlar arasında düşmanca yöntemlerle adalet, esitlik, kardeşlik ve sevginin ortadan kalkmasıydı. Toplamlar, bu şiddetli sapma aşamasına ulaştınca, insan türünü zeval ve çöküntü ile tehdit eden şiddetli ruhsal hastalıklar onları kendiliğinden vahşi varlıklara dönüştürmeye başladı. Bunun sonucunda baska bir durum meydana geldi; toplum hızla bir oluşuma, bir devrime, bir ideolojiye ve yeni bir hidâyete ihtiyaç duymaya başladı. Toplumun bu yeni ihtiyacı, toplumun özel mülkiyet aşamasına girdiği anda ortaya çıkmaktaydı. Ahlâkî fesat da, onunla aynı zamanda belirip zirveye varmıştı, insanî ve sosyal ilişkilerin en kötüsü olan ahlâkin bozulması, kendiliğinden şiddetli bir tepkiyi doğurur. Bu tepki sosyal ilişkilerin ıslahı, ahlâkin ıslahı ve sürekli hayvanî aşama da duran insanları kurtarmak için, “İonesco”nun deyişiyle ger gedana dönüşen veya “Kafka’nın ifadesiyle “değişmiş insan”ları kurtarmak içindir...

Bu tepki, azık taşıyan, soylu bir merkez şeklindeki bir varlığı, insanlıktan uzak zayıf bir kuzuyu, yırtıcı bir kurdu, ısırıcı bir yılanı, paraya tapan, ona ihtiyacı olmadığı halde onu yigip biriktirmekten zevk alan fareyi kurtarmak için gereklidir...

Görüyoruz ki bu asiri sapma ve ızdıraplı hastalıklar, bu aşamaadan sonra ansızın insanlığın canına musallat olup bu olum—

suzlukları meydana getirmiştir. Bunlar da toplumun yeni bir devrime, yeni bir hidayete, yeni bir ideolojiye olan ihtiyacını da ha da hızlandırmıştır. Dolayısıyla böyle bir ihtiyaçtan doğan is tek ve tepki, büyük dinî ve ahlâkî mekteplerin kurucularının ve büyük liderlerin ortaya çıktığı dönemlere rastlar.

Bu nedenle medenî Çin, Hint ve İran toplumları diğer toplumlardan daha erken mülkiyet aşamasına ulaştıklarından ve mülkiyetin kendisi de degışmenin ve simdiki medeniyetin oluşmasının aynı zamanda ahlâkî bozulma, düşmanlık, tecavüz, bu nalım ve insanî ilişkilerde sapmanın baslıca faktörü olduğundan (savaş faktörü gibi) tamamen sınıfsal medeniyetten doğan sosyal ve ahlâkî bunalıma, yani özel mülkiyetin sonuçlarına mahkûm olup büyük bir islah ve ahlâkî ayaklanmaya gebe ol dular. Bu toplumların tarihindeki büyük dinî mekteplerin ortaya çıkışı iste bu dönemlere rastlamaktadır.

Ama Yunan toplumu, iki üç asırlık gecikmeyle medeniyetin bu aşamasına ve mülkiyet buhranına ulaşmıştır. Zira medeniyet M.Ö. yedinci, altıncı asırlarda henüz, Yunan'a gitmemiş ve Fırat'la Dicle arasındaki Mezopotamya ile Mısır sınırları içindedir. Sonraları Girit adası ve diğerleri yoluyla Yunan'a da geçmiş ve o ülkenin hayat düzenini, medeniyet ve kültürünü, üst düzeye çı karmıştır. İki asır sonra da, ilerlemiş İran, Çin ve Hint seviyesine ulaşmıştır. İste bu devrede ahlâkî hareketleri ve doguya benzer fikrî, felsefî doguları bekleyebiliriz. Bu şekilde büyük Yunan felsefe ve ahlâk okullarının, Yedi Hekimler'in ve Sokrat'in dine dayalı olmayan bir temel üzerinde kurulmuş okulu gibi insanlı ın çok büyük ahlâk okullarına ulaşyoruz. Aristo, Eflâtun, Re-vaqî ekol ve Epikürcü ekol... Tümü bu dönemde; M.Ö. dördüncü ve üçüncü asır civarında dogudaki büyük din ekollerinden iki asır sonra ortaya çıkmışlardır.

Burada diğer bir gerçeikle karşılaşyoruz. O da, mülkiyet, medeniyet ve ideoloji gibi üç sembol arasında sebep ve sonuç ilişkisinin varlığıdır. Bu da mülkiyet, sınıfsal düzen, sosyal sınıflar dizisi, geniş kullanım alanları, bedava iş güçleri, halk kitleleri, köleler, üretim gücü, rekabet, savaş, alet yapımı, düşünce, teknik... ve maddî güç ragbetini ortaya çıkarır. Bunlar birlikte

medeniyeti oluşturlar (Medeniyetten kastım olmuş ve su ana olandır. Olması gereken değil). Bunalım, sapıklıklar, dertler, ihtiyaçlar, çirkinlikler ve yeni çelişkiler ortaya çıkaran medeniyet, zorunlu olarak ahlâkî ve islahi hareketler için müsait bir ortam hazırlar. Doğulu ve Batılı ruh ve düşünce tarzına bağlı bu hareketler, Çin, Hint ve İran'da dine dayalı, Yunan'da ise felsefî karakterde belirdi. Ancak her ikisi de ahlâkî hedeflerde reformun temel ilkelerinde, sosyal ilişkilerde, yaklaşımlar olarak ortak veya en azından birbirlerine benziyorlardır. Sokrat, Eflatun ve Epiküros (tanıttıkları Epikürcülüğün akine) Revakîler, Lao-Tsu, Kon-füçyüs, Buda, Zerdüşt, doğu tasavvufu ve zühde yönelme ara sindaki benzerlik buradan kaynaklanmaktadır.

İnsanlık tarihinde böyle bir durum bir defa daha belirir. O da mülkiyet gibi makinanın ortaya çıkmasıdır. Makinanın ege menliğindeki yaşam, sömürünün şiddetlenmesini, ziddi, sınıfsal savaşı, ahlâk bunalımını gerektirir. İnsan gücüne olan ihtiyaç ve zorunluluğu en aza indirir. Çaresiz olarak az veya çok sayıda işçi yi işsiz bırakır. Vahşi bir şekilde kapitalist düzenin temel kuru mu, rekabete, üretimde hızla dönüşür. Büyük üretim sel lerinin eritilmesi için tüketimi hızlandırır. Ardından dünyevî ve insanî ilişkilerde geçmişte görülmemiş bir bunalım ortaya çıkar. İlk olarak “dünya sömürsünü” meydana getirir. Bütün milletleri ve halkları iki zıt kutba bölüp toplumda sınıflar uyusmazlığı, yükselen sınıf savaşı olarak sunar. Zarar yüklü bir etken halinde sonunda, toplumun sömüren ve sömürülen diye iki sınıfa, insanın sömüren ve sömürülen diye iki bloka dönüşmesine sebep olur. Esnaf ve tüccar her zamankinden daha şiddetli, daha geniş ve daha bir kapitalistleşir. Artık her hükümetin siyasî gücü onun aleti ve oyuncagidir, hem de bilimin olaganüstü gücü. Köylü, işçi ve sanatkarın hepsi “proleter”e dönüşür ve artık hiçbir şeye sahip değildir. Ne iş araçlarına, ne iradeye, ne de seçmeye. Sadece iş yapan kolları vardır. Çaresiz olarak onu da satması gerekir. Hem de satın alanın belirlediği bir fiyata!

İki kutuplu yeni toplum: Sermayedar her şeyin sahibidir, işçinin hiçbir şeyi bulunmamaktadır, hepsi bu kadar!

DINLER TARİHİ

Bütün bunlardan sonra geniş iktisadî, ahlâkî, fikrî ve itikadi buhranlar meydana gelir. Bu bunalım ve kaoslar insani makina-zede yapar. Kendinden geçmiş, savaş arzulusu yapar. Bir makinanın civatası ve suursuz bir bilyesi haline getirip bir idarenin, esanlamli numaraları sekline sokar. İnsanlığı “tüketim için üre tim ve üretim için tüketim” kısır döngüsüne tutkun eder. Degisi me ugratır; canı, hastalıklı idealsız ve imansız yapar. Bu yüzden insanın tekrar yeni bir ekole, yeni bir hidayete ve yeni bir görüşe ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple M.Ö. altı, bes ve dördün cü asırlardaki ekol sahibi büyük liderlerin şöret ve saskinlik döneminden sonra artık dünya çapındaki hareketlerden bir ses çıkmamıştır. Ansizin ideolojilerin ard arda ortaya çıktığı ondokuzuncu asra kadar... Bu asırda inanç ve felsefe okulları, ekono mik ve sosyal düzenler, siyasî rejimler, liderlige dayanan rejim ler ve yeni ahlâkî şekiller meydana gelmiştir.

Bu nedenle bu konudan alınacak genel bir sonuç bizi suna inandırıyor:

Evvela; bütün tarih boyunca iki benzer dönem vardır: Biri, “mülkiyef”ten dogmus dinlerin dönemi, diğeri de “makina”dan dogmus ideolojilerin dönemi!

ikinci olarak; gerek tüm bu inanç kurumları gerekse de bü yük dinî, felsefî, ahlâkî hareketlerin tümü, toplumsal yapının, toplumun ekonomik altyapısının ve çevrenin kaçınılmaz sonuç larıdır. Bu gerçek, aynı zamanda genel bir ilmî kaidedir.

Ancak bu konuda daha Önce isaret edilen bir istisna vardır: Bu kanun “İbrahimî hareketler” konusunda geçerli değildir. İbrahimi hareketlerden maksadım, İbrahim’in kurucusu Tevhidi Hareket’den kastım, kendine özgü olup kurucusunun İbrahim, devam ettiricilerinin de Musa, İsa ve Muhammed (aleyhimüs-selâm) olduğu harekettir.

Kur’ân’ın açıkça anlatmasına göre, bütün insanlık tarihi bo yunca, bir tek “din” vardır, o da İslâm’dır. Hz. Âdem’den (insan türünün fiili başlangıcı) itibaren Muhammed bin Abdullah’a (s.a.v.) kadar çeşitli peygamberler, dönemlerine uygun; kendi asır ve kavimleri, kendilerine özgü sosyal yasama ve çevrelerine

uygun olarak İslâmî hükümlerde, kanunlarda, kitapta yeni yeni yorumlamalarla birbirlerini takip etmişlerdir. Böylece tarihteki vahiy ve nübüvvet asrının sona erdiği ilân edildiği, mükemmel ligin nihayetine vardığı dünya sathında ortaya konuncaya dek...

Tarihin ve dinî kissaların dedigine, Tevrat ve Kur’ân’da apa çik açıklandigina göre Ibrahim, sosyal düzenin kabilevî yaşam şartlarına tâbi olduğu bir dönemde yaşamıştır. Kendisi de Arâmî kabilelerinden bir kabileye mensub olup daima göç hatı-de yaşamıştır. Bu yüzden Ibrahim’i bazen Sümer’de, bazen Ba-bil’de, bazen Harran’da, bir zaman Misir’da diğer bir zaman da Arabistan’da görüyoruz. Çünkü kendisi çobandır ve çölü dola san, hayvancilikla uğrasan bir kabileye mensuptur. Kabilesi he nüz sehir yaşamına ve yerlesik düzen asamasına ulaşmamıştır. Bazı tarihçiler söyle yazmışlardır: “ibrahim ilk olarak kendi top lumunu (Mezopotamya’da kabileler asamasından yerlesik dü zen asamasına) medeniyetin başlangıcına intikal ettirmiştir.

Bu nedenle Ibrahim, kabile hayatı döneminde yaşamıştır. Sosyoloji açısından O’nun toplumu, fetisizm, ruhperestlik (ani mizm) ya da tabiat güçlerine ve görünümlerine tapma (yıldız, ay, güneş vs.) asamasından “ideolatrie” yani putperestlik (en ge lismis sirk dini) asamasına yükselten bir dinin kurucusu veya bu doğrultuda etkileyen biri olması gerekirdi.

Halbuki ekonomik alt yapının, sosyal düzenin ve kabile asamasındaki toplumunun tarihsel sürecinin aksine O, evrensel Tevhid Dini’nin kurucusu olarak bilinir.

Sonraları, Musa gelir, ardından İsa ve en sonunda da son peygamber. Her ne kadar, herbiri yeni bir kitap getirmiş olsa bi le, hiçbirisi yeni bir dinin kurucusu olmamıştır. Kitap, dinden ayridir. Kitap yeni bir seriat getirir, yeni bir din değil. İslâm’ın na zarında birden fazla din yoktur. Revaçta olan “dinler” kavramı ve deyişimi doğru değildir. Zira din; tektir, birkaç tane değil. Pey gamberler, kitaplar, hükümler, seriatlar çeşitlîyse de din tektir. Hanif din; İslâm, başlangıçta insanlığa Allah’a tapma, iyilik ve

DINLER TARIHI

hakki ilham etmis, her asir ve kavimde, büyük ve küçük peygamberler insanlari bu dine davet etmislerdir. Ibrahim bu dini, tarihte büyük bir hareket olarak somutlastirirken Muhammed bin Abdullah (a.s.), evrensel ve en son sekliyle zamanlar üstü ve belli bir kavme has olmaktan öte bir Özellikle olgunluga erdir mistir.

Ibrahim'i, sosyolojinin bu tahlili esasina göre, 3900 yıl önce ki bir Mezopotamyali bir şahsiyet olarak görmemiz gerekir. Bel ki bundan 2 bin veya 2500 yıl öncesinde görmek gerekir. Hem de kabile düzeninden ve hayvancilik üretiminden dogum olarak degil. Belki bir imparatorluk düzenine, büyük medeniyete, kabi le üstü ve kavim üstü bir topluma bagli olarak.

ibrahim, toplumun sirkten tevhide dönüşmesinde, bütün peygamberlerden daha Öndedir. Hem taninmis Çin, Hint ve Iran peygamberlerinden, hem de taninmis büyük Yunan hekim ve filozoflarından. Halbuki kültürlerin degisimi ve medeniyetin gelismesi açısından hepsinden daha geri bir tarihtedir.

3200 yıl kadar önce (milattan binüçyüz yıl önce ve Ibra him'den yediyüz yıl kadar sonra) Musa geliyor. Fakat sadece Israilogullari'nin kurtaricisidir ve Yahudiler'e özgü bir peygam berdir. O, insanligin kurtulusu için gelmedi, belki kendi kavmi ni (Israilogullari'ni) Firavun'un baskisindan kurtarmaya; Filis tin'e götürmeye geldi ve götürdü de.

Bundan baska da birsey yapmadi.

Musa'nin ardindan, sıra Va'dedilmis Kurtarici Isa'da yani Yahudilerin Mesihindedir. Söyleki, tarihçilerin söylediklerine göre baslangiçta davetini sadece Yahudiler'e yapmisti. Sonra Ya hudilerin sözlerine kulak vermediklerini görünce davetini tüm insanliga yaymayi yegledi. Daha sonralari ise evrensel bir hüvi yet edindi.

Hem sonra, bunlarin hiçbiri (Musa ve Isa) din kurucusu de giller. Kaldi ki Ibrahim okulunun en son peygamberi (Hz. Mu hammed), Zerdüst'ten, Puda'dan, Lao-Tsu ve Konfüçyüs'ten bin yıl sonra kiyam etmis. Toplumu da sosyoloji açısından sadece

medeniyet ve kültür aşamasına değil, kabile yaşamının olgunluk aşamasına bile ulaşmamıştır.

Kabilenin olgunlastığı dönem, kabilenin siyasî ve sosyal gücünün bir reis veya önderde somutlastığı dönemdir. Sosyal hukuka, güçlü siyasî hakimiyete sahip ve kimselere iş yaptıran bir reis ve lider. Bu durum, bu toplumda hükümet ve liderliğin ileri ve somut sosyal kurumlar şeklinde ortaya çıkmış olduğunun isaretidir. Toplumda sosyal statüler, yönetim ve liderliğin aslı, sosyal bir düzen halinde görülmüştür. Bu kabilede “Han”ın olduğu dönemdir. Halbuki ilkel asamalarda, yani daha bedevi kabileler arasındaki sosyal ilişkiler, piramitvari bir düzen; bir “baş”a, bir eksen veya siyasî ve idari merkeze bağlı olma şeklinde değildi. Belki namus, komşuluk ve aile veya birbirlerine anlaşımlarla bağlı olan ayrı ayrı fertlerin, grupların ilişkileri şeklindeydi. Bir veya birkaç sakalı ağarmış yaşlı, toplumun güvenini kazandı ve kabilenin görünen yüzü olagelmislerdir. Bunu da ilerlemeden yaslarından öte muhtemelen aile şerefinden, özel ahlâkî değerlerden, övülecek olaylarla dolu olan bir geçmişten veya daha çok temkinli olmalarından dolayı edinmişlerdir. Bu aslında kabilede “pir” (yaşlı) vardır-Bu da henüz “Han” edinme aşamasına gelinmediğinin işaretidir!

“Han”, itaat olunan, kabilenin bütün fertlerine hakim, güçlü bir otoritedir. Halbuki şeyh, yaşlı, muhterem bir insan sınırlarını aşmaz. Cahiliye dönemindeki Arap kabilelerinin İslâm’ın zuhuru esiginde “Şeyh”i vardı. Bu anlamda bir kabile mensubu sadece daha beyaz olan herkesi yönenin itimat edilenleri gibi şeyh olarak seçebiliyorken, hiç kimse de şeyhe itaate zorlanmazdı. Zira o, sadece şikâyet için meclise davet edilen ve baş köşeye oturan, ağızlarından daha ağır sözler çıkan yaşlılar gibi bir yaşlıydı. Bu yaşlıları, söyleyeceklerini tamamladıktan sonra dışarıya bu yur ederlerdi. Halbuki kabile asiret aşamasına ulaşmasıyla birlikte bir han tarafından idare edilir. Han da bütün fertlere göre güçlü ve hakim bir komutandır. Hükümet, ekseriya verasetlidir

veya seçimle olsa bile bu belli bir aile ile sınırlıdır. Hükümet, soyluluk ve şeref onda toplanmıştır.46

Bu düzenden, ansizin evrensel ve ırklar üstü tevhide bir kaynaşın ortaya çıktığını görüyoruz. Oysa toplumun değışimi ve sosyolojik incelemelere göre onu kültürel açıdan oldukça gelişmiş ve köklü, bilimsel ve felsefî aşmanın esiginde ya da tarih ve toplum süreçlerine göre İran’da Hahamenis, Roma’da sezarlar Örneğinde olduğu gibi ulusal birliği sağlamış bir imparatorluk aşamasında görmemiz gerekirdi.

Bu iki silsile arasındaki çok belirgin diğer bir farka, (İslâm Bilim) “İslâm Sinasi”de işaret ettim. (Hint, Çin, İran peygamber-feri silsilesi ile İbrahimî peygamberler silsileleri arasındaki bu belirgin fark, sosyal köken ve onların sınıfsal bağlılıklarıdır.)

Çin peygamberleri (her ikisi) Buda, Mehavira, Nanek, Veda dini ve Buda dininin bütün reformcuları; yine bunun gibi İranlı üç peygamber, Zerdüş, Mâni ve de Mazdek (Komünizm yanlısı ve planlayıcısı), bütün büyük Yunan bilge ve filozofları (Sokrat, Eflatun, Aristo...) istisnasız üst sınıfa, yani esrafa, sultanlara, zenginlere, feodallara, mecusilere bağlıdırlar ve büyük ruha nîlerdir. Bunların aksine hem tarihin rivayeti, hem İslâm Peygamberi’nin kendi şahsî beyanı ile İbrahimî silsiledeki peygamberler halk kitlesinden seçilmiş ve gönderilmişlerdir. Yani, doğulu peygamberlerin sınıfına ve batılı filozofların sınıfına karşı olan bir sınıftan. Bu gerçek bizim muteber metin ve kaynaklarımızda (bu cümleden olmak üzere Ibn-i Hisam’ın Sireti”ni hatırlı yorum) kaydedilmiştir. Peygamberimizin kendisi de te’kid et-46- Elbette ahlâkî bakımdan ve bugünkü aydının görüşüyle hanın tayin ve vera sete dayanan düzeninin, seyhin seçim sisteminden daha çok gelişmiş olduğunu kabul etmek zordur. Ancak’dikkat etmek gerekir ki burada söz, siyasî rejimlerin mukayese edilmesi hakkında değildir. Tarihî aşamadan, sosyal kurumların gelişmesinden söz edilmektedir, Seyhin olduğu aşamada, toplumda henüz hükümet kurumu, siyaset meselesi ve toplumun idaresi ortaya çıkmamıştır. Han aşamasında, bu kurumların gelişmiş bir biçimde ve merkeze bağimli/merkeziyetçi olarak gerçekleştikleri görülür.

Sosyal düzenin gelişme meselesi, siyasî rejimler meselesinden ayrıdır. Hatta ahlaki meselelerden bile. Söyle ki; kölelik dönemi ilk ortak yaşam döneminden (ilkel kominal dönemden! gelişmiştir. Daha çok gelişmiş olmak, “daha iyi” ol maktan ayrı birşeydir.

mistir: “Hiçbir peygamber yoktur ki çobanlık yapmamış olsun.” Bu, bütün İbrahimî peygamberlerin toplumun en mahrum sınıfından olduğunun tekrarlanmasıdır. Bunlar mahrum sınıfın da en mahrum zümresi olan çobanlardandır. Tarihin naklettiği gibi bunların birçoğu bizzat çobanlık yapmış olmakla beraber, diğer birtakim mesleklerde de meşhur olmuşlardır. Onlardan biri İb. Rahim’dir. Çoban olmakla beraber, babasının⁴⁷ (veya amcasının) emri altında sade bir işçi gibi puthanede çalışmıştır. Onlardan diğer biri de Nuh’tur ki, marangoz ve gemi yapımcisiydi. Arya dillerinin tümünde (Sanskritçe, Farsça ve Avrupa dillerinde) birbirine yakın emarelerle “Nuh” kelimesi, dilbilimde aynı kök tendir. Naval (gemi ve denize mensup, deniz gücü), Navagation (gemicilik, denizcilik), Noyer (suda batmak), Farsça’da “nâv” kelimesi “gemi” anlamındadır. Bunun aynısından olan “Nu” kelimesi de “Nuh” anlamında gelerek, marangoz ve gemi yapımcisi anlamındadır. Davut, zırh yapımcisi ve hasircidir. Hazreti Emir (Hz. Ali) Nehcül Belâğâ’da kıssaya işaret ediyor: “Davud” peygamber zırh yapıyordu, eliyle basının üzerine koyuyor, pa zara götürüyordu. “Bunları satın alın, buna ihtiyacım var!” di yordu. Maksudı onları satmakla ekmek yemek ve açlığını gider mekti.” Mesih (Hz. İsa) ise Kızıldeniz’in sahillerinde bir balıkçı idi. Geriye kalanlar ise en mahrum sınıftan çıkan çobanlardır. Bu sebeple bütün mahrumlar, daima onların etrafında toplan mışlardır. Onların mücadelelerinin yönü, üst sınıflara karşı ol mustur.

Bundan önceki bir anlatımda “ümmî”nin bu anlamda olduğunu açıklayarak “okuma yazması olmayan” anlamında da gildir demistim. Kur’ân “Ümmî”yi Peygamber için, çok açık bir sıfat gibi resul mesabesinde kullanıyor. Yani bizim halktan olan bu elçimiz, halk kitlesinden, bu sınıftandır. Ezilen mahrum, ve muhtaçlar sınıfından (kurtuluşu, bağımsızlığa ve adalet muhtaç

47-Kur’Sûn’da (ve rivayetlerde) Azrin İbrahim’in babası olduğu vardır. Tefsir lerde ise buradaki babadan maksat, amcadır denilmiştir! Çok güzel, amca! O amcanın emri altında çalışıyordu. Amcasının ismi put yapımciliğidir ve İbra him’in ismi de putları pazara götürmek ve satmak.

olan sınıftan). Sereflerini daima halk kitlesini sömürmekten alan esraf sınıfından değil.43

“Varlık” ve “Hiçlik” ilişkisi

Varlıklı olma ve hiçlik arasındaki ilişki, bugünkü dünyaya egemen olan bir felsefedir. “Camus”, “Baudrillard”, “Sartre”nin takip ettikleri “absurdite” felsefesidir.

“Hiçlik sanatı”, “hiçlik tiyatrosu”, “manasızlık felsefesi”, “hiçlik sosyal düzeni”... Bugünün en modern ve en yaygın konuları. Şimdi İran’da çokları hiçliğin propagandasını yapmaktalar. Bunu sunayız, bizi daha çok hiçleştirmek istiyorlar. Baska ne çıkara lım; hiçten hiç!

“Varlıklı olma” ile “hiçlik” arasındaki ilişki, İnsan ruhunun kanunudur. Refah, boşluk, abes ve isyan ardarda gelen dört sembol! Tasavvuf, irfan, zahitlik ve dünyayı hakir görme, dinin ismi değildir. O anlamda tefekkürün de ismi değildir. Refah, hiçlik ve isyan bollukta yaşamış insanın yapageldiğidir. Tasavvuf ve zahidlik ise müreffeh yaşam ve ekonomik bolluğun yaşamını boşluğa çekmiş olduğu insanın bir tepkisidir. Hayatın boşluğu, onu yasama karşı kışkırtmıştır.

Yasama karşı isyan, yani tasavvufa yöneliş, zahitlik ve dünyanın hakir görülmesi genel bir kanundur. Sürekli dünyayı kö-tüleyen, ondan faydalanma günlerini geride bırakmış olan kim seditir. ızdırıp ve zorluğu arzulayan, bolluk içinde, rahat, yumuşak, nazik, ince ve zarif yatakta yaşamış olan kimsedir. Çölü arzulayan, gözleri tamamen açılmış, yeşilliği, hurmalığı, tazelığı görmüş olan kimsedir. Bütün bunlar kalbine vurmuş çetin ve çıplak çölü aramaya başlamıştır. Tatlıdan bıkan kişi tatlıyı ye-48- Bu meselenin ortaya konmasıyla bazı adamlar hüsnüniyetle itiraz ettiler; Peygamberi niçin halk kitlesinden olarak tanıttin? Halbuki esraftandır! dediler. Baska bir yerde dedim ki, İslâm hükümetinin Medine’nin cahiliye toplumu üzerindeki yönetiminden on sene sonra bile henüz cahiliye kökleri ve esraflık kökleri vardı. Halk başkan olarak esraf ve seyhlerin pesinden gidiyordu. Esrafi da birer birer tanıttim, yine bir grup itiraz etmeye başladı: Suna bak’ dediler. Kimleri esraftan saymış -Esrafi serefli adamlar anlamında sanmışlardı-Dedim ki: Amerikan filmlerine kovboy filmlerine gidin ki serfin ne olduğunu anlayasınız? Ne yapsak da bir itiraz noktası bulsak diye her ismin ve sözün bir tarafını eğiltmek istiyorlar.

memis olan veya agzini azıcık tatlandırmış olan değildir. Belki boğazına kadar doymuş ve bıkılmış olan kimsedir. Yoksa yeme mis olan tarafsızdır. Az yemiş olan tatlıyı seven biridir. Joyce'un bazı kahramanlarına bakınız, nasıl iskence, zorluk ve eziyet ar zuluyorlar. Çünkü rahatlık dışında bir şey görmemişlerdir. Ja mes Joyce'un hikâyelerinden birinin kahramanı olan, şu anda adını hatırlayamadığın hanıma bakınız. Kocasının, annesinin ve etrafındaki insanların şikâyet etmekte. Niçin islatıp, kuru tüp, penceresine koyuyorlar? Daima sisiriyorlar diye isyan ediyor. Ve hemen yalın ayak sokaga fırlayıp çöle kaçıyor. Tasların ve dikenlerin üzerinde "kosarken ayaklarında oluşan yaraların acısından ise zevk alıyor. Bu, asiri varlıklı olmaya bir tepkidir, bu refah onu isyana tesvik etmiştir. Bu, insan ruhunun bir kanu nudur; az sahip olduğu şeyler ve erişilmez gördüğü kimseler onun için hedef olurlar; eksikleri bulmanın pesindedir. Ancak böyle bir durumda hayatı "bos" görmez, bos saymaz, kendini bir şeyi bulma ve onu elde etme ile sorumlu tutar. Bulunca, ele geçirip faydalanınca, diğer bir eğlenceye ve zevke yönelir. Lez zetin artık olmadığı yere kadar. Asla hiçbir zevkte duramaz, eğer durmussa ölmüş veya delirmiş demektir. Otomobil, köşk, müreffeh yaşam, cinsel zevk... herseye sahip olduğundan artık hiçbir şeyin pesinde değildir. O zaman da yapay heyecanlar oluşturur. Batı'daki burjuvazi sanatı, aristokrasi gecekonduları bu çeşit şeylerdendir. Meselâ halkın yarısının hayatına musallat olup onlara hükmeden falanca esraf, bir maskeli balo ile herke sin alay konusu olmakla bütün bunları unutuyor. Halbuki o da kendisiyle alay edenlerin hepsiyle alay ediyor. Çünkü kendisi değil, esek kiligiyle ortaya çıkan görüntüsüdür. (Her ne kadar bu birkaç saatte esek görünümünde olan kendisiyse de!) Balo sonuna doğru boynuz ve kulaklarını çıkartıyor, herkes maskara olan adamın falanca muhterem ve meshuru) senatör veya bü yük kapitalist olduğunu anlıyor. Birden heyecanlanıyorlar; kari si diyor ki, dört saat benimle konustu kocam olduğunu anlayan madim. Herkes bir çeşit yalanla yapay bir heyecan ve gürültüye kaptırmışlardır kendilerini. Gecenin veya toplantının sonunda da "çok güzel geçti" diyorlar.

Gazneli Mesut, Tugrul ile savasa gidiyor. Yolda yetmiş ka deh (bardak değil) sarap içiyor ve namaza duruyor. Bir diğeri ise, restoranın yedinci katinin penceresinde duruyor, sarap içmeye başlıyor. Hepsi düşecek mi düşmeyecek mi? diye heyecana kapılıyor. Diğerrinin çevresindekiler ise küfür edecek mi etmeyecek mi?! diye bekliyorlar. Temel şey şimdi heyecandır. Çünkü artık başka bir şey, başka hedef, maksad ve amaçları yoktur.*t

49-Herseyi olan bir tanıdığım vardı. Yeryüzü onun için bir cennet, Paris ise cen netin merkezi idi. O, merkezde rahat ve mutluydu. İran büyükelçisi dostuydu. İstedigi herseyi alıyordu. Çünkü parası vardı ve itibarı da genisti. Güzel bir tip ti, güzel de dans ederdi Riyazetlere çekilmisti: Böylelikle Wı avı takip etmeye ve Avrupalı kurtların pençesinden kurtulmaya güç getiremeyendi. Bütün bunlarla beraber çok dertliydi ki, daima ağlama nöbetleri geçiriyordu. Beni görme ye geliyor, içinde bulunduğu izirdirapların dan bahsediyordu. Artık ölümden başka yol tanımıyor, inliyordu.”Kendi sehrimizden razı degildim, hicrandan yorulmustum! diyordu. Tahrana gideyim dedim,geldim. Aradığima ulasmistim. “Günün kadını”, “Bu hafta” vb. Sergiler medeniyetin bana ne olduğunu gösterdiler. Lübnan yoluna düştüm, söylediklerinin gerçek olduğunu ve asıl dünya nın başka bir dünya olduğunu gördüm. Ama o da bir süre sonra tamamlandı. Artık hep aynı cadde, hep aynı kaldırım ve aynı çehreler. Paris, dünya şehirleri nin gelinidir, dedim ve buraya geldim. Bir senedir mesguldüm; şimdi tekrar çiz giyi astım. Gündüzleri öğleden sonra saat 6’da uyanmak, sandviç yemek, kaba reye gitmek. Her kabareye yüz defa gitmişimdir, hepsini tanıyorum”, diyordu. Devamla: “Sürekli aynı çehreleri görmek, görmemiş ve bu işleri yapmamış olanlar için yeni bir şey olabilir. (Önceleri benim için de öyle olduğu gibi). Ama artık benim için değil. Oyuncunun kim olduğunu, ne olduğunu ve hangi zevk verdiğini biliyorum; devam ettiği sürece! Aldatıcı bir kahve ile henüz ele geçmemiş olan tamamdır, agzini açınca les gibi kokuyor. Ne bir fikri ve düşüncesi vardır, ne de bir sözü ve hissi kalmıştır. Sevmiyor ve sevginin ne olduğunu da bilmiyor. Les kokusu veren agzi, ondan baskasına hiçbir zevk vermemekte Senin emsallerin bu kabarelerin ve lambaların arkasından geçince, hayalinizden, buralarda nasıl zevkler bekliyor diye düşünüyorsunuz. Oradakilerse ancak ücretli kızları, hile, kurnazlık ve yalanla soyup çıplaklastırmaktan zevk almaktadırlar. Bu na rağmen eğer hiçbir zevk almadan bu işe devam ettiğimi görüyorsan bu, bu nun disında bir iş bilmediğim içindir. Ne felsefe biliyorum, ne de edebiyattan zevk alıyorum; Ne ilgim var ne de dinî duygularım. Şimdi hayata İsyan etmeyip de ne yapayım?” dedi. Bu, zevklerden kaçınma, sahte heyecanlardan doğan ya lanci refah, maskeli balolar ve benzerleri de onu memnun etmeye yetmiyor. Sosyal düzene karşı isyan edip maddî hayatı reddetmekte ve dünya hayatını; dünya nimetlerini hep asagılamaktadır. Hiçlik ilanıyla ortaya çıkan böyle bir kimse, yeryüzünde bosuna yaşadığı duygusuna kapılıyordur. Bütün tarih boyunca ta savvuf, ruhbaniyet, içedönüklük, dünya hayatından ve halk ile yaşamaktan bıkmış, ekonomi ve maddiyatı hakir görme ve onlardan nefret; yalnızlık ve riyazetle uğasma, kendini olduğundan daha çok dünyaya bulastırma veya uzaklaştırmak, iç duygular, asklara, ruhlara ve mânevi iç meselelere sığınma, sürekli müreffeh bir hayat yaşamış olan insanların kaçamagı olmuştur. Bütün yolların sonuna varmışlar, artık isyan ediyorlar. Tok, dolu ve sıcak yalamış olan heves ateşini söndürmek için “nirvâna’ya aramaktadır. Aç, bos ve soguk yaşamış olansa “nirvâna’yi değil, “ates”i arıyor ki yaksın da ateş de kendisine sıcaklık ve aydınlık bağışlasın.

Bunun için, tabiatın ve fibrî yasamın gereği olarak, Çin, Hint, İran ve Yunan'ın esraf tabakasına mensup peygamberleri, zühd, irfan ve içe yönelmeye tesvik etmiş, bunun yanında ço banlar silsilesine bağlı peygamberler İbrahimî çizgiden olup ümmet sahibi ve ümmî olan bu peygamberler halkın arasından ve toplumun en yoksul katmanından seçilmişlerdir. Ruhbanlığa ve içe kapanıklığa karşı çıkmışlardır.

Görüyoruz ki, İbrahim'in daveti yapıcı ve yaratıcı bir davet tir. -Zahidliğe yönelik sözkonusu değildir- Toplumsallığa ve kentleşmeye yönelik bir davettir. Aynı zamanda “Hacer”, kök itibarıyla “kent” ve “uygarlık” anlamındadır, İbrahim ve karısı tarihin yazdığı en büyük göçmenlerdir. Disariya yönelik bir göç, içe yönelik anlamında değil... Yani paramparça kabileler aracılığı ile yeryüzünde toplumsal ve maddî bir uygarlık oluşturma hareketi... İşte bu yüzden İbrahim, Mezopotamya uygarlığının kurucusu sayılır.

Görüyoruz ki Musa'nın ilk kıyâmı, kölelikten kurtarmak, köleleri Fir'avun ve Karun'un düzeninden kurtarmak; Samiri büyücülerinin sapık sihir ve büyücülük diniyle, Karun'un hazi-neperestleriyle, Fir'avun'un zorba ve köleci düzeniyle mücadele etmek olmuştur.

İsa'nın ilk baskaldırısı -Roma soylularının uydurdukları İsa değil-emperyalist Roma imparatorluk düzenine karşı olmuştur. İslâm Peygamberi'nin ilk açıklaması, putçuluğu, soyluluğu ve köle alıp satımını reddetmek olmuştur. Diyor ki: “Bana göre en İğrenç iş insan alım satımıdır, en büyük ibadet köle azad etme veya bir kölenin azad edilmesine katkıda bulunmaktır.”

Bu düzen, İbrahimî düzendir. Maneviyata giriş olarak maddî düzeni ve hayati düzenleyen bir sistemdir. Realizm düzendir. Dünyayı mamur etme düzeni; dünyayı, mal ve mülkle, maddî üretimle süslemedir. Allah'a ulaşma yolunun, güzel bir yarma ulaşmanın, geçim yolundan Âhiret'e gitmenin adidir. Ya ni dünya, âhiretin alt yapısıdır. Bunun aksine Doğu düzeninde, (İbrahimî olmayan Dogulu ruhunda) zahidlik ve iç âleme yönelme, malî hakir görme düşüncesi vardır. Bu yönelik, daha sonra-

lari müslümanların zihinlerine girer; bizim kültürümüzü küllen-dirip, hastalandırır.

İrfani zahidlik, sofilik ve esraflık, Selçuklu Türkleri ve Gazneliler'den sonra yoldas oldular. Tarih esraflığın ve tasavvufun, daima el ele olduğuna tanık olmuştur.

İbrahimî olmayan dinlerin kurucularının oluşturdugu dinin, zahidlik ve serveti hakir görmeye yönelik olduğunu gö rüyoruz. Halbuki Kur'ân, servet ve parayı 'hayir' olarak isimlen diriyor. Bu, servet için en büyük övgüdür. İslâm Peygamberi di yor ki: "Halkın mali 'hayri' sevmelerini severim." Mali sevmek, altın biriktirmekten, sömürücü ve tekelci ferdi mülkiyetten ayrı birseydir. Çünkü tekelci ferdi mülkiyet (Roma sekliyle), Roma hukukunda vardır. İslâm hukukunda değil. Bu, genel mülkiyeti, genel serveti ve mali sevmekten baskadır. Mali sevmek bütün halka özgüdür. Ama Proudhon'un deyimiyle ferdi mülkiyet herkes için mümkün değildir; zira bu, mülkiyete aykırıdır. Eger mülkiyet kutsal ise herkes için kutsal olması gerekir.

"Ma'ruf" kavramı Kur'ân'da, servet anlamındadır ve Al lah'ın fazlı, her yerde maddî servet anlamına da gelmektedir. Hz. Ali diyor ki: "Ekmegi olmayanın dini (de) yoktur" "Men lâ meâse lehu lâ miade lehu" "Geçimi olmayanın âhireti de yoktur." Peygamber diyor ki: "El-Fakru fâhri" -"fakirlik iftiharımdır"- öy le ki irfani din, açıklıkta ve fakirliktedir. Ama peygamberin ifti har ettiği fakirlik, sorumlu devrimci zahidliktir. Yoksa halkın ekmek bulamaması seklindeki sosyal bir hastalık değil. Bunların ikisi birbirinden farklı değil birbirlerinin ziddidirlar. Yani bu toplumdan sorumlu olan, halkın yolunda çaba gösteren ben, fa kir ve aç kalmaktayım. Halkım malını, kendi midemi doldur mak için toplamıyorum ve bu fakirliğimle ifti har ediyorum. Çünkü toplumun sorumlusu ve lideriyim. Ama aç ve dilenci bir toplumun üyesi olan ben, eger halk yiyecek bir ekmek bulami-yorsa bu durumda fakirliğimle övünmem artık bir utançtır.

Liderlerin ve yöneticilerin fakir olduğu bir toplum, varlıklı ve mesut bir toplumdur. Fakir toplum ise, kapitalist zengin li derleri, sorumluları olan, ama halkı fakir ve birseyi olmayan

toplumdur. O halde, Peygamber'in "fakirlikten" maksadı, sosyal sorumluluğu olan insanın zahidliğidir, genel bir açlık durumu değil. Dolayısıyla irfani açlık, Islâmî açlıktan ayrı olup bir irade alistirmasından ibarettir. Bu da toplum yolunda, insani zorluklara karşı dayanıklı kılmada çok etkin bir eğitimidir. Tabii ki bos oruçlar değil! İnsanlar çoğunlukla dindar değilse de sosyal sorumlulukları vardır, çalışmalarında yararlar sağlayabilecek bir öze sahip olabilmek için de kendilerini oruçla yükümlü kılmak-talar. Hz. Ali'nin taraftar olduğu zahidlik, Mekke ve Medine'nin etrafındaki dağların bir köşesinde ibadete oturan bir adamın zahidliği değildir. Belki Medine'nin etrafındaki tasliklarda, elleriyle su kanalı esen, bir işçi gibi saatlerce hurmalıkta çalışan bir adamın zahidliği türünden bir zahidliktir. Fakirdir ve hanımı ve çocuklarıyla böyle yaşamakta ama, elleriyle Medine'de birkaç hurmalık ve sulama kanalı olusturabiliyor. Ömrünün sonunda varlıklı olabilmistir; ancak vasiyetine bakın, elleriyle yetistirdiği bağları ve hurmalıkları Medine fakirlerine nasıl bağışladığını göreceksiniz. O, Islâm zahidliğini böyle yorumluyordu.

Bugün beatizm, hippizm ve egzistansiyalizm, maddî hayat, elbise, lüks ve tüketimin reddinde birinci derecede Amerikan genci, ikinci derecede İngiliz genci, üçüncü derecede Fransız ve İtalyan genci, dördüncü derecede İspanyol genci ve beşinci derecede Doğu Avrupa genci bulunmaktadır. Çünkü refah baki mindan Amerika önde gelir, sonra İngiltere, sonra Fransa ve İtalya, sonra İspanya, son olarak da Doğu Avrupa gelir. Yani Batı toplumu, ekonomik bolluğa ulaştığı ölçüde insan; abes ve hiçliğe kosuyor, toplumuna karşı isyan edip maddî hayatı red etmek için ayaklanıyor. Bu duruma şimdi hepimiz de şahidiz ki ortada bir çeşit tasavvufçuluk ve "yeni Sofizm" vardır. Adem'in mesut olarak yaşadığı cennetteki {bu va'ad edilen Cennetten ayrıdır} isyanın benzeri bir isyan. Herşeye sahip ve her ne isterse hazır buluyordu. Âdem ise bütün bunları istemiyor, ızdırapsızlığa karşı isyan ediyordu.

Biz Adem'in sahsında mutluluk cennetinde isyan ettik ve sürüldük. Maddî ve tüketimci cennet, bizi dışarı sürdü. Bu ne—

denle Adem'in insanin kaderinde, refaha ulasinca isyan etmesi bir kanundur. Çünkü refah, insan hayatini anlamsiz ve abesles-tirmekte. Artık hiçbir seyde heyecan, ümit, beklenti ve gelecek birakmamakta. İç âleme yönelme, zühd, sofuluk, riyazet, is kence, tüketimi reddetmeyle ugrastirarak isyan ettiriyor.

“Buda”, böyle bir insani yansitir. O kendi hayatinin cenneti ne karsi isyan etmektedir. Bugünkü Bati insaninin ulastigi da budur. Tümüyle maddî olan; kendisine hiç maneviyat, mektep ve imam olmayan, refah ve salt yararlanma düzenine karsi is yan etmektedir. Kaderi, sadece maddî hayat, madde ve tüketi min üstünlüğü esasina göre, hayatini cennet yapmak isteyen in sanin kaderidir ve sonunda vardigi yer, bosluk, isyan ve tüketimci hayatın tahrip edilmesidir. Bugünkü Bati'nin ve Buda'nın kaderi de budur.

Bu yüzden Buda, bugünkü batıda bütün peygamberlerden daha çok ilgi görmektedir. {Tüketim ve is, is ve tüketim, ahmaklık ve bâtil sınırlarda gençleri dolastıran Bati düzeni). Amerikalı ve Avrupalı gençlik seli, Hint tarafına doğru bas aşağı akmaktadır. O halde Buda'yi ve onun kaderini tanımak, tüketim dünya sini ve batinin kaderini tanımak demektir.

Buda'nın Hayati

Buda, Benars'tan bir sehzadedir. Babası o ülkenin padisahi ve Racası'dır. Annesi hamile kalinca, baba çok sayıda Brahman ve kâhin çağırır. Derler ki: “Bu çocuk, uyarıcı ve uyanık bir Buda olacak, dünyayı degistirecek ve büyük bir rahip olacaktır.” Lük se düskün olan babası bir tek çocuğu da olunca korkmaya başlar. Buda doğduğunda, O'nu yapay şartların içine koyar. O'nun için acaip, müreffeh ve sınırlı bir hayat hazırlar ki rahipler, toplumun seçkinler kesimi ve sosyal hayatla bir ilişkisi olmasın. (Ki sonra sürçer, hayatı reddetmeye, sonunda da saltanatı kaybetmeye ve ruhbanıyete mecbur olur). Bu yüzden O'nun için ren garenk bağlar, büyük havuzlar yapar. Her havuzda, değişik renkten bir nilüfer. Bir havuz kırmızı nilüferli, bir havuz mavi, bir havuz beyaz. Dünyadaki iyi güzelliklerle süslenmiş hasmetli

saraylar. Dünyanın en iyi müzisyenleri, dansçıları, sanatkârları O'nun hizmetindeydi. O'nu ipek bir çadırın içine koymuslardı, üzerine asla güneş doğmuyordu. O'na asla sıcak, soğuk, toz ulaşmıyordu; etkilerini hissetmiyordu. Asla acı bir söz isitmiyordu. Böylesi bir sükûnette. En iyi ve en güzel kızlar, yelpa zeyle onu serinletiyorlardı. Bedenini dünyanın en iyi yağlarıyla sivazlıyorlardı. Kısacası sehzaadeyi öyle bir terbiye etmeleri gere ki hayatın mutlulugunu tatsın, bu maddî hayatın lezzeti onu irfani kaygıdan, zühd ve brahmanlıktan gafil kilsin!

Buda, 16-17 yaşlarına ulaşınca; bir gün sevdiği arabacısına: “Gel beni gezmeye götür” der. Arabacı onu gezmeye götürür.

“Arabacı, bu kim?”

Bu bir ihtiyardır, deyince:

“İhtiyar kimdir?” diye sorar. Der ki:

“Yaslanmış, senin ve benim gibi bir adam.”

“Yaslılık nedir?” diye sorar.

“Herkesin varması gereken bir asama,” der. Sonra:

“Bendemi?” Oda:

“Siz bile.” Buda der ki:

“Ben henüz bu yaslılıktan geçmemiş miyim?”

“Hayır,” der.

“Benim de mi ondan geçmem gerekir?”

“Evet,” deyince:

“Bugünkü gezmeye benim için yeterli” der.

Köske döner. Ama düşüncelidir. Tüm gece boyunca ve erte si gün boyunca hep yaslılığı düşünmektedir. {O'nun da düçâr olması gereken bu korkunç durum!}

Birkaç gün sonra der ki:

“Arabacı, beni gezmeye götür.”

Gezmeye giderler. Gözleri açık, dudagi sarkmış, kurumuş, ağzi açık kalmış, baskalmış, şekli

degismis bir adam görür.

“Bu kimdir?” diye sorar.

“Hastadır.”

“O nedir?” diye sorar. Der ki:

380

DINLER TARİHİ

“Hasta, hastalığın kendisini felâkete ugratırcasına çarptığı kimsedir.”

“Hastalık kimi felâkete ugramış gibi yapar?” diye sorar.

Der ki:

“Hastalık seçim yapmaz, herkesi!”

“Beni demi?”

“Evet, hatta seni bile.”

“Benim de bunun gibi hasta olmam mümkün mü?” der.

“Evet!..” Buda der ki:

“Bugünkü gezme benim için yeterli beni köske götür!”

Bu iki görüntü, O’nu birkaç güne kadar düşünce ve suskun luga sürükler. Baska bir gün, tekrar rica eder ve çıkarlar. Degisik elbiseler giyinmiş ve birinin basına toplanmış insanlar görür.

“Beni onlara yaklastır” der. Yaklastırır. Sorar:

“Bu kimdir?”

“Ölü” der.

“Ölü” nasıl biridir?” der. Der ki:

“Olü, bu duruma mahkûm olan bütün insanlardır.”

“Ben de mi?” diye sorar:

“Sen de.”

“Nasıl ortaya çıkar? diye sorar.” Der ki:

“Öyle bir ortaya çıkar ki, o sahis tek basına gider. Ne anne, ne baba, ne es, ne de evlât onu artık tanımazlar. O da artık bun lari göremez. Onlar için artık öyle biri yoktur.”

Titremeye baslar.

Beni köske götür, der.

Köske döner. Artık getirdikleri en iyi yiyecekler bile agzina bir tat vermez olur. En İyi nagmeler onu heyecanlandırmaz olur. En iyi lezzetler ve güzellikler, dudagında asla en küçük bir te bessüm bile

meydana getirmez. Her üçü de; kendisini bekleyen ölüm korkusu yaslilik ve hastalik her seyi onun gözünde anlam siz, geçici, bos yalan ve aldatici kilmistir. Daha sonralari der ki:

“Arabaci, beni götür. Artık bu köskte dayanamiyorum.” Er tesi gün onu götürür.

Sari elbise giymis bir adam görür. Basi tras edilmiş, âdeta bir dag sükûneti ile oturuyor. Sorar:

“Arabaci bu kim?” Der ki:

“Bu rahiptir; zahid ve riyazet yapandır.”

“Rahip, zahid ve riyazet yapan kimdir?” Der ki:

“Dervis (riyazet ehli olan) asla ve asla hayata, hayatın zevk lerine nefsinin, vücudunu kaptırmamış, tümünü terketmiş olan kimsedir.”

“Ne is yapar, nasıl bir yol tutturmuş da herseye giden yolu kesmiş ve böylesi sükûnete ulaşmış?”

“Onunla sohbet etmek isti yorum,” der.

Gider ve:

“Adam, sen nasıl böyle bir azamet ve mutlak sükûnete ulaş tın? Hiçbir sey, seni ne heyecanlandiriyor ne de korkutuyor? Sen de benim gibi ihtiyar, hasta ve ölü gördün mü?” Der ki:

“Evet gördüm. Hatta saraylarinizi, zevklerinizi, mavi, beyaz nilüferlerle süslenmiş havuzlarınızın hepsini görmüşüm; şimdi de bu yolu seçmişim...” Sorar:

“Bu hangi yoldur?”

“Ev-barksizlik yolu! Ev-barksizhk yolu!”

“Arabaci beni geri götür,” der. Geri götürür.

Gece yarisidir, esrarengiz ve fırtına dolu bir gece (Dünya ve Buda’nın içi fırtına dolu) odasına gelir. İç taraftaki odada Hint prenseslerinden birinin kızı ve Hint’in en güzel kızlarından biri olan esi, efsanevi güzellikteki karyolalarında uyumuslardı. Si malarından güzellik, masumiyet ve sevgi seziliyordu. Saltanat hanedanının göz aydınlığı olan birkaç günlük çocuk, beyaz bir elbisenin içinde, anne kucagında uykuya dalmıştı. Buda bu manzaraya hayran kalır; hayatının başlangıcı bu yeni askidir. Der ki, bunları daha iyi görebilmek için (eger daha yakına gider sem) esimin ve evladimin uyanması mümkün. Esimin bakışının bana yönelmesi de mümkün. O zaman da aramızdaki bağ daha

bir güçlenebilir. O zaman onlarla vedalamak benim için daha bir zor olacak. Bu yüzden burada, kalbimde onlarla vedalıyorum. içinden veda edip atına biner, sonunda uçsuz bucaksız ormanlara, tek basına dalar, kaybolur.

Çeşitli riyazet, iskence, zorluk, büyük olaylara tahammül, büyük dervislerin mektebinde ders ve sonra, dervislerin hayatı ni da red aşaması.

Kötü bir durumda bir ağacın altında istirahat ediyorken an sizin, tanimanın aydınlığı, hakikatin yolu kalbinde açılıyor; “Bu da” olup uyanıklığa ulaşır [Buda: Uyanık, uyanmış anlamına gelir.] Sehzadeleri olarak terk ettiği Benars halkını, şimdi mesaj getiren bir dervis sıfatıyla uyarmaya gitmek için ayağa kalkar.

Buda’nın ulaştığı suur ve tanıma tek bir esastan ibarettir. O, şöyle der: “Ey insan! Ne ölümden sonraki kaygıyı taşı, ne ölüm den önceki kaygıyı. Ne riyazet çek, ne de lezzete esir ol! Belki sadece tanı. Neyi? Birseyi:

“İnsan, bir unsurdan yapılmıştır. Oda:

İzdirap!... İzdiraptan ibarettir.” Böyle olunca da bir hedefin olması gerekir:

“İzdiraptan kurtuluş.” Bu iş için, dört büyük hakikati tanımak gerekir. Birincisi: “İzdirap nedir? İzdirabın tanınması.” İkinci: “İzdirabın olduğu yeri tanımak.”

Üçüncüsü: “İzdiraptan kurtulma.”

Dördüncüsü: “İzdiraptan kurtuluş yolu ve nirvâna sükûnetine ulaşmak”. Buda mektebinin can damarı olan, büyük esası tanımak.

Bu esas: “İnsanın, izdirabın nereden kaynaklandığını bilmesi gerekir: İhtiyaçtan, lezzetten ve susamışlıktan.”

Baglanmak zevk vericidir, ama izdirap doğurur. Çünkü her bağlilik bittiginde acı verir. Çünkü her kavuşma daha sonra hiç retı getirmektedir. Tokluk, izdirap kaynağıdır. Çünkü her tok luktan sonra tekrar bir açlık gelmekte. Suyu kanmak izdirap kaynağıdır. Heves izdirap kaynağıdır. Çünkü her hevesten sonra bıkkınlık gelir. Tanıksıklık, izdirap kaynağıdır. Çünkü her ta—

nismadan sonra düşmanlık gelir. Dostluk ızdırab kaynağıdır. Çünkü her dostluktan sonra ayrılık gelir.

O halde ızdırabın bütün yolları tanınabilir. Zira bütün ızdırap yolları lezzetten haz duymaktan geçer. Tek kurtuluş yolu nun, ihtiyaç, eğilim ve lezzetin geçtiği bütün yolları terketmek-tir. Böylece ruh, bunlarla olusan bütün kaygılardan kurtulur. O zaman her “sey” bir ada olur. Kendinde sakin, büyük, ebedî, sonsuz, ihtiyaçsız bir kahraman gibi, yeryüzünde daima tek başına seyahat eden bir gergedan azametinde. Hırsli, istekli bir kahraman gibi. Köpeklerin, çakalların uluması seni etkilemez. Arzu ve istegi, bir böcek gibi ayaklarının altında ezersin. Arzu lara, davetlere bağlanmaksızın, kadın ve evlât kaygısı olmadan, yalnız bir gergedan gibi, sefere çık. Vahşi bogalar ve filler gibi. Herhangi birinde ansızın bir hastalık belirince onların; fillerin ve bogaların kalabalığından ayrılıp kenara çekilirler. Ormanın bir kösesine giderler. Kendi içlerinde ve düşüncelerinde gizli bir sükûta dalarlar. Sen de hayatın bu günlük kavgalarından dışarı çık. Kendini bataklıktan kurtar, bir gergedan gibi tek başına se-yahata çık! İtikadi usulün toplamından verdiğim “derme” ile, orada sana uyulması gereken doğru bir hüküm ve ailesiz bir se fer öğretilmiştir. Bütün yolların sonsuzluğuna ulaşmak, “derme” de denizin sükûnetine bağlanmak. (“Derme” Buda dininin bir il kesidir).

ONBIRINCI DERS

“Sizden, iyilige çağırان, doğrulugu emreden ve kötölükten meneden bir cemaat olsun...”

GIRIS

(Hüseyniye-i Irsad) Kurumunun umumi ve kapisinin her kese açık olmasından olacak ki böyle sinifta ders vermeyi vaaz ve hitabe oturumlariyla bir tutuyorlar. Böylelikle bir derse kati linca da hüküm ve kararlarini belirtebiliyorlar. Su noktayi hatir latmak gerekir ki ders, vaaz ve hitabe degildir. Ki, bir oturumda söz tamamlansin ve neticesi açıkliga kavussun. Mantik silsile-sindeki inis ve çıkislarla; kusurlari tesbit ve tahlillerle iyi veya kötü fikirler belirlenerek ancak bir yere ulasilabilir.

Diger bir konu da; sözgelimi, Hüseyniye-i Irsad gibi Islâmî bir kurumda, niçin Buda'dan bahsediliyor? dediklerini isittim. Bizim bunlarla bir sözüümüz yok. Çünkü Islâm'da ve Sia'da en degerli islerin, tefekkür, ilimle ilgili konular ve ilmî tartismalar oldugunu bilmiyorlar. Bu, beyefendinin bir kösede oturmasi ve Nasruddin Sah'in deyimiyle, fikir ve hayaller buyurmasi(!) anlama gelmez. Bilâkis ilmî meseleler, fikirler, inançlar, ideolojiler, hayatla ilgili akımlar, kendi kaderi ve kendi insanî toplumuyla ilgili konularda düşünmeye baslamasi demektir. Bilinçli kisi dogru düşünceyi elde edebilir (ancak ilmî ve ince bir bilinçle), islâm, düşünmeye o kadar deger vermis ki, söyle diyor: “Bir saatlik tefekkür altmis senelik ibadetten daha hayirlidir.”

İslâm'da ibadetten daha üstün olan tefekkür; bilimsel, metodik, etkin ve yararlı sonuçlar doğurandır. İmam'dan 'eger biri nin ölümüne bîr saat kalmissa ne yapsın?' sorusuna cevaben su nu isitiyorlar: O son saatini ilim elde etmekle ve ilmî tartismayla geçirsın!

Böyle bir fetva verdiği için alısageldigimiz dinî bir önder degil de âdeta bir filozof veya Siyonist olduğunu sanırsın. Bu ri vayetler bizim toplumumuzda da naklediliyor. Tabii kabul ve onunla amel etmek için degil, belki rivayeti nakletmekle sevap elde etmek için! Çünkü rivayeti nakletmenin sevabı vardır. Ramazan ve Muharrem ayi boyunca "İslâm'da ilmin faydalarını" anlatmak amacıyla minbere çıkıyor, ilim ve öğretimin değeri hakkında yüzlerce rivayet naklediyor. Diyor ki, Peygamber söyle buyurdu: "Çin'de bile olsa ilmî talep ediniz." Birisi ilmi elde etmek için bir adım atmak istediginde ise hemen basıyor feryadı. Degil bir Çinli'den dünyevî ilmin, hatta Sii olmayan bir Müs-lümandan Kur'ân'ın tecvid ve kiraat ilminin alınmasına bile ta hammül edemiyor!

Ben, sıradan bir öğretmen olarak, çeşitli dinlerde, ahlâkî hatta materyalist ekollerde derinlestikçe İslâm'ı anlayışım daha da köklü, dinî değerlerim daha da aydınlanmış oluyOr. .Sizler de, bu duyguyu kendiliginden seveceksiniz. Bu dersleri adım adım takip edenler, bu iddianın tanıklarıdır. Eger, esaslı bir sonuç almaya henüz ulaşmamışlarsa bile, İslâmî görüşleri mutlaka daha derinlesmistir. Daha önceleri çoğunlukla inandıkları dinin dışında başka bir dinden bahsedilseydi, din açısından kalpleri sakinlessin diye ona hakaret etmeleri, onu çirkef göstermeleri, degersiz ve küçük görmeleri gerektigine inanırlardı. Ama, bu araştırma ve incelemeden sonra anlaşılmıştır ki, hakir görmek ve basit saymak ilim açısından sadece nakletmeye ve düşünmeye ihanet etmek degil, belki bizim dinimize de ihanet etmek de mektir. Bu konuyla ilgili olarak Ernest Renan şöyle der: "Her dini azameti, onu takip edenlerin düşüncesinin azametine ve duygunun zirvesine varmalarına bağlıdır." Yani o dine, duygu, akıl ve kalpleriyle inanan kimselerin. Herkes akıl, duygu ve bilgisi nin azlığı oranında dini kavramı ve şahsiyetlerini (önder kişilik-386

lerini) hakir ve süfli olarak düşünür. Yani anlayış ve duyguları kapasitesince. Safça ve kin gütmekten inandıkları, kabullendikleri Peygamber'in (s-a.v.) Ali'nin (a.s.), Fâtima'nın (a.s.), Kur'ân'ın.. asik ve meftunu olduklarını görürsün. Ama anlayış düzeyleri düşük, dünya ve dinlerle alâkali bilgi ve tanımları kısır olduğu için o büyüklere isnad ettikleri fazilet ve özellikler de kendi kavrayış ve suurları oranındadır. Ali'nin tüm o hayretler uyandırıcı azamet ve esrarlı boyuttaki her antropolog, O'nun yaratılışında-ki bu yönün insanlığa ve tarihe kazandırdıklarına hayran kalmıştı, onların küçük zihinlerinde, sadece kilicinin şekli, zirhinin cinsi... yemek yemesindeki ölçülü davranışı yer etmekte; diğer tüm özelliklerinden önce hatırlamaktadırlar. Çünkü basit belleklerinde, dar zihinlerinde bundan baskısını da canlandıramıyorlar.⁵⁰

50-Peygamberin vefatı konusunda “Muntehiyul A'mal”a bakınız!.. -Revaçta olan bir kitaptır. Yazar da muttaki ve ihlas sahibi olarak tanınan biridir-... “Peygamberin bası ağırmaya başladı. Baki kabristanına gitti; döndü; ölüme hazırlanmıştı.. Hazreti Emir'in evine geldi..” Burada herkesin kalbi heyecanla atmakta. Peygamberin hayatının sonunda, Ali (a.s.) gibi bir şahsiyete vasiyet ne olacaktı? Hayran bakan bir azamette olan bu iki şahsiyetin konuşması basit değildi!” De di ki: Ey Ali! Vefatımdan sonra; ruhum dışarı çıkınca, avucuna al ve yüzüne sür. İkincisi de, kimsenin bakışlarının avret mahallime kaymasına izin verme; kör olur. “Sonra evine döndü!” Bu tasvir takva sahibi, asik hatta âlim bir mü'min dindar toplumumuzun son dönem bilginlerinden birinin zihnindeki; Hristiyan bir doktor olan Dr. George Jordake'in anlayışındaki Ali'nin tasviridir: “Ey za man! Ne olurdu bütün güç ve yeteneklerini bir araya toplasaydın da bir sefer daha Ali dogsaydı; bugünün insanı O'na öyle muhtaç ki!

Ve İngiliz yazar Carlyle'in, Peygamber ile Ali'nin görüşmesinin tasviri: “Bi'setin başlangıç anlarında, Peygamber'in akrabaları O'nun davetini hep kin ve alayla reddettiler. Sekiz veya on yaşlarında bir çocuk olan Ali, O'na biat etti: O küçük el bu elle birleştirdi ve insanlık tarihinin akisinden degistirdi” (“Kahramanlara Övgü” kitabından). Bu yüzden yine tekrar ediyorum: “Tanimak” ve “Tekrar tekrar tanımak!” İman ve ask sonra gelir. Ancak telkin ve miras yoluyla değil, tanımaktan doğan ask ve iman!..

Ali gibi bu adama tanımak için, anlayış kapasitemizi, suur ve bilgi sermayemizi, görüşümüzü genişletip en üst noktaya çıkaralım ki, böylece dinimizi de yüksek bir seviyede taniyabilelim. Öğrendikten sonra, o büyükleri “görme” sanatını, ri sale S ve fonksiyonlarını görelim.

Büyük ekolleri ve dinleri, mümkün olduğu kadar inşafıyla inceleyelim Değerlerini, büyüklüklerini, faziletlerini daha çok taniyalım. Doğru veya eğri, hak veya batıl taraflarını daha etraflıca anlayalım ki İslam'ın daha üstün ve daha mükemmel olduğu bizim için açıklığa kavussun. Sözgelimi, Buda'yi tanımakla -benim nazarımda (sosyolojik anlamıyla) kötü bir peygamber, ama çok büyük bir sair ve filozoftur-veya Mehavira Zerdüş, Konfüçyüs, Lao-Tsu ve Sokrates.. Ruh âleminde, insanın maneviyatında, iç âleminde bütün o kudret, akamet ve derin ligi elde etmiş olan kişiler, zihnimizde birden Ali'nin (a.s.) şahsiyetini çağırır-DINLER TARİHİ

Buda, “Kasaterya”dan bir adamdır. Kasaterya, Hint’te seh zadeleri, esrafi ve soylulari kapsayan bir sınıftır. Yunan’da soy lulara, asillere ve imtiyazlılara (idareciler, devlet büyükleri ve esraf bunlardandı); “Aristo” (Aristokrat) olarak isimlendirilen bu sınıfa Hint’te “Kasaterya” denildiğini görüyoruz.

Büyük ruhanilerin tümünün; genelde, Budizm’in kurucuları ve “Veda” dininin ruhanilerinden birçoğunun Hint’in esraf ve sehzadeler sınıfına bağlı olduklarını söyledim. Yine müreffeh si nifta yasayan insanın ruhunun nasıl bosluga ve hiçliğe vardığını da anlattım. Bosluk isyana, isyan dünyadan bıkma, hayati hakir görmeye, içgüdülerin kafaya vurmasına neden olmaktadır. Zevk, bir çeşit özel felsefi veya dinî zahidliğe meyiletme (Gazneli ve Selçuklu Türkleri dönemi), tasavvufun geçmesi, de rebeylik ve feodalitenin ortaya çıkması, düşünürlerin, genç neslin isyanı; bir çeşit dindisi zahidliğe yöneliş, kapitalizm ve refah döneminde olan bugünkü Batı’da maddî hayati reddeden, kendine özgü egzistansiyalizm hep bundandır. Bütün Hint, Çin, İran, o günkü Avrupa dinlerinin bütün düşünürleri, büyük dinî mekteplerin kurucuları, bu sınıfa bağlıdırlar. Yunan’da “Sokrates”, “Aristoteles”, “Platon”, “Demokritos”, “Lousibus”; İran’da “Mani”, “Mazdek”, “Zerdüst”; Çin’de “Konfüçyüs”, “Lao-Tsu”, Hint’te “Mehavira”, “Buda” Esrafa, Mubetler, Megan (Zerdüst ve Mecusi din adamları) sınıfına veya Kasaterya sınıfına bağlıydılar.

maktalar. Bunlara karsın Atının üstünlüğü kistin i ve faziletlerini anıyor ve onların tümünün sahip olduklarına, O’nun tek basına sahip olduğunu görüyoruz. İşte bu anlayış değerlidir; bizim mü’minlerin birkaç halifeyle yaptıkları mukayese den sonraki anlayışları değil. Ali’yi ikincilerle kıyaslamalarında ise onları, öyle sine küçültüyorlar ki, bununla da kendilerince Ali’nin büyüklüğünü ispatlamış oluyorlar!!) Peki, Ali’den geriye ne kalıyor? Demavend tepesini, Hilton oteliyle tartıyorsun. Üstelik hem dağın tepesine gitmedin, hem de dünyada bu binadan büyük binaları tanımiyorsun. Tahran’ın dışına çıkmamışsın. Bununla beraber Tahran’daki Hilton otelinin büyüklüğünü de taassup ve dar görüşlülüğüyle Güney Tahran’daki bir küçük kulübe gibi tartıyorsun; sonra, sevk, ask, iftihar hatla tahrif ve taassupla bu kulübe, Demavend tepesinden daha yüksektir, diye ispatlıyorsun(i) Tesekkürleri!) Eger biri: Hayır beyefendi, Hilton oteli küçük bir kulübe değil, Tahranın en büyük binasıdır; ama Demavend dağı karsısında hiçbir şeydir; o binadır, bu ise dağdır, derse; bağınıp küfrediyorsun. Diyorsun ki: O, Mevlâ’nın velayetine sahip değildir! Tesekkürler!

DINLER TARİHİ

“Refah”ın hiçliğe, hiçliğin isyana, isyanın zühd ve sofice ir fana; idealizme, içe dönüklüğe, zihniyetperestliğe ve asiri ahiret-çiliğe dönüştüğüne ilişkin sinifsal psikolojik temel, “Buda” için de geçerlidir.

İlk Devrim

“Sidarata”, Brahmanların tahminine göre evsiz barksız der vis ve zahid olarak lüks dünya hayatını ve saltanatı boslayacak bir prenstir. Babası bu tehlikeyi önlemek için ona mevsimlik köşkler (bahar köşkü, sonbahar köşkü, kis köşkü) yaptırır. Ha vuzlar, bağlar, çok güzel av yerleri, cennetvari eğlencelerle dop dolu bir hayat için gerekli tüm vasıtaları hazırlayarak bu köşk ve yaşam içinde tutsak kalmasına çalışır. Ama Âdem’in Cennet te isyan etmesi(!) gibi, Buda da babasının hazırladığı debdebeli hayata isyan eder, bütün o nimetlerden kaçır.

Buda’nın Hind’in en güzel kızıyla evlendiğı düğün gecesin de, en iyi müzisyenler, dansçılar, sarkıcılar, en debdebeli Hint bahçelerinde; Buda’nın babasının en son ev ve en sağlam ipini Buda’nın ayaklarına bağlamak için bir araya toplanmışlardı. Hizmetçiler, Öğretmenler, Buda’nın babası korku ve endişe için de Buda’nın denetleyicisiydiler. Bütün bu güzelliğı nasıl telakki ettiğini görmek istiyorlardı. Oldukça mera ki andına bir durumu vardı. Çünkü hepsi gürültü ve heyecanın esiri bir âlemin zirve sinde oldukları, güzelliğı ve lezzete battıkları bir anda, Buda, (kendi deyimiyle) hasta bir fil gibi bazen kalabalıktan uzaklaşıyor, bir pencerenin kenarında duruyor, dakikalarca gizli bir sükûtle, nitelendirilmesi mümkün olmayan bir şekilde dâliyor du. Babası ve diğerleri de, onu bu durumdan kurtarmak ve ha yata döndürmek için seferber olmuşlardı. Her halükârda ona te bessümlerde bulunuyorlardı. Ama o azıcık bir fırsat bulunca, kendi yalnızlığına geri dönüyordu. Bütün bunlar, gencin içinde başka bir dünyanın doğuş halinde olduğuna isaretti. Ruhu bir devrim içindeydi!

Sonra bir çocuğı olur. Kaderi her gün bir çivi ile hayat ve varlığını yere çakıyor, böylece kopması ve sefere çıkması daha

bir zorlasiyordu. Bu durum, baskalarinin girmesi yasak olan al tin kafesinden ilk defa disari adim atmasina kadar sürer. Dört isaret ve dört kelime ile karsilasir ve hayati yorumlar...51

Yaslilik: İlk adimda “yaslilik” ile karsilasir. Kirilmis, burus mus, pejmürde bir halde. Bunun, herkesin kaderi oldugunu isit ti. Her genç, hayatın bu mevsimine ulasmaktadır. Kim ve ne olursa olsun, bundan kaçis yoktur.

Hastalik: İkinci adimda, hastaligi tanir. Kederli, rahatsiz, kansiz. Her saglam olanin bu asamaya ulastigini duyar. Hastali ga yakalanan, pejmürde bir hale gelmektedir. Kim, ne olursa olursan ol, bu kederden kaçman mümkün degil.

Ölüm; Üçüncü adimda, kaderin son kelimesi ile karsilasir. “Ölüm”ü duygusuz ve hareketsiz bir cesette gözler. Sorar;

- Bu kimdir? Derler ki: -Ölü.

Ölü kimdir? diye sorunca:

- Olmayan kimsedir. Öyle bîr hal ki, her hayatın durdugu ve sona erdigi bir durumdur. Bunun üzerine:

Benim hayatım da mi? diye sorar ve cevabini kesin ifadeler le alır:

- Senin hayatın da. Ölüm, bütün bu kale ve hisarlardan ge çip senin pesinden de gelecek.

O zaman çocuklugundan beri ruhunda varolan gizli endise ve dine ait duygular, vicdaninin derinliklerine ve iliklerine dek isleyen bu üç isaret ile isyan eder. Bir soru, anmda, nutfe olus turmaya baslamistir: Hayat nedir? ister disarda ister içerde, is terse sarayda veya dagda, her kim olursan ol, her sınıfta ve her sekilde “yaslilik, hastalik ve ölüm” seni tehdit etmektedir. Bu yö-

51-Evliyanın hayati, Buda’nın hayatının benzeridir. Mucizeler ve kerametler, ta savvuf sahsiy etleri vle ilgilidir, imamlarla degil. Imamlar, bütün bu mucizelere sahip degildir. Buda’nın yasamina benzer yönler bunların çoğunun hayatında tekrarlanmistir. Bu Buda’nın biyografisinin, evliyanın hayatında etkili oldugu nun isaretidir. Mesela, Ibrahim Ethem, Belhli b’ir sehzededir, nimet ve zevke gark olmustur. Daima av partilerindedir. Bir gün tek basına avin pesindeyken, ansizin bir ses yakasina yapisir ve haykirir; nereve gidiyorsun? Bu uyarici vur gu haz ve nimetle yasayan dertsiz sehzedeyi Ibrahim Ethem yapar

nüyle yüzyüze gelmeye çaresiz bu kesin kaderle karsılaşmaya mahkûmsun.

Gençliğe gönül bağladık, yaşlılıkla sonuçlandı; Sihatli, sağ likli olmaya gönül bağladık, hastalık yakaladı; hayatımız, ölüm le sonuçlandı O halde nasıl yasayalım ki bu üçünden kurtulabi-lelim?

Buda, bütün bunların cevabını son görüşmesinde bulur. Bir adam gördü; ne yaslı, ne hasta ne de ölüme giriftardır. Ne lezze tin zirvesinde, ne kudret arabalarında ve altın köşklindedir. Ne muhtaç, ne hasta. Silahsız, elbisesiz. Ne altın, ne bas, ne zengin lik... İhtiyaçsız, sevinç, sükûnet ve kudretin zirvesinde, toprağın üzerine diz büküp oturmakta. Sanki varlığın ve âlemin tepesine çıkmış. Hiçbir güce sahip olmayan öyle bir insan, böylesine bir kudreti nasıl bulabilmistir? Buda sorar:

- Sen kimsin?

- Brahmanım, cevabını alır. Sorar:

Bütün bu kudret, bu sükûnet, safa, emin olma ve gözlerin deki bu hâkimiyet parlaklığı nereden kaynaklanıyor? Bu zaaftaki bütün bu güç, bu mucize kimdendir? Fakirlikte saltanat, bos el de bu doluluk! Böylesi hayatı ve sihhati nereden getirdin? Ce vap alır:

- Ailesiz yaşamdan! Soruyor:

- Ailesiz yaşam nedir? Sorusuna karşılık sunu duyar:

- Akıllılığını öğrenmiş olan insanın yaşamıdır: Izdırapsızlığa ve ihtiyaçsızlığa ulaştım. Çünkü bütün zaaflar, zilletler, endi seler, üzüntüler, muhtaç olmaktan kayna klanmaktadır. Eger, “İstemezsen” hiç kimse seni zillet ve köleliğe çekemez. Eger sa hip olmazan, hiç kimse seni korkutamaz. Bu insan hayatının iki esasıdır. (Elbette bu cümleler, metinden değil. Belki olayın yoru mu ve Brahman görüşü doğrultusunda ben söylüyorum.) Bu nedenle, bu adam kudret ve servete sahip değildir ki, onu koru mak için muhafız ve dalkavuk olsun, vesvesesiz ve endisesiz bir an geçirmez olsun, onu kazanmak için her ise bulasmak istesin.

“Buda”, kurtuluş yolunu bulmuştur. Sarayların, yalancı ge nislighinin kendi zindanının darlığı olduğunu anlıyor. Köşk, ka

din ve evlat, özgür ve hafif kanatlı uçuşu gereken güvercinin ayaklarına bir bağdır.

Bir gece yatak odasına gider, (ihtiyaçsızlığın, ailesizliğin ve muhtaç olmamanın esigine vardığı gece). Karisini, ipek bir ya takta, efsanevi bir odada isikli bir atmosfere garkolmuş olarak güzelliğin ve gençliğin zirvesinde görür. Dinlenmekte ve uyu maktadır. Kucagında yeni doğmuş çocuğu. Böyle bir durumda kapının esiginde durup, kendi kendine: Sizde gördüğüm bütün bu güzellik, kendimde gördüğüm bütün bu sevgi ve sefkat, işi mi zorlastiriyor. Biliyorum, eger vedalasmak için sizi uyandırır-sam, yüküm daha da ağırlasacak, yolculuğum daha da zor ola caktır! Bu yüzden sizi uykuda bırakıyorum, vedalasmaksizin işi zi terk ediyorum.

Atina atlayip ormana dogru sürer. Bir irmaga ulasip suyun dan geçer ve geçmiş hayatından kalan bütün zevk ve lezzetleri bu suyla yıkanmis ve hayatın bulastirdigi pisliklerden temizlen mis olarak; ati (geçmisteki soylu yasaminin son hatirasi, dünya ile son bagi, hiçbir yere ulastirmayan bineklerden olan bu son binegi) irmagin tarafında birakir. Yaya olarak gür ormanın de rinliginde kaybolur. Bes büyük Brahman’a baglanir ve Buda ol maya baslar.

Kurtulus Yolu (Muksha)

Daha önce de söyledigim gibi. Buda dininde kurtulus yolu, “riyazet” ve hayatla olan baglari kesmektir. Nefsin hayatla olan baglarini kesme ve bizim “nefsi öldürme”⁵² dedigimiz bu olayin rarlama olmadan gerçekleşmesi mümkün degil. Nefsi zorlamak

52- “Nefsi öldürme” kavraminin Hint kültüründen geldigini ve daha sonralari dilimizde ve dinî fikrimizde yer edinmis oldugunu tahmin ediyorum. Yoksa ilk islâm! metinlerde, “öldürme nin yerine “terbiye etme” deyimi varo la gel mistir. Hatta Kur’ân nefse yemin ederek onun için “bir tohum gibi” deyimini kullani yor. Bir ziraatçi gibi ona su vermek, onu saglam olaraklcorumak, yarılmasını, egitilmesini öğrenmek ve ondan mahsul almak gerekir:

“Nefse ve onu sekillendirene; ona takvasini ve fücürunu (iyilik ve kötülük kabi liyeti) ilham edene and olsun ki: Nefsini tezyike eden kurtulmustur ve onu ör ten kaybetmistir.” (Sems 7, 8, 9,10) “Nefs iezkiyesi”ni, tefsircilerimi?. ve tebligci-lerimiz, “nefsin pislik ve bula sikliklardan aritilmasi ve temizlenmesi” olarak yo—

için çok çetin bir program doğrultusunda güçlü bir iradeyle ona gem vurmak gerekir. Bu is için kendini bu “yoga” ayinine (Veda dinine özgü riyazete) vermek gerekir.

“Buda”, riyazette öyle bir makama ulasti ki, Brahmanlar onun hakkında ümitvar olmaya, Ona tevessül etmeye basladi lar. Çünkü riyazet sırasında gösterdiği üstün yetenekleri ve is—

rumlamislardir. Bunun daha çok ruhbani görüsün etkisi altında olması muhteemeldir. Nefsi öldüme riyazetine yönelisin hedefini, dinî ve ahlâkî terbiye açisin dan “temiz olmak” olarak algiliyorlar. “Eflaha”yi da kurtulmak ile açıklıyorlar; bu, insanin mahpus olması, tabiata, maddiyata ve içgüdülere giriftar olmasını çağrıştırılmaktadır. Dogu tasavvufundaki lezzet ve tabiata karsi duyulan kötüm serlikle benzerlik teskil etmektedir. Halbuki “eflaha”, “zekkâ”, “hâbe”, “dessâ” dört kavram arasındaki manevî uygunluk birinci âyet ile onun iziddi olan ikinci âyet arasındaki tezat; insanin sorumlulugundan bahsedildigine isaret etmektedir. Nefsle beraber sorumluluk, kurtulustur. Eger tohum, filizlenirse içindeki güçler ve yetenekler beslenir ve islah edilirse muradına ermis, (eflaha] faydalanan olur- eger, o topragin altında sizli bırakilir (dessâ) ve gömülür, su ve hava dan mahrum edilirse ziyan olur. Muradına ermemis olur. Bu iki tarz yorum; iki ahlakî görüşü ve çeşitli antropolojik görüşleri açıklıyor. Birincide; insa’nin risaleti (islevi), hayatta temiz kalmaktır. İkincisinde, insanin risaleti gelişmektedir, Birincide insan, sakinandır. İkincisinde insan, iyilik yapandır. Kötü is yapmayan adam ile iyi is yapan insan arasında fark vardır. Biri olumsuzdur, diğeri olumlu. Tezkiyenin böyle olumsuzlukla yorumlanması, maalesef halkın özelliiksiz, men fi ve issiz tiplerin pesinden gitmesine sebep olmuştur. Sadece bulasmayan, dü rüst kalan, insanların pesinden. Halbuki temizlik, suir ile eğitildiği, büyük bir duygu, bilgi, irade, liyakat ve yapıcılık ile iç içe olduğu zaman değer kazanır, yoksa bir hiçtir. Bir insan, bütün ömrünü sakinma ve perhiz karlıkla geçirse de günahsızlık ve temizlikte “alçidanbir heykel”e, “kardan bir adam’a veya bir “cenaze”ye ulaşamaz!

Diyecekler ki Takva? Evet takva! Ama bir suursuzun, kabiliyetsizin ve aylakin takvasinin ne anlamı var? Takva, kendini sapmalardan, pisliklerden, İhanetler den korumaktır. Sapma, pislik ve ihanet faktörlerini, hatta onun çeşitlerini bile tanımayan, onları anlamayan bir adam, nasıl takva sahibi olarak kalabilir? Ali {a.s.}’a karsi savasan Hariciler’in kusuru takvasızlık değildi, suursuzluktu. İkincisi, bir elini hiçbir seye (siya ha-beyaza vurmada) dokundurmadan elleri temiz kalıyorsa, bunda övünülecek ne vardır? Siyasî, fikrî, iktisadî, sosyal kar-galasaların kalbinde çaba gösteren, sorumluluk yüklenen ve temiz ve sakinmis olarak kalan, kendini satmayan, zaaf göstermeyen, zorluklara tahammül eden, sahsî heveslere karsi sürçmeyen, kaymayan insanin takvasi takvadır. Zamanin, durum ve vaziyetleriyle içice olanla, zamanin durum ve vaziyetlerinden bîhaber olan bir midir? Hayatinin bir kismini (baskalarının) emin kildigi kimse nin isi de temiz kalmaktır; bu, hangi takvadır? Deneme ve teshir alanlarında yer alması gerekir. Kendisini koruması gerekir ki, takva sahibi olsun. Acaba “Baba Kuhi’nin ingilizlerle olan sömürü anlasmasının hiçbirinde imzasını görmüyor sak, bu onun vatan satmayan, takva sahibi biri olduğuna mi isarettir? Kebi’ Efendi, Hazreti Emir’in hükümeti zamanında bütün o kargasalardan kenara çe kiliyor, gelip Meshed yakınlarında kendisine bir kabir yapıyor orada ibadetle mesgul oluyor. Münker ve Nekir’in soracağı sorularla ilgili soru cevap temrinle rinde bulunuyordu! Bu ise takva değildir! Takva, Malik Es ter’in kidir; kargasa, tehlike, para, kudret ve Benî Ümeyye’nin vesveselerinin zirvede olduğu bir or tamda çalışıyor ve temiz kalabiliyordu.

kenceler karsisindaki kahramanca direncinden sonra, hepsinden önce Nirvâna'ya ulaşacağı açıktı.

Bu yüzden Brahmanların ümit kaynağı oldu. Yüzyıllık bir yolu arsinladı. Açlık ve zaaf (iskence, riyazet, kendine eziyet) programlarının etkisiyle öyle bir sinira ulasti ki kendinden geçti, Brahmanlar etrafında toplandılar, öldüğüne kesin karar verdi ler. Bu baygınlık, kendinden geçme ve takatsızlıktan sonra, ye niden kendine geldi. Bu durum, bir deri ve kemik kalana kadar tekrar tekrar sürdü. Âdeta bir hayaletle dönmüştür, babası bile görse tanıyamazdı.

Riyazet, yani “demir”, yani kendini silah, makas ve bıçakla temizleyerek baskalastirmek. Seni sen yapan özelliklerini öylesi ne temizlemelisin ki, dostlarının hiçbirisi artık seni tanıyamasın. Sevgilin seni görünce, eski dostu olabileceğini hissedemesin. Annen ve baban seni görünce artık onlarla aranda bir akrabalık bağının olamayacağını anlasınlar. Zira öylesine yabancısın ki geçmişinle olan tüm ilgini kesiyorsun. Yeni doğum budur. Yani bir kez daha kendinde doguyorsun. O zaman, önceki kendin çürümüş ve kokmuş bir cenin gibi senden düşü vermektedir. Su ta bir, Bayezid-i Bestamî'nindir. Diyor ki: “Ben Bayezidlik'ten, deri sinden çıkan bir yılan gibi, dışarı çıkmışım.” Cüneyd-i Bağdadî diyor ki: “Nur'a baktım; kendimde de nur olana kadar otuz yıl bakmaya devam ettim.” Yani, artık “Cüneyd” değil.

Buda, böyle bir asamaya ulaşınca başarının zirvesine, Nirvanâ'ya nail olmanın da esigine geldi. Bu durum, sesi tüm Hint'te; büyük Brahmanlar, zahid Hint ruhanileri arasında do lastigi ana kadar devam etti. (Buda artık ask ve kemâlin en son derecelerini arsinlamaktadır) İşte Buda, bu noktada ansızın öf kelenip apayrı bir halete büründü.

Buda'nın Hayatının ikinci Devrimi

Sidâratâ, buraya ulaşincaya kadar büyük bir “Brahman” ma kamina, bundan sonra da “Buda” makamına kavusmuştur. Artık Brahmanizm dininin büyük bir brahmani olmakla beraber, O'nu sinirsiz büyüklükteki makamlara erdirecek, hayretengiz bir his dünyasına ulaşmıştır.

Aklin Ötesi ve Aklin Asagisi

Dikkat edelim; akilla direk alâkali olmayan konular iki yön temle çözüme kavusturulur. Bunlardan bir akıl ötesi olan konular olup akıl da (bunları) anlamak için basini yukarıda tutması gerektiğini hisseder Digeriyse, basit düzeyde olan meselelerdir ve akıl da bunları kolaylıkla idrak etmektedir. Bunların faydasız olduğunu bilir ve bu bilgisinin doğruluğu hakkında hiçbir te reddüdü de yoktur.

Söz konusu olan meseleler ise tamamen akıl ötesidir. Bu ne denle, aklını örtecek, irfani duygularınızı güçlendirerek öne çıkarmanız gerekecektir. Böylece Mevlanâ'nın Buda'nın yasamının bu en üst anını nasıl nitelediğini anlayabilesiniz.

Elbette Mevlanâ'nın anlatımı tamamen sofiyane ve Budacı bir anlatımdır; Islâmî değil. Çünkü Islâm, başka bir tarzda anlatmaktadır:

Nefsin Aldatması

Otuz yıl savas meydanlarında savasmiss olan bir mücahid, bir kenara siginmis, batini safligi elde etmek ve nefsini öldürmek için riya zete oturmustu. Günlerce gecelerce kendi yalnızliginda riyazet yapı yor, kendine eziyet ediyor, ibadetle ugrasiyordu, “el-cihad! el-cihad! davulu sokakta, caddede, pazarda çinlayana kadar. Sehirde cihad bas lamisti. Mücahidleri, gençleri savasa çağiriyorlardi.

Kösede kendi yalnızliginda oturan mücahid, nefsini öldürmeyle, uzun ibadetler ve agir oruçlarla ugrasiyordu. Birden tanidigi bu sesle Irkildi, ruhu canlandi, açildi. Kendinde, mücahidlere katilmaya ve ci had sahnelerinde ilerlemeye siddetli bir arzu buldu. Kahramanlik sev ki, Allah yolunda savas, sehadet arzusu, onu harekete geçirdi. Sevkle harb elbisesini giyerken ansizin kendine geldi ve dedi ki: “Ey nefsi Yi ne beni aldatmak mi istiyorsun? Savas meydanlarindan, evimin selâmetine sen davet etmedin mi? Kadın, çocuk ve sorumluluktan bah setmedin mi? Kadın ve çocukun hakkini vermenin ne kadar sevap ol duguna dair rivayetler okumadin mi? Falanca duanın ecri şehidinkin-den yetmis misli daha fazladir, demedin mi? Kirmizi bir nari yedikten sonra, İki rekât namaz kilmanin, Bedr’in kirk şehidinin ecri kadar ecri

vardir, demedin mi? Bu sekilde, kolay gösterileri, çok kârli yolu gös termedin mi?

“Çünkü, nasihatlarına kulak vermiyordum, diyordum ki: “İki rekât namazla elde edilen kirk sehit sevabini istemiyorum. Kendi ca nimla, kendimi ve ailemi yok etmekle, sadece kirk degil hatta bir sehâdete karsilik bin sevab elde etmeyi istiyorum!

“Sen, savas meydanında da beni birakmiyordun, varolan becerile rimi fisildiyyordun. Ölmek için çok sayida insan var; ama benim gibiler azdir, kendimi digerleri için koruyayim, istiyordun. Yine sözünü din lemiyor, saldiriyyordum. Sen bu sefer, pehlivanlari himaye bahanesiyle geride arkadan saldiriya ugramasinlar diye koruyuculari olmami isti yordun, ben de oluyordum. Hep kendimi koruyayim diye ugrasiyor dun.

“Simdi ne olmus ki, cengaverlerin davul ve kôsünün sesiyle bir üzerlik otu gibi atesimin üzerine atliyorsun ve böyle bir siddetle beni savas meydanina gönderiyorsun? Ahlâk, yasam tarzi ve inanç degisik ligi öneren sen degil misin?”

“Simdi anliyorum ki, bedeninin korunmasi ve kalibinin zevk almasi için, seni savas meydanina götürüyormusum. Bütün bencilliklerin ve ideallerinin karsilik bulsun dîye. Kösese oturmam gülüyordun. Simdi kötü müptela oldugunu görünce -çünkü sessiz ve yalnizliktasin kimse görmeden-, zerre zerre beni boguyor, sikiyor, öldürüyorsun. Kendi kendini öldürüyorsun, sonra diyorsun ki: Ben öldürölmekteyim. Ma dem ölecegim, bu habersiz yalnizlik yerine, beni sehit sayacaklari bir yerde öleyim. Birkaç kisi görsün, büyük cengaverlerden oldugumu ha tirlasinlar. Eger canimi kaybedeceksen en azindan isim, haysiyet ve övgü edinebileyim istiyorsun.”

“Sana teklif ettigim seyi görüyorsun; sessiz, Itibarsiz ve isimsiz bir ölüm. Bunun için beni cihada gönderiyorsun ki, haysiyet, isim ve toplumsal bir şöhet kazanasin.”

Buda da, böyle bir ana ulasiyor ve söyle diyor: “Öyle bir ma kama ulastim ki, Hind’in bütün Brahmanlar’i benim zahidligim, din darligim, takvam, mükemmelligim ve ruhaniligimden bahsediyorlar. Halkin hepsi, beni kutsamaya duruyorlar. Birden su hakikati anliyo rum ki, kendime yükledigim bütün bu siddetli iskenceler, uzun oruç-

lar, çok zor ibadetler, birkaç haftada sadece birkaç tane pirinç ve birkaç damla su ile yetinmeler, korkunç ve acaip bir hevesperestliktir. Bütün bunlar, isim yüceltme ve kutsallastırma hedefine ulaşmak içindir. Bir yaris çizgisine düştüm. Görüyorum ki, bütün bu zorluk, oruç ve is kencelerden haydiyorsam da hoslanıyorum. Âdeta lezzet ocagından ve bütün maddî içgüdülerimin sifa bulmasının ötesine çıkıyorum. Tevfik, kudret, hedefe ulaşma ve olgunluğu hissediyorum. Kalbimin hiçbir kalbin kudretinde olmayan bir güç ve esrarengiz tecellilerin zuhur et tigi yer olduğunu düşünüyorum.

Bütün bunlar, gurur, basari, itibar, lezzet ve hevesperestlikten baska birsey degildir...”

Böyle bir anlayis, psikoloji açısından da dogrudur. Mazo sizm, zayıf sekliyle hepsinde vardır. Kuvvetli sekli sadizmdir, tedavi edilmesi gerekir. “Sadizm” digerlerini eziyet çekmesin den zevk almaktır. Mazosizm (mazohizm) kendine eziyetten zevk almaktır. Hevesperest ve bencilce bir riyazettir. Diyorlar ki; bir çocuk büyük bir sevk ve zevkle annesine söyle diyordu: “Dün gece rüyamda bir köleyi bana bagisladiklarini gördüm, ben sevincin siddetinden kendimi parçaladım.” Annesi cevaben; “Yarisi dogrudur!” dedi.

“Fesencan”m (et ve cevizle pisirilen çerkez tavuguna benze yen bir yemek) adiyla irkilip hayli bir an sükût eden, obur bir insanin “Yoga” vasitasiyla derisi o kadar incelir, kemikleri görü nür. Eti ve iç yagi öylesine erir ki, adamin iç organlari ve bagir saklari gözle görülür hale gelir. Bundan sonra, reflekslerine ve vücut sistemine, içgüdülerine hakim bir adam haline gelir. Hat ta hayatının dogal kanunlarini elde eder. Birkaç gün nefes alma yabiliyor, haftalarca yemeyebiliyor, yıllarca bir yerde durup ha reket etmeyebiliyor. “Bihr Baba” gibi yarim asirlik bir sükût gös terebiliyor. Sükûtu evvelki sene kirildi, elli senelik sükûtun sona ermesinden sonra, yarim asir sözün bekleyenlere sadece dedi ki, “insanlar? Kendi içinize dikkat ediniz, hersey içeridedir?” Bu ya rim asirlik sükûtu ölçmedir.

Bütün bunlar dogrudur, böyle riyazetlere bedeni vermek büyük güç ve yetenek ister. Ama bununla beraber, Buda’nin de—

yimiyle: “İç, öylece karanlık kalıyor” Zahidin riyazetçiliği, kulu gurura müptela eder. (Eğer fırsatım olsaydı İslâmî ahlâk kitapla rında ve duaların metninde bu meselelerin ne kadar derin ve faydalı olarak -saptanmış olarak değil- ortaya konulduğunu gösterirdim. Bu namazları, duaları ve takdisi meslek edinen kimselerin en büyük faciaları, gururdu. Bu gurur, bütün zah metlerini heder eder. Gurur kötüdür. Tüm bu imkânların, basa rıların elde edilmesi ve Allah’a yaklaşmanın vermiş olduğu gururu, bütün içgüdülere ve heveslere galip gelebildiği ve diğerle ri kendisi gibi olamadığından dindarlık ve takvada öne geçtiği için diğer herkesi kendinden daha aşağı, daha kirli ve daha kötü görür.) Kisinin nefsinde riyazet, ruhun, sapık zahidlikler netice sinde elde ettiği pisliklerden ibarettir.

Bu yüzden “zühd için zühd” büyük bir insanî ve ilâhî felsefe tası maksızın insanın sapma faktörüdür. Çok korkunç ahlâkî hastalıkların mikroplarının ekildiği bir ocaktır. Bu nedenle za-hidlerde (özellikle Budizm dininde ve Hristiyanlıkta) geniş sap malar görüyoruz. Meselâ zühdle içgüdülerini öldürmüş, çapkin ligini önlemiş olan kimse, hâlâ pisboga zlık yapabilmektedir. Bu, tıpkı bir cepten alıp diğer cebe koymak gibi birseydir. Azaltmak veya çoğaltmak değildir.

Bu yüzden Bertnard Russell diyor ki: Bir İngiliz atasözü var; “Ayyaslıklarınızı devlet büyükleri ve subaylarla yapınız, yiye çeklerinizi zahidler ve dindarlarla yiyiniz.” Çünkü onların he vesleri dans ve müzik pistlerindedir, yiyeceğe önem vermezler. Ama bunlar üç saatte bir yerler, iki saat de yemekler konusunda konuşurlar. Diğer vakitleriye, yedikleri yemegin basında heder olup gitmekte. Yani o fısıltılar, asikane konuşmalar ve cinsî zevklerle geçirmeleri gereken zamanı bu şekilde telâfi ediyorlar.”

Bu şekildeki zahidliğin yarısı doğrudur. O da bedenın bazı isteklerinin kırılması ve doğal insanî içgüdülerin zayıflatılmasıdır. Ama bu amel, kaside israkı uyandırmıyor. (Bu meselenin bu şekilde çıkarımında bulunularak açıklanması İslâm’daki anla mıyla çok güzel anlaşılmış olur. Buda’nın red ve intikal duru—

mu, İslâm'da esaslı bir meseledir. Ama Buda'nın sonraki, ispat yönleri ve çözüm yolunu göstermesi basarılı değildir). Fakirlik ve olanla yetinme, insana İçgüdüsel lezzet veren herşeyle bağlı ligin olmayışı, ruha saflık, berraklık vermez ve hakikat isigi olmasını sağlamaz. Ruha hafiflik vermiyor ki, miraca gitsin; maddî hayatın pis bataklıklarından kurtulabilsin. Hayır! Hayır! Ruh, bedenın iskencesiyle, bedenın sismanlamasıyla eğitim ve terbiye kazanmamakta, belki öylece zayıf kalmaktadır.

Bu “Buda”nın söylediklerinin esasıdır. Gönül (Gönül; kalp değil), hissedilenlerin ve maddî hayat ötesi esrarengiz hakikatların İdrak ocağı ve merkezi anlamındadır. Gönül, iç yagının eri yip su alması, derinin incilmesi, kemiklerin yumuşaması ve mi denin boşalmasıyla gelişmeyecek; ondan Öteye ve ebediyete olan pencereler açılmayacaktır,

Cuki'yle (Yoga ve riyazetle), bedenın zayıflatılarak ruhun terbiye edilip eğitildiğı şekildeki iddia doğru değildir. Bu ru hun terbiye ve eğitim için bedeni zayıflatmak değil, ruhun eğı tilmesi gerekir.

Bütün Hristiyan, hatta Müslüman, Hint ve Çin sofi mek teplerinde ve kabile yaşamında başka şekilde de olsa çoğunluk la ruh ve beden arasında doğrudan olmayan bir ilişki mevcut tur. Tümü için tek bir örnek vermek yanlış olur.

Hint'te ilk olarak Buda; “Hakikata ulaşmak için ruhu bede ne karşı bir kenara bırakmamız ne yeterlidir, ne de gereklidir” dedi. Bâtin aynasını cilalamak için, zahirî reddetmemek gerekir. Belki, bâtin aynasını cilalamanın yolunu bulmak gerekir. Ruhu terbiye etmek için ruh ilmini ve ruh terbiyesini genişletmek gerekir. Bu ikisi {ilim ve pratik} bir değildir.

O Halde Ne Yapmak Gerekir?

Buda, “riyazetin” bedeni yok etme dışında başka birşeyle sonuçlanmadığını anladı. Tam nirvâna ve kendi tekâmülünün esiginde olduğu, azamet, riyazet, veda ruhanileri arasında manevî ve ruhanî önden zirveye ulaştığı anda, birden bu sistemin tümünü yıkıp viran etti.

imanları, doğru bildiklerinin yolunda canlarından geçenler çoktur. Ama kendi isim, itibar ve şerefinden de geçecek olanlar çok azdır.

Buda, bütün o şöhret ve itibardan geçti, geri döndü. Mürsid Brahmanlar ondan ümitlerini kestiler. Umutlarını tamamen yiti rince onu bıraktılar. O, ikinci defa tek başına kaldı ve hicrete başladı. Ama bu defa artık vücudu mutlak ümitsizlikle doluy du. Yıllarca riyazet; avarelik, ailesizlik, irfan ve marifet dersi öğrenmek, ona sadece zayıf ve güçsüz bir beden bağışlamıştı Su içti, yemek yedi, et yedi canlandı, kilo aldı; çokça kaybettiğini o zaman anladı. Vücudunda aydınlıktan en küçük bir ışık olmadığı halde önceden de pek bir şey getirmediği bir meydana ye nilmek.

Bütün bunlara rağmen “Buda” ümitsizliğe düşmedi: “Bu ha yat dersidir, sadece başarı ihtimalinin olduğu zaman hakikat için çaba göstermemek gerekir. Belki hakikatin kendisi için iş yapmak gerekir. Hatta zerre kadar zafer ümidi olmasa bile. Eger yapmaz da durursa, batıla teslim olmuş, çürümüşlüğü kabulle nıp boynuna geçirmiştir.”

Aydinlik Yolcusu

En küçük bir ümidi bile olmaksizin, yola düştü. İkinci bir-hicreti baslattı. Ne hirs ve istek tanrılarının savasına gitti, ne de baski ve sermaye tahakkümü tanrılarının savasına (tüm bunlar hakikat değildi). Aydınlik yokusuydu. Nur tarafına doğru gidi yordu; “Bodhi” ağacının dibinde “Buda”’liga ulasti. Ölene veya bulana kadar orada kalmaya kesin karar verdi.

Bodhi

Bodhi, Budh uyanmak, suurlu olmak, dikkat etme, tanımak kökünden gelip aydınlanmak, uyanis ve israk (ilham) anlamin dadir. “Bo” (koku) agaci, cennetteki meyvesi yasak agaca (Tev rat’ın niteledigi sekilde) benzemiyor degil.

Âdem, yasak meyveyi yemekle görüs kazanir. Buda da “Bo” agacinin dibinde görüse ulasir, hakikati ve yolunu bulur.

400

“Buda” yıllarca “Bo” ağacının dibinde kalır. Hayat, şehir, şöhret ve şehvetinin çektiği bütün emellere ve heveslere karşı zafere ulaşır kurtulur. Sonra “görüş”e ulaşır “Buda” makamına kavuşur.

“Buda”, Yunan kavramıyla “Sophia” (hikmet) sahibidir artık. Veda mektebinde izah ettiğim ilim, teknik ötesi bir tanimanın sahibi.

Böylece bu ağacın altında, yıllarca eziyet ve gayretten sonra, bol nimet içinde yetişmiş şehzade Sidâratâ, brahmanlığın riya zetine ve ruhanılığın en üst makamına ermiş ve tüm bunlardan da vazgeçip kurtularak basibosluk ve bilimsizlikte “Bodhi”ye ulaşır “Buda”laşmıştır.

“Buda”, Uyanış Çağrısı

Buda, Hint düşüncesinde, her dönem gayb âleminden gelip, kurtuluş ruhu bağışlayan biridir. Celiyor ve uyanıklık çağrısının da bulunuyor. Amacı halkı kurtarmaktır. Halkı yer cehenneminden kurtulmaya çağırmaktadır. Bir grup onu kabullenip kurtuluşu arıyor; çoğunluk ise kabullenmiyor ve helak oluyorlar.

“Buda”, tanımadıkları biridir. Ancak halkın kendilerini kurtarmaya gelmesini bekledikleri bir nevi Hintli Mesih’tir- Önceki dönemlerde de birçok defa, çeşitli görünümünde ve muntaza man gelmişti. Bir defasında bir kus görünümünde Hint ormanlarından ve bütün dünya ormanlarından söyle haykırmıştı:

“Ey yeryüzü ormanlarının bütün kusları! Uçunuz! Bu “utanca bulasmış, ama yönleri şehir, bağ ve ümrana yönelik olan” yeşil ormanları bırakınız. Bu hayatı bırakınız! Şimdi yangın kapıya varacak, bütün ormanlar yanacaktır. Atesten sadece, göğe yükselmis olan kuslar kurtulacaktır.”

Kuslardan bir grup, kendi Buda’larının çağrısını kabullendiler ve kurtuluşu aradılar. Yasamın zevkinden, ormanda kendinden geçmiş olanlar, ormanın yeşil dalları üzerinde sarkı okuyup sivil insanlar, çağrıya cevap vermediler; kurtulamadılar ve yangının ortasında kalıp yandılar.

Hint'te kusların bu kadar ehemmiyet tasıması (Kelile ve Dimne'ye ve genel Hint edebiyatına bakınız; kusların nasıl insanî bir kişiliğe büründürüldüğünü göreceksiniz), kusların ve hayvanlar âleminde insanın irfan ve kurtuluş âlemine ait bir dünya olarak kabullenilmesindendir.

Eger İsteseydi Geri Dönmeylebilirdi

Sadece mükemmel olmayan ruhların ölümden sonra geri dönmeye mecbur olduklarını söyledim. Ama mükemmel ruhların böyle bir mecburiyeti yoktur- “Buda”, Nirvâna'ya, akıl ötesi suura ulaşmış bir insandı, hakikati anlamıstı. Nirvâna'ya ulaşan kimse, artık izdirap dolu hayata, insanların arasına geri dönmü yor ve ebediyette daimî kalıyor.

Buda, “Bo” ağacının dibinde Nirvâna'ya ulaşınca, o âlemde dinlenebilir ve bir daha bu “Karemaî” hayat çarkına ve “Samsaraî” hayata geri dönmeyebilirdi. Ama dinlenmedi, geri döndü Kendisini, toprak hayatının kivilcimları arasına attı. Mesh'in kendini kurban etmesi ve Adem'in günahından yıkan ması gibi. Bağrılanmasıyla, insanların, cennetin yolunu tutabil melerini sağladı Yeryüzünde sürülmeye ve durmaya mahkûm olmalarını önledi.

Mükemmel olmayan ruhlar, bir kalıptan diğer bir kalıba git mektedirler. Bu durum tekâmül eden kadar devam ediyor. Ama “Buda”, Karemi halkasından dışarı çıkmış, kurtulmuş ve sakin ebediyete ulaşmıstı; dönmeyebilirdi. İnsanın kurtuluşundan (hayat görüşünden) bir mesaj getirmek ve onlara hürriyet bağışlamak için geri döndü.

Hint, tanrilarla dopduludur. Her görünümde bir tanrı; sayi siz görünümde sayisiz tanrilar bulunabilir. Ama asirlar boyunca gelismenin etkisiyle sayilari azalmis, dört bes bine inmistir!

DINLER TARİHİ

Burada dikkat edelim; “tanrı”dan maksat büyük tanrı değil dir. Kur’ân’ın “İlahe” veya “Alihe” dediği tanrıdır. Bunun çoğulunun kullanılmasında bir sakınca yoktur.⁵³

Tanrılar çok sayıda ve çok masraflıdırlar. Herbiri bir kurban istemektedir. İslâm’ın aksine; açları doyurmak için yapılan kur ban, bu dinlerde halk için değil, tamamen tanrılar içindir.

Bu yüzden kurbanı yakıyorlar, (Yahudi dininde de kurbanı kestiklerinde yakıyorlar) ki tanrılar dumanın kokusunu ala bilsin.

Bir taraftan da Buda, söyle feryad ediyordu: “Bütün bu ne zirleri, kurbanları, dilekleri birakin! Riyazet yolundaki bu tanrı lardan dünyada bolca var ve ormanların derinlikleri bunlarla tasmaktadır. Onlarla bizim bir isimiz yok, onların da bizimle bir ismi yoktur. Onların hayatları kendilerine, bizim hayatımız da bizde. Kendi yaşamımızın gereklerini temin edip düzenleyelim.”

Bu büyük bir çağrıdır. Öyle ki, büyük Veda mabudlarının çehresine ve Hint Brahmanları sınıfının otoritesine büyük bir darbedir. Çünkü Buda’nın bu davetiyle bütün gelirler yok olmakta, Veda dininden geriye sadece ve sadece karmaşık dualar ve çok acı ayinler kalmaktadır. Bunların da logaritma cetve-liyle bile halledilmesi mümkün değildir.

Diger taraftan “Buda’nin feryadi, hep halki, aracilarin gücü ne karsi isyan ettirmenin pesindedir. Dine ait en küçük bir ame lin bile, Brahmanlar vasitasiyla sonuçlandırilmasi gerekiyordu.

53-Hint halkinin, vakit, güç, sevk, ümit, ask, iman, hatta servetinin önemli bir miktarı Brahmanlar (Veda dininin ruhanileri) aracılığıyla sirf tanrilarin memnun edilmesi, onların ilgilerinin çekilmesi veya serlerinin defedilmesi için kullanili yordu. Zira, onlara birsey ulasmayınca, eziyet ediyorlardi. Bazen de eger birsey vermeseydin unutuyorlardi. Halk ile tanrılar arasında, is bitirici aracilar halkin islerini yoluna koyuyorlardi. Meselâ çok sayıda nezirler, kurbanlar bugular ve buharlar yapıyorlardi ki, gökteki ilahların yanlarına vardiginda insanin ihtiyaci na cevap verebilsinler. Sonra kanunî yoldan veya kanunî olmayan yoldan teseb büs etsinler. Aracilarin sayisi, fazlaydi Neticede kendileri de harcamak için para sahibi oluyorlardi. Vedâlarda herkesin Brehmen’e bir inek vermesi sözkonusudur. (Yani, degere dönüşme. Bir sürüyle sevap bagislatma). Bir sürü veren her kes, dünyanın tamamini bagislamis gibidir. Bu Ölçüde sevabi vardır.

DINLER TARİHİ”

403

Brahmanların müdahalesi olmadan yapılan kurban ve namaz sadece degersiz olmakla kalmiyor, belki büyük bir günah da sa yiliyordu. Bu korkunç din sömürüsü, bu sinifa süreklilik sagli yordu. Ama hakimiyetlerinin ve onların halkla olan irtibatları nin reddedilmesiyle, Brahmanların ayaklarının altı oyulmuş ol du. Bütün o kudret sarayı yıkildi. Tüm gelir kaynakları kurudu. Brahmanlar bu yüzden. Buda dininin Hint’te yayılmasını engellemek için, herkesten daha çok çaba harcadılar. Hint’te do gan Buda dinini, Çin, Vietnam ve Kamboçya’ya sürene kadar, onun aleyhinde çalıştılar. Öyle ki, bugün Hint’teki Budistler kü çük bir azinlikten fazla birsey degildir.

Insanın Tanrılar’dan (Tanrı’dan Degil) Kendine Geri Dönüsü

Buda, tanrilarin gücünü ve aracilarinin gücünü reddetti. In sani, kendi benliğinde varolan kuvvetlere yöneltti.

O halde, Avrupalı din araştırmacı ve öğreticilerinin aksine (bunlar Buda’yi ateist ve Allah’i inkâr eden biri olarak tanıyor lar) Buda, “tanrılar”a inanmıyordu, onları ve onların aracilarini reddediyordu. “Buda”, Veda dininin sayısız tanrileriyle kapisti. Onların varlığı öyle bir faciaydı ki, Hint toplumundaki parça lanma ve sömürünün meshur Hint uyusuklugunun, öyle bir ya samdan ve her türlü sorumluluktan yoksun bıraktıran ve Brahmanlarca sürdürüle gelen asilsiz ilişkilerin olusturduğu ve fert ler arasındaki yaşamaktan ve her türlü sorumluluk yüklenmek ten yoksun bıraktıran temelsiz ibadetler silsilesinin ve uydurma tanrilarin varlıkların olusturduğu korku ve endisenin tek sebe biydiler.

Buda, halki asilsiz tanrilardan ve daha da asilsiz olan korku ve kuruntulardan kurtardı. Onların daginiklikleri ve ihtilaflarıyla, insanlığın sömürüsünü, eskelestirilmesini, parça parça edilmesini

açikliyordu. Bu, “Tevhidin reddedilmesi degildir, “Sirk”in reddedilmesidir. Eger Avrupali sosyologlar bu ikisini bir tutuyorlarsa, sundan olabilir ki, onlar hatta dindar olanlari bile “sirk” ile “tevhid” arasinda bir fark görmüyorlar, ikisini bir

sayıyorlar. Halbuki bu ikisi sadece birbirine benzememekle kal mıyor, aynı zamanda birbirlerine tamamen karsittirler. Sürekli bir savaş içindedirler. Bu nedenle, Buda'nın Veda dinindeki Hint tanrılarını inkâr etmekle yaptığı iş, insanın kendi insanî sorumluluklarına ve güçlerine geri gönderilmesi, sirk dinine ve sirk tanriperestliğine bir darbe idi.

Tanrisiz Bir Din

Sosyologlar (daha çok materyalistler) “Buda” dinini tanrisiz bir din olarak biliyorlar. Çünkü iki dindeki (tevhid dini, sirk di ni) tanrı kavramı arasında bir fark tanımlıyorlar. Bir kısmı ise sadece, tabiat ötesini ve din duygusunu inkâr etmek için her yerde bir eser ve işaret bulmaya çalışıyor, bulabildiklerini de büyüte rek, te’vil ederek veya yönünü değiştirerek dine bir darbe vura bilmenin çabalarını gösteriyorlar. Diğer bir kısmı da bu meseleleri hiç anlamıyorlar. Gel gör ki bunlar orta yere belli belirsiz teoriler sürüyorlar, biz de yedigimiz yemekler gibi onları tüketiyoruz. Buda, sirk dininin inkarını ilân ediyor. Sirk dinini, insani zayıflatan, asılsız güçlere karşı zillete düşüren bir faktör olarak görüyor. Konu budur, Tevhid’deki tanrıperestlik değildir.

“Buda”nın diğer işlerinden biri de, riyazetlerle mücadelesi ve sınıfları reddetmesidir.

Sınıf Düzeni

Veda dininde işaret edildiği gibi, Hint’te “Kasaterya” sınıfı, Brahmanlar sınıfı, işçiler sınıfı, en son ve en fakir sınıf, Arya ol mayan ve “pis” sayılan yerliler sınıfı vardır. Böyle bir sınıflandırma mevcuttur, çünkü uini, sirk dinidir ve tanrılar, semboller, heykeller, sınıf sayısını ve sınıfsal düzeni açıklayan bayraklardır.

Gerçek şu ki, tevhid felsefi hakikatperestlik’ten ayrı olarak insan birliği, ırk ve sınıf birliği ve varlığın birliğini açıklamak için yapıcı bir sosyal etkidir. Varlık âleminin birliği yani dün yanın uyumu, bütün unsurların yakınlığı, yoldaslığı, insanın

yöndeş oluşu ve tabiatÖtesi kuvvetlerin birbiriyle yöndeş oluşu. Tevhidin anlamı budur.

Buda, tanrıları red etmekle sınıflı düzeni de kendiliğinden reddetmektedir. Yani onun dininden içeri girmekle herkes, onun talimatlarıyla “Nirvâna”ya ulaşabilir. Halbuki “Veda” dininden herkes, kendi sınıfında daimi olarak esirdir. Eğer diğer bir dünyaya yol bulabilse bile, kök ve sınıf değiştiremez. Geri dönünce yine kendi sınıfında doguvermekte.

Buda'nin yaptigi diger karsi cikislardan biri de, hakikatin aranmasinda ve bulunmasinda akil gücünün reddidir. Bu, son asirda “Bergson'un, simdi de “Rene Guenon'un yaptigi bir istir. Ariflerimiz de geçmiste böyle yapıyorlardi. Hatta imamlarimi zin da isidir. Özellikle Imam Sadik'tan (a.s.) sonra, (ilk Islâm gö rüsünün devami olan) Sia mektebi durgunlassin, uyusun, kapali kalsin ve kenara çekilsin diye, felsefi konular ortaya atiliyordu.

Abbasiler zamanindaki felsefe ve akla ilgi, tercüme yayini; Yunan felsefi metinlerinin yayilmasi, Hint sofulugunun etkileri, Sii görüsü zayıflatmak içindi. Islâmî görüsün asil devami olan, ayni zamanda İlk Yol'un üzerinde Sii imamlar tarafından devam ettirilen Sii görüs, Abbasiler tarafından medenî ülkelerin güçlü kültürleri vasitasiyla bir kenara birakilmak isteniyordu. Emeviler ise böyle bir isin suurunda degillerdi. Abbasiler, bunda bü yük ölçüde basarili da oldular.

Hint'te, Hintli hekimler kâinatın problemlerini ve vücudun bilinmeyen yönlerini halletmek yoluyla, hakikati bulmak isti yorlardi. Biz de buna mahkûm olduk. Ulemadan çogu, hatta Imam Cafer Sadik'in mektebine bagli ulemanın çoğunlugu, do gulu irfanî mektebin duygularinin siddetle etkisi altındaydi. Ve ya dolayli olarak, Yunan felsefi düşünce metodunun ve görü sünün etkisine mahkûm oldular. Bunlar bizim Sii kültürümüze nüfuz etti. Maalesef o ilk ruh ve yönü zayıfladi. Sonraki asirlar da da kalmadi.

Hind filozofları bu meselelerde tartışıyorlardı; “tanrıların dünya ile ilişkisi nedir?”, “ruh nedir?”, “önce ruh, sonra cisim mi meydana gelmiştir? Yoksa önce cisim, sonra ruh mu meydana gelmiştir?” “Ölümden sonra hangi menziller katediliyor? Hangi şekiller meydana geliyor?” “İnsanın alinyazıları nasıl olacaktır?” Hatta ölümden sonrasının özelliklerini ayrıntılı olarak açıklıyorlardı. Bütün unsurları hatta varlığını yaratıldığı anları bile ince liyorlar, hakkında görüş beyan ediyorlardı. Fikrî, zihnî, mantikî, Aristocu, felsefî konular ve tartışmalar (dünyanın her çeşit felsefî problemlerinden oluşan bir mektep idi-Simdi de vardır), Buda vesilesiyle şiddetli bir darbe yedi.

Buda, “akıl ve felsefe yoluyla bir yere ulaşamaz” dedi. “Ru hun ne olduğunu ve nasıl olduğunu anlayamazsın. Eger anlasan da boşunadır. Ruh ve cisim, ruh ve dünya, madde ve mânâ, doğa ve gaybî güçlerin ilişkisi, filozofların halledebileceği mesele ler değildir. Bütün bunları bırak, kendini tanımaya çalış. Bu hem faydalı hem de mümkündür. Onlar ise ne faydalı ne de mümkündür.”

Kendini Tani!

Buda’nın bir takipçisinin uğraması ve düşünmesi gereken tek mesele budur. Ama filozofça değil. Meselâ: Benlik, cisim mi dir, ruh mudur, buhar şeklinde midir, sivi midir veya gaybî mi dir?.. (Her halükârda “ben”ini duyumsar, “ben” diye bir varlığa inanırsın). Onu eğitebilirsin; ızdırıp, perisanlık ve pislikten kur tarabilirsin. Bu yapabileceğin faydalı bir iştir. O halde, dünyanın bilinmezliklerini halletmeyi bırak. Hissedilmeyen güçlerin, insanın ulaşmasından uzak faktörlerin korku ve kuruntulardan, tanrılardan; onlara yaklaşma ve tevessül etmenin korku ve kaygı içinde kendini kurtar. Bunların hayatı korku ve dehşetle dolu dur. Seni korku ve dehşet dolu bir dünyaya atmışlar. Ölümden sonra ne olacak, hangi aşamalar olacak, ölümden öncesi nedir? gibi kaygılardan, aslında olmayan korku ve veseveselerden kurtul. Hayatının ve bedeninin bütün kuvvetlerini eriten, sana bir fayda sağlamayan riyazetlerden el çek. Sadece “kendini” anla.

Ulastigin “ben”liğini... Onun sorumlusu sensin, alinyazına da müdahale etmen mümkündür.

Benliğimizi Nasıl Anlayalım?

Tanimakla, adaletle. Budist anlamıyla adalet; bizim zihni mizde olan anlamıyla değil. Kendini, içgüdülerini, bağlilıkları nin ihtiyaçlarını tanımakla, kendine gelisme fırsatı bagisla. Bu, adalet ve itidalin gelisme isaretidir. Adalet, hayatta belirli bir ahlâk temeline ve baslangica sahip olmamız anlamındadır. His sedilmeyen, felsefî ve zihnî meseleleri, riyazetleri birakalım. Sa dece ahlâk için bir temel olusturalım. Ahlâk nedir? Olmanın ve amel etmenin keyfiyeti. Bu ahlâkî esas neye dayanmaktadır? Adalet.

Adalet Ne Demek?

Adalet, yani içgüdüler, bağlantılar, emeller ve ihtiyaçlardan herbirine, tabilikleri ölçüsünde yaşam gücü bagislamak. Bütün bunlar arasında uygun ve adil bir ilişkiyi hakim kılmak; tek keli meyle, itidal ve orta yollu olma.

Benim inancıma göre, Eflâtun da, ahlâk ve saadetin temelini çeşitli kuvvetler (kin, öfke) arasındaki uygun olacak orta hal ola rak kabulleniliyor. Diyor ki: “Bunlar çeşitli ruhsal kuvvetlerdir. Bunlar arasında uygunluk olusturmak, ruhun selâmetini mey dana getirir. Bedende de, insanın mizacını yapan dört unsur -kan, balgam, mide salgısı, safra-arasında adilane bir ilişkinin ve ortalama bir yönetimin olması gerektiği gibi. Çünkü maddî ha yatta itidal ile sağlıklı bir iktisad elde ediyoruz. Manevî kuvvet ler arasındaki itidal ile, sağlıklı bir ruha ulaşıyoruz. O, “maddî hayat”, bu ise “ahlâk”tır.”

Buda da böyle bir inanca sahiptir. Ahlâki bütün özellikleri ortak olan on esas üzerine bina ediyor:

- 1-Hayvanları öldürmemek,
- 2-Baskasının mallarına dokunmamak,
- 3-Pislikten ve iffetsizlikten uzak durmak,

DINLER TARİHİ

- 4-Aldatmaktan uzak durmak,
- 5-Mideyi tika-basa doldurmaktan sakınmak, (özellikle öğ leden sonraları),
- 6-içkiden, sarhosluktan uzak durmak,
- 7-Dans-müzik, sarki, senlik, faydasız is ve oyundan sakın mak,
- 8-Aletlerin süsünü, ziynetleri ve görünür güzellikleri red detmek,
- 9-Yumusak yataktan ayrilmek (aile ve ocak anlamında, salt yatak anlamında degil),
- 10-Altın ve gümüsü reddetmek.

Bu on esasa bakıldığı zaman, göze çarpan ilk sey, on esasın menfi oldugudur. Bu bizzat Buda'nın yüzünün sert çizgisidir. Eger yüzünü resmetmek istersek, sert çizgilerinin ifadesi “ha-yir”dir ve dini de “hayir” dini.

Buda Dininin Amel ve Ayinleri

Ayin ve ameller çok sadedirler. Karmasik, zor ve teknikleri olan Veda dini ayin ve amellerinin aksine herkes, tek basina on lari yerine getirebilir:

1-Sari elbise giymek bir cesit ihramdir; izdirap isaretidir. Bu renk, modern ressamlikta da bu anlamdadir ve insanin ya sam sembolüdür.

2-Saç ve sakali tras etmek.

3-Sükûnet, düşünme ve iç murakabe (bizim tasavvufumuz da kesf, sühud veya cezbe olarak adlandırılan sey), içe bakma, yani her gün birkaç saat isten sonra, kendi içine sahip, kendi içi nin sahrasında yanan durumları, olayları, esrari ve meltem dal galarını düşünmek. Elbette insanlar çeşitlidir, meltemler de farklıdır.

4-Hükümlerden bir diğeri de dervislik keskülüdür.⁵⁴ Buda, riyazeti reddettiği zaman, iki defa dervislik keskülü nü eline alır. Bu, onun yolculuğunun başlangıcıdır. Keskül iki

⁵⁴-Dervislerin kullandıkları Hindistan cevizi veya abanozdan yapılmış kab dîl en d kabi.

anlamin sembolüdür. Birincisi; keskülün gözlerdeki sıkâyetleri kirip bizi kendine yöneltmesidir. Hakir görülme ve asagılan mayla gönül tokluguna, ihtiyaçsızliga ve azamete ulasiyoruz. Zelil adamlar, daima digerlerinin gözünde ne deger tasidiklarini bilmek isterler. Onun-bunun zihninde, hangi sekil tasidiklarini bilmek isterler. Bu, hepsine muhtaç olduklarinin göstergesidir. Ama dervislik keskülünü ele alan, hepsine muhtaç olmadigi gi bi, tümünden bizar olmaktadır. Digerlerinin lütuf, kahir, nefret ve aferin demeleri onun için birdir.

İkincisi; dervislik keskülü ile; “Ben artık riyazetçi degilim, tüm ihtiyaçsızligimla beraber, yeme, içme ve uyumaya muhta cim. İhtiyaç sebebiyle dilencilik tasini almisim... der.

O halde keskül, iki zit anlamin sembolüdür. Muhtaç olmak ve muhtaç olamamak.

Hem ferdî gurur reddediyor, hem de vedai riyazeti redde diyor. Sevki reddediyor; sende olan her sevki. Ey ben! Sende olan, seni oldugun seyden kurtariyor, istediginin tarafina dogru seni çekiyor. “Kendi”nden, “ideal”ine olan bu yolculukta kendin ile yabancilasiyorsun. Kendini süslemenin yerine, sevk ve isti yak ile yoldas olup idealini düşünüyorsun. Sen, arzunda kurban oluyorsun. (Bu insanin yönelislerinde “aline olması” anlaminda dir. Heidegger egzistansiyalizminde çok derin olarak, 19. asir daki Alman ahlâkî sosyalizminde de çok ilmî bir sekilde ortaya konmustur.) Eger, kendini izdiraplardan kurtarmak, adalete da yanan ahlâkî bir düzenin esasina ve Budaci esaslara göre kendi ni insa etmek istiyorsan, ideal, hedef, ask ve sevkinin “kendin” olması gerekir. O da, “kendi” gösterisin için degil, belki kendini bina etmek için daima “kendini bilme halinde” olman gerekir. Çünkü kendini disari vurdugun durumda kendini gösteriyor sun. Kendini bir digerinin göz ve bakisina feda ediyorsun. Bu, âdeta insanin kendi isinde yaptigi bir aldatmadir.

Benciller, gösterişçiler ve riyakârlar, mütevazilerden önce yalnızliga, sakinlige, kendilerine bakmaya ve kendilerine yöne lise muhtaçtirlar. Kendilerini ayak alti ve kurban etmislerdir. Meçhul ve terkedilmis birakmislerdir.

Bunlar baskalarının anlayış, söz ve kurallarıyla yıkılmışlardır. Kendilerini bir şahsiyet, bir varlık ve kendileriyle var olan bir zat olarak görmemekteler. Kelimenin ruhi ve mânevi anlamıyla adam değildirler, sadece dış görüntülerden ibarettirler.⁵⁵

Bu yüzden bir kapı açılıp kapanır da yalnız kalırlarsa kendi lerini bir hiç olarak görecektirler. Kendi ölümlerinin korkusuna gark olmuşlardır. Bunlar yalnızlıktan korkarlar. Sürekli kuru gürültü ve kargasallıklarla kendi varlıklarını hissettirmeye çabalarlar. Söz konusu edilmedikleri zaman, varlıklarına inanmıyorlar (Heidegger’in deyişiyle, gerçek vücudları yok). O halde gerçekte varlığı arıyorlarsa “gösteriş” ve “gösteriş meraklısı” olmanın yerine “sadakat”i seçmeleri gerekir. Gösteriş yapan insan, yaptığı işle kendini inkâr etmekte; gizlemektedir. Böylece bambaşka bir şey olarak kalmakta ve kendi benliğini unutup kim ve nerede olduğunu bilmez bir hale gelmektedir.

İnsan, bağımlılıkları, asiri istek ve arzuları, baskalarına olan ihtiyaçları arasına düşüp hiçlesmekte. Daha sonra da kendini toplamaya kalkışmakta ve kendini bulmaktadır. “Kendi”si olunca da “ben”lik kazanmaktadır ve okyanusun ortasındaki bir “ada”dır artık... Bir “Upa”...

“Upa”, okyanus ortasında bir adadır. İnsan, yaşamın orta sında onun gibi olabilir. Nilüfer gibi, temiz ve dindar. Nasıl ve niçin nilüfer gibi? Havuzun dibindeki balığın içinden ve suyun derinliğinden baş kaldırıp suyun üstüne çıkabilen tek çiçek olduğundan. Deniz yüzeyinde gelisir ve bütün vücudunu güneşin altına serer. Suyun ve okyanusun ortasında açılmış olmasına rağmen kuru ve denizden nem almadan “Kendi” olabilir.

İnsan, maddî hayatın pisliklerinden ve aşağılıklarından; kirliliklerden, yalanlardan kurtulmuş ve açılmış bir nilüfer olabilir. Olan şeyden uzaklaşmadan; uzlete çekilmeden, fakat bütün bunlardan da temiz kalarak günlük hayatın galiz pisliğinde bir

⁵⁵-Gösterişçi ve kendini süsleyip duran kişinin varlığı, baskalarının anlayış, duygu ve kararlarındadır. Eğer, bütün gözlerin kapandığını ve onu görmedikle rim hissederse, kendisini yoklukta bulur.

nilüfer gibi basını güneşe doğru uzatabilir, güneşten hissesini alabilir.

Bu da, böyle bir baskaldırı için, tanımanın gereğine inanmakta ve tanımayı da üç esasa dayalı olarak kabul etmektedir:

1-Dünya, Ebedî Olmayanların Bir Toplamıdır

Dünya, ebedî olmayanların ve geçiciliklerin bir toplamıdır. Hiç içinde hiç, tamamen boş. “Emel köskü; çetin, gevsek olarak kurulmuştur.” Dünya, hep rüzgârın üstünde. Bunlar hep Budist fikirler ve dünya görüşüdür. Felsefî ya da dinî dünya görüşün de dünya; anlamlı ve sağlam bir düzendir veya tanrı veya tanrıların hükmettiği görünen ve görünmeyen âlemlerin birlesimidir. Veyahutta “olan” ve “görülen”den kurulu bir çadırdır. Ancak “Buda”nın ilk dersi su olmuştur; öz/cevher nazarında, araz sıfat ve olaylar, hakikatları ve konumları itibarıyla geçicidirler; “ölmek” ve “dogmak”la sınırlıdır. Bu nedenle, herşey boş ve temelsizdir. Hiçbir şey kalıcı değildir. O halde hiçbir şeye vefa göstermek lâzım (gösterilmez de). Çünkü “vefa” ve “vefakârlık”ın ken disisi bile degiskendir.

2- “Ben” Yalandır

Buda, burada boşluğa, “hiçliğe” varıyor, ondan sonra da “ben”e. Ama “ben” de dünyadan bîr işaret ve gerçekliktir. Onun nisbi terkip toplamını, fert bir öz olarak hissetmektedir. Halbuki “ben”, cisimden, duygudan, anlayıştan, cüz’î akıldan ve selim akıldan bir terkiptir. Bu birkaç unsurun toplamını, kendi “ben”imiz olarak hissediyoruz. Bu unsurlar, ne birbirinin hem cinsidirler ne de birbirleriyle bir irtibatları vardır. Daima dediğim, doğum ve ölüm halindedirler. O halde, “ben” yalandır. Ya lanci benim altında (Jaspers’ın deyişiyle) “gerçek ben”in atman’ın meydana geldiğine inanan “Vedâ”nın aksine “Buda”nın inancına göre, bir atman yoktur. “Ben”, zati olarak hissettiğim unsurlardan bir terkiptir. O da hem, hep kabarcık, gösteriş gölge, hata, ebedî olmayan ve yok olmaya mahkûm olan bir dün yadan.

3-Hayat Izdiraptır

Hayat, yani dünyada olan “ben’In hayati, sadece ve sadece bir unsurdan yapılmıştır; izdirap... İnsanın risaleti, hep bir kur tulus yolu bulmaktır-O da akıl, felsefe ve beyinsel düşünme ile değil; israk, sezgi ve riyazetle değil; maddeötesi çeşitli kuvvetle re tevessül ederek değil; din ile değil; belki sadece ve sadece “kendi”nde akillica düşünme ile. Izdirabin nereden doğduğunu anlamak gerekir. Izdirap nedir? Izdiraptan, eziyetten kurtuluş yolu hangisidir? Eger buna ulaşsaksak, izdiraptan kurtulmuş olu ruz ve gerçek kuvvetlere (izdirapsızlık haline) ulaşmış oluruz. O halde insanın dünyadaki tek hedefi, izdirap ve zahmet çekme mektir.

Buda dünya görüşünün, büyüklük, derinlik ve azametinin zirvesinden çok kaygan bir egriden basasagi düşüsünü görüyo ruz. Çünkü dünyada hiçbir hakikat ve sabit bir yön olmadığı za man (dünya) kendiliğinden bos olur. Dostoyevski’nin deyişiyle (Sartre da bu deyimle çok ilgilenmekte, bu yüzden devamlı tek ralamaktadır): “Eger Allah olmasa hersey caizdir.” Niçin? Sartre cevap veriyor; “Öyle bir durumda hersey esittir. Neyin esitliği? Hiç olan esitlik! Çünkü dünyanın bana ve benim yaptıklarına karşı bir tepkisi olmazsa, varlık yaptıklarımı idrak etmezse, bu durumda benim iyi ve kötü isim esittir.”

Sezgi ve tepkiyi anlama yoluyla, ameller iyi ve kötü, çirkin ve güzel, faydalı ve zararlı olarak gruplandırılır. Tepki olmadığı zaman, hepsi birbirinin benzeridir ve her is caizdir.

Albert Camus da (Veba adlı eserinde) bu noktaya varıyor. Hiçliğe, ganimet anına. Çünkü, dünya anlamsız, suursuz, sahip siz olduğundan, insan, suurlu, anlamlı ve mutlu olamaz. Dün yayı anlamsız ve suursuz bilenler, aynı zamanda hayat, saadet ve insanın hakikatından bahsedenler, Jean Eyzule’nin deyişiyle sunu istemekteler: Zehirli bir okyanusun içinden tatlı ve lezzetli bir tas su almak istiyorlar. Böyle birsey mümkün değildir. ÇünDINLER TARİHİ

413

kü insan her ne kadar varlık cinsinden yüce de olsa varlık âleminde ve bu insanî durumdadır. Bu nedenle ayrı bir hesaba sahip olması mümkün değildir. Çünkü varlık âleminde ve alt yapıda gereksiz yere, kendi kendine dogmus hiç ve anlamsız bir görüntüdür.

Buda, içinde bulunulan anı ganimet sayanların, yarını gelmeyecek saydiklarından degersiz kabul edenlerin, insani ve herseyi ölçü sayanların, kötü ve güzeli esit görenlerin, tepkisiz ve suskun görenlerin aksine zevk düşkünlüğünü kabul etmez ve “aslolan zevktir” gibi tanınmış ve bilinen Epikürvari ve Hay-yamvari yalanlara kanmaz. Bunlar, dünyanın bosluguna ve anlamsizliğine inanan bir kimsenin görüşüdür. “Buda” ise buna ragmen zevkin asilligine inanandan daha akillidir.

“Buda”, bütün insanî izdirabını zevk biliyor; hayati tanımayı, izdirabi tanımak olarak biliyor: “Izdirabi tanıma”nın ilk dersi, “izdirabin başladığı yer”dir. Izdirap, nereden doguyor ki haya tin tümü sayılıyor? Susuzluktan. Susamışlıktan, ihtiyaç sahibi olmaktır ki, bizi de fenalığa çekmektedir. Bu bir tarafa çekilmiş olmak, ulaşmak, almak, içmek ve lezzet ismin tasimaktadır. O halde lezzet, hayatın bizim susuzlugumuza verdiği cevaptır; bu izdirabin anasıdır. Zira susamışlığımız ve bağlilığımız

insani, koparmaya, ayirmaya mahkûm kiliyor. Bu, insanin büyük izdi-rabidir. Evlat zevktir, ölümü Ise bizim izdirabimizdir. Doyma zevktir, açlık izdirabimizdir. Kavusmak zevktir, ayrilik izdirap verir. Tütünün zevki, gurbetin izdirabmi; tanidigin zevki, uzak ligin izdirabini; saglik, hastaligi; kudret, zaafi; isim, isimsizligi; gençlik, ihtiyarlighi; sevgi, kin ve ayriligi giderip hafifletir.

Bogazdan asagi inen her lezzet lokmasi, bir izdirabin abina sebep oluyor. Hiçbir zaman zevkten zevk alamazsiniz. Çünkü zevk tohumunun meyvesi izdiraptir.

Bu yüzden, aglayan ve yüregi yanan bir kadin, Büyük Bu-da'ya: “Oglum öldü, simdi onun ölümüne tahammül etmek be—

nim İçin zor, bana sükûnet ver!” dediği zaman. Buda cevap ver di: “Benars’ın bütün adamları, senin evlatların olmadığı için Allah’a sükret. Sen, bir çocuktan baskasına sahip olmanın zevkine erememisin! Aksi halde bütün bunların ölümünün lzdırabına tahammül etmen gerekirdi.”

Bu sözlerin, (iki sene önce radyodan isittim, nereden nakle dildigini bilmiyorum), Budizmle ne kadar derin bir şekilde karşılaştırılabilir: “.. Kimin malı yoksa, haysiyeti de yoktur. Ki min evladi yoksa, göz nuru da yoktur. Kim ki bunların hiçbirine sahip değilse gami yoktur.”

ONIKINCI DERS

“Sizden, iyilige çağırın, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

Simdiye kadar “Veda” ve “Buda” dinlerinin inanç esaslarini tanimis olduk. Fakat bu, “Veda” veya “Buda” dinlerini tanımak için sadece bir giris olabilir.

Dinin taninmasindaki problemlerden biri, diger ilmî konu larini aksine, (çesitli ilimlerin bahsettiği konularin) sadece aklî delillerle istidlal, çözümleme, tahlil ve ilmî analizle bir dini tani yacagimiza emin olunamayacagidir. Jeoolji, tip, zooloji, botanik ve astronomide; yer, beden, hayvan, bitki ilmin konusudur. Ikti sadi, yeri, hayvani, bitkiyi veya yildizi tanımak için bu ilmin ve ya bu mektebin dayandigi usulü bilmek kesfetmek ve mantikli bir tarif elde etmek gerekir. Sonra bu okulda veya ilmî konuda sözkonusu olan meseleleri tahlil -analiz-etmek gerekir. Bu isten sonra, bütün girisimlerden ve ilmin konusunu kesfedebilmek için kullanılacak yöntemlerin yeterlilikinden emin olunabilir. Ama bu ilimlerin aksine, dinin metodu, âlim için yanilticidir. Söyle ki; âlim, dini, tarih gibi insanî ilimlerde veya beden gibi tabii ilimlerde ilim konusu olarak kararlasmakta ve onu tani mak için, yöntem ve usul belirlemeye baslamaktadir.

DINLER TARİHİ

Sonra, konuyla ilgili problemleri meydana getiren faktörleri tahlil edip tanımak için düşünmeye başlamakta. Halbuki din âlimleri din bilimcileri, din sosyologları ve hem de dine inanan halk - herbiri-, meselâ bir dinin usulü ve fûru'unu tanımakla, o dini tanımis olduklarını sanıyorlar, ki bu noktada hata edi yorlar.

Meselâ, Islâm konusunda daha iyi tanidiginiz bîr din olarak din bilimci bir âlîm bir ruhaninin mollanın aksine, dini diğer branslar gibi ilmî metod yoluyla araştırır. Islâm dininin ahkâminin usul ve fûru'una ulaşmakla, sonunda yaniltıcı bir sezgiyle Islâm'ı tanidigini sanabilir. Halbuki Islâm, diğer her din gibi inançların, görevlerin, sosyal ilişkilerin ve ahlakî değerlerin toplamından ibarettir. Ama bunlar, bu mektebi teskil eden un surları, parçalar halinde değerlendirmeye alırlar. Halbuki bu parçalar toplu olarak canlı bir bedeni oluşturup kendine özgü ruh, gidisat, görüş ve özelliklere sahiptir. Gerçek Islâm, bu ruh, bu görüş ve sıfattır. Bu yüzden alisilmis olarak dini ulema, din bilimciler veya bir dine inananlar, dini canlı bir varlık olarak de gil belki “organik” bir toplam (çesitli vücut ve hücrelerden olu san organizma) olarak araştırma ve analiz parmakları altında ayrı ayrı inceleme konusu yapmaktadırlar. Bedenlerin ve parça ların birer birer incelenmesi ilmi ve dikkatli olundugu oranda doğru bir neticeye de ulaşır. Bununla beraber, bunların tümü yi ne de dinin hakikati degildir. Birinin deney ve analiz masasına yatırılması ve bütün unsurlarının ve parçalarının dikkatli bir se kilde açıklanması gibi bütün incelemeleriniz doğru olsa da yine onu tanımamissiniz. Ancak o tanınabildiğinde de, unsurların toplamını organik ve canlı terkiibi halinde karsınıza alınız, onun la tanisiniz, fikri degişim yapınız; baska bir ruh, hayat ve davra nis olan bedenin toplamını ve muhteva ile tahlil konusu yapınız.

Her din, bir beden ve aynı zamanda bir ruh sahibidir. Din araştırmacılarının çoğunluğu, bedeni tanımayı, dinin kendisini ta ninması olarak aliyorlar; iste bu noktadan, gafil olmayalım.

Ben hemen başlangıçta, daha çok, dinin ruhuna dayaniyo rum, eger bedene isaret ediyorsam, o da örneklendirme içindir.

Bedenin tanınması ve açıklanmasını ise kitaplara havale ediyorum. Çünkü kitaplar din için çalışma gayretinde daha fazla hizmet etmiştir.

Hinduizm Adinda Canli Bir Varlik

Hinduizmin ruhu, “Hindu dini” ismiyle davranis, kisilik ve kisisel özelliklerden ibarettir. Beden ve organlari, namazlari ki simlari, oruçlar, ameller ve Hindu seriatina göre yerine getirilen hükümlerden Ibarettir. Beden ve organlar, din ruhunun kesin ve kat’î olarak taninmasinda bize yardım edemezler. Bu yüzden, bazen bedenin her zamankinden daha çok korunmus oldugunu ve gelistigini görüyoruz. Kendi toplumumuzda oldugu gibi. Ama toplam olarak, canli ve uyum halinde bir terkibe sahip de gildir. Bu sebeple hem vardır, hem de yoktur.

Simdi Hint dininin -ki Budizm ve Veda bu dinin iki büyük ekolünü olusturur-itikadi temellerini birer birer incelemekten vazgeçiyoruz. Hint’ten disari çıkıyoruz.50

Simdi Hint’ten disari çıkıyoruz; memleketinden ayrılan biri gibi; Hint giriş kapısının önünde duruyoruz. Sonra o bıraktığım yere tekrar bakıyorum, son defa olarak genel bir bakisla, “sur-vol” diye adlandırılan ilmî bakisla tekrar bakıyorum.

“Survol”un anlaminin aydinlanmasi için su örneği açıkla mak zorundayım: Siz sokak sokak, mahalle mahalle, cadde cad de, Tahran’i görmüssünüz; dikkatli bir istatistik çıkarmis, nisbeten bir tanima ulasmisiz. Ama bunun mükemmel bir tanima ol madigini biliyorsunuz. Simdi, uçaktan Tahran’i seyrediyorsunuz; bu defa daha genel olarak bakiyorsunuz. Iste bu,”survol” bakistir ve önceki bakisin tamamlayicisidir. Nitekim o bakis da,

56-Diger dinlerinin hepsi, “Veda” ve”Buda” dinlerinden, özellikle ana din olan “Veda dininden ayrilmislardir. “Buda”, “Veda” dininin devrimci bir islahatçisi idi. Fakat “Veda” dininin itikadi usulünden çok uzaklasti. Müstakil bir din orta ya çıkardi.

DINLER TARİHİ

bu bakışa temel olma görevini yüklediğinden, bu bakışın tamamlayıcısıdır. Eğer parçaları tanırırsanız ama bütünlüğünü görmezseniz Tahran isimli bir şehrin çehresini tamamen görmemişsiniz demektir. Bunun gibi; bir ekolün veya dinin tüm parçaları ni bilmelerine rağmen o ekolün ya da dinin bütününe ilişkin dü şünceden habersiz uzmanların çoğu tam olarak ona yabancıdır lar veya avamca düşünüyordur veya aksine; sadece ve sadece sivil bir görüşe sahip olan ve bir dinin parçalarını incele-meyenler, zihinsel önyargılara müptela olurlar. Aydınlarımızın (ve dünya aydınlarının) müptela oldukları gibi; sabahtan akşam kadar toplumun hissedilen gerçeklerinden ve üretimden bahsederler, halbuki toplumun hissedilen gerçekleriyle asla doğrudan bir ilişkileri olmamıştır. Bütün ömürleri boyunca üretime bir katkı ve müdahaleleri olmadığı halde, üretimden bahsederler. Veya halktan, halkın arasından, sınıfsal çelişkilerden, fakirlikten, bahsederler, halbuki bir an bile bunları hissetme mislerdir. Belki sadece okuma, araştırma, bilimsel tartışmalar dan istifade ederek bu zihinsel ifadelerle konuşmaya başlamışlardır.

İlmî ve metodik işlerde ister kendi dinimiz hakkında olsun, ister diğer bir dinin, ister bizim ideolojimiz, istersa diğer bir ideoloji hakkında olsun iki bakışa, yani genel ve parçalara ait bakışa sahip olmamız gerekir. Konuyu bu iki bakışla görmemiz gerektir ki hem parçalar ve ayrıntıya takilip kalmayalım, hem de genel mânâsından, hakikat ve istikametten geri kalmayalım.

Hind'e Toplu Bakış

Şimdi bu yüksek giriş kapısından Hind'e toplu bir şekilde göz atıyoruz ki, tam bir tasvir elde edelim de diğer memleketlerin dinleri ve felsefî ekolleriyle karşılaştıralım. Bu karşılaştırmayla da mükemmel bir bilgiye ulaşılabilir.

Beserî ilimlerde, en büyük araştırma ve tanıma yöntemi rinden biri, karşılaştırmadır. Eğer biz dinî ve insanî meselelerde karşılaştırmayı yapsaydık tanımamız hem seviye hem de derinlik açısından bu var olandan daha parlak olurdu. Çünkü karşılaştırmadır-

mada, tanımamızın doğruluğunu kanıtlı olarak anlıyoruz. Mesleâ Ebu Zer-i Giffari'nin Peygamber'in sahabesi olduğunu, Islâm'a nasıl girdiğini, Müslümanlığından önce neler yaptığını ve Müslümanlığında neler yaptığını, Peygamberden sonra neler çektiğini, halifelere ve Osman'a karşı hangi fikirlere sahip olduğunu, "Rabze"de öldüğünü, biliyoruz. Ebu Zerr hakkında, zih ne sahip olduğumuz bu parça parça bilgilerle Ebu Zerr'in portresini çizebiliriz, ama is bitmemistir. Gerçek kişiliğini tanıdığı miz zaman; biyografisi ile ilgili tüm bilgileri bir araya topladık tan, senet ve kaynakları dikkatli bir tahlilden sonra, Ebu Zerr'in kaynaklara dayanan tarihî çehresini doğru dürüst tasvir edebiliriz. (Islâmî, dini veya tarihî kişilik olarak) bu çehreyi anlayabiliriz ve böylece "Sokrat", "Eflâtun", "Buda", "Spartaküs", "Napolyon", "Jean Joriss" ve (adalet ve sınıfsal eşitlik için, sınıflara karşı mücadeleye giren ve Ebu Zerr ile karşılaştırılmaları mümkün olan) 18. ve 19. asırların ideolojik liderleriyle karşılaştırıp karar verebiliriz. Kalben Allah'i tanımış ve Ebu Zerr'in yaptığı işin bir benzerini yapmış olan "Pascal" ile (özel mülkiyete, hazine ve servet biriktirmeye siddetle saldıran Proudhon ile) Ebu Zerr'in çehresi, tanıdığımız bu insanların sahsında iyice belirginleşir. Bu sayede Ebu Zerr'in bilinmeyen birtakım özellikleri ortaya çıka bilir.

Dinde de böyledir. İsaret ettiğim gibi metodik olarak Islâm'm, bir mezhep olarak Sia veya mezhebimizin Önde gelen şahsiyetleri, dinî şahsiyetler, hatta dinimizden inandığımız bazı sözleri, inançları ve hükümleri, benzer dinlerle karşılaştırabiliriz. Karşılaştırıldığı zaman araştırma yapmak isteyen bizler için yeni değerler keşfedilmiş olur. Karşılaştırmamız, eğer Islâmî ilimlerle 60 sene uğrassak bile asla o değerleri elde edemeyiz. Bunun gibi, "Buda" ve "Vedâ"yı tanıdıktan sonra Hint dinlerinin ortak ruhunu ortaklıklarını "Hintli olmayan" dinler, ekoller ve ideolojilerle karşılaştırmada birden Hint ekolünün çok parlak ve olumlu noktalarını buluruz. Fakat bu arada çok korkunç zaaf noktalarıyla da karşılaşıyoruz.

Ş420 DINLER TA R İ H İ

HINT DINLERİNİN ÖZELLİKLERİ

1-Hint'te Sanat, Felsefe, Ahlâk ve Dinin Birliği

Hind dini ruhunun özelliklerinden biri sudur: Hint'te felsefe, din, ilim ve ahlâk hatta sanat, birbirlerinden ayrı olmamışlardır. Bugün de ayrı degillerdir. Çünkü Brahmanizm dini, veda dini, hatta Budizm dini çelişik olan çeşitli kavramlar için genişlik arz edip bunları kabullenmektedirler. Söyle ki, bazen birbiri ne zıt çeşitli ahlâk, görüş ve yaşam biçimine sahip fertler bütün ihrilaflarıyla Veda dininden olabiliyorlar.

Bu genişlik ve kabul, felsefe, din, sanat ve ahlâkın dört usul dört boyut, dört çehre şeklinde değil, bilâkis bir duygu ve düşünce olarak kendine özgü yapısıyla Hint dünya görüşünde yan yana ve iç içe barınabilmektedir. Bu yüzden Hint'te filozof, dindir ve aynı zamanda büyük bir Vedâci düşündür. Filozof, örnek bir şahsiyet, din ve ahlâk adamı; sanatkâr ve aynı zamanda büyük bir sanat bilimcidir.

Bu gerçeklik Tagor gibi zamanımızdaki adamlarda bile açıkça görölmektedir. Tagor, hem büyük bir dinî şahsiyet, hem meshur bir filozof, hem de ahlâkî açıdan dünyada müsahhas bİr simadır. Bu şahıs aynı zamanda büyük bir musikî bilgini, ressam, tiyatro ve çok seçkin romanların yazarıdır.

Simdi de, Hint sanat festivallerinde veya uluslararası festi vallerde Hint sanatkârlarını, diğer sanatkârlar arasında çok be lirgin olarak görebilmekteyiz. Hintli sanatkâr, sanatında dinî tekrarlamaktadır. Halbuki diğer ülkelerin sanatkârlarının dinle alâkalari yoktur, dini dayanaklarla ilgilerini tamamen kesmiş lerdir. Hatta halki dindar veya yönetimi resmen dine dayalı ükelerdeki sanatkârların kendileri dindar, fakat sanatları dinden uzaktır. Ama Hint'te musikî, dans, resim sadece dinî olmakla kalmıyor, aynı zamanda dinin ayrılmaz bir parçası durumunda dir. Eski dinlerde musikî, dans ve benzeri sanatların dinî ibadet ayinlerinin bir parçası olusları gibi Hint'te, henüz bir ibadet biçi mi, bir yakarış ve bir merasim seklindedir.

Bu yüzden günümüz dünyası, boş ve içeriksiz, lâkin güzel ve lüks hem de çok ilerlemiş burjuvazi sanatında ve kukla duru—

mundaki her sanattan siddetle kaçıp Hint sanatına yönelip ilgi lenir olmuştur. Avrupalı büyük sanatkarlar, eğlenceye, duygu ve içgüdülerin tahrikine yönelik ve ekonomik kaygılarla süslenmiş sanattan yüz çevirmektedirler. İnsanın sırlarını, gizli yönlerini yorumlamak için yeni bir vasıta aramaktadırlar. Sanatı din ve felsefe kaynaklarından beslenen, musikîsi dinden bir ses, din duygusunun lisani ve henüz felsefenin hizmetinde ve ahlâkla bağlılığı olan sanatkâra yakınlık ve ilgi duyuyorlar. Bu, Hint dininin özelliklerinden biridir. Halbuki Yunan ve Roma’da sanatın 2300 yıl önce dinden ayrılmış olduğunu görmekteyiz.

2-Hind’in Mükemmellige ve Yükselmeye Yönelisi

Hintli ruhun en takdir edilen yönü ve değeri, mükemmelliğe ve yükselmeye yönelisidir. Hind’in sosyal yıkılma faktörü de budur. Çünkü bilimsel meselelerde, asla tek alâmetle, mutlak mânâda bir hüküm verilemez. Çünkü her alâmet ve isaret nisbîdir. Yani bir görüş açısından olumlu, diğer görüş açısından olumsuzdur. Tarafsız ve ilme vefalı kalabilen kimsenin, meseleleri bir yönden görmeye, tek yönden hükmü vermeye mahkûm olmaması gerekir.

Hint dünya görüşü, algılanan, dünya açısından olumsuz bir esasa dayanmaktadır. Kavramları, tasavvufumuzda çok sayıda olan kavramlarla aynıdır. Bu kavramlar, enbiya mektebinin imamları ve ashabtan sonraki dönemde doğu ve batı kültürlerinin, Islâm’a saldırmalarından ve ulemanın da hükmetme gücü ka zanmasından sonra, ahlâk, Islâmî ve dinî hikmet adıyla, ahlâk ve felsefeye, hatta Müslümanların din ile ilgili anlayış ve kavrayışlarına nüfuz ettiler, meshur oldular. Öyle ki bugün bol miktarda Budist, Vedâist ve Lao-Tsuist kavramları edebiyat, kültür, hatta ahlâkıyatımızda bile görebiliyoruz.

Bugünkü Hintli düşünürler: “Radha Krişnan” ve “Tagor” gibi Hint dinini korumak ve algılanan dünyaya ilişkin olumsuz görüşünü savunmak için, durumu açıklamakla uğraşmışlardır. Ama biliyoruz ki, daima zaaf noktası taşıyan bütün dinlerin ve ekollerin âlimleri ve düşünürleri, halkın aydınlanması ve bilinç-

lenmesiyle, zaaf noktalarını İnkâr etmeye veya yorumlamaya baslıyorlar ki, din ve ekollerini çağa karşı savunabilsinler. Fakat kanıt ve belgeler her zaman yorumlardan daha çok şeyler söylerler.

Meselâ Avesta’da, Zerdüşt dininde, kız kardeşle evlenme nin sadece caiz olduğunu açık olarak okumakla kalmıyoruz, üs telik bu evlilik günahların bağışlanmasına sebep olur diye yazdığını ve müekked müstehablarından olduğunu da görüyoruz. “Mahrem olanlarla evlenmek” bu dinin tarihî şahsiyetlerinin söylediği övgülerdendir. Ama sonradan ahlâkî vicdan değisin ce, mahrem olanlarla evlenmek, nefret edilen bir iş olarak telakki edilir; din âlimleri bir çare arama fikrine kapılırlar. Açıklamalar yapmaya ve inkârı baslarlar. Bu örneğin benzerleri çoktur. Hintliler’in olumsuz tutumları ve bugünkü Hint âlimlerinin savunması da bu cümledendir.

Temelde Budist görüş ve Hint görüşü, algılanan dünyanın boş olduğuna dayanmaktadır ki, Avrupa bugün bu görüşe ulaşmış olduğunu iddia etmektedir. Oysa Hintliler’in bu görüşe, üç binyıl önce ulaştığından haberleri yoktur. Onların boş dediği bizim bildiğimiz dünyadır ve İslâm’ın sözünü ettiği dünyadan farklıdır.

İslâm’da “dünya”, sadece içinde yaşadığımız yerküre değildir. Belki aşağı, maddî, bencilce ve kendine yakın olan her şeydir. Ama bizim zihnimizde olan “dünya” kavramı, “Augusten gelenegi”nin etkisi altında meydana gelmiştir. İlk defa dünya ve varlık âlemini, dünya ve âhirete (birbirine zıt, iki iklim ve iki coğrafî bölge anlamında) böldü: Ölümden sonrasını ve gayb olanı âhiret olarak isimlendirdi. Olana ve ölümden öncekine de dünya dedi. Ölümden sonra olanı, yüce-mukaddes olarak bildi; ölümden önce olan her şeyi ise aşağılık ve kötü.

Zihinlerimizde olan kavramıyla dünya olarak hissedilen maddî hayat Hint’te “Maya” olarak isimlendiriliyor. -Bizim edebiyatımızda olduğu gibi-mahkûm ve ebedî olmayan cihandan ibarettir. “Maya” dünyası, “görünen” dünyadır. Açık, gözlenebilir ve bizzat bir gerçekliğe sahip değildir. Görülen esyalar gaybî bir hakikatin gölgeleridir. “Gösteris”lerdir, “olma”lar değil.

Gaybîlikle kaim olan hayaletlerdir. O gayb, hakikî varlıktır ve ellerimizin uzanamayacağı kadar uzaktır. Bu nedenle varlık âleminde gördüğümüz herşey yoktur, “maya”dır.

O halde dünya, aslında varlığı sözkonusu olmayan esyanın toplamından ibarettir. Biz onların yalan varlığını tasavvur edi yoruz. Çünkü hissetmelerimiz de yalandır ve hissin kendisi ve “ben”in o gerçek ben de -ki hissediyor ve taniyordünyanın ve “Maya”nin cinsindendir. Degismeye, yok olmaya mahkûmdur. Bu nedenle mutlak ebedî hakikati kendiliginden algılayamaz. Bu yüzden sadece kendi cinsinin benzeri olan seyleri algılayabi lir. Yani bizzat bir gerçeklikleri olmayan, ebedî olmayan, hayalî ve yalancı seyleri daimî olma yan “ben “i, zatılığın disisi olarak his sediyoruz. Var olduklarını zannediyoruz; halbuki yokturlar.

“Maya”, ebedî olmayan bir âlemdir. “Ebedî olmayana gönül bağlamak yakışmaz.” Sadi’nin bu sözü, Upanisadların herşeyi daimi olmayan ve bütün esyayı yalan görmeleri esasına daya nan dünya görüşünü belirten cümlesinin aynisidir. Bu dünya görüşünde herşey, kendiliginden yalandır ve insanın yalan sey lerinden biridir. -Vardır, ama vücut sahibi değildir(!) Bizzat kavrayan aklın kendisi, idrâkin kendisi, hissetmenin kendisi, yaptığımız akıl yürütmelerin kendisi, meçhullerden kendilerine doğru yöneldiğimiz bilinenlerin kendisi, beni bilinenden bilin meylene götüren delillerin kendisi... Bütün bunlara dayanılması ve inanılması mümkün değildir. Hiçbiri insani kesine ulastirmi yor. Bunun için benim dis dünya ve iliskim olan hissetme, mantık ve akli yürütmem, yalancıdır. Bunun gibi dis dünyayla ilgili olan “ben”in ilim ve duyumu da daimî değildir; yalancıdır ve dis bir vücuda sahip değildir. Sairimizin deyi miyle: “Dünya ve hayat; sarhosça görülen perisan bir uykudur.”

Bu, “maya” esasına dayanan dünya görüşüdür. Yani bu di nin, insan ile varlık âlemi arasındaki ilişkiyle ilgili anlayışına da yanan dünya görüşüdür. Avrupalı egzistansiyalistler için, en ca zibeli sey, budur. Realizm adı verilen felsefeye karsın dünyayı ve hayatı “bos tasavvur etme” esasına dayanan bir görüş. Rea lizm, disarida hissedilene gerçek tasavvur etme esasına dayan maktadır.

Realizm

Realizm, “realite” kelmesindendir. “Realite”ye inanan ekol dr. “Realite” yani gereklige sahip olan sey, gerçek olan. Bizim yozlaşmış dilimizde revaçta olduğunun aksine bu, “hakikat”ten ayrıdır. (Bu iki kelimeyi birbirlerinin muadili veya es anlamlisi olarak kullanıyorlar. Halbuki bunlar, birbirlerinden ayrı iki kavramdır-Asla, birbirleriyle bir ilişkileri yoktur.) Gerçek, dışarıda vardır ve onu algiliyoruz. Meselâ hoparlörün şekli, ağırlık ve cinsini hissediyoruz. Küçük gerçeklerden yapılmış olan büyük bir gerçektir.

“Realizm”, “geregin” “hakikat” olduğuna inanır. “Hakikat”, bizim verdiğimiz hükümle dışarıdan aldığımız hüküm arasın daki ilişkiden ibarettir. Bu ilişkide bazen hakikat, bazen bâtil vardır. Hakikat, olması gereken gibi olan şeydir. Halbuki “gerçek”, olan şeydir; gerçekliği olan şeydir. Bazen birsey vardır ve gerçektir; ama hakikat ve hak değildir belki bâtildir.

Cinayet, fuhuş ve kötülük, toplumda bir realite ve gerçektir, ama hakikat değildir. Çoğu şeyler insanî hakikattir ama realiteli-gi yoktur ve toplumda yoktur. Realizm, felsefe ve ilimde (edebi yatta), dış dünya ve esya, insanın gördüğü, hissettiği, tecrübe ettiği şekilde öylece hakikattir, diyen bir ekoldür. Realist edebiyat; olan, olmuş olan veya olabilecek insanlardan bahsetmektedir. Romantizm, idealizm ve dış bir gerçeklik tasımayan veya taşımayacak olan fantezi hikâyelerin aksine olmuş hadiselerden ve ya olması mümkün olanlardan.

Realist edebiyatta şiir, resim, heykel... reel ve gerçek olan şahısları ve esyayı tasvir etmektedir. Picasso gibi bir adam ise, bir kibrit çizer; yarasaya benzeyen, gece yarasa olan kibrit... Tek gözlü olan bir adamı resimler... Sözelimi, sanı renkli bir gökyüzünü resimleyebilmektedir. Bunlar “reel” değildir ve “realite”de gerçeklikleri yoktur, ama resim çizmektedir. Çünkü realist de gildir.

İdealizm

İdealizm, realizmin aksine, “reel” âlemin hakiki bir gerçekli ge sahip olmadigina inanir. Dis âlemi düşünene ve tahayyül eden, bizim zihnimize dir. “İde” asildir, “Realite” degil. Yani zihni miz olmaksizin dis gerçekligin varligi söz konusu degildir. Eger zihnimize olmazsa, o da hiç yoktur.

İdealizm, mutlak anlamda “dis dünya oldugu gibi insan zihninin eseridir” esasina dayanmaktadır. Göz, renkleri olanin aksine görmekte. Algılanan sertlik ve yumusaklik, varolan bİT-sey degildir. Ağirlik, sicaklik, sogukluk dis dünyada olmaksizin algılaniyorlar. Eşyanın şekli ve tasavvuru da böyledir. O halde dis dünyayı, zihni olan biz insanlar yapmaktayız.

Realizm, bunun tam aksine insanın kendisinin dis âlemde en küçük bir etkinliginin olmadigina inanir. Dis dünya görüldü gü gibidir. Meselâ bir ağaç, dis dünyada da gözle görüldüğü gi bidir. Dis dünya asildir, zihnim ise ona uyandır ve sadece dis es yaya karşı bir aynadır.

Bu, materyalist ve naturalist görüştür ki bu realizmin dala ra ayrılmış mektepleridir. Bütün dünyayı madde bilen materyalistler, bütün dünyayı enerji bilen enerjistler, canlı tabiatı herşeyin hatta insanın yapıcısı olarak tanıyan natura listler, hep realist görüsten bölünmüş ve dallara ayrılmış düşüncelerdir.

Bütün bunlardan maksadım sudur; medeniyet, kültür, hatta batili antropoloji, Sokrat ve Aristo zamanındaki Yunan’dan sim diye kadarki rönesanstan sonraki ilmi ve medeniyet zamanı; Einstein, Max Plank vb.nin dönemi realizm esasına göre hareket etmektedir. Bu realist görüşle batı tabiata hakim olmuştur. Batili’ya, hayatta ve sosyal gerçeklerde iktidar bağışlamıştır. Çünkü batı ve batili “realite”nin asil olduğuna karar verdi ve tasvir etti. Doğulu, “realite” âlemini, değersiz ve yalancı tasavvurlar olarak tanıdı Hayat ve tabiat adı verilen yalanların ötesinde gizli sırları ve gerçekleri aramaya koyuldu; ki, bunlar boş ve anlamsız reali tenin arkasında bekler durumdaydı. Bu yüzden batili, tabiat ve realite üzerinde hakimiyet, kudret ve bilgi sahibidir. Çünkü düşünsel ekolü, daha olusum döneminden beri realitenin üzeri-426

DINLER TARİHİ

ne kurulmuştur, tabiatın şekil değiştirmesine ayak uydurabil mektedir. Böyle yaptığı gibi, medeniyet, toplum ve gelenegini de çözümleyip, tahlil ederek değişik, bambaska yapabilmekte dir. Otomobilini değiştirmekle, son derece kolay bir şekilde eko nomik ve sosyal ilişkilerini de değiştirebilmekte. Halbuki doğu lu, ilişkilerini ve sosyal geleneklerini ezelî, ebedî ve değişmez olarak düşünür. Bunların evren ve Âdem'den önce, Allah tara fından kendisine egemen kilindigini zanneder. Değişmesini imkânsız olarak görür. Böylesi dogulu görüs, tabiati açıklanması mümkün olmayan, asilsiz bir meçhul olarak görür. Hint “mâyâ” si bu görüsün sembolüdür.

Batili, 2600 senelik tarihi boyunca fizyokratlar döneminden şimdiye dek realist bir yaklaşımla dünyayı asil ve özgün olarak görmüştür. İnsani dünyaya tâbi ve maddî dünyanın sembolle rinden bir sembol olarak görmüştür. Bu, onu dünyaya hakim kilmis, tabiati hakir görerek daima kendini tabiata karsi âciz, ya bancı ve yalnız hissederken batili da tabiat üzerinde olan kudret ve egemenliğine rağmen düşünce yüzeyselliginden, felsefî ola rak dar ve ruhsuz, köksüz görüslülüğe mahkûm olmaktan ken dini kurtaramamıştır. Halbuki dogu felsefeleri, dinleri, hatta sa nati, bütün hissedilenlerin üstünde bir sir olarak ve yüce bir ha kikat olarak hikâye etmekte.

Bu dinî bakisin esasina göre Hint, tarih sahnesinde kendi içinde derin, tabiata karsi zayıf ve çaresiz insanlar; Batı ise tabiatta kuvvetli, kendi içindeyse karanlık ve donmus insanlar sun mustur. Bu kural diğer bütün meseleler için de -sanat, edebiyat, siir, felsefe gibi-genelleştirilebilir. Hatta (batının) zit ekollerin de; burjuvazinin ziddi olan Marksizm'de de bu böyledir. Geç miste de güçlü bir irfani görüs sahibi olan Eflâtun ile güçlü bir realist olan Aristo arasında böylesi bir ortak taraf vardır. (Eflâtun'un irfani, Dogu'dan alınma bir irfandır. Yunan'ın ödünç aldığı bir irfan...)

Yunan Akilciligina Karsi Hint Ruhani ligi Hintli ruhanilik, içgüdülerin ve günlük hayatın ötesinde dert, ihtiyaç ve endise demektir. Hint ruhu sürekli bunun

huzursuzluğu içinde olmuştur. Hint felsefe ve sanatının bütün güzelliği de buradadır.

Dinî, felsefî ve sanatsal Hint ekollerinin tümünde, bu ikibin küsur yıl boyunca daima “Muk-sa” kaygısı vardır. “Muk-sa” ya ni kurtuluş, felah ve selâmet. Bu durum Hintli ruhun yaşamda, tabiatla daima kendini yabancı ve yalnız hissettiğini göstermek tedir. İnsani, “bilmediği yer”den dünya ve tabiatla atılmış olarak kabullenmiştir. Ruhunda daima gurbeti hissetmiş. Kendini bilisi ve suuru güçlendikçe, ırk, soy ve serefe vakif olmuş, dünya ile olan gurbet, yalnızlık ve yabancılığı daha şiddetli, daha koyu ve daha kederli olmuştur.

Ama akilci batı görüşü (batı rasyonalizmi) Sokrat zamanın dan şimdiye kadar, daima insani maddî tabiatla aynı anda dog mus ve tabiatla yakın olarak telakki etmiştir. İnsan, aklını kulla narak kâinat ve tabiatla olan ilişkilerini düzenleyebilir. Akli kul lanma gücüyle tabiatın esrarını keşfedebilir. İnsanın tabiatla edindiği teknik” ve sanat gücüyle bütün insanî ihtiyaçlarını (hep si tabii ihtiyaçlardır) tabiatla arayıp bulabilir.

Ama Hintli, tekâmül ettiği ölçüde, onu tabiatla ve tabiat es yalarına cezbeden ihtiyaçların (yeme, içme vb.) sunî, zoraki yüklenen ve lüzumsuz ihtiyaçlar olduğunu hisseder. Lütuf ve iyilik etmek, bulduğu imkânlar ölçüsünde, fitratinin derinliğin de yeni ihtiyaçlar olarak kaynar; tabiat bunları cevaplandıramaz. Buradan da, daimî açlık, susuzluk bulur -tabiatın kendisi ne hediye ettiği sulardan ve sofralardan müstagnidir-Bu yüz den insan uyanısa ulaşır, görüş sahibi oldukça daimî bir susuz luk ve açlığı ve yoldası olan gurbetle yalnızlığı, daha çok hisset mektedir. Tabiat ve dünya ile, aynı anda dogmadığını, tek bası na meydana geldiğini anlar-Vatan endisesi, ilk kaynaga dönüş isteği, yalnızlığın sonucudur. Sonra “kurtuluş” arzusu, sonra ahlâk (insanî kurtulusa yaklastıran amellerin toplamı), sonra din (insani o ümit kaynağına ve bu dünyanın dışına açık olan o kü çük delige çeken yol), sanat; insanın vatani olmuş olan, “bilmediği yer”deki hatıralarından sirin bir terennümdür. Şimdi ona muhtaçtır ve onu bulmayı, onu terennüm ediyor. Bu tipki

Mevlâna'nın "susamis adam ve su" hikâyesi gibidir. Diyor ki: "Cevizci olan adamin biri susamisti. Bir kuyunun kenarina vardi. Ku yuda su olup olmadigini anlamak için, kuyuya bir ceviz atti, su sesi geldi. Su almak için bir kabi yoktu. Vakit geçtikçe susuzlugu, suya olan ihtiyacini arttiriyordu. ihtiyacini hatirladikça kuyuya bir ceviz atiyor ve su sesi, yine ceviz ve su sesi. Daha çok susuzluk, daha çok heyecan. Suya ihtiyaç daha siddetli, susama ihtiyaci daha bir fazla; su sesini isitmenin sevgi, daha kuvvetli; gittikçe daha kuvvetli. Tekrar su suzuluguna cevap verecek bir araç olmadigi için, sadece tekrar suya bir ceviz atip, su sesini isitme imkânı vardi-" Bu dünyada, tabiatta ol mayan sularin susamisi ve tabiatta olmayan sofraların açlariyiz. Bizi o sofraya ulastirmak için tabiat disinda din bize yol gösteri yor. Ahlâk kalbin, bu pis kokulu sulardan, murdardan nasıl ko runacagini, gaybin o hos kokulu berrak sularina nasıl varilacagi ni, o sularin vücudumuzda nasıl körü körüne dolasmayacagini gösterir. Sanat, suyun sesidir. Tabiatta olmayan, ama sesi daima kulagimizda olan su. Servet ve sahip olduklarimiz, kalbimize ve canimiza tutunmus olan seylerin tümü kuyuya atmamız gere ken cevizlerdir. Böylece suyun sesini isitebilelim. Suyun sesi, fedakârliga "lebbeyk" demektir, kurtulus müjdesidir.

"Su sesiyim susamislarin kulagina ben Yagmur gibi ulasirim gökyüzünden Uyan ey asik, birak izdirap çekmeyi Hiç su sesi gelirken susuz kisi uyur mu?"

Bu, Hintli ruhun düşüncesidir: Hayatta her türlü zillet ve meskenete düşenin serefi, büyük yoksunlugun asagilik varlikli hale feda edenin serefinden daha üstündür. Bu yüzden siddetli açlık ve susuzluklarda ölmek, ihtiyacini kirli gida ve tatsiz sular la gidermekten daha üstün kabul edilir.

Halbuki bati "rasyonalizm"! Buda'dan beri Hind'in geride biraktigi bütün dönem boyunca akıl yürütmelerle düşüncesini gelistirmis "biz tabiattan bir parçayiz ve onun yakiniyiz" ilkesine dayanmistir. Bu, "tabiata akraba olan insan"ın görüşüdür. Herseyi bu kültürel bölgede halletmekte. Tıpkı insani tabiatta

yalnız kabullenen felsefeyi, ahlâki ve dinî aydınlatan Hintli gö rüs gibi.

O halde, insanın kendinde hissettiği bütün zaruretlerin tabi atın onun bedenine ve ruhuna koyduğu ihtiyaçlar olduğu orta ya çıkmaktadır. Bizde mevcut olan bütün bilgi ve yetenekler ihtiyaçlarımızı gidermekte bize yetmektedir. Kuskusuz tabiat, her düzeydeki ihtiyaçlarımıza cevap verebilir. Halbuki Hint'te, bas langıçtan beri su karamsarlık vardır; yer seviyesinden bir adım yükselirsek, tabiat bizi doyurmaktan âciz kalacaktır. Az da olsa hayat uykusundan uyanmış bir insanın dudagında hosnutluk tan, tokluktan ve bolluktan kaynaklanan bir tebessüm görmek mümkün olmayacaktır.

Orada hersey zeminidir; açık, hissedilen ve tanınan. Burada hersey, ruhanî ve ilâhîdir. Hint'te maddî esya da ilâhî ve ruhanîdir. Yunan'da tanrılar bile maddîdir; Sehname'nin kahra manları ve pehlivanları gibidir. “Zeus” gibi büyük tanrılarda; anlaşımların ihanetlerin, şehvetlerin, bencilliklerin, kinlerin, te cavüzlerin, dolandırıcılıkların, diğer tanrıları üç kâgıda getirme nin, rekabetlerin içindedirler. Aslında bunlar tanrılarının şahsında somutlaşan Yunanlıların kendileridir.

Yunan'ın tabiatötesi ve gayb âlemi, Atina “site”si ile kâpi komsusudur. Tabiat ile tabiatötesi arasında nüfuz edilmesi mümkün, çok ince ipekten bir duvar vardır, insanlar o tarafa gitmekte ve kahramanlara dönüşüvermektedirler. Tanrılar bu tarafa gelip sıradan adama, hatta basit insandan da asâğı bir adam dönüşüyorlar Bu Yunan'ın tabiatötesi göğünün, ne kadar alçak olduğunu gösteriyor. Ama Hint felsefesinde tabiatötesinden bahsedildiği zaman, söz uzak ve elin ulaşamadığı “bilmediğim yer” hakkındadır. Sadece tabiat hayatına benzememekle kalmıyor, belki insanın kuruntu ve hayalinde şekil alacak seye bile yabancıdır.

Mutluluk

Hint’te mutluluk, hayret edilecek derecede mucizevari bir durumdur. İnsan mutluluga ulastigi zaman, yokluk sahrasindan geçiyor. Fitratinda kaynayan bütün gayretleri, kadin, evlat, ak—

raba, vatan, hatta ilim, hürriyet, ask, sevgi, duâ etmeye yönelten etkenleri bir insanın ihtiyaç duyduğu bütün zaruretləri kesmesi ve bunları kendinde öldürmesi gerekir.

Bu Hint felsefesinde mutlulugun tarifini o kadar zorlastiri yor ki, filozoflar ve büyük sairler için bile neredeyse imkânsız bir durumdadır. Ama Yunanda bir filozof çok sade ve açık ola rak diyor ki: “Mutluluk iki seydedir; basari ve şöhet”, diger bir filozof ise mutlulugu, müreffeh hayatta; güzel evlat, sağlam be den ve sosyal prestijde aramaktadır. Tipki bizim bes parmak doymuslukla ilgili felsefemiz!...

İki anlayis arasında, ne kadar fark oldugunu görüyoruz. Hint’te Vedaî görüsle dünyaya bakan ve “Bodhi”ye ermiş olan kimse bir damla çigde (o, hakiki gaybtan bir yapragin üzerine damlamış olan gözyasıdır), bir terennümde, bir miriltida, hatta kaba ve büyük bir tasın asagi yuvarlanmasında gaybtan ve Allah’dan bir isaret görebiliyor, ilham alabiliyor. Öyle ki, onun ku lagina bir melegin fisildadigini sanırsın. Ondan baskasının da bu sesi isitmeye hakkı yoktur. Ama Yunan’da “rasyonalizm”in bakisiyla dünyaya bakan, sadece kendini ve insani madde ola rak görmekle kalmamakta, belki tanrılar bile, onun gözünde yeryüzülü ve maddîdirler.

“İçten kurtulusa ermek” Hint’in özelliklerindendir. “Disari dan kurtulusa ermek” Sami, İbrahimî, Arami ve Avrupalı’ya öz güdür. Bunlar, disardan bir kurtarici arama konusunda sürekli ortaklırlar.

Sami dinleri (ki biz de bu gruba dahiliz) daima disaridan kurtulus bagıslayan bir beklentinin içindedirler. Ya tanrıdır ve ya tanrının gönderdikleridir; gelip elimizi tutmakta, bize kurtulus ve selâmet bagıslamaktadır. Veya kurtarması gerekir. O hal de kurtulus öğretmeni, disardan gelen biridir ve yabancidir.

Bu nedenle Hintli olmayan dinlerin özelliklerinden biri, di saridan intizardır. Kurtulus, öğretim ve selâmet için bekleyis... Tekâmül ettikçe göz, distan içeriye çekilmektedir; bu, Hintli’nin özelliklerinden biridir. Disarida zuhur eden kurtariciyi bekle meye baslamaktadır.

Hint dinlerindeki tanrı kavramı diğer dinlerdeki (bu cümle den olmak üzere İbrahimî dinlerdeki) tanrı kavramından farklıdır. Bu farklılık, Avrupalı sosyologları hataya düşürmüştür. Böylece Hint dinlerinde, Buda dininde (veya Çin dinlerinde) tanrı yoktur diye hükme varmışlardır. Çünkü sosyologların tanrı hakkında zihinlerinde kendilerine özgü bir kavramları oluşmuştur. Hint dinlerinin ise ayrı bir kavramı vardır. Bunlar, bu dinlerde tanrı duygusu veya tanrıya imanin olmadığını sanmışlardır. Bu hep tanımanın isaretidir. Hint dinlerindeki tanrı kavramını ve onun diğer dinlerle olan farkını anlamak için, çok dikkat etmek gerekir. Çünkü bu, çokça derindir; öylesine sarsıcı ve incedir ki bilgileri bile kolayca yanlış götürebilir.

Ben, bir Müslüman, bir Hristiyan, İbrahim'in dinine mensup bir kişi olarak Allah'a inanırım. O;

1) Benim yaratıcım,

2) Rab; benim tanrım anlamında. Sahibim, mâlikim.

-Rab, sahip anlamındadır, Tanrı anlamında değil, bu; "Rab"ım zımnî anlamıdır—

3) Tanıdığım yüce mutlak zât. Mutlak mükemmellik, ebedî, daimî ve münhasır.

Allah aynı zamanda benim dünyamın sahibi ve idarecisidir. Aynı zamanda yüce zât anlamındadır. Yüce zât, yani tek, bizzat hakiki vücut. En üstündür, kemâl-i mutlak. Din tanımak, Allah'ı tanımayı gerektirmektedir. Din, bizi O'nu sevmeye, O'na yaklaştırmaya, mümkün oldukça O'na daha çok yakın olmaya davet ediyor. Bu asgari dünyalık kişiliği, ilâhî zâta dönüştürelim diyor:

"Allah'ın ahlâki ile ahlâklanınız."

Bu nedenle gelişim seyrimizde mutlak mükemmelliğin zirvesine yaklaşırsak, Allah'a yakın olmak hiç anlamsız olur mu? Allah için uzak ve yakın söz konusu değildir. Bize kendimizden ve şahdamarımızdan daha yakındır. Allah'a yaklaştırmayı şu kavrayışla anlayalım:

“Bu, amellerle mükemmellik tarafına doğru yükselebilmek dir. Bu, insanın Allah tarafına daimî miracidir. Diğer taraftan Allah, benim kurtarıcımdır. Beni asagiliktan, nefsimin zaafından kurtarandır. Çünkü O, mükemmel zâttir, yüce ve âlîdir”

Hint'te ise bunun aksi doğrudur: Diyor ki: “Tanrı'yi üstün ve yüce zât özelliğiyle tanımak -delil, alâmet ve sebep-sonuç yöntemiyle-senin alçalmış kişiliğine asîa olgunluk bağışlayıcı bir etki yapmaz. Söyle ki, atesi ve onun yakıcı kudretini tanı mak, soğuk almış, karda ve buzda donmuş olan beni ısıtmıyor. O halde insana etkisi olmayan ve insani kurtaramayan birine nasıl olur da ibadet etmek, yalvarıp yakarmak, onunla konuş mak ve onu sevmek istiyorsun? Bu mümkün değildir. Kurtuluş için, kendi y.ât ve fitratında değışmen ve tamamen baskalasman, yüce bir zât haline dönüşebilmen gerekir. Yani, eğer sürekli atesten bahseder, atese göz diker, atesin bütün nitelik ve nicelik lerini tanır, ilâhî de okursan yine isinamiyorsun, (sinmak için te peden tirnaga kadar soğuk almış, sıcaklığını kaybetmiş, titreme ye başlamış bir adamı içten alevlendirirsen, mukaddes ilâhî ate si onun kendi fitratının derinliğinde parlatıyorsun demektir. O zaman, içten isinmiş ve aydınlanmissin demektir. Atesin varlığı ni ispat etmeye yarayacak bir delil edinmeksiniz aydınlanıyor sun; edinmene gerek de yoktur. Çünkü onlardan bir bilginin de yimiyle; “Atese isaret ettiğin sürece atesten uzaksın. Ama atesi gözünle gördüğün ve eline almak istediğin zaman parmagını kaldırıyorsan; ates, senin içinde hemen yol bulur, vücudundaki ates yükselir. O halde, atese isaret etmen; Istidlal ve atesin adre sini göstermek için bir isarete bulunman, makamını ve sıfatını göstermen için çaba harcaman anlamsızdır.”

O halde, Allah'a ulaşmak için güçlü bir kartalın gelip seni yerinden alıp göklerde uçurmasını bekleme. Böyle bir uçuş ne doğru ne de mümkündür. Çaba göster ki, uçuşman için kollarında kanatlar filizlensin. Git ve çaba göster ki, seni yere böylesine ve fali kılan bütün bu iç yagını ve ağır kemiklerini hafifletsin ve kendi kirini temizleyebilesin. O zaman “sürünmek” yerine, uça caksın!

Bunun disinda bir yol yoktur. Bir kusun gelip seni uçurma sini bekleme. Kus olmak için çaba göster; bu ise, insanî esaret zindanlarından disari çıkmaktır. Brahman, Veda, Buda dinleri nin en büyük degeri 17. asirdan 20. asra kadar beserî dünyaya hakim olan ilmî, ideolojik ekollere karsi bu zindanlari tanımak için gayret göstermeleri ve bu zindanlardan çıkis için yol arama laridir. “Kendini tani ki, Allah’i taniyasın” deyimi veya “Allah, suur sahiplerin kalbindedir” cümlesi burada dikkate degerdir. Veya Hâfız’ın dikkate deger su siiri:

“Yillarca, kalb bizden cam-i cemi istiyordu,

Oysa sahip olduguna yabancı olarak temenni ediyordu-“

Bu siirin bir dereceye kadar, bu ekolün etkisi altinda oldu gunu tahmin ediyorum. Veya:

“Ey esrarli sözler söyleyen Tüti, Sakin gagandan sükrü eksik etme Imâli söz söyledin, muhaliflerinle Allah ‘im bu muammadan perdeyi kaldir Yüzümüze serp, gülsuyu kadehinden, Ki uykuya bulasmisiz, ey uyanik baht.”

Bu esrarli sözleri söyleyen Tûtî, Hintli düşünürün sembolü dür.

O halde Allah’i aramanin bir yolu vardir; kanat aramak ve bulmak; uçma gücünü elde ederek bu zindanin yüksek duvarla rindan uçmak. Baskasini bulma, “piri ve görüsünü te’yid etmek:

Dün gece derdimi mecusilerin pirine götürdüm

Ki o, görüs saglamligiyla muammayi hallediyordu.

“Görüs saglamligi” hazir ilimdir. Veda, onun pesindedir. Hissetme ilmi, kendine bulma ve “kendi” olma ilmidir; (Göster mek, delil getirmek, ve açıklamak ilmi degil), öğrendigimiz seyler bize izafe edilen bilgilerdir. “Dis esyanin zihnimizde bu lunan seklidir.” Bu, eski filozofların deyimiyle ilmin tarifidir.

DINLER TARİHİ

Ama bu hazır ilim, hakikattir; fikrimizde, yalancı kişiliğimiz ve vücudumuzda, “olma” ilmi ve değişime uğramaktır. Kendi için de devrim baslatmaktır. Bilgileri vücuda yükleme ilmi; allame ve fazıl olma; yazı tahtası, defter, kitap ve yazılı metin ilmi de gildir. Dert ve yara ildir ve gittikçe alevlenmektedir. Bu, “ma ya” dünyası içinde başka bir dünya yapmanın ildir.

İnsanın Gerçek Kişiliğinin Kökleri

“Yalancı ben”, yıkıldığı zaman, “hakiki ben” (Atman) doğmakta. Bu “ben”in üç belirgin özelliği vardır. Bu üç yeni boyutu kendinizde hissettiğiniz her an, biliniz ki sizde yeni bir “siz” doğmuştur. Anne ve babanızın eseri olan “irisi ben”den mesafe almissiniz (uzaklaşmışınız) ve kendi eseriniz olan “ben”e ulaşmışınız demektir. Ben’in bu üç özelliğine gelince:

- 1- “Fet”, yükselme anlamındadır: İnsanın yüce vücudu, yüce ben, ben üzerindeki ben.
- 2- “Ket”, uyanıklık anlamındadır.
- 3- “Anende” (Anend), kurtuluş anlamındadır.

Şimdi, bunların üçü, bizde gömülü ve gizlenmiş durumda dir. Eger bazen kurtuluş hissi duyuyorsak, bu kurtuluş değil, yeni bir gönül istegine tutkun olmuşuzdur. Tatlılığın esaretiyle donanıp yeni bir kurtuluşu erdigimizi sanıyoruz.

ÇAĞDAS İNSANIN İDEOLOJİLERİ

Kültür, felsefe, ideoloji sanatlarda -hatta ilimde-hakim olan İdeolojilerin tümü sunlar olup, bunların dışında pek birşey yok tur. Çünkü bugünün insanına sadece bunlar inandırılmış, be nimsetilmiştir:

Radikalizm

İnsan ahlâkını, insan yasantisini dine ait görevlere dayan dirmek yerine, insanın tabii yaratilisinda ve vicdanında bulunan kanaat ve özelliklere dayandıran akimdir-Yani Allah’ın buyru—

gunu takip etme yerine Cennet ümidi, cehennem korkusu ahlâk ve dinin gerektirdiklerinin yerine, insan fitratının ilkeleri dog rultusunda yürümek... Yaratilistan gelen bazı değerlere sahip olan insanın bu tabii yetenek ve ön kabullerine göre hareket edip, bunları takip edebiliriz. Bunları, radikal (kök) olarak isimlendiriyorlar. İnsanların yasantisini, bunlara göre iyiye yönelte biliriz.

Radikallerin bildirisi 1800 yılında yayınlandı. Bu, Avru pa’da büyük ve güçlü bir akimin başlangıcıydı. Bütün Avrupa eğitim ve öğretimini etkiledi. Öyle ki resmî genelgelerle okullar da artık çocuklara Allah’tan ve ahlâktan bahsedilmemesini iste diler -Allah ve ahlâkın destekçisi dindir-; Sadece iyilik ve kötü lükten; o da yalnızca iyilik ve kötülük olarak bahsetmelerini is tediler. Çünkü eğer kendisine özgü bir ahlâk ihtiva eden insan fitrati uyanır ve eğitilirse bu, sihatli bir toplum için yeterli ola caktı.

Ama radikalizmin üzerinden henüz otuz sene geçmişti ki, Fransa eğitim ve öğretiminde öyle korkunç, sarsıcı bir bozukluk ve tahribat meydana getirdi ki, maarif dairesinin daha Önce bu bildiriği imzalamış olan bazı mensupları ahlâkın yararı adına geri dönüp düşüncelerinden vazgeçtiler: “Simdi vakit erken, za mani gelince tekrar baslatırız!” dediler.

Demek ki radikalizm, insanın yapısında bulunan ayırdedici melekelerle dayanan fikrî ve ahlâkî esaslar dogrultusundaki ya sam tarzıdır.

Hümanizm (Humanisine)

Hümanizm, dis değerleri bir tarafa atmamız gerekir, de mektedir (din, Allah, tabiat, ilmî hakikat, aklî yararlar olarak söylenegelen tüm değerler). Buna göre önemli olan insanın ken disi ve onun yapı tarzıdır.

Söyle ki, insan dünyanın en güzel ve en ölçülü organik ya pisidir. Tabiat veya Allah, en yüce ruhsal yapıyı da onun vücu dunda meydana getirmiştir. Hak ve bâtilin, iyi ve kötünün, ha—

DİNLER TARİHİ

yir ve serrin ihtiyaç ve gerekliliklerin, insan bedeninin ve ruhu nun en büyük delili ve asli insandır.

Ahlâkî ve terbiyevî metodlari, disaridan bu bedene ve ruha yüklemeyelim. Serbest birakalım ki hür gidesiniz; çünkü insan, mevcut en güzel canlı cinsdir. Tabiatın en güzel mucizesidir. Ol ması gereken şekilde yesermelidir.

Hümanizm su anlama gelmektedir: Gerek fizyolojik/bedenî yapısında ve gerekse psikolojik/ruhî yapısında varolan alışkanlık ve adi isteklerle veya ahlâkla bir isimiz yoktur; temel eksen bizzat insanındır ve ondan başka herşey ikinci derecedeki ayrıntılardır.

Realizm

Realist, insanin hayatini, hissedilen ve dokunulan seyin esasina dayandirmasi gerektigine inanir; izdiraplara ideallere, ge rekliliklere ve “reel” olmayan, duygululuklara degil, ister haki kat payi tasisinlar ister tasimasinlar. Çünkü sadece insanin âdi ihtiyaçlari bellidir. Insanin kendi sahip olacagi hersey asil ve re-eldir (insanin elinin ulastigi, onda digerleriyle ortak da olsa). Bunlardan baska anormal ve reel olmayan hersey, ister kutsal, ister zelil olsun farketmez.

Materyalizm

Materyalist, dünyanın esasini maddeye dayalı olarak bil mekte. Malum, madde de atom zerreleridir.

Bugünkü materyalizm, 19. asrin bir akimidir. Yirminci asra ait bir materyalizm sözkonusu degildir.

“Feurbach” materyalizmi var, Marks ve Engels materyaliz mi var -diyalektik ile teçhiz edilmiş olarak-Her halükârda 19-asir ürünüdür. Ayrica bir de klasik materyalizm var. Bu mater yalizm eski Yunan ve Fizyokratlar dönemindendir.

Her halükârda su anda varolan materyalizm, üstünlük ve önceligin maddenin kendisiyle sinirli ve aynı zamanda insanin, tabiatin... herseyin temel tasi olmasi anlamindadir. 19. asir ilmî ve sosyal akimlarına tâbi olanlar, bu anlamda materyalisttirler.

Natüralizm

Natüralizm, materyalizmin aksine maddenin zâtini asıl olarak almamakta. (Ondokuzuncu asrın fizigi, atom olmasına rağmen). Tabiat isimli canlı, hareket ve hayat sahibi bir görünümün toplamını esas alıyor. Tabiat üretir, varlıkların ölüm ve hayatı onun emrindedir. İşlerinde bir bilinç hissediyoruz, çünkü ona bir düzen hakimdir. Tabiat, genel olarak dünya isimli büyük bir maktır. Natüralizm; tabiatı, asıl olarak kabul ederken natüralist için konu, ister atom zerreleri teşkil etmiş olsun, isterse enerjiler teşkil etmiş olsun tabiatın hangi şeyden yapılmış olduğu önemli değildir. Önemli olan tabiat âlemi isimli canlı bir düzenin söz konusu olmasıdır. Bu yüzden çocuğun en iyi çocuk yuvalarında, eğitim yerlerinde, en iyi elbiselerle ve yemeklerle eğitilmesini tabiatın zıddı olarak kabul ediyorlar. Tabiatın annenin etegine düşürdüğü gibi, çocuğu orada eğitmek istiyorlar. Bundan başka bir şey yapan ve çocuğu anneden alacak olan her sosyal düzen, tabiata aykırı iş yapmıştır. Bu nedenle natüralizm, insanın tümüyle tabii gereksinimlere; tabii yiyeceklere ve ilişkilerle, hatta tabii yemek yemeye dönüşmesidir.

Psikolojizm

Psikolojist'in ruhun, bedeninin, dünya felsefesinin hakikati ve hiçbir seyle isi yoktur. O, içinde, ruhunda tecrübe ve duyumsanan olarak sözkonusu olabilen dis fenomenlerin görüldüğü yer leri, insan gerçeğinin eserleri olarak kabul etmektedir. Diyor kî: "İnsan hakkında bundan fazla felsefe yapmayacağım. Bunun di sinda insan hiçtir. İnsan gerçeği, dis ruhsal görüntülerle ruh doktorunun deney konusu olabilecek ruhsal eserler olarak özet lenir. Bu, insanın gerçekliğidir."

Epikürizm

Epikürizm, zevkin önceligi felsefesine (Epiküros'un inancı nin aksine) ve zamani ganimet bilmeye inanmaktır. Ama zevk ten, lezzetten faydalanmanın en iyi sey olduğundan değil! Bilâkis zevkin disinda hersey anlamsız olduğundandır. Çünkü

hayatın bir anlamı, dünyanın bir ruh ve hedefi yoktur. Dünyaya egemen olan ilişkiler, akıl ve bilince dayalı değildir. Hak ve bâtıl, iyi ve kötü için bir temel dayanak veya yöntem de yoktur. Sonunda da zeval ve daimî ölüm vardır. O halde şimdi bütün yapılanlar esitse, iyi ve kötü, emanet ve ihanet, pislik ve temizlik hep birdir. Yalnızca bir asıl vardır ki, o da, “zaman ganimettir.” Asıl olan zamanı zevkle geçirmektir. Aynı zamanda bu, Albert Camus’nun da birdenbire ulaştığı felsefedir.

Bütün bu akımlarda, insanın adilesip, kepazelestiğini görüyoruz. Tümü için insan sadece tabiat görüntülerinden bir nesne dir. Ya maddedir veya belirsiz ve dilsizdir.

“Hümanizm”, “Radikalizm”, “Psikolojizm”, “Epikürizm”... “İnsanın hakikati nedir?” sorusuna ya cevap vermiyorlar ya da geçici çözüm yollarından, anlastıkları sahteliklerinden başka hiçbir şey söylemiyorlar. “Materyalizm” ve “natüralizm” bu gerçeğin tanımını aydınlatıyorlar ama onlara göre bu tamamen bir atom veya maddî bir doğal görüntü düzeyindedir. İnsani öyle bir alt derekeye indiriyorlar ki artık sır, derinlik, fazilet ve kendine özgü bir Özelliği kalmamakta dir.

Bu nedenle, beserî medeniyetin en yüksek aşamasındaki akımlar, bedevi dinlerin tümünden daha fazla insani aşağılatmış ve onurunu kırmışlardır. Kendi kendilerine iman ettirmişlerdir. Onuru kırılmış ve kendine güveni sarsılmış insani temel olarak adalet, fazilet, insanîyet ve ahlâk esaslarına yaslanan bir düzene sahip olamayız. Böyle bir şey mümkün değildir. Çünkü bir insan olarak imanımızı kaybettiğimiz zaman her şeyi kaybetmişiz de mektir; o zaman artık bizde, din, Allah ve ahlâktan bir eser kal mamıştır. Bütün bu faziletleri korumanın alt yapısı kendine inanmaktır. Gerek insan cinsinin geneli anlamında olsun, gerekse tek bir fert anlamında.

“BEN’İN ZINDANLARI

Sosyalizm

Sosyalizm, insanin toplumun eseri olduguna inanir. Top lum bir tarladir -veya su ve havadir-ve onda “ben” “*fert*” “in san” isimli bir mahsûl yesermektedir. Tat, renk ve özelligini, sosyal düzen tayin etmekte ve ona yüklemekte.

O halde “ben”i toplum olusturmaktadır.

Tarihselcilik (Historizm)

History, tarih anlamindadir. “Historisme”, tarih felsefesini esas alan bir öğretilir. Diyalektik materyalizm ve Marksizm bir çeşit”historizm”dir. Sartre’in egzistansiyalizmi de sonuç olarak, oldukça ileri ve güçlü bir ‘historizm’dir. Hegel de historist bir fi lozofur.

Historizmde insan, bir “mümkün”dür. İnsan, yüzyıllarca degisken bir dizi olay içinde, kesintisiz bir evrimle, yani tarihin gidis yolunda kendini gerçekleştirmektedir. Nasıl mi? Tarihin zorlayıcı kanunlarının gerektirdiği dogrultuda. Eger ben dindar isem; bunun temelinde yatan, tarihimin dine dayalı bir akim ta kip etmesidir. Eger Müslüman isem; Müslümanların İran’i fet-hetmesindendir. Eger Farsça konuşuyorsam; asırlar önce mahallî hükümetlerin Deri Farsça’sini ulusal dile dönüştürmelerindendir. Eger Pehlevi konuşmuyorsam; birkaç asır önce, Arapların Pehlevi lisanini etkisiz kılmış olmalarındandır. İfade tarzım da; yüzyıl önceki olaylar nedeniyle Avrupa ile iletisim kurulmuş ve kültürel, medenî ve fikrî iletisim İse, o tarihten yüzyıl sonra su anda beni böyle düşünmeye zorlaması sonucu oluşmuştur.

Demek ki sanatkârsam, Farsça konuşuyorsam, dindarsam, Sii isem veya dine ve Islâm’a karşıysam her kim ve her ne isem ‘bütün gerçekleştirmeye biçimleri’ni bana tarih kazandırmıştır; yani benliğimi tarih belirlemiş ve oluşturmıştır.

DINLER TARİHİ

Ben, tarihin emrinde olan hiç’ten ibaretim. Tarih, beni kendi istediği şekilde biçimlendiriyor. Söyle ki, eğer ben İran ve Islâm tarihinin pesinden gitme yerine tarihin son halkasında Fransa tarihine, Kuzey Afrika veya Güney Afrika tarihine tâbi olsaydım; baska birsey olurdu. O halde, eğer ben böyleysem, ben uzak geçmiş zamanlardaki akımların ve olayların ben’iyim, da ha doğrusu tarihimde toparlanıp beni oluşturmaları ve benim dış yapımı süslemiş olmaları nedeniyle niteliklerin ve özellikle rin bir toplamıyım. Öyleyse, herkes, geçmişinin tuttuğu beyaz bir defterden ibarettir.

Natürizm veya Natüralizm

Felsefî açıdan “natürizm” veya “natüralizm” tabiatçılıktır. Yani bir şehirde belirli bir renk ve tattaki bir meyvenin diğer bir şehirde baska bir renk ve tatta olması gibi; insan da bu bölgede ve bu büyük tabiat düzeninde yesermiştir. Tat, renk ve kokuyu tabiattan almıştır. Eğer böyle bir ırk, böyle bir deri rengi ve ruh taşıyorsa, bunda tabiat ve yeserdigi yerin özellikleri vardır. Bu yüzden dağda doğanlar ile ova veya çölde doğanlar birbirlerinin den farklı kişiliklere sahiptir. Nitekim şehirlilerin kendilerine özgü özellikleri, sahilde yerleşmiş olanların da ayrı özellikleri vardır.

O halde ben, tabiatın oluşturdugu ve biçimlendirdigi bir va rolus tarzına mahkûmum.

Psikolojizm

Dördüncü zindan, psikolojizm veya biyolojizmdir. İkisinin toplamına psiko-biyolojizm demek mümkündür. Pek çok esere dayalı ve birçok ögeden oluşmuş bir ekoldür.

Psikolojizm, insanın hayat bilim ve psikoloji niteliklerinin önceligi temeline dayalı olarak insani tanımlamaktan ibarettir.

Günümüz tüm ilmî mekteplerin sözü burada sona ermekte. Bugünkü dünya kültür, medeniyet ve ilminin burada sözü tü kenmektedir. Bütün ideolojiler ve felsefeler susuyorlar, ama insan da artık tamamdır! Suurlu ve özgür bir varlık olarak “ben”

irade sahibidir, seçme hakkı sahibidir, sorumludur. Bu gerçek gözönüne alınarak konuya bakıldığında su ortaya çıkar; bu ekollerde insan yalnız basına anlamsızdır.

Çünkü her sekliyle “ben” ya toplum zorunun eseridir, sos yalizmde olduğu gibi; ya tarih zorunun eseridir, historizm de olduğu gibi; ya tabiat zorunun eseridir, natürizmde olduğu gibi; ya da dört zindanın birden veya tek bir zindanın.

Kendini tanımaz ve bilinçsiz olarak dogmus olan “ben”, “ben olmayandır”. Ve insanın hakikati da anlam ve kavramını yitirmiştir, bostur. Bu yüzden bugünkü insan, her taraftan bos luga ulaşılıyor.

Ama Hintli ruh, insanî “ben”in tabiat, veraset, sosyal çevre ve tarihten dogmus olmasının bilincinde olmakla beraber, aynı-zamanda bu “ben”in, “ben”in kabristanı olduğuna da inanıyor. “Ben”in ruhu bir tohum gibi “ben”in içinde gömülü ve gizlidir. Eger bilgili ve gayretli bîr çiftçinin suyuyla, onu besleyip eğit meye baslar, onu kendi içinde filizlendirir, kendi topragından geçirir ve kendi örtüne sararsan, o zaman kendi hayatının meyvesini elde etmiş olursun. Yok eğer onu, böyle toprağın içinde gizleyip bırakır, onu yetistirmede hiçbir çaba göstermezsen; mahrum, perisan ve zararda olursun. Bunun dışında hiçbir şey elde edemezsin.

“Nefse ve onu temizleyip ari-duru yapana; dogrultana, biçimlen dirip dış görünüşünü sıvazlayarak düzelterip güzelleştirene ve kötülük yapmasını ve kötülük yapmaktan sakınmasını ona ilham eden ona bu iki yolda imkan tanıyana yemin olsun.” (Sems, 7-8).

Kur’ân’ın bu âyeti su anlamdadır; Allah insani seçme orta minda; ‘fisk-fücur’ ve ‘takva’ arasında seçme hakkına haiz olarak bırakmıştır. “Kendini arıtan, saadete ermistir. Fenalıklara dalan kisi de ziyana ugramıştır.” (Sems, 9-10).

Burada “aritan saadete ermistir”, sözü bir ilke ve slogandır. Bunun ziddi da sudur, fenalıklara dalan kimse de ziyana ugra mistir. Desise, gizli iş yapmaktır. Toprağın altında kivrılan hayvanlar, aydınlık, güneş ve hür atmosferden korkuyorlar; sürekli toprak içinde yaşıyorlar, bunlara “desise” diyorlar. “Habe”, iş ya—

pip bir sonuç almayan, ümitsiz ve muradına ermemiş kimsedir. “Eflaha”, aynı zamanda kurtuluş ve selâmet anlamındadır. Kur tulusu, semeresini vermiş ve mahsulünü elde etmiş kimse anla minda da gelir. Hepsinden önemlisi, “zekkâhâ” kelimesidir; tezki ye, gelisme, olgunlaşma ve yeserme anlamındadır. Zekât da bu anlamdadır. Binâenaleyh eğer Kur’ân nefse yemin ediyorsa bu nefis ahlâk literatüründeki nefis-i emmare ve nefis-i levvame anla minda olmadığı gibi emirle öldürülecek nefis de değildir. Çün kü onun öldürülmesi büyük bir ıstıraktır. Onu Öldürmekle, kendimi zi öldürürüz. Kur’ân-ı Kerim başka bir nefse yemin etmiş olsa gerektir.

Nefse yemin olsun ki, ona dosdoğru bir biçim veren ve onu doğrultan, “ve gad eflaha” kuralınca, yaptığı işin meyvesini al mis ve çabasının ürününü toplamış demektir. O, nefisini bir to hum tanesi gibi toprağı yarararak çıkarıp besleyen, terbiye eden ve semeresini alan kimsedir. Hâbe, boş olmaktır, boşluktur, anlamsızlıktır. Bu kategoriye giren kişi, hiçbir şey elde edememiş ve muradına erememiş olup, “kendi’ni kendi içinde gizleyen, onu oraya gömen ve orada tutan kişidir. O halde “ben”i “kendi’nde gömülüdür ve “kendi” tabiatın eseridir. Sosyolojinin eseri de “kendi”dir, psikolojinin eseri de “kendi”, dört duvar ve dört surdan oluşan bir zindanın ortasındadır. İnsan Allah Azze’nin yeryüzündeki halifesi olmak risaleti, bu zindanı kendi adına kol kanat gererek beslemek değil; belki bu risalet, tamamen kendi zindanını oluşturan duvarların üzerine çullanarak onları da gitip o tohum tanesini yani “hakiki ben”i, “yalancı ben”in oluş turduğu bu toprak ortamından çıkararak beslemek ve olgunlas tırmaktır.

Bütün Batı ekollerine karsın Hind ekolünün -ta Sokrat ve Aristo’dan şimdiye dek-insan için en yüce değerleri ve en ulu güzellikleri koruduğunu ve onlara bir hüviyet kazandirdiğini görüyor, sanı yüce olan zât’a doğru yükselmekte olan insanın en büyük yüceliğini ve risaletini tanımakta olduğuna tanık oluyo ruz. İnsanın kendine Özgü nedenlerle kendi türünün değişimi, kendi beserî iç âleminin derinliklerinde yüce Zât’ın dogması ve fırsatlar ele geçirip başarılar kazanmak için sürekli bir korku ve

zihin bulanıklığı göstermesi, duyularının dışında, duyu ötesi bir olaydır. Bu ekol, insana özgü serefleri dünyada tek başına olmakta görüyor. Sürekli bir telas, bir susamışlık ve araştırmayla dünyanın, bir anlamda içinde yaşadığı zindanın, kapı ve duvarlarında dışarıya açılan bir çıkış bulmak ya da bir delik açmak için sürekli olarak tirmalamayı insan türünün en yüce misyonu olarak tanıyor. Oysa, bu ekollerin hemen hemen hepsi bilimsel ya da maddeci olan bu felsefi sistemlerden birinin oluşturduğu bir gedigin esdeğeri olarak insani ulaştığı asamalardan sürekli aşağılara doğru çekmekte.

İşte bu tutum, Hind’in en yüce aşaması ve tüm Hind dinleri-nin temelini oluşturan felsefe, ruh, ahlâk ve yaklaşımıdır. Ne var ki orada akli çalışmaz bir durumda donuklaştırılmıştır. Çünkü ilim yalnızca “kendini bulmak”tır. Tabiat donuklaştırılmıştır. Zira tabiat “Mâyâ”dır; ki yollarını açıp serbest bırakmak ve sürekli onun ötelerinde olup biten (doğa ötesi) olguları araştırmak gerektir. “Yaşamak” mahkûm olmaktır. Bu, bir bakıma “kendi” kendi sinin örtüsü ve gerçek insan “ben”idir.

İşte bu yönüyle ele alınca görüyoruz ki; insanın iki yarısının biri donuklaştırılmıştır. Orda, yani Batı’da aklın bir yarısı üzerine kudret, gerçekçilik, yasama, mutluluk, refah, ilerleme (önderlik), ilim ve mantık bina edilmiş insanın değerleri yüce likleri, sırları ve yücelme kaygı ve korkuları, insanın içerisinde öldürülmüştür. Hind ise, insanın yücelme kaygı ve korkuları ve insan ruhunun sürekli yükselisi üzerinde duyarlı kurumlarla değerli temelleri olan rehberlikler kuruyor. Ahlâk, felsefe ve dinsel duyarlılık gibi yüce, temiz ve maddeötesi kavramları önüne oluşturunca; ne yazık ki bunların dışındaki hususlarda insani donuklaştırıyor.

Biz, yalnızca kanatlarının biri diğerini engelleyen iki kanat-lik adına değil de kanatları, insani olgunluğa ve ‘mutlak zât’a doğru uçarak yükselmeye yardım eden ve her iki kanatla ahenkli olarak uçabilecek insanlığı oluşturan her iki kesime de muhtacız.

ONÜÇÜNCÜ DERS

“Sizden, iyilige çağırın, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

İRAN’A GİRİŞ

Hint’ten sonra, İran’a geldigimizde İran’ın kendine özgü ruhaniyetiyle karşılaşırız; öyle ki, İran’daki ruhaniyetin Hint’te tanıdığımızla tamamen aykırı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Hint ruhaniyeti, çok derin ve yüce; ama karamsar ve gerçeğe ya bancıdır. İran ruhaniyeti ise, yüzeysel ve sıradan, fakat gerçekçi ve iyimserdir.

Bu iki ruhaniyetin genel bir karşılaştırmayla iyi ve kötü yönlerinin dökümünü yapabiliriz. Bu arada bir dinin, bir kitabın veya bir şahsın incelenmesinde zaafalarını ve güçlü yönlerini ortaya koymayı,

tanimayi ve bu islemleri tekrarlamayi da öğren mis olacağız. Sadece bir zaaf noktasini ele alarak genelleştirme ye gidilmemeli ve böylece olumlu noktalarına da örtü çekilme-melidir. Ayrıca kudretine kapilip, bütün zaaflarini görmemezlikten gelme durumuna da düşürmemelidir. Bu derste öğreneceğimiz araştırma yapmanın ilk ilkesi budur.

İran’da Dinin Başlangıcı

İran’da dinle, ilk olarak Aryaîlerin tarihi içinde karsılaşırız. Âryaîlerden önce İran’da yerli kavimler yaşıyorlardı. Hint’te olduğu gibi toplum, varlıklılar sınıfı ile sefiller sınıfından

olusuyordu. Bazılarınca sefiller denince zenciler anlaşılmaktadır. İslâm'dan sonra da bunların çoğu, güney bölgelerde yaşıyorlardı. Böylelikle Afrika ile ilişkilerinin kolayca var olduğunu da rivayet edebilmektedirler.

Aryaîlerin işgalinden önce her halükârda İran'da yerli kavimlerin yaşadıklarından şüphe edilemez. Kirman civarında hâlâ yerli kavimlerin torunları olan aileler yaşamaktadır: Irksal özellikleri, bunların Aryaîler olmayan yerli bir ırk olduğunu göstermekte ve bütün veriler, yerli kavimlerden gelen nesiller olduklarını ortaya koymaktadır.

Iranlı bedevi kavimler hakkında hiçbir bilgimiz yok. Bu ne denle tahmine ve zanna dayanarak bir hükme varıyoruz-Meselâ, bedevi oldukları için fetisizm veya animizme inanıyor lardı, diyemiyoruz. Veya gelişmiş sekliyle puta tapıyorlardı ve ya tabiat güçlerine tapıyorlardı da diyemiyoruz. Doğrudan ve kesin olarak bir hüküm verilmez. Çünkü çökmüş bir kavimdir ler. Bedevîlik yüzünden de ileri bîr dine sahip oldukları söylene-memektedir. Çünkü Aryaîler, güçlü, savaşçı, çok faal, istidatlı ve gelişmiş bir toplumdur. Aryaîlerin hücumunda sürölüp, bir kısmı yok edildi.

Aryaîler İran ve Hind'in isgalinden sonra büyük kültürler, medeniyetler, sosyal ve siyasî düzenler kurdular. Neticede tari he büyük dinler bağışladılar. Hint'te Veda, Buda dinleri; İran'da Mitra, Zerdüst, Mâni, Mazdek dinleri tarihe Âryaîler'den kal mistir.

Hint ve İran Aryaîleri bir irtandirlar. Tahminen aynı za manda bu iki ülkeye yukarıdan aşağıya doğru indiler. Hint'te birtakim dinler kurmuşlardı. Bu dinler, onların İran'daki kardeşlerinin kurduğu dinlerin mukabili ve onlara karşıt olma özel likleri taşıyorlardı. İran Âryaîlerinin ortaya koyduğu kültür ve medeniyet ise, kardeşlerinin Hint'te kurdukları kültür ve me deniyete aykırıdır. Bütün bu ihtilaf ve farklılıkların sebebi neydi?

Âryaîler, Hind'e girdikleri zaman verimli ve bereketli bir memleketle karsılaştılar. Sık ormanlarla kaplı, bol ürünli arazi ler, geniş ve su dolu ırmaklar kendilerini bekliyordu. Ama İran'a varınca kuru ve az sulak bir memleketle, yakıcı güneşle, çetin, zor bir ziraatle karşılaşmışlardı.

Shpengler, “medeniyet, sadece sakinlerinin fikrî ve bedenî gayretle çetin bir mücadele sonucu yemek yedikleri ve yasaya bildikleri yerde ortaya çıkıyor” demektedir.

İnsan, hiçbir iş yapmadan ve çaba göstermeden istediği her şeyi elde edebildiği bir memleketle varırsa, asla büyük bir medeniyet kuramayacaktır. Aksine; çok çalışmak zorunda kaldığı ve işinin yol almadığını gördüğü bir toprakta gözlerini açarsa da büyük bir medeniyete sahip olmayacaktır. Hiçbir iş yapmaksızın her şeyi elde ettiği, çare düşünmeye, alet yapmaya, ev yapmaya, teknige ihtiyaç duymadan her şeye sahip olabildiği yere örnek olarak Kuzey Avrupa ve Amerika'yı gösterebiliriz. Avrupa'nın ve Amerika'nın kuzeyinde asırlarca yasandı, ama asla büyük bir medeniyet oluşturulamadı. Diğer bir örneği de Kuzey Kutbu'nda ve Sibirya'da yaşayanlardır. Geçmiş asırlarda bir medeniyet kurmayı başarmadı bu bölgedeki toplumlar.

Bu coğrafi farklılık ve doğurduğu sonuçlar, bir ölçüde İran'da ve Hint'te de yaşanmıştır. Bir irkin, böyle ikili, farklı din yaratmalarına sebep olduğu da söylenebilir... Hint Âryaîleri çok verimli topraklar ve çok rahat bir hayatla karşı karşıya idiler, iktisadî açıdan mükemmel bir refahın içinde olan bir insan gibi, işsiz ve zahmetsiz olarak ekmek elde ediyor, kendiliğinden şiir, musikî, sanat; çok ince duygular, sapık hayaller veya güzel düşlerin pesine düşüyor; varlığın verdiği imkânlarla rahatça hayatın güncel, iktisadî ve maddî gerçeklerinden, rahatlık ve refahla en yüksek edebî eserleri, en ince sairane duyguları; en güzel musikîleri ve sanatları; en zarif mimari eserleri meydana getirme imkânı buluyorlardı. Ayrıca en derin irfan hazineleri; sofucular ve asıkça incelikler, yücelerde açan idealler ve insanî düşler Hint kültüründe doğal olarak kendiliğinden meydana geliyordu. Bunun örneklerini Buda'nın hayatında ve Veda mektebinde gördük.

Iran Âryaîleri, çok dirençli, çetin, susuz, otsuz bir memleke te varmışlardı-Bu şartlarda iç dünyalarındaki yasantılarını ge listirme imkânları yoktu. Rahat bir an bulamıyorlardı. Bu ne denle de sanat, zerafet ve irfandan uzaktılar.

Iran Aryaîl erinin Kavmî Üçgeni

Âryaîler İran'da üç büyük kavme bölünüyorlar. Bir kısmı, doğuda Horasan'da-yerleşmeyi seçerek "Partiler"i oluşturdular. Diğer bir kısmı kuzey batıda yerleşmeye karar verip, meshur "Madlar"i oluşturdular. Üçüncü kısım da, Fars eyaleti etrafında, merkez ve güneyde kaldılar; bunlar da "Parsîler" olarak isimlendirildiler

İlk hanedanlığı ve imparatorluğu Madlar kurdular. Parsî Kures, ana tarafından Mâdlardandı. Mâd hanedanını yikti, hü kümetin Parsî kavmine geçmesini sağladı. Heganmensîler soy yönünden Parsîlere bağlı bir sülâle idi.

Parsîler, Makedonyalı İskender'in saldırısıyla yenilgiye uğradılar, bir süre İran hükümet başkanlığı İskender'in yerine geçen Selukiye'nin elinde kaldı. İlk defa, Esk ve Tirdâd gibi Parti kahramanları Selukiyeler'e karşı isyan ediyorlar, Yunan sömü rüsünün İran'daki kökünü kazıyorlar ve Eskânîler hükümetini kuruyorlardı.

Eskânîler hükümeti, ne "Mâdlar"dan, ne de "Parsîler"d en dir. Onlara doğudan, yani Partilerdendi diyebiliriz. Partiler, Zerdüst dinini, Mâd ve Parsî dini vasıtasıyla öğrenmişlerdi. Çünkü Zerdüst dini Vistaseb vasıtasıyla İran'da ilgi toplamıştı. Vistaseb, Hegamensili "Dârâ"nın babasıydı. Mübedleri (Zerdüstîlerin din adamları) ve halka hakim ruhanîleri saltanata ve Hegamensi kudretine bağlı görüyorlardı. Zerdüst dinine, özellikle Zerdüstî Mübedleri hizmette bulunuyorlardı. Eski hükümeti —ne karşı siddetle mücadele veriyorlardı. Din adına halkı, Eskânîlere karşı isyan ettiriyorlardı. Eski hükümetlere karşı olan hareket İran'da yavaş yavaş yük salıyordu-Bu hareketin merkezi Pars'daydı. Pars, Zerdüst ruhanîyetinin ve Hegamensi kavminin merkeziydi.

“Parti” Aleyhtari Hareket

Eskânîlere karsi olan hareket, Zerdüstî mabedlerinin propa gandasıyla baslamisti. Hareket her geçen gün yayiliyor, genisle dikçe de zorluklar daha da büyüyordu. Önceleri partilerin suç, “kötü dinli” oluslariydi. Simdi de düşman, yabancı ve Turanlı oluslari suç sayiliyordu.

Sasaniler, Parsî halkinin ve mübedlerin öncülüğüyle iktidari ele geçirmislerdi. Sasaniler de her yeni iktidara geçenler gibi kendilerinden öncekileri karalıyor, kusurlu buluyor, idarecile-riyle de alay ediyorlardı. Partileri, yabancı ve kötü dinli saymak taydılar. Nasıl Hegamensiler, son “Mâd” padisahini zalim bir-sahsiyet olarak görmüşler ve gülünç bulmuşlarsa, Sasaniler de bunu yapıyorlardı.

“Sasan Hutayi” ogullari -Estehr Tapmagi’nin mubedi, büyük müftü ve o zamanki İran’ın büyük ruhanisi mübedlerin ve Zer düst dinine inananlarının yardimiyla bir hareket baslattılar. Zer düst dinini canlandırmak ve Ahuramazda’nin temsilcileri olan Mübedlerin gücünü ihya etmek dogrultusunda bir hareket orta ya koymaktaydılar. Hegamensilerin övündükleri sahsiyetleri degerlendirmekle Partilerin tamamen ezmeye basladılar.

Sasani hükümeti, millî ve dinî bir hükümettir. Bu hükümet ile Safevî hükümeti arasında her yönden tuhaf bir benzerlik var di. Safevî hareket (“Alevi siyasi ve Safevi siyasi”nda bahsettigim gi bi) “milliyet ve din” esasina dayaniyordu. Sasaniler de bu iki sia ra dayanarak ayaklaniyorlardı. Safevi padisahlari büyük ruhanî Seyn Safiyyuddin Erdebilî’nin ogullardir. Sasaniler de Sasan Hu-tayi’nin ogullaridir. Estehr Mabedî’nin Müftüsü de bütün İran ruhanilerinin lideridir.

Zerdüst dininin Hegamensiler döneminde bir nüfuzu yok tu. Bence o dönemde bir azınlık diniydi. Eskâniler de mübedleri ciddiye almiyorlardı. Sasaniler zamanında güçleri genişlemiş, dinî gelenekler yeniden ihya edilmistir. Çok sayıda mabetler bas çekiyor; kutsal atesler parlıyor, çok sayıda mülkler mabetler vakfediliyordu. Hatta İran’ın ziraî arazilerinin beste biri vakfedilmisti.

Bos ve Çürümüş Bir Din

Tapınakların ve mübedlerin Sasani sultanları tarafından te'yid edilmesi, dinî-siyasî dokuda bir iktidarı, yani "Sasaniler-Mübedler" iktidarını ortaya çıkariyordu. Zerdüst dinini kudret ve hakimiyetinin zirvesine ulaştıran bir iktidardı bu. Aynı zamanda içinden, mânâ yönünden, hakikat, ruh ve aslî yönden çok yıkılmış ve taslaşmış bir iktidar. Tıpkı Safeviler döneminde Sia'nın başına gelenler gibi.

Çünkü Safeviler, Sia'nın gücünü, kendi siyasetlerinin aleti ve kendi kudretlerini açıklama aracı yaptılar. -Halk kitlelerinin arzusu olan yüzlerce yıllık tarihi mücadele, cihad, şehadet ve hürriyet olan Sia'yi kendi emellerine alet ettiler-Dis yüzüyle Sii mezhebinin ruhaniyet ve mukaddesatına dayandılar, tahlile başladılar. Gerçekte ise, baskıya takva ve Sia kutsallığı elbisesini giydirdiler. "Radha Kriseynan"ın deyişiyle; en büyük facia, bas ki takva ve kutsallık elbisesini giydigi zamandır. Zor ve baskı, hakikatin yanında yer alırsa bu baskı bir güve gibi hakikati içten içe yer, özünü çürütür. Bu durumda artık ne tanınabilir, ne de mücadele için ayaga kalkabilir; hakikat ve din tanınmaz olurlar.

Sasaniler, Zerdüst dinini bu şekilde ve bu tertiple bos, çürümüş, taslaşmış ve sapmış bir duruma getirdiler. Mübedlerin ruhanî ve Sasanilerin de siyasî iktidatlarını sergileyebilmek için, bir güç görüntüsü halinde Zerdüst dinini mübedlere teslim ettiler.

Bu yüzden Zerdüst dininin içi, bosalmış ve çürümüştü. Oysa Zerdüst dini karşısında yeni din olarak Mânî ve Mazdek hareketleri, halk kitlesinin sıcak ilgisini çekiyor ve kabul görüyordu. Sonunda çürümüş ve bos "Sasaniler-Mübed" yapısı, Islâm'ın ilk tekmesi ile yıkıldı. Yıkıldığı zaman kof görüntüsünün zirve-sindedir. Islâm da gelmeseydi, İranlılar zorunlu olarak Mânî ve Mazdek dinlerine sığınacaklardı. Mazdek ve Mânî dinleri, halk ve aydınlar arasında gelişmeseydi, kuskusuz İran Islâm'dan önce Hristiyanlığın kucagina düşerdi. Çünkü Zerdüst dininin iktidarda kalması, artık mümkün değildi. Islâm'dan önce Medaim Zerdüst dini iktidarının ve Sasani siyasî rejiminin baskentinin

Hristiyanlık dünyasının dinî merkezi olduğu gözönüne alınırsa söz konusu sonuç kaçınılmazdı. İslâm, Hristiyanlığın yayılması- \ ni durdurmasaydı Hristiyanlık, Zerdüşt İran'ı da yutardı.

İlk İran ve Hint Âryaî Dinlerinin Yakınlığı

İran Aryaîleri ile, Hint Âryaîlerinin birbirinden çok farklı coğrafi Özellikleri olan topraklarla karşılaştığını söyledim. Az su, kuraklık, zorluk ve toprağın kabuğu, çalışma, bilim ve teknik karşısında halledilemeyecek kadar zor problemler değildi. Bu yüzden İran Aryaîleri İran topraklarına varıp yerlesince, İran tarihinde kırsal yerleşimi ve kentsel yerleşimi oluşturmışlardı. İlk İran ve Hint Aryaîleri arasında, başlangıçta her ikisinin bu iki ülkeye girişlerinde benzerlikler bulursak, bu yapılacak bir şey değildir. Her ikisi aynı köktendir, aynı yerden gelmişlerdir ve farklı topraklara varmışlardır; Toprağın imkanlarının ayrı olması, onları sonradan değiştirmiyor. Din, felsefe ve sanatlarına farklı şekiller kazandırıyor, yalnızca.

Tarih, Hint ilâhlar takımı toplamının Veda dininde Mitraizm dinindeki ilâhların toplamıyla benzer olduğunu gösteriyor. Hint'te “Mitra” ilâhtır. İran'da “Mehṛ”. Orada da dev tanrı, bura da da; “Varuna” her ikisinde de tanrıdır.

İlk dinin bütün tanrıları, örneğin Hint'te Veda dini, İran'da Mehrperestlik (güneşteki Tanrı'ya tapıcılık) veya Mitraizm, şu itikada dayanmaktadır: “Mehṛ” büyük tanrıdır, diğer tanrılar ondan daha küçüktür.⁵⁷

Mitraizm, ateşe tapma; rüzgâr, tufan, yeşillik, bahar, gökyüzü, dağ, orman, gece... gibi tabiat kuvvetlerine tapma; sihir ve büyü ile süslenmekten ibarettir. Bu tabiat kuvvetlerine tapma, dünyada iş basında olan kötü ve iyi ruhlara inanmanın gereğidir.

⁵⁷-Hint'in aksine orada Varuna gök tanrısıdır. “Varuna” ters, bas aşağı kelime-sindendir. Asili, asılmış anlamına gelir Büyük tanrıdır. İran'da “Mehṛ” (Hint'te de tanrılardan biridir) saygı ile yüceltilmekte ve büyük tanrıya dönüşmektedir.

Sihir ve büyü, insanın kötü ruhların sarrinden kurtulmak ve iyi ruhları cezbetmek için yaptığı amellerin toplamından ibaret tir. İyi ve kötü ruhlardan kaçmak veya onları cezbetmek için en önemli is, kurban, nezir, hatta çok sayıda cinayettir. Sihir ve büyü, cinayetle daima birlikte görülmüştür; birbirlerine yoldas ol muslardır. Hatta Ortaçağ’da, kırkını çıkarmamış kırk bebeğin cesedi, Versay’da, kilisenin mihrabında terk edilmiş olarak bu lundu. Bu, sihir ve büyüünün cinayetskârlığına bir delildir. Sosyo lojinin iddiasının (meselâ Durkheim gibilerinin) aksine sihir, büyü ve din arasında hiçbir benzerlik yoktur. Sihir ve büyüünün, bir reysel, topluma ters bir yönü vardır. Din ise sosyal ve bireyciliğin ziddi olan bir boyuta sahiptir. Bu yüzden büyü (kovulmuş din, kovulmuş seriat ve genel vicdan), gizlilikle beraber, sapma içinde ve günah içinde yaşıyor. Halbuki din, daima sosyaldır ve bundan sonra da sosyal olacaktır.

Mitraizmin Temeli: Büyü

Mitraizm’in bugün böylesine yüceltilmesinin esaslarından biri, sihir ve büyücüdür. Çünkü halden uzaklaşmış, geçmişe bağlanarak azamet kazanmıştır. Tıpkı uzak, güzel ve debdebeli görünen bir köy gibi. Ama içine girildiği zaman, pislik dolu ve berbat kokulu, Önceden yapılmış olan görünüm pislige bulasıyor ve bütün bunlardan geçilmiyor.

Mitraizm, ateş ve Mehr’e tapma esasına dayanmaktadır: “Mehr” güneşte yaşayan bir tanrıdır; güneşin kendisi değildir. Mitraizm’in üstünlüğü, büyücüden gelmektedir. Bir toplumda büyücülüğün olup da büyücünün olmaması imkânsızdır. Fazla ca zevk, zekâ ve yetenek sahibi olan, sadece ilmi ve okuma ne deniyle büyücünün yerine konamaz. Eski dinlerde büyücülük irsi, resmî bir teskilat şeklinde idare ediliyordu. Büyücüler, dinî işlerin mütevellileriydi. Tanrı ve insanın rabita ve aracisiydiler. (Yaratıcı ile mahlûk arasındaki perdeyi kaldırmayı, irsî düzeni parçalayıp yenilgiye ugratması İslâm’ın iftihar duyulan özelliklerindendir her büyücünün makamının değeri, takva ve ilimle belirlenmiyordu. Değeri irsî olarak aldığı kanında ve zâtin-452

daydı. Evlâdına da bunu miras bırakıyordu. Diğer insanlar için de bazıları daha zeki ve daha üstün de olsalar, böyle bir maka ma ulaşmaları mümkün değildi.

Mitraizmde asalet, Mecusî ruhanilerine ve Mehrperestlik dinine bağlı ruhanilere aitti. (Brahmanizm’de asaletin Brah man’da olması gibi). Dinî işleri yerine getirmeleri için, oldukça fazla güçleri vardı. Halk, onların faziletine ve şahsiyetlerine inanmadığı halde, mecburen onları taklid ediyordu, onlara tâbi oluyordu. Çünkü dinî işleri, sadece Mecusî ruhanîlerin tekelin daydı. Mecusî ruhanîleri, dinî tekellerinde bulundurdıkları için kendi çıkarlarına yorumlayıp tefsir edebiliyorlardı. Meselâ, gelir kaynaklarından birisi kurban idi. (Veda dininde de olduğu gibi. Buda bunu lagvetti) Kurban yaygındı; en büyük geçim kaynak larından biriydi. Islâm’ın aksine, kurban halk için değildi. Tanrı’nın kendisi içindi. Kurban merasimini icra eden, kurbanı tasi yan Tanrı’nın nezdinde(!) Mecusî ruhanîsinden (Mog) baska bir-kimse olamazdı.

Yahudilik dininde de böyle bir durum vardı. Tevrat’ın ye dinci babında, sadece Harun’un çocuklarının, yani hahamların bütün merasimleri yerine getirebilecek kimseler olduğunu görü yoruz. Bu yüzden her iş için ağır, karmasik kanunlar konmuş tur. Meselâ Tevrat’ın yetmisten fazla sayfası kurban kesmenin tekniği, yöntemleri ve kurban tabutuyla ilgilidir. O kadar zor ve anlasılması imkânsızdır ki sadece hahamlar gerçekleştirebilirler. Diğerleri gerçekleştiremezler ve buna hakları da yoktur.

Mehrperestlik dininde de Moglar (ruhaniler) veya “kar-ran’lar Aryaî kabilelere hakim olan en büyük kuvvet idiler. Bû yücünün bugün bedevi kabilelere hakim olması (meselâ Dogu Afrika’da). Hatta kabilenin hani bile onun inancının esiridir ve ona muhtaçtır.

Islâm’da ve Diğer Dinlerde Kurban

Islâm’da kurban, tamamen kendine has bir Özellik arzeder. Kurbanın olduğu diğer dinlerdeki şekillerle tamamen zittir. Kur’ân haccdan bahsettiği zaman, iki defa açık ve net olarak kurbanın amacını da ifade ediyor; eğer kurban kesiliyorsa fakir

ve miskinın yemesi içindir, diyor. Islâm’ın kurban konusundaki tavrı diğer dInlerinki gibi değil. Diğer dinlerde kurban etinin yenmesi haramdır. Hatta bir lokması bile insanın hissesi ola mıyor.

“Hûm” veya “Ha’umâ”

Özel bir bitkidir, Mehrperestler ve Zerdüstiler özünü kay natıyorlardı; ondan “Mi veya Ming” isimli bir içki yapıyorlardı. (Bu istilâh Farsçada şimdi de var. Meselâ, “falan adam mong ol mus” derler, bunamis sersemlemis, sersemletilmiş anlamında kullanılır. Yani “sarhos olmus” veya “sarhos etmişler” demek is tenir. Bu içkiyi içmekle, ruhanînin cezbesinden kurtulduklarına ve gaybî esrarın kendilerini ilham edildigine inaniyorlardı.

Bu içki Veda dininde de var, “Suma” olarak isimlendiriliyor. Bu Mehr “Huma”si veya Veda “Suma”si, sonraları Zerdüst dini ne giriyor. Ondan sonra Mesih’in dininde (Hiristiyanlıkta) “Kut sal Sarap” adını alıyor. “Messe” duası, merasiminde kesis vasıta siyla dağıtılıp, sunuluyor. Onun içinde Mesih’in ruhunun oldu guna inaniyorlar, içmekle, kendilerini kutsallastirdigine inani yorlar.

“Suma” veya “Huma” Mitraizm dininden Veda dinine, ora dan da Katolik Hiristiyanlığına gidiyor. Sonra da bizim edebiya timiza giriyor.⁵⁸

Ask, irfan, cezbe, sarhosluk, kendinden geçme, bayılma, maddiyattan el etek çekme, yücelme(0 olarak yerlesiyor. Sofiy-ye’nin sarap içerek ulaştıkları derecelere benziyor bu da.

Demek ki Mehrperestlik dininin tarihî köklerini sihir ve bü yüye iman oluşturmaktadır. Mogların asaletine iman ve hakimi yetini Özlemek de tarihî köklerden di. Oysa Moglar çok pis, yıkıl mis ve mal yiyen insanlardı. Zerdüst'ün siddetli bir saldırısına

58- “Mey”, “Meyhane”, “Mog” ve “Mogçe” edebiyatımızda o kadar çok kullanıl mistir ki bu nokta, sunu da hatırlatmaktadır ki; birkaç asir öncesine kadar bile meyhaneleri Zerdüstiler idare ediyordu.

maruz kalmışlardı. Su husus bütün peygamberlerin kesin kade ridir: Peygamberlik İçin ayaga kalktıkları zaman karsılarında duran en büyük güç önceki dinlerin ruhaniyetidir. Kur'ân'ın ruhban ve ehbara (hahamlara) yaptığı siddetli elestiriyi hatırla yalim: “Ey insanlar! Hahamlar ve rahiplerin çoğu insanların malları ni haksızlıkla yerler, Allah yolundan alıkoyarlar. Altın ve gümüş bi riktirip Allah yolunda sarf etmeyenlere can yakıcı bir azabi müjdele.” (Tevbe/34) Hz. İsa'nın Ferisiler'e (o zamanki Yahudi ruhanîyeti) saldırısı, bu gerçeğin örnekleridir.⁵⁹

Zerdüst'ün Kiyaminin Zaruri Olduguna Dair Bir Sebep

Zerdüst (M.O.) 660 yılında ansızın kıyam ediyor. Zerdüst'ün isyanı değişik sebeplere dayanıyordu. Sebeplerden biri, medeniyet ve mülkiyet düzeninin insanlığın başına yeni dertler ve ihtiyaçlar açmasıdır. Sonra bazı islahatçılara, çözüm yolları önermeye başlıyor. Konfüçyüs, Lao-Tsu, Buda, Zerdüst, Yunan filozofları ve Yedi Hekimler'inin hepsi aynı asırda yaşamışlardır. Bu da Zerdüst'ün o zamanki İran'ın yeni dertlerine ve ihtiyaçlarına bir cevap olduğunu göstermektedir.

Diger Bir Sebep

Aryaîler, İran’a ve Hind’e olmak üzere iki farkli ÷lkeye da gilinca, cografi sartlari farkli; toprak, su ve hava imkânleri farkli olmasina ragmen ayni kökten gelmeleri sebebiyle ortak yeni sartlarla karsilasinca tedricen yeni ihtiyaçlar da ortaya çıktı, kus kusuz.

Hint AryaîlerI, kabile hayatında kaldılar. İran Âryaîleri, çift çilik hayati tarzina girdiler. Hayat sartlarinin, sosyal düzenin, sosyal ahlâk duygusunun degismesiyle artık Mitraizm ve Zer-düstten önceki ilkel dinler (Aryaî kabileleri, vahsi İranli ve Hint li düşünüs ve yasayis sekli düzeyinde kalmisti) İran’in yeni ihti—

59-Bu Is gösteriyor ki yeni din, durumun islahi ve dinin islahi için geliyor, ege men düzene karsi kendiliginden cephe alıyor. Önceki dini hak idiyse tahrif edip bozmus olan, eger bâtil idiyse halkin ve menfaatlarinin aleyhine büyük bir alet ?larak kullanmis ve egemen güçlerin faydasina teslim etmis olan düzen..

yaçlarına cevap veremiyordu. Yeni şartlara, sosyal, iktisadî ve ahlâkî ihtiyaçlara hitap etmesi gereken ve mevcut durumu açık layabilecek bir din gerekiyordu. Meselâ daha önce hayvancılık yapanlar, artık kabile şeklinde yaşıyorlardı, bu nedenle tanrı için kolayca kurban kesebiliyorlardı. Kurbanı, etinden istifadeyi düşünmeden tanrının yolunda yakabiliyorlardı. Fakat bunlar çiftçilik dönemine geçtiler; böylece şehir hayatına ve köy hayatı na girdiler. Çiftçilik düzeninde kurban kesmenin zararlarını görebiliyorlardı. Hayvancılıkla uğraşmayanlar için kurban kesmek, artık iyice zorlaşmıştır. O halde önceki hayvancılık döneminde çok kolayca gerçekleştirilen bir gelenek, artık zor ve ger çekleştirilmesi imkânsız bir olay oluyor. Böyle bir geleneğe, or taya çıkan güçlük nedeniyle ilgi azalır ve tanrı ile ilişki de ken diliginden terkedilmiş olur.

Burada Zerdüşt kıyam ediyor. Tanrı'ya bağlanma için bir din ilân ediyor. Sihir ve büyüye olan ihtiyacı inkâr ediyor. Kur bana da Moglara da toplumun ihtiyacı olmadığını bildiriyor.

Büyüyü iptal edip kurbanı reddederek Karpanların Mogların karsisinde en büyük mücadeleyi baslatıyor. Hepsinden önemlisi, önceki dinlerin bütün putlarını, çeşitli ilâhlarının heykellerini dağıtıp kırıyor, mabetlerden dışarı atıyor. (Gerçi sonra Mübedler yeni açıklamalarla tekrar geri getiriyorlardı). Zerdüşt bedevi dinin reformuyla yeni bir din kuruyor. Bu din, çiftçiliğin ve ziraatin siddetli etkisi altındadır; İran'ın yeni hayatının açık-layicisidir.

Zerdüşt dininde inek, çok muhteremdir. Bu nedenle büyük tanrılardan biri olan “Vehumen” aslında inek tanrısıdır. Zerdüşt'ün kendisinin adı da “Zoreaster” veya “Zerdüster”, yani de ve zenginidir. Bu da kabilevi döneme bağlılık işaretidir. Fakat Hind'in aksine İran'da inek sadece muhteremdir, kendisine ta pilmaz ve kutsal sayılmaz. Inegin yerine, yeraltı su geçidi, su yolu ve su, kutsaldır. Hayvancılık döneminde inek, hayvancılığın ve iktisadî hayatın kaynağını gösteren bir imge olurken çiftçilik döneminde su, ziraat ve iktisadî hayatın kaynağını gösteren bir imgedir; bu yüzden değerlidir. Dolayısıyla Zerdüşt dininde

su inegin yerine geçmekte ve kendisine tapılan kutsal addedil mektedir.

Dinler tarihi açısından Zerdüşt'ün en büyük hizmeti, tevhi di olmayan bütün dinlerin görüşünü, dinlerin esasi olan tapma yi ve dini, tevhide yaklastirmis olmasidir.

Zerdüşt'ün Tanrı İnanci Monoteist mi, Düalist mî?

Zerdüşt'ün tanrı inanci monoteist mi, düalist mi meselesin de iki görüş vardır Biri, klasik teoridir. Siradan Zerdüştîlerin (meseleleri tefsir ve te'vil edenler; aydinlar degil) ve taklitçilerin kabul ettikleri görüştür. Bu görüş açısından Zerdüşt dini, düa list tanrı inancina sahip bir dindir. “Ahira”nin dini ve “Ehrimen”in dini. “Engermeyi now” dini ve “Spentamei-yi now” dini, iki kisilik; “hayir” ve “ser”.

Kötü olan herkes ve hersey, “engermeyi-yi now”un bir parça sidir. Eger iyi olursa “Spentamei-yi now”un bir parçasidir. Bu iki zât daima savas halindeler. O halde Zerdüşt'ün dinine inanç, Zât'in dünyadaki ikiligine inançtır.

İkinci görüş ise, yeni tarihçilere ve yazarlara ait olan görüş tür. Bunlar Zerdüşt dinini ihya etme ve bu dine saygi gösterme çabasi içerisinde; bugünkü dünya anlayisinin tevhidi tanidi gini, övdüğünü, tevhide taptigini görüyorlar. Hatta dinsizler bi le mukayese yaptıkları zaman tevhidin, dini görüşün en gelis mis sekli oldugunu itiraf ediyorlar. (Bu, apaçık ve tereddüt edil mesi imkânsiz birseydir). Bunlar ilgi duyduklari dinlere tevhidi bir çehre kazandirmak için çaba gösteriyorlar. Dini tefekkür açi sindan bugünkü dünyaca takdir edilenlerden biri olan derin ve büyük yazar “Radha Kriseynan” bu yaklasimla Hindu dinine (bir düzine tanrısı olmasına ragmen) tevhidi bir çehre nakset mek ve çizmek istiyor. Onun çabasi övgüye degerdir, fakat sirk dinini tevhid dini gibi göstermesi ve onu sevimlilestirmesi de kinanacak bir durumdur. Eger kendisi yeni bir dindar olarak inançlarını tekrarlayıp yeniden söyleseydi, kendisinden daha çok memnun olurduk. Bütün gerçeklere, kaynaklara ve belgele re ragmen yanlis açıklamalara girismesinden böyle bir tavir da-DINLER TARİHİ

457

ha iyi olurdu. Gerçi aydin nasıl isterse, hükmü o şekilde çıkara bilir ya!

Merhum “Dr. Muin” de, çok iyi bir insandi, büyük bir adamdi.60

(Bütün korkum sudur: iyiler ve büyükler, hata edip dogru olmayan bir söz söyler ve yazarlarsa, kendilerine gösterilen des tek ve güveni, büyüklükleriyle kanstirirlarsa, kötü bir sonuç or taya çıkar. Yoksa, “Mirza Mülküm Han” gibi piyangoyu iki yer de satıp, dolandırıcılıkla kazandıklarını yiyen bir adam, eger bir yalan söylerse, kolaylıkla kökten reddedilebilir!) Bu görüşlerin etkisi altında kaldı, Zerdüşt dinini saf bir tevhid dini, olarak ni telemeye kalkisti. Halbuki Zerdüşt dini sade bir sirk dinidir. Tıpkı Veda ve Mitraizm dini gibi sirk esasina dayanir. Bu dinde Ahuramazda var, Ehrimen var. Bu ikisi arasında ezelden ebede kadar bir mücadele var. Binlerce melek ve tanrı; emsaspand ve kârpan arasında dünyada savas ve çarpisma halindedir. Ahuraî ve ehrimenî güçler arasında olan daimî bir mücadele sözkonusudur.

Avesta'nin bas tarafında “Gase” veya “Gatlar” adıyla birkaç siir ve ilâhî var. Makam, yani ahenk anlamına gelmektedir bunlar da. “Damesteter” gibi filologlar, bu kısımların Zerdüst'ün kendi diline, diğer kısımlardan daha yakın olduğuna inanıyorlar. Veda kitaplarının yazılmış olduğu lisanla karşılaştırma ya parak varıyorlar bu sonuca. O halde bunlar ikibinüçyüz, ikibindört yüz, hatta ikibinbesyüz yıl önceydi denilebilir. Bazıları bu ilâhîlerin Zerdüst'ün kendi tanrisına hitaben münacaatlari olma sinin muhtemel olduğuna inanıyorlar. Her halükârda ister Zerdüst'ün kendisinin olsun, isterse ondan sonra oluşturulmuş olsunlar, Zerdüst'ün asrına çok yakın oldukları ortada. Zerdüst'ün

60-Ben iyi adamlardan daima korkmuşumdur. Çünkü onlar hata yaptıkları za man bunun çok korkunç sonuçları; eserlerin ve zihinlerin üzerinde çok kötü tepkileri olmaktadır. Sonra onunla mücadele etmek de mümkün olmuyor Çünkü bu sapmış fikrin gerisinde kutsal bir çehre gizlenmiştir. Herkesin inandığı bir çehre; temiz, dindar ve iyi bir insan, geride böyle saptırıcı bir fikir, kötü bir kitap bıraktığı zaman, pekçok nesil onun kötü etkilerine kapılıyor. Eger herkes onunla zıtlasır bu sefer de kendini tahrip etmiş ve en küçük bir etki bırakmamış olur.

ilk döneminden kalan kaynak kitaplar olarak görebilir ve tahmi nen onlara dayanabiliriz.

Gatlar’ın son âyetlerinde Zerdüst tanrisına söyle diyor: “Ey Ahuramazda, sen karanlığı yarattın, nuru yarattığın gibi,.” bu cümleden hareketle ilk Zerdüst inancında (yani Mazdapereslikte) iyilik ve kötülüğün yaratıcısı, nûr ve isigin, çirkinlik ve güzelliğin ve herşeyin yaraücisi Ahuramazda olmuştur.

Zerdüst gelince “Mogperestlik/Mecusi” tanrileriyle ve Hintli ilâhlarla (İranlılar ve Hintliler dinlerinde ortak idiler) kavgaya tutustu.

Hintliler ve Moglar “Deyas”, “Deyû” veya “Diyu”yu dünya tanrıları olarak biliyorlardı. Zerdüst ise bunları, kötü heyulalar, devler olarak isimlendirdi.

“Mehrperestlik” dininde ve “Veda” dininde “Varuna” büyük tanrıydı. “Asura” veya “Ahura” ser, ihanet ve karanlık tanrısıydı. Zerdüst “Varuna”yı şehvet ve sirretlik tanrısı olarak ilân etti. Hint ve İran’ın hesabını ayırmak için böyle yaptı. Tıpkı İranlı ve Hintli’nin ayrı olması gibi. İranlı ruh, sosyal, kültürel ve ruhsal bağımsızlık kazanmıştı. Dinin de bağımsız olması gerekiyordu. Zerdüst “Asura” veya “Ahura”yı “Mezda” için en büyük lâkap olarak seçti. “Mezda” Hintli, İranlı veya Avrupalıların ilâhlarından biriydi. “Ahuramazda”daki mezda, düşünce ve akıl anlamında; “Ahura” ise rab, tanrı ve sahip anlamındadır. “Ahura mazda”; temiz ve büyük akıl sahibi. Yani Ahuramazda’yı “Mehr” ve “Mitra”dan daha büyük olarak kabul etti. Diğer bütün tanrılardan büyük olduğunu söyledi. Bütün dünyanın ilâhi ve hayır tanrısı kıldı.

“Ahuramazda” ve Dünya’nın Yaratılışı

Zerdüst, “Ahuramazda”yı ezelî, ebedî, akıllı, kadir ve âlim olarak biliyor. Dünyayı yaratmak isteyince, ilk önce “Vehumen” adıyla, ebedî ve mutlak bir ruh yarattı. Vehumen, mense, zihin, fikir ve iyi düşünce anlamındaydı. “Vehumen”den sonra dünya’nın bütün sembollerini, alâmetlerini yarattı.

Zerdüşt Dîninde ve Islâm Felsefesinde Dünyanın Yaratılışı

Böyle bir itikat, Islâm felsefesinde de var. Çünkü Allah, ezelî vâcib, mutlak ve yüce zâttır. Dünyanın cinsinden değildir, kadimdir. Kadim olmayan hadis icat edemez. O zaman felsefe, Tanrı için önplana çıkan bu problemi yani felsefenin ürettiği problemi kendi giderir. Çünkü Allah kadimdir ve felsefeye göre kadim olmayan doğrudan yaratamaz. Çünkü kadimden, hâdise (kadim olmayana) ugrarsa, muhtemelen bu hadis, kadimin ken disinde sonradan olmuş olur. Önce “ilk heyûlâ” (herşeyin asli) dîye bir mevcut yaratıyor {veya heyula-i ũûa). Bu varlık, bir ta raftan zat-i Kadimle alâkalıdır, diğer taraftan da zât-i hadisle -yani bizimle-. O aynı zamanda aynîlik esası üzerine mümkün ve hadisledir -maddî dünyayladır-; dünyayı yaratıyor. “Akl-i ev vel”, (Allah’ın ilk yaratığı) bu akıldır.

Bu Zerdüşt’ün ve Islâm felsefesinin Tanrı için oluşturdugu problemlerdir ve kendileri izale ediyorlar. Ancak bizzat Islâm’da Allah tasavvuru için böyle problemler yoktur. Hadis, o Kadim Zat’dan çıkmaktadır ve bunda da hiçbir problem yoktur. Eger sen anlamıyorsan, anlama! Anlamadığındandır! Sirk o se kilde çıkmıyor; sirk öyle birseydir ki, simdiki yasantımız gibi!

“Engermeî-yî Now” ve “Spentameî-yi Now”

Zerdüşt inancında, dünyada iki tanrisal düzen; kötü zât “Engermeî-yi now” ve iyi zât “Spentameî-yi now” mevcuttur. “Enger” ser anlamında, “Spenta” da mukaddes, hayır anlamın dadır. “Me-yi now” ise “ben”, “huy” “mantalite” anlamlarına gel mekte. Bunların hepsi tek kelimedir; fikir, düşünce, akıl ve hik metle es anlamlı olarak. “Engermens” ve “Spentainens” (körü zât ve iyi zât) daima savaş halindedirler. Herbirinin yardımcıları ve melekleri vardır.”Spentameî-yi Now”un Dostları

Altı melek veya yakın tanrı, dünyadaki ‘iyi zât’ın dostlarıdır. Bunlar “Spentameî-yi Now” ile hayır dünyasını idare ediyorlar. “Engermeî-yi Now” ve yardımcılarıyla savaşıyorlar. Bu altı emsaspand (daimî, ezelî ve ebedî ruh) sunlardan ibarettirler:

(Pehlevce deyimini söylemiyorum. Çünkü bunları söylemeye gerek yok. Farsça'sini söylüyorum ki, bunlar dilimizde kullanılmakta olan isimlerdir) 1-Brahman: "Brah" iyi, güzel ve hayır anlamındadır. "Men", huy, tabiat anlamındadır. Yani iyi tabiatlı melektir. 2-Obdibehest: Doğruluk ve adalet. 3-Sehriver: Kudret melegi veya onların kendi deyimleriyle "Kudret Tanrısı". 4-Hurtat: Faydalanma, mutluluk, afiyet. 5-Spendarmez (Esendarmez): "Spend", mukaddes anlamındadır. Nitekim Zerdüşt'ün sıfatlarından biri de "Spendmen"dir. Yani kutsal huy sahibi (mens-i spend). Esendamez, "Esfend" kelimesinin es anlamıdır. Bereket, ask ve sevgi tanrısı. 6-Mordâd veya Emertat: Daim olma ve ebedîlik tanrısı.

Bu altı "emsaspend" "Spentame-î-yi Now"un liderliği altında da, yedi kişilik grubu teşkil ediyorlar. Bunlar "Ahuramazda"nın iradesini yürütürler. Ser ile mücadele ediyorlar ve "Ahuramazda"nın yolunda olan insanlara yardım ediyorlar.

Bunlara karşı altı tane de ser melegi vardır. (Bunlara deyim uygunsa azap melekleri de denebilir.) Bunlar "Entegermeî-yi Now"la beraberdir. Yedi kişilik kötü ruh grubunu teşkil ediyorlar.

"Spentameî-yi Now", "Engermeî-yi now" ve dostları, varlık âleminde hayır ve ser saflarında yer almaktadırlar. Bu arada inancın, seçme hakkına sahiptir. Elbette bunlardan başka melekler de vardır. (Meselâ, Sorus itaat anlamındadır; bizim dinimizdeki Cebrail gibi).

Zerdüşt dininin, metafizik itikadî sisteminin toplamı budur. Bu inanç sistemi, aynı zamanda Zerdüştî dünya görüşünü de simgeliyor.

Burada, şu noktaya dikkatleri çekmek istiyorum: Eğer "Engermeî-yi now" (ser tanrısı ve dostları) "Ahuramazda"nın yaratıkları olurlarsa, bu itikadî sistem, bizim itikadî sistemimize benzerlik arzeder. Tevhid inancındaki esaslara yaklaşılmış olur. Çünkü Tevhid itikadında da Seytan Allah'ın mahlûkudur. Ayri ca Tevhid mutlak; serin de Allah'ın mahlûku olması gerekir. Ama eğer "Engermeî-yi now" ser tanrısı olursa ve "Ahuramaz-DINLER TARİHİ

da" da hayır tanrısı olarak gözüktürse ve her ikisi arasında da çarpışma söz konusuysa, o zaman iki zat, bizzat ezeli tanrı sayılmış olur ki, bu ikiliğe tapmak da sirk olur; tevhid değil. Ne Zerdüştî inanç (bizzat olan Tanrı'ya inanıyor) ne de bugünkü aydınların akidesi İslâmî görüş esasına göre; tevhidî bir yorumla bir Zerdüşt oluşturmak istiyorlar) doğrudur. Çünkü tevhid, (su anda) halkın zihninde sirkten tamamen ayrılmış, müshahas olarak duran bir fikir değildir. Aynen fetisizm ve animizm aşamasındaki sirk, en yüce evrensel tevhid şekline çıkarmak istemeleri gibi. Halbuki tevhid, bir tür manevî görüş, çok yüce ve güzel bir dünya görüşüdür.

Bütün ruhî, fikri ve kültürel değişime paralel olarak, dine ait inanç esasları da, medeniyetlerin değişim tarihleri boyunca insanlığın zihninde çeşitli şekillere bürünmüştür. Aslında o yüce ve maveraî anlamıyla tevhidi anlamak İslâm'da ve Kur'ân'da tanıtılan şekliyle tanımak en küçük bir tereddüt ve şüphe olmaksızın tevhide inanan ve Kur'ân'ın yolunda olan toplum için de kolay değildir. Zihnimize ve anlayışımıza yerleşmesi kolay olmuyor. İnsanımızın kapasitesi yeterli

gelmiyor. Eger zihni mizi açip İçine bakan olursa, inancımızda çok sayıda sirk lekesi ni ve tevhid inancına karismis sirk unsurlarini görürler.

Tevhid, “Allah, birdir, degildir” demekle basit bir sekilde yorumlanamaz. Tevhid bu kadar basit degildir. Eger böyle ol saydi, zengine sayginin, her tehlike etkeninden korkmanın tev hid inancına hâlel getirmemesini ve zihni mesgul etmemesi ge rekirdi. Ama böyle degildir: “Kim zenginlige saygi gösterirse, di nin üçte birini kaybetmistir” veya “Herhangi bir tehlike kaynagin dan korkarsan, artik muvahhid degilsin” denilmistir. Bu yüzdendir ki tevhidin anlami, basit olarak sadece “Allah birdir, iki degil dir” olsaydi, menfa atçilik tan dogan korku ve sayginin tevhidle ne üiskisi olurdu?

Büyük ve aydin âlim Seyh Cafer Susteri istihza ve saka lisa niyla bizim yalanci muvahhidligimizle alay ediyor: “Bütün pey gamberler ve ulema söyle demeye geldiler: “Ey insanlar! Paraya, baskiya, kudrete, kavme, kendinize, topraga, sahis ve puta tapmayi—

niz!Allah ‘a ibadet ediniz.” Ama ben diyorum ki; “bütün bu tapma lar arasında Allah için de bir yer açınız. Bütün bunlara tapıyorsunuz Allah’a da tapınız1.” diyordu.

Tevhidi anlamak (hatta felsefî dünya görüşü ve ahlâkî duyu bakımından), insanî, yüce bir ruhî tekâmülü gerektiriyor. Hiç şüphesiz, berrak, mutlak ve yüce sekliyle tevhid, Zerdüst dinî’nin de gerçekleşmiş ve tecelli etmiş olamaz.

Zerdüst “Engermeî-yi now”unda da “Ahuramazda” gibi ezelî ve ebedî olup olmadığını veya “Ahuramazda’nın yaratığı olup olmadığını açıklığa kavuşturuyor. Eger açıklığa kavus-tursaydı, müsrîk mi, muvahhid mi olduğu belli olurdu. Su anda sahip olduğumuz kaynak ve belgelerde bu durum açık değildir. “Engermeî-yi now”un resmen “Ahuramazda”ya karşı bir zat olup olmadığı açık değildir. Eger Ahuramazda’ya olursa, bu gerçek ve kesin bir sîrktir. Bunu ise, ben, kaybolmuş bir halka olarak biliyorum. Zerdüst’ü sîrk ile tevhid arasında bir esikte görüyorum. Zerdüst’ün dinini, tevhide en yakın olan tevhidî ol mayan bir din, “sîrk dini” olarak kabul ediyorum. Bu hükme, sa hip olduğumuz kaynak ve bilgilere dayanarak varıyorum.

Zerdüst dininde en yüksek makam, “Ahuramazda”ya aittir; tek ve biriciktir, hiçbir gücün onunla mukayesesı mümkün de gildir. Ondan asagi makamda iki güç vardır; “Spentameî-yi now” ve “Engermeî-yi now”. Bunlar hayır tanrısı ve ser tanrısıdır. Üçüncü makam ise “Spentameî-yi Now”un yardımcıları olan altı “emsaspend”e ve “Engermeî-yi now”un altı yardımcısı na aittir.

Demek ki bunlar, dünyada karşı karşıya kalmış olan iki güçtür. Birbirleriyle savasmaktadırlar. “Gâtlar”da da görüldüğü gibi, bu ik güç birbirleriyle karşı karşıya dir. (Ahuramazda ise bunların üstündedir.) Mübedlerin dediğı, “Ahuramazda”-“Ehri men” güç dengesi şeklinde değil. Bütün bunlara rağmen Zerdüst dini, berrak bir tevhide sahip değildir. Çünkü “Gâtlar” ve Avesta’nın sair bölümleri, tam olarak güvenilebilecek bir kaynak değildir. Çünkü Milâdî üçüncü ve dördüncü asırlarda -Sasaniler zamanında, meydana çıkmışlardır. Bunlara dayan-DINLER TARİHİ

463

mak, tipki son ikiyüz, üçyüz yıl önce meydana gelmiş olan eser lerle, Hz. Peygamber dönemindeki itikadî usulü çizmeye çalı şmamıza benzer. Hz. Peygamber zamanının itikadi usulünü an lamak için Kur’ân ve Nehcul-Belagâ’ya dayanmak gerekir. Son ikiyüz, üçyüz yıl önceki eserlere değil.

Zerdüst’ün dini tevhid ve sîrki bünyesinde barındırması açıkça belil değildir. Çünkü sadece “Gatlar” gibi kaynaklarda ve baska belgelerde açık şekilde belirgin olmayışından değil; bunu, Zerdüst dininin ilk hareketinde de görememekteyiz. Tevhid’in kisilerde belirmesi ve hassasiyet oluşturmaları sadece İbrahimî dinlerde vardır. Çünkü İbrahimî silsilenin bu ilerlemiş dinlerin de tevhid, tam olarak açık ve müşahhasdır. Eger sonradan insan lar yanlış anlasalar da, kötü bir amel sergileseler de bu, diğer dinlerden ve baskalarından kaynaklanıyordu; İbrahimî dinlerin özelliğinden değil. Diğer dinler, kuskusuz sîrke tevhid elbisesi giydirmeye çalışıyorlardı. Bu, metinlerinin açık olmamasından değil; çünkü metinleri apaçıktır.

İslâm’da da, Zerdüst dininde olduğu gibi, “Seytan” vardır; ama Allah’a karşı değil, insana karşı

savasiyor. İnsan ve Seytan birbiriyle savasiyor, Seytanla Allah değil. Islâm’da ahlâk düzleminde hayır ve ser de vardı. Fakat bu çatışma sadece insan hayatında ve dünyasında gerçekleşmektedir. Fakat evren, bastan basa mutlak hayirdir. Evrenin bir varlığı, bir yolu ve bir yönü vardır. Evrene mutlak hakim bir kudret ve bir tedbir hükme diyor.

Zerdüşt Dini: Düalizm Dini

Zerdüşt dinini, gerek tevhidî bir din olduğu açısından ele alalım {“Engermeî-yi now”, “Ahuramazda”nin mahlûkudur di yelim) gerekse sirk ve dualizm esaslarına dayalı bir din olarak ele alalım. (“Engermeîyinow” “Ahuramazda” ile aynı zamanda mevcut olmuştur diyelim), her iki durumda da dualist özelliğini korumaktadır. Muvahhid Zerdüşt’ün tevhidi de aslında düalizmdir. Çünkü bütün varlık âlemini iki esasa indirgiyor. Hayır ve ser, karanlık ve nûr olarak. Kötü, çirkin ve ser olan herşey

“Engermeî-yi now”un safındadır. Güzel, iyi, hayır olan hersey ise, “Sentameî-yi now”un safındadır. Bu nedenle Zerdüst dininin dünya görüşü; insanüstü, bütün zerrelere vücutlarına hakim iki hayır ve ser güç arasındaki evrensel bir savaşa dayanmaktadır. Bu ikili dünya görüşü, böylece tabiat ve varlık âlemini ikiye ayırdığı gibi, insan ve dünyayı da iki zıt kutba bölüyor.

Mübedlerin Zerdüst’ü

Buraya kadar bahsedilenler ilk dönemdeki Zerdüst’ün ve dininin özellikleriyle ilgiliydi. Bundan sonra Mübedlerin inanışları Zerdüst’ü, Mübedlerin menfaatleriyle ve savunulmasıyla görevlendirilen dinî ele almaya çalışacağız. Bu şekilde sonuç alınması ve karşılaştırma yapmak mümkün olacaktır.

Zerdüst dini, su, ağaç ve yeşillik dinidir. Başlangıçta, ziraat hayatının özelliklerine dayanmaktadır: “Yeraltında gizli bir su yolu bulan herkes Cennet’e gider.” Bu yüzden Horasan yakınlarında Gonabâd’da suya ulaşmak için elli ilâ yüz metre yer estiklerini görüyoruz. Çok sayıda insan abitçe iş yapmış bu işin yer altındaki kanallardan Cennet’e bir yol bulabilmek uğrunda can vermişlerdi. İmandan başka, hiçbir güç, insanı bu kadar çalıştırmaz, hiçbir bilek -hatta tekninin bileği bile- iman bilesine sahip olamaz.

Suyun, inegin, öküzün, su yolunun, ağaç ve yeşilliklerin kutlaştırılması su gerçeği göstermektedir: Zerdüst dinî (hayvan cılık dönemi dini olan Mitraizmin aksine) tamamen ziraat karak tere sahiptir.

Zerdüst Dini: Gerçekçiliğe Yönelis Dini

Dünyayı ızdırıp olarak bilen, hayatı da bir tek unsurdan yani ızdıraptan ibaret olarak gören; her bağlilik ve ihtiyacı zillet, eziyet ve yıkılma unsuru olarak tanıyan; dünya, tabiat ve insanı kötümser bir bakış açısıyla gören Buda dininin aksine, Zerdüst dini iyimserlik ve gerçekçilik dinidir. Üretimi ve ziraatı siddetle teşvik ediyor. Ziraat hakkında, pek çok sevaplar sayıyor. Hayat,

evlilik ve komsulara yardım etmeye değer veriyor. Zerdüşt di ninde ahlâk, aslında pratik ziraî iliskilere göredir. Maddî hayati reddetme, iç dünyayı süsleme ve içten tasip tabiatötesine dayanan Budizm ahlâkinin aksine, Zerdüşt dininin ruhuna, siddetli bir realizm hakimdir.

Zerdüşt Dini: Olumlu Tarih Felsefesi Dini

Zerdüşt inancında, bütün tarih üç döneme taksim ediliyor. Her dönem dörtbin yıldır. Tarihinin her döneminin sonunda tarih dönüyor ve bir “Susîyant” zuhur ediyor. En son “Susiyant” (va’d edilen Zerdüştî kurtarıcı) bu dönemin sonunda gelecektir, ondan sonra kıyamet kopacaktır. Hayrin mutlak galibiyeti olacaktır ve insanın pislikten kurtuluşu gerçekleşecektir.

Dönüş, ölümden sonra dirilise inanmak Zerdüşt dininde de vardır. Sia ve diğer îslâmî mezheplerde olduğu gibi.

“Âdem’in Varisi Hüseyin’in “Intizar: İtiraz Mezhebi” bölümünde Sia’nın dönüşle ilgili intizarının hangi anlamda olduğu nu gösterdim. Zerdüşt, kıyametten önce “Susiyant”ların geldiği ne ve hakikat esasına göre insani kurtarıklarına, dünyada adalet ve iyilik hükümetini kurduklarına inanıyor.

Zerdüşt dini, İbrahimî dinlerin dışında kıyameti müsaahas olarak tasvir eden ilk dindir. Dünya ve insanın ölümünden sonra, büyük kıyamet oluyor, ölümler ayağa kalkıyor, “hesap”a duruyorlar. Teraziler ve adalet parlatılmış; “Ahuramazda” teraziyi ele alıyor ve günahları tartıyor. Günahları daha fazla olan, cehennem’e, günahları daha az olan -veya hiç olmayan-Cennet’e gidiyor!

“Cennet”, güzel, iyi olan yer; Cehennem, yani kötü olan yer, “kötülük kalesi” gibidir, “kötü yer”dir.

Çinevat (Sinevat) Köprüsü

“Çinevat” köprüsü, Zerdüşt dinine özgü bir köprüdür. Bizim avam kitlemizin arasına da nüfuz etmiştir. Müslümanlar arasında da vardır. Cennet ile Cehennem arasında kurulmuştur. Teraziden geçen herkesin, ister kurtulmuş olsun, ister mahkûm

DINLER TARİHİ

olsun, ister gazaba ugramış olsun, ister bağışlanmış olsun, Çine-vat köprüsünden geçmesi gerekir. Orada, Zerdüşt geliyor tanrıların ve emsâsperlerin yardımıyla, “Spentameî-yi now”ın elinde olanları Cennet’e götürüyor. Cehennemlik olanları ise arada Cehennem’e atıyor. Çünkü köprü Cehennemden geçiyor. Bu, halkımızın inancında Sirat köprüsüdür. Siratı Arap dilinden alımlardır:

“Bizi doğru yola ilet; kendilerine nimet verdiklerinin yoluna, ga zaba uğrayanların ve sapmışlarınkine değil.” (Fatiha, 5/7).

Yani “Allah’ım bizi doğru yola ilet!”. Ama bu ifade de diğer birçok kavram gibi anlamından saptırılmıştır. “Allah’ım, ölümünden sonra bizi doğru yola ilet, yani şimdi nerede olduğunuzu ve nereye gideceğimizi biliyoruz, o halde sizin kılavuzluğunuza muhtaç değilim, Ölümünden sonra köprüye vardığımızda bize hidâyet buyur!” gibi bir anlam vermişler. Halbuki bundan gafilidirler; burada hidâyet edilmesi gerekir ki, oradaki hidâyet kendisine nasip olsun. Bu rada ne olursa olsun, orada hidâyet edip yolunu gösterebilirler anlamında değil. Neyin hatiri için ve niçin gösterebilirler?

Ölümünden önceki bütün el değmemiş meseleleri, böylece ölümünden sonraya nakletmişlerdir- Kendilerini ve çoklarını rahatlattımlardır!

Zerdüşt Dîni: Olumlu, Fakat Yüzeysel ve Ruhsuz Bir Din

Buda ve Veda dinlerini hızla geçip, kısaca anlattığım zaman herkes konunun etkisi altında kaldı. İnanan, hareket eden ve coşkuyla bir dînî heyecan kazanan herkes, derin bir sefkat, hayal güzelligi ve duygu ile doldu. (Hint dininin bütün karamsarlığına rağmen). Şimdi Zerdüşt’ü anlatınca hiç kimsede, hiçbir hareket ve kıpırdanma hissedilmedi-Bir “çarpım tablosu” söyledim zannedersiniz! Bu, Zerdüşt dininin kendine has özelliğidir. Çünkü ruhsuz bir dindir. Tüm gücüyle akıl ve mantığını kullanmaya ve sosyal hayata dayanan bir dindir. Yapıcı, mutlu, iyimser bir dindir. Ama asiri yüzeysel; alımlı ve âdi. Bu yüzden eski tarihte kudret, debdebe, geniş ve büyük bir medeniyet sahibi olduğunu görüyoruz. Fakat zerâfetten, derin insanî sanattan, yüce ve gü-

zel bir ahlâktan (İslâm ahlâki gibi bir ahlâktan) ne bir haber ne de bir eser vardır.

Eğer “Louvre” müzesini görmeye giderseniz İran’la ilgili ki simda azametler görürsünüz. Çok tantanalı ve debdebeli kapi üstleri, parsî, parti... adamların heykellerini görürsünüz. Oysa o müzede (İslâm kültürü gibi) derin kültürden, Hint’te olduğu gibi zarif ve çok derin irfani duygudan, Yunan döneminde olduğu gibi çok karmaşık felsefî hikmetten bir isaret bulamazsınız.

Zerdüşt Dininin Faciasi

Zerdüştîlerin besleyip yetistirdikleri facia, İslâm’a “cebr”i getirmeleri idi. Gerçi Zerdüşt, insani hayır ve ser arasında serbest bırakıyordu ve ikisinden birini seçme hakkına sahip görüyordu. Ama dünyayı, “Enger” (ser) ve “Spenta” (hayır) diye iki zıt kuvvete bölmeleri, serre bir üstlük bağışladı. Halbuki İslâm’da serrin, ne cevher ne de arizî bir yönü vardır. Allah ve tabiat serri icad etmemistir. Serli insan serri ortaya çıkarmıştır. Böylece, konunun anlasılması için bunu ona yüklemek gerekir. Ama düalist dünya görüşünde ser, tipki hayır gibi dünyada bir alt yapıya sahiptir. Âlemin tabii bir boyutudur. Varlığı, mantikî, ezeli ve metafiziktir. Yine varlığı tabii, adi ve aynı zamanda kötü adamin sorumluluk, seçme ve iradesinin ötesindedir.

Diğer bir konu; ben “Hayır” ve “Serr”i seçebilecek özgür bir irade sahibiyim. Ama bizzat seçebilme iradesine sahip olan ben, ya “Engermeî-yi now” veya “Spentameî now”un bir parçasıyım. Bu nedenle hayır ve serri seçebilen ve özgür bir irade sahibi olan ben yaratılışım gereği ahuraî veya ehrimenîyim, yani engereiligi veya spentaîligi seçiyorum.

Zerdüşt’ün deyimiyle dünya “hayır ve serrin birikintisidir.” Bu ikisi, karanlık ve aydınlık gibi savaş halindedir. Ahuraî, Spentaî zâttan olanların iyilige eğilimi vardır, iyilik dışında bir şeyi seçmiyorlar. O halde aynı zamanda seçici, tercih edici olan ben, fitratıma uygun olandan baskasını seçmem.

Bu yüzden Zerdüştî irade ve seçme, bu kolaylı ve hızla cebre dönüşüyor. Ve bu İslâm’a giriyor. Emevîler bunu genişletip

yapıyorlar. Mübedlerin ve Sasanilerin aldığı neticeyi almak için yapıyorlar bunu. Halka, talihsizlik ve mahrumiyetlerinin, varlık âleminin, kâinatın düzeninin temel yasasına dayandığını göstermek istiyorlar. Mübed ve idarecinin menfaatperestlik ve sömürsünün neticesi olduğuna inanmamaları için yapıyorlar.

Emevîler, “cebr’e ilgi toplayınca halka söyle diyebilmişlerdir: “Eger Ali yenilip, mezhebi yok olduysa; biz is basına gelmişsek, siz Islâm ‘dan Önceki gibi talihsiz bir duruma düştüyseniz, bu ne sizin, ne de bizim günahımızdır; ilâhî irade gereğidir; hiçbir kimsenin kabahati nin sonucu değildir, ilâhî iradeye kimse karsi çıkamaz.” Bu hileyle halkın elini bagliyor, böylelikle yapageldiklerini fark etmesinler diye onlari uyutuyorlardı.

Bu cebir, bu facia Zerdüst dininin ve Mübedlerin, Islâm kül türüne ve müslümanlar arasına getirdikleri beladır. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.v.) söyle buyurmıştır: “Kaderiyye bu ümme tin Mecusîleridir.” Gerçekten cebirciler, Islâm ümmetinin Mecusîleri, Mübedleri ve Zerdüstîleridir.

ONDÖRDÜNCÜ DERS

“Sizden, iyilige çağıran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

Asil konumuza geçmeden önce bir soruya cevap vermeyi gerekli görüyorum. Sizin de zihninize gelmiş olması mümkün dür. Zaman zaman hissetmissinizdir.

Sabitlik, Degisim Kabul Etmeme, Yani Donma ve Taslasma

Biz Islâm’ın esas temellerinin, ruh yönünün sabit olduğuna inanıyoruz. Acaba bu sabitliği açıklamak için itikadi delil arayıp ortaya koymamız gerekir mi? Her çeşit yenilik, degisme ve tekâmülle mücadele etmek için herhangi bir silah hazırlamamız gerekir mi?

Hiç şüphesiz gerçek böyle değildir. Tabiat, sabit bir gerçek tir? Kur’ân ve Islâm da, tabiat gibi bir hakikat ve gerçektir. Biz insanlar, bütün tarih boyunca tabiatta, tabiatla iliskide ve tabiatı anlamada tekâmül kazanmışız. Bir Müslüman olarak da sabit bir gerçek olan “Islâm” ve “Kur’ân”la irtibatta, telakki, anlayış ve kendi zamanının ihtiyaçlarıyla intibaklarında degisim kazanıp, tekâmül etmemiz gerekir. Her tekâmül ve degisimin gereği, de gisimin aslini kabul etmektir. Eskileri (ya degismişlerdir veya

yanlistirlar) dökmek ve bırakmaktır. Daha doğru olanı, simdiki fiili ihtiyacımıza uygun olanı almak ve eski harabelerin üstüne bina etmek gerekir; değişimin mânâsı budur.

Bir meslektasım vardı. Benimle arası iyi değildi. Çünkü söy le dedigimi duymustu: “İlim, değişme ve dönüşme halindedir. Her yıl, bir önceki yılın sözlerini tekrarlamamak gerekir.” Beni eleştirerek diyordu ki: “Tarihin eskiligi ve yeniligi yoktur; geç miste olup bitmiş olan olaylardır. Daima daha önce söyledikleri mi tekrarlamak zorundayım. Meselâ, tarihte “Safevi hükümdarı Sah İsmail attan düstü ve öldü” yazıyorsa yirminci asırda yasadi gimiz, Sah İsmail’in jeti infilak etti ve Atlas Okyanusu’na düstü” dememiz mi gerekir?”

Meslekdasımm tenkidinin, çok da uygunsuz olmadığını gö rüyorsunuz. Eger değişme ve dönüşmeden anladığım onun dü sündüğü gibi olursa, sözünde haklılık payı bulabiliriz. Fakat o en küçük bir neticeyi, büyük bir netice için yanlış bir şekilde ele alıp sıralıyor; bu yanlistan daha büyük bir yanlışla düşüyor: “Tarih, sabit tarihi gerçeklerdir, degistirilemez” diyor. Oysa tarihçi, tarih uzmanı, tarih araştırmacısı ve okuyucusu olarak ben, her yıl tarihi anlamada, çözümleme ve tarihî meselelerin tahlilde, zamanın hareket kanunlarını kesifte, değişip tekâmül kazan mam gerekir. Eger geçen yılın tarihçileri “Sah İsmail attan düs müs ve ölmüştür” demisse, ben bu sene onu degistirmiyorum. Jetten veya füzeden atmıyorum ki ölsün! Böyle sözleri meddah lar kahvelerde söylüyorlar, bu da tarih değildir. Sunu aydınlat mak için oturuyorum: Sah İsmail isimli şahıs kimdir? Onun gibi genç bir delikanlı, milliyet gücünü ve mezhep gücünü nasıl kul lanıyor ve böyle bir hareketi meydana getirebiliyor? Onun hare keti İran toplumunun değişmesinde ve çağdas İran tarihinde hangi fonksiyonu tasimistir, simdiki dini düşüncelerde hangi is levi görmüştür ve hangi etkiyi bırakmıştır?

Bu, tarih bilincindeki değişmedir. Tarihî gerçekleri ve olay ları zamana uygun olarak ve günün modasına göre degistirelim anlamında değil. Bilâkis su gerçegedir ilgi: Sabit gerçeğe karşı,

insan olan “ben”, degisen bir gerçegim. Degisen ben’de, sabitlik her an renk ve anlam kazanıyor, baska bir cilvesini sunuyor.

Geçmiste toplumumuz kapali bir toplumdur. Kapali toplu mun, kapali dünya görüşü ve kapali tarihi vardır. Dünyasi kü çük, kapali ve sinirlidir. Din, Allah ve bütün mukaddesatini zih ninde belirgin bir biçime sokuyor; küçük ve sinirli bir dünyada. Tipki çelow kebab kaplari gibi, kapali küçük ve sinirli; basi ve dibi basit bir belirginlikte. Zaten onun Müslüman veya Hiristi yan, Budist veya gayri Budist, kâfir ya da mü’min olması, kapali veya açık, dar veya genis dünya görüşü bakımından hiçbir den gesizlik arz etmez,

Dünya görüşümüzün kapali olduğu yüz-iki yıl öncesi geç mis zamanda dünyanın merkezini kendi ülkemiz ve komsu bir kaç ülke olarak görüyor, mitolojilerimizin, efsanelerimizin ve hayallerimizin merkezi olan Hindistan’i da dünyanın son siniri olarak kabul ediyorduk. Kendi mitolojik kahramanlarini bir bas ka dünyaya, fizik ötesine tasimak isteyen destan okuyuculari yüzlerini Hindistan’a çevirirlerdi.

“Kapali dünya görüşü” bakisi açısından tarih de kapaliydi: Adem’den basliyordu Nasih’ut Tevarih’in deyimiyle; yedibin yıl önce! Ve kendi zamanlarında sona eriyor. Simdi de kapali adamlarin zihninde tarih budur. Adem’den kendisine kadar ge len böyle derli toplu bir silsileye sahiptiler. Tek tek ismen zikre debiliyorlar! Onlarin, dünyalarinin merkezi de Ortadogu’nun çevresidir. Bunlarin Islâm tarihi ve Sia tarihi de kapalıdır. Söz gelimi, halkimizin zihninde, tarihin, Muharremin baslangicin dan ve Imam Hüseyin’in Medine’den hareketinden basladigini görüyoruz. Asuranin ikindi vaktinde tarih sonra eriyor. Gerisi ise hep aglama, aglama; baska hiçbir olay yoktur. Öldürülenler, kutsal sandukalar seklinde zihnimizdeler. Öldürülmeyenler (Dördüncü Imam ve Hazreti Zeynep gibi) ve sag kalanlar ise Kerbala’dan hareket ediyorlar; ancak kimse onlarin pesinden gitmiyor. Eger bütün ömürlerini Hz. Zeynep için aglamakla ge çirenlere (Zeynep için aglamak onlarin meslegidir), “Asura günü ikindiden sonra otuz-kirk günlük trajik bir hadiseden baska,

Zeynep hakkında bir sözü yoktur. Ondan sonra, artık tarihte baska haber yok. Ne bir olay meydana geliyor, ne bir hareket, ne de hiçbir degisim.

Bir Sehirden Daha Dar Bir Dünya

Dünya da budur; bu toprakların, bu sahsiyetlerin ve olayların disindakiler, kâfiristan ve karanlıktır.

Bu kapalı bir dünya görüsüdür. Tahran’da, bu dünya görü sünden daha kapalisini bile görüyoruz: Bagirip çağiriyoruz; dünya böyledir, söyledir diyoruz; yirminci asrın insani, İkinci Dünya Savası’ndan sonra yeni bir insan tipi ortaya çıkariyor. Ye ni bir degisme, ruh, kültür ve medeniyet bu son on, onbes yilda meydana getiriyor... Ve o, tüm bunlara karsin neler söylediğime saskinlikla bakiyor. Çünkü dünya görüsü, Tahran’in genişligin de bile degildir. Eger Cevadiye’de, Selsebil’de ve Pazar’da yasi yorsa, Emirabâd’dan ve Taht’i Cemsid’ten habersizdir. Oralarda, neler olup bittigini, kimlerin; nasıl insanların yasadigini bilmi yor. Üniversiteyi tanimiyor, zaman zaman cocugunun gidip gel digini görüyor ama; nerede oldugunu, niçin gittigini bilmiyor. Orada nasıl düşündüklerini, hangi meseleleri görüstüklerini bilmiyor. Bulundugu bölgenin veya mahallesinin iki kilometre yu karisinda dünyasi bitiyor. Falanca yerlerde din tamamen unutu luyor; bazi güçler bütün inançlarımıza karsi silahlanmış, dünya nin büyük güçleriyle el ele vermişler, sahip oldugun herseyi ortadan kaldirmak istiyorlar; biraz hareketlen! dersek, sasirip ba kmiyor ve uykudan yeni uyanmışin mahmurluguyla söyle Iti razda bulunuyor; “Niçin asilsiz, belirsiz ithamda bulunuyorsun? Mescit mamur ve bakimli... Agabeyimle babamin zamanlarında da öyleymis, bendenizin zamanında da böyle. Üstelik su farkla, benim param ve gelirim daha fazla. Babam eziyetle, zorlukla ek mek temin edebilmiş, biz simdi Sehitlerin Efendisi’nin bereke-tiyle ekmek ve tavuk bile yiyebiliyoruz! Hangi sey ortadan kalk mis? İffet, namus ve dürüstlük mü? Halkin hepsi mü’min. Gençler asurada sine vurmaya geliyorlar, as yiyorlar, duygularini ifa de ediyorlar. Bence neyin sarsildigi asla belli degildir. Bunlar ge reksiz yere halki korkutmak istiyor!”

Tanrı, Fakat Sadece Samiler'in Tanrısı

Bu, genel, dar ve kapalı dünya görüşüdür. Şimdi fikri açıdan üst düzeyde olanlar, ilmi ve dini açıdan daha büyük ve daha geniş bir dünyada yaşayanlar, şöyle düşünüyorlar: Bütün dünya ve insanlık, nesilden nesile Mezopotamya'da ve etrafında yaşamış insanlardır. Allah'ın elçilerinin de sadece Mezopotamya'da ve etrafındaki bölgelerde zuhur ettiğine inanıyorlar. İsimleri belli olan peygamberler ve Allah Resûlü'nün sadece Sami kavimleri için gönderildiğine, Allah ile halkın ilişkisinin sınırlı olduğuna, Samiler'in Allah'la olan ilişkileri dışında diğer bütün peygamberlerin yalan olduğuna inanıyorlar. Diğer milletlerin daha geniş, daha güçlü, daha büyük ve daha eski kültür, tarih ve medeniyetleriyle semalardan itaatsiz ilân edildiğini sanıyorlar. Vahiy kapıları onların yüzlerine kapalıdır, Allah onları kendi hallerinde bırakmıştır diye inanıyorlar.

O halde aklımızı basımıza alalım, İran, Hint, Çin veya diğer herhangi bir yer tarihinden bahsedince, üçbin, dörtbin, besbin yıl tarih, medeniyet, kültür ve din sahibi olan milletlerden, onların rehberlerinden, kurucularından, dinlerinden bahsettiğimiz zaman (bunlara göre) “la'netu'khi aleyhim ecma'in” (Allah'ın laneti onların hepsinin üzerine olsun) demeyi unutmayalım! Çünkü böyle düşünenlerin inancına göre sadece ve sadece Sami peygamberler Allah'ın elçileridir. Allah tarafından seçilmiş olan ve Allah'ın muhatabı olan milletler ancak Samiler'dir! (Gerek ferd ve toplum ve gerekse bütün “insanlık” anlamında)...

Evrensel Din İslâm

İslâm peygamberi (s.a.v.), şüphesiz özel bir kabileden, millet ve ırktandır, ama risaleti bütün insanlara ve bütün milletlere dir. Hemen başlangıçta, sadece Kureys ve Araplar için veya sadece Samiler ve dogulular için gelmediğini, bütün insanlık için gönderildiğini ilân ediyor.

Başlangıçta “O, insani bir kan phtisinden yarattı.” (Alak/2) diyor. Kur'ân insan cinsinin yaratıcısı, Yaratan ve yaratılan ilis kisi, kalem ise Allah'ın insani eğitim vesilesidir. İlk mesajında:

“Ey Araplar, Ey Kureys, Ey Samiler!” demiyor. Bilâkis: “Ey in sanlar!” diyor. Dünya’ya ve dünya halkına bir mesaj, özel bir memlekete ve özel bir halka değil: “Ey insanlar! Dogrusu biz siz leri bir erkekle bir disiden yarattik. Sizi milletler ve kabileler kildik ki kolayca birbirinizîe tanisasiniz...” (Hucurât/13)

Ama önceki peygamberlerin, böyle evrensel bir risâletleri yoktu. Mesih, Yahudilerin vaad edilenidir, diger milletlerin va-ad edileni değil-Musa Israilogullari’ni Firavun ve Kiptilerin esa retinden kurtarmak, onlari va’d edilen topraga getirmek ve ora da hür bir toplum kurmak için gönderilmiştir. Risâleti basladi, onun yerine getirdi, sonuçlandirdi. Onun disinda bir is yapma di. Musa, asla dünyanın bütün insanlarini esaretten kurtarmak gibi bir risâlete sahip degildi. Belli bir zamanda, belli ve sinirli bir mekanda, sinirli bir savas alanında Kiptî’ye karsi bir zât. Tevrat’ın kendisi, Yehûd kavminin kitabi oldugunu gösteriyor, onların ihtiyaçlari esasina göre nazil olmustur.

Hız. Muhammed disindaki peygamberlerin hiçbirini, resmen bütün insanlari kurtarmak için gönderilmemistir. Bu dogal birseydir. Çünkü geçmisteki .toplumlari simdinin aksine sinirli ve kapalıdır. Simdiki sosyal iliskiler, dünya kültürü, siniflar, evren sel iliskiler, milletleri ve kavimleri büyük bir millet haline getir mistir. Tabiatıyla bugünkü dünyanın bir kösesinde bir hareket meydana gelince dalgaları daha genis olarak yayılmaktadır. Bu nedenle fikir, kitap, eğitim ve öğretimin yayılma asrında evren sel bir rîsâlet var olmus olabiliyor. Bütün insanlar ve bütün ırklar için bir risâlet

islâm Peygamberinden öncesi, medeniyetlerin sinirli ve kapalı olduğu bir dönemdir. Her toplum, komsusunu sadece tanı mamakla kalmıyor, belki onu kendi devî şeklinde görüyor. Sehname’ye bakınız; uzak milletleri {Bati’da, Kuzey Kutbu’nda ve Afrika’da yaşayanları) sadece yabancı görmekle kalmıyor; bütün kuzeylileri sadece İranlı saymamakla beraber o insanların cinslerini de tanimiyor. ‘Gil ve Mazend’ devleri olarak isim lendiriyor. Rüstem, Mazenderan’ın büyük kahramanlarına karsi savasa gidince, “beyaz devle savasa gitti”, diyor. Onların da sini-DINLER TARİHİ

475

rin bu tarafındaki İranlılar’i, böyle gördükleri bellidir; bundan bile daha kötü görmüş olmaları muhtemeldir. Böyle bir asırda peygamberlerin risâletlerinin kendi kapalı toplumlariyla ve kapalı dünyalarıyla sinirli olması dogaldır. Kendilerine özgü şart leri ve istekleri varolup, digerlerinin şart ve konumlarından farklıdır.

Peygamberin Risâleti ve Filozof

Bir filozof (meselâ, Aristo) için filozoflugunun bir milletin isine yarayıp yaramadığı önemli değildir. Halkın onu anlayıp anlamadığı onun için fark etmiyor. Diyor ki, bugün anlamazlarsa yüzyıl sonra anlayacaklar, Yunanlılar anlamazlarsa diger milletler anlarlar. Ben filozofum, halkla ne isim var?

Ama peygamberin halkla isî vardır. O, evrensel hakikatları istediği şekilde açıklayamaz. Kavminin yakasını (olduğu her düzeyde, suur ve hayat açısından tutmak, onu hareket geçirmek, anlamasını

saglamak ve onu kurtarmakla görevlidir. Bu nun için henüz evrensel bir toplumun olmadığı dönemlerde risale tinin yerli olması gerekir.

Bu yüzden Islâm Peygamberi {Onun risâleti evrenseldir. Evrenselliği, hemen başlangıçtaki ilânından, sözünün farklılığından bellidir) dışında hepsi geçici ve kendi özel kavimlerine özgüdürler. Hepsi vardır ve doğrudurlar. Ama kapalı ve dar düşüncelerde, bütün kavimler Sami kavimleri ile sınırlıdır, Sami peygamberleri dışında doğru peygamber yoktur. Sanki Allah, diğer milletlere darılmış, onları kurtarma ve onlara hidâyet etme düşüncesinde değil. Yoksa nasıl olur da Allah İsrailoğulları için onların siseceği kadar peygamber gönderir; o kadar ki sa bahki birkaç dakikadan fazla olmayan yalancı doğuş içinde yetmiş peygamberi çekip öldürüyorlar ve hemen de işlerinin başına geliyorlar.

Biz de Kur'ân'dan gafil olarak, Hz. Peygamber ve Kur'ân'ın diğer kavimler için niteledikleri derde müptela olduk. Kendi ki taplarını unutmuşlardı, ardından girmiyorlardı. Düşünce ve fikirlerini liderlerinden, kuvvetlilerinden, ilgi duyulan nüfuzlu

sahsiyetlerinden alıyorlardı. Kur'ân'ın metnini ve rivayetleri unuttuk. Halbuki Kur'ân, bütün dünya kavimlerinin aynı risâlete, peygamberlere ve kitaplara sahip olduklarını belirtmi yor mu? Bu hakikata göz yumuyorlar. Böyle dar ve kapalı dün yada yasayıp, sinirli bir düzeyde mutaassipçe dinî ve fikrî ha yatlarını idame ettiriyorlar. Sadece bunların peygamberleri var dır, bunların disindakilerin peygamberleri yoktur. Sadece bun lar peygamberdir, bunların disindakiler kâfir ve yalancıdır gibi bir inanç tasımak, bizi öyle bir noktaya vardiiriyor ki, biraz tarih ve cografya okuyup geçmisi ve medeniyetleri tanıdıktan, çok sa yıda baska yerlerin olduğunu anladıktan, büyük milletlerin, dü süncelerin ve medeniyetlerin olduğunu kavradıktan sonra, tari hin seyri içindeki risâletin aslından ve nübüvvetten, peygamber ler tarihinden ve bu mekteplerin önderliğinden de süphelene rek, zihni karamsarlığa kapılıyorruz. Bu tavir, Islâm'ın ve Kur'ân'ın ruhuna aykiridir. Çünkü mesele, sadece bir ırk seklin de sunulmuş ve sadece bu kavmin böylesi bir âdete sahip oldu gunu düşünmek zorunda kalıyoruz. Tamamen mahallî ve kav mi bir anlayisla Allah ile insanın iliskisindeki genel ve insanî yö nü kaybetmiş oluyoruz. Halbuki bu asil, Kur'ân'da tekrarlana rak zikredilmistir: “Süphesiz Biz seni, müjdeci ve uyarıcı olarak, gerçekte gönderdik. Geçmiş her ümmet içinde de mutlaka bir uyarıcı buluna gelmiştir.” (Fatir/24) “İnkâr edenler: “Rabbinden ona bir mucize indirilmeli degil miydi?” derler. Sen ancak bir uyaricisin. Her milletin bir yol göstereni vardır.” (Ra'd/7). Nehcu'I-Belaga'da Sa mi olmayan peygamberlerin risâleti ve semavî kitaplar hakkın da çok açık, dikkatli ve kesin bir hutbe var.

Kur'ân ve Hz. Ali'den daha açık bir lisani nereden bulalım? Acaba Kur'ân diğ er milletlerin tarihlerinin basına buyruk zorba larına, gaddarlarına, haydutlarına “yol gösteren” mi diyor? Asla. Su metin, Nehcu'l-Belaga'nın metninin aynisidir. Açıklamacıların, te'vilcilerin bile bütün maharetleri (ki âyetleri acaip ve tuhaf ve bir sekilde te'vil edip açıklıyorlar) bu hutbenin açıklamasın da, ise yara ma maktadır.

Allah, halkını (sadece Sami kavmini degil) basibos bırakma mıştır” Neden? “Min nebiyyi mürsel” gönderilmiş peygamberler—

den, “Evkitabun munezzilun” yahut gönderilmiş kitaptan. “Ev hüccetti lazimehu ev muhaccetu kaimehu” -Muhacce, sağlam ve doğru yol anlamındadır. Hüccet, bir delil anlamındadır. Günümüzde (bu kavramlar) var. Bunlar fertlerin hidâyeti için gerekli olan ölçüdür. -Kendisinin hiçbir milletini ve halkını bası-bos bırakmamıştır. Gerekli hücceti, sağlam ve doğru yolu, indirilmiş kitabı, gönderilmiş bir peygamberi, onlar için göndermiştir.

“Resulün lâ tukassint bihim, kületi inadeduhum ve lâ kesretul-mukezzibine.” Yahut tâbi olanlarının zayıflatmadığı ve çoğunluğun yalanlamadığı peygamberler yoktur.” Min sabik summiye le-hu min ba’dihi ev gâbiri urfîhi min kablihi ala zalike sünnet’ul-Ku-run” (Bu tarihin bir sünneti (yasası)dir, nesilden nesile, asırdan asıra insanlık tarihi böyle geçmiştir.) “Ve mediyetu’d-Diihur” (Zamanlar geçmiştir)- Bakınız bu, ne kadar büyük bir insanî ve tarihî dünya görüşü. Bunda ırk hakkında hiçbir söz yoktur.-“Babalar gittiler, yerlerine oğullar geldiler.” Böyle tarihî bir ya-sayla, bu risâletler bütün kavimlerde, bütün asırlar ve nesiller boyunca meydana geldi. Kitaplar nazil oldu, hareketler Allah tarafından asikâr edildi. Her millette, her nesilde ve her asırda tarih, böyle geçti. Zaman böyle geçti. Ta “ila en be’asellahu subhane-hu” -Bakınız, hatemiyeti, ne kadar büyük bir tarihî atmosferde; özel bir Sami silsilesi dışında, nasıl ortaya koyuyor:- “Muham-medun Resûlullah la necaz iddetehu ve itmamu nübüvvetehu.” “Muhammed Bin Abdullah’i gönderene kadar; bütün halkın hidâyeti için olan va’deyi, insan için son va’d edileni gönderene kadar, Risâletî ifâ etsin ve nübüvvet mektebinin hareketini ta-mamlasın.”

Bu anlayış, tarih vb. değildir, metindir. O halde, İslâm Peygamberi Sami silsilesinin son peygamberi değil, bütün insan kavimlerinin, çeşitli milletlerin, ırkların, asırların, nesillerin, doğu nun ve batının en son peygamberidir. Bu hareketin aralarında meydana gelmediği bir millet bulamayacağımız kesindir. Hatimiyet, Sami peygamberler silsilesinde değil, bütün insanlık tarihinde, nübüvvet ve risâletin sona erdiği anlamındadır.

Bir arkadaş tanıyordum bir makale yazmıştı. Yazısında hali felerden birine küfür ediyordu. O halifeyle, benim bu yazardan daha fazla kinim vardı. Yazarın kini sadece dinî inancından kaynaklanıyordu. Benimse her yönden derin bir kinim vardı, bütün bunlara rağmen sordum: Halifeyle doğru olmayan şeylerden dolayı niçin küfretmissin? Dedi ki: Kendileri yazmışlar, Ehl-i sün-net'ten biri yazmış. Artık doğru ve yanlış olmasıyla ne isim var? Dedim ki: Olsun, kitap senet değildir. Kendilerinin yazdığı da olsa senet değildir. Sağlamlığı, çürüklüğü belli değildir. Bu halyle de ondan istifade etmeye çalışmamalıyız. Birinin kendi mezhebinden olanlara saldırıp onları ezdiğini gördüğümüzde bizim de onlardan istifade etmemiz ve onu senet olarak almamız doğru değildir.

Sadece bir Budist'in, Buda hakkında bir kitap yazması, bir Brahman'ın, Veda diniyle ilgili bir kitap yazması, bir keskinin İsa veya Hristiyanlıkla ilgili kitap yazması veya bir Sünni'nin halifeyle ilgili... mantıksız, tarihe ve senetlere aykırı olarak kitap yazması nedeniyle onu belge olarak almamız ve saldırmaya başlamamız doğru değildir. Böyle bir iste grupsal ve ruhsal inançlar açısından doyuma ulaşmamız mümkündür; ama ilmî açıdan sadece ilme ihanet değil, belki inandığımız ve uğruna bu kadar canlarla, mekteplerle, şahsiyetlerle mücadele ettiğimiz hakikata ihanettir.

Mezhebini savunabilecek insan, kendi mezhebinin muhaliflerine veya itikat konusu olan şahsiyetlere saldırdığı zaman mantıklı olabilen, istidlale göre hareket edebilen kimsedir. Ali'nin senede, sihhate, doğruluğa, mantika dayanmayan bir savunmaya ne ihtiyacı olabilir? Hak ve bâtil endisesi olmayan bir savunmaya ihtiyacı yoktur. Ne de diğer bir düşünceye. Sadece düşüncesini genişletip yaymayı düşünür. Ali, böyle bir savunmaya sadece muhtaç olmadığı gibi, böyle biri, aynı zamanda Ali'nin en büyük düşmanıdır.

Böyle saldırılarla ve savunmalarla dünyada ve düşüncelerin çarpışmasında bir şahsiyet veya bir hakikat korunamaz. Özellikle bu tarz mantık ve istidlal sahibi olan bir mektebin; bütün bu

senet ve iftiharin, sahteliklere ne ihtiyacı vardır. Düşmanın, tarihî ve mantikî açıdan bâtil olusu ispatlandığı halde sadece meselenin şekli ve iddialarda bulunma, bütün mezhebimizi te melden sallamış mı olur?

Meselâ, ben “Vendidad”ı (Avesta kitabının bir bölümüdür) seçebilirdim, burada parça parça nakledebilirdim; dinler tarihi yerine bir”soy” icra edebilirdim. Çünkü bu bölüm asiri derecede gülünç ve komiktir. Artık mücadele, cevaplandırma ve muhalefet için bir yer bırakmıyor. Ama eğer böyle bir işe girisseydim, öğretmen olarak öğretim ve ve ilme sadece ihanet etmekle kal mis olmazdım, belki savunmam gereken bir hakikate de ihanet etmiş olurum. Çünkü benim mezhebimi de tenkit etmek iste yen aydının Tahran pazarına, din ve mezhep baskentine gitmesi, resmî kütüphanelere gitmesi; seklen Islâmî ve dinî olan kitapları tedarik etmesi Islâm dininin Alevî Siasî’nin resmî savunucuları ve tebligcileri olan yazarların kitaplarını kendi toplumlarına götürmeleri, halkın yüksek sesle kikir kikir gülmelerini sağlama için yeterlidir. Eğer ben; bunlar sahtedir, aslî değildir. Islâm’a ve Sia’ya sonraları böyle konuları eklemişler, dersem ve o da bana cevaben söyle derse haklıdır. Diğer dinleri ve mezhepleri tenkit ettiğin zaman, asıl-fürû’, hak-bâtil, sahîh ve sahîh olmayanla niçin senin işin olmuyor, hiçbir kaide ve düstûrun olmuyor da sadece “Gatlar”ı gülüyorsun? Bütün o güzelliğe rağmen, “Vendidad”ın pesinden gidiyorsun? Halbuki araştırmacılar diyorlar ki, “bu Vendidad -Sasaniler döneminde Müedler ve sitasıyla Avesta’ya ilave edilmistir.- Kaynak özelliği yoktur; dili bile Avesta’nın dili değildir. Görüş ve akaidi Zerdüştinin ruh ve fikrine aykırıdır.” “Buna rağmen sen diyorsun ki “Bunlar la isim yok, resmî nübedler yazmışlar, bu benim için yeterlidir. Zerdüşt’e ait bir metin olarak okurum, alay ederim.” Bunun alay, kamuoyunu tahrik etmek, propaganda, mürit toplamak ve topluluk olusturulması için uygun olması mümkündür. Ancak ilmî ve mantikî bir iş olarak doğru değildir.

O halde eğer ben, diğer dinler konusunda böyle bir iş yapıyorsam, dine karşı olan bir aydının, din ile muhalefette böyle

bir ise el uzatmaması içindir. Gidip, zahiren dinî şahsiyetlerden sayılan yazarların yeni yazılmış bir kitabını temin edip, bu yazara halkın zihinlerinde olanı ve kendi istediği şeyleri toplayıp, Kur'ân'ın aslına, ruhuna, nesir ve nazmina aykırı olarak hazırladığı kitaptan o din aleyhine istifade etmesin, diyerdir.

Eğer böyle bir iş yaparsa, öyle bir eserden Islâmî bir iş olarak istifade ederse, bu metni kendimiz yazdık, ama bizim kendi mize aykırıdır diye itiraz edebilirim. Bu şeklin dışına, bu girişten almak istediğimiz neticeyi alamam.

Böylece önceki oturumda, Zerdüşt adıyla Hint, İran ve Avrupa'da yayınlanmış ve tercüme edilmiş metinlerden faydalana rak Zerdüşt'ün simasını çizmeye çalıştım. Sonra şu tereddüt anına vardım: Acaba Zerdüşt tek tanrı mıdır? Yoksa iki tanrı mıdır? Düalist mi? Muvahhid mi? Çünkü bir yerde tek tanrıdan bahsediliyor, diğer bir yerde "Ahuramazda", "Vehumen"i yapıyor, "Vehumen" yaratıkları yapıyor, Islâm yaratılış felsefesinde ise, Allah "heyûlâ"yı (her şeyin aslı) yapıyor. Heyûlâ diğer mahlûkların mensei oluyor. Bu iki dinin "Buda" diniyle olan farklarına ve benzerliklerine ulaştım.

Bütün bunları, elinizde olan Pelevi Zerdüsti metinlerin esasına göre söyledim. Bu tereddüd de, bu metinlerin incelenmesi senden doğmuştur. Acaba şimdi bu metinlerin esasına göre hüküm edebilir miyim?

Acaba Yahudilik, Hristiyanlık adıyla insanlığın elinde olan kitapların esasına göre bu dinlerin müsrîk oluşuna hükmedilebilir mi? Eğer sadece bu kitaplara dayanırsak olur.

Yahudi kitaplarında, Allah oğul sahibidir. ("Uzeyr", "Yehova"nın oğludur). O halde Yahudi dini, sirk dinidir. (Oğlu ve kızı olan Zeus gibi). Mesih bir tanedir ve üç tanedir. Başlangıçta bir hakikatin, üç çehresidir. Ama sonra üç zâta dönüşüyor diğer zâtlardan ayrılmış üç temel zât; Baba, oğul, Ruhul-Kudüs, yani üç tanrı. O halde teslis dinidir.

Islâm'da (son tevhid dini ve onlardan daha mükemmel dini) Allah'ın tesbih ve tecessümü meydana geliyor. Mücessime ve Müsebbihe gibi çoğu fırkalar vardır ki, bunlar zahiren ve sek—

len Müslüman'dır. Ama inançlarında sirk dalgalanıyor. Sia'nın çoğu sapık kollarında imam, ezelî ve ebedî bir zât görünümü alıyor. Tanrının halefi ve vekili oluyor, "Emsaspend" gibi. Tabiat ötesi, beser olmayan kisiler oluyorlar; diğer bir âlemdendirler. Günes ülkesi ve harikulade âlem gibi bir alemin zâtları.

Sirk dinlerinde, tanrıların tanrısı olduğu gibi, tabiat unsur larının ve varlıkların herbirinin küçük bir tanrısı vardır. Bu tan rılar, büyük tanrının fermanı ve iradesi altındadır. Bizim büyük Islâmî şahsiyetlerimiz bile, sapmış ve sirke bulasmış dinlerin et kisi altında, ilâhının yerine geçen şahsiyete dönüşüyorlar. İnsanın yaratılışında ve dünyanın idare edilmesinde is basında olu yorlar. Böyle bir dinin adı da, Islâm'dır. Sordugun zaman, itiraz ettiğin zaman, söyle bir açıklamada bulunuyorlar: Sadece Allah birdir, ama Allah'ın izniyle ve onun izni altında bunlar yaratılış ve idare isinin içinde olup, is basındadırlar.

Bu düşünceler sirkidir: Tanrılardan biriktirilmiş sirk. Merte be ve makamlar silsilesiyle bazisi temsilcidir. Bazisi genel müdür. Bazisi reistir, bazisi bakan.

Zerdüştü Doğru Olarak Tanimada Aklî Karineler

Avesta'nın metnine baktığımız zaman; çoğu âyetlerin açık olarak Ahuramazda'yi, herseyin, herkesin, iyi ve kötünün, ay dinlik ve karanlığın yaratıcısı olarak gördüğünü farkediyoruz. Ezelî ve ebedî bir varlık olarak arastırdığımız "Spentamei-yi now" ve "Engermei-yi now"u açık olarak Ahuramazda'nın yara tıkları olarak kabul ediyor. Bu lisan ve düşüncede, tevhidi buluyoruz. Ama Avesta'nın diğer bölümlerini ve geleneklerini arastırdığımız zaman, Ahuramazda'nın Ehrimen'e karşı olduğunu, her ikisinin ezelî ve ebedî olduğunu görüyoruz. Burası da sirk kokusu veriyor.

Zerdüst gibi filozof, düşünür ve büyük bir şahsiyetin, bir ki tapta hem muvahhid hem de müsrık olması mümkün değildir.

O halde bu ikisinden biri doğrudur; her ikisi değil. Bu konuyu anlamak için en eski metinlere müracaat ediyoruz: Eger

eski metinlerde tevhidi âyetler bulursak, bu sirk âyetlerinin toplumun müsrık güçlerinin fazladan bir ilâvesi olduğuna delil ol mus olur. Bu güçler, kudret sahipleri, eseklestirenler ve istibdat-çılardır. Çünkü tevhid daima, bu tefrikacıların, grupçuların, ırkçıların, sınıfçıların zararına olmuştur. Söyle ki, din, ilkin dinin berrak olduğu suurlu bir hareket şeklinde büyük bir devrimci kurucunun zihninde olduğu zaman kadar tevhiddir. Sonra resmî hükümetlerin, grupların, ruhaniyetin vb.nin eline düşün ce, tamamen bir geleneğe dönüşüyor. Sapıklığa yönelmiş olup, sirk onda yer ve yol ediniyor. Bunlar aklı karinelerdir. Nakli karineleri ise, daha açıktır.

Zerdüst'ü Doğru Olarak Tanimada Naklî Karineler Avesta kitabı, altı bölümdür. Eger başlangıçtan sona kadar sayfaları gözden geçirirsek şöyledir: Eski zamandan yeniye doğru gelmiş oluruz, iki bölüm “Gatlar”dı. Benvenist gibi büyük filologların inancına göre Gatlar, Zerdüst'ün kendi eseridir; “dinî ilâhîler” adıyla Ahuramazda'ya hitap edilerek söylenmiştir. Filologlar bu ilâhîlerin dilini en eski dil olarak kabul ediyorlar ki, bizim aramızda da mevcut kavramlar açısından bu böyledir.

Gatlar'a bazı ilâhîler eklemişler. Bunlar Gatlar'ın toplamını ve fazlalıklar olan, “Yisna”yı oluşturluyorlar. Bunlar adalet ve tanrıya tapmayla ilgili ilâhîlerdir. Gatlar'a eklenmiş olanların, yeni bir lisani var. Filoloji açısından Hegamensi dönemiyle ilgili dir. Sonra “Vesperd” ve “Vendidad” bölümlerine varıyoruz, filoloji açısından bu bölümler Sasanilerin son dönemiyle ilgilidir. -Ne Eskiniler ve Hegamensiler dönemi ne de Sasanilerin ilk dönemleriyle ilgili değildir-.

O halde zaman bakımından Avesta, Zerdüst zamanından başlıyor -Gatlar-Sasani döneminin sonuna (Enusirvan zamanı) ve Islâm'ın doğusunun esigine kadar varıyor.

Bu, kitabın biraraya toplanması, kitabın yaratılması ve telif yılları bakımındandır. Tevhid bakımından, bu kitaba gelince:

Avesta'da Tevhidin Seyri

Avesta'nın mütalaasında, Gatlar'dan uzaklaştıkça, bir ve yegâne olan "Ahuramazda"nın tevhid ve ahenginden, Ahura mazda'ya herşeyin -Isigin, karanlığın, iyilik ve kötülüğün, çirkinlik ve güzelliğin-yaratıcısı olarak hitap eden Zerdüşt'ten uzaklaşıyoruz. Kitabın sonlarına vardığımız zaman, açık bir şekilde dünya ikiye ayrılıyor. İki ülke, iki sınır, iki ırk, iki reis orta ya çıkartıyor. Her ikisi de aynı seviyede ve aynı güçtedir. Karsi karsiyadırlar. Bir taraf Ahuramazda, diğer taraf Ehrimen'dir. Yani şeytani ve yezdani, hayır ve serri yaratan tanrıydı. Kendisi düşmüş ve ikiye ayrılmıştır. -Hayır olan yarı, ser olan yarı-Kendisi, kötü olan yarisına karsi durmuştur. Bunun seneviyyet ve ikiye tapma olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu nedenle eski Avesta, tevhidî dinî bir metindir. İleriye doğru gittikçe, Sasanilerin zamanına yaklaştıkça çok belirgin olarak ikiye tanrıya tapıcılık esasına dayanan bir sirkle karşılaşıyor. O kadar açıktır ki, bunun başka şekilde açıklanması ve yorumlanması mümkün değildir.

Tahriften Korunmuş Kutsal Kitap: Kur'an

Tevhid düşmanları, sadece Avesta'ya değil, bütün kitaplara karşı bu muameleyi yaptılar. Tahrif ettiler ki, istismarçı dostları ne yol açsınlar. Ama Kur'an'ın harimine yol bulamadılar. Kur'an'daki İslâm tevhidini sirke bulastıramadılar. Çünkü Kur'an Milâdî 610 yılında nazil olmuştur. Bu, büyük İran, Roma, Yunan, Çin, Hint, Mısır medeniyetlerinin meydana gelmiş olduğu bir dönemdir.

Söyle ki, Kur'an'ın muhafızları sadece zulüm görmüş, yağ malanmış bir azınlık değildir. Belki dünyanın alinyazisini tayin eden kuvvetliler idi. Bu kitabın bir satırını bile degistiremediler.

Kur'an, dünyanın en yeni din kitabıdır. İslâm Peygamberi, tarihî şahsiyeti, kayıtlara geçmiş tek peygamberdir; bunda tereddüt edilmesi imkânsızdır. Hatta Zerdüşt, Musa ve İsa'nın varlığından bazıları tereddüt edememistir. Çünkü tarihin açık

dönemindedir. Ondan hemen sonra, onun kitabının Kur'ân esa sina göre dünya çapında bir eğitim ve öğretim ortaya çıkmıştır.

Avesta, meydana gelisinin başlangıcından, Sasanilerin son zamanlarına kadar, sadece ve sadece birkaç nüshadır. Herbiri bir köse ve mabette korunuyor. Ama Kur'ân, mabedin, kilise nin, mihrabin, mollahın ve özel bir hükümetin tekelinde değil dir; herkes ona ulaşabiliyor ve herkes onu seçebiliyor. Her aile, en azından bir nüshaya sahiptir, herkes sürekli okuyup inceli yor. Diğer dinlerin aksine Islâm'da eğitim ve öğretim, ruhaniyetin tekelinde olmamıştır. Her köylü çocuğu, çölün bağrından en büyük ilmî havzalara ve en yüksek okullara gelebilmiştir. Tari hin on büyük üstadların huzurunda ders okuyabilmıştır. Nüfus cüzdanına, makamına, isim yazmaya, kopyaya ve benzer şeylere ihtiyaç duymadan okuyabilmıştır.

Bu yüzden ders okuması ve tahsil görmüş bir kavim arasin da Kur'ân hızla çoğalıyor ve yayılıyor. Bütün bu yaygınlığına rağmen Kur'ân'ın harimine zerre kadar tecavüz edemiyorlar. Ama Müslümanlar'ın görüş ve düşünce tarzlarında, tevhid ve mektepleriyle ilgili düşüncelerinde yol alıyorlar. Bunun netice sinde, kitap değiştirilememiş de bir kenara bırakılmış. Dinî önderlerini tanıyan tarzları, övgüleri, hatta tapma konusunda örnek kabul ettikleri de değişiyor; öyle ki artık onlarla gerçek arasında hiçbir ilgi kalmıyor. Bu yüzden de ki pek çok toplum, dinlerinin, büyük tarihlerinin oluşturduğu büyük olayları unutmuşlardır.

Yani özel gruplar ve aldaticılar, sermaye ve baskı güçleri, dış düşman, haset ve iç düşmanlıklar... Hepsi birleşmiş; açık, aydınlık bir kitabı, müshahas bir tarihi, herkesin kolaylıkla açıp okuyabileceği eserleri, bütün dünyanın tanıdığı şahsiyetleri, böylelikle korkunç bir tarzda çirkinleştiriyorlar ve çirkinleştirmelerdir. Şimdi acaba bu çirkinleşmiş ve korkunçlaştırılmış şeyleri esas alıp Islâm'ı tanıması ve tanıtması insafa sigar mı?

Yine acaba sahtekâr Sasanilerin ve Sasanilerle el ele olan Mübedlerin meydana getirdikleri Zerdüşt'ün Avesta'sına ilave ettikleri eserlere binâen, Zerdüşt dinini muhakeme etmemiz ve hakkında bir hükme varmamız insafa sigar mı?

Safeviler ve onların hükümetine bağlı ruhaniler, İslâm, tevhid, imamet, Ali, intizar ve Ehl-i Beyt mektebinden simaları böyle gösterince, İslâm'ın belirgin tarihini, belirgin lider ve li derlerini bu kadar tahrif ettikleri zaman, (Avrupalılar İslâm li derlerini bizden daha iyi tanıyorlar, yazdıkları eserler bizim eserlerden daha iyidirler) artık yazı ve kitabetin olmadığı bir dönemde, dinin egemen güçler tarafından bütün boyutlarıyla nasıl tahrif edilebileceği belli olmuştur. Sasaniler (eskinin bir çeşit Sa-ferileri) ve Mübed'ler, bir dini nasıl sağlam bırakmış olabilirler? Sasani mübedlerinin eserlerinden Zerdüşt nasıl tanınabilir? Ve hakkında nasıl hüküm verilebilir. Acaba bu bir çeşit kendini ve baskalarını aldatmak, var olan bir hakikate ihanet etmek değil midir? Özellikle Vendidad'ın gülünçlüğüne ve korkunçluğuna rağmen. Mübedler vasıtasıyla yazılmış olan Zerdüşt dinindeki kelâm kitapları da gülünçtür. Gatlar'da, berrak bir tevhidden damarlar, çok yüce bir tapma duygusu, kendi asrına, zamanının yıkılmış dinine karşı ve halka zoraki yükledikleri bir sirkle dün yaya karşı isyan eden bir ruh görülüyor.

Resmî Ruhaniler: Eski Dîni Metinlerin Hafızları

Müstesriklerden birinin deyişiyle, aslında Sümer ve Akad'dan başka, yani Mezopotamya'nın güneyinde, Orta Asya'da, hatta İran ve Hint'te, dîni kitaplar ve büyük dîni eserler yazılmıyor. Âdetâ resmî ruhanîlerin kutsal belgeleri ve metinleri korumaları, onları dîni ayinlerde, siir törenlerinde ve namazlar da okumaları şeklindeydi. Bu yüzden ezberleme, ruhanîlere öz gü yeteneklerden biriydi. İlmî, dîni ve ruhanî bir şahsiyetin en büyük alâmeti, kutsal metinleri ezberlemesi, ezberden okuyabilmesiydi. En büyük günah, bir metnin, bir kısmının da olsa yanlış okunmasıydı. Çünkü kutsal metinleri, Tanrı'nın zâtından biliyorlardı. Diyorlardı ki; kim yanlış okursa Allah'ın zâtına ihanet etmiştir. Eğer biri Kur'ân'ı yanlış okursa -sözelimi-ona bir kırbaç vurulması gerektiğine inanırlar. İşte bu, insanların kırbaç yememek için, okumaktan kaçmasına sebep olmuştur.

İçiçe Girmis Gelenekler

Bunlar Islâm'dan önceki atalarımızdan mirasla aldığımız geleneklerdir. Bunlari, Islâmî inançlarımıza da serpistirmisiz. Bu sapık maçların seceresini bulmak için, halk arasında Zerdüsti inançların ocagında, Islâm kültürüne girmis sapık inançları, ce sur, korkusuz ve gerçekçi bir şekilde tespit edebilecek kişilerin olması gerekir. Bu yedi sefer kaynamis macun arasından o bü yük ve değerli insanî incileri disari çıkarması gerekir; onlari kur tarması gerekir, bizi kurtarması gerekir.

islâm'ın araştırılmasında, berrak kaynaktan uzaklastıkça, bi rinci derecedeki dayanaklarımızdan ayrıldıkça gayri Islâmî inançların girişi azalacagina artıyor ve kuvvetleri çoğalıyor. Çünkü baslangıçta bir rivayet nakletmek istediğin zaman, ravi zincirini belirtmen gerekiyordu. Büyük bir müctehid ve tarihçi den icazet aldığın zaman bir hadis nakledebiliyordun. Fakat bu gün soförlük için ehliyet lâzimken hadisleri, dinî inançları, mu kaddesati ve benzerlerini nakletmek için, sadece biraz dekora-törlük yetenegi yeterli görülüyor.

Memnuniyetle söyleyelim ki Avesta'nın en muteber kısmı mevcuttur. Eger “memnuniyetle” diyorsam, var olan inancımın, her bakımdan daha yüksek olduğuna inandığımdandır. O halde inancım, başka bir inancın başka bir inancın karsısında yer alırsa niçin korkayım? Aydın topluluğu için henüz cazibesi olan dinin bir metnini, temel olan ve itikatla alâkali olan tarafına dayan makla; onu çözümleyip, tahlil etmek ve bir karsılastırmayı ele vermek için, niçin memnun olmayayım? Inaniyorum ki tartışmalarla vakit harcama yerine araştırma, mütalâlar yapma ve fa lanca fırkayı ciltler dolusu kitapla reddetme yerine, o fırkanın aslı, gerçek konularını kendi dilimiz ve imkânlarımızla basıp ya yinlamamız gerekir. O zaman, kitabı temin etmiş olan herkes, konuyu ilk elden okumuş olur. Böylece, herkes, “meyve ve yu murta bile olsa Horasan'dan her ne ulaşırsa, haramdır” gibi seylerle karsılasırsa böylesi bir kitaba inanmak için deli olması gerektiğini anlar. Ama kitabın yayınlanmasını önlediğimiz za man, onun propagandacıları, seçkin yerlerini alıp halka söylü-

yorlar ve bazılarını inandırıyorlar. Tıpkı simdiki aydınlarımızı kendi din ve gruplarını seçme etkisi altında bıraktıkları gibi.

Feryat edip, dediler ki: “Yazık! Müslümanlar geldiler, bütün kütüphaneleri ortadan kaldırdılar. Bütün kitaplarımız yok oldu. Hatta isimleri bile kalmadı!” Dünya çapında beyin yıkadılar. Ne kadar düşünürsek düşünelim “Bozorgmehr-i Hakim “den başka si hatirimiza gelmiyor! Memnuniyet verici olan taraf şu ki: Avrupalılar, onsekizinci asırda mevcut olan bütün eserler (özellikle Pehlevi, Avestai ve Zerdüşt kültürleriyle ilgili olanları) topladılar, hepsini dikkatlice tashih ve tercüme ettiler. Avestai, Pehlevi, Eskani ve Sasani kitaplarını dikkatlice okudular; Fransızca, İngilizce, Almanca ve Hollanda diline tercüme ettiler. Şimdi bütün onlar, Farsça’ya tercüme edilmistir. Bunun neticesi: Hasretimiz, daha önceleri “niçin ortadan kalktı” idi-Şimdi de hasretimiz, “niçin kaldılar”dır.⁶¹

Her halükârda temel metinleri ve sahte metinleri mevcut tur. Çözümleyip tahlil edebiliriz; karşılaştırebiliriz. Ben sadece bu kültürün toplamından ortaya çıkan temel unsurları ana başlıklarıyla zikrediyorum. Diyorum ki: İbadetlerinin teferruatını, amellerini ve itikatlarının toplamını söylemiyorum, onların ki taplarında görebilirsiniz.

Zerdüşt Dini ve Zerdüştlük Dini

Sia nasıl iki çeşitse; Alevi Siasi, Safevi Siasi diye, Zerdüşt dini de Zerdüşt dini ve Zerdüştlük dini olarak iki çeşittir. Bir Zerdüşt’ün getirdiği din, diğeri de Zerdüşt’ün yerine geçenlerin -idarecilerin ve mübedlerin-yaptığı dindir. Avrupalı müstefrikler, bu ikiliği anlamışlardır. Bazen “Zerasterizm” diyorlar. Bundan amaçları, Zerdüştlik dinidir. Bazen de “Zerastrianizm”

61- “Ferverdin Ayi ve Hardad Günü” isimli bir risale var; sayet okursanız söyle dedigini göreceksinizfinek (öküz) bizimle aynı anda doğmuştur -dünyadaki en üstün Arya ırkiyiz-inekle aynı anda dünyaya girdi, inek bizim kardesimiz-dir.” Aynı grup bütün dinlerin başına getirdiği belâyı Zerdüşt dininden başına da getirdi. Sonu olarak daha kötü ve daha korkunç oldu. Çünkü Zerdüşt, İslâm’dan daha eskidir.

DINLER TARİH

veya Zerdüst dini diyorlar ki bunlar, araştırmacılar için Zer düst'ün gerçek çehresine yaklaştıracak belgeler toplamıdır. “Zerasterizm” ise”Avesta” kitabının toplamıdır. -Bu mevcut sek liyle-Avesta ve “Dinkerd”in ilavesiyle, Islâm'dan önce, hatta Islâm'dan sonra, bütün tarih boyunca, bes, altıncı asırlardan, do kuzuncu asra kadar Zerdüstiligin diğerkitapları mübedlerin eliyle yazılmıştır.

Zerdüst'ten ve onun asıl simasından, söyledigimden başka birsey bilmiyorum. Bundan öte söyledigim ise Zerdüstilik dini ile ilgilidir.

Sinifların Asaleti

Veda dini konusunda sunu dedim ki; asalet, sınıflara da yanmaktadır, tanrılar da sosyal sınıfların esasına göre taksim olunuyorlar. Sınıflar ise tenasüh esasına göre dinî ve felsefî bir anlam buluyorlar. Zerdüstilik dininde de sınıflar, dinin alt yapı sini oluşturuylar.

“Sirk sosyolojisi” bölümünde (Tahran Edebiyat ve Beserî İlimier Fakültesi’nde yaptığım bir konuşmada ve Hüseyiniye-i İrsad’da “İbrahim’le Randevu” sohbetinde söyî söylemistim: Sirk sosyolojisinde çok tanricilik, sosyal alt yapıyı tanımlayabil mek için fikri alt yapı olmuştur. Yani çok tanricilik sudur: Top lumda kaç grup, kaç ırk, kaç sınıf görüyorsa, tabii, ilâhî, ezelî, degismez ve evrensel bir isarettirler. Çünkü tanrıların, asagi yu kari, büyük ve küçük diye taksim edilmesine ilâhî bir açıklama olmaktadırlar. Sirkle mücadele birkaç putla mücadele etmek de gildir. Bir grup, tanrılara sapikliklarından böyle inanıyorlar. Gü ze!! Simdilerde mütefekkir bir adam, putlar tanrı degildir diye kafalarına bir anlayis sokmus da artık kimse böyle hayal etmi yor. Oysa İbrahimvari bir şekilde, sirk fikrinin alt yapisiyla sa vasmak gerekir.

Zerdüstilik dininde sınıflar, Veda dini kadar fazlaca bö lünmemislerdir, ama her durumda sosyal siniflandirma, ilâhî bir alt yapı bulmuştur.

Hintli ve İranlı dinlerde -ayrı ülkelere dönüşmelerinden önce-iki tanrı mevcuttur: Biri gök tanrısı “Varuna”, biri sevgi, rahmet, ay ve yer tanrısı “Mitra”dır. Varuna, hükümette, toplumda ki etkin güçlerde tecellisini bulur. Onların yardımcısıdır. Mitra ise, ruhanîyetin, mübedlerin, molların (mecusî ruhanîlerin), brahmanların tanrısıdır. Bu iki tanrı, Mübed ve Hüsrev’in ilişkisi -veya Hint’te “Raca” ve “Brahman” ilişkisi-dinî nüfuz ve siyasî güç sahibini açıklamaktadır.

Birinci yerde “Ageni” vardır. Ates Tanrısı anlamında. Ates Tanrisinden iki tanrı yapılmıştır. Biri Mehr veya Mitra, diğeri Varuna’dır. O halde dinî ve siyasî iki kudretin, aynı yerden ayrıldıkları ve bölünmüş oldukları belli oluyor.

Diğeri bir yerde Mitra ile Varuna dünyanın idaresinde birlikte ve el elidir denileceği yerde “Mitravaruna” veya “Varuna-mitra” denilmiştir. Her ikisi birbiriyle kaynaşmıştır, âdeti birdirler. Bu irtibat ve aynı cinsten olma, hatta aynı zâttan olma, aynı kaderi paylaşma, hakim iki siyasî ve dinî kudretin aynı kökene bağlandıklarını açıklıyor.

Üçüncü tanrı ise; “Indra”dır. Indra, savaş tanrısıdır. Kahramanların, pehlivanların, zorbalının, askerlerin ve esrafın (at ve kılıç sahiplerinin) tanrısıdır.

Dünyanın nasıl bilinçli bir şekilde taksim edildiğine baki siz! Mitra, yeri; Varuna, göğü bir egemen güç olarak idare ediyor. Indra yer ile gök arasında gidip gelme halindedir. Yani aris tokrasinin kılıç gücü iki resmî kutup, din ve dünya arasında, din adıyla hükmetmiş gücün -mübedler, brahmanlar veya ne varsa-veya siyaset, iktisat gücü olan her şekilde tezahür etmiştir. Bazen bunun elinde, bazen onun elinde alet olmuştur. Bir zaman bunu, diğeri bir zaman onu kendi elinde alet yapmıştır.

Dördüncü tanrı ise, köylülerin ve çiftçilerin tanrısıdır, dün yadaki yeşillikleri yaratmaktadır.

Mitra ve Varuna, “Ratu”nun muhafızlarıdır. “Ratu” yani kâinatın düzen ve namusu-Yani düzen. Tarihte düzen ve intizam, din adıyla kutsiyet kazanmış sosyal ilişkilerden ibaret ol—

DINLER TARİHİ

mustur. Herkes, o düzende isinin hesabını görür. Herkes her şeyi, sosyal hayattaki yerini tanır ve sarsılmaması için uğrasır.

Düzen (veya kanun, adalet, itidal ya da genel anlamıyla tanrı “Raf”ın destekleyicisi olduğu şey), toplumun, grupların, insan sınıflarının, bir çeşit ağ gibi örülmesidir. Bu sebekelendirme-nin muhafızları, Ratu, Mehr tanrısı ve tanrı Varuna’dır. Olmaz bu yalan tanrıların, ne kadar doğru ve var olduklarını, arastırma işine yaradıklarını görüyorsunuz.

Tanrıların bu gruplandırılması ve sınıflandırılması -ki sosyal sınıflandırmanın açıklanmasıdır- Sasaniler zamanında başka bir şekildeydi. Zerdüşt, bütün tanrıları dışarı atmıştı ve bir tanrıdan, bir “Ahuramazda”dan bahsetmişti. Demişti ki; birliktir, zengin ve fakirin, mübed’in, mübed olmayanın, herkesin tanrısı sadece bir tanrıdır: Ahuramazda. Ama mübedler, Zerdüşt’ün birliktir tanrısına teslim (üçlü) bir özellik verdiler: “Zerdüşt şöyle buyurmıştır: “Ateş, melekutî, Ahurai âlemden bir işaret ve semboldür; ateşi kutsallaştırmak gerekir, ateşe hürmet etmek gerekir.” dediler.

Böylece mübedler ateşi (Ahurai işaret ve sembolü) üç kısma ayırdılar ve üç ateş yaptılar: Biri Estehr mabedindeki (Fars eyaletinde) ateş; ruhanîlerin, mübedlerin ateşi idi. Biri, Azerbaycan’daydı; sehzadelerin ve savaşçıların ateşiydi. Üçüncüsü, de Rüy’end”dir. Köylülerin ve çiftçilerin ateşiydi.

Mübedler, Zerdüşt’ün tevhidini, sirkî bir alt yapısı şeklini de ortaya çıkardılar. Doğrusu bu hayret edilecek bir maharettir. Hz. Peygamber, sirkî yok etmişti. Buna karşı sirk, tevhid elbise sine bürünerek ortaya çıkmıştı. Fakat o zaman bir şey yapamamıştı. Daha sonra bu montajlı durum karşısında, Ali yenilgiye uğramış ve kurban edilmişti. Sirk ile mücadelede zaaf hisseden bütün liderler ikinci cehennemdir. Çünkü sirk ile mücadele ciddi zor olup yenilgi ve ümitsizlik oluşturabilir.

Ruhanîyetin Aslı

Mübetlik makamı, mirasla geçen bir makamdır. Mübedzade (Zerdüştî ruhanînin oğlu) ister kötü, ister iyi olsun, babasının yerine geçiyordu. Sadece kanunları, hareketleri ve gelenekleri

biraz öğrenmesi yeterlidir. Mübed olmak ve Zerdüsti elbisesiyle ortaya çıkmak için, dini tanıma ilmi lâzım degildi. Sadece kar masik nezir ve kurban merasimini, genel tesrifati bilmesi ve dualari ezberlemesi yeterlidir. Sadece bu yeterliydi.

Bu yüzden bu dinde veya Budizm, Yahudilik, Hristiyanlık... dinlerinde mübed, kesis, Brahman, moın, kendi dinlerini bîr dünya görüşü, bir ideoloji, bir felsefe olarak tanıyan kimseler degillerdi. Hakikat ve gerçeğe ve dinlerinin yönüne nisbetle olan suurlari fazladır. Belki el ve ayaklari hafif olan ruhanî-lerdir(!). Ama okuma yazmalari yoktur -bu müphem degildir! Herifin deyimiyle, gerisine sahiptir! O halde yirmi verme, ondokuz ver!- Burası, Islâm'ın degeriyle mukayese yapıldığı zaman durdurulması gereken bir noktadır, islâm, ruhanîyetin yeline, ilmî gösteriyor. Kuran din üzerinde düşünmeyi te'kid ediyor. Bilgi, aydınlık, suur kazanmak, dini doğru tanımak, fıkıh yani dîni tanıma (din bilim), sadece gelenekleri, hükümleri, kanunlari, merasimleri ve dinî amelleri öğrenmek (meselâ, miras kurban veya çeşitli namazların... hükümlerini öğrenmek) degildir. Bunlari herkes tertipli bir şekilde öğrenebilir. Ama o kendini bilme duygusu, suur, doğru şekilde dini anlayış, dinin dayandığı esas yönü tanıma ve onu gösterme, fıkıh adını tasimaktadır ve herkesin işi de degildir.

Zerdüst dininde, her sınıf özel bir tanrıya sahiptir; ruhanîler ruhanî tanrısına! Eger ben diğer bir sınıftan isem, ne sınıftan çıkma gücüne sahibim, ne de diğer bir sınıfa girme yoluna sahibim. Tevhid, bu sınıfsal, grupsal, kan ve topraga dayanan duvarların yıkılmasıdır.

Doğru Peygamber Zerdüst, Semavi Kitap Avesta

Bazıları, tevhid ilâhisi olan Yestler'i Zerdüst'ün kendisi söylemiştir diyorlar? Bazıları bu kelimeyi Kur'ân'daki "Yasin" keli ile mesile bir olarak bilmislerdir. Çünkü bu kelimenin çeşitli kura—

atları var; “Yesim”, “Yesema”, “Yesin”, “Yesina”... şeklinde de ya zılmıştır.⁶²

“Bihardan ve biraz da, muhterem bir zât, olan sayın Tabata-bai’den (el-Mizan tefsirinden) bazı rivayetler topladım. Hazreti Emir’den (Hz. Ali a.s.) sordular; “Mecusiler Ehl-i Kitap midir? Değil midir?” Açık olarak söyle cevap veriyor: “Mecusiler Ehl-i Kitap’tır, bir peygamberleri vardı; öldürdüler. Yaktıkları bir ki tapları vardı...”

Hazreti Emir’den (a.s.) başka rivayetler de naklediyorlar: “Zerdüşt’ün kitabı, on ikibin inek derisi üzerinde yazılmış idi.” Müstesrikler ve Zerdüşt tarihi de böyle yazıyor: Bir padisah bir günah isledi, Mübedler ve gerçek din bilginleri itiraz ettiler. O da karar aldı ve o kitabı yok etti. Zerdüşt dininin ahkâm ve kaunlarını değiştirdi ve simdiki şekle getirdi...” Burada Hz. Ali (a.s.) Zerdüşt dininin sapmasını söyle tahlil ediyor: Kitap ve risâlet sahibi hak bir din olmuştur. Açıgözlü güçlülerin ve zorba ligi destekleyicilerin elleriyle, zamanla tahrif edilmiştir.

Yemen’in güneyindeki Hicr, İranlı Zerdüstilerin yerleştiği bir bölgeydi. Yemen’in Müslümanlar tarafından fethinden sonra Hz. Peygamberin emriyle Hicr Mecusileri’yle, Zerdüstilerine Ehl-i Kitap muamelesi yaptılar ve onlardan cizye aldılar. Biliyo ruz ki, Islâm sadece, muvahhiden ehli kitap olandan (velev ki sapmış bile olsa), gerek tevhidi dine sahip olan kimselerden cizye alıyor. Binâenaleyh Hz. Peygamber, Mecusi sirkini, Yahudi lik ve Hristiyanlığın sirkisiyle aynı cinsten telakki ediyor. Zerdüşt dinini, sirk dinli müsrik mecusilerin yaptığı din olarak değil, Zerdüşt’ün dini olarak telakki ediyor.

Ahuramazda: Uzak ve Sevilmeyen Tanrı

Zerdüstilik dininde Ahuramazda çok büyük bir tanrıdır, alısmış sıradan insanların ona ulaşması mümkün değildir. Ona yaklaşılamaz ve bir işe tevessül edilemez, tapılamaz, birşey iste-

62-Yesller. tanrıların {Izedan) övgisiyle ilgili ilâhîler ve dualardır “Izedan”. “Yezcl” kökündendir. “Yjsona”, “Yest”, “Yezdan” hepsi ortak Yo? kökündendir,

Övgü ve tapma anlamındadır.

nemez. Küçük tanrılar el altında olup, halkın ihtiyaçlarına cevap verirler. Bu yüzden mabetleri “Sorus”, “Ageni”, “Nahiyed”, “Mehr” ve “Mitra” ile doluydu.

Yüksek dağlarda, güneşe karşı Allah’a yalvarıs, yakarıs için durulduğu doğrudur. Ama bir mabet yapıldıkları zaman tanrılar la doluydu, “Ahuramazda” ile değil.

Yakın İlâh Allah: Simdi Ne Kadar da Uzak ...

Halkimiz Zerdüstilik dininden etkilenmiş ki, onların is tek, duygu, yakaris ve gidis yolu üzerinde Allah'tan ziyade din önderleri vardır. Meshed yakınlarına “Murad Efendi” diye biri gömülü olup, nasıl biri olduğu belli değildir. Bazıları imamin hizmetçisi diyorlar, bazıları arkadaşı ve müridi diyorlar. Bazıları halifenin memuru ve casusuydu; imamin katli isinde eli vardı, diyorlar. Dindar Meshedli'nin ihtiyacı olduğunda, birsey talep ettiğinde cuma geceleri ve kutsal günlerde kilometrelerce yol alıyor, toz-duman yiyor, Murad Efendi'nin ziyaretine gidiyor. Ne istiyorsa, ondan talep ediyor. Halbuki evden çıkıp, Hz. Imam Rıza'nın (a.s.) kabrinin esigine varması için, birkaç adım yürümesi yeterlidir. Bundan da önemlisi, göreceк göze sahip ol ması Islâm'ın “Allah”ını, kendi evinde, kendinde görmesi için yeterlidir. Ama ne yapsın, esraflık düzeni, dinî görüşünde de te celli etmiştir. Debdebe ve yüceligin esiginde, Tavas toprakları nin sultani Sultan Ali bin Musa el-Rıza'nın medari velayeti kar sisinda...” Kendisine ait tüm makamlarını raiyyeye ait olarak gö rüyor. O saraya bîr yol mu bulamıyor? O halde reis ve müdürün pesinden gitmek yerine memur, odacı ve hademenin pesinden gidiyor, Allah yerine “Murad Efendi”nin pesinden gidiyor. Hal buki Islâm'la Allah dost idi, lâkabi refîk/dost idi. Kur'ân'da hal ka hitap eden bir dost, insanın dostudur sanırsın. Yardım etmen gerekir ki o da sana yardım etsin. Emrederken, “Yehova” gibi, git! gitme! yap! yapma!’...” demek yerine, yöntem sunuyor; hik metini söylüyor, faydalarını sayıyor, hangi sonuçları olduğunu söylüyor. Bu durum nihayette is Allah ve halkın yakınlığına ulaştırıyor; düşüncelerimizde mertebeler oluşturuyor. Evvelki ler ise Islâm'a giren, Islâm'dan önceki görüşlerdir.

Güzel Olan Her Tapma, Allah’a Tapma Degildir

İslâm’da tapma Allah’a mahsustur. “Yalnız, sana ibadet ede riz, yalnız senden yardım isteriz” (Fâtiha/4). O biriciktir ve biz muvahhidiz. Ama Zerdüst dininde, Tanrı bir olmakla beraber yardım isteme ve tapma ona mahsus degildir. Belki güzel iyi ve yüce olan herseye kapılıyor. Bütün “Yestler”in tamamı hep güzel ve Ahurai olan seylerin, hatta inek ve atesin övgüsüyle ilgili bölümlerdir.

Gatlar’da, gördüğümüz gibi Ordibehest, Hordad, Espend, (Emsaspendlerin isimleri) Ahuramazda’nın sıfatlarıdır, özel isimler degil. Ama sonraki dönemlerde bu sıfatlar nitelenenden soyutlanıyorlar, Ahura’nın zâtından ayrılıyorlar. Tanrıya yakın melekler ve tanrılar (izedan) şekilde ortaya çıkıyorlar. Bunlar vacibu’l-vücutun ezelî ve ebedî zâtın -yani Allah’ın-sıfatları ol dukları için ayrıldıkları zaman, müstakil melekler şeklinde orta ya çıkıyorlar. Öylece ebedîliklerini korumuşlardır; bu ise, artık sirktir.

Diger Tanrılar

Zerdüst dininde Emsaspend’den baska tanrılar da vardır.

1-Sorus: Insanın itaat, takva ve kullugunun tecelli ettiği yerdir. Yeryüzünde tanrıya ibadeti, itaati teblig eden ruhanîlerin yardımcısidir.

2-Fere-i izedi: Kutsal ruhtur; bereket ve kutsallık kad et mekte. Girdiği her ruh ve canda basarı sağlamakta; afiyet, selâmet, saltanat, makam ve kudrete ulaştırmaktadır. Dünya ve âhirette kurtulusa erismektedir.

Ahuramazda’ya yalvaris ve tapmayla kutsal ruhu bulabilir. Kutsal ruh eğer bir ruha girerse, o ruhun sahibi bahtiyar olmak ta; yoksa zalim ve saki kalmaktadır.

3-Menter: Bu kelime bugün de kullanılmaktadır. “Büyülen mis” diyoruz, yani “Onu büyülemisler.”

“Menter” (büyü), kutsal kelimelerden, virdlerden; dil, ayak, elbise, el ve ağız... temiz, okunmuş olan dualardan veya bazı

durumlardan, özel dinî ve ruhanî merasimlerden ibaret olup resmî mubed vasıtasıyla, özel bir kiraat ve ahenkle açıklanıp telkin ediliyordu.

Bu kelimeler, sirli ahurai kelimeler gibi telakki ediliyorlardı, içlerinde “mânâ”, gaybî ve gizli ruh mevcuttu. Çünkü kulak yoluyla dinleyicinin ruh ve kalbine giriyordu. Hristiyanlığın rabbani aksam yemegindeki kutsal sarap ve ekmegin yaptığı işi yapıyordu.

Bu kutsal, gizli, esrarlı kelimelerin tekrarı sevaptır ve değerlidir. Hatta bir anlami olmasa bile. Bu vird kelimelerinin okunması -anlamak için okunan bir metin olarak değil-etki bağışlayıcıdır. Gaybî ve esrarlı bir kutsallığı vardır, insana (dünyada ve âhirette) lâyık olduğundan fazla mükâfatlar veriyor.

Bizim duâ kitaplarımızın hasiyelerinin yazdığı sevaplara ne kadar çok benzediğini görüyorsunuz değil mi? Halbuki Kur’ân’ın kendisi ve Islâmî dualar o kadar çok değerlidir ki bas ka sevaba ihtiyaç yoktur. Meselâ “Ziyaret” ve “İrs”i okuyan her adam, onurlanıp suur, dünya görüşü ve tarihî bir felsefe buluyor ve öyle bir güç elde ediyor ki, artık her şeyi anlıyor. O zaman, bu insanî suur kanadını kazanmakla söyle diyor: Bu duayı günde üç defa kibleye yönelerek okuyan herkesin yanına birden yetmişbin huri konulur! (Bunların hepsini ne yapacağım ki?) ve ya günahından da temizleniyor - denizin köpüğü veya çölün kumları kadar olsa bile- (Allah-u Ekber! Eğer adamın Hz. Nuh kadar ömrü olsa ve günah işlemeyen bir anı bile olmasa yine bu kadar günah isleyemez; daha az günahı olur!) Artık bu kelime lerin hangi büyümlü etkisi var ki, kâinatta ve hayatta bu kadar acaip etki birakıyorlar, Allah’ı isin içinden çıkartıyorlar!

Zerdüşt Dininde Kiyamet

Zerdüşt diniyle ilgili elimizde olan ilk kaynaklarda, Kiyâmet’e inanç yoktur. Sasani dönemindeki kaynaklarda (ve bu son sülâlenin iktidarının zamanlarında) ortaya çıkmakta. Kiyamet meselesi dünyanın “Gîti” ve “Mînu” -yani dünya âlemi ve âhiret-diye taksim edilmesi, sonra terazi, cehennem, cennet

veya yakınlarla evlenmenin haram kılınması konusu eski Zerdüşt dininde mevcut olmuş olan meseleler olabilir. -Gerçi Zerdüşt dininde olmaması mümkündür-Ama sonraları İsrail ve Arya kültürleriyle ilişkisinde-Mezopotamya’da ve İslâmî küllîlikle karşılaşmasında tedricen meydana gelmiş olması mümkündür. Bu, doğrudan acaip hokkabazlıklarla Zerdüşt’ün doğum tarihini M.Ö. 329 ila 600 yılları arasından MÖ. 6000 yılları na hatta İskender’in saldırısından 6000 yıl Öncesine götürerek bununla da ırkçı bir sonuç almak isteyen müstesriklerin gerçek dışı sözlerine benziyor. Çünkü Avrupalı (hangi din ve ideolojiye mensup olursa olsun) bir çeşit egosantrizimle (kendini bütün evrenin merkezi olarak görme eğilimi, ben içincilik, kendine tapıcılık) kendini her din, ideoloji ve felsefenin varlık sebebi görüyor. Bu yüzden çocuklar için -hatta bizim üniversitelerimiz için- yazdıkları kitaplarda bütün ilimler, felsefeler, düşünceler, ahlâklar, dahiler ve bütün sanatlar, Yunan ve Atina’dan başlıyor, Paris ve Londra’da (Müstesrik Avrupa’nın neresinden olur sa olsun) sona eriyor.

Bazı müstesriklerin, meselâ Ebu Ali Sina üzerinde çalışıp; o büyük bir dahidir, demelerine veya, ilk olarak İslâm falanca bu yük meseleyi halletmiştir, alkolü Razi keşfetmiştir, ışığın kırılmasını ilk defa İbni Heysem keşfetmiştir, cebir ve karsılaştırma ya Hayyam yaratmıştır demeleri karsısında aldanmayız. Çünkü bunlar Avrupa’daki resmî ders kitaplarında yoktur. Üniversite hocaları, propagandacılar, konuşmacılar ve yazarlar böyle şeyler söylemiyorlar. Belki üniversitelerden, üniversite hocalarından, resmî eğitim öğretim ve kültürden uzak insanlardan kaçınan Avrupa’daki bazı müstesrikler bunları söylüyorlar. -Bazen bir üniversite veya bir ülkede birkaç kısımdan fazla degillerdir-Bunlar da kendilerine özgü Özel gayret ve çabaları sonucu elde ettiklerinin etkisi altındadırlar. Bazıları, insafli olarak doğunun, doğulu felsefe, din, ahlâk... ve sanatın etkisi altındadır. Bazıları nin ise, “koltuğun altına karpuz koymak” gibi bir amacı var. (Onlardan fazla emin olmamak gerekir!) Ama Avrupalı’nın genel kültürü (gerek Hegel olsun, gerek Ernest Renan olsun, genel-DINLER TARİHİ

497

rekse Sigmund Freud olsun...) kendi eksenci (egosantrist) ve kendine tapıcıdır. Gerek Yunan’ı asil olarak görmek, diğerlerini barbar ve vahşi görmek şeklinde, gerekse Avrupa’ya asil olarak tanıyan, insanlık medeniyetini Avrupalı gören; gerisini yerli, doğulu ve duygusal kabul eden simdiki şekliyle olsun; Avrupalı’ya geri bildikleri her yerde, riyakârca bir siçrayışla ileri sürüyorlar, daha önce o toplumda ileride olanları geriye çekiyorlar.

Ama tevhid meselesinde, orta yeri bir zorlunun çıktığını görüyorsunuz. (Tevhid, dinler tarihi ve insanî düşüncenin değişmesi tarihinin en büyük iftiharlarından biridir):

Avrupalılar batı karsısında doguyu, hakir görüyorlar. Bu şekilde hem Samilere, hem Aramilere, hem Araplara, hem Türk lere, hem Mogollara, hem Çinli ve hem de Hintli’ye hakaret edilmiş oluyor. Onların nazarında hepimiz, ikinci sınıf ırk olarak hakarete uğramış oluyoruz.

Bugünkü batı dünya görüşü, ondokuzuncu asır dünya görüşünden ayridir. Dar bir dünya görüşü olup dünyayı Avrupa’dan-Yunan’a, Yunan’dan, Avrupa’ya kadar bilmekte. Zira Avrupalı üniversite öğrencisi, İran, İslâm ve Hind’e varınca görüyor ki kendi ecdatlarının kuyruğu bile düsmemiskenden

burada büyük medeniyetlere ve kültüre sahip olmuşlar.

Irklar tarihine bakınız. Âryaîler, İranlılar olsun Hintliler ol sun Mezopotamyalı Sami ve Aramiler'den sonra tevhide ulaşmışlardır. Soylu, asil, insanlığını basındaki gül olan Aryailer, “Hegel’in deyimiyle “hatta tanrının bile kendini bilmek ve suçlanmak için ihtiyaç duyduğu” ırk, daha aşağı bir ırktır (Avrupa lılara göre). Zira Âryaîler arasında muvahhid sayılabilecek en büyük Peygamber (sosyolojik anlamıyla) Zerdüşt’tür. Ama sa rih, açık tevhid mektebinin kurucusu, baltayı alıp mabetlerdeki putları tek tek kıran İbrahim’dir. İbrahim milattan 1800 yıl önce dir, yani Zerdüşt’ün doğumundan 1200 yıl öncedir. (Konfüçyüs, Buda, Mehavİra, Nanek de muvahhid olarak kabul edilemez. Sadece Zerdüşt irksal açıdan onların karşısına konulabilir ve muvahhid olarak tanınabilir). İbrahim’den sonra, Musa, İsa ve

DINLER TARİHİ

İslâm peygamberi bu silsileden gelmişlerdir. İbrahim ve Musa, Zerdüşt'ten öncedir.

O halde ne yapmalı? Zerdüşt için, daha önceki tarihlerden doğum tarihi almak (uydurmak) gerekir. Bu nedenle onu sekiz-binikiyüz yıl geriye götürdüler ki tevhidi Sami irkindan alıp, Arya irkına bağislasınlar!

SORU VE CEVAPLAR

Soru: Acaba köle sahipliği ve köle ticareti fesadı (İslâm'da haram kılınan) içki kadar önemli değil miydi ki İslâm resmen ta nidi?

Cevap: “Resmen tanidi” sözü yanlıştır. Bir zaman vardır ki bir devrim, düzen, din, mektep, ideoloji ve rejim sosyal bir du rumu resmen tanıyor; bazen de ona katlanıyor. Bunun ikisi bir değildir. Bir sosyal durumun resmen tanınması su anlama gelir; bu düzen, bu (bu sosyal meseleyi), sağlam olarak kabul ediyor. Ama katlanmak, tahammül etmek ise sudur: Fikrî ve itikadi ba kimdan onu mahkûm ve kötü olarak biliyor, kabul etmiyor. Ama sosyal yararlar ve sebepler bu alâmete geçici olarak katlan masına, tahammül etmesine sebep olurlar. Ekseriya yaptıkları kinamalardan biri sudur; falan kitabın yayınlanmasına, falan sö zün söylenmesine, falan şahsin sag kalmasına niçin izin veriyor lar? diyorlar. Bu izin verme değildir. Bazen birini, bu sözleri söylesin diye davet ediyorlarken bazen, bu sözleri söylesin diye izin veriyorlar. Bazen de o, sözlerini söylüyor, onlar da ona ta hammül ediyorlar. Bütün bunlar, aynı şeyler değildir.

Ama devrimci sosyolojide yer alan çoğu diğer sosyal du rumlar gibi, kölelik meselesine bu düzenlemeye göre tahammül edilmistir. Söyle ki, devrimci düzenler şimdi de benzer mesele ler ve şeylere tahammül ediyorlar. Örnek olarak; hiçbir sosyal düzende “fahiselik” diye bir meseleye izin verilmemistir, resmen asla tanınmamistir. Ama katlanıp, tahammül edilmistir. Sunun için; bu mevcut sosyal olay -fikrî bakımdan mahkûmdur, kötü-lenmistir-iki duruma sahiptir: Va siddetli bir seki'de onunla

mücadele etmemiz, onu yok etmemiz, ona toplumda zuhur ve görünme izni vermememiz gerekir. Veya tahammül edilmesi gerekir. Bu sosyal durumun meydana gelis köklerinin, bu olayın meydana gelmesine sebep olan iktisadî ve sosyal etkenleri ku rutmamız gerekir. Avrupa burjuvazisi düzenlerinde de -ki çoğu insanî ve hukukî meseleleri (fahiseligi) kabul etmiyorlar, fakat ona tahammül ediyorlar. Sosyal bir gerçek olduğu için, onu, kontrolü , zayıflatılması ve araştırılması mümkün, Özel, sınırlı bir ortamda bırakmışlar. Ancak şimdi toplumlarının bütün be denine yayılmış ve her yere bulasmıştır. Öyle bir hale gelmiş ki, artık kontrolü asla mümkün değildir. Bir realist ile idealist (dev rimci bile olsalar) arasındaki fark budur. Idealist bir devrimci di yor ki, toplumda fahiseligin olmaması gerekir. Kudreti ele geçir diği zaman “kötü isimli mahalleyi” (fuhus yuvalarını) tamamen kapatıp yok ediyor, ortadan kaldırıyor. “Bu “utanç vericilik” top lumdan kaldırıldığı için mutludur! Sonra bu utanç verici leke nin, her yere yayıldığını görüyor, onunla nasıl mücadele edeceğini bilmiyor. O idealist gibi, bu görünüme muhalif olan bir realist böyle yüzeysel, şekli ve yasal bir mücadele yapmak yerine, ince leyip araştırıyor; böyle bir olayı meydana getiren sosyal, ruhsal ve hukuksal etkenlerin ne olduğunu öğreniyor; etkenlerle müca dele ediyor. Bu kabul etmek değildir; bu olaya *gerçeğe zahi ren tahammül etmektir. Bir, müddet sonra böyle kötü bir olayı meydana getiren etkenleri kurutabilirse, böyle bir faciayı sadece yüzeysel bir şekilde ezen ve yok eden kimse, bu görüntüyü sa dece halkın nazarında ezmistir. Ancak etkenleri kalıyor, sosyal gerçeklik açısından ise onu kuvvetlendirmistir bile.p*>

Küba düzeninde devrim olduğu zaman, sorunlarından biri suydı, bu ülke bütün Amerika kıtasının kumarhanesi olmuştı. Öyle ki seyyar kumarhaneler bile vardı. Özel otomobiller çeşitli dört yollara geliyorlardı, o yerin gençleri iki veya üç saatliğine kumar oynuyorlardı. Sonra otomobil başka bir mahallede duru yordu. Binyediyüz küsÜr çeşit piyango vardı, çekilis yapıyorlar di. Her Kübalı genç, sabahdan gece yarısına kadar cafelerde, te leksle gelen yarışma ve piyango çekilislerinin sonuçlarını bekli yordu. Bütün halk bunu alışkanlık edinmişti. Binlerce insan, bu

yoldan geçiniyordu. Birey açısından, toplumun iktisadî kurumlarından biri olmuştur. Fidel Castro iktidarı ele geçirdi, sosyalist düzen açık olarak kumara karşı olduğundan bir genelgeyle, zorla kumarhaneleri kapatmak yerine kumar ve piyango'nun meydana gelmesine sebep olan iktisadî sebeplerle mücadele etti. Bir süre sonra orada usulen kumarın meydana gelmemesini sağladı. Çok az grupların dışında toplumdaki kökü kazındı. Daha önce bu yolla ekmek yiyen kimselerin, geçim yolları değişti. Kumarı doğuran iktisadî düzen değişti, olumlu bir üretim düzeni ne dönüştü. Sonra türlerinden birini, piyango'nun bir çeşidini millî düzeyde bıraktılar; ortadan kaldırmadılar. Bunun için; piyango'nun meydana gelişini sağlayan köklerden birini korumakla, sonradan meydana gelen boşluğun başka bir şekilde sapsız olarak ortaya çıkmasını önlemek istediler. Demek ki, tedricen kökünü kazıyabilmek için, birini bıraktılar. O bir taneyi de şu şekilde çıkardılar; meselâ herkes, üç tümen verebilir bir piyango bileti alabilir (bir bileten fazla da değil, o da haftada yalnız bir defa). Sonra eğer kazanamazsa (ki, çoğunlukla kimse kazanmıyor) o biletler bosa gitmezdi. Bu boş biletler ayrıca belli bir değere sahip olduğundan, taksitler, kıymetli evraklar ve kâğıt para şeklinde halk için yapılan teşkilatlara, konut yapan genel sandıklara ödenebiliyordu. Yani öyle bir şekilde aldı ki, kumar ve piyango katılmaları, kumar ve piyango'nun anlam ve muhtevası yavaş yavaş ortadan kalktı. Piyango formuna tahammül edip, sonra mücadele ederek kök ve temelde, böylesi hastalıkları meydana getiren iktisadî alt yapıyla mücadele ettikten bir müddet sonra onun da kökünü kazındılar. Toplumda hiçbir hareket, kimildan ve rahatsızlık meydana gelmeksizin kökünü kazındılar.

Köleliğin, iktisadî alt yapının, sosyal ilişkilerin bir parçası ve bir grubun ahlâkî olduğu toplumlarda, devrimci bir düzen

63-Hatta şimdilerde bile öyle adamlar görüyoruz ki, eğer onları odanın baş köşesindeki sedirin üzerine oturtup “efendi” yapsak bile, yine cahalsız olurlar. Karpının esigine aidiyet, el pençe durmak isterler. Daima eğilme (rükû) halinde olmak isterler. Dalkavukluk ve meddahlık yapmadan asla yaşayamazlar! Ahlâkî düzen bu şekilde ortaya çıkmış. İktisadî düzenin, usulün onurlarından biri kölelik olurken sosyal ilişkilerin temellerinden biri, kölelik olmuştur.

geldiği zaman, eğer köleliği bir genelgeyle lagvetmek isterse, onu kökleştirmiş olur, üstelik yasal olmayan bir şekilde.

Bu, yüzde yüz köleliğin hızlanması ve genişlemesine doğru götürür; su anda çoğu ülkelerde olduğu gibi. Geri kalmış toplumlarda devlet, seklen köleliği ve kız çocuklarının alim satımı ni yasaklamıştır. Fakat yasal olduğu zaman da kontrolün görün düğünden daha çok gerektiğini görüyoruz. Şimdi bir baba bile kızını küçük yasta bir aileye satıyor; parasını alıyor, sonra büyü yünce ona veriyor. Bu aile sahtekârlık yapıp bu ki/m parasını vermezse, sonra onu bir köle olarak alırsa, mahkemeye başvurmak imkânsiz olmakta. Çünkü köle kaçak bir cins durumuna gelmiştir! Alt yapısını yok etmeden köleliği ortadan kaldırırsan, yasal formunu ortadan kaldırırsan kaçak şekilde ortaya çıkacak tır. Gizli kölelik daha çok genişler ve kontrolü mümkün olmaz.

İslâm'da İslâm peygamberinin ve İslâm liderlerinin ilk dö nemlerde, köleliğe karşı yaptıkları şiddetli saldırılarla ilgili ka nunlar var. Öyle ki, Allah nezdinde hiçbir is insan alim satımı kadar nefret edilen bir is değildir. Veya insan satan köle tüccarı dışında Allah'ın herkesi affetmesi mümkündür. -Hem de her çe sit keffareti, her çe sit sosyal ameli veya her çe sit sevabi köleleri azad etmekle tartarak.⁶⁴ Bir de sosyal kanunlar ve iktisadî dü zen bakımından, sonradan belli oldu ki; İslâm sekle geçici olarak tahammül etti. Köleliğin kökünü, iktisadî düzeni değıstirmekle, ahlâkî değıerlerini değısmesiyle öyle bir biçimde değıstirdi ve bambaska yaptı ki, bu sorunun tamamen ortadan kalkmasını sağlayacak şekilde davrandı. Fakat ortadan kalkmadığını gör dük: İslâm'ın sahip olduğu programın esasına göre on yirmi se ne zarfında köleliğin mutlak reddine ulaşıyorsunuz. Ancak programının uygulanması tamamlanmadı. İsin ortasında esraf lık ve köle tüccarı o efendiler, Peygamberin yerine geçme adına, hakim oldular; sonra kölelik fikhini oluşturdular. Fikhi bir sekle

sun)_..... ,——

sin. Ne kadar azamete sahip olduğunu anlayamazsın. Nedir? Sudur: bir insanın kölelikten .izad edilmesinde senin elin (katkin) olsun.

büründürmelerinden sonra, is Islâmî bir kanun olarak ortaya çıktı. Hâlâ tarif ediliyor, “birakmis” degiller! Bir kölenin yarisi, mescidin malidir. Bir gün mescidde, bir gün efendisinin yanin da çalışması, Cuma günü de tatil yapması gerekir. Cuma günü ne efendisine, ne de mescide aittir. O gün, biri onun basına bir tas atıp basını kanatırsa, kan pahasını ödemek gerekir. Simdi bi le bu “ilmî” bîr konudur. Verdiğim bu kan bedeli, mescide mi gi diyor? (Bu konuda) fikrî ihtilaf fazladır! Ulemâdan bazıları efendinin, diyorlar; bazıları da mescidin; söyle ki Allah kuldân daha haklidir. Bazıları, efendinin malidir, diyorlar; çünkü efendi yarısını mescide vakfetmiştir. Bazıları da kendi malidir, diyorlar. Bazıları da yarisi efendinin yarisi Allah’a ait; böylece ihtilaf orta dan kalkmaktadır! Sanki su anda Islâm toplumunun bütün me seleleri hal olmus, derdi, izdirabi sadece bu konunun halledil mesidir.

Bu yüzden eger, sonraları köleliğin ortadan kalkmadığını görüyorsak, koydukları kurumların ve girişimde bulundukları şeyin asla olmadığı yürümediği için değildi. Öyleyse niçin böyle oluyordu? Bundan sonra da köleliğin, Avrupa’nın aksine, üreti min bir etkeni olduğunu gördük. -Avrupa feodalitesinde köle ler, köylülerin ve işçilerin bir parçası olarak bölük bölük i diler.-Islâm’da esraflığın galip gelmesiyle, bu programların tamamen ortadan kalktığını görüyordu. Sloganların disında herşey değis ti, alt yapı oradan kalktı Bununla beraber, Islâm’ın köleliğe kar şı iktisadî açıdan açtığı savaş, köleliğin Islâm toplumlarında fii len ortadan kalkmasına neden oldu. Fakat (domestique) usak kölelik şeklinde kaldı.65

Halbuki Avrupa’da kölelik, üretim köleliği şeklindeydi. Ya ni bir sınıf -milyonlarca köle-daima üretime katılıyorlardı. Bu yüzden Islâm, köleliği bu şekilde resmen tanımadı. Diğer baska şeyleri de, resmen tanımadığı gibi. Ona tahammül etti, bu körü kurumun etkenlerinin kökünü kazımak için onunla mücadele

65-Domestik kölelik, kölelerin üretiminde çalışmadığı bir köleliktir. Bazı aileler “süs”, “gösteri”, kudret ve asalet... isareti olarak ev içi için bir iki tane köleyi evde birakıyorlar, alıp satıyorlardı. Bu süslenme köleliği, sembolik veya domestik köleliktir (yani hizmetçiliktir.)

etti. Bu program yenilgiye uğramasına rağmen, bu mücadele batı düzenlere göre başarılı oldu.

Sonra: Zerdüşt'ün iki özelliği üzerinde durdunuz. O da suydur: Muvahhid idi ve Ahuramazda'yı getirmiştir. O halde bütün bu tanrılar, talimatlar neden olmuştur? Eğer ilave edilmişse Zerdüşt ne demistir? Bu kisi dışında ne oluşturmıştır? Siz zımnen Avesta'daki bütün bu tanrıların ismini söylediniz. Sonra söyle buyurdunuz; Zerdüşt geldi; Ahuramazda büyük tanrıdır, dedi. Acaba bunlar Zerdüşt'ten önce miydiler? -ki Zerdüşt, Ahuramazda'yı onların yerine geçirmiştir-yoksa sonradan mı meydana geldiler?

Cevap: Bütün bu tanrılar, Zerdüşt'ten önce vardı. Ama herbiri bağımsız birer kişiliğe sahip tanrılar idiler ve küçük-büyük diye sıralanıyorlardı. Zerdüşt'ün yaptığı iş suydur; yaratıcı olan bir tanrıya karar verdi, -Ahuramazda-diğer Arya tanrılarını tevhid düzenine aykırı olmayacak şekilde ortaya çıkardı. Nasıl? Bu tanrıların bazılarının zâtî gerçekliklerini, fiili varlıklarını inkârla reddetti. Bunlar yoktur (varlıkları yoktur), belki Ahuramazda'nın sıfatlarıdır dedi. Meselâ şimdi, bizim Allah inancımız var, sonra "Rahman", "Rahim", "Cebbar", "Rezzak" diyoruz. Es kiden -Zerdüşt'ten önce-Rezzak, rızıkla görevli bir tanrıydı. Rahman, rahmetle görevli; Halik, yaratmaya görevli başka bir tanrıydı. Tanrı, büyük mabud anlamında biriydi. Ama Zerdüşt geldi ve "Ahuramazda birdir" dedi. "Rezzak" dedi. Yaratıcı isimli bir vekil, görevli yok. Yaratıcılık Ahuramazda'nın kendi sıfatıdır. O halde Emsapendler-Hordad, Ordibehest, Ferverdin ve... Humen olsalar-melekler ve tanrılar Ahuramazda'dan bağımsız değildirler; Ahuramazda'nın sıfatlarıdır.

İkincisi tanrılarıdır. Zerdüşt'ten önce onlar da Ahuramazda'nın yanındaki tanrılarıdır. Ama Zerdüşt, Ahuramazda'nın daha üst düzeyde olduğuna karar verdi. Bütün bu tanrıların bu yük tanrı Ahuramazda'nın yaratıkları ve ona ibadet edenler olduğunı söyledi. Bu şekilde O önceki Aryaî dinin çeşitli ilâhlarını kabul etmekle tanrılar arasındaki ilişkileri ve silsileyi değiştirmekle tevhidi bina etti. Söyle ki, şimdi bizim tevhid inancı-504

ncimizda da melekler var, her biri dünyadaki bir isin görevlisi dir -fakat Allah'ın yaratıklarıdır, O'nun iradesini yerine getiri yorlar. Kendiliklerinden bir irade sahibi degillerdir.- Tevhide darbe vurmuyor. Eger yine Islâmî lisanla sohbet etmek istersek, Zerdüst Aryaî tanrıları, Ahuramazda'nın yanında meleklerle dö nüştürdü. Ahuramazda'nın emrinde olan melekler.

Soru: Siz bazi yazılarınızda Sami peygamberler halk arasın da gönderilmiş, çobanlık yapmış olan ümmî peygamberlerdir, dediniz. Ama Sami olmayan peygamberler esraf kökenli peygamberlerdi. Zerdüst'ün babası Mog (Mecusî ruhanîsi) idi. An ne tarafından da dehgan -yani feodal-dir. Buda, böyle; Lao-Tsu böyle;... Mehavira da böyle midir?

Cevap: Bunlar esraf sinifına bağlı oldukları için yalancıdır demek istemiyorum. Sözüm bu anlamda degildir. Böyle bir so nuç almak istemiyorum. Bu gruplandırmayı sadece ve sadece si nıfsal bir tahlil, bunların bir sosyal düzende kendi sınıflarına bağlılıklarını göstermek için yaptım. Onlar, mutlaka bâtil üzerindedirler -sırf halkın bir parçası olmamalarından-, bunlar da mutlaka hak üzerindedirler, demek için gruplandırma yapma dim. Bu anlamda degildir.

“Sima-yi Muhammed” (Muhammed'in siması Dr. Seriatî'nin “Islâm Senası” isimli eserinin bir bölümü) -veya baska bir yerde-Ibrahimî peygamberler halkın bir parçasıdır, daima halkın fay dasına, güçlülere karşı zafere ermişlerdir. Âryaî, Çinli hatta Yu nanlı hekimler, filozoflar esraftandirlar. Bu nedenle onların eko lü ve rehberlikleri seçkinlerin faydasınadır -halkın faydasına de gildir.- Bu, doğrudan doğruya su anlama gelir ki; onları Allah'ın halis elçileri olarak kabul ediyosun, diyerek beni kinayabilirler.

Bunun cevabını vermek istiyorum -eger doğru olarak dik kat ederseniz-ben asla söyle demedim: Zerdüst veya benzeri diğer peygamberlerin hiçbir Allah'ın hak peygamberidir, deme dim. Asla onlar hokkabaz yalancılar da dememisimdir. Bun ların ikisinden hiçbirini söylemedim. Bugün veya önceki hafta söylediğim şey sudur; Zerdüst'ün, kitabından anlaşıldığı kada riyla sirk ile tevhid arasında bir konumu vardır. Tevhid esigin-DINLER TARİHİ

505

de, tekâmül etmiş bir sirk veya sirkin esiginde tekâmül etmemiş bir tevhide sahiptir. Bugün söylediğim şey, su iki meseledir -eger siz böyle sonuca vardıysanız artık bu size aittir.- Biri, hak peygamberler sadece Sami peygamberlerdir, diğer büyük mil letlerin peygamberleri yoktur diyenlerin sözü Kur'ân'ın nass'ına, Ali'nin açık ve sarîh sözüne aykırıdır. Bizim tarihî dünya görüşümüz sudur; bütün milletler fikrî uyanış ve nübüvvete sahip ol muslardır (bütün milletlere peygamber gönderilmiştir). İran lî'nin mutlaka peygamber olmuştur, Hintli'nin mutlaka peygamberi olmuştur. Konunun birisi bu. Diğer mesele de sudur; Buda, Lao-Tsu, Mehavira, Zerdüst veya Mani konusunda- de dim ki; onları dinsiz ve tanrısız gibi görüp böyle tahlil edi yorlar-bunlar kesin olarak Allah tarafından gönderilmişlerdir diye bir hüküm vermedim. Yine bunun gibi kesin olarak Allah tarafından gönderilmemişlerdir diye de bir hüküm vermedim. Ama İran lî'nin bir peygamberi olmuştur dedğim zaman, diğer bir şeyi ispatlamak istiyorum. Acaba konuşma sırasında, Zerdüst de tevhid sahibidir, dedimde bu; Zerdüst İran lî'nin peygamberidir anlamına mı gelir? -Ali'nin deyişiyle, İran lî'nin peygamberi olmuştur-Mutlaka da bir peygamberinin olması gere kir, -Kur'ân'ın deyişiyle-. Ancak bu

kesin olarak Zerdüst müdür? Bunu bilmiyorum.

Veda dininin peygamberi veya peygamberleri hiç tanınma mislardır. Veda dini, en büyük Hint dinidir. Buda ise bu dinin reformcusudur ve Buda dini azinliktir. Süphesiz Veda dininde ve Upanisadlar'da öyle damarlar var ki bunlar sahte bir zihnin eseri olamazlar. Hatta bir filozof, hekim veya sair böyle şeyler söyleyemez. İnsan âdeta baska yerlerden oldugunu hissediyor. Ben şimdi Incil, Tevrat ve Upanisadlari tarafsiz olarak -inançla rimizin esaslarına göre degil-okudugum zaman, hangisinin Tevrat, hangisinin Incil, hangisinin Musa'dan hangisinin Isa'dan, hangisinin Mehavira'dan ve Upanisadlar'in meçhul ya zarlarından oldugunu tanimasam, Upanisadlar'in bu diger iki tanesinden daha fazla vahiy ve hakikate yakin olduguna inani yorum. Burada, zaman zaman büyük bir söze varıyorum öyle ki orasi yüce düşüncelerle doludur.

Ama Zerdüst’le ilgili sözüm sudur; ne yüzde yüz peygam ber olduğuna inanıyorum ne de yalancı olduğuna. Kur’ân’ın bahsettiği peygamberin -ki İran’da da gelmiş olması gerekir-ne yüzde yüz Zerdüst olduğuna inanıyorum ne de o degildir diyo rum. Bunların hiçbirine cevap vermiyorum. Sunun için; verdi gim cevabin aklî, mantikî, naklî veya nassa dayanan bir temelin üzerinde olması gerektiği konusunda taassubum var. Gerçi halk, meselenin çabuk halledilmesini, bir sonucu ulaşmasını se ver. Ekseriya diyorlar ki; “Sen hiçbir netice almadın, meseleyi muallakta bıraktın!”

Biz Öyle bir alışkanlık edindik ki bir meseleyi, bir konuşma da, bir derste veya bir kitapta hallederek elimize bir netice ver mesini, istiyoruz. Nereye vardığımız ve faydasının ne olduğunu bilelim istiyoruz. (Bu adet ve isteklerimizi) yok etmemiz gerekir ki araştırma dosyasını açık bırakalım,

... (“Evet Böyleyde Ey Birader” de) Ben tarih araştırmacısı değilim, kelâmci değilim, filozof değilim, sosyolog değilim, hiç birsey değilim, ben köleyim. Benim artık sununla isim yok; eger insan, Gatlar’i incelerse bazı yerlerde eski filozofiye rastlar ve bununla da orada tevhidin olduğunu görür. Ancak Vendidad, Visperd ve Vistler’e bakarsa... Beyefendi; kölenin Visperd’le bir ismi yoktur. Bütün tarih boyunca kurtuluşuma yardım etmiş olduğunu gördüğüm şey benim için hak’tır. Bana yardım etmedi gini ve beni hatırlamadığını gördüğüm seyle -hak olsun bâtil olsun-asla bir isim yoktur! Bu yüzden o kuyunun kenarına zaval lica oturan ben, köle unvanıyla konustum -araştırmacı, tefsirci, kelâmci, filozof ve ve tarihçi olarak değil-. Köleyim. Sadece ken di kurtuluşumu ve ailemi düşünüyorum ve bütün tarih boyunca sınıfımı görüyorum. Orada, kendi derdim olaraktan dem vuruyorum, bir Müslüman gibi değil. Eger bir Müslüman gibi konusursam hangi ismi yapmam gerekir? Orada Musa, İsa ve Hz. Peygamber’i alıp hepsini birbirinin safına koymam gerekir! Yok sa böyle değil midir?

Ben öyle karar vermiyorum; burada bir köle olduğumu görüyorum; besbin yıllık tarih boyunca, Hz. İsa gelmiş, hem de Allah tarafından gönderilmiş (bazen kendisi tanrı oluyor -tanrı ya—

piliyor-bundan daha öte bir şey yok!), ama diyor ki; “baris ya pin, birbirinizin yüzünü öpün, salavat getirin!” Efendi! Hangi salavati getireyim? Köle, Filistinli ve bu ırktan olan benim, bü tün bu besbin yıllık tarih boyunca kanımı emmisler; şimdi, geç miste ve gelecekte kanımı emen kimseye nasıl salavat getireyim, birbirimizi nasıl sevebiliriz?

Allah tarafından gelmiş olsa da benim isime ve derdime ya ramıyor! Ben köleyim, kurtulmak istiyorum. Bu Spartaküs ki, köledir; sadece Allah tarafından gönderilmemiş olmakla kalmı yor, belki okuma yazması bile yoktur, ondan söz ediyorum; li der olarak tarihte onu kabulleniyorum. Ama Israilogulları’nın “yetmişbin peygamberi”i bizimle ilgili degiller; onlar baska bir ekolün mali. Bu ise bir baska “küçük cep defteri”nin malidir. Bu nun tasdikinin dogru olup olmadigi bizi ilgilendirmez! Orada Ali’yi de nasıl takdim etmiş olduğumu görüyorsunuz: Tarihte daima yenilmiş olduğumuzu görüyoruz! Bir defa Allah yolunda savasman gerekir demisler, bir defa Fir’avun’un yolunda... Ben onlari artık anlamıyorum. Herkesin gelip sürekli yeni bir hare keti isbasina getirdigini görüyoruz, bizi uyutmuslar! Sadece efendiler degismis. Zindana saldiranlar beni kurtarmaya gelmiyorlardi. Zindanciye kovup, onun yerine geçmek için geliyorlar di. O gelenin, iyi veya kötü olmasıyla benim ne isim var! Bu yüzden Ali konusunda eger söyle diyorsam: “Kardes, besbin yıl dan sonra gelmişim ve “Ali’nin Siasi” olmuşum. Tekrar köle ola rak Ali’nin Siasi olmuşum; Ali, bu Ali de olsa ve hak vasi de ol sa. Ama tanıdığım Mesih gibi, birbirinizin yüzünüzü öpünüz, salavat getiriniz de dese, ben yine köleyim. Gerçek hakiki Me sih’in kim olduğunu, ben biliyorum. Ben arastirmaci degilim ki! Ben iki bin yıldır dünyada olmuş (ve olan) Mesih’i tanıyorum. Ben Mesih’i ilmî arastimalardaki simasından tanımıyorum, ke sislerin yüzünde tanıyorum. Bu kesislerin bizi daima soymus ol duklarını görüyorum. Tıpkı Romalılar gibi bu beyefendi önce Sezar’dı; bizi kamçilamis, vurmuş ve öldürmüştü. Asker edip savasa göndermişti. Bu beyefendi bugün papa olmuş, Sezar’in senatörleriyse kardinal olmuş. Güzel! Benim için ne farketti? O altın ayakkabılar giymisti, simdiyse balıkçi ayakkabıları giyiyor. Çıplak ayakli olan ben için ne degisti?

DINLER TARİHİ

Ben, Ali'nin o irfani makamlarını, manevî makamlarını ve azametlerini anlamıyorum. Görüyorum ki, O benden önce gelip, bu sapmaya kurban edilen bir adamdı. Sonra, kılıç adamı oldu bunu görüyorum. Kan, toprak ve kudretlerin hizmetinde olan kahramanlar gibi değildir. Söz adamıdır (hatiptir), ama Demos-tenes gibi kendi hakkının gerçekleşmesi için çalışan, Bousoui gibi Lui'ye karşı hatiplik yapan biri değildi. Soyluluğun ve sosyal haysiyetin adamıdır, ama bir amele gibidir, benim gibi iş yapıyor. Hanımı tarihin ve kendi kavminin en büyük şahsiyetinin kızıdır. Ama senin köle kızkardeşin, benim köle kızkardeşim gibi iş yapıyor. Açlığa katlanıyor, dert ve ızdırap çekiyor, mahrumdur, yoksuldur. Bu yüzden kölesiyim diyorum. Bu, çeşitli dinlerde ve milletlerde çeşitli araştırmalar yapıp, sonra Sia'nın daha iyi olduğunu gördüm demek değildir. Ben onları anlamıyorum; çünkü ben köleyim,66

Eğer ben burada felsefî, kelâmî ve dinî tartışmalar yapsaydım, bu konuları anlatsaydım, köle olmayan benim çenemle köle olan kardeşimle konuşsaydım, bu onun işine yaramazdı; bir kölenin lisanıyla konuşmam gerekir.

Orada enbiya ve evliyanın yolundan Ali'ye gelmedim. Zehire bulanmış tarihi almyazımın yolundan, besbin yıl boyunca birinin evine geldim. Diğerlerinin bir dinin yolundan ona ulaşmalarını görüyorum. Benimle kılavuzum araştırmalarım, kitaplarım, mantıkî istidlalim olmamıştır ki Ali'yi göstereyim.

“Kardese mektup”ta demistim ki, “Kardeş; bu besbin yılda sen yoksun...” Zira peygamberler, hekimler, filozoflar... hep besbin yıl Önce ölen kardeşimden sonra geldiler; onun bundan haberi yoktur. Bütün bunlar iki-üçbin yıl önce gelmiştir. O bunların hepsinden önce ölmüştü. Bunun için ben şimdi ona rapor ver-

66-Muhammed Ali Afganinin “Ahu Hanımın Kocası” kitabını gördünüz mü, görmediniz mi? Çok değerli bir kitaptır Son yıllarda gerçekten ilk defa böyle bir roman sahip oluyoruz.

-Nowel vardı.. Ama birinci derecedeki roman bu “Ahu Hanım'ın Kocası”dır. Orada meselâ görüyoruz “Recep Ali”den bahsettiği zaman, özel bir tip olduğu bellidir, nasıl konuşması gerektiği bellidir Sonra T>e ye fendenin ağzından” Sokrat. Eflatun .- Heidegger'in sözlerini isitiyoruz. Felsefî tartışmalar yapıyor. Bu yanlışti; simin edebiyat, tarih veya diğerlerinde gösterdiğimiz tipleriyle, bu 1 Vfendenin” suratına çarpması gerekir.

riyorum. Rapordaki haberlerden biri su: “Kardes ben bir yerde sallanıp titredim. Dediler ki; Azerbaycan’da bir peygamber çık mis, nûr ve karanlıktan bahsediyor; nûr ve karanlıktan, kötülük ve iyiligin savasından, ser ve hayrin savasından gündüz ve gece cenin savasından. Aydınlik yanımıza gelmiş dedim. Isıktan, kut sal Ahurai Azer’den bahsediyor. Dedim ki, besbin yıllık bu karanlık gecemizde ayaklarımızın önünde temiz su parlamış, Ahura’nın bir sulesi. Halbuki hayatımızdaki bütün suleler kiza-rip parlıyordu. Nemrudi bir suleydi. İzimizden gelip haberimizi sormasını bekliyordum. Baktım ki Azerbaycan’dan Belh’e (hare ket edip) Vistaseb Sah’ın yanında yola düşmüş. Bir kızını Camâseb Han’a verdi. Camâseb Han’ın kızını da kendi aldı! Sa dece ve sadece iki tarafın faydasına!

Simdi siz diyorsunuz ki: “Sen, bu peygamber muvahhidmiş -Gatlar’da-diyorsun...” Hakla beraber olduğu, sonrakilerin bir hokkabazlık yaptıkları belli oluyor. Düzenbazlık yapıp, esraflığı getirdiler ve bu Mezdisna’yla karıstırdılar...” Ben onları nerden bilirim? Arastirmaci degilim ki! Ben ne bileyim ki; o baslangıçta iyiymiş, sonra bozulmuş Onun hayatımı etkilemediğini gör düm. Kölelikte, Mesih benim isime yaramamıştır, dedigin za man -O ki artık hüviyeti bellidir!- siz kalkmış Zerdüst’ten bekliyorsunuz?

Soru: Hz. İbrahim’in mücadele ettiği sirk, hem sınıfsal ihtilafı doğurmaktaydı ve hem de mevcut ihtilafı açıklamaktaydı. Biz Müslümanlar’ın bu mücadele hakkında bildiğimiz şey, o malum putlarla olan mücadelesidir. Hepsini kirdi ve gürzü bu yük putun eline verdi. Biz bundan başka bir şey bilmiyoruz, eğer bundan ayırıysa, nereden bilelim?

Cevap: Adamin biri, bir grup ve sınıf hakkında; “Bunların tümü kötü, mezhepsiz, dinsiz, suursuzdurlar!... diye küfrediyor du. Arkadaşı şöyle dedi: “Hepsini bir kenara attığını bu adamla rin arasında, menfaatçiler da var, İyi adam da var.” Öteki: “Birini söyle” dedi. “Hiç tanımadıklarımız olamaz mı? Senin tanımadıkların, benim söyleyemediklerim çok mudur sence?! Böylece mutlaka aralarında bulunabilecek iyi insanların da oldukları belli oldu. Böyle olmasaydı sen ve ben mutlaka bilirdik! Eger

bizler kimlerin, neyin ve hangi etkenlerin fikren yıkılmamıza sebep olduklarını öğrenebilsek,⁶⁷ bu etkenlerin girişlerini tarih ve coğrafyadan anlayabilsek; toplumsal veya din açısından etkileşimlerinin etkenlerini bulur ve böylece sirkle mücadele kendiliğinden belli bir düzeye ulaşmış olurduk. İşte suurlanma budur. İbrahim ve sirk meselesini, açıkladığımız gibi sadece putlar ve kırma olayı oluşturmamaktadır. Kendimden birkaç örnek vermek mecburiyetindeyim: Birincisi, dinlerdeki putların ve tanrıların okunup araştırılmasıdır. Orada sirk sosyolojisi hakkında bir şeyin yazılmamış olduğunu yeni anlamış bulunuyoruz. Örneğin bugünkü ve diğer konuşmalarda da söylediğim gibi; bütün tarih boyunca sirk dinindeki tanrılar, putlar ve ortak kosmalar, sosyal ve tarihî bir fonksiyon tasimislardır. Bu şekildeki bir anlayışla incerseniz tanrılar veya çeşitli tanrılara tapmanın sosyal sınıflar, sosyal sapma ve insanî -sosyal çelişki açısından hangi fonksiyona sahip olduklarını inceleyebilirsiniz. Bunu tanıdığımız ve sirk fonksiyonunu toplumda tek tek bulduğumuz zaman, inanıyorum ki bu esasa göre gerçek tevhidi bize öğretebilecek en büyük faktör sirk⁰⁸

Hız. İbrahim'in, sirkte tecelli kaynaklarını reddetmek ve ezme suretiyle yaptığı işin değeri sadece felsefî, metafizik bir konudur. Belki insanlık toplumunda yayılmış bir hareket olarak tarihin tarihi değişim sürecinde, sınıfsal düzenlerin esasına göre sömürü, istibdat ve toplumsal sirkte tam olarak müşahhas olmasını sağlayarak O'nun işinin ne kadar "pratik", "aleni" ve canlı olduğunu gösteriyor. Tarih ve geçmişle ilgili bir hatıra değil.

İsaret ettiğim gibi, bu konu hakkında Tahran Edebiyat ve Beserî İlimler Fakültesi'nde "Sirk Sosyolojisi" isimli bir konuşma yaptım. Elbette bir müddet için o konuşma değerlendirilebilir. Ama bütün içeriği bu değildir. Aslında konu şöyle Özetlenebilir:

67-Diyorlar ki: "Simdiye kadar hep konuşuyoruz. Sen hep dertlerden söz ediyorsun. Derman olacak hiçbir şey söylemiyorsun" Hayır! Asla! Biz simdiye kadar dertten bahsetmiyorduk. Belki dertten inleyip sizliyorduk. Dertten inleyip, sizlamak "dertten bahsetmek'ten ayrı bir şeydir.

68-Eğer sirk anlamazsak, tevhidi anlamamız mümkün değildir. Meger bu tek rarladığımız "Allah birdir, birden fazla değildir" dememiz de "bir sınıfta iki öğretmen olamaz"a bir dayanak olması gibidir. Güzel, eğer öyle kalsaydı tevhidi biz de ortadan kalkardı.

Sirk sosyoljisi ve karsiti tevhid sosyolojisi aynı konudan bahsetmektedir. İkincisi “Adem’in Varisi Hüseyin” isimli bir yazım var. Bazılarının onu okumaması olmaları, orada ne söylediğimi anlamas olmaları mümkündür. Biri de bu İrsad kurumunda verdiğim “İbrahim ile Randevu” isimli dört konferanstır. Orada, iki konuşmaya sadece, sosyoloji, tarih felsefesi bakımından İbrahim’in isine, onun beseri sosyal düzen üzerindeki etkisine ve isinin pratik olduğuna ayırdım. Birisi de İbrahimî dinlerde tarih felsefesidir. Bu konuyu da yine burada konferans olarak verdim.

Soru: Kur’ân söyle buyuruyor: “İyi bilin ki Allah’ın dostları na korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir” (Yunus/62). Defalarca ilim ehlinde isittim; efendimiz Ali (a.s.) tarihî rivayetlere göre Allah’tan çok korkardı, diğerlerini de Allah’tan korkmaya teşvik ederdi. Acaba velayet istidlali üzerine bu âyetten istifade edilebilir mi? Edilemez mi?

Cevap: Kur’ân’da, Allah’ın evliyasına, Allah tarafından korkma, ürkme verilmediği belirtilmiştir. Allah’ın veli kullarına ne bir korku, ne de gam vardır. Halbuki Hz. Ali (a.s.) tarihî rivayetlere göre Allah’tan herkesten daha çok korkuyordu. Süp hesiz bu; su iki anlami ve kavrami ortaya koymaktadır: İnsan, üst asamaya ulaştığı zaman, artık onun için Allah’tan bir korku ve gam yoktur. Diğer de aksine insan Allah’i tanıma ve bilmede üst düzeye çıktığı ölçüde Allah’a yaklaşmak yönünden ruhsal gelişme kazanıyor, korkusu daha fazlalıyor. Bu nedenle de sadece bilginler Allah’dan korkuyorlar.

Farsça’da bu iki korku arasındaki fark için, maalesef bir kelime yok: Biri, “Hasyef”dir. Ruhsal tekâmülü artanın, Allah’a daha çok yaklaşanının, Allah’a karşı duyduğu korku da artıyor. Diğeri de “havf”dir. Küfür, sapıklık, pislik, günah ve cinayetten el çekip bu yola ve dine inanan kimse için artık bir korku ve ürkme yoktur. Bu iki kelime, iki ayrı kavramdır. Farsça’da her ikisi ne “ters” korku diyoruz. Tıpkı Farsça’da takvaya da Allah’tan korkmak dediğimiz gibi... “İttekullah” “Allah’tan korkunuz” dediğimiz gibi, “Hasyetullah’a da Allah’tan korkma diyoruz. “Sonra kalpleriniz yine katılastı, taş gibi; hatta daha da katı oldu. Ni-512

tekim taslar arasinda kendisinden irmaklar fiskiranlari vardir, yarilip su cikani vardir; Allah korkusundan yuvarlananlar vardir. Allah yap tiklarinizi bilmez degildir.” (Bakara/74) Havf, ayni zamanda kor ku anlamindadir! Halbuki havf ve gam, sapma kaygisindan in sanin sarsilmasidir. Bu yüzden deniyor ki, yola geldin mi, artik korku ve havf yoktur. Kur’ân, bu korkunun ve gamin olmayisini sadece evliya için demiyor. Belki Ehl-i Kitap’tan (Yahudiler, Hi ristiyânlar, Sabiiler) ve Müslümanlardan iyi is yapip, Allah’a ve kiyamete inanip yola gelenlere su âyeti söylüyor: “Süphesiz, ina nanlar, Yahudi olanlar, Hiristiyânlar ve Sabiilerden Allah’a ve Ahiret gününe inanip yararli is yapanlarin ecirleri Rableri’nin katindadir. Onlar için artik korku yoktur. Onlar artik üzülmeyeceklerdir de.” (Bakara/62). Allah’tan korkmak, O’nun azameti karsisinda ken dimizi hakir görmemiz anlamindadir. Kendine özgü bir insanî duygudur bu. Mutlak yücelik ve azamet karsisinda ebediyeti hissettiği, kendini korku halinde gördüğü bir durumdur. Bu sa pitmaktan korkmak degildir, belki heyecan, hayret, saskinlik ve bir acizin mutlak bir azamete ve güzellige karsi titremesidir.

Kuskusuz insanin idrâk ve ihsasi ne kadar gelismis olursa, mutlak ebediyet ve azameti daha çok taniyor, anliyor, hissediyor. Onun karsisinda daha fazla titriyor; idrâk ve ihsas kü çüldükçe, köreldikçe gönlü daha bir genis ve daha rahattir. Ben falanca isi yaptim, artik rahat ve temizim diyen adam, iste öyle sine rahattir. Aslinda hiç de rahat degil! Tipki ilim konusunda görüldüğü gibi; ilim cahilligi, bilmeme cahilliginden farklıdır. Tahsili ve bilgin adamin ilmi gelistikçe “bilmiyorum”lari daha çok artar.öy

Islâm’da takva, daha önceleri zihnimizde varolan anlamiyla karismistir. Bu nereden bellidir? Tercümesinden... Takvanin geT—

69-Bir Öğrenci vardı. Fizigi yirmi idi. Öğretmenin ise fizigi sıfır idi. Dünyaya baktığı zaman, artık baska problemi kalmiyordu. (Yeni fizik, dünyanın bütün isaretlerini halletmisti.) Gökyüzüne baktığı zaman, hem bulutu taniyor, hem yıl dizlari, hem de uzayi biliyordu. Niçin mavi oldugunu biliyor, bunlardan baska da bir problem olamazdi. Ama Mav Plank veya Einstein gibi bir adam gökyüzü ne baktığı zaman meçhulden bosanan bir soru yagmuru görüyor. Gökyüzünden yagan soru yagmurlari... “Adam’1 öyle diyordu: “Ben dört temel unsur biliyo rum. Digor teferruta ait seyler iin var; bunlarin disinda birseyin olmasi da müm kün degildir.”

çek anlamının tam aksi olarak tercüme ediliyor: Takvaya, “perhizkâri” veya “perhizgâri” (kötülüklerden kaçınma, sakın ma) diyoruz. “Perhizi artık çok tatlı! Beyefendi! Isiniz gücünüz ne? Sakınıyoruz, kötülüklerden kaçınıyoruz. (Çünkü “kâr” ve “gâr” ekleri, benzer sıfatları oluşturlar. Yani aslında meslek sahibi olan kimse). Isim sadece bu, korunma ve sakınmadır! Bu, artık tuhaf birseydir.70 Gerçekte sakınma ve korunma diye bir is olmayınca, artık hiçbir zaman bir is yapmayan kimse... Böyle ol masına rağmen hangi kötü isi yapmıştır? Sorumluluk taşıyan in san, hayatın kargasası ve mücadelenin ortasında olan kimse, ama sürçmüyor, kendini satmıyor, leke kabul etmiyor, temiz ve soylu kalıyorsa bu adam, değer sahibidir elbette. Onun bu isi, korunma, sakınma değil midir?

Sakınma isi, Meshed’deki Rebi’ Efendi’nin isidir. Hazreti Ali, onu Kazvin’e bir isyani yatistirmaya gönderdi. Hirsizlar Huzistan’a geldiler, kendisini de soydular. Bu olay üzerine “bu isyani yatistirmek da ne istir?” dedi. “Zahmet sebepleri üzerinde hüccetin tamamlanmadığı, cahilce ve suursuzca isyan etmiş bir adamin, günaha tutkunluğu ve onu islah etmemiz de nasıl bir istir?” Albert CamuS’un deyimiyle; “eger is yaparsak cellat olu yoruz, eger is yapmazsak çürüyoruz; o halde ne yapalım? Sonra Hz. Ali’nin emrini yerine getirip cihad edeceğine, Kazvin yerine, Meshed yakınlarına geldi. O zamanlar, henüz Imam Riza yoktu. Meshed’de Hakani kavun -bir cins kavun-varı! Orada bir kabir hazırladı “Re’petition” programına, ölümden sonra Münker ve Nekir’in soracağı sorulara ve vereceği cevaplara hazırlandı! Ora ya gittiklerinde alistirma yapmış olarak hazır olsunlar, el ve ayakları birbirine dolanmasın, dilleri kekemelik yapmasın ve ne söylediklerini anlasınlar diye. Onun isi buydu. Sonra sekizli za-hidler (Zahhadü’s-Semaniye) bir parçası oldu. Sakindi, korun du, baska hiçbir is yapmadı. Gerçekten de temiz kaldı; ama te miz olmasının ne değeri var? Bu perhizkârdır (sakinandır, kötü lüklerden korunandır.) Fakat muttaki değildir. Takva “vikaye” kelimesinden gelmektedir; saklamak, tutmak, alıkoymak anla mına gelir. Korunmak, sakınmak anlamında değil. Takva,

70-Birinden sordular: Ne is yapıyor, nerede çalışıyorsun? Dedi ki: İyiliksever biriyleyim. Peki, o iyiliksever ne is yapar? Dedi ki hiçbir is!...

Mâlik, Ester'in yaptığı şeydir: Hz. Ali ile Muâviye'nin mücadele sinin zirvesinde, paraların reddedildiği veya bedel olduğu bir durumun zirvesinde. Beni Ümeyye casus tezgâhlarını, Hz. Ali'nin en iyi subaylarını vesveseye düşürmeye çalıştıkları, bu tür ifsada giristikleri bir dönemde saf akılsızları sununla aldatırlar: "Ali, ihtilafa sebep olmuştur." Kurnazları ise parayla aldatıyorlardı; Hz. Ali'nin etrafını bosaltmalarını istiyorlardı. Böyle bir ortamda; herkesi aldattıkları, komploların zirvesinde, Hz. Alî'ye karşı zihinleri karıştırdıkları, bir kargasa ortamında, sade ve cahil halkın imanını sarstıkları, halkın kesin kararını bozdukları, sonra Hz. Ali'yi yalnız bıraktıkları yetmiyormuş gibi, halkın nazarında şüpheli ve teshis edilmesi mümkün olmayan bir sima olarak gösterdiler, ona binlerce ithamda bulundular. Hatta "din sizlik" ithamında bile bulundukları, sonra da içten her taraftan Talha, Zübeyr ve Haricilerin, darbelerini düzenledikleri, disarıdan ardarda Beni Ümeyyeyi baslarına göndererek Medine top raklarına geldiler. Hz. Ali hükümetinin namusunu talan ettiler, sattılar. Böylece tam mânâsıyla bir kargasa içindeyken, Mâlik, bir subay olarak kalıyor; komutanlığı kabul ediyor, olayların tam ortasına, fikirlerin karıştırıldığı, tutkuların daimî olmadığı, karanlık bir geleceğin olduğu, Hz. Ali'nin başarı ve galibiyet sansinin olmadığı bir durumda, Mâlik, Ester, duruyor; savaşıyor, kendini satmıyor, aldanmıyor, vefadkar kalıyor. Vikaye (takva) budur, kendi insanlığını korumuştur. Bu, değer sahibi dir ve muttakidir. Eğer biri rüzgâr, hava, toz, toprak yemesin diye etrafını camla kaplarsa, öyle temiz kalır! En iyi korunmuş olanlar ve sakinler, ceninden noksan olarak gelen ölü çocuklardır. Onları alkolün içinde koruyorlar!

İnsanın düşünce ve yasayısını, tarihi Karl Marx, iktisadî etken veya toplumsal etkenlere indiriyor: "Ben sonucum, ekonomik ve toplumsal şartları beni yapıyor, benim onda bir etkim yok," diyor.⁷¹

⁷¹-Karl Marx, zihnin -veya ide'nin-ve insanın, iradeyle, fikirle ve duygularla aynı anlama geldiğine inanır.

Max Weber bunun aksine, düşünce, düşünce tarzı ve “ben”in iradesinin toplumu yaptığına, sosyal ve iktisadî düzeni degistirdigine inanıyor. Ben ne Marx’ın söylediğine inanıyorum, ne de Max Weber’e inanıyorum. Fakat ikisinin de katıldığım yönleri var. Max VVeber’e inanıyorum, yani gerçeklik ve zihniyet arasında⁷² fert ile toplum arasında, çevre ile insan arasında, de vamlı ve karsilikli bir sebep ve sonuç ilişkisi ve etkilesim mev cuttur.

Toplum ve sosyal çevre dis sebeptir, “ben”i yapıyor ve de gistiriyor. “Ben”in degismesi de bir sebep oluyor ve sosyal çev reyı degistiriyor. Sosyal çevre tekrar ikinci defa benim üzerimde etki birakıyor, sonra yine benlik, sosyal çevre üzerinde etkide bulunuyor. Tipki birbirlerine karsi duran karsilikli aynalar gibi. Toplumla benim aramda daima karsilikli sebep, sonuç, illiyet ilişkisi vardır. Devamlı bir gel-git halindedir. Bu bir çesit “causa-lite”dir; bir çesit daimî sebep ve sonuç olmadır. Yani benliğim çevrenin sonucu olduğu durumda, aynı zamanda çevrenin sebe bi de oluyor. Çevre de benim sebebim olduğu gibi, aynı zaman da sonucum olmaktadır. Karsilikli illet ve malullük etkisi.

Tipki bir sairin toplumla ilişkisi gibidir. Toplum-sınıf, top-lum-akşam-siir). Bu toplum, sairlerin toplamından teskil olmuş tur. Ben bir sair unvaniyla orada durmusum, aramızda bir ilişki yoktur; sebep ve sonuç ilişkisi yoktur. Ben bir siir okuyorum; toplulukta heyecan oluşuyor. Toplulugun heyecana gelmesi, ferd olan “ben”in etkisidir. Sonra benim yaptığım çevrede, heye can oluştu, bu benim için etki sebebi oluyor, üzerimde etki birakıyor. Siir okumanın üzerinde ses tonu, seçtiğim siirler, söylediğim sözler, düşünce tarzım, ruhumda ve duygumda etki biraki yor. Bende meydana gelen degismeler, tekrar çevre üzerinde karsilikli etkiye sahiptir. Ben, sair olarak orada siir okudugum, siz de dinleyici olarak dinlediginiz sürece, çevremi olusturuyor sunuz. Benimle sizin aramızda daimî bir sebep ve sonuç etkisi vardır. Ben, çevre için sebebim, çevre de benim için bir sebeptir.

72- “Objektive”, yani toplum, disari, çevre ve tabiat; “Subjektive”, yani ben, be nim için, benim düşünce tarzım.

Ben çevrenin sonucuyum. Çevre de benim sonucumdur. Böyle bir ilişkiye inanıyorum. Böyle bir ilişkide, gerçi çevre beni oluş turuyor, ancak ben çevrenin sebebi de olabiliyorum. -Bu konu daki VVeber'in söylediklerini yarisiyla-beni çevre üzerinde olumlu bir sebep olmaktan saptırmak ve çevre üzerinde olumsuz bir sebep şeklinde ortaya çıkarmak isteyen seye karsi, kendi mi korumakla sorumluyum. Burada seçmekle sorumlu oldu gundan sosyal fonksiyonumun sorumlusuyum. Sebep adıyla toplumda rol ifa ediyorum, sebep oldugum o yariyla sorumlu yum. Toplumun sonucu olan o yanda, etkileyici olmadigim için, öyleyse soriunlu da degilim. Toplumda sebep fonksiyonu ifâ et tigin sürece, takva da fonksiyon sahibidir. Ama sakinma ve ko runmanın asla hiçbir fonksiyonu yoktur.

Asagidaki konu -Muhtemelen bir soruya cevap olarak bir açıkla madir. Onikinci dersin verilmesinden sonra Sehid öğretmen Dr. Ali Seriatı tarafından yapılmis bir konusmadir. Dersin metniyle dogru dan bir iliskisinin olmamasina ragmen önemine binam burada veri yoruz:

... Hüseyniye-i Irsad'daki konusmalarda, teksirlerde, kitap larda, notlarda ortaya konmus ve yayınlanmis olan sey iyi veya kötü, dogru veya yanlis tartisma ve tenkidi tahrik eden bir fak tör olmustur. Bu yüzden isimizin hiçbir faydasi olmamissa bile, bu geleneksel mirasçi, monoton toplumda, bu fikrî hareketlilik hakikatin anlasilmasi için düşüncelerin çarpismasini saglamissa, büyük ve degerli bir islevi yerine getirmistir.

Yeni bir hareket veya meseleler sergilemis olan bu sorular, kendiliginden toplumda siddetli veya güzel tenkitler meydana getirmistir. Hatta bazen, tenkitlerden bile daha siddetli kinama lar ortaya çıkmistir. Elbette bu tenkidler, gruplandirilabilir.

Elestirilerden bazilari dogaldır; herkes yeni bir söz isitir. Bu yeni söz, bir bilinmeyeni hallederken, okuyucunun zihninde var olan baskaca yüz meseleyle karsilasiyor; haliyle bunlari halle dilmesi gerekir. Eger bu sorular, tabii ve ilmî olarak ortaya ko—

milmazsa, ilmiligin henüz sekillenmediğini gösterir. O zaman belki sadece tekrar edilen ve sevabının Ahiret'te bizlere nasip ol ması gereken bir merasim yerine getirilmiş olur! Halbuki dinî merasimin bu dünyada bir deger ve etki tasıması gerekir. Âhirette de etki ve sevap tasıyabilmesi için bu sarttır, Burada ise yaramayan birsey, orada da bir ise yaramayacaktır! Burada kör olan kimse, orada da kör olarak ayaga kalkar. (Kör, kendini bil meyen, suursuz anlamında). Yaptığımız her iste, suurlu olma mız gerekir. Her halükârda ekserisi hakikata karsi garazsız, dost, mütecanis ve toplumumuzun en iyi ve degerli düşünürleri olan fikirdas ve aydinlarımızın zihninde bu eleştiriler ve müp-hemlikler vardır. Tenkitlerin birisi, bu çeşittendir.

ikinci grup, temaları olmadığı için, havadan hüküm veren gruptur. Tipki Tahran caddelerinde yol yürüdüğümüz zaman bir kusurumuz olmadığı ve bu gazların nerede üretildiğini bil medigimiz halde havadaki gazları, kirli havayı teneffüs etme mız gibi. Bazıları da havadan hüküm veriyorlar, görüş ve inanç ediniyorlar! Bu onların akidesinin bir parçası oluyor, sonra evde naklediyorlar; bunlar hüküm vermeyi havadan alan tiplerdir. Çünkü araştırma ile temas âdetleri azdır. Biz hemen başlangıçta dikte ile büyümüşüz. (Bilmem Saidî beyin “Dikte ve Zaviye” isimli piyesini okudunuz mu?) Bu dikte, çocukluktan beri be yinlerimizi özürlü kılmış: Öğretmen dikte etmiş, düzen, müdür, anne, baba, Allah, havuz suyu... Hepsi ve hepsini dikte etmişler dir, nasihat etmişlerdir. Herkes birinin yakasından tutup nasihat ediyor. Nasihati, hatta hüküm vermeyi bile daima baskaların dan almak bizim âdetimiz olmuş, kendimiz araştırma, dikkat, mütalaa ve hüküm vermekten kaçıyoruz. Açıkçası küçüklükten itibaren dikte altındayız. “Diktatörlük” de bu dikteden geliyor: Köklü lügat bakımından aynidir.

Bu öyle bir tiptir ki, insalah fikrî temaslar, tanışmalar, dü süncenin çarpısması (mücadelesi anlasma) açıklığa kavuşma da ha çok inceleme ve okumalardan sonra, havadan ve dikteden hüküm verme sayısı azalacaktır. Hüküm vermeyi, okumak, ve incelemekten alan kimselerin sayısı artacaktır. Bir toplum bu yoldan hareket ederek gelişir.

Üçüncü bir grup daha var. Bunlar fikrî atmosferlerinin ve fikrî düzeylerinin sınırlı olması nedeniyle ithamda bulunmaya mahkûmdurlar. Meselâ, bir adam, bir yerde diyor ki: “Falan ki tabi okumayın, o kitap çok kötü, dine aykırıdır!” Çok güzel! Eger bundan sonra dine uygundur deseler de böyle bir adam okumuyor. Zavallinin okuma ve yazması yoktur! Ama hükmü su oluyor; falanca yerde bir kitap yayınlanmış isminin ne oldu gunu bilmiyorum, ama dine aykırıdır! O, sadece kitabın yazarı ni dinsiz bir olarak tanıyor ve bu inancı kalbinde saklıyor. Böy lelikle de herhangi bir zamanda “dine hizmet “e kosabilsin. Ona basvurulduğunda, yapacak pek birseyi yoktur ve onu büyüklere göndermek gerekecektir!

Bir de bu havaî hüküm vermeleri, fikrî, ilmî... ve dinî Sayia lari yapan, üreten ve diğerlerinin alması için fezada yayan bir grup var. Onlarla da bîr is yapılamaz. Bir Frenk atasözü söyle diyor: “Uyumus olan kimse uyandırılabilir, ama kendini uykuzede yapan kisi uyandırılmaz.”

Birinci Cildin Eki 1

Besinci Ders:

Sone Acaba Hazreti Peygamber’in (s.a.v) ömrünün en son anlarında mescidi isaret edip, belli kapılar dışında, bütün kapi lari kapatmalarını istediği zaman açık kalmasını istediği kapi Ali’nin kapısı mıydı? Yoksa Ebu Bekir’in kapısı mıydı?

Cevap: “İslâm Sinasi” kitabının Meshed baskısı “Peygamber Oluyor” bölümünde su noktaya variliyordu: “Peygamber kendi evinde can verme halindeydi, son sözlerini söylüyordu. Sözle rinden biri suydı: Ebu Bekir’in odasının -veya evinin-kapısı di sinda mescide açılan bütün kapıları kapatınız. Bu, “İslâm Sina-si”de yaptığım hatalardan biridir, -sayet bu eserimin bir değeri varsa, bu hata onun değerini rüzgâra savurmıştır. Yani gerisini anlamsız ve okunmaz, yapmıştır! Elbette bu yapılması gereken bir tenkittir, içimden bir yerde cevap vermek geçiyordu. Elbette, kendi sahsıma yapılan tenkitleri sevmem, ama tabii ki cevap ve reyim ki, yavas yavas, hersey açıklığa kavussun. Eger ben bir

hata yapmış olsam bile -ki yapmam imkân ve ihtimali fazladır-eserde bu tenkitleri tashih ediyorum. Eger toplum kötü anlamış-sa bile, bilâhare, güzel anlayacaktır. Simdilik problem sudur, ek seriya beni tenkit ediyorlar. “O kitapta yazdığım nedir? Nere de?” diye soruyorum. Sonun da okumadığını görüyorum.

Bu mesele, aslında gereksiz olarak ortaya atılmıştır. Sebebi de su; Peygamber’in ölüm durumu, çevre durumlar, vaziyetler, Ali’nin evinde, Ebu Bekir’in evinde ve bu sözlerin anlamı...

“Devrilmiş ve çarpık” olarak anlaşılmıştır. Bunlar su fikirde dirler: “Ali’ye karşı bu kadar bağlılığı olan Peygamber, nasıl Öl mek istiyor? Ebu Bekir’in evinin açık kalmasını istiyor. Ama Ali’nin evinin kapisini söylemiyor? O halde bu söz yanlış! Ne olması gerekirdi? Ali’nin kapisinin açık kalması gerekirdi.”

Hayir beyefendi! Usul olarak isin içinde Ali ve Ebu Bekir ile ilgili bir konuşma yoktur. Bunun fazileti, onun fazileti söz konusu değildir. Birkaç sayfa önce Ali’nin faziletinden ve Ebu Bekir ve Ömer ile ilgisinden bahsettim. Artık burada da bahset mem gerekmez. Burada olay tarihidir. Su anlamda; usul olarak bir evi gözÖnüne alınız. Peygamber’in evi, mescide varan birkaç odadan ibaret idi. Yani avlusunun sahası, mescid olan bir ev. Bu Peygamber’in evidir. Yani Peygamber’in kadınlarının evidir. Kendisinin şahsî evi yoktu, bu, kadınlarından birinin evi idi. Bu şekilde, mescidin kiblesinde, mescidin batısında, Ayşe, Hafsa ve Ümmü’l-Mü’min’in evleri vardı ki, bunlar Peygamber’in hanım ları idi. Ayşe’nin bir odası vardı, Peygamber orada ölüm halin deydi, can veriyordu. Bu sözü de orada söylemişti ve şimdi ora da medfundur. Yani o deriden yapılmış sediri kaldırıp, Peygamber’i oraya gömdüler.

Halk, Peygamber’in kabrini ziyarete çok geliyordu ve Ay se’yi rahatsız ediyorlardı. Çünkü o, orada yaşayan bir kadındı. Odasının ortasına duvar çekti. Yani onu böldü; yarısı Peygamber’in kabrine diğer yarısı ise kendisine kaldı. Ölünceye kadar orada oturdu. Ama bu konuşmanın olduğu zaman o duvar mevcut değildi, Peygamber’in ölümünden öncedir. Bu odada Peygamber, ölüm döşegine düşmüştü ve can verme halinde ko nusuyordu. Bu odanın bitişiginde bir duvar ihtilafıyla -su anda

da vardır, giden herkes görmüştür-Ali ve Fatma'nın evi vardı, kapısı mescid tarafındaydı. (Peygamber'in evi gibi) İçeride Ayşe ile Fatma'nın evi -yani Ali'nin evi arasında bir pencere vardı. Bunların avlusunun sahası da Peygamber'in mescididir. 60'a, 60 zerâ, 100'e 100 zerâ'dır. Mescid'in dışında, evler veya odalar vardı. Bunlar Peygamber'in bazı sahabelerine ait idi. O odaların, Mescid'in içine açılan yolları vardı. Doğu kısmında Mescid'in dışında Ebu Bekir'in odası vardı. Yolu Peygamber'in mescidine açılıyordu.

Peygamber, çeşitli sahabelerinin evlerinden Mescid'e açılan bütün kapıları kapatın, sadece Ebu Bekir'in evinin kapısını açık bırakın, diye buyurdu. Ali'nin evinin kapısını demiyor. Zira Ali'nin evi bu evin aynısıdır, kapısının kapalı veya açık olması bir anlamı yoktur! Eğer Ali'nin kapısı kapalı olsaydı, oranın kapısı ortadan kalkardı! Nihayet her ikisi bir binada yaşıyorlar, diğer bir kapısı yoktur ki, hangi kapıyı kapatsınlar?

“Ebu Bekir'in evinin kapısı” dediği zaman, Ali'nin evinin kapısının açık veya kapalı olması asla Sozkormsu değildir, ikinci olarak Ali, Peygamber'in kendi yanında oturuyordu. Peygamber'in bacağı onun dizinin üzerindeydi. Ali'nin evinin kapısını kapatsalar ne olur, kapatmasalar ne olur?! Aslında, bunlar sözkonusu mudur? Eğer kapatırlarsa bunlar içeri giremezler, eğer içeri gire olsalar dışarı çıkmazlar, hepsi bir yerdedir. Ama niçin Ebu Bekir'in evinin kapısı açık olsun, diyor? Onu diğer ashaptan -Ali'den değil-istisna ediyor? Çünkü Peygamber, şimdi Ebu Bekir'in kızının evinde hastadır ve Ölüm yatağına düşmüştür. Söyle demek istiyor: Eğer diğer sahabelerin, mescide olan kapıları açık olursa, gelirler, halbuki ben hanımlarımın yanındayım, Ayşe'nin odasında ölmek üzereyim, onları kabul edebilecek durumda değilim. Onlar yabancidir, rahatsız olurlar. Ama Ebu Bekir, benim hanımımın babasıdır, -Ali'nin ise evinin giriş ve çıkışı burdandır ve burdadır-gelebilir. Böyle değil mi?